

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

Goran Goldberger

**MEDIJSKA PREZENTACIJA MALIH
VJERSKIH ZAJEDNICA U HRVATSKOJ:
ANALIZA SADRŽAJA DNEVNIH NOVINA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2011.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

Goran Goldberger

**MEDIJSKA PREZENTACIJA MALIH
VJERSKIH ZAJEDNICA U HRVATSKOJ:
ANALIZA SADRŽAJA DNEVNIH NOVINA**

DOKTORSKI RAD

Mentor: dr. sc. Ivan Cifrić

Zagreb, 2011.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Goran Goldberger

**MEDIA REPRESENTATION OF SMALL
RELIGIOUS COMMUNITIES IN
CROATIA: CONTENT ANALYSIS OF
DAILY NEWSPAPERS**

DOCTORAL THESIS

Supervisor: dr. sc. Ivan Cifrić

Zagreb, 2011

MENTOR

Dr. sc. Ivan Cifrić (1946., Petrijevci) redoviti je profesor u trajnom zvanju na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu od 1997. i akademik od 2010. godine. Nagrađen je „Velikom medaljom“ Filozofskog fakulteta (1991.), „Godišnjom državnom nagradom za znanost“ (2000.) i priznanjem Instituta za društvene znanosti Ivo Pilar za razvoj sociologije u Hrvatskoj (2005.). Na Filozofskom fakultetu predavao je više predmeta: Statistiku, Sociologiju sela, Sociologiju obrazovanja, Sociologiju religije, Hrvatsko društvo i Socijalnu ekologiju. Pokrenuo je poslijediplomski studij „Socijalna ekologija“, vodio je opći poslijediplomski studij na Odsjeku za sociologiju i nekoliko znanstvenih projekata, objavio je deset knjiga i preko stotinu znanstvenih i stručnih radova u časopisima i zbornicima, te više od 50 recenzija. Bio je pročelnik Odsjeka za sociologiju (1981.-1983. i 1996.-1998.) predsjednik Hrvatskog sociološkog društva (1986.-1990.), te predstojnik Zavoda za sociologiju (1986.-2002.). Također, urednik je i pokretač časopisa „Socijalna ekologija“ (1992.) i biblioteke „Razvoj i okoliš“ (1994.), jedan je od pokretača časopisa „Revija za sociologiju“ i član je uredništva časopisa „Sociologija i prostor“. Također, član je Hrvatskog sociološkog društva, Međunarodnog sociološkog udruženja (International Sociological Association – RC 24), Hrvatskog bioetičkog društva i Kluba hrvatskih humboldtovaca.

Ova disertacija dio je znanstvenoistraživačkog projekta *Manje vjerske zajednice kao akteri religijskih promjena u hrvatskom društvu* (100-1001172-1072) na Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Projekt je financiran od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, a njegova voditeljica je dr. sc. Ankica Marinović, znanstvena savjetnica.

ZAHVALE

Autor se ovom prilikom želi zahvaliti svim osobama koje su doprinijele razradi i završetku ove disertacije svojim intelektualnim, duhovnim i emotivnim energijama.

Znatna pomoć i savjeti pristizali su od strane kolega iz struke, a prvenstveno mentora prof. dr. Ivana Cifrića s Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, zatim od kolega iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu – mr. Alije Hodžića, dr. Borisa Jokića, dr. Ankice Marinović, dr. Dinke Marinović Jerolimov i ostalih – te od drugih kolega koji se bave sociologijom kao znanstvenom disciplinom.

Podaci za empirijsko istraživanje, odnosno novinski prilozi, prikupljeni su uz stručnu pomoć ravnateljice HINA-e (Hrvatska izvještajna novinska agencija) Smiljanke Škugor-Hrnčević, a posebno djelatnika HIB-a (HINA – Informativna baza).

Isto tako, autor se posebno zahvaljuje prijateljima i obitelji na njihovoj znatnoj podršci i pažnji, a ponajviše Gogi Katalenić na njenom velikom srcu i nesebičnom duhu.

Hvala vam svima!

SAŽETAK

U novijoj hrvatskoj povijesti (od 1990. do 2006.) dogodile su se značajne društvene promjene: društvena tranzicija, revitalizacija, deprivatizacija i politizacija religije, povezanost religije s politikom i nacijom, te porast nove religioznosti i prisutnosti malih vjerskih zajednica. U tom kontekstu, značajnu ulogu igraju dnevne novine kao javni forumi u kojima se problematiziraju društveni procesi.

Cilj ovog istraživanja bio je dati općeniti pregled i karakteristike prezentacije malih vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina u Hrvatskoj, odnosno učestalost, izvore, teme, aktere i orijentaciju priloga. Koristila se metoda analize sadržaja Novog lista, Slobodne Dalmacije, Večernjeg lista i Vjesnika u dva razdoblja (1990.-1998. i 1999.-2006.). Hipoteza je bila da su dnevne novine značajni akteri koji u javnosti prezentiraju djelatnosti malih vjerskih zajednica i pluralizaciju religijskog područja, te da se njihova prezentacija razlikuje u dnevnim novinama s obzirom na tip male vjerske zajednice i kontekst dva razdoblja.

Rezultati ovog rada potvrdili su hipoteze, jer postoji razlika u prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih te novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica u dnevnim novinama, s obzirom na specifičnosti društveno-političkog konteksta dva razdoblja istraživanja.

Istraživanje odnosa dnevnih novina prema malim vjerskim zajednicama teorijski je i istraživački doprinos ovog rada sociologiji religije u Hrvatskoj, koja je zanemarivala ovu temu. Praktični doprinos je da služi kao pomoć medijskim djelatnicima, stvarateljima medijskih politika, čitateljima i vjerskim zajednicama u osvještavanju načina na koji se dnevne novine bave malim vjerskim zajednicama, uz naglašavanje potrebe poštivanja religijskog pluralizma, tolerancije i dijaloga.

Ključne riječi: tranzicijske promjene, revitalizacija i deprivatizacija religije, prezentacija malih vjerskih zajednica, dnevne novine, analiza sadržaja

PROŠIRENI SAŽETAK

U novijoj hrvatskoj povijesti (od 1990. do 2006.) dogodile su se značajne društvene promjene: društvena tranzicija, revitalizacija, deprivatizacija i politizacija religije, povezanost religije s politikom i nacijom, te porast nove religioznosti i prisutnosti malih vjerskih zajednica. U tom kontekstu, značajnu ulogu igraju dnevne novine kao javni forumi u kojima se problematiziraju društveni procesi.

Cilj ovog istraživanja bio je dati općeniti pregled i karakteristike prezentacije malih vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina u Hrvatskoj, odnosno učestalost, izvore, teme, aktere i orijentaciju priloga. Koristila se metoda analize sadržaja Novog lista, Slobodne Dalmacije, Večernjeg lista i Vjesnika u dva razdoblja (1990.-1998. i 1999.-2006.). Hipoteza je bila da su dnevne novine značajni akteri koji u javnosti prezentiraju djelatnosti malih vjerskih zajednica i pluralizaciju religijskog područja, te da se njihova prezentacija razlikuje u dnevnim novinama s obzirom na tip male vjerske zajednice i kontekst dva razdoblja.

Rezultati ovog rada potvrdili su opću i dvije radne hipoteze, jer postoji razlika u prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih te novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica u dnevnim novinama, s obzirom na specifičnosti društveno-političkog konteksta dva razdoblja istraživanja.

Male vjerske zajednice više se pojavljuju u Vjesniku i Večernjem listu nego u Slobodnoj Dalmaciji i Novom listu, te više u drugom razdoblju nego u prvom. Tradicionalno i povijesno prisutne male vjerske zajednice više se pojavljuju u dnevnim novinama nego novije i netradicionalnije male vjerske zajednice. U prvom razdoblju prisutna je popularizacija, politizacija i kriminalizacija u prezentaciji fenomena religioznosti malih vjerskih zajednica u dnevnim novinama, a u drugom razdoblju dolazi do svojevrsne normalizacije, depolitizacije i dekriminalizacije u njihovoj prezentaciji.

Istraživanje odnosa dnevnih novina prema malim vjerskim zajednicama teorijski je i istraživački doprinos ovog rada sociologiji religije u Hrvatskoj, koja je zanemarivala ovu temu. Praktični doprinos je da služi kao pomoć medijskim djelatnicima, stvarateljima medijskih politika, čitateljima i vjerskim zajednicama u osvještavanju načina na koji se dnevne novine bave malim vjerskim zajednicama, uz naglašavanje potrebe poštivanja religijskog pluralizma, tolerancije i dijaloga.

Ključne riječi: tranzicijske promjene, revitalizacija i deprivatizacija religije, prezentacija malih vjerskih zajednica, dnevne novine, analiza sadržaja

SUMMARY

In recent Croatian history (from 1990 to 2006) important social changes occurred: social transition, revitalization, deprivatisation and politicization of religion, connection between religion, politics and nation, and growth of new religiosity and presence of small religious communities. In that context, newspapers play important role as the public forum in which social processes are discussed.

The goal of this research was to give a general overview and characteristics of the representation of small religious communities in Croatian newspaper articles, respectively frequency, sources, themes, actors and orientation of the articles. The content analysis method of *Novi list*, *Slobodna Dalmacija*, *Večernji list* and *Vjesnik* was used in two periods (1990-1998 and 1999-2006). The hypothesis stated that newspapers are important actors that publicly present the activities of small religious communities and pluralisation of the religious field, and that their presentation differs in daily newspapers according to the type of small religious community and the context of two periods.

Results of this dissertation confirmed the hypotheses. Difference exists in the representation of traditionally and historically present and new and non-traditional religious communities, regarding the specifics of the socio-political context of two research periods.

Small religious communities appear more often in *Vjesnik* and *Večernji list* than in *Slobodna Dalmacija* and *Novi list*, and more often in the second period than in the first. Traditionally and historically present small religious communities appear more often in daily newspapers than new and non-traditional small religious communities. In the representation of phenomenon of religiosity of small religious communities in daily newspapers in first period popularization, politicization and criminalization is present, while in the second period a kind of normalization depoliticization and decriminalization occurs.

Research of the relationship of daily newspapers towards small religious communities is the theoretical and research contribution of this dissertation to the sociology of religion in Croatia, which neglected this aspect. Practical contribution is to serve as a help to media employees, creators of media politics, readers and religious communities in awakening the way in which newspapers address small religious communities, accompanied by the necessity of respecting religious pluralism, tolerance and dialogue.

Key words: transitional changes, revitalization and deprivatization of religion, representation of small religious communities, daily newspapers, content analysis

SADRŽAJ

Mentor

Zahvale

Sažetak

Prošireni sažetak

Summary

1. Uvod: u društvu s religijom – religija u društvu	1
1.1. Fenomen religije u sociološkoj perspektivi	3
1.2. Svijet kao kontekst društvenih i religijskih promjena	11
1.3. Specifičnosti hrvatskog tranzicijskog konteksta	28
1.4. Mediji i religija	38
2. Teorijsko-hipotetički okvir istraživanja	49
2.1. Teorijski okvir i osnovni pojmovi	49
2.2. Predmet, cilj, svrha i hipoteze istraživanja	69
3. Metodologija istraživanja	72
3.1. Istraživačka metoda: analiza sadržaja	72
3.2. Primjeri analize sadržaja tiskanih medija o religijskim temama i organizacijama	74
3.3. Razdoblje i uzorak istraživanja	79
3.4. Jedinica analize, jedinica sadržaja i matrica istraživanja	81
4. Rezultati i interpretacija istraživanja	85
4.1. Ukupni rezultati varijabli priloga	85
4.1.1. Općenite karakteristike priloga	86
4.1.2. Teme u prilogima	93
4.1.3. Akteri u prilogima	109
4.1.4. Karakter priloga	111

4.1.5. Male vjerske zajednice u priložima	115
4.1.6. Naslovi priloga: hijerarhijska analiza riječi	127
4.2. Rezultati ukrštanja varijabli priloga o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima	135
4.2.1. Teme u priložima u dnevnim novinama i razdobljima	137
4.2.2. Akteri u priložima u dnevnim novinama i razdobljima	159
4.2.3. Orijentacija aktera u priložima u dnevnim novinama i razdobljima	171
4.2.4. Orijentacija priloga u dnevnim novinama i razdobljima	182
4.2.5. Diskurs priloga u dnevnim novinama i razdobljima	191
4.2.6. Prikaz vjerskih zajednica u priložima u dnevnim novinama i razdobljima	200
4.2.7. Veličina priloga u dnevnim novinama i razdobljima	208
4.3. Studije slučajeva	216
4.3.1. Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica	216
4.3.2. Scijentološka crkva	238
4.3.3. Vaišnavska vjerska zajednica (ISKCON ili Hare Krišna)	271
4.3.4. Zajednica čiste Božje ljubavi	304
5. Zaključak	327
Literatura	350
Prilog 1	365
Kodna lista	365
Životopis i popis javno objavljenih radova autora	372

1. UVOD: U DRUŠTVU S RELIGIJOM – RELIGIJA U DRUŠTVU

Povijest ljudskog uspona i razvoja istodobno je i povijest strašne borbe svake nove ideje koja je navještala dolazak svjetlije zore. U svojem tvrdoglavom držanju za tradiciju, staro nikad nije oklijevalo poslužiti se najnečasnijim i najokrutnijim sredstvima da bi zaustavilo dolazak novoga, ma u kakvom se obliku ili razdoblju pojavilo. (Emma Goldman: Anarhizam i drugi ogledi)

Ako tehnokracija u svojoj grandioznoj procesiji kroz povijest zaista teži zadovoljenju tolikih i tako univerzalno prihvaćenih vrednota kao što su traganje za istinom, ovladavanje prirodom, društvo obilja, kreativna dokolica i usklađeni život, što se onda ne smirimo i uživamo u putovanju? (Theodore Roszak: Kontrakultura)

Suvremeni, (post)moderni i globalizirani svijet ponudio je sociologiji religije prethodno neprepoznatu i malo vjerojatnu sliku religijskog fenomena u terminima njegove kompleksnosti i višedimenzionalnosti, ali i kontinuirane javne prisutnosti. Takav svijet objelodanio je do tada nezamislivu vitalnost, raznolikost i pluralnost religijskog područja na teorijskoj i empirijskoj razini istraživanja. Religijski fenomeni u tom svijetu nisu prisutni i djelatni samo u privatnom životu pojedinaca, već i u javnom društvenom životu (u politici, kulturi, pa i ekonomskim djelatnostima), oni nisu samo prisutni i djelatni u društvenim okvirima nacije i države, već i u globalnim okvirima. Sekularizacijska teza u sociologiji religije nije pretpostavljala da je sudbina religije u modernim društvima suvremenog svijeta usmjerena prema takvom ishodu; smatralo se da procesi modernizacije, prema slici europskog konteksta, dovode do zalaza religije i njenog nestanka iz društvenog života, do gubitka njezinog značaja u odnosu na sekularizirane društvene institucije i javnu sferu civilnog društva na nacionalnoj i globalnoj razini.

Međutim, u novijoj sociologiji religije – koja uz tradicionalnu religioznost i društveni karakter religijskih promjena na razini države učestalije razmatra manjinsku i alternativnu religioznost i društveni karakter religijskih promjena na globalnoj razini – nalazi su ukazali na drugačiji ishod od pretpostavljene društvene sekularizacije kao jednosmjerne ulice. Recentni nalazi u sociologiji religije potvrdili su da se religijsko područje u suvremenom svijetu promijenilo u odnosu na postavke sekularizacijske teze i da se u njegovom razmatranju trebaju uzeti svi njegovi raznovrsni oblici kako bi se dobila potpunija slika.

Na teorijskoj i empirijskoj razini, u svijetu i Europi primjećuje se, s jedne strane, proces „deprivatizacije religije“, odnosno prisutnost tradicionalnih kršćanskih religija u javnoj sferi društva (Casanova, 1994), iako je u Europi prisutno opadanje tradicionalne crkvene religioznosti, po čemu je Europa iznimka u svijetu (Berger, 1999; Davie, 1999, 2005). S druge strane, dolazi do porasta „alternativne religioznosti“ (Hunt, 2003) i „okultne kulture“ ili „okulture“ (Partridge, 2004) koje su povezane s nekršćanskim, istočnjačkim i orijentalnim religijskim i filozofskim tradicijama. Isto tako, prisutan je i porast novih religijskih pokreta (Barker, 2003; Bainbridge, 1997; Richardson, 2004), New Age religioznosti (Hellas, 1996; Hunt, 2003), fundamentalizma (Almond, Appleby, Sivan, 2003; Martin, 2003) i pučke religioznosti (Davie, 2005, Jukić, 1988, 1991).

Prema tome, u sociologiji religije razvilo se shvaćanje da je religijska sfera postala izrazito kompleksna, višedimenzionalna te napućena raznim religijskim fenomenima, a značajan teorijski i empirijski interes pobudili su upravo fenomeni novih religijskih pokreta i New Age religioznosti, odnosno manjinska i alternativna religioznost. Njihova veća vidljivost i javna prisutnost u društvenom životu u velikoj su mjeri omogućeni imigracijom, ali i prezentacijom medija masovne komunikacije i popularne kulture (Davie, 2005; Partridge, 2004, 2005b).

Ovaj rad se sastoji od sedam dijelova. Iako su oni u određenoj mjeri odvojene i zasebne cjeline, njihov zadatak je da se nadograđuju te da tvore (koliko je to god moguće) jasno određen i cjelovit istraživački pristup temi – odnosu dnevnih novina kao medija masovne komunikacije prema religijskom području manjinske i alternativne religioznosti u socio-kulturnom kontekstu tranzicijske Hrvatske.

U uvodnom dijelu, pred kojim se upravo nalazimo, predstavlja se perspektiva sociologije religije i njena raznovrsnost. Nakon toga slijedi opisivanje međudnosa društvenih i religijskih promjena u svijetu te u hrvatskom tranzicijskom kontekstu. Odnos medija i religije je poglavlje kojim završava ovaj dio. Ovim postupkom prikazani su teorijski i empirijski okviri koji predstavljaju uporište za ostatak ovog rada. Ova „konceptualna“ pozadina omogućuje sociološku analizu fenomena manjinske i alternativne religije i religioznosti u širem području komunikacije i interakcije, ili, u užem smislu, u područje u kojem su slike o religiji i religioznosti posredovane dnevnim novinama kao jednim od medija masovne komunikacije.

U drugom dijelu rada prikazuje se teorijsko-hipotetički okvir istraživanja. On predstavlja istraživački obzor unutar kojeg će se kretati ova analiza, a omogućava znanstvenu provjeru i kritiku. Predstavlja se teorijski okvir i osnovni pojmovi, a završava predmetom, ciljem, svrhom i hipotezama istraživanja.

U trećem dijelu rada slijede objašnjenja o metodologiji istraživanja. U njemu će biti riječ o metodi analize sadržaja i nekim istraživanjima tiskanih medija u kojima je korištena analiza sadržaja. Nakon toga slijedi objašnjenje razdoblja i uzorka istraživanja, a završava opisom matrice istraživanja, odnosno varijablama.

Četvrti dio rada bavi se rezultatima empirijskog istraživanja medijske prezentacije malih vjerskih zajednica u Hrvatskoj na primjeru dnevnih novina. Prikazuju se ukupni rezultati na nivou distribucije frekvencija i postotaka varijabli priloga (tehnički podaci, grafička obrada, teme, akteri, citiranost izvora, karakter priloga, male vjerske zajednice), specifičnosti po razdobljima, novinama i pojedinim tipovima malih vjerskih zajednica, te studije slučajeva četiri male vjerske zajednice.

U petom dijelu rada pruža se prilika za svojevrsan sažetak najvažnijih rezultata ovog rada te za neke zaključke i sugestije koji iz njega proizlaze. U šestom dijelu se nalazi popis korištene literature, dok se u sedmom i zadnjem dijelu rada nalaze prilozi. Vratimo se, ipak, uvodu u ovaj rad nakon što je određen put kojim ćemo se otisnuti njegovim daljnjim razvojem.

1.1. Fenomen religije u sociološkoj perspektivi

Religiji se može pristupiti kao unaprijed zadanoj i neupitnoj činjenici društvenog života homo religiosusa ili kao upitnom sastojku društvenog života koji je podložan opservaciji i kritičkoj refleksiji (Vrcan, 2001: 257). Prilikom razmatranja društvenog fenomena religije i religioznosti, potrebno je razdvojiti znanstveni od neznanstvenog (i vjerskog) pristupa. Prvi pristup, za razliku od drugog, sastoji se u želji da se predstave iskazi o istraživanoj stvarnosti koji su, koliko god je to moguće, točni, objektivni i nepristrani, da se opišu, razumiju i objasne odnosi i percepcije društvenih grupa i pojedinaca, a omogućava i provjeravanje, odnosno njihovo empirijsko pobijanje (opovrgavanje) i kritiku (Barker, 2003: 11).

Znanstveni pristup religiji i religioznosti kao društvenom fenomenu, prema tome, oslanja se na empiriju, na objektivnost te na sistematizaciju, proceduru i metodu (Barker, 2003; Furseth, Repstad, 2006; McGuire, 2002).

Osim toga, važno je utvrditi i analitičku distinkciju između primarnih i sekundarnih konstrukcija društvene stvarnosti, kako ih naziva engleska sociologinja religije Eileen Barker (2003: 7). Primarne konstrukcije društvene stvarnosti sadržavaju osnovne podatke društvenih znanosti, a proizvod su interakcija između članova religijske skupine te između njih i šireg društva; sekundarne konstrukcije društvene stvarnosti iskazi su o primarnim konstrukcijama, a odnose se na opise religijske skupine u javnoj areni od strane sociologa i drugih. Sličnu razliku utvrđuju i drugi autori; riječ je o razlici između konstrukta prvog reda i konstrukta drugog reda. Konstrukti prvog reda odnose se na poimanje aktera o religijskom području u svakodnevnom životu, dok konstrukti drugog reda služe analitičkoj svrsi (Beckford, 2003a: 7), što proizlazi iz fenomenologije Alfreda Schutza.

Sociologija nije jedina znanstvena disciplina¹ koja se, u okviru svojih teorijskih i metodoloških granica, bavi religijom kao istraživački i društveno značajnom temom (Furseth, Repstad, 2006; Jukić, 1997; Knoblauch, 2004). U realnosti znanstvenog rada granice između disciplina nisu apsolutne, nego su fluidne i u mijeni, što pokazuje prisutna interdisciplinarnost u istraživačkom području religije (Furseth, Repstad, 2006; Jukić, 1997). Iz toga razloga, mnogi autori kao krovni pojam uzimaju pojam religijske znanosti ili religiologije (Jukić, 1997; Knoblauch, 2004; Skledar, 2003).

Sociologija religije ne bavi se sadržajem religijskog vjerovanja u smislu njegovog prihvatanja ili neprihvatanja (McGuire, 2002: 6-7). Ona ne propituje istinitost religijskih istina o svetom, transcendentnom, tj. nadnaravnom nego se drži tzv. „metodološkog ateizma“, kako ga je nazvao američki sociolog religije Peter Berger, po kojem sociologija koristi svjetovna objašnjenja te se suzdržava od religijskih objašnjenja. Drugi autori preferiraju pojam „metodološkog agnosticizma“ koji ukazuje da se mogu „pružiti informacije o dimenzijama i izražavanjima religije, ali se ne mogu napraviti nikakve tvrdnje koje se tiču religijske istine“ (Furseth, Repstad, 2006: 198), odnosno da takva pozicija „stavlja po strani pitanja o realnosti njihovog postojanja [svetih ili natprirodnih sila] i da se koncentrira, umjesto toga, na manje problematična pitanja o načinima na koje se ljudi koriste religijom“ (Beckford, 2003a: 29).

---

¹ Religijom se bave, uz sociologiju, primjerice i teologija, psihologija, antropologija, filozofija ili povijest.

Ovo je jedan od osnovnih metodoloških naputaka u radu sociologa i njihovom susretu s religijskim fenomenom prilikom istraživanja religije i religioznosti. Iz ovog se naglaska može zaključiti kako je intencija sociologije religije istražiti društvene manifestacije i posljedice religijskog djelovanja i odnosa prema entitetima koji imaju status transcendentnog ili svetog, bez zalaženja u istinitost samog transcendentnog ili svetog. Ona se, dakle, fokusira „na ljudske (posebice društvene) aspekte religijskog vjerovanja i prakse“ (McGuire, 2002: 6), odnosno pokazuje „interes za religijski utjecaj na društvo i društveni utjecaj na religijski život“ (Furseth, Repstad, 2006: 5). U tome je smislu sociološko bavljenje religijskim fenomenom određeno ne samo društvenim manifestacijama religije, nego i širim društvom u kojem se takvi fenomeni manifestiraju. Sociološki odnos prema religiji protkan je i odnosom prema širem društvu; istraživanje religije postaje neminovno i istraživanje šireg društva i društvenog konteksta.²

Sociologija je već od svojih početaka bila zainteresirana za religijski fenomen u svojim razmatranjima društvenih procesa i odnosa, te života u društvu u okviru modernizacijskih procesa, koji su uvjetovali i njezin nastanak kao znanstvene discipline (Acquaviva, Pace, 1996; Beckford, 2003a; Furseth, Repstad, 2006; McGuire, 2002). Klasične teoretičare privukla je religija u tom modernizacijskom kontekstu, kroz njihovu potrebu „da prouče izvorne oblike društvenog konsenzusa, nastojeći otkriti gdje se i kako se oblikuje kolektivni osjećaj koji...dopušta društvu da ima minimum kohezije te da može podnijeti promjene i sukobe“ (Acquaviva, Pace, 1996: 28).

Sociološki teoretičari kasnije su šutke prelazili preko religije, zbog načina na koji je religija bila konceptualizirana kao objekt istraživanja i zbog promjena onoga što je ulazilo u pojam religije, dok se danas ponovno spajaju zbog preklapanja interesa za teme poput jezika, značenja, tijela, roda, ali i globalizacije (Beckford, 2003a). Do sličnih je razmatranja i zaključaka, koji se bave odnosom opće sociologije i sociologije religije, došao i naš eminentni sociolog Srđan Vrcan (2001).

Sociološki autori na različite načine dijele razvoj sociologije religije.

---

² Takav odnos prema religiji je vidljiv već u samim počecima sociologije, jer su se takve teme pojavljivale – više ili manje sistematizirano – već od osnivača „socijalne fizike“ Augustea Comta, preko Emila Durkheima, Maxa Webera, Karla Marxa, Georga Simmela i drugih klasičnih teoretičara. Ova pitanja se javljaju i prilikom određenja odnosa između sociologije religije i opće, generalne sociologije te šire i socijalne (društvene) teorije (Beckford, 2003a; Furseth, Repstad, 2006; Vrcan, 2001).

Neki autori, primjerice, razmatraju razvoj od teorijsko-ideologijske metode, preko iskustveno-kvantitativne (empirijske) metode do pluralističko-interdisciplinarne metode³ (Jukić, 1991), drugi rade podjelu na klasičnu i suvremenu teoriju u sociologiji religije (Furseth, Repstad, 2006; McGuire, 2002), ili malo detaljnije podjele razdoblja razvoja u sociologiji religije.

U sveobuhvatnom prikazu razvoja sociologije religije Vrcan (2001: 261-265) razlučuje četiri razdoblja:

1. razdoblje prijelaza od filozofije religije k sociologiji religije u okviru prosvjetiteljstva (kritika religije) i reakcija na prosvjetiteljstvo (konzervativna afirmacija tradicionalne i religijske osnove društvenog života);
2. razdoblje protosociologije religije (Comte, Spencer, Tylor, Frazier) u kojem je tema nastanak i razvoj religije i njenih oblika;
3. razdoblje klasične sociologije religije (Durkheim, Troeltsch, Malinowski, Weber) u kojem se interes za utjecaj društvenih okolnosti na religiju širi na utjecaj religije na društvo i društvene promjene;
4. razdoblje u kojem se pojavljuju novije škole u sociologiji religije koje šire broj emanentnih autora u sociologiji religije i općoj sociologiji te teorijskih orijentacija pod utjecajem mnoštva društvenih i religijskih promjena.

Po istom autoru (Vrcan, 2001: 232-233), postoji nekoliko kontekstualnih utjecaja, proizašlih iz društvenih događaja u svijetu nakon 60-ih godina prošlog stoljeća, koji su svojim odvijanjem stvorili prostor za promjenu dotadašnjeg temeljnog viđenja fenomena religije. Kontekstualni izazovi podijeljeni su u četiri grupe: 1) islamska iranska revolucija, 2) uloga religije u urušavanju komunističkog društvenog sustava, 3) kršćanski obrat od strategije agiornamenta ka strategiji nove evangelizacije modernog svijeta, te 4) pojava novih religijskih pokreta.

On podsjeća da je prvotno bilo govora o problematizaciji i krizi tradicionalne religije krajem 1960-ih, nakon kojih se javlja i govor o krizi svjetovnosti (Peter Berger, Jakov Jukić) i revitalizaciji religije, uslijed pojave novih religijskih fenomena.

---

³ Većina autora slaže se da je potrebno povezati teorijska i empirijska nastojanja u određivanju religijskog fenomena kako bi se omogućile kvalitetnije interpretacije procesa (Beckford, 2003a; Clark Roof, 1985; Furseth, Repstad, 2006; Jukić, 1991).

Time je označen zaokret ka složenosti suodnosa religijskih i društvenih procesa koji su se kretali „od sekularizacije društva prema desekularizaciji društva, od desakralizacije i zalaza svetog k povratku i obnovi svetog ili pak obrata od religije kao teizma bez javnih funkcija k religiji kao teizmu sa značajnim javnim funkcijama“ (Vrcan, 2001: 231).

Uslijed toga, u sociološkoj teoriji pojavila su se novi aspekti i nova viđenja religijskog fenomena koji su se kretali od religijske organizacije ka nevidljivim religijskim fenomenima izvan njih (Beckford, 2003a). Tako su se u sociologiji religije pojavile rasprave o novim temeljima religioznosti te o novim oblicima religije: nevidljiva religija Luckmanna, implicitna religija Nestija i Baileyja, difuzna religija Ciprianija, pučka religija Clarka, zajednička i konvencionalna religija Towlera, običajna religija Hornsby-Smitha, Leeja i Reillyja, ili civilna religija Bellaha (Beckford, 2003a; Vrcan, 2001). Ovom zadnjem konceptu može se pridodati i svjetovna religija (Dugandžija, 1980) kao nešto širi oblik.

Na sličan način ovaj put opisuje i Meredith McGuire (2002: 97-127) kroz dva modela religije i religioznost. **Službeni model** je elitan, relativno čist, organiziran i koherentan sustav religijskih specijalista te se bazira na doktrini, etici, kultnim izrazima i institucionalnoj organizaciji kao proizvodima procesa institucionalne diferencijacije i specijalizacije; sastoji se od seta službenih vjerovanja i praksi koje su propisane, regulirane i socijalizirane (prenošene) od strane organizirane i specijalizirane religijske skupine.

Neslužbeni model je masovan, popularan, neorganiziran i nekoherentan, heterogen ili sinkretičan sustav običnih ljudi; sastoji se od seta religijskih i kvazi-religijskih vjerovanja i praksi koje službena religija ne prihvća, priznaje ili kontrolira. Taj drugi model neki autori nazivaju „religija izvan religija“, a označava novu religioznost „koja se oblikuje izvan kontrole povijesnih religija, iako od njih polazi i njima se hrani“ (Acquaviva, Pace, 1996: 181).

Jakov Jukić (1991), u teorijskom smislu, razmatra ponovno zanimanje za religioznost i nove oblike religije u terminima šok-tvrdnji na kojima se ona baziraju:

- **politološka sociologija religije** (Bourdieu, Guizzardi) – tvrdi da je religija sakralni proizvod zaposjednut od crkvenih ustanova kao kapitalističkog poduzeća koje ima monopol na tržištu „dobara spasenja“, uz moguće revolucije kojima ga narod destabilizira kako bi takva dobra prešla u njihove ruke;

- ***sociologija religijskog tržišta*** (Berger) – tvrdi da se crkva izjednačava sa svakim drugim proizvođačem ideologija te da se natječe za naklonost potrošača njezinih vjerskih proizvoda na religijskom „tržištu“ u uvjetima religijskog pluralizma;
- ***sociologija nevidljive religije*** (Luckmann) – tvrdi da istodobno dolazi do nove društveno nevidljive religije i iščeznuća stare crkveno vidljive religije te privatizacije religije (postaje stvar osobnog izbora), čime je u skladu s konzumerističkim društvom;
- ***funkcionalistička sociologija religije*** – tvrdi da je religija potrebna samo onoliko koliko je korisna u održavanju društvenog poretka (funkcija društvene integracije) te time ne može posve nestati, iako su u modernom društvu tu ulogu preuzele druge ustanove i ideologije (funkcionalne alternative);
- ***sociologija svjetovne religije***⁴ – ima tri oblika (svjetovno područje države, potrošačka ideologija ili konzumerizam, političke ideologije) koji se ogrću sakralnom i religioznom simbolikom u vidu civilne religije (Bellah); Bellah (1981: 168-189) razmatra odnos stanovnika SAD-a prema sebi kao transcendentnoj stvarnosti te religijskim poimanjem vlastitog položaja i uloge u svijetu, izraženim u iskustvu naroda (vrijednosti i simbolika mitova, rituala, značajnih događaja, mjesta i ličnosti);
- ***sociologija implicitne religije*** (Nesti) – tvrdi da transcendentno iskustvo može biti izazvano od bilo kojeg uzroka (umjetnosti, ljepote, susreta s prirodom, straha) jer je sveto šire od polja kojeg kontroliraju crkvene ovlasti putem vjere i učenja;
- ***sociologija difuzne religije*** (Cipriani) – tvrdi da se crkvena religija rasprostranjuje izvan svog uobičajenog službenog kruga obrednih dužnosti, a zbog uronjenosti temeljnih društvenih vrijednosti u religijske vrijednosti uz vjernike i nevjernici mogu postati njezinim dijelom;
- ***sociologija pučke religije*** – tvrdi da je pučka religija masovna vjernička pobuna protiv narasle krize svjetovnosti (kao i implicitna i difuzna religija), da postoji paralelno uz službenu, tradicionalnu crkvenu religiju i religioznost u obliku sakralnih predodžbi narodne pobožnosti, a hodočašće predstavlja njezin najizraženiji oblik;

---

⁴ Svjetovnu religioznost autori našeg podneblja opisali su kao „sistem ideja, osećanja i akcije neke grupe, unutar koga vjernici posvećuju odabrane aspekte društvene stvarnosti, koje tada za grupu predstavljaju najveću vrijednost“ (Dugandžija, 1980: 34).

- **sociologija novih religijskih pokreta i sekti** (Berger, Bellah) – tvrdi da je prisutan neočekivani vjerski preporod i revolucija, da takve skupine nastaju uslijed krize legitimiteta modernog načina života u sekulariziranom društvu te kompromisa crkve s modernim mentalitetom.

Sociologija religije, prema prethodnim opaskama, kretala se prema složenijem razmatranju religijske sfere. Unutar ovog pomaka modela prema većoj složenosti religijskih fenomena svakako se mogu smjestiti sociološke interpretacije novih fenomena poput novih religijskih pokreta te raznih oblika nove, alternativne duhovnosti New Age-a.

Ova promjena vizure religijskog područja u sociologiji religije povezana je i s pitanjem definiranja toga područja. Može se ustvrditi kako ne postoji jedna općeprihvaćena definicija religije, ali i da definiranje područja tog fenomena nije isključivo dio akademskih rasprava u nekakvom izoliranom, hermetičkom prostoru.

U sociologiji religije prisutne su brojne definicije religije. Sociolozi naglašavaju kako je u sociološkim definicijama religije nužno prisutan i element proizvoljnosti ili samovolje, odnosno konkretna odluka oko odabira određene definicije (Robertson, 1971), ali i da im je korisno pristupiti kao strategijama prije nego li kao „istinama“, jer takav stav o definiciji kao strategiji „sužava područje pod razmatranjem i sugerira načine na koje o njemu možemo razmišljati“ (McGuire, 2002: 8). Definicije, stoga imaju ulogu metodološkog aparata i okvira analize.

U sociološkoj tradiciji se koriste i mogu razdvojiti barem dvije vrste podjela koje postoje kod socioloških definicija religije, a na koje možemo gledati kao da su strateški software kroz koji sociolozi religije uranjaju u religijsko područje.

U prvom slučaju riječ je o podjeli na ekskluzivne (restriktivne, uže) i inkluzivne (šire) definicije religije. **Ekskluzivne definicije** jasno i striktno odjeljuju religijsko od ne-religijskog područja. **Inkluzivne definicije** u religijsko područje uvode i brojne elemente iz svjetovnog područja, a koji se često opisuju pojmom „izmi“ – tako primjerice vatreni nacionalizam, komunizam, fašizam, nacizam, sekularizam, ateizam, humanizam, psihoanaliza, sport, umjetnost, glazba, pa i seksualni odnos postaju dio religijskog fenomena (Furseth, Repstad, 2006; McGuire, 2002; Robertson, 1971).⁵

---

⁵ O izvorima ovih definicija raspravlja Robertson (1971:368).

U drugom slučaju riječ je o podijeli na supstantivne i funkcionalne definicije religije. **Supstantivne definicije**⁶ bave se onime što jest religija (naglašava se njezin sadržaj) te uključuje (relativno) jasno odvajanje religijskih od ne-religijskih fenomena, a u tom su smislu i učestalo uske i ekskluzivne definicije. Ovdje je, prema tome, bitan sadržaj religije, tj. doživljaj svetog, transcendentnog, natprirodnog, a taj odnos prema svetome, između ostalog, uključuje vjerovanja, rituale i institucije.

Funkcionalne definicije⁷ bave se onime što religija čini u društvu (naglašavaju funkcije), a time su često šire i inkluzivne definicije, jer mnogi društveni fenomeni imaju društvene funkcije koje nalikuju religijskim funkcijama. Prema tome, ovdje je naglasak na posljedicama religije u okviru pojedinca i društva.

Definiranje religijske sfere, što je već ranije u ovom radu naznačeno, nije samo pitanje znanstvene i sociološke imaginacije te njene sposobnosti da izdvoji i adekvatno opiše istraživani fenomen. Ovaj proces dio je šire društvene interakcije te uključuje i brojne druge društvene institucije zainteresirane za njegov ishod i – može se kazati odobreni – oblik religijskog područja (Barker, 2003; Beckford, 2003a; Črnič, 2004; Furseth, Repstad, 2006; McGuire, 2002).

U tom kontekstu, definiranje religijskog područja ima i svoju političku povijest u smislu odnosa moći i „osporavanja granica“ (McGuire, 2002) onoga što jest ili nije religija, sukoba oko granica onoga što je sakralno ili profano, tj. sveto ili svjetovno (Beckford, 2003a), a postoje i povijesne činjenice koje ukazuju na takav odnos prema konceptu religije, primjerice tijekom razdvajanja službene religije od magije, zatim tijekom kolonizacije te u današnjim uvjetima kada se na sudovima vode religijski sporovi (McGuire, 2002).

Beckford (2003a) razmatra religiju kao kulturni i socijalni konstrukt koji sadrži varijabilnost značenja u vremenu i prostoru, a njezino definiranje uključuje sukobe na svim razinama društva i s različitim stupnjevima formalne autorizacije; u „osporavanja granica“ uključene su razne društvene instance poput sudstva, države, zdravstvenog i obrazovnog sustava, medija i slično. Ti su procesi, prema tome, prisutni kod teme regulacije i kontrole religijskog područja, a najvidljiviji primjer se može iščitati u odnosima vjerskih zajednica i države (Beckford, 2003a; Furseth, Repstad, 2006; Richardson, 2004; Zrinščak, 1999, 2004).

---

⁶ Više o supstantivnim definicijama religije vidi kod: Furseth i Repstad (2006: 17), McGuire (2002: 9-11) i Vrcan (2001: 200).

⁷ Više o funkcionalnim definicijama religije vidi kod: Črnič (2004: 241), Hunt (2003: 2), Furseth i Repstad (2006: 21), McGuire (2002: 11) i Vrcan (2001: 280-282).

Na primjeru „novih religijskih pokreta“, Eileen Barker (1995, 2007) nam pokazuje promišljanja njihove situacije te njihovog pojmovnog određenja od strane društvenih aktera (kao Weberovih idealnih tipova) poput novih religijskih pokreta, anti-kult pokreta, skupina za ljudska prava, sociologa i drugih znanstvenika koji se bave religijom, medija, pravnika te profesija skrbi i brige, što ovisi o njihovim informacijama i specifičnim interesima i/ili ciljevima, metodama, podacima koje koriste ili ne koriste te načinima komunikacije. Ova skica pruža širi uvid u raznolikost odgovora na prisutnost religijskih skupina u nekom društvu, iako se bazira na novim religijskim pokretima.

Ovim kratkim sažetkom višedimenzionalnosti poimanja religije i religioznosti u sociologiji religije završava se poglavlje u kojem je predstavljena perspektiva sociologije religije u njenim različitim oblicima, u kojem su predstavljeni pojmovi i definicije koje se upotrebljavaju u sociološkim deskripcijama i interpretacijama religijskog područja.

U sljedeća tri poglavlja uvodnog dijela rada – nakon kojih slijede teorijsko-hipotetski okvir istraživanja, rezultati istraživanja te zaključna razmatranja – riječ će biti o društvenim i religijskim promjenama u Europi (koje su pridonijeli i stvaranju svojevrzne sekularizacijske paradigme u sociologiji religije) i svijetu (koje su pridonijele kritikama i novim teorijskim konceptima), specifičnostima konteksta Hrvatske u kojim su se odvijale promjene u društvenom i religijskom području, te odnosu medija i religije.

1.2. Svijet kao kontekst društvenih i religijskih promjena

U sociološkoj perspektivi religijske promjene promatraju se u kontekstu društvenih promjena povezanih s (post)modernim i globalizacijskim procesima (Beyer, 1994, 1999b; Casanova, 1994; Robertson, 1989). Moderna i postmoderna su epohe, odnosno razdoblja sa specifičnim karakteristikama, vrijednostima i pogledom na procese koji mijenjaju društvene odnose u svijetu. Globalizacija označava povezanost raznih fenomena uključenih u razmatranjima ovih razdoblja na svjetskoj razini. Religijske promjene, s druge strane, objašnjavaju se u okviru sekularizacijske rasprave iz koje su i proizašla brojna pitanja oko smjera religijskih i društvenih promjena: sekularizacija/deseekularizacija društva, rasčaravanje/začaravanje svijeta, zalaz/vitalnost, privatizacija/deprivatizacija te slabljenje/jačanje religije u globalnom, pluralnom, individualiziranom i tržišnom društvenom okruženju.

Ovi procesi društvenih i religijskih promjena prema nekim autorima tvore i osnovne naracije (priče) u sociologiji religije koje nastoje opisati što se događa s religijom u današnjem, suvremenom svijetu. McGuire (2002) kao četiri glavne naracije navodi sekularizaciju, religijsku reorganizaciju, religijsku individualizaciju i stranu ponude religijskog tržišta, iza kojih ili nakon kojih nastupa proto-naracija globalizacije, dok Furseth i Repstad (2006) uključuju modernost, post-modernost, globalizaciju i sekularizaciju. Ovdje će prvo biti riječ o procesima širih društvenih promjena, dakle o utjecaju modernosti, post-modernosti i globalizacije na društvenu stvarnost, nakon čega će nešto više riječi biti usmjereno na procese religijskih promjena u užem smislu, dakle na utjecaj sekularizacije, revitalizacije, privatizacije i ponude religijskog tržišta na stvarnost religijskog područja.

„Moderno“ označava novost ili nešto novo. Naglasak je na promjeni stanja i diskontinuitetu u odnosu na nešto staro. Promjena pred-modernog i tradicionalnog društva u moderno, odnosno **modernizacija** kao društveni proces, posljedica je naglaska ideja napretka i racionalnog, razumskog odnosa prema svijetu proizašlih iz racionalizma, prosvjetiteljstva i pozitivizma u razdoblju 17., 18. i 19. stoljeća (Aračić, Črpić, Nikodem, 2003: 16-20) te utjecaja velikih revolucija (industrijska u Engleskoj te političke u Francuskoj i SAD-u) koje su pružile ekonomski i politički institucionalni okvir novom društvenom poretku (So, 1990; Sztompka, 1993).

Vremenski okvir njegovog nastanka smješta se između 16. i 18. stoljeća, a geografski je omeđen Europom (Sztompka, 1993). Klasični sociolozi su, na evolucionistički način, tu promjenu i prijelaz pratili zakonom o tri stadija društva koje ide od teološkog, preko metafizičkog do pozitivnog (Comte) te binarnim distinkcijama između militarističkog i industrijskog društva (Spencer), tradicionalnog i kapitalističkog društva (Weber), zajednice i društva (Tönnies), ili mehaničke i organske solidarnosti (Durkheim) (So, 1990: 19; Sztompka, 1993: 70), a čime je i naznačen smjer prijelaza od relativno jednostavnog ka relativno kompleksnom ustroju društva (Beckford, 2003a: 29).

Osnovni principi modernosti (individualizam, diferencijacija rada i potrošnje, racionalnost organizacija i institucija, ekonomski naglasak u cjelokupnom društvenom životu te ekspanzija u prostor i dubinu) reflektiraju se u pet pod-domena društvenog života: 1) ekonomiji, 2) klasnoj strukturi i stratifikaciji, 3) politici, 4) kulturi i 5) svakodnevnom životu (Sztompka, 1993: 71-76).

Beckford (2003a: 49-50) slično definira modernizaciju kao „kompleksnu konfiguraciju društvenih, pravnih, ekonomskih, političkih i kulturalnih procesa promjena koje favoriziraju (a) jačanje država unutar rastućeg koordiniranog sustava internacionalnih država, (b) sistematično ostvarenje ekonomske produktivnosti i moći na nacionalnim i internacionalnim razinama, (c) primjenu teoretskog znanja i praktičnih sposobnosti kako bi se povećala produktivnost, (d) uspostavu demokratskih oblika politike i vladavine, (e) valorizaciju obrazovanja i slobode misli i izražavanja, (f) dominaciju urbanih centara stanovanja i posla te (g) kultivaciju ideja individualne subjektivnosti, digniteta i prava.“

Sociolozi naglašavaju da ne treba poistovjećivati modernost (jedna modernost) i modernizaciju (mnoštvo modela). Modernizacija se označava kao „opći proces prijelaza iz tradicionalnog u moderno društvo ili modernost koja, između ostalog, implicira vjerovanje u razum i racionalnu akciju, industrijsku, kapitalističku ekonomiju, priznavanje prava pojedinca, demokratsku političku organizaciju i socijalnu strukturu zasnovanu na klasnoj društvenoj podjeli“ te „obuhvaća četiri međusobno povezane dimenzije: političku modernizaciju, odnosno razvoj ključnih institucija (političkih stranaka, parlamenata, slobodnog i tajnog glasovanja), koje omogućuju sudjelovanje u donošenju odluka; ekonomsku modernizaciju, koja uključuje rastuću podjelu rada, upotrebu upravljačkih tehnika, usavršavanje tehnologije i povećavanje trgovačkih olakšica; društvenu modernizaciju, koja dovodi do sve veće pismenosti, urbanizacije, opadanja tradicionalnog autoriteta i rastuću socijalnu i strukturalnu diferencijaciju; kulturnu modernizaciju, bitno obilježenu procesom sekularizacije u kojemu religijsko mišljenje, praksa i institucije gube svoje presudno društveno značenje“ (Kalanj, 2007: 113).

Može se zaključiti da posebno ideja napretka⁸ implicira značaj vrijednosnih preferencija koje su postale predmetom osporavanja krajem 20. stoljeća, jer je uočena njena ambivalentnost te je zamijenjena konceptom krize i alternativnim opisima napretka (Sztompka, 1993: 33-40).

---

⁸ Društvene znanosti su povezale društvene promjene s neizbježnim razvojem, poboljšanjem i napretkom modernizacijskog procesa (So, 1990; Sztompka, 1993; Tonkiss, 1998; Wallerstein, 1999). Sztompka (1993: 24-28) nalazi izvore ideje napretka u grčkoj antici, židovskoj religijskoj tradiciji, judeo-kršćanskoj tradiciji, srednjem vijeku, eri geografskih otkrića, prosvjetiteljstvu te 19. stoljeću (u filozofiji, literaturi, umjetnosti i znanosti). Etnocentrični koncept napretka sadržavao je nekoliko osnovnih ideja: linearno i nepovratno vrijeme, kretanje u određenom smjeru, kumulativni karakter procesa kroz kvalitativne skokove, nužda prolaska određenih stadija, endogeni (unutrašnji) uzroci procesa, izgleda kao neizbježan, nužan i prirodan proces te uključuje poboljšanje, unaprjeđenje ili napredak. Sličan model bio je primijenjen u modernizacijskoj teoriji u kojoj se modernizacija promatra, kroz evolucionističke pretpostavke, kao homogenizacijski, europeizacijski (ili amerikanizacijski), nepovratni, progresivni te dugotrajni proces koji ima svoje faze, te, kroz funkcionalističke pretpostavke, kao sistematski, transformacijski i imanentni proces (So, 1990).

Ambivalentnost napretka, između ostalog, zasnovana je na činjenicama nejednakog razvoja i distribucije političke i ekonomske moći, sve većoj gladi i siromaštvu „trećeg svijeta“ te ekološkoj svijesti o zagađivanju prirode korištenjem novih tehnologija. Javlja se sumnja oko ideja modernosti zasnovanoj na razumu i iskustvu, uslijed nove svijesti o djelovanju faktora poput medija, jezika, moći i historijskog konteksta (Furseth, Repstad, 2006: 77).

Koncept modernosti postao je meta kritika, čime ulazimo u prostor koncepta *post-modernosti* koji nastoji opisati suvremeno društvo i kulturu, a koji je uključivao razmatranja o raskidu s prijašnjim modernim razdobljem, dok se u nešto blažem obliku pojavljuje kao nastavak modernog razdoblja. On je relativno najvidljiviji iz opreka prema modernosti i krizi njenih mitova (razuma, znanosti, napretka i demokracije), izgleda kao „neuspjelo naličje uspjelog lica moderne“, a ima sljedeća obilježja (Jukić, 1997: 315-319):

1. slabljenje tradicionalnog metafizičkog načina mišljenja i jačanje uloge subjekta u konstrukciji stvarnosti;
2. porast specijalizacije i fragmentacije znanja i djelovanja uz relativiziranje istine i etičkih načela u društvenom životu;
3. prekomjernost vremena uz preobilje događaja;
4. prekomjernost prostora uz širenje sustava obavještavanja i prijevoza;
5. raspadanje smislenih veza ovisnosti između svijeta gospodarskog napretka, političkih sloboda i osobne sreće i latentna nestabilnost društvenog poretka;
6. produbljivanje krize etnocentrizma i umnožavanje različitih kulturnih i povijesnih središta svijeta uz kraj suparništva zapadnih demokracija i istočnih totalitarizama;
7. kriza patrijarhalnog centralizma i feminističke pobune koje nagrizaju tradicionalne institucije, običaje i vrijednosti.

Postmodernu prate termini koji opisuju nadolazak nove situacije u suvremenim društvima. „Post-industrijsko društvo“ Danijela Bella i Alaina Tourainea odlikuje se u tendencijama sličnim Naisbittovim „megatrendovima“ (Sztompka, 1993: 82), a „post-materijalizam“ Rolanda Ingleharta naglašava nadolazak „post-materijalističkih vrijednosti“ kao što su estetika, samorealizacija te svijest o okolišu (Furseth, Repstad, 2006: 78).

„Postmodernu“ kao pojam uvodi Lyotard 1979. godine označavajući ulazak društva u postindustrijsko doba i kulture u postmoderno razdoblje. Dolazi do promjene statusa znanja

koje se kao oblik diskursa proizvodi radi prodaje, služi valorizaciji ili vrednovanju u novoj proizvodnji (porast znanja i informacija, a manjak modela), što uzrokuje i krizu u legitimaciji znanosti, tehnologije i društva, ali i metanaracija, čime dolazi do raskida s modernom logikom samog napretka (Aračić, Črpić, Nikodem, 2003: 23-25). Dijagnoza sadašnjeg trenutka, po Casanovi (1994: 155), uključuje povećanu diferencijaciju moralnosti i legalnosti, kulturalni i moralni relativizam, multiplicirajuće oblike života te krizu utemeljenosti ili utemeljivanja.

Post-modernost je sveobuhvatna kategorija i široko je karakterizirana kao "slavljenje zaigranosti, pastichea, hibridnosti, inter-tekstualnosti, prelamanja granica i žanrova te prožetosti virtualnom hiperrealnošću" (Beckford, 2003a: 200). Beckford je u nešto širem obliku izneo skicu postmoderne: odbijanje pozitivističkih, racionalističkih i instrumentalnih kriterija kao standarda vrijednog znanja; spremnost kombiniranja simbola iz različitih kodova značenja, čak i pod pritiskom prespajanja i eklekticizma; slavljenje spontanosti, fragmentacije, površnosti, ironije i zaigranosti; te spremnost napuštanja potrage za nadsvodujućim ili trijumfalističkim mitovima, naracijama ili oblicima znanja (Furseth, Repstad, 2006: 78).

Ipak, u postmodernom stanju postoje i dalje neke od karakteristika modernog razdoblja. U njih se ubrajaju konzumerizam ili potrošnja (Beckford, 2003a: 202) te individualizam i pluralizam (Jukić, 1997), čime su po Jukiću više naglašene promjene u idejama od promjena u stvarima, odnosno radi se o novosti u kulturi, a ne obratu u gospodarstvu i politici. Stoga se u raspravama učestalo spominje i Giddensova „kasna“, „visoka“ (Sztompka, 1993) ili „radikalizirana“ (Furseth, Repstad, 2006) modernost kao jedna od najkorisnijih koncepcija sadašnjeg trenutka. Prema nekim interpretacijama, on naglašava modernu organizaciju društvenog života koja postaje globalna u utjecaju, a njene posljedice radikalizirane i sveopće (Aračić, Črpić, Nikodem, 2003: 25).

Ovime se nameće i problem **globalizacije**, koji se učestalo pojavljuje u raspravama i brojnim područjima svakodnevnog života u svijetu. Globalizacija se odnosi na „procesе kojima svijet postaje jedinstveno mjesto, isto tako u pogledu priznavanja vrlo visokog stupnja međupovezanosti između sfera i poprišta društvenih aktivnosti preko cijelog svijeta te porasta svijesti koja se odnosi na svijet kao takav“ (Robertson, 1985: 348), odnosno na „kompresiju svijeta i intenzifikaciju svijesti o svijetu kao cjelini“ (Robertson, 1992: 8).

Po Beyeru, globalizacija opisuje „nastanak globalnog društva čija se osnovna dinamika može razumjeti u terminima međusobnog uvjetovanja struktura sustava i kulturnih resursa“ (1998:

80), a za McGuire (2004: 314) je „situacija u kojoj smo svi mi zajednički povezani (strukturalna integracija), iako nam nedostaje slaganje oko gotovo svega (kulturalna integracija).“

Ona je nastavak moderne i razvoja modernih društava. Povezana je s posljedicama modernosti i njenim ranijim fazama (Beyer, 1998, 1999a; Beckford, 2003a). Dugotrajna je i ima više faza koje započinju u kasnijem srednjevjekovnom dobu, a intenzificiraju se na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (Beyer, 1994, 1998; Robertson, 1990, 1992), kao rezultat manje izoliranosti dijelova i olakšavanja komunikacije razvojem novih medija i tehnologija (Beckford; 2003a; Berger, 1992; Beyer, 1994, 1998, 1999a; McGuire, 2004; Sztompka, 1993).

Osim ovih konstatacija, opis suvremenog, globalnog svijeta u društvenim znanostima „uglavnom uključuje sljedeće: porast frekvencije, volumena i međupovezanosti pokreta, ideja, materijala, dobara, informacija, zagađenja, novca i ljudi preko nacionalnih granica i između regija svijeta; porast mogućnosti informacijskih tehnologija da skrate ili ukinu razdaljinu u vremenu i prostoru između događaja i mjesta u svijetu; rasprostranjenost pojačano standardiziranih praksi i protokola koji se odnose na procesuiranje globalnog toka informacija, dobara, novaca i ljudi; pojava organizacija, institucija i društvenih pokreta koji se odnose na promociju, nadgledanje ili suprotstavljanje globalnim silama, bez obzira na to imaju li ili nemaju podršku pojedinačnih nacionalnih država“ (Beckford, 2003a: 118-119).

Veći naglasak je na ekonomskim i političkim aspektima globalizacije, a sociolozi (Beckford; 2003a; Berger, 1992; Beyer, 1994, 1998, 1999a; Robertson, 1989, 1992, 1994; Sztompka, 1993) naglašavaju potrebu istraživanja kulturnih aspekata globalizacije i promjenu jedinice analize od društva i nacije-države prema globalnom društvu i globalnom sustavu nacija-država.

U značaj kulturalnih aspekata globalnog društva koji nadilaze nacionalne okvire, iz svega dosad navedenog, nije potrebno sumnjati. Stoga će ovaj dio o globalizaciji i završiti dodatnim naznakama koje se tiču osobitosti kulture u globalnom kontekstu. U njemu se nalazi i mjesto za religiju i različite religijske tradicije.

Na osnovi globalizacijskih procesa događa se strukturacija „globalnog polja“, ili globalnog ljudskog stanja, koje se sastoji od nacionalnih društava, pojedinaca (osoba), odnosa između nacionalnih društava (svjetskog sustava društava) i čovječanstva (Robertson, 1992).

Pojava globalizacije, između ostalog, uključuje procese relativizacija osobnog identiteta prema cjelini čovječanstva, nacionalnih društava prema svjetskom sustavu društava, pripadnosti nacionalnim društvima prema globalnom čovječanstvu te društvenih referencija osobe prema svjetskom sustavu društava. Dolazi do izazova stabilnosti perspektiva o globalizaciji te individualnom i kolektivnom sudjelovanju u cjelokupnom globalizacijskom procesu; naglašena je tenzija između globalnog i lokalnog, čime se ne ohrabruju samo različite partikularnosti, već i konfrontacije globaliziranih slika svijeta (Robertson, 1992). Barker slikovito opisuje da globalizacija omogućava „višedimenzionalno ukrštanje obrazaca identiteta s raznolikošću geografskih i društvenih skupina i identiteta“ (Barker, 1999: 113).

Po drugom i načelno sličnom stajalištu, globalizacija širi strukturalnu dominaciju funkcionalno diferenciranih društvenih sustava (ekonomije, znanosti, religije, politike, prava, umjetnosti zdravstva, obrazovanja, sporta i informacijskih medija), unutar kojeg postoje druge, često lokalne, razdjelnice (nacionalne, etničke, kulturne ili civilizacijske) koje služe partikularizaciji sustava, što istovremeno omogućuje igru globalnog univerzalizma i lokalnog partikularizma (Beyer, 1999b).

Ovdje se radi o svojevrsnoj glocalizaciji u Robertsonovim terminima, odnosno o istovremenosti globalnog načela istovjetnosti i homogenosti te lokalnoj prilagodbi označenoj razlikom i heterogenosti. Ta pojava, koja oslabljuje utjecaj nacija-država, po Casanovi (2001: 428) je dio procesa de-teritorijalizacije povezane s „razmještanjem kulturalnih fenomena iz njihovih 'prirodnih' teritorija,“ na osnovu kojih se u globalizaciji može iščitati povratak civilizacija i religija svijeta „kao značajnih kulturalnih sustava i zamišljenih zajednica koje se preklapaju i povremeno natječu sa zamišljenim nacionalnim zajednicama“ (Casanova, 2001: 430).

U prethodnoj raspravi o širim društvenim promjenama, bilo je prisutno nekoliko primjedbi o religijskom području kao jednom od važnih područja koje je potrebno promijeniti kako bi se omogućila promjena cjeline društvenih struktura, interakcija i procesa u interpretativnom okviru modernizacije društva. Stoga se ovdje nalaže potreba osvrtnja na teorijske koncepte uže vezane uz religijske promjene.

Osnovni teorijski koncept u sociologiji religije svakako je *sekularizacija*. Povijesno gledano (Acquaviva, Pace, 1996), pojam sekularizacije pojavio se u upotrebi nakon pregovora i potpisivanja Westfalskog mira iz 1648. godine. Označavao je pravni čin razvlaštenja crkvenih teritorijalnih i institucionalnih posjeda te njihov prijelaz u državno vlasništvo, a u političkom

smislu oslobađanje građana i državnih institucija od eklezijalnog utjecaja i teološkog nadzora. U 19. stoljeću taj je okvir polagano prevladan, a javila se kulturološka odrednica u smislu laicizacije kulture, odnosno oslobađanja kulture i obrazovanja od religijskih utjecaja. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća taj pojam je ušao u sociološka razmatranja i širu upotrebu naznačenu brojnim teorijskim pravcima promišljanja sekularizacijskog fenomena. Po jednoj definiciji, koncept sekularizacije pokušava utvrditi „u kojoj je mjeri i na koje je načine utjecaj religije opadao tijekom vremena u jednom ili u više sljedećih područja: života pojedinaca, kulture i društvenih institucija“ (Beckford, 2003a: 32).

Sekularizacija je jedan od osnovnih pojmova u društvenim znanostima i sociologiji. Općenita je teorija koja ima status paradigme, iako nije općeprihvaćena te izaziva teorijske rasprave i zamjerke (Beckford, 2003a; Casanova, 1994; Dobbelaere, 2002; Hammond, 1985). Brojne formulacije sekularizacije promišljale su o tom fenomenu kao katalizatoru modernosti (Beckford, 2003a: 35), kao dominantnoj linearnoj slici zapadnjačkog promišljanja društva i njegovih promjena u religijskom području (Hammond, 1985:1), što je dovelo do kritike o potrebi razdvajanja sekularizacije (proces koji se događa unutar društvene strukture) od sekularizma (ideologija) i da je sekularizacija „naslijeđeni model“ jer je od svojih začetaka „sociologija dokumentirala sekularizacijski proces“ (Wilson, 1985: 9).

Kao ilustraciju ovakvih konstatacija o početnom interesu sociologije za fenomen sekularizacije, iako u početku nije bio eksplicitno izražen, autori najčešće navode Comteov primjer trećeg, pozitivnog stadija društvenog razvoja kojeg karakterizira znanost, tehnologija i industrija te Weberov primjer „rašćaravanja“ svijeta uslijed smještanja društvenog života u „željeznu krletku“ racionalizacije i dominacije birokracije (Acquaviva, Pace, 1996; McGuire, 2004; Wilson, 1985). Društvena potvrda sekularizacije odnosi se na (1) pad vjerske prakse, (2) širenje svjetovnog duha u gradovima i industrijskim oblastima, (3) odsustvo utjecaja religioznosti na svakodnevni život, (4) disoluciju dogmatskog vjerovanja, (5) odsustvo odraslih muškaraca kao posjetitelja crkava, za razliku od žena, djece i staraca, (6) krizu u obitelji, (7) bijeg radništva od crkve i religije te (8) starenje i opadanje broja svećenika u odnosu na cjelokupno pučanstvo (Jukić, 1997: 191-198).

Tijekom vremena, koncept sekularizacije je doživio osporavanja, kritike i preobražaj, uslijed naznaka njegove višedimenzionalnosti, višeznačnosti i složenosti, a u sociološkoj raspravi, koju Beckford (2003a) karakterizira kao „dijalog gluhih“, pojavljuju se dvije glavne struje – pobornici i protivnici sekularizacijske teze.

Autori su upućivali kritike⁹, s jedne strane, jer su zamijetili da je određenje značenja i poimanje sekularizacije uvjetovano primjerice ideološkom obojenošću, definicijom religije (supstantivna definicija će, za razliku od funkcionalističke, prije ukazati na izvjesnost sekularizacije) te empirijskim naglaskom na istraživanju religijske prakse u institucionalnim okvirima (Beckford, 2003a; Dobbelaere, 2002; Jukić, 1997; Shiner, 1971; Zrinščak, 2008). S druge strane, naglašavali su potrebu preciziranja određenja pojma sekularizacije u odnosu na njenu problematičnu višedimenzionalnost, linearnost, univerzalnost te prostornu i vremensku ograničenost (Beckford, 2003a; Bruce, 2003; Dobbelaere, 2002; Furseth, Repstad, 2006; Hammond, 1985; Martin, 2005; Partridge, 2004; Wilson, 1985).

Ovdje se postavlja i pitanje načina na koji se proces sekularizacije interpretirao u sociološkoj tradiciji, odnosno postavlja se pitanje koji su se najvažniji procesi u društvu navodili kao uzroci društvenog fenomena sekularizacije. Jednu od najranijih klasifikacija koncepta sekularizacije, a koja se sastoji se od 6 interpretacijskih tipova, ponudio je Larry Shiner (1971):

1. opadanje religije naglašava da su prethodno prihvaćeni religijski simboli, doktrine i institucije izgubile prestiž i utjecaj;
2. usklađenost s „ovim svijetom“ naglašava da se pažnja religijskih skupina ili religijski intoniranih društava preusmjerava od natprirodnog prema interesu za „ovaj svijet“, odnosno da se mijenja sadržaj religije;
3. oslobađanje društva od religije naglašava da se društvo odvaja od religijskog razumijevanja kojim se prethodno informiralo, kako bi se ustrojilo kao autonomna stvarnost te kako bi limitiralo religiju na sferu privatnog života;
4. premještanje religijskih institucija i vjerovanja naglašava da su se znanje, oblici ponašanja i institucionalna uređenja, koji su se nekoć shvaćali zasnovanim na božanskoj moći, transformirali u fenomene ljudskog stvaralaštva i odgovornosti;

---

⁹ Autori Penguinovog rječnika sociologije navode 7 tvrdnji kritičara sekularizacije: 1) pretpostavlja postojanje „zlatnog doba“ religije u prošlosti, 2) pretjerano naglašava prisutnost racionalnog i sekularnog naspram praznovjernog i magijskog u društvu, 3) ne može obrazložiti pretežnost kultova orijentalne religijske tradicije među mladima, 4) podcjenjuje značaj organiziranog Kršćanstva kao političke sile u EU i SAD-u, 5) komparativna vitalnost Cionizma, Islama i Katolicizma u Južnoj Americi ukazuje da veza modernizacije i sekularizacije nije nužna, 6) uska definicija religije izjednačava sekularizaciju s dekristijanizacijom i 7) nevidljiva religija u modernom svijetu naglašava značaj osobe kao elementa svetog (Abercombie, Hill, Turner, 2000: 310).

5. desakralizacija svijeta naglašava da se svijet polagano lišava svojeg sakralnog karaktera pošto čovjek i priroda postaju objekti racionalno-uzročnih objašnjenja i manipulacije;
6. kretanje od svetog prema sekularnom društvu odražava općeniti koncept društvene promjene naglašavajući utjecaj mnogostrukih varijabli kroz nekoliko stadija (najznačajnija je otpor ili otvorenost prema promjeni).

Potrebno je napomenuti i neke druge pokušaje sistematizacije sekularizacijske debate – prvo će biti riječ o stavovima i idejama koji su bliži sekularizacijskoj tezi, nakon kojih slijede stavovi koji joj nastoje umaći, pružajući alternativne poglede situacije u religijskom području te uzimajući u obzir globalni okvir promjena.

Steve Bruce (2003) opisuje društveni proces sekularizacije u Europi, uslijed industrijalizacije i pluralizacije društva povezanih s modernizacijom, kojom se umanjila moć i prestiž religije. U društvu se dogodio prijelaz kojim je „religijski pogled na svijet bio zamijenjen pojačano sekularnom javnom kulturom“ (Bruce, 2003: 249). On navodi pet procesa koji mu pogoduju.

Strukturalnom diferencijacijom fragmentira se društveni život i stvaraju se specijalizirane uloge i institucije s posebnim sekulariziranim funkcijama, uz podjelu života na javnu i privatnu sferu. Nju prati društvena diferencijacija (utjecaj ekonomskog razvoja na pojavu društvenih klasa i sukoba te širenje novih zanimanja i stilova života), odnosno fragmentacija tradicionalnih životnih zajednica i širenje sukobljenih religijskih organizacija zasnovanih na interesima novih društvenih skupina.

Socijetalizacija je proces u kojem blisko povezane, integrirane zajednice gube moć u odnosu na industrijsko poduzetništvo, države i gradove – društvo zasnivano na tehničkim aspektima prihvatljivog ponašanja (uspješna komunikacija, pravni kod) postaje fokus individualnog života, a ljudi gube kontakt s religijskim i moralnim okvirom zajednice. Racionalizacija se odnosi na utjecaj judeo-kršćanstva koje u svojoj tradiciji uključuje racionalizaciju i sistematizaciju religije te Reformacije koja je omogućila nove oblike mišljenja i pojavu znanosti; sukob znanosti i religije manje je značajan od racionalnog, naturalističkog poimanja svijeta (uzrok-posljedica).

Ravnopravnost i kulturalna raznolikost, na kraju, odnosi se na utjecaj industrijalizacije modernih društava (širenje profesionalne mobilnosti i društvenih uloga) i nenamjernih posljedica religijske inovacije u protestantskoj reformaciji (jednake obaveze pred Bogom postaju

jednaka prava); naglasak je na pojedincu, širenju ideje ljudskih prava i povećanju kulturne raznolikosti u društvu, što rezultira odvajanjem crkve od države te razbijanjem lanca crkve, zajednice, svakodnevnog života i prihvatljivosti.

Prisutne su i tendencije usporavanja sekularizacije povezane s kulturnom tranzicijom i obranom – dva slučaja kada religija zadržava ili nalazi drugu djelatnost osim povezivanja pojedinaca i nadnaravnog. U prvom pruža mogućnost pregovaranja i vrijednosnih tvrdnji u momentu ugroženosti društvenog identiteta tijekom glavnih društvenih tranzicija, a tijekom modernizacije se javljaju religijski pokreti obnove i reforme. U drugom garantira grupni identitet kada su kultura, identitet i osjećaj vrijednosti izazvani stranom religijom ili sekularizmom, a religija pruža resurse za obranu kolektivne kulture (Bruce, 2003).

Bruce navodi alternativnu teoriju racionalnog izbora Rodneya Starka, koja objašnjava veću vitalnost religije u SAD-u, u odnosu na Europu, s obzirom na prisutnost slobodnog tržišta religijskih dobara i značajnog natjecanja njihovih pružatelja. Raznolikost dopušta potragu oblika religije po mjeri individualnih interesa, smanjuje troškove, omogućava lakše stvaranje novih religija te pruža svećenstvu motivaciju za regrutaciju i održavanje sljedbenika. Prisutna je ideja da ljudi žele nagrade koje se, zbog manjka njihove ponude, nalaze na tržištu „kompenzatora“ (objašnjavaju zašto ih nema, kada će doći i kojim putem), čime je religijski kompenzator natprirodnog u prednosti nad sakralnim. Kao zaključak rasprave, on tvrdi da opadanje religije na modernom zapadu nije pogreška, već nenamjerna posljedica povezana s višestruko isprepletenim procesima modernizacije (Bruce, 2003).

Meredith McGuire (2004) smatra da je sekularizacija označena umanjenom ulogom – prethodno u državi ustanovljene – religije u svakodnevnom životu i njenim zalazom. Ona prikazuje pet verzija takvih prikaza. Institucionalna diferencijacija odnosi se na fragmentaciju društvenog života, na stvaranje specijaliziranih uloga i institucija koje se bave posebnim (prethodno spojenim) zadacima i funkcijama (Dobbelaere), pa crkva gubi centralnost pojavom novih organizacija i podjele rada; primjer ove situacije je nemogućnost religije da kontrolira devijaciju (Wilson). Socijetalizacija se odnosi na proces kojim zajednice malih razmjera gube moć u odnosu na organizacije širih razmjera (korporacije, masovni mediji, tržišne i političke birokracije), a time religija povezana s lokalnim životom pati od erozije zajednice.

Privatizacija se odnosi na smještanje religije u privatnu sferu, u kojoj religija postaje privatna stvar (može utjecati na individualnu moralnost, a ne na usmjeravanje javne politike). Pluralizam ukazuje na prisutnost i širenje raznolikih pogleda na svijet, kojim se relativiziraju i

gube kredibilitet, što predstavlja opasnost za religiju. Racionalizacija se odnosi na pojačano vrednovanje racionalnog razmišljanja (znanost, poslovna organizacija i pravo) u modernim društvima, a paradigatska instanca njene opasnosti po religiju proizlazi iz sukoba znanosti i religije, kojom se smanjuje njen utjecaj u društvu. Ona postavlja tri pitanja u vezi sekularizacije: da li je limitirana samo na Europu, da li opada religioznost ili se samo mijenja te da li moguće da se smanjuju drugi aspekti religije u društvu, a ne religioznost pojedinaca (McGuire, 2004).

McGuire (2004) predstavlja, s druge strane, tri teorijska nastojanja koja idu u suprotnom smjeru i predstavljaju odmak od sekularizacijske teze. Religijska reorganizacija proizlazi iz američkog religijskog konteksta u kojem je religioznost usmjerena na lokalne kongregacije, a ne na velike institucionalne crkve (Warner); radi se o promjeni religijskog balasta između lokalne kongregacije i denominacija kojima mnoge od njih pripadaju. Uslijed pluralnosti one nisu mogle dugo dominirati lokalnim niti nacionalnim poslovima, čime se ne naglašava toliko prilagodba religije koliko kontinuirana lokalnost, odnosno značaj koji religiozni pridaju osjećaju lokalnih veza i povezanosti s lokalnim kongregacijama. Lokalnost postaje još značajnija u današnjem kasno-modernom, masovnom i globalnom društvenom poretku.

Religijska individualizacija je priča koja uključuje religijsko restrukturiranje, odnosno fundamentalni pomak u mjestu religije u društvu, od institucija ka pojedincima, a „radi se o stupnju u kojem pojedinci uzimaju i biraju različite religijske opcije, uređujući vlastito stvoreni religijski život, umjesto da samo biraju paket koji formuliraju religijske institucije“ (McGuire, 2004:292). Prisutna je religijska raznolikost unutar i između crkava, a pojedinci traže pravo da sami za sebe odlučuju o glavnim vjerovanjima, pa je prisutan religijski eklekticizam, religija à la carte, religijski bricolage, odnosno autonomija vjernika. Time autonomnost u privatnoj sferi nadomješta manjak autonomije u javnoj sferi (Luckmann). Postoje dva problema: jedan je netočna slika prošlosti, a drugi je etnocentrizam.

Ponuda religijskog tržišta (Finke, Stark, Bainbridge, Iannaccone) naglašava natjecanje crkvi oko sljedbenika na religijskom tržištu. Potražnja religijskih dobara je konstantna, a dinamika religijskog života poseban je slučaj dinamike sveukupnog tržišnog ponašanja. Crkve koje privlače sljedbenike prosperiraju, dok one koje to ne uspijevaju opadaju. Konzervativne crkve su uspješne i u porastu, dok su u opadanju one koje se uspinju na religijskom tržištu. Religijski monopol smanjuje religijsku participaciju, dok religijsko natjecanje povećava ukupno religijsko djelovanje. Ova teorija ima nekoliko međusobno povezanih naglasaka: 1)

ponuda religijskih dobara na religijskom tržištu; 2) ljudi koriste religiju jer traže nagrade na drugom svijetu, pa su religijske nagrade "kompenzatori" kojima se ljudi koriste da bi dobili ono što inače ne mogu imati; te 3) pojedinci racionalno maksimiziraju svoje dobitke u svakodnevnom djelovanju, uključujući religijsko, kalkilirajući troškove i koristi nekog djelovanja (McGuire, 2004).

Treba napomenuti da je i Peter Berger revidirao svoj stav da pluralizam nužno vodi prema sekularizaciji te sada predlaže da je utjecaj i naglasak pluralizma na načinu (kako) a ne sadržaju (što) religijskih vjerovanja i prakse (Berger, 2001: 449), odnosno riječ je o tome da pluralizam nudi izbor pojedincu, a time religija više jača nego što slabi na društvenoj razini (Barker, 1999: 115).

Casanova (1994) smatra da je potrebno odvojiti povijest koncepta (semantička značenja i povijest procesa) od teorije sekularizacije (posljedice). U teoriji sekularizaciji vidi tri različite propozicije (teze): 1) diferencijacija se odnosi na procese društvene modernizacije te funkcionalne diferencijacije i emancipacije sekularne sfere države, ekonomije i znanosti od religijske sfere, unutar koje dolazi do diferencijacije i specijalizacije religije; 2) opadanje religije odnosi se na progresivno opadanje i smanjivanje društvenog značaja religije; 3) privatizacija se odnosi na proces privatizacije i marginalizacije religije u suvremenom svijetu.

Analizirajući transformaciju suvremene religije (katoličku i protestantsku tradiciju) u Španjolskoj, Poljskoj, Brazilu i SAD-u, on zaključuje da u modernom svijetu dolazi do „deprivatizacije religije“ (najkvalitetnije na razini civilnog društva), da rezultat sekularizacije nije nužno opadanje i privatizacija religije te da samo teza diferencijacije i emancipacije sekularnih od religijskih sfera ostaje valjana. Deprivatizacija religije je „proces pomoću kojeg religija napušta svoje dodijeljeno mjesto u privatnoj sferi te ulazi u nediferenciranu sferu civilnog društva da bi mogla sudjelovati u tekućim procesima pobijanja, diskurzivne legitimacije i ponovnog iscrtavanja granica“ (Casanova, 1994: 65-66).

Pri tome su tri glavna oblika deprivatizacije religije (1) religijska mobilizacija u obrani tradicionalnog svijeta i života od državnih i tržišnih oblika kolonizacije, (2) izazovi državnoj i tržišnoj dominaciji, te (3) održavanje vizija javnog dobra kako bi se nadoknadila prevlast individualizma i liberalizma.

James Beckford (2003a) također raspravlja o skupinama ideja u društvenim znanostima koje se upotrebljavaju prilikom razmatranja fenomena sekularizacije, a njegova se opsežna podjela

sastoji od diferencijacije, racionalizacije, modernizacije, metamorfoze, neprekinute vitalnosti i univerzalnosti religije.

Ideje diferencijacije okupljene su oko društvenih sustava, društvenih institucija i procesa društvene diferencijacije; u industrijskim društvima religija gubi svoju prijašnju funkciju pružanja osnovnih vrijednosti i legitimacije sustava i postaje manje uspješan izvor društvene integracije, iako nisu isključene tvrdnje o novoj ulozi i mjestu religije u društvu (Bell), jer pruža smisao, identitet i vrijednosti te pomaže u rješavanju egzistencijalnih problema (Luhmann).

Ideje racionalizacije preklapaju se s diferencijacijom društvenog sustava i zasnovane su na procesu sustavne potrage za efikasnim odnosima između sredstava i ciljeva, uz pretpostavku da su racionalni i religijski načini mišljenja međusobno isključivi; tri su odgovora moguća u odnosu na racionalizaciju: nema nužne nepodudarnosti između religije i racionalnosti, racionalnost ne može pružiti zadovoljavajuću osnovu za društveni i moralni poredak jer relativizira, a pojedinci i skupine još uvijek mogu slijediti religijske principe, iako dolazi do širenja racionalizma u javnoj sferi.

Ideje modernizacije mješavina su dva prethodna skupa ideja i pluralizma (Berger); modernizacijski procesi su otvoreni i krajnje varijabilni u stvaranju obrazaca, a zajedničko im je da potkopavaju tradicionalne osnove autoriteta te da pospješuju brzinu promjena. Religija gubi svoju prihvatljivost i sposobnost legitimacije društvenog i moralnog poretka te postaje privatizirana i marginalizirana; napredak modernizacije ipak može biti zaustavljen u slučaju skupina koje prolaze kroz glavne kulturne tranzicije ili brane svoju kulturu od percipirane opasnosti (Wallace, Bruce).

Ideje metamorfoze smatraju da dokazi smanjene podrške konvencionalnim oblicima religioznosti ne ukazuju nužno na sekularizaciju: 1) religija doživljava metamorfozu u nove i različite oblike na različitim razinama (Bellah), smanjenje religijske participacije mladih ljudi u crkvama ne znači da religijske vrijednosti nestaju, već se preusmjeravanju u „vjerovanje bez pripadanja“ (Davie); 2) obvezatan način vjerovanja i pripadanja opustio je među većinom stanovništva te su pojedinci stekli veliku slobodu raspadom kolektivnih kodova smisla i moralnosti (na kolektivnoj razini religija ima snažan utjecaj na kulturu i služi kao lanac „kolektivnog sjećanja“, kao naslijeđe kulturnih memorija koje se prenose generacijama, a kojima se vjernici mogu okrenuti) (Hervieu-Léger); 3) odolijevanje značaja neslužbenih

religijskih snaga (običajna, implicitna i difuzna religija) koje nisu pod direktnim utjecajem formalnih religijskih organizacija (Hornsby-Smith, Bailey, Cipriani).

Ideje neprekinute vitalnosti naglašavaju sposobnost religijskih vrijednosti da utječu na ponašanje pojedinca te na politike institucija i organizacija koje kontroliraju javni život. Po njima, razina religijske vitalnosti u mnogim zemljama je previsoka da bi se odbacila kao dokaz tek povremene erupcije religijskog žara bez društvenog značaja, a odnose se i na značaj organizirane, tradicionalne religije koja je na nekim mjestima dovoljno snažna da utječe na društveni razvoj te da nastupa u javnoj sferi civilnog društva (Martin, Casanova). Varijacija na ovu temu odnosi se u nekim društvima na zajednice dijaspore i migranta. Tu je i tvrdnja s psihološkom pozadinom da su ljudi istodobno racionalni te da imaju religijske potrebe, a što je naglašeno u teoriji racionalnog izbora (Stark, Bainbridge, Finke).

Univerzalnost religije je zadnji skup ideja po kojem je potreba za religijom univerzalna, a razvoj se ne može opisati u terminima sekularizacije nego u terminima religijske promjene ili restrukturiranja. Unutar njega postoje psihološke (Hay), kulturološke (Bellah), sociološko-antropološke (Durkheim, Simmel) i fenomenološke (Luckmann, Berger, Mol) verzije.

Na kraju, Karel Dobbelaere (2002) je sistematizirao teorijska i empirijska istraživanja sekularizacije, smanjio broj njenih dimenzija te naglasio višedimenzionalnost koncepta. Makro razina bavi se društvenom sekularizacijom, odnosno laicizacijom. Procesom funkcionalne diferencijacije religija postaje jedan od društvenih podsustava koji se natječe s drugim; religija gubi ukupan značaj i društvo se oslobađa od religijskog utjecaja. Mezo razina bavi se organizacijskom sekularizacijom, odnosno religijskom promjenom: Riječ je o promjeni u stavu religijskih organizacija prema pitanjima vjere, morala i rituala; implicira istraživanje opadanja i pojave religijskih skupina. Mikro razina se bavi individualnom sekularizacijom, odnosno religijskim sudjelovanjem. Odnosi se na ponašanje pojedinaca i mjeri stupanj normativne integracije u religijskim tijelima, odnosno stupanj slaganja između normi religijske skupine te stavova i ponašanja njihovih članova.

Dobbelaere (2002) zaključuje da se sekularizacija sastoji od društvene, organizacijske i individualne dimenzije te da nije mehanički i evolucionistički proces, već ovisi o kulturnom kontekstu i akterima koji su u nju uključeni. U tom je smislu sekularizacija proizvod latentnih procesa koji vode neželjenim posljedicama i namjerne politike laicizacije države.

Prema dosad navedenim tvrdnjama, sekularizacijska debata je na početku išla u smjeru općeprihvaćenog zalaza i slabljenja javnog značaja religije u modernim društvima po slici religijskih promjena zapada, a autori su opisivali djelatne sekularizacijske procese.

S druge strane, kod drugih autora riječ je (1) o mijenjaju shvaćanja pluralizma, koji naglašava način a ne sadržaj religijskih vjerovanja i prakse (Berger, 2001) te individualni racionalni izbor religijskih dobara iz ponude slobodnog religijskog tržišta (Bruce, 2003; McGuire, 2004), (2) o „deprivatizaciji religije“ (Casanova, 1994); (3) o religijskoj reorganizaciji i individualizaciji (McGuire, 2004) te „vjerovanju bez pripadanja“ (Davie, 2005), odnosno o kontinuiranoj vitalnosti i univerzalnosti religije te njenoj metamorfozi u nove oblike (Beckford, 2003a). Osim toga, danas čak i zagovaratelji sekularizacije nagovještavaju da su prisutne tendencije usporavanja sekularizacije uslijed kulturne tranzicije i kulturne obrane (Bruce, 2003).

Ovdje je potrebno prikazati i razmatranja onih autora koji se bave odnosom religijskih promjena u okviru globalizacijskih procesa, odnosno onih koji ne smatraju da je u globalnom društvu snaga religije izgubljena.

Roland Robertson (1985) naglašava da u današnjem globaliziranom svijetu nije oslabio značaj religije i religijskih pokreta koji reagiraju na ograničenja nacija-država u odnosu na kulturne sadržaje svjetskog poretka i Parsonsove ekonomske oblike sekularizacije (primjeri buđenja fundamentalizma koji u društvo i/ili civilizaciju pokušava usaditi religijski smisao, Teologije oslobođenja, pojave sukoba između države i crkve te Unifikacijske crkve kao pokreta koji u cijelosti interpretira globalno stanje). Religija pruža značenje i interpretacije globalnog ljudskog stanja u ključu svetoga. Povezana je s politikama zajednice te traganjem zajednice kao značajnom karakteristikom svakodnevnog javnog života u njena dva idejna oblika (povratak „lokalnom“ i „tradicionalnom“ te ponovno promišljanje ideje zajednice u globalnim okvirima) (Robertson, 1994).

Stoga je u suvremenom svijetu prisutna tendencija međusobne politizacije religije i religizacije politike (Robertson, 1989), jer religija pomaže u definiranju globalne situacije (Beyer, 1994; Robertson, 1992) na tri načina (Beckford, 2003a: 106): 1) propituje jednostavne teoretizacije globalizacije zasnovane na specifičnim primjerima, 2) usmjerava pažnju na njenu sposobnost samorefleksivnog i kritičkog mišljenja o globalizaciji te 3) se opire jedinstvenom modelu globalizacije demonstrirajući mnoštvo odgovora.

Beyer (1990, 1994, 1999b), isto tako, razmatra religijsku situaciju u globalnom kontekstu i reakcije religije na globalizacijske procese naglašavajući prisutnost dva naoko kontradiktorna trenda. S jedne strane dolazi do privatizacije religije kao osobne stvari pojedinca, a s druge strane religija postaje politizirana – javno prisutnija te povezana s kolektivnim (nacionalnim i kulturnim) identitetima.

Dva smjera odgovora religije na globalizacijski kontekst analizira primjerima kršćanske desnice u SAD-u, liberalne Teologije oslobođenja, Iranske revolucije, religijskog cionizma u Izraelu i religijski nastrojene ekološke brige oko okoliša: jedan je fundamentalistički odgovor u obliku konkretne revitalizacije tradicije unatoč relativizaciji; drugi je liberalni odgovor u vidu preorijentacije religijske tradicije od konkretne kulture prema globalnoj cjelini (Beyer, 1994). Pri tome je potrebno shvatiti da negativan odgovor religije spram globalizacije ne znači nužno da je regresivna snaga, jer religija „istovremeno može biti anti-sistemska i pro-sistemska: ona može širiti globalizaciju protiveći se njenim posljedicama“ (Beyer, 1994: 3).

On razaznaje četiri društvena oblika religije u globalnom društvu: 1) od šire kulture nediferencirani „kolektivno kulturni“ oblik, 2) diferencirani organizacijski oblik koji uključuje i religijske pokrete, 3) oblik ispolitizirane religije koji uključuje državno promovirani religijski monopol i kolektivno obvezujuće religijske propise inkorporirane u političke i pravne strukture, te 4) individualizirani oblik religije malih društvenih mreža. Debatu o sekularizaciji zaključuje konstatacijom nalik Casanovinoj da su istraživanja religije u odnosu na posljedice dominacije funkcionalne diferencijacije i dalje važeći aspekt teze (Beyer, 1999a).

Na kraju, u sekularizacijskoj debati pojavio se problem „iznimnosti“, kako slučaja visoke razine religijske participacije u SAD-u tako i niske razine religijske participacije u zapadnoj Europi. U prvom slučaju riječ je o obliku „unutarnje sekularizacije“ religijske zajednice koja više zadovoljava društvene funkcije i status od religijskih funkcija (Luckmann), ali i vitalizacije religije zbog imigrantskog potencijala zemlje u kojoj etničnost igra značajnu ulogu (Bruce) (Furseth, Repstad, 2006; Martin, 2005). U drugom slučaju riječ je o specifičnom povijesnom, kulturnom, društvenom i političkom naslijeđu (posebno zapadne Europe), u kojem je kršćanstvo blisko povezano s državom i moći, što dovodi do prosvjetiteljskog oponiranja sekularne elite i opadanja crkvene religioznosti, specifične „Euro-sekularnosti“ te koncepta „vjerovanja bez pripadanja“ (Beckford, 2003a; Berger, 1999; Davie, 2005; Furseth, Repstad, 2006; Martin, 2005).

Zbog toga se postavlja pitanje da li se sekularizacija odnosi samo na zapadnu Europu ili ipak i na druge dijelove svijeta? Ili je možda riječ o procesima koji idu u obrnutom smjeru od sekularizacijskog obrasca? Možda je najsmislenije ovom problemu pristupio Beyer (1999a: 299): „Što se religije tiče, na razini globalnog društva, postoji znatan broj regionalnih ishoda; zbog toga ima malo smisla razmatrati jednu ili drugu regiju kao iznimku jer na osnovi aktualnih dokaza, suvremenih i povijesnih, izgleda da nema nekog jasnog trenda.“

Ova rasprava ukazuje da je sekularizacija i dalje značajan koncept na teorijskoj i empirijskoj razini istraživanja u sociologiji religije, ali i da postoji potreba za razradom novih koncepata, kako bi se mogao objasniti novi religijski kontekst u svijetu.

U sljedećem poglavlju slijedi osvrt na društvene i religijske promjene u Hrvatskoj u zadnja dva desetljeća. Kontekst novije povijesti u Hrvatskoj uključuje – uz prethodno navedene (post)moderne procese u suvremenom globaliziranom svijetu – specifičnosti tranzicijskog razdoblja, koja dodatno usložnjavaju društvenu i religijsku skicu promjena.

1.3. Specifičnosti hrvatskog tranzicijskog konteksta

Društvene znanosti su razdoblje promjena prema „post-komunističkim“ društvima u centralnoj i istočnoj Europi opisivale terminima „tranzicije“ ili „transformacije“. Događaj koji je najviše doprinjeo ovom procesu bio je pad Berlinskog zida 1989. godine, o čemu su izvještavali masovni mediji u cijelom svijetu. Nakon tog medijski praćenog događaja, u komunističkim zemljama centralne i istočne Europe ostvarena je mogućnost najvažnije i javno najodobrenije pobjede – političke, ekonomske, društvene, kulturne i religijske slobode (Barker, 2000: 39).

Međutim, tranzicijski uvjeti u tim zemljama nisu bili jednaki. Oni su u velikoj mjeri ovisili o konkretnom povijesno-kulturnom naslijeđu te konkretnim procesima u društveno-političkom kontekstu u svakoj od njih. Rat na prostoru bivše Jugoslavije – koji je pokrenut u Sloveniji i prelio se u Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i dijelom zbog njegovih političkih posljedica na prostor SR Jugoslavije – svakako je najveća specifičnost tranzicijskih procesa na ovom prostoru te je dao svoj doprinos političkim, ekonomskim i socijalnim poteškoćama u kojima se nalazi hrvatsko društvo.

Uz tu specifičnost postoje i druge tranzicijske specifičnosti koje dijelimo s ostalim bivšim komunističkim zemljama u Europi, po kojima se one i razlikuju od ranijih tranzicija fašističkih država u Europi nakon II. svjetskog rata ili autoritarnih država u Južnoj Americi u drugoj polovici 20. stoljeća. Prije svega, riječ je velikom opsegu i brzini procesa i promjena (Centeno, 1994; Cifrić, 1996, 1998; Juchler, 2000; Melich, 2000, 2005; Offe, 2004).

U najširem određenju pojma tranzicije, karakteriziramo razdoblje promjena od autoritarnog do demokratskog sustava, u kojem se paralelno odvijaju procesi liberalizacije i demokratizacije koji omogućuju dosezanje zapadnog modela društva slobodnog tržišta i demokracije (Cifrić, 1996; 1998). U kontekstu tranzicijskih promjena, načelno je „prihvaćeno da demokratski društveni poredak podrazumijeva politički pluralizam, vladavinu prava, toleranciju, poštivanje ljudskih i manjinskih prava, slobodu medija i slično, dok novi ekonomski sustav zahtijeva nepovredivost privatnog vlasništva te razvoj poduzetništva i tržišno orijentiranog gospodarstva“ (Ilišin, Radin, 2007: 13). Upravo se u tom smislu i koristi termin *post-komunistička društva* koji označava društva različitog stupnja demokratiziranosti te različitih oblika demokracije proizašlih iz specifičnih povijesnih te novijih tranzicijskih okolnosti. Cifrić (1996; 1998) naglašava da *tranzicija*, s obzirom na ciljeve društvenih promjena i procesa, označava normativni cilj – tranziciju prema demokraciji, dok uvjeti, odnosno konkretne društvene promjene u kojima se odvija tranzicija opisujemo procesima *transformacije* konkretnih društvenih struktura (institucionalnih, industrijskih i gospodarskih, te kulturnog sklopa).

U znanstvenoj literaturi dominiraju političke i ekonomske studije. Sociološke studije također pokazuju interes za tu tematiku. Pri tome, najčešće se raspravlja o dvostrukoj (političkoj i ekonomskoj) tranziciji prema demokraciji i kapitalizmu te o pitanju nesigurnosti i nepovjerenja građana u odnosu na položaj i ulogu države i njenih institucija u novonastalim okolnostima.

Raspravlja se o nekoliko tema: o odnosu politike i ekonomije koji koriste mehanizme ugovora, dominacije i povjerenja radi stabilizacije (Centeno, 1994); o pitanju kontinuiteta i diskontinuiteta – utjecaju starog i novog – koje proizvodi različitosti među tim zemljama u pristupu s obzirom na specifične povijesne okolnosti (Juchler, 2000) te paradokse s obzirom na zanemarivanje socio-kulturnih faktora „post-komunističkog sindroma“ (Melich, 2000; Melich, 2004); ili o trostrukoj tranziciji prema demokraciji na nivou kreiranja nacije-države, institucionalnog uređenja i politike alokacije resursa te problemu „efekta tunela“ (Offe, 2004).

U sociološkoj literaturi te poglavito u sociologiji religije, tranzicijske promjene se smještaju unutar široko definiranog pojma „društvo“ (s raznim institucijama, skupinama i pojedincima), dok se uže bave promjenama u pojedinim društvenim sferama/sustavima (politici, ekonomiji, kulturi, religiji ili pravu) i njihovoj interakciji. Tranzicijske promjene imaju i svoje lice i svoje naličje. One mogu biti promatrane s dvije pozicije: systemske i subjektivne. Dok systemska pozicija ukazuje na promjene u području politike i ekonomije, iako utječe i na obrazovni sustav, zdravstvenu skrb i sustav javnog osiguranja, subjektivna pozicija naglašava subjektivnu perspektivu (u smislu individualnog vrednovanja promjena) i promatra tranziciju kao proces u kontekstu problema koje donosi (Borowik, Marinović Jerolimov, Zrinščak, 2004).

Borowik (2004), primjerice, naglašava da je lakši dio tranzicije vezan uz systemsku institucionalnu i pravnu reformu, dok se veći problemi nalaze u području kulture i svijesti građana. Sztompka (2000) također naglašava koncept „kulturalne traume“ kao naličja društvenih promjena povezanih s kulturalnom dezorijentacijom. Ovakav put je, međutim, sastavni dio procesa tranzicije koji se sastoji od tri faze: 1) faze sloma socijalističkog sustava, 2) faze tranzicijskih rezova te 3) faze konsolidacije demokracije (Kalanj, 1998). Upravo se u ovoj trećoj fazi javlja kultura kao njezin bitan element.

Dijagnozu tranzicijskih lomova i strategija izlaska iz krize znanstvenici vide kroz različite perspektive. Prva perspektiva raspravlja problem slabe države, druga perspektiva naglašava prejaku državu, treća perspektiva zaključuje da rasprave o tranziciji trebaju završiti jer je taj proces zapravo završen, dok četvrta perspektiva problematizira perspektive demokracije i demokratizaciju postkomunističkih zemalja u tranziciji (Mandelbaum, 1996).

Ovu zadnje navedenu perspektivu Vrcan (1998) smatra najplodonosnijim pristupom u analizi situacije Hrvatske u kojoj je, kao i u drugim bivšim republikama Jugoslavije, na djelu bila etnifikacija politike te politička dominacija i kulturna hegemonija nacionalizma. U takvom kontekstu, nacionalizmu je religija poslužila kao element kreiranja homogeniziranog društveno-kulturnog identiteta i legitimiranja realiziranih društveno-političkih opcija (Vrcan, 2001).

Međutim, valja se zapitati kako je tekao konkretan proces usvajanja proklamiranih tranzicijskih ciljeva, odnosno koliko je politička vlasti de facto usvojila njihovu provedbu. U tom smislu, politički i društveni kontekst tranzicije u Hrvatskoj označen je razlikama u dvije dekade.

U prvoj dekadi vlast od 1990. godine obnaša HDZ i stvara se etnički homogena država bazirana na nacionalnoj integraciji i tradicionalnim vrijednostima. U izoliranom društvu, u kontekstu rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, prisutni su autoritarnost i klijentelizam, manjak slobode javnih medija, kršenje ljudskih i manjinskih prava, zloupotrebe u privatizaciji, pad standarda i gubitak socijalne sigurnosti stanovništva, odnosno deficit demokratizacije.

U drugoj dekadi prisutne su dvije promjene vlasti (u 2000. na vlast dolazi koalicija šest stranaka predvođenih SDP-om i HSLS-om, a 2003. HDZ s koalicijom) tijekom kojih dolazi do veće demokratizacije društva, slobode medija i zaštite ljudskih i manjinskih prava. Time je naglašenija konsolidacija demokracije, iako su i dalje vidljivi problemi u standardu i socijalnim pravima građana te u pravosuđu, gospodarskom razvoju i korupciji (Ilišin, Radin, 2007).

Upravo su ove teme sve više prisutne u hrvatskoj javnosti kako se bližimo kraju pregovora o članstvu i ulasku Hrvatske u zajednicu zemalja iz Europske unije. Prema tome, u hrvatskom društvu najprije je prisutna afirmativna strana tranzicijskih procesa, a onda i kritična, zbog problematičnog i kriznog društvenog konteksta (Vrcan, 2001: 58).

Nakon završetka rata u Hrvatskoj, na društvenu površinu isplivali su brojni problemi. Posebice naglašeni problem koji tišti sve veći broj građana Hrvatske je socijalna nesigurnost i problemi državne socijalne politike, koji su uzrokovani težnjom države da provede liberalizaciju i rezidualizaciju socijalne sigurnosti te ekonomskom i gospodarskom situacijom obilježenom recesijom (Zrinščak, 1998). Za ove probleme, štoviše, hrvatski građani ne nalaze adekvatan odgovor ni iz redova crkvenih institucija (Zrinščak, 2005: 87-88).

Važno je naglasiti kompleksnost fenomena društvenih promjena u tranziciji koje su zahvatile društvene pore u vrlo kratkom vremenskom periodu, kao i isprepletenost raznih čimbenika koji utječu na opseg i doseg tih promjena u specifičnom sociokulturnom kontekstu.

Jedan od značajnije javno proklamiranih i medijski prisutnijih čimbenika društvenih promjena u hrvatskom društvu tijekom razdoblja osamostaljenja, rata, poraća i obnove svakako je onaj religijski i crkveni, prvenstveno zbog zalaganja za državotvorne promjene, političke i religijske slobode, tradicionalne hrvatske vrijednosti i „duhovnu obnovu“ društva, a tek kasnije u smislu naznake postojanja „grijeha struktura“ koje su više zauzete partikularnim interesima, a manje interesima za „opće dobro“ hrvatskog društva.

U kontekstu religijske situacije u Hrvatskoj, u nekoj mjeri prisutne su religijske promjene karakteristične za većinu tranzicijskih zemalja. Prije svega, riječ je o promjeni položaja i uloge religije i vjerskih zajednica u društvu, o promjeni odnosa države i vjerskih zajednica, o povezanosti religijskog i nacionalnog, o povezanosti religije i politike te o pojavi novih religijskih pokreta (Barker, 1997; Beyer, 1999b; Borowik, 1997, 1999; Cifrić, 2000; Hornsby-Smith, 1997; Vrcan, 2001).

U promijenjenim okolnostima u kojima je komunistička ideologija postala kompromitirana, a ateizam odbačen, prethodno potlačena religija postala je značajan faktor društvene integracije, a crkva i religija poslužile su kao „sveti baldahin“ u društvu (Borowik, 1999). U tom smislu, „opijati masa nije više bio zabranjena supstanca, već dragocjeni hranljiv sastojak kojeg mogu uživati svi koji tako žele“ (Barker: 2000:39).

Objašnjenje ovakvog društvenog značaja crkve leži u njenim specifičnim kvalitetama (Tomka, 1999), odnosno u njenom mobilizacijskom potencijalu (Vrcan, 2001), zatim u povjerenju ljudi u crkvene institucije (Bogomilova Todorova, 2004) te u okolnostima u kojima su se pojavili nacionalni identiteti i pokreti (Beyer, 1999b).

Nove političke vođe nacionalnih država koriste religiju zbog legitimacije djelovanja, dok crkve sudjeluju u političkom životu kako bi priskrbili prijašnji utjecaj i konfiscirano vlasništvo (Borowik, 1999).

Zbog socijalnih problema u društvu otvara se još jedan prostor za javnu ulogu religije i crkve. Riječ je o ulasku crkve u arenu civilnog društva, pogotovo kada je riječ „o socijalnom zagovaranju, ulasku u javnu raspravu o nizu socijalnih problema“ (Zrinščak, 2005: 91).

U slučaju uloge Katoličke crkve u civilnom društvu, ukoliko pokazuje elemente „sindroma slona“, može otežati pojavu drugih sudionika u javnoj sferi zbog njihove dominacije i ekskluzivnosti (Tomka, 1999: 57). Neki rezultati indiciraju da je diskriminacija manjinske religije povezana s fundamentalizmom i etnocentrizmom koji su u odnosu s autoritarnom/dogmatskom religijskom orijentacijom. Takva orijentacija može se povezati s katoličkom pripadnošću, jer se djelovanje Katoličke crkve zasniva na strukturama autoriteta (Doktór, 2001).

Ipak, potrebno je zaroniti i u društveni kontekst u Hrvatskoj kako bi se ukazalo na određene specifičnosti religijske situacije u hrvatskom tranzicijskom kontekstu. Društvene promjene utjecale su na promjenu mjesta i uloge religije i vjerskih zajednica u hrvatskom društvu u kojem se događaju procesi revitalizacije i deprivatizacije religije (Cifrić, 1995; Črpić, Zrinščak, 2005; Marinović Jerolimov, 2001).

U Hrvatskoj su prisutni trendovi revitalizacije religije, manifestirane kao ponovno okupljanje oko eklezijalnih institucija, te retradicionalizacije i retotalizacije; na djelu je proces koji ide od privatizacije religije, sekularizacije društva, višekonfesionalnosti i vidljive sekularizacije prema deprivatizaciji religije, desekularizaciji društva, konfesionalnoj homogenizaciji i nevidljivoj sekularnosti (Vrcan, 2001).

Podaci iz provedenih popisa stanovništva u Hrvatskoj iz 1991. i 2001. godine pokazatelj su i naznaka promjene konfesionalne situacije u Hrvatskoj koju je opisao Srđan Vrcan.

1991. godine bilo je 76,5% katolika, 11,1% pravoslavnih, 0,4% protestanta, 1,2% muslimana, 6,9% ostalih i nepoznatih te 3,9% bez vjere (nisu vjernici). Za razliku od toga, 2001. godine je bilo 87,8% katolika, 4,4% pravoslavaca, 0,4% protestanta, 1,3% muslimana, 3,9% ostalih i nepoznatih te 2,2% bez vjere.

Potrebno je napomenuti da postoji utjecaj specifičnog geopolitičkog položaja Hrvatske koji je utjecao na religioznost njenih građana. Na ovom prostoru su se kroz povijest susretale četiri glavne religijske kulture (katolicizam, pravoslavlje, islam i protestantizam), koje su ostavile svoje tragove i utjecale na razvoj specifičnog tipa katolicizma; on je crkveno, tradicionalno, kolektivistički i obiteljski orijentiran (Jukić, 1993).

U Hrvatskoj je dominantna tradicionalna crkvena religioznost. U visokom postotku izražena je većina elemenata tradicionalne i aktualne religioznosti (konfesionalna i religijska identifikacija te religijska vjerovanja i prakse), prisutna je disolucija dogmatskog sustava i alternativna religijska vjerovanja, a prisutno je i slabo poznavanje sadržaja svjetskih religija i vlastite vjere te javna socio-kulturna i nacionalna identifikacija s katoličanstvom (Aračić, Črpić, Nikodem, 2003; Cifrić,

2000; Črpić, Zrinščak, 2005; Marinović Bobinac, 2000a, 2000b, 2000c, 2005; Marinović Jerolimov, 2000, 2005; Vrcan, 2001).

Tako su Gordan Črpić i Siniša Zrinščak (2005) ustvrdili da su u Hrvatskoj prisutne dvije dominantne javne uloge religije, jer ona služi kao okvir simboličkog identiteta populacije i jer je snažno povezana s nacionalnim identitetom. U tom kontekstu, pojava novih religijskih pokreta u Hrvatskoj razmatra se često u javnosti kao prijetnja nacionalnom identitetu hrvatskog naroda, kao i u drugim tranzicijskim zemljama (Barker, 1997).

U takvom okruženju, društvene institucije u koje su građani izrazili najveće povjerenje su crkva, vojska, škola i policija, dok u ostale institucije oni imaju manje povjerenja, a zabilježena je i socijalna distanca među ljudima različitih životnih stilova te religijskih, političkih, kulturnih ili nacionalnih orijentacija (Baloban, Rimac, 1998; Rimac, 2000). Što se odnosa građana prema drugim vjerskim zajednicama tiče, religijska distanca najmanje je izražena prema katolicima, a prema ostalima je veća, na način da je najmanja prema nereligioznima, zatim veća prema tradicionalno prisutnim vjerskim zajednicama, a najveća je prema novim religijskim pokretima (Marinović Jerolimov, 2008).

U porastu su i novi oblici religioznosti povezani s New Age-om i novim religijskim pokretima (Črpić, Jukić, 1988; Marinović Bobinac, 1994, 1999, 2005). Oni, uz tradicionalne male vjerske zajednice u Hrvatskoj, nisu do sada sistematski istraživani.

Do sada je objavljeno jedno istraživanje malih vjerskih zajednica zagrebačke makro-regije krajem 1980-ih. Istraživanje je provedeno u 15 zajednica kršćanske tradicije pod utjecajem protestantizma i jednoj zajednici izvan kršćanske tradicije (Židovska općina). To je istraživanje pokazalo da zaista postoje razlike u religioznosti i odnosu prema nekim sekularnim stvarima u malim vjerskim zajednicama.

Male vjerske zajednice, za razliku od velike vjerske zajednice koja dominira u Hrvatskoj (Katolička crkve), pokazuju veću zauzetost s pokazateljima religioznosti i kod svjetovnih stvari krasi ih manji interes za nacionalnost i poboljšavanje socijalnog statusa djelovanjem u vlastitoj zajednici (Dugandžija, 1990; Marinović Bobinac, 1991; Marinović Jerolimov, 1991; Plačko, 1991).

Osim rezultata ovog istraživanja, objavljeno je i nekoliko općenitih opisa novije prisutnih religijskih fenomena u Hrvatskoj koji su se odvijali u zadnjih dvadesetak godina u hrvatskom društvu. Riječ je o deskripcijama registriranih kršćanskih i nekršćanskih vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008) te o deskripcijama malih vjerskih zajednica u Hrvatskoj. Kod potonjih je riječ o rasponu od tradicionalnih kršćanskih i protestantskih vjerskih zajednica do novih religijskih pokreta i nove religioznosti i duhovnosti New Agea (Blažević, Nikić, Koprek, 2001; Dragun, 2008; Dubreta, Perasović, 1990; Grakalić, 1994; Marinović Bobinac, 1994, 1995, 1996, 1999, 2003; Marinović Jerolimov, Marinović Bobinac, 1997; Perasović, 2007).

Isto tako, dolazi i do promjene na još jednoj razini značajnoj za religiju i vjerske zajednice u društvu. Riječ je o društvenoj regulaciji religije, odnosno legalnom okviru u odnosima države i vjerskih zajednica. Tom promjenom određen je legalni okvir koji je odredio prava i dužnosti vjerskih zajednica, ali i stvorio pravnu nejednakost i nekoliko tipova vjerskih zajednica (Goldberger, 2006; Milić, 2008; Pađen, 2004; Zrinščak, 1999, 2004).

Taj proces pokrenut je usvajanjem novog hrvatskog Ustava 1990. godine, ponovnim uvođenjem vjeronauka u škole u 1991. godini, međunarodnim ugovorima države sa Svetom Stolicom (Katoličkom crkvom) iz 1996. i 1998. godine te Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 2002. godine (koji je trebao prethoditi bilo kakvim ugovorima države i vjerskih zajednica).

Nakon toga potpisani su ugovori od zajedničkog interesa između Vlade RH i drugih (tradicionalnih) vjerskih zajednica u 2002. i 2003. godini. Hrvatska država je, osim četiri ugovora potpisana s Katoličkom crkvom, potpisala pet Ugovora od zajedničkog interesa s vjerskim zajednicama. Ti Ugovori uključili su 14 vjerskih zajednica.¹⁰

---

¹⁰ 20. prosinca 2002. godine potpisan je ugovor sa (1) Srpskom pravoslavnom crkvom u Hrvatskoj i (2) Islamskom zajednicom u Hrvatskoj. 4. srpnja 2003. godine potpisan je ugovor s (3) Evangeličkom crkvom u Republici Hrvatskoj i Reformiranom kršćanskom (kalvinskom) crkvom u Hrvatskoj te s (4) Evanđeoskom pentekostnom crkvom u Republici Hrvatskoj koja zastupa još dvije crkve (Crkva Božja u Republici Hrvatskoj, Savez Kristovih pentekostnih crkava u Republici Hrvatskoj), Kršćanskom adventističkom crkvom u Republici Hrvatskoj koja zastupa još jednu crkvu (Reformni pokret adventista sedmog dana) i Savezom baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj koji zastupa još jednu crkvu (Kristova crkva). 29. listopada 2003. godine potpisan je ugovor s (5) Bugarskom pravoslavnom crkvom u Hrvatskoj, Hrvatskom starokatoličkom crkvom i Makedonskom pravoslavnom crkvom u Hrvatskoj.

24. listopada 2008. godine Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj potpisala je Ugovor o pitanjima od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske, dok se još čeka potpisivanje Ugovora s Koordinacijom židovskih općina u Republici Hrvatskoj (koja se sastoji od 10 Židovskih općina). 29. srpnja 2010. godine Vlada Republike Hrvatske prihvatila je Nacrt ugovora između Vlade Republike Hrvatske i Koordinacije židovskih općina u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa.

Postoje vjerske zajednice koje su imale priliku potpisati ugovor, ali nisu za to bile zainteresirane, kao i one koje su to htjele, a nisu mogle. Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica su mogli, a nisu željeli potpisati ugovor s državom, dok Crkva cjelovitog evanđelja, Savez crkava Riječ života i Protestantska reformirana crkva u Republici Hrvatskoj nisu mogle potpisati ugovor, pa su tužile hrvatsku državu Sudu za ljudska prava u Strasbourgu zbog diskriminacije.

Razlog tomu je zaključak Vlade Republike Hrvatske od 23. prosinca 2004. godine, kojim se reagiralo na brojne zahtjeve vjerskih zajednica za sklapanje Ugovora s državom. U tom dokumentu se nalazi sljedeći zaključak:

„Za sklapanje ugovora o pitanjima od zajedničkog interesa za Republiku Hrvatsku i neku ili više vjerskih zajednica, koji sklapa Vlada Republike Hrvatske i vjerska zajednica, potrebno je da jedna ili više vjerskih zajednica, koje bi sklopile ugovor, ispunjavaju jedan od dva uvjeta:

1) da su djelovale na području Republike Hrvatske na dan 6. travnja 1941. godine i nastavile djelovanje u kontinuitetu i pravnoj slijednosti, te da broj vjernika prelazi brojku od šest tisuća, prema zadnjem popisu stanovništva,

2) da je povijesna vjerska zajednica europskog kulturnog kruga (Katolička crkva, Pravoslavna crkva, Evangelička crkva u Republici Hrvatskoj, Reformirana kršćanska crkva u Hrvatskoj, Islamska zajednica u Hrvatskoj, Židovska zajednica u Republici Hrvatskoj).

Crkva ili vjerska zajednica koja se izdvoji ili se izdvojila iz crkve ili vjerske zajednice smatra se novom crkvom odnosno vjerskom zajednicom, a početak njezinog djelovanja smatra se danom izdvajanja, odnosno osnivanja...“¹¹

Na ovoj osnovi, u političkoj sferi registrirane vjerske zajednice u Hrvatskoj podijeljene su na povijesne vjerske zajednice europskog kulturnog kruga, crkve

---

¹¹ Zaključak Vlade Republike Hrvatske, klasa: 070-01/03-03/03, Urbroj: 5030104-04-3 od 23. prosinca 2004. godine.

ukorijenjene na području Hrvatske i ostale crkve ili vjerske zajednice. Što se sadašnje religijske situacije u zemlji tiče, odnosno prisutnosti vjerskih zajednica i drugih oblika religijskih skupina u državi, situacija je sljedeća.

Prema popisu u Evidenciji pravnih osoba Katoličke crkve u Republici Hrvatskoj (<http://www.appluprava.hr/PravneOsobeKatolickeCrkve/>), u Hrvatskoj je danas evidentirano 2002 pravne osobe u njenom sklopu. Dok se u dokumentima Ministarstva uprave vezanim uz Katoličku crkvu pojavljuje pojam „pravne osobe“, kod ostalih vjerskih zajednica u Hrvatskoj se pojavljuje pojam „organizacijski oblici“. Prema popisu u Registru vjerskih zajednica Republike Hrvatske (<http://www.uprava.hr/RegistarVjerskihZajednica/>), u Hrvatskoj je danas registrirana 51 vjerska zajednica (uključujući 10 Židovskih općina) i 349 njihovih organizacijskih oblika (bez organizacijskih oblika židovskih vjerskih zajednica), te posebno Srpska pravoslavna crkva i njenih 426 organizacijskih oblika.

S druge strane, postoje vjerske zajednice koje nisu registrirane kao takve, već imaju status udruge. Prema popisu u Registru udruga Republike Hrvatske (<http://www.uprava.hr/RegistarUdruga/>) u Hrvatskoj registrirano 308 udruga duhovne djelatnosti, a među njima su i neke koje su katoličkog predznaka. Prema popisu u Registru stranih udruga (<http://www.appluprava.hr/RegistarStranihUdruga/>), u Hrvatskoj je registrirano četiri duhovne i jedna misijska udruga.¹²

Ovi podaci na internetskim stranicama Ministarstva uprave Republike Hrvatske pokazuju koliko je u Hrvatskoj dominantna organizacijska struktura Katoličke crkve u odnosu na sve ostale registrirane vjerske zajednice i one koje su registrirane kao udruge. Katolička crkva ima skoro dva puta više pravnih osoba nego što je organizacijskih oblika ostalih vjerskih zajednica te nevladinih udruga duhovnog karaktera u kojima su i one koje su usmjerene na katolički svjetonazor.

Prema navedenom, u društveno-političkom i religijskom kontekstu u Hrvatskoj dogodile su se značajne promjene koje su doprinijele znatnijem osjećaju slobode, izbora i ljudskih prava među stanovništvom, ali su dovele i do značajnih problema u njihovim životima. Jednim dijelom i značajnijim za većinu građana Hrvatske, ti problemi su vezani uz društveni, politički, ekonomski i socijalni kontekst, a drugim i značajnijim za hrvatske manjine, uz religijski kontekst.

---

¹² Registri vjerskih zajednica i udruga u Republici Hrvatskoj zadnji put su pregledani 12. siječnja 2011. godine.

1.4. Mediji i religija

Tvrdnja da je današnje društvo zasićeno medijima i medijskim porukama nije odviše avangardna, dapače niti smiona. Ona naglašava širinu, brzinu i značaj njihovog komunikacijskog ili medijacijskog djelovanja u društvu i kulturi kao stilu života te u odnosu pojedinca, skupina i institucija prema njima, kao i u njihovom međusobnom odnosu.

Sjetimo se samo svakodnevnice u kojoj primamo razne poruke i informacije iz plakata, pamfleta i fanzina, stripova, knjiga, dnevnog i tjednog tiska, fotografija, glazbe, filma, radija, videa, televizije, kompjutera, mobitela i interneta. Sve su to primjeri medija i tehnologija koje se nalaze u našem okolišu i u kući, a putem kojih do nas dolaze političke, ekonomske, kulturalne ili religijske poruke, kao i zabavni sadržaji i popularna kultura.

McLuhan je puno ranije od nastanka tehnologije interneta kao medija smiono tvrdio u šezdesetim godinama prošlog stoljeća – razmatrajući medije kao tehnološke ekstenzije čovjeka – da je „sadržaj“ svakog medija drugi medij te da je „medij poruka“ koja se odnosi na njihove osobne i društvene posljedice, a ta „poruka“ bilo kojeg medija i tehnologije je promjena opsega ili brzine koja se uvodi u ljudske djelatnosti“ (1965: 8).

Današnje društvo ide od „eksplozije“ prema „imploziji“. Ono se kreće od točke mehaničkih tehnologija mašine koje su fragmentirajuće, centralizirajuće i površne te šire naše tijelo u prostor tijekom zadnjih tri tisuće godina u smjeru točke električnih tehnologija automatizacije koje su integralne, decentralizirajuće i dubinske te šire naš centralni živčani sustav u „globalno selo“ u zadnjih stotinjak godina (McLuhan, 1965). Stoga ni ne čude učestale kritičke reference na procese globalizacije kada se analiziraju mediji u društvenim znanostima.

U ovom dijelu disertacije je prije svega riječ o kratkom i općenitom pregledu problematike odnosa medija i religije koji su od interesa za ovaj rad. U tom smislu se i postavlja pitanje što označava pojam „komunikacija“, a što pojam „medij“?

Komunikacija je akt svjesnog i namjernog ili nesvjesnog priopćavanja informacije pošiljatelja primatelju, a medij je posrednik koji omogućava ili pojačava komunikaciju kroz vrijeme i prostor (Bertrand, Hughes, 2005: 4-5). Pri tome je potrebno naglasiti da komunikacija može biti uzajamna i/ili jednostrana i jednosmjerna, te interpersonalna i/ili masovna.

Pojam „masovni mediji“ ukazuje i na jednu drugu karakteristiku medija, koju danas interaktivnost novih elektroničkih medija oslabljuje. Ta karakteristika masovnih medija je da su oni usmjereni prema relativno brojnoj publici koja se obično sastoji od anonimnih čitatelja poruka. Tim komunikacijskim procesom, međutim, masovni mediji postaju u današnjici značajni akter društvene socijalizacije, kao što sudjeluju i u društvenim odnosima, jer u velikoj mjeri utječu na ono što mi znamo i kako učimo o svijetu i odnosima između društvenih institucija i pojedinaca (Croteau, Hoynes, 2000).

Sociološki se može obuhvatiti i „makro“ i „mikro“ razina, te analizirati sljedeće aspekte masovnih medija:

1. njihovu proizvodnju (medijsku industriju i društveni svijet) koja se bavi ekonomijom medijske industrije, političkim utjecajem na medije i medijskom organizacijom i profesijama;
2. njihov sadržaj (medijsku prezentaciju društvenog svijeta) koji se bavi medijima i ideologijom te društvenom nejednakošću i medijskom prezentacijom;
3. njihovu publiku (značenje i utjecaj) koja se bavi medijskim utjecajem i političkim svijetom, aktivnom publikom i stvaranjem značenja te medijskom tehnologijom i društvenom promjenom (Croteau, Hoynes, 2000).

Da sažmemo, mediji su danas postali značajan društveni akter koji sudjeluje u stvaranju društvene stvarnosti, odnosno utječe na objektivnu stvarnost, a mogu se istraživati na tri različita i dosta široka polja.

Značaj masovnih medija u današnjem društvu baziranom na razlikama u društvenoj moći te konfliktima i tenzijama je u sljedećem (McQuail, 1988: 3-4):

1. predstavljaju industriju koja raste i koja se mijenja;
2. predstavljaju resurs moć, a kao takvi omogućavaju kontrolu, upravljanje i inovaciju u društvenom kontekstu;
3. predstavljaju mjesto na kojem se odigravaju djelatnosti javnog života te mjesto u kojem dolazi do razvoja kulture;
4. predstavljaju dominantan izvor definicija i slika društvene stvarnosti pojedinaca i skupina.

U mnogočemu se ovaj opis preklapa sa situacijom u Hrvatskoj. U hrvatskim tranzicijskim okolnostima, ipak, najznačajnija su politička pitanja koja se bave odnosom politike, ekonomije i medija i njihovim utjecajem na procese demokratizacije društva i razvoja civilnog društva.

Ta politička pitanja bave se problemima političkog utjecaja na medije i zakone o medijima, privatizacije državnih medija, medijske vlasničke strukture, ulaska velikih medijskih koncerna na tržište, profita, te medijske koncentracije i monopola kao izazova medijskim slobodama, profesionalizmu i pluralizmu (Malović, 2004, 2007; Mihovilović, 2007; Peruško, 2003).

Početkom 1990-ih najznačajniji vlasnici medija bili su država i Katolička crkva, te nekolicina nezavisnih medija mješovitog vlasništva, dok se nakon kritika iz svijeta sredinom devedesetih situacija mijenja, država pojedincima prepušta vlasništvo, pojavljuje se Europa Press Holding (EPH) čije dionice (50%) kupuje njemački koncern Westdeutsche Allgemeine Zeitung (WAZ) te ulazi austrijski medijska kuća Styria Medien AG i drugi (Malović, 2004:88-95).

Kakav je mogući sažetak turbulentnih događaja u medijskoj sferi i promjenama vlasničke strukture? Kakva je ona danas? Jedan autor nam daje sljedeću opasku o vlasničkoj situaciji u Hrvatskoj: „Šest najprodavanijih dnevnih listova u 2006. godini vlasništvo su dvije nakladničke kuće, a obje su dio međunarodnih globalnih medijskih kuća!“ (Malović, 2007: 53)

U Hrvatskoj je u 2008. godini u sektoru tiska bilo 865 tiskovina, uključujući 17 dnevnih listova, 82 tjednika, 31 polumjesečnik, 262 mjesečnika te izdanja nacionalnih manjina. U televizijskom sektoru prisutni su HRT, Nova TV, RTL i 11 lokalnih TV postaja udruženih u Mreži lokalnih postaja Hrvatske. U radijskom sektoru, četiri radio postaje pokrivaju signalom cijelu državu (HR, Hrvatski katolički radio, Radio Croatia i Otvoreni radio), a postoji još 140 lokalnih postaja unutar grupacije Hurin i 20-ak lokalnih postaja izvan nje. (Kobasić, Nexus 55; 2011: 22). U financijskom smislu, novčana vrijednost oglašavanje u Hrvatskoj je u 2008. godini iznosilo pet milijardi kuna ili oko 700 milijuna eura, od čega najviše ide TV kućama (oko 60%), a manje (i uz opadanje) novinama (16%), časopisima (12%) i stručnim časopisima, dok oko 2% otpada na web oglašavanje (Kobasić, Nexus 55, 2011. 22).

Vlasnička struktura u medijima u Hrvatskoj je i dalje netransparentna i problematično javno prikazana zbog nepoštivanja Zakona o medijima (NN 59/2004) koji nalaže javnu objavu vlasničke strukture svake godine.

Podaci pokazuju da je u tiskanim medijima najznačajniji vlasnik njemačka medijska kuća Westdeutsche Allgemeine Zeitung, kao najveći dioničar EPH. Slijedi austrijska Styria Medien AG, američka Media Development Loan Fund uz Dioki (čiji je vlasnik talijanska tvrtka Adriaoil) i austrijsku Hypo Alpe Adria Banku, te Vienna Capital Partners i njemački izdavač Dieckmann kao najveći dioničari Pukanićeve NCL Grupe. U većinskom vlasništvu TV kuće RTL je njemačka RTL Gruppe, odnosno Bertelsmann AG, a u većinskom vlasništvu Nove TV je američka Central European Media Enterprises (Bošnjak, Nexus 55, 2011: 24-26).

Iz ovih podataka je razvidno da je većina medija u Hrvatskoj od sredine 1990-ih do danas prešla iz domaćeg državnog i privatnog vlasništva u strano privatno vlasništvo.

U kontekstu masovne medijske komunikacije obitava novinarstvo (uz kritičke primjedbe o novinarstvu kao širitelju pogleda moćnih društvenih aktera, robi u poslovanju usmjerenom profitu te zabavi) koje „građanima omogućava bolje razumijevanje njihovog života i položaja u društvu“ (Richardson, 2007: 7). Cilj novinarstva je, prema tome, „oblikovanje javnog mnijenja, odnosno održavanje protoka društveno važnih informacija u jednoj društvenoj zajednici koja ima zajednički jezik“ (Sapunar, 1994: 15). U tome poslu se služi općim novinarskim načelima poput objektivnosti, brzine, zanimljivosti i angažiranosti (Sapunar, 1994: 63-67).

Međutim, novinarska načela nisu jedini potrebni element kojim dnevne novine prodaju svoj proizvod i održavaju, smanjuju ili povećavaju svoje čitateljstvo. Istraživanja su pokazala prilično jasnu sliku stvari i sadržaja koje prodaju dnevne novine. U prodaji dnevnih novina uključena je primjerice „cijena, specijalne ponude, stripovi i kolumnisti, sportske i poslovne sekcije, prestiž dnevnih novina i politički stavovi uvodnika, prije nego li kričave i prljave vijesti“ (Dart, 1997: 144).

Vratimo se odnosu medija i religije u komunikaciji. Religija je povezana s komunikacijom i religijska praksa s različitim komunikacijskim praksama. Postoji pet osnovnih koncepcija

komunikacije koje su povezane s religijskim izvorima: 1) telepatija¹³, 2) premošćivanje prostora i vremena¹⁴, 3) dijalog¹⁵, 4) diseminacija¹⁶ i 5) ritual¹⁷ (Durham Peters, 2006).

Isto tako, tijekom povijesti mediji i religija bili su blisko povezani, što potvrđuju i tvrdnje teoretičara medija. Religija i religijske kulture „uvijek su bile definirane dijelom medijima, kroz koje su zapamćene, ritualizirane, izražene i prenošene. Pretpostavljamo da su najraniji od ovih medija koristili osnovne ljudske osjete vida, dodira, sluha i mirisa u kombinacijama rituala, priče, umjetnosti, muzike i pokreta“ (Hoover, 2006: 237).

Utoliko je razumljiva tvrdnja Stolowa (2005) o sličnosti religije i medija te religiji kao mediju, jer se religija manifestira samo kroz izvjestan proces medijacije (napisane tekstove, ritualne geste, slike i ikone, arhitekturu, muziku, specijalne odjevne predmete, duhovne relikvije i druge objekte obožavanja). Stoga, „religija uvijek uključuje tehnike i tehnologije koje razmatramo kao 'medije', kao što...svaki medij nužno sudjeluje u području transcendentnog, ako nikako drukčije onda zbog svoje nemogućnosti da bude potpuno podložan instrumentalnim namjerama njegovih korisnika“ (Stolow, 2005: 125).

Razvojem medija dolazi i do promjena u religijama. Zbog Guttenbergove inovacije (tiskarski stroj) kršćanstvo je postalo religija „knjige“, a proizvodnja i distribucija Biblije išla je usporedo sa širenjem pismenosti. Izdavaštvo je postalo nova društvena uloga potencijalno nezavisna od državnih i klerikalnih vlasti, utjecala je na razvoj javne sfere u kojoj je tisak u stanju napetosti s ovim vlastima, a dnevne novine postale su prvi masovni medij. Došlo je i do promjene u financiranju medija (financiranje oglašivača) koja je dovela do komodifikacije medija. Integracija medija u religiju je još jedna posljedica. Radio, film i izdavaštvo integrirani su u religiju na brojne načine na Zapadu i doprinijeli su religijskom razumijevanju i stvaranju religijske javne sfere, a zbog kompetitivnosti komercijalnog emitiranja koje u

---

¹³ Telepatija, kao prijenos mišljenja od jedne do druge osobe bez vidljive povezanosti, prisutna je u religijskoj povijesti i kod Tomasa Akvinskog, a predstavlja komunikaciju kao slanje i primanje informacija i mjeri uspješno emitiranje poruka preko distance. (Durham Peters, 2006: 83).

¹⁴ Nadvladavanje prostora i vremena naglašava mogućnost povezanosti brзом komunikacijom kroz prostor i sporom komunikacijom kroz vrijeme („kulturalna transmisija“ vrijednosti kroz generacije). Religijske institucije su koristile i prostorni (misionarski) i vremenski (Biblija, tradicija, itd.) oblik (Durham Peters, 2006: 84).

¹⁵ Dijalog ima izvor u Platonu i jednim dijelom se fokusira na idealno zajedništvo, a drugim dijelom na dinamički proces interakcije dva sudionika koji su intimni i jednaki, koji zajednički slijede istinu, ljubav i prosvjetljenje, u čemu su teolozi našli model religijskog otkrića (Durham Peters, 2006: 84).

¹⁶ Diseminacija je povezana s emitiranjem i najčešće se razmatra u smislu jednog pošiljaoca i mnogo primatelja informacije, uz mogućnost nesigurnosti recepcije (Durham Peters, 2006: 85).

¹⁷ Ritual potpuno transformira pojam poruke jer je bogat u značenju i skroman u poruci, te je svojevrsno priznanje i potvrda pripadnosti (Durham Peters, 2006: 85).

sadržaju prikazuje raznolike kulturalne ekspresije, u sekularnim medijima se pojavljuje i značajna količina religijskog sadržaja (Hoover, 2006: 238-240).

Tiskani mediji i religijske organizacije su u „simbiotskom odnosu“, jer prvi objavljuju vijesti koje su društveno značajne, a drugi prenose duhovnu i moralnu poruku; tiskani mediji ustanovljenim religijskim organizacijama poput denominacija služe kao prenositelji tih poruka te njihove humanitarne djelatnosti, dok su oni novim religijskim pokretima alat za religijsku legitimaciju ili neprijatelj kojega treba izbjegavati (Griffin, 2004: 1).

Istraživanja u svijetu (većinom na zapadu) pokazuju da se religijske teme učestalo pojavljuju u medijima, a poglavito u tisku.

Religijske vijesti u tiskanim medijima nisu tretirane značajno drugačije od drugih vijesti i slijede općeniti format vijesti dnevnih novina, te su dulje, šire u opsegu i šire tematski orijentirane nego što su bile prije (Buddenbaum, 1985), a teme o denominacijama koje su prisutnije u tisku bliske su temama drugih priznatih i ustanovljenih društvenih organizacija (Ferre, 1980: 282).

U dnevnim novinama postoje filteri koji određuju kako će biti ispričana priča o religiji. Kulturalne vrijednosti i moralni stavovi (topoi) bazirani su na zapadnjačkoj religijskoj tradiciji i pružaju poznati moralni obzor i vrijednosti šireg društva. Mark Silk je identificirao sedam topoi-a koji se koriste u izvještavanju o religiji u SAD-u: dobra djela, tolerancija, licemjerstvo, lažno proročanstvo, uključivanje, natprirodno vjerovanje i opadanje (Dart, 1997: 145-146; Silk, 1997).

Štoviše, u medijskim prezentacijama religija se često prikazuje kao ljudska djelatnost koja je podložna sukobima u institucionalnom okviru denominacija (Hart, Turner, Knupp, 1980; 1981), a pogotovo kod novih religijskih pokreta koji se smatraju kontroverznim ili devijantnim (Beckford, 1994; Dart, 1997; Richardson, van Driel, 1997).

Novinari smatraju da je usmjerenost izvještavanja na sukob legitiman zbog tri razloga (Dart, 1997: 147): 1) što je značajnije pitanje ili institucija, veća je vjerojatnost da će biti različitih mišljenja; 2) u demokratskom društvu tisak je javni forum za razjašnjavanje pitanja i problema te solucija; 3) sukob koji proizlazi iz izoliranog slučaja može pružiti veću dramatičnost ako ilustrira šire kulturne dileme.

Kod medijskog prikaza novih religijskih pokreta problematizira se i njegova negativnost, senzacionalizam i pristranost. Ovakav prikaz je pod utjecajem bliskosti medija i anti-kult

pokreta koji su izvor informacija o novim religijskim pokretima kao društvenom problemu (Barker, 2007; Beckford, 1994; McCloud, 2007; Olson, 2006; Richardson, van Driel, 1997; Wright, 1997; York, 1996), za razliku od znanstvenika i znanstvenih istraživanja koji zanemaruju svoju javnu obrazovnu ulogu ili nisu poznati novinarima (Silk, 1997: 140; York, 1996).

Takav kontekst u medijima može se povezati s elementima moralnog poduzetništva i moralnom panikom kao reakcijom javnosti na percipirani problem, u kojem mediji igraju značajnu ulogu (Crouch, Damphousse, 1992; Goldberger, Hall, Grešková, Smoczyński, 2010; Richardson, Introvigne, 2007; Richardson, van Driel, 1997; Wright, 1997). Pri tome, posebna pozornost usmjerena je na upotrebu jezika i etiketa poput „kulta“ i „sekte“ koje demoniziraju i stigmatiziraju novu religioznost, upućuju na nasilje u njihovim okvirima, te stvaraju stereotipe i negativne konotacije u javnosti i elitama (Hill, Hickman, McLendon, 2001; McCloud, 2006; Olson, 2006; York, 1996), iako oni nemaju direktnog iskustva i kontakta s tim skupinama, već se informiraju o njima indirektno putem masovnih medija (Beckford, 1994; Richardson, van Driel, 1997: 117; Richardson, Introvigne, 2007: 99; Wright, 1997: 103).

Jakov Jukić u knjizi *Budućnost religije* (1991) razmatra svojevrsnu optužnicu koja je podignuta u javnosti u odnosu na nove religijske pokrete i/ili sekte, koja se odnosi na nekoliko problematičnih momenata u novim sektama: 1) na prisutnost totalitarizma, 2) na prevladavanje duševno bolesnih osoba, 3) na komercijalizaciju, te 4) na obnovu pretkršćanske i poganske religioznosti.

U suprotnosti s time, prikazi tradicionalnih vjerskih zajednica u medijima koriste se u legitimaciji politike i/ili u reafirmaciji nacionalnog identiteta i religijske kulture (Agadjanian, 2001; Lundby, 1989). Tako Joyce Smith naglašava, parafrizirajući Chena, da posebno „u razdobljima ponovnog uspostavljanja nacionalnog identiteta, vlada može koristiti religijsku javnost da bi legitimirala i popularizirala svoj režim“ (2008: 154).

Ipak, izvještavanje o religiji i religijskim organizacijama u dnevnim novinama stvara različitu percepciju kvalitete izvještavanja između religijskih elita te novinskih djelatnika i znanstvenika koji istražuju religijsko novinarstvo; religijske elite pokazuju nepovjerenje prema izvještavačkim medijima i smatraju da imaju predrasude prema njima i prema religiji općenito, dok novinari i znanstvenici smatraju da je izvještavanje pozitivnije i da je prisutan napredak u kvaliteti (Hill, Hickman, McLendon, 2001: 24-25).

Takav pristup religijskih organizacija prema medijima dijelom je rezultat pristranosti dnevnih tiskovina. Wright (1997: 104-109) razmatra kulturne i organizacijske uzroke pristranosti novinara te predstavlja šest faktora koji joj doprinose:

1. znanje novinara/upoznatost sa subjektom (ograničenja vremena i resursa, religija nije bila izvještavački prioritet medija),
2. stupanj kulturalne akomodacije ciljane grupe (odnos marginalne i mainstream religijske skupine u medijima idu u smjeru očuvanja kulture centra),
3. ekonomski resursi dostupni novinarima (ograničenja u budžetu),
4. vremenska ograničenja novinara (kratki rokovi),
5. novinarski izvori informacija (često anti-kult organizacije),
6. disproporcionalnost početka i kraja (teme o marginalnim religijama se izriču na temelju nedokazanih optužbi na početku događaja, a rijetko je dan isti prostor rješenju ili ishodu incidenta).

U novije vrijeme, u istraživanju odnosa medija i religije došlo je do promjene percepcije njihovog odnosa i do kulturalnog preokreta u teorijskim i empirijskim istraživanjima, u kontekstu promjene religijskog područja, pojave „teleevangelizma“ (Hoover, 2002: 26) i politizacije (para)crkvenih organizacija i „rata kulture“ oko pobačaja, umjetnosti i medija (Lindlof, 2002: 61).

U analizama odnosa medija i religije sve više se naglašava prizma popularne kulture (Partridge, 2004, 2005b; Hunt, 2003) i kulture (Buddenbaum, 2002; Hoover, 2002; Lindlof, 2002; Stollow, 2005; Stout, 2003), koje su kao rezervoari ili izvori značenja i simbola, a koji pružaju smisao u životu pojedinca i skupina. Naglašavaju se komunikacijske prakse političkih, medijskih i religijskih aktera zasnovanih na diskurzivnim praksama, odnosno načinima na koje se o nečemu govori te koja značenja i simbolike sadržavaju (Evans, 2004; Hjelm, 2006; von Stuckard, 2003; Wuthnow, 1988).

Razvojem elektroničkih medija i tehnologija te volontarističkog oblika religije dolazi do promjena u kulturi, religijama i medijima. Dolazi do kulturalnih trendova povećanog utjecaja religije na svjetske događaje, do shvaćanja o sličnosti medija (profani utjecaj u životu) i religija (sakralni utjecaj u životu) i migracije religije u područje medija, te do udruživanja religijskog i medijskog sektora i korištenja medija kao religijskog iskustva (Stout, 2003).

Ovakve prakse omogućavaju stvaranje religijskih zajednica i religijske javnosti unutar šire javnosti (Buddenbaum, 2002; Lindlof, 2002; Stolor, 2005), kao i stvaranje religijskih značenja i identiteta koji se zasnivaju na recepciji medijskih poruka te na izražavanju i iskustvu religijskog putem medija (Hoover, 2002).

Iz ovog pregleda može se zaključiti da postoje dvije široke struje istraživanja medija i religije u društvenim znanostima, koje su povezane s razvojem medijskih tehnologija i promjenom u religijskom području.

Ovakvu putanju istraživanja odnosa medija i religije te medijirane komunikacije naznačio je Hjelm (2005). Po njemu, prisutna su dva pristupa u istraživanju tog odnosa. Supstantivna paradigma razmatra sadržaj medija i ulogu religije u vijestima, odnosno pitanje religije u javnoj sferi i autentičnost medijirane religije, a istražuje religiju u vijestima i kvalitetu religijskog sadržaja analizama sadržaja i kulturalnim analizama. Funkcionalna paradigma razmatra medije kao prostor stvaranja značenja i identiteta, odnosno ekspresije i simbole religioznosti u medijskim interpretacijama, a istražuje medijske rituale.

U zaključku, dajući buduću perspektivu istraživanja medija i religije, Titus Hjelm naglašava da su izvještavački mediji glavni izvor informacija o religiji i pogotovo religiji stranaca, da je značajna uloga popularne kulture i popularnih medija u stvaranju religijskih identiteta i da nove medijske tehnologije nude dosad nepostojeće obrasce za virtualnu interakciju i stvaranje zajednice (2005: 23-24).

Ovo su samo neki od elemenata koje je potrebno imati u vidu kada se razmatra položaj i uloga masovnih medija u društvu, kao i način na koji se odnose mediji i religija, odnosno neka vjerska zajednica. Položaj i utjecaj vjerskih zajednica u društvu te (ne)tolerancija prema njima dijelom su određeni i medijskom prezentacijom – što je posebno vidljivo iz primjeran novih religijskih pokreta – koja odražava odnose moći u društvu i sposobnost vjerskih zajednica da svoja vjerovanja i praksu priopće široj javnosti.

Potrebno je naglasiti da javna sfera, po Habermasu, omogućava od crkve i države oslobođenu raspravu o javnom dobru. Isto tako, javnost postoji zahvaljujući angažmanu i solidarnosti pojedinaca i sazdana je od subpolitike, odnosno kolektiviteta s zajedničkim rodnom, religijskim, klasnim ili etničkim identitetom (Smith, 2008: 148-150). Tisak je naglašen, u tom kontekstu, kao glavni priznavaatelj javnosti i njenih podvrsta te su predstavljene četiri interakcije koje opisuju odnos između medija i javnosti:

1. religijska javnost vrši utjecaj na javnost¹⁸;
2. mediji utječu na javnost i religijsku javnost¹⁹;
3. vlade utječu na javnost i religijsku javnost²⁰;
4. religijska javnost pokušava koristiti sekularne medije kako bi utjecala na sebe²¹ (Smith, 2008).

U postkomunističkom kontekstu, odnos vjerskih zajednica i šire javnosti pod utjecajem je fenomena globalizacije, religijske raznolikosti ili pluralnosti i nacionalizma, koji – uz medijsko oglašavanje prije nepoznatih ili nedostupnih religijskih dobara – omogućuju podjele između „nas“ kao „dobrih“ i „njih“ kao „loših“ povezivanjem nacije i crkve u jedno (Barker, 2000). U definiranju i odvajanju skupina „mi“ i „oni“ postoji nekoliko religijskih javnih opisa (Barker, 2000: 53):

- prema pristalicama tradicionalne/nacionalne crkve, „mi“ smo članovi tradicionalne/nacionalne crkve, a ostali su „oni“;
- prema ostalim povijesnim nacionalnim crkvama, oni nisu „mi“ iako definiraju „nas“ sami za sebe i kao nacionalne crkve, dok su ostali „oni“;
- prema stranim misionarima mainstream crkvi i nekim kršćanskim religijama koje su se pojavile kao sekte u 19 stoljeću, oni se uključuju u „nas“ kao mainstream i tradicionalne crkve i naglašavaju suradnju s nacionalnim crkvama u prenošenju Božje riječi, dok su pomodarski „drugi“ „oni“;
- prema pripadnicima novih religijskih pokreta, oni jesu pripadnici pojedine nacije, ali im sugrađani negiraju normalna prava državljanstva kao nacionalnim izdajicama, jer su pristupili multinacionalnoj i globalnoj religiji; autohtone nove religije u javnosti su tretirane još gore, jer nemaju međunarodnu potporu.

¹⁸ Bivanje u svijetu religijskih skupina i njihov odnos prema onima koji nisu iz njihovih redova zahtijeva prevođenje vjerovanja u tvrdnje razumljive široj javnosti u debati. Religijska javnost bila je uspješna u utjecaju na javnost bez značajnijeg prevođenja; više u slučaju gdje je religijska javnost sinonim za nacionalnu pripadnost, ali i u manjinskom slučaju, utjecajem na javnost preko masovnih medija (Smith, 2008:151).

¹⁹ Mediji utječu na javnost i religijsku javnost zbog sebičnih (profit), ali i dobrih razloga. Primjerice, u slučaju edukacije o kulturi i povijesti naglašavanjem njihovih pozitivnih elemenata, te u slučaju kada novinari neutraliziraju razlike između religijske javnosti u interesu javnosti, kako bi izbjegli izjednačavanje religijske javnosti s nekim neprijatnim događajem (Smith, 2008: 151-152).

²⁰ Kroz emitiranje državnog programa vlade mogu biti direktno uključene u održavanje ili u stvaranje religijske javnosti (Smith, 2008: 153-154).

²¹ Religijska javnost provodi svoju internu duhovnu potragu ne samo u tisku nego i kroz tisak, u slučaju unutarnjih sukoba, a skupina koja najjasnije prevodi svoju argumentaciju za javnu sferu može dobiti podršku javnosti da prevlada (Smith, 2008: 154).

Prema navedenome, u suvremenosti se pobija modernizacijski mit po kojem su moderni mediji, počevši od tiska, najzaslužniji za svrgavanje religije iz javnog života, njeno smještanje u privatnost te slabljenje autoriteta religijskog područja (Stolow, 2005: 122).

Takva konstatacija je pogotovo moguća u kontekstu društava u kojima su istovremeno prisutne tradicionalne i (post)moderne vrijednosti, što je karakteristika mnogih tranzicijskih i postkomunističkih zemalja, među kojima je i Hrvatska. Stoga je upitno istraživati svekolike obrise religijskog područja u svijetu medija, od kojeg su masovni mediji ili medij tiska jedan, ali značajan dio, uz prisutnost mnoštva drugih medijskih i na drugi način medijiranih religijskih objava.

2. TEORIJSKO-HIPOTETIČKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

U prethodnom dijelu rada bavili smo se studijem literature ili pregledom literature – prikazan je općeniti pregled perspektive sociologije religije, ali i pregled teorijskih i empirijskih modela društvenih i religijskih promjena te odnosa medija i religije koji su značajni za predmet ovog rada. Ovakav proces je nužan kako bi se objasnilo i omogućilo formuliranje teme koju se želi istražiti.

U ovom dijelu rada bavit ćemo se teorijsko-hipotetičkim okvirom istraživanja. Kao prvo, opisat će se teorijsko polazište istraživanja. Kao drugo, predstaviti će se osnovni pojam ili kategorija istraživanja. Kao treće, slijedi predmet, cilj, svrha i hipoteze istraživanja, koje se provjeravaju. Time se određuje teorijsko-hipotetički okvir istraživanja, koji pokazuje način na koji se predmet istraživanja razmatra te metodologiju prikupljanja podataka o predmetu istraživanja, a omogućava i provjeru, ponavljanje ili kritiku istraživanja.

2.1. Teorijski okvir i osnovni pojmovi istraživanja

Teorijski okvir ovog rada oslanja se na specifičan društveno-politički kontekst u novijoj hrvatskoj povijesti. U razdoblju od 1990. do 2006. godine dolazi do značajnih društvenih i religijskih promjena. U Hrvatskoj su se dogodile značajne društvene promjene u ratnim i poratnim okolnostima, odnosno stvaranje samostalne nacionalne i demokratske države, liberalizacija tržišta i privatizacija društvenog vlasništva, pluralizacija društva, ulazak Hrvatske u NATO, pristupanje pregovorima o ulasku Hrvatske u EU, ali i sve veća društvena i socijalna nejednakost građana.

U tom kontekstu, posebno su prisutni problemi demokratizacije države i poštivanja ljudskih prava, liberalizacije tržišta i netransparentne pretvorbe, liberalizacije i rezidualizacije sustava socijalne sigurnosti, te porasta socijalne nesigurnosti, nezaposlenosti, ekonomske recesije i korupcije (Cifrić, 1996; 1998, Ilišin, Radin, 2007; Mandelbaum, 1996; Vrcan 1998, 2001; Zrinščak, 1998, 2005). Naglašen je krizni društveno-politički kontekst i prisutan je nesrazmjer između proklamiranih ciljeva društvenih promjena i stvarnog ostvarenja tih ciljeva, odnosno provedbe mehanizama koji bi ih ostvarili.

U tranzicijskom kontekstu osamostaljenja Hrvatske, rata i poraća, isto tako, dolazi do promjene položaja i uloge crkve i religije u društvu. do povezanost religije s politikom i nacijom, te do porasta religioznosti i veće javne prisutnosti prvenstveno dominantne Katoličke crkve a onda i malih vjerskih zajednica, odnosno ostalih tradicionalno prisutnih vjerskih zajednica i novih religijskih pokreta.

S jedne strane dolazi do procesa revitalizacije i deprivatizacije religije (Casanova, 1994; Cifrić, 1995; Črpić, Zrinščak, 2005; Marinović Jerolimov, 2001; Vrcan, 2001) te do politizacije religije i religizacije politike (Robertson, 1989; Vrcan, 2001). Religija postaje politizirana, odnosno javno prisutnija i povezana s kolektivnim identitetima (Beyer, 1990, 1994, 1999b), posebno u kontekstu kulturne tranzicije i odbrane, jer omogućava vrijednosne tvrdnje u momentu ugroženosti društvenog identiteta i garantira grupni identitet pružajući resurse za obranu kolektivne kulture (Bruce, 2003).

Religijski identitet je postao jedna od najznačajnijih odrednica identiteta naroda s prostora bivše Jugoslavije u kojima je komunistička ideologija postala kompromitirana, a ateizam odbačen. Potlačena religija postala je značajan faktor društvene integracije (Barker: 2000; Borowik, 1999, Vrcan, 2001), a proces nacionalne i konfesionalne homogenizacija tekao je usporedo s zauzetošću za tradicionalne društvene vrijednosti i homogeni društveno-kulturni identitet (Ilišin, Radin, 2007; Vrcan, 2001). U tom kontekstu, politici je religija poslužila kao element legitimacije društveno-političkog djelovanja i realiziranih opcija, a crkva je kroz politiku htjela ostvariti svoj prijašnji položaj (Borowik, 1999, Vrcan, 2001). U društvu su prisutne dvije dominantne javne uloge religije i crkve, koja služi kao okvir simboličkog identiteta populacije i povezuje se s nacionalnim identitetom (Črpić, Zrinščak, 2005), a zbog socijalnih problema u društvu otvara se i treća – arena civilnog društva i javna raspravu o socijalnim problemima (Zrinščak, 2005).

U porastu su i novi oblici religioznosti povezani s New Age-om i novim religijskim pokretima (Črpić, Jukić, 1988; Marinović Bobinac, 1994, 1999, 2005). U hrvatskoj javnosti, kao i u javnostima drugih tranzicijskih zemalja, oni se učestalo razmatraju kao prijetnja nacionalnom identitetu (Barker, 1997), što je povezano s utjecajem fenomena globalizacije, religijske pluralnosti ili raznolikosti te nacionalizma, koji omogućuje podjele između „nas“ kao „dobrih“ i „njih“ kao „loših“ kroz povezivanje nacije i dominantne, tradicionalne i/ili nacionalne crkve u jednu cjelinu (Barker, 2000).

S druge strane, pod utjecajem ovakvog odnosa prema religijskoj raznolikosti, dolazi do promjena u regulaciji religijske sfere u društvu - kroz Ustav koji jamči religijske slobode i odvojenost crkve i države iz 1990., kroz Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 2002., kroz ugovore od zajedničkog interesa koje Vlada Republike Hrvatske potpisuje s pojedinim vjerskim zajednicama, te kroz zaključak Vlade RH iz 2004. godine. Regulacija položaja Katoličke crkve prethodila je donošenju novog zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica i ugovorima Vlade i drugih vjerskih zajednica.

Ovakvom promjenom određen je legalni okvir prava i dužnosti vjerskih zajednica, ali je načinom na koji je ostvarena regulacija religijske sfere stvorena pravna nejednakost i nekoliko tipova vjerskih zajednica (Goldberger, 2006; Milić, 2008; Pađen, 2004; Zrinščak, 1999, 2004), što je naglašeno zaključkom Vlade RH.

U konstrukciji i problematizaciji tranzicijske društvene stvarnosti i većoj prisutnosti religijske raznolikosti i malih vjerskih zajednica u javnom životu u Hrvatskoj značajnu ulogu igraju mediji. Oni omogućavaju diseminaciju informacija o društvenim segmentima i pojavama koji nisu direktno dostupne široj javnosti te služe kao forum za javnu raspravu koja oslikava puls različitih oblika javnosti o njima.

U tom kontekstu, medij tiska je glavni priznavatelj javnosti i subpolitika, odnosno kolektiviteta sa zajedničkim identitetima, od kojih su u ovom kontekstu najznačajniji etnički i religijski. Ovi identiteti se koriste u legitimaciji režima u trenutku ponovnog uspostavljanja nacionalnog identiteta (Smith, 2008) te oblikuju nekoliko religijskih javnih opisa vjerskih zajednica koje su javno percipirane bliže „nama“ i dalje od „njih“ ili bliže „njima“ i dalje od „nas“ (Barker, 2000), odnosno u kojima postoji valorizacija društvene prihvatljivosti i autentičnosti pojedine religijske opcije u društvu (Beckford, 2003b).

U tiskanim medijima prikazi tradicionalnih vjerskih zajednica koriste se u legitimaciji politike i/ili u reafirmaciji nacionalnog identiteta i religijske kulture (Agadjanian, 2001; Lundby, 1989), a prikazi novih religijskih pokreta pokazuju „pristup slijeda ili toka kontroverzi“ u kojima su ti pokreti postali istoznačni s „problematičnim“, „kontroverznim“ i „devijantnim“ (van Driel, Richardson, 1988b), a često su povezani sa stigmatizacijom i elementima moralne panike (Goldberger, Hall, Grešková, Smoczyński, 2010; Richardson, Introvigne, 2007), odnosno s javnim optužnicama (Jukić, 1991) u kojima se koriste sekularni kriteriji koji potvrđuju ili negiraju društvenu prihvatljivost i autentičnost nove religije (Beckford, 2003b).

Ovakve rasprave dio su šireg procesa definiranja religijskog područja u (post)modernom društvu u kontekstu odnosa moći i sukoba oko određivanja onoga što jest ili nije religija, onoga što je sakralno ili profano, sveto ili svjetovno, prihvaćeno i autentično ili neprihvaćeno i neautentično (Beckford, 2003a, 2003b; Barker, 1995, 2007; McGuire, 2002), odnosno određivanja granica između javne i privatne sfere, sustava i svijeta života, legalnog i moralnog, pojedinca i društva, ili nacija, država i civilizacija i svjetskog sustava (Casanova, 1994). U tom smislu, religija je kulturni i socijalni konstrukt koji sadrži varijabilnost značenja u vremenu i prostoru, a njezino definiranje uključuje sukobe na svim razinama društva poput sudstva, države, zdravstvenog i obrazovnog sustava, medija i slično (Beckford, 2003a).

U kontekstu sociološkog istraživanja fenomena religioznosti potrebno je definirati pojmove koji su značajni za ovaj istraživački rad. Ovdje se prije svega misli na pojmove religije, religioznosti, duhovnosti, vjere te religijskih organizacija, odnosno tipova ili oblika vjerskih zajednica.

Furseth i Repstad (2006: 23) opisuju prva tri pojma na sljedeći način: **religija** je, kao određeni pogled na svijet, ustanovljena i institucionalizirana tradicija; **religioznost**, kao određena interpretacija života, opisuje nastojanje pojedinca da u njemu traži značenje; **duhovnost** je pojam blizak religiji, ali se koristi u širem smislu te se predstavlja kao potraga za značenjem i interpretacijom života koja je relativno slobodna od ustanovljene i institucionalizirane tradicije. Pojam **vjere** blizak je ovim pojmovima, a u monoteističkim religijama označava osoban, neposredan odnos i susret s Bogom te slušanje i preuzimanje objave u djelovanju i životu, dok je religija institucionalizirana vjera (Skledar, 2003: 54).

Opis oblika vjerskih zajednica, odnosno definiranje idealnih tipova **religijske organizacije** naglašava činjenicu da su u realnosti elementi idealnih tipova više ili manje prisutni u nekom konkretnom slučaju, a pogotovo u slučaju novih religijskih pokreta i New Age-a. Organizacija je „skupina s jednim ili više ciljeva te s određenim minimumom formalne strukture“ (Furseth, Repstad, 2006: 133).

Kod religijskih skupina pitanje organizacije uključuje teme poput (1) tipova organizacije ili okupljanja, (2) stvaranja i funkcioniranja vlasti i unutarnje hijerarhije, (3) mehanizama kontrole i stvaranja unutrašnje kohezije i suglasnosti, te (4) tehnika širenja religijske organizacije (Acquaviva, Pace, 1996: 125-134). Druga i treća tema u širem okviru ukazuju na temu moći. U sociologiji religije ustalila se tipologija religijskih organizacija koja je baratala pojmovima crkve, sekte, denominacije i kulta.

Max Weber razlikuje *crkvu* od *sekte* (1958, 2000): prva je institucija spasenja bazirana na prinudnoj organizaciji, autoritarnoj disciplini, pripada joj se rođenjem te je univerzalna; druga se zasniva na dobrovoljnoj organizaciji, dobrovoljnoj podložnosti disciplini, pripada joj se ako se zadovolji osobna potreba religijske kvalificiranosti te je relativno zatvorena. Prva se zasniva na inkluzivnom pristupu članovima i rutiniziranoj službeničkoj karizmi, a druga na ekskluzivnom pristupu i originalnoj karizmi vođe (Partridge, 2004); prva uključuje mase i prihvaća društvo, a druga uključuje religijski kvalificirane osobe i odvaja se od šireg društva te je u tenziji s njim (McGuire, 2002). Prijelaz iz jednog u drugi oblik Weber opisuje odvajanjem kršćanstva od judaizma, dok koncept „rutinizacije karizme“, uslijed veće institucionalizacije, označava jedan dio crkve koji se odvaja i ide u smjeru sekte (Hunt, 2003), dok smjer sekta prema crkvi ovisi o veličini sekte te o stupnju kojeg je dosegla prethodno navedena „rutinizacija karizme“ (Partridge, 2004).

Ernst Troeltsch doradio je tipologiju bazirajući je na istraživanju društvenog utjecaja ideja srednjovjekovnih kršćanskih crkvi u Europi (1971: 379-383): crkva je univerzalna i konzervativna organizacija koja dominira masama i jasno ih usmjerava prema cilju spasenja, u određenoj mjeri prihvaća sekularni poredak, koja ovisi o srednjoj klasi, čiji se član postaje rođenjem, pa se može nazvati i institucionalnom crkvom; sekta je komparativno mala skupina koja ne želi dominirati svijetom, koja teži osobnoj i direktnoj unutrašnjoj perfekciji, koja izbjegava sekularni poredak, koja je više vezana uz niže klase, čiji se član postaje dobrovoljno, pa se može nazvati i dobrovoljnom crkvom. Smatrao je da je u njima prisutna razlika s obzirom na organizaciju vjerske zajednice (Furseth, Repstad, 2006), odnosno identificirao je određene stavove prema „svijetu“ kao glavnu osobinu koja ih razdvaja (Partridge, 2004), što je u osnovno razmatranje uključilo elemente stupnja organizacijske diferencijacije, specijalizacije i hijerarhije te orijentacije prema društvu (Hunt, 2003).

Isto tako, predstavio je i *misticizam* koji „nije, striktno govoreći, tip društvene organizacije (on zapravo i transcendira fiksnu organizaciju), nego je naglasak na direktnom unutrašnjem i individualnom doživljaju svetog“ (Partridge, 2004: 20-21), a okosnicu takvog "idealističkog misticizma", odnosno „radikalnog religijskog individualizma“, uz prisutnost tendencije eklekticizma i indiferentnosti prema

promjenama, čine pripadnici obrazovane klase, što je vidljivo, u određenoj mjeri, na primjeru suvremene duhovnosti New Age pokreta (Hunt, 2003; McGuire, 2002; Partridge, 2004).

Richard Niebuhr je kritizirao ovu tipologiju ustvrdivši kako nije primjerena kontekstu SAD-a u kojem mirno koegzistiraju brojne *denominacije* (treći oblik organizacije) kao prijelazni oblik na kontinuumu crkva-sekta (s obzirom na veličinu i na religijski angažman), a koji ima više ekumensku narav od crkve i sekte u smislu prihvaćanja postojanja religijskih istina drugih vjerskih zajednica (Furseth, Repstad, 2006: 134-135). Njihova karakteristika je da se prilagođavaju društvu, ali im nedostaje mogućnost dominiranja društvom; nakon inicijalnog sektaškog impulsa prve generacije dolazi do smirivanja u drugoj, kao i novih sektaških impulsa nezadovoljnih, čime se ističe značaj efikasnosti organizacije koja se mora ili prilagoditi društvu ili organizacijski slabjeti i nestati (Hunt, 2003; McGuire, 2002; Partridge, 2004).

Howard Becker razvio je, na kraju, četvrti oblik religijske organizacije, prikazavši *kult* kao slabo povezano udruženje pojedinaca sa privatnom, eklektičnom religioznošću, čime je uspostavljena referenca s Troeltschovim misticizmom, kao i s New Age-om, a njime su se često opisivali i novi izrazi religioznosti te prisutnost novih religijskih pokreta (Furseth, Repstad, 2006; Hunt, 2003; McGuire, 2002; Partridge, 2004), iako su se pojavile i dvojbe oko njegove upotrebe povezane s negativnim predznakom koji je poprimio vremenom.

Usljedile su dorade podtipova pojedinih religijskih organizacija te sistematizacije tipova religijskih organizacija brojnih sociologa, koje su raspravljale način na koji se vjerska zajednica stvara, iz kojih razloga nastaje, kakve mehanizme koristi u djelovanju, kakav im je odnos prema sebi samima i svijetu, kakav im je društveni značaj, i tome slično (Furseth, Repstad, 2006; Glock, Stark, 1971; Hunt, 2003; McGuire, 2002; Partridge, 2004; Yinger, 1971).

Tipologije R. Robertsona i R. Wallisa raznovrsnost religijskih organizacija smjestile su u četiri polja: crkva, sekta, denominacija i institucionalizirana sekta kod prvog te crkva, sekta, denominacija i kult kod drugog. Sažimajući ta dva pristupa Furseth i Repstad (2006: 137-138) daju slijedeći prikaz tih organizacija:

- **crkva** – religijska organizacija koja zahtijeva ekskluzivno predstavljanje istine, uključuje gotovo sve u društvu, pripada joj se rođenjem, ima umjerene zahtjeve od članstva, orijentira se na kompromis s društvom i smatra se respektabilnom;
- **sekt** – smatra se jedinstvenim vlasnikom istine, kao i crkva, ali je u društvenoj manjini, pristupa joj se svjesnim i slobodnim individualnim izborom, zahtijeva se visok stupanj uključenosti članova u svakodnevnicu, u odnosu s društvom prisutna je međusobna sumnjičavost te se smatra devijantnom;
- **institucionalizirana sekt** – organizacija koja je kooperativnija s drugim religijskim skupinama od sekte, dakle ne smatra se jedinim tumačem istine, iako zahtijeva aktivnu podršku članova;
- **denominacija** – korak je dalje od sekte, usmjerena je prema kooperaciji sa sličnim skupinama, pristupa joj se individualnim slobodnim izborom te rođenjem, umjerena je u zahtjevima i u skladu je s društvom;
- **kult** – ima pluralističku legitimnost, pojedinac može slobodno pripadati većem broju skupina u potrazi za vlastitom istinom, struktura i zahtjevi prema članstvu vrlo su labavi (kao prema klijentima, konzumentima, potrošačima).

Ove dvije tipologije usmjerene su na dvije dimenzije značajne za društvo, a kod obje je prva dimenzija legitimnost, odnosno razmatranje vjerske zajednice oko pitanja vlasništva nad religijskom istinom (jedinstvena legitimnost crkve i sekte ili pluralistička legitimnost denominacije i institucionalizirane sekte ili kulta). Robertsonu je druga dimenzija označavala princip članstva (inkluzivni pristup crkve i denominacije ili ekskluzivni pristup sekte i institucionalizirane sekte), dok je kod Wallisa druga dimenzija određivala širu društvenu percepciju religijske skupine (respektabilna kao crkva i denominacija ili devijantna kao sekt i kult) (Furseth, Repstad, 2006).

McGuire (2002: 154-157) naglašava potrebu poboljšavanja ovih koncepata, na način da se razdvoji stav religijskog kolektiva od individualnih orijentacija njegovih članova. Osim toga, razlikovanja trebaju počivati na sociološki važnim

karakteristikama poput odnosa prema širem društvu i mjere u kojoj se smatra jedinstveno legitimnom. Ona, tako prepoznaje četiri tipa kolektivnih stavova:

- crkveni stav: smatra da je jedinstveno legitiman i u pozitivnom je odnosu sa društvom; ne prihvaća konkurentske tvrdnje i odgovara ignoriranjem, zabranom ili kooptacijom; podržava društveni status quo te se članstvo ne smatra devijantnim; pruža legitimaciju političkog i ekonomskog sustava te prihvaća vrijednosti i ciljeve društva koje ga prihvaća i štiti;
- sektaški stav: smatra da je jedinstveno legitiman i u relativno negativnom odnosu je s društvom; ne prihvaća konkurenciju i odgovara strategijama udaljavanja, napadanja te konverzije i apsorpcije; stavlja velike zahtjeve pred svoje članove; kao manjina je u sukobu sa drugim skupinama i širim društvom, što predstavlja opasnost za daljnji opstanak i potencijalnu mogućnost za društvenu promjenu; oblik je društvenog neslaganja;
- denominacijski stav: u pozitivnom je odnosu sa društvom zbog stava da je svijet u redu; ne može kontrolirati društvo uslijed njihovog pluralističkog pristupa prihvaćanja tvrdnje legitimnosti drugih zajednica;
- kultski stav: prihvaća tvrdnje legitimnosti drugih vjerskih zajednica i tolerantan je prema njima; u relativno negativnom odnosu je sa širim društvom; oblik je manje ekstremnog društvenog neslaganja jer je pluralan; naglašava unutrašnje duhovno putovanje svakog vjernika.

Isto tako (McGuire, 2002: 162-165), kod individualne religijske orijentacije članova riječ je o stupnju u kojem se religiozna uloga člana segmentira i odvaja u posebnu ulogu ili je difuzna i širi se u sve aspekte života te stupnju do kojeg pojedinac prosuđuje sebe i druge prema standardima religioznosti masa ili virtuoza. Postoji četiri tipa religijske orijentacije:

- crkvena orijentacija: prihvaća standard masovne religioznosti, religijska uloga se širi u sve segmente društva i religijska zauzetost je vrlo općenita;
- sektaška orijentacija: prihvaća standard religioznosti virtuoza, religijska uloga se širi u sve segmente društva i religijska zauzetost je potpuna;

- denominacijska orijentacija: prihvaćanje standarda uobičajene, normalne religioznosti, religijska uloga se segmentira, odnosno odvaja od drugih aspekata života i religijska zauzetost je individualistička;
- kultska/mistička orijentacija: prihvaćanje visoke razine duhovnosti koja je eklektična, odvajanje religijske uloge od drugih aspekata života i religijska zauzetost je vezana uz tražitelja te je jako individualistička i nepodložna kontroli autoriteta.

Ukratko, u ovoj disertaciji termin „crkva“ ne označava bogomolju, odnosno vjersku građevinu za održavanje bogoslužja ili kulta, već zajednicu vjernika (većinom se odnosi na kršćanske) koji ne propituju legalitet i legitimitet institucionalizirane zajednice kojoj pripadaju. Termin „sekta“ ili „sljedba“ odnosi se na manjinsku skupinu sljedbenika koji se odvajaju od većinske zajednice zbog razlika u mišljenjima te uzajamnog propitivanja njihovog legaliteta i legitimiteta. Pojam „denominacija“ odnosi se na veće skupine i tradicije koje uživaju legalitet i legitimitet unutar šire religijske (crkvene) zajednice. Termin „kult“ označava manju, disperziranu i labavije povezanu skupinu pojedinaca i štovatelja.

Uz ovakvu tipologiju vjerskih zajednica pojavljuju se i pojmovi poput novih religijskih pokreta, New Agea, alternativne religije i okultne kulture, a koji se paralelno opisuju i sinonimom „manjinska religija“.

Za Hunta (2004) su *novi religijski pokreti*²² generički pojam koji označava pojavu brojnih alternativnih religija sredinom 1960-ih godina, uključujući one koje su proizašle iz glavnih svjetskih religija te pokreta ljudskih potencijala, ili su sinkretičke u vjerovanju i praksi, dok generički pojam *New Age-a* označava pokret koji se pojavljuje u 1970-im godinama, a sastoji

---

²² Roy Wallis (2003) u svojoj tipologiji novih religijskih pokreta razmatra tri njihova oblika. Novi religijski pokreti koji odbacuju svijet pokazuju znatnu usmjerenost na religiju i religioznost, te smatraju da je prevladavajući društveni poredak znatno odmaknut od božanskog plana i usmjeren na materijalno i konzumaciju (primjerice ISKCON, Božja djeca, Unifikacijska crkva). Novi religijski pokreti koji prihvaćaju svijet znatno manje pokazuju elemente vezane uz religiju, te smatraju da prevladavajući društveni poredak sadrži mnoge željene karakteristike i da ljudima treba omogućiti razvoj njihovih skrivenih potencijala koji se mogu ostvariti bez povlačenja iz svijeta (primjerice Silva kontrola uma, Transcendentalna meditacija, Soka Gakkai, est, Scijentološka crkva). Novi religijski pokreti koji se prilagođavaju svijetu pokazuju da je religija stimulans osobnog, unutrašnjeg života, te nije toliko protiv prevladavajućeg društvenog poretka, koliko protiv prevladavajućih religijskih institucija i njihovog manjka vitalnosti (primjerice neopentekostalizam i Karizmatički pokret obnove). Javlja se i kritika definicija novih religijskih pokreta anti-kultista i znanstvenika, pa tako Chryssides (1994) spaja neke elemente iz obje skupine definicija te nudi tri kriterija za objektivnije definiranje novih religijskih pokreta. Novi religijski pokreti po Chryssidesu su (1) recentni u smislu početka i nastanka, (2) nalaze se izvan religijskog mainstreama, te (3) privlače obraćenike iz domaće, urođene kulture.

se od raznih pravaca poput okultizma, paganizma, animizma, politeističkih vjerovanja, magije te čarobnjaštva. Isti autor smatra da se ovi pojmovi mogu predstaviti širim generičkim pojmom *alternativne religije* kao nepreglednog prostora religija koje ne predstavljaju kršćanski mainstream (Hunt, 2004).

Na sličnom tragu je i britanski sociolog Christopher Partridge (2004). On, međutim, naglašava potrebu odvajanja religijskih fenomena novih religijskih pokreta od nove, alternativne duhovnosti koja stvara *okultnu kulturu* ili *okulturu* (Partridgeova sintagma na engleskom je „occulture“). Ona je oblik magijske kulture te subkulture neslaganja i otpora koji je nastao iz bitno ne-kršćanskog religijsko-kulturalnog miljea; ona je dio okultnog miljea povezanog s popularnom kulturom; ona je, zapravo, „nov okoliš duhovnosti na Zapadu; rezervoar koji hrani nove duhovne izvore; tlo u kojem rastu nove duhovnosti“ (Partridge, 2004: 4).

Sociolozi religije opisuju tu novu duhovnost na sljedeći način. Ona je subjektivna, eklektična i eksperimentalna duhovnost tražitelja koja je označena „slobodnom primjenom izbora na tržištu ideja i životnih stilova ... personaliziranim naracijama istraživanja i izražavanja“ (Wuthnow, 2003: 107).

Iz ovih napomena oko definicija religije, religioznosti, duhovnosti, vjere i oblika vjerskih zajednica te oko dimenzija religije i religioznosti koje se u njima pojavljuju može se zaključiti kako se njihova upotreba reflektira u samoj sociološkoj dijagnozi religijskog fenomena u društvu i dominantnih trendova u religiji te u načinu na koji se on predstavlja i od čega se sastoji (Vrcan, 2001: 284). U tom smislu se valja i kritički osvrnuti na ove pojmove, a onda i predstaviti alternativni pojam „male vjerske zajednice“, koji se ustalio u sociologije religije kod nas. Temeljni kriterij njegovog određenja je prije svega veličina zajednice i broj članova (u konkretnoj sredini, ne u svijetu), a ne njihova vrijednost (Dugandžija, 1990: 9). To je i bila namjera teksta „Zanemarena religioznost“ (Marinović Bobinac, 1994) na koji se oslanjam.

U tom znanstvenom tekstu se objašnjavaju društveno-politički razlozi sociološkog zanemarivanja manjih vjerskih zajednica u Hrvatskoj, posljedice koje iz toga proizlaze (u smislu teorijskog zaostatka u tom području u svijetu i malog broja empirijskih pokazatelja koji bi to omogućili) te se kritiziraju tipologije crkvi, sekti i kultova na sljedeći način: „Postojeći teorijski koncepti vezani su uglavnom za određeni kulturološki kontekst, zapadni, s pluralnom religijskom situacijom i samim tim uglavnom nisu primjenjivi na, uvjetno rečeno,

drugi tip socio-kulturnog konteksta, dominantno katolički, gdje su male vjerske zajednice oduvijek bile marginalna pojava“ (Marinović Bobinac, 1994: 180).

Stoga je u Hrvatskoj sociologiji i potreban termin koji odgovara njegovom kontekstu, kako u smislu empirijskog i teorijskog dosega u sociologiji religije dosada, tako i u povijesnom i društvenom smislu. U kontekstu religijske situacije u Hrvatskoj više nije moguće govorit o dihotomiji crkva-sekta, već se u istraživanju malih vjerskih zajednica trebaju uvažiti sve njihove specifičnosti u konkretnom povijesno-socijalno-kulturnom kontekstu te uz pluralistički teorijski pristup istražiti njihovo porijeklo, razvoj ili značenje u Hrvatskoj. Kada se koristi pojam „mala vjerska zajednica“, on se shvaća „kao širi, rodni pojam, koji obuhvaća niz zajednica različitih po mnogo čemu (podrijetlu, razvoju, strukturi, vrijednostima...), a kojem je ponekad zajedničko samo to da imaju mali broj sljedbenika u odnosu na velike crkve“ (Marinović Bobinac, 1994: 185). U tom kontekstu su postavljene i tipologije podjela malih vjerskih zajednica u Hrvatskoj.²³

U ovom istraživanju su u pojam „*malih vjerskih zajednica*“ uključene sve vjerske zajednice u Hrvatskoj osim dominantne Katoličke crkve, sa svim njihovim različitostima povijesti nastanka i razvoja, organiziranosti i broja pripadnika ili vjerovanja i praksi koje provode. Tako određene, male vjerske zajednice uključuju manjinske tradicionalno prisutne i novije nastale kršćanske i nekršćanske vjerske zajednice, koje su registrirane i neregistrirane, s ugovorom i bez ugovora s državom te s većim i manjim brojem pripadnika. Ovo određenje omogućava usmjerenje na vjerske zajednice koje pokazuju elemente koji se pripisuju i crkvama, i sektama i kultovima, odnosno novim religijskim pokretima, a ne sadrži negativne vrijednosne konotacije koje sadrži pojam „kult“, a u našem kontekstu pojam „sekta“.

Klasifikacija ili tipologija vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj, kao i u bilo kojoj drugoj zemlji, zasniva se na konkretnom povijesnom i suvremenom društvenom kontekstu. Tako Jakov Jukić (1997: 481) govori o hrvatskom povijesnom iskustvu granice i raskrižja katoličke, pravoslavne, islamske i protestantske religijske kulture. Židovska zajednica je, isto tako, tradicionalno prisutna vjerska zajednica. U osnovi klasifikacije ili tipologije vjerskih zajednica postoje dvije odrednice: kršćanske ili nekršćanske vjerske zajednice i tradicionalno

---

²³ Ankica Marinović Bobinac i Dinka Marinović Jerolimov (2008) podijelile su vjerske zajednice na kršćanske i nekršćanske. Kršćanske zajednice se dijele na tradicionalne kršćanske crkve, kršćanske crkve proizašle iz izvorne protestantske tradicije, kršćanske crkve reformacijske baštine i ostale kršćanske crkve. Nekršćanske zajednice se, s druge strane, dijele na tradicionalne nekršćanske zajednice i ostale nekršćanske zajednice.

prisutne ili novije vjerske zajednice (Marinović Bobinac, 1994; Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008).

Ako govorimo o duhovnim i religioznim pokretima, oni su podijeljeni na pokrete za obnovu drevne mudrosti, (neo)magijsko (neo)poganske intencije, novu gnozu, guruističke pokrete i učenja, druga orijentalna učenja, iscjeliteljske alternative i duhovne grupe (Grakalić, 1994). U jednoj drugoj deskripciji, duhovni i religiozni pokreti dijele se na obnovljive pokrete Katoličke crkve i religiozne pokrete izvan Katoličke crkve (Blažević, Nikić, Koprek, 2001).

Novije vjerske zajednice se u sociologiji religije opisuju pojmovima poput kulta, sekte, novog religijskog pokreta ili nove religije. Također, postoje razlike u definiranju i granicama toga područja koje je prepoznato u javnosti u 20. stoljeću, a koje su sociolozi uglavnom povezivali s periodom nakon drugog svjetskog rata, iako su neki sociolozi uključivali i vjerske zajednice koje su nastale u 19. stoljeću (Introvigne, 2004: 980).

Jakov Jukić pojavu nove religije i religioznosti povezuje s društvenim promjenama industrijalizacije, urbanizacije, modernizacije i sekularizacije, a grade ju „protestantske sekte koje su preživjele modernu i sekularizaciju, zatim novi religijski pokreti sa svojim sinkretizmom, ideje New Agea i nove religije u koje se ubrajaju brojne zajednice i skupine kršćana koji odstupaju od službenog nauka i obreda, od teoloških standarda i crkvenih propisa“ (Mihaljević, 2008: 221).

S obzirom na navedene klasifikacije treba napomenuti da se slučajevi vjerskih zajednica iz svijeta, koji u tom kontekstu odgovaraju drugačijim klasifikacijama vjerskih zajednica, promatraju i klasificiraju kroz hrvatski kontekst, u kojem se nova religioznost pojavljuje na prijelazu 19. i 20. stoljeća. Zbog toga smo se odlučili za klasifikaciju vjerskih zajednica s obzirom na duljinu vremena njihove prisutnosti na ovom prostoru, te s obzirom na njihov kršćanski ili nekršćanski predznak.

U Hrvatskoj postoje tradicionalno prisutne kršćanske i nekršćanske vjerske zajednice. Riječ je o pravoslavnim i protestantskim crkvama te islamskoj i židovskim zajednicama. Isto tako, prisutne su novije vjerske zajednice. Kod njih je riječ o kršćanskim i nekršćanskim novim religijskim pokretima te kategoriji ostalo.

U Listi 1 prikazana je tipologija vjerskih zajednica u Hrvatskoj, uz primjedbu da taj popis nije sveobuhvatan i da ne obuhvaća sve oblike religijskih organizacija koje su prisutne u Republici Hrvatskoj.²⁴

Lista 1: Tipologija vjerskih zajednica u Hrvatskoj

Tradicionalno prisutne vjerske zajednice:

1. Pravoslavne crkve:

Srpska pravoslavna crkva
Makedonska pravoslavna crkva
Crnogorska pravoslavna crkva
Bugarska pravoslavna crkva

2. Islamske zajednice:

Islamska zajednica

3. Židovske zajednice:

Koordinacija židovskih općina
Židovska vjerska zajednica Bet Israel

4. Protestantske crkve:

Evangelička crkva
Reformirana kalvinska kršćanska crkva

Novije vjerske zajednice:

5. Kršćanski novi religijski pokreti:

Protestantska reformirana kršćanska crkva
Evangelička crkva Valdeze
Savez baptističkih crkava
Kršćanska adventistička crkva
Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica
Evandeoska pentekostna crkva
Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana
Crkva cjelovitog evanđelja
Kršćanski centar iz Zagreba
Crkva Ujedinjenja velečasnog Moona i CARP

6. Nekršćanski novi religijski pokreti:

Budistička vjerska zajednica Dharmaloka
Bahá'í zajednica
Scijentološka crkva
Hinduistička vjerska zajednica (Joga u svakodnevnom životu)
Vaišnavska vjerska zajednica (ISKCON ili Hare Krišna)
Transcendentalna meditacija
Zajednica čiste Božje ljubavi (Rožman)
sotonizam, okultizam i magija
New Age
Udruga Kumaru
Sry Chinmoy centar
Life Design-Art of Living (Umjetnost življenja po vlastitoj volji)
reiki
šamanizam
joga
Sri Sathyja Sai Baba

---

²⁴ Za sveobuhvatnije popise kršćanskih i nekršćanskih pokreta, pokreta New Age-a i registriranih vjerskih zajednica vidi Blažević, Nikić i Koprek (2001), Grakalić (1994), te Marinović Bobinac i Marinović Jerolimov (2008).

7. Ostalo:

ostalo (religije, konfesije i vjerske zajednice općenito)

ateisti

Hrvatska starokatolička crkva

Na osnovi ove liste i tipologije vjerskih zajednica, ukratko ćemo opisati kontekst, organizaciju i aktivnosti značajnijih vjerskih zajednica u Hrvatskoj. Naglasak je na razdoblju novije hrvatske povijesti, odnosno na tranzicijskom kontekstu, a ne na širem povijesnom kontekstu.

1) *Tradicionalno prisutne pravoslavne crkve*²⁵ dio su jednog od tri osnovna smjera kršćanstva i povijesno su prisutne na prostoru Hrvatske. Zbog razmoilaženja oko dogme i crkvene vlasti dolazi do Crkvenog raskola 1054. i podijele na Zapadnu rimokatoličku i Istočnu pravoslavnu crkvu. Raspadom Turskog Carstva dolazi do načela podudarnosti crkvenih i državnih granica; crkve su hijerarhijski i organizacijski autokefalne (jurisdikcijski neovisne) ili autonomne (jurisdikcijski ovisne o drugoj patrijaršiji ili autokefalnoj crkvi). Prema popisu stanovništva iz 2001. u Hrvatskoj ima oko 196 000 pravoslavaca.

Srpska pravoslavna crkva (SPC) je brojčano najveća pravoslavna crkva u Hrvatskoj i administrativno je zavisna od matične autokefalne SPC u Srbiji. Mitropolit je na čelu SPC-a u Hrvatskoj sa sjedištem u Zagrebu, a sastoji se od pet eparhija (Zagrebačko-ljubljanske i cijele Italije, Dalmatinske, Gornjokarlovačke, Osječkopoljske i Baranjske, te Slavonske) i dvije parohije pod jurisdikcijom parohija izvan Hrvatske. Bavi se misionarskim, izdavačkim i karitativnim djelatnostima (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). Organizacijski i politički položaj SPC-a bio je najlošiji tijekom tranzicijskog razdoblja, kada se ponovno javila ideja o osnivanju Hrvatske pravoslavne crkve. SPC je 2002. potpisala Ugovor o pitanjima od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske.

Makedonska pravoslavna crkva (MPC) je proglasila autokefalnost i odvojila se od SPC-a, što je danas predmet sporenja ove dvije crkve. U Hrvatskoj su od 1993. do 1995. godine formirane crkvene općine u Zagrebu, Splitu i Puli, a MPC u Hrvatskoj broji 2 311 članova i pripada Europskoj eparhiji na čelu s mitropolitom. Pomaže svoje članove i održava kulturne i duhovne programe (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008: 75-78). MPC je

---

²⁵ Unutar kategorije tradicionalno prisutnih pravoslavnih crkvi uključili smo njihove organizacije s prostora bivše Jugoslavije, kao i ostale pravoslavne crkve iz svijeta koje su tradicionalne nacionalne crkve. Primjerice, riječ je o Ruskoj pravoslavnoj crkvi, Grčkoj pravoslavnoj crkvi, Rumunjskoj pravoslavnoj crkvi, Bugarskoj pravoslavnoj crkvi ili Carigradskoj patrijaršiji. Te pravoslavne crkve, s obzirom na kontekst pitanja i problema autonomnosti i autokefalnosti, značajno su utjecale na povijest pravoslavlja ovog prostora te su prisutne u memoriji naroda. Isto tako, prema popisu stanovništva iz 2001. godine, u Hrvatskoj se oko 196 000 stanovnika izjasnilo da pripada pravoslavnoj crkvi, a od toga 40 433 Srpskoj pravoslavnoj crkvi i 391 Makedonskoj, Ruskoj, Grčkoj, Crnogorskoj, Bugarskoj i Rumunjskoj pravoslavnoj crkvi.

osnovala još jednu crkvenu općinu u Rijeci i u 2003. je potpisala Ugovor o pitanjima od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske.

Crnogorska pravoslavna crkva (CPC) je obnovljena kao autokefalna crkva, što je predmet sporenja sa SPC-om. U Hrvatskoj postoji tradicionalna crnogorska zajednica u Peroju u Istri. CPC je registrirana u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj sa sjedištem u Osijeku.

Bugarska pravoslavna crkva (BPC) je najstarija autokefalna slavenska pravoslavna crkva. U Hrvatskoj je 2000. osnovana crkvena općina u Zagrebu, a 2003. godine je registrirana BPC i dvije crkvene općine u Zagrebu i Osijeku na čelu sa svećenikom kojeg postavlja Metropolit Zapadnoeuropske i srednjeeuropske dijeceze BPC-a (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008: 71-72). U 2003. godini je potpisala Ugovor o pitanjima od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske.

2) *Tradicionalno prisutna Islamska zajednica (IZ)*²⁶ povijesno je značajna vjerska zajednica u Hrvatskoj, a islam je 1916. priznat kao ravnopravna vjera. U svijetu je druga najraširenija religija nakon kršćanstva. U Hrvatskoj ima oko 60 000 muslimana i 1991. godine osnovan je Sabor IZ za Hrvatsku i Sloveniju, zatim Mešihat na čijem je čelu muftija, te se IZ Slovenije odvaja od IZ Hrvatske. U Hrvatskoj postoje međžlisi (odbori) IZ u Zagrebu, Rijeci, Labinu, Puli, Poreču, Umagu, Splitu, Dubrovniku, Osijeku, Vinkovcima, Gunji, Slavonskom Brodu, Sisku i Varaždinu. IZ u Hrvatskoj u sastavu je Rijaseta IZ Bosne i Hercegovine. Uz širenje i jačanje islamske vjere, IZ provodi druge vjerske, edukativne, kulturne i humanitarne djelatnosti (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). IZ je 2002. godine potpisala Ugovor o pitanjima od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske.

3) *Tradicionalno prisutne židovske zajednice*²⁷ bilježe dugu povijesnu prisutnost na teritoriju današnje Hrvatske i dio su trojstva monoteističkih religija koje vuku svoje porijeklo iz drevne semitske tradicije nazivajući se Abrahamskim religijama (židovstvo, kršćanstvo, islam). Danas, sljedbenice te tradicije su Koordinacija židovskih općina u Republici Hrvatskoj (KŽO) i Židovska vjerska zajednica Bet Israel (BI), a u Hrvatskoj ima oko 2 000 Židova.

---

²⁶ U kategoriju tradicionalno prisutne islamske zajednice uključene su i ostale islamske zajednice iz svijeta; prvenstveno iz zemalja bivše Jugoslavije s kojima dijelimo jedinstvenu povijesnu i organizacijsku tradiciju islama (Bosna i Hercegovina, Makedonija, Srbija i Slovenija), ali i one u kojima su islamske zajednice tradicionalne i dominantne nacionalne zajednice (Kuvajt, Afganistan, Irak, Alžir) ili su manjinske i u značajnijem porastu zbog utjecaja migracijskih tokova (SAD i Europa).

²⁷ U kategoriji tradicionalno prisutnih židovskih zajednica u Hrvatskoj uključene su i ostale židovske zajednice iz svijeta koje su u konkretnoj sredini većinske (Izrael) ili manjinske (SAD, Njemačka, Bosna i Hercegovina).

KŽO objedinjuje 10 samostalnih židovskih općina (Čakovec, Daruvar, Dubrovnik, Koprivnica, Osijek, Rijeka, Slavonski Brod, Split, Virovitica, Zagreb) sa sjedištem u Zagrebu, a Židovska općina Zagreb (ŽOZ) je obnovila i Rabinat na čijem je čelu rabin. Zbog sukoba oko produženja ugovora s dotadašnjim rabinom Kotel Dadonom, u 2005. godini dio ŽOZ-a se odcijepio i osnovao vlastitu zajednicu, što izaziva pravne probleme u odnosima ovih zajednica i države, pogotovo kod gradnje sinagoge u Zagrebu. KŽO i ŽOZ bave se vjerskim, publicističkim, kulturnim i obrazovnim aktivnostima (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). U 2010. godini Vlada je prihvatila Nacrt ugovora između Vlade Republike Hrvatske i KŽO o pitanjima od zajedničkog interesa.

Nakon sukoba u ŽOZ-u, BI osnovan je 2006. godine, uz zahtjev upisa u Registar vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj. To je i ostvareno mimo važećih zakonskih odredbi i zahtjeva ŽOZ-a da se nelegalni upis poništi. BI razvija židovski vjerski život i provodi vjerske, izdavačke i obrazovne aktivnosti (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). Ovo je primjer negiranja odredbi o registraciji nove vjerske zajednice (broj članova i duljina djelovanja) iz Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. U 2008. BI je potpisala Ugovor o pitanjima od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske.

4) *Tradicionalno prisutne protestantske crkve*²⁸ oblik su kršćanstva koji je nastao pokretom reformacije u srednjem vijeku i vjerskim ratovima, pod utjecajem koncentracije moći u rukama pape i procesa sekularizacije društva. U Hrvatskoj su tradicionalno i povijesno prisutne protestantske crkve evangeličke ili luteranske i kalvinske ili reformirane tradicije.

Evangelička crkva (EC) ima dva seniorata (administrativna središta) u Zagrebu i Kutini, 12 župa i tri filijalne općine, a središte biskupije je u Zagrebu pod vodstvom biskupa ili svećenika. Ima 3 500 članova i uz vjerske djelatnosti bavi se obrazovnom i izdavačkom djelatnošću (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). Proglašenje V. Deutscha biskupom 1996. prouzročilo je sukobe i podjelu na zagrebački i legradski seniorat te njihovo ponovno problematično približavanje nakon njegove smrti (Jambrek, 2007: 179). U 2003., EC je 2003. potpisala Ugovor o pitanjima od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske.

Reformirana kalvinska kršćanska crkva (RKKC) je uspostavljena u Hrvatskoj 1991. godine, ima 4 053 članova, 20 crkvenih općina i 11 misijskih postaja, te je dio Svjetskog saveza reformiranih crkava. Uz obredne i vjerske aktivnosti bave se karitativnim, teološko

---

²⁸ U kategoriji tradicionalno prisutnih protestantskih crkvi uključili smo nekoliko primjera tih crkvi iz svijeta (SAD-a).

obrazovnim i edukativnim djelatnostima (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). Zbog određenih problema došlo je do dvije podijele krajem 1990-ih na Mađarsku reformiranu kršćansku crkvu u Hrvatskoj i na Reformiranu kršćansku crkvu u Hrvatskoj, koja se dalje podijelila istupanjem mjesnih crkvi u Osijeku i Tordincima i utemeljenjem PRKC (Jambrek, 2007: 335; Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). RKKC je 2003. potpisala Ugovor o pitanjima od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske.

5) *Kršćanski novi religijski pokreti*²⁹ u Hrvatskoj uključuju novije kršćanske vjerske zajednice, odnosno ostale crkve izvorne protestantske tradicije i reformacijske baštine (evangeoske crkve) te ostale kršćanske crkve, od kojih ovdje predstavljamo neke značajnije.

Jehovini svjedoci-kršćanska vjerska zajednica (JS) u Hrvatskoj djeluju od 1953., organizirana je u 71 skupština u gradovima i ima oko 5 500 članova. Godine 1991. u Zagrebu je održan trodnevni međunarodni Kongres s oko 15 000 Jehovinih svjedoka. Glavni ured JS je u Jankomiru od 1999., a uz vjerske aktivnosti (sastanke, godišnje skupštine i Kongrese, širenje vjere od kuće do kuće) značajna je njihova izdavačka djelatnost i savjetovanje liječnika o liječenju bez transfuzije krvi (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). JS su registrirani u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

Kršćanska adventistička crkva (KAC) ili adventisti sedmog dana organizirani su kao mjesne crkve grupirane u konferencije ili misije. U Hrvatskoj je 1992. osnovana Hrvatsko-slovenska konferencija a onda i Hrvatska konferencija 1998., koja je u sastavu Jadranske unije konferencija sa sjedištem u Zagrebu. U Hrvatskoj ima oko 3 500 odraslih krštenih članova. Od aktivnosti, KAC se bavi evangelizacijskom i misijskom djelatnošću, nakladništvom, obrazovanjem i dobrotvornim radom (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). KAC je 2003. potpisala Ugovor od zajedničkog interesa s Vladom RH, u kojem je zastupljena još jedna crkva – Reformni pokret adventista sedmog dana.

Savez baptističkih crkava (SBC) ima oko 2 500 članova, osnovan je 1991. godine sa sjedištem u Zagrebu te je primljen u Europsku baptističku federaciju, Svjetski baptistički savez i Konferenciju Europskih crkava. U sastavu SBC-a su mjesne crkve (osnovna organizacijska struktura) koje službeno predstavlja u javnosti, a ima ih preko 50. SBC bavi se vjerskim, izdavačkim i humanitarnim aktivnostima (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008;

---

²⁹ U kategoriji kršćanskih novih religijskih pokreta uključeni su primjeri tih vjerskih zajednica iz svijeta, kao i primjeri milenarnih i apokaliptičkih pokreta (Hram naroda, Ogranak Davidijana (David Koresh), Hram sunca, Bijelo bratstvo, Nebeska vrata) i ostalih kršćanskih sekti i kultova (Crkva Majke Božje Deržavne iz Rusije) iz svijeta.

Jambrek, 2007: 352). SBC je 2003. potpisala Ugovor o pitanjima od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske.

Evandeoska pentekostna crkva (EPC) u Hrvatskoj ima 1 833 krštenih članova, preko četrdeset autonomnih mjesnih ili lokalnih crkvi i zajednica, tri institucije i humanitarnu organizaciju „Agape“ koje su udružene u savez s tajništvom u Zagrebu i predsjedništvom u Osijeku. EPC je promijenila svoj prethodni naziv (Evandeoska crkva u RH) tijekom priprema potpisivanja ugovora s Vladom RH, koji su potpisani u 2003. godini. EPC se bavi evangelizacijskim i misijskim djelovanjem, obrazovanjem, izdavaštvom i socijalno-karitativnim radom (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008; Jambrek, 2007: 352).

Crkvu Isusa Krista Svetaca posljednjih dana (CIKSPD) ili mormone osnovao je u Hrvatskoj košarkaš Krešimir Ćosić 1972. godine. CIKSPD u Hrvatskoj organizirana je kao okrug koji se sastoji od ogranaka ili crkvenih zajednica u većim gradovima (Zagreb, Rijeka, Osijek, Zadar, Karlovac i Varaždin), a pod vodstvom je misije Slovenija-Hrvatska. U Hrvatskoj ima oko 450 mormona, a uz vjersku djelatnost bave se izdavačkim i humanitarnim aktivnostima (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). CIKSPD je registrirana u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

Protestantska reformirana kršćanska crkva (PRKC) nakon odvajanja od RKKC-a ima 300 članova, četiri crkvene općine (Tordinci, Osijek, Tenja i Šibenik) i filijalu u Vinkovcima. Uz vjerske aktivnosti bavi se i izdavačkom djelatnosti (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). PRKC je registrirana u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

Crkva cjelovitog evanđelja (CCE) ima sjedište u Zagrebu u kojem je osnovana 1989. kao lokalna i autonomna crkva, odnosno zajedništvo lokalnih zajednica i pojedinaca, uz nekoliko kućnih zajednica. Nositelj je pokreta cjelovitog evanđelja u Hrvatskoj i ima oko 120 članova i posjetitelja. CCE se bavi izdavačkim, obrazovnim, kulturnim i drugim aktivnostima (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). CCE je registrirana u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

6) *Nekršćanski novi religijski pokreti* u Hrvatskoj uključuju novije vjerske zajednice koje imaju svoj izvor u budističkim, hinduističkim, islamskim i New Age tradicijama, a ovdje spominjemo neke značajnije.³⁰

---

³⁰ U kategoriju nekršćanskih novih religijskih pokreta uključeni su primjeri tradicionalno prisutnih budističkih i hinduističkih vjerskih zajednica u drugim državama iz svijeta, kao i novijih i netradicionalnijih sekti iz svijeta (Falun Gong, Aum Shinrikyo).

Budistička vjerska zajednica Dharmaloka (BVZD) naglašava tradiciju kineske mahayane i chan (zen) budizma (strogi moral, duhovno buđenje i prosvjetljenje čovjeka vlastitim naporima). Budizam značajnije prodire na Zapadu polovicom 20. stoljeća. BVZD je jedina budistička zajednica u Hrvatskoj i članica je Europske budističke unije. Voditelj i utemeljitelj prvog Budističkog centra 1992. u Zagrebu je kvalificirani učitelj chana i BVZD ima podružnice u Sloveniji i Njemačkoj. Uglavnom se bavi širenjem budističkih metoda putem meditacijskih i studijskih grupa, odnosno meditacijskih programa i tečajeva, seminara i javnih predavanja, a izdaje i zbornik budističkih studija (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). Registrirana je u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

Hinduistička vjerska zajednica i Joga u svakodnevnom životu (HVZ) te Vaišnavska vjerska zajednica (VVZ), odnosno ISKCON ili Hare Krišna, dio su treće najveće religije na svijetu – hinduističke tradicije raznih religija koje se temelje na spisima Veda i naglašavaju reinkarnaciju duše i zakon karme, poštivanje živih bića, ali i unutrašnju slobodu, ujedinjenje duše s božanskim kroz prosvjetljenje i samospoznaju o odnosu duhovne i materijalne stvarnosti. HVZ se pojavila u Hrvatskoj 1984. godine i službeno postoji od registracije 2003. godine. Voditelj je svami, ima svoje članove u većim gradovima u Hrvatskoj, a najviše se bave promoviranjem hinduističkih vjerovanja i indijske kulture (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). VVZ je u Hrvatskoj od 1976. godine, registrirana je 1983., a zbog novog Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica registrira se u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj i dobiva ovaj novi naziv 2003. VVZ djeluje u okviru ISKCON-a, ima visoko autonomne lokalne zajednice (Zagreb, Rijeka, Pula, Split, Osijek, Varaždin) i misionarske centre, te ima oko 1 000 aktivnih članova. Uz širenje gaudija-vaišnavizma i vedske kulture VVZ se bavi edukativnim, humanitarnim i izdavačko-distribucijskim djelatnostima (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). VVZ je registrirana u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

Bahá'í zajednica (BZ) u Hrvatskoj organizira svoje djelovanjem krajem 1980-ih. Ona je dio međunarodne Bahá'í vjerske organizacije koja nastaje u 19. stoljeću, izvire iz šijitskog islama te promovira ujedinjenje čovječanstva i civilizaciju mira. U Hrvatskoj okuplja oko 150 vjernika u mjesnim duhovnim vijećima (Zagreb, Pula) i manjim bahá'í zajednicama (Rijeka, Pazin, Velika Gorica). BZ se bavi organiziranjem radionica i tečajeva za duhovni razvoj članova, razvojnim projektima i podržavanjem lokalne kulture, a međunarodna organizacija BZ djeluje kao savjetodavno tijelo u brojnim međunarodnim organizacijama (Marinović

Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). BZ je registrirana u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

Sciјentološka crkva (SC) je novi religijski pokret nastao polovicom 20. stoljeća u SAD-u, koji ne izvire iz neke dosadašnje religijske tradicije već iz djela Lafayettea Rona Hubbarda o dijanetici i sciјentološkim tehnikama za razvoj svijesti, odnosno uma i razumnog rasuđivanja. U Hrvatskoj SC počinje s aktivnostima 1990-ih (predavanja, prevođenje literature), a od 2000. je i službeno prisutna s voditeljem jedine Misije SC u Zagrebu. Bavi se širenjem dijanetike i drugim djelatnostima kojima pomažu razvoju pojedinaca i društva (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008). SC je registrirana u Evidenciji vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

New Age (NA) je vrlo eklektičan i raznolik pokret istočnjačke duhovne misli i zapadnjačke poganske i okultne tradicije, odnosno labavo povezana mreža organizacija i pojedinaca koji promoviraju dolazak novog doba: U razdoblju Vodenjaka će doći do mira i razvoja ljudskog potencijala i svijesti, duhovne prosvjećenosti, spasa zemlje kao cjelovitog organizma te do holističkog pristupa životu i zajedništvu. Duhovni razvoj omogućen je kroz različite terapijske postupke i tehnike poput joge, meditacije, bioenergije, komunikacije s duhovima, hipnoze i slično (Jambrek, 2007: 260-261; Partridge, 2005a: 308-310). U Hrvatskoj su prisutni oblici i gibanja duhovnog razvoja, razvoja svijesti, alternativnih tehnika i metoda (samo)pomoći i duhovnog razvoja koje možemo promatrati kroz prizmu NA zajednica i duhovnosti. Organizirani oblici funkcioniraju kao udruge. U izdavaštvu se publiciraju brojne knjige i nekoliko tjednika koji se bave ovom tematikom.

Ovdje moramo napomenuti da postoji jedna karakteristika koja se u suvremenosti povezuje posebno s novim religijskim pokretima nezadovoljnim trenutačnim stanjem u društvu, iako je ona povijesno bila prisutna prilikom osnivanja brojnih vjerskih tradicija – riječ je o apokaliptičnim vjerovanjima i milenarizmu koji ih proučava (Partridge, 2005a: 388-395). Apokaliptična vjerovanja odnose se na otkrivanje božanskog ili nadljudskog plana konačne pobjede dobrog nad zlim, na osudu i uništenje sadašnjeg svijeta te stvaranje novog i savršenijeg svijeta, što je u kršćanstvu povezano s idejom o novom mileniju kao razdoblju od 1000 godina mira. Kod kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta postoje nekoliko grana. Prisutni su oni koji su pesimistički raspoloženi, vjeruju u nužnost preobrazbe kroz kataklizmu i za javnost su opasni i nasilni „kultovi sudnjeg dana“ (Hram naroda, Davidova grana, Aum Shinrikyo, Nebeska vrata, Hram sunca), a i oni koji vjeruju u djelovanje ljudi u

skladu s božjim i nadnaravnim planom, te vjeruju u postupnu preobrazbu bez katastrofe (NLO religije, New Age). Prisutni su oni iz evangeličkih, pentekostalnih i karizmatičkih protestantskih skupina koji vjeruju u dokaze sudnjeg dana, apokaliptičko proročanstvo o stvaranju kraljevstva na zemlji te spasenju odabranih (Adventisti sedmog dana, Jehovini svjedoci, Crkva Isusa Krista Svetaca posljednjih dana), kao i ostale nove religije i pokreti poput Unifikacijske crkve velečasnog Moona, Bahá'í zajednice, ISKCON, Transcendentalna meditacija, rastafarijanizam).

Svi oni u jednom dijelu svoga nauka imaju zajedničku nit u vjerovanju u dolazak razdoblja apokalipse, uništenje starog i stvaranje novog i boljeg svijeta.

7) *Skupina ostalo*³¹ odnosi se na primjere religija, konfesija i vjerskih zajednica općenito, na specifične vjerske zajednice koje se ne uklapaju u prethodnu podjelu (Hrvatske starokatolička crkva) te na skupine (ateisti) koje su na društvenoj margini i u odnosu na ostale vjerske zajednice, što je dio naslijeđa komunističke ateističke ideologije.

2.2. Predmet, cilj, svrha i hipoteze istraživanja

Osnovna ideja ovog rada je prikazati kako su dnevne novine u Hrvatskoj prezentirale događaje i djelovanje malih vjerskih zajednica u Hrvatskoj i svijetu u vremenu širokih i znatnih društvenih promjena. Odnosno, utvrditi koliko su se i na koji način su se njima bavile u Hrvatskoj u društvenom kontekstu tranzicije i transformacije društvenih struktura, te revitalizacije, pluralizacije i deprivatizacije religijskog područja.

U Hrvatskoj se nakon 1990. godine može zamijetiti promjena položaja i uloge religije i vjerskih zajednica u društvu uslijed tranzicijskih promjena i promjene regulacije religijske sfere. Zbog povijesnih i recentnih ratnih okolnosti religijska identifikacija i konfesionalna pripadnost značajan su element kulturnog i nacionalnog identiteta. Isto tako, prisutan je značajan porast tradicionalne crkvene religioznosti (pogotovo katoličanstva), dolazi do pojave novih, alternativnih oblika religioznosti, a u samom društvu je prisutan različit odnos društvenih aktera prema tim događajima.

---

³¹ U ovoj skupini su njihovi primjeri iz svijeta i primjeri (Velika Britanija, SAD i Srbija) jedne tradicionalno prisutne vjerske zajednice izvorne protestantske tradicije (Anglikanska crkva) koja nema svoju vjersku zajednicu u Hrvatskoj.

Zbog toga se postavlja pitanje kako javna sfera, odnosno dnevni tisak prezentira događaje, djelovanje malih vjerskih zajednica, te teme koje se uz njih pojavljuju. Pogotovo s obzirom na njihovu informativnu društvenu funkciju te utjecaj na izbor i javnu promociju tema i problema vezanih uz male vjerske zajednice. Sadržaj dnevnih novina oslikava sadržaj razmišljanja i stav šireg društva prema društvenim fenomenima, a tako i prema religijskom fenomenu. Postavlja se pitanje kojim teorijama i konceptima se može objasniti prezentirano djelovanje malih vjerskih zajednica u dnevnim novinama, odnosno koji društveni problemi se oslikavaju u tom procesu?

Postavlja se opće istraživačko pitanje (istraživački problem) ovog rada:

Na koji način je prezentirano djelovanje malih vjerskih zajednica u hrvatskim dnevnim novinama u razdoblju od 1990. do 2006. godine?

Ovo pitanje se nadopunjava s dva dodatna istraživačka pitanja:

1. Razlikuje li se prezentacija djelovanja malih vjerskih zajednica u dva razdoblja novije hrvatske povijesti?
2. Razlikuje li se prezentacija djelovanja malih vjerskih zajednica u različitim dnevnim novinama?

Predmet ovog rada je sadržaj poruka o malim vjerskim zajednicama i temama koje se s njima povezuju u prilogima dnevnih novina, odnosno odnos dnevnih novina i šireg društva prema djelovanju malih vjerskih zajednica u razdoblju od 1990. do 2006. godine. Analizirat će se učestalost i način prezentacije malih vjerskih zajednica u dnevnim novinama.

Osnovni cilj ovog rada je dati općeniti pregled i karakteristike prezentacije djelovanja malih vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina u Hrvatskoj.

Kao *posebni ciljevi* istražiti će se:

1. učestalost i orijentacija prezentacije djelovanja malih vjerskih zajednica u dnevnim novinama;
2. izvori informacija i vrsta priloga;
3. teme i akteri (koji su izvori stavova koji se prenose) koji se pojavljuju uz male vjerske zajednice;

4. studija slučaja, odnosno kvalitativna i narativna analiza prezentacije djelovanja određenih malih vjerskih zajednica (prema tipologiji malih vjerskih zajednica).

Svrha rada je utvrditi i interpretirati stavove i odnos dnevnih novina, kao dijela medija masovne komunikacije, odnosno „javnosti“, prema malim vjerskim zajednicama u Hrvatskoj.

Postavlja se **osnovna hipoteza** rada:

Dnevne novine su značajni javni akteri, odnosno javni forumi šireg društva koji sudjeluju u stvaranju javnog mišljenja o djelovanju malih vjerskih zajednica, ali i u predstavljanju pluralnosti ili pluralizacije religijskog područja.

Na osnovi ove opće hipoteze određene su i ostale dvije **radne hipoteze** koje je mogu dopuniti i prikazati dodatne nijanse:

H1: Dnevne novine različito prezentiraju male vjerske zajednice i teme koje su s njima povezane, na način da frekventnije, tematski šire i pozitivnije prezentiraju tradicionalno prisutne i brojnije male vjerske zajednice od manje brojnih i novijih malih vjerskih zajednica.

H2: Dnevne novine različito prezentiraju male vjerske zajednice i teme koje su s njima povezane, s obzirom na konkretni društveni kontekst razdoblja od 17 godina (prvo razdoblje je od 1990. do 1998. godine, a drugo od 1999. do 2006. godine).

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U ovom dijelu rada prikazati će se metodološki pristup istraživanja. On ukazuje na način na koji će se prikupljati podaci koji bi trebali odgovoriti na teorijsko polazište i postavljenu hipotezu koju je potrebno verificirati. U ovom dijelu rada riječ će biti o:

1. istraživačkoj metodi analize sadržaja;
2. prikazu nekih dosadašnjih istraživanja tiskanih medija koja su koristila analizu sadržaja u analizama religijskih tema i religijskih organizacija;
3. razdoblju i uzorku istraživanja te jedinici analize, jedinici sadržaja i matrici istraživanja.

3.1. Istraživačka metoda: analiza sadržaja

Provjera hipoteza, uz navedeni sadržaj, predmet, cilj i svrhu istraživanja, jasno određuje i ograničenu mogućnost odabira određenog istraživačkog pristupa s obzirom na metodu. Ona je prvenstveno određena mjerenjem učestalosti pojavljivanja nekog sadržaja, odnosno brojanjem određenih varijabli poruka o malim vjerskim zajednicama u analizi priloga dnevnih novina. Prema tome, potrebno je preuzeti kvantitativni istraživački pristup.

U ovom istraživanju će se koristiti istraživački pristup i metoda analize sadržaja. Analiza sadržaja priloga pružit će pregled učestalosti i značenja tema, aktera i izvora informacija u tekstovima koji se bave malim vjerskim zajednicama. Analiza sadržaja je metoda koja se već dugo koristi u sociologiji i drugim društvenim znanostima u istraživanjima različitih masovnih medija (novine, radio, televizija, Internet), književnih djela, govora političara i drugih javnih osoba, transkripata intervjua, ali i dokumenata te drugih komunikacijskih sadržaja.

U stvari, oblik analize sadržaja vidljiv je u ranim radovima u sociologiji. Primjerice, Max Weber je u svom djelu „Protestantska etika i duh kapitalizma“ istraživao tekstove kalvinističke doktrine da bi došao do protestantske etike, dok su William I. Thomas i Florian Znaniecki u djelu „Poljski seljak u Europi i Americi“ koristili dnevnik, pisma i druge osobne dokumente da bi ustanovili utjecaj imigracije na poljske imigrante (Edles, 2002: 180-181).

Goebellsova teza da je sto puta ponovljena laž istina, pogađa u bit i značaj kvantitativne analize teksta, odnosno analize sadržaja, čija se preokupacija tijekom II. svjetskog rata i odnosila na politički i društveni značaj medijske propagande. U analizi sadržaja propagandnih poruka masovnih medija i političara, kao pogodan prikaz sadržaja analize, ustalila se Lasswellova tvrdnja da se istražuje „tko kaže što, kome, kroz koji kanal i s kojim učinkom“ (Neuendorf, 2002).

U analizi sadržaja postoje brojna područja analize. Plačko (1990) u svojoj sistematizaciji navodi pet široko definiranih područja:

1. analiza kulturnih i socijalnih sistema mišljenja;
2. analiza uzora i tema u literaturi,
3. analiza stereotipa i simbola;
4. analiza jezika;
5. analiza masovnih medija, kao najučestalije područje primjene analize sadržaja.

Pojam analize sadržaja, najčešće se veže uz **kvantifikaciju** određenih elemenata poruke, odnosno uz sistematsku, objektivnu i kvantitativnu analizu karakteristika poruke (Neuendorf, 2002: 1). U ranijoj fazi dominirao je kvantitativni pristup, što je vidljivo već i iz jedne od najcitiranijih ranijih definicija analize sadržaja. Za Bernarda Berelsona, tvorca ove definicije, ona je „istraživačka tehnika za objektivnu, sistematsku i kvantitativnu opis manifestnog sadržaja komunikacije“ (Budd, Thorp, 1963: 1). U tom smislu neki autori govore o kvantitativnoj analizi sadržaja koja uključuje standarde pouzdanosti, valjanosti i objektivnosti te koja je „metoda ustanovljavanja kategorija i računanja broja slučajeva u kojima se te kategorije koriste u određenom tekstu ili mediju“ (Edles, 2002: 181).

Usljedila su i kritike oko odnosa kvantitativnog i kvalitativnog pristupa sadržaju (prvi broji i mjeri, a drugi bilježi impresije i interpretira) (Budd, Thorp, 1963: 2), oko pitanja **manifestnih** i **latentnih** sadržaja poruke (prvi su fizički prisutni i mjerljivi, a drugi su neuočljivi koncepti dublje strukture jezika koji se ne mjere direktno, nego indikatorima) (Neuendorf, 2002: 23) te oko problema da se kvantifikacija često zamjenjuje za analizu fundamentalnih pitanja konteksta i značenja (Edles, 2002: 184).

Kao alternativu definiranoj analizi sadržaja, u čiji opis i sadržaj ne ulaze, neki autori predstavljaju više kvalitativne pristupe poput analize retorike, analize naracije, analize

diskursa, strukturalističke ili semiotičke analize, interpretativne analize, konverzijske analize, kritičke analize te normativne analize (Neuendorf, 2002: 4-8).

Neuendorf daje izvrstan povijesni i kritički pregled analize sadržaja, definirajući je kao „sažetu, kvantitativnu analizu poruka koja se oslanja na znanstvenu metodu (uključujući pažnju na objektivnost-intersubjektivnost, apriori dizajn, pouzdanost, valjanost, općenitost, ponovljivost) i koja nije limitirana bilo tipom varijabli koje može mjeriti ili kontekstom u kojem su poruke stvorene ili predstavljene“ (2002: 10).

3.2. Primjeri analize sadržaja tiskanih medija o religijskim temama i organizacijama

Postoje brojne analize sadržaja tiskanih medija koje se bave religijskim temama i religijskim organizacijama. To je pogotovo slučaj u inozemnoj literaturi (koja se većinom odnosi na SAD), za razliku od domaće, a ovdje ćemo se osvrnuti na neke koje su relevantne za ovaj rad.

1. U SAD-u su provedene brojne analize sadržaja tiskanih medija koje su se odnosila na religijsko područje (Breen, 2001; Buddenbaum, 1985; Crouch, Damphousse, 1992; Ferre, 1980; Griffin, 2004; Hart, Turner, Knupp, 1980; 1981; Hill, Hickman, McLendon, 2001; van Driel, Richardson, 1988a; 1988b).

Hart, Turner i Knupp (1980; 1981) istraživali su kako se u nacionalnom tjedniku *Time* prezentira i oslikava religija općenito i protestantska, katolička, židovska i druge denominacije u SAD-u od 1947. do 1976. godine. Istraživačka pitanja bavila su se prirodom religije, religijskih aktivnosti i djelatnika prezentiranih u tjedniku, karakteristikama religije koje se (ne)izabiru za prezentaciju, utjecajem vremenskih i denominacijskih stvarnosti na prezentaciju u tjedniku, te objašnjenjem faktora koji utječu na takvu prezentaciju religije. Istraživačka matrica, uz određenje datuma i dužine priloga, uključivala je kategorije denominacijskog, tematskog i prezentacijskog fokusa, orijentacije prema sukobu, spolu i ulozi, te teološkoj i geografskoj orijentaciji priloga.

Ferre (1980) je istraživao izloženost denominacija u izvještavanju u američkim dnevnim novinama (*New York Times* i *Washington Post*) u 1977. godini, odnosno količinu i prirodu izvještavanja, kako bi utvrdio mogućnost pristranosti koja utječe na društveno-političku ulogu denominacija u društvu. Istraživao je katoličku, židovsku, anglikansku, baptističku i ostale denominacije, a kodirao je priloge na osnovi novina, datuma, denominacija i tema, broja riječi

u naslovima, broja redaka, broja spomenutih pojedinaca, spominjanja denominacija u naslovu, novinske sekcije i geografske orijentacije.

Buddenbaum (1985) je na osnovi prijašnjih istraživanja o sve većem značaju religije kao novinarske teme u SAD-u istraživala izvještavanje o religiji općenito i protestantskoj, katoličkoj, židovskoj i ostalim denominacijama u tri dnevne novine (*New York Times*, *Star* iz Minneapolisa, *Times Dispatch* iz Richmonda) u 1981. godini. Cilj joj je bio pružiti podatke o (1) broju, dužini i prikazu religijskih vijesti i tema, (2) geografskom fokusu, (3) religijama o kojima se izvještava, (4) naglašenim vrijednostima vijesti i (5) osnovnoj prirodi tematskog sadržaja. Kodiranje se odnosilo na broj, dužinu i sekciju tema i vijesti, geografski fokus, religijski fokus, vrijednosti vijesti i fokus sadržaja tema.

Breen (2001) je problematizirao izvještavanje medija u SAD-u, kao sredstva društvenog nadzora, pa i razine društvene devijantnosti – ono je prije bilo povezano s rasom, dok se nedavno usmjerilo na religijsku pripadnost zbog problema fundamentalizma, terorizma ili prava na abortus. U istraživanju izvještavanja 10 dnevnih novina o katoličkim, luteranskim, baptističkim, židovskim i mormonskim religijskim skupinama u 1994. godini usmjeren je na fenomen religijskog etiketiranja devijantnosti u temama legitimnosti kroz istaknutost (sekciju i dužinu teme) i legitimnost tih tema (legalnost događaja i stav autora prema skupini). Kod je uključivao legalnost, evaluaciju, istaknutost i religijsku identifikaciju.

Rezultati pokazuju da novinsko izvještavanje o religiji slijedi politiku izvještavanja pojedinih novina slijedeći njihov format vijesti te da su teme i izvještaji (većinom o kršćanstvu) dulji, širi opsegom i više problematski orijentirani nego prije (Buddenbaum, 1985). Nejednako novinsko izvještavanje o religijskim skupinama ovisi o veličini religijske skupine (denominacije) (Breen, 2001) i temama koje te organizacije povezuju s drugim sličnim organizacijama (Ferre, 1980). Izvještavanje u tjednicima pokazuje da je religija popularna tema prezentirana kao institucionalna ljudska djelatnost podložna sukobima, da denominacijski stereotipi i geografska pristranost utječu na prikaz, koji se razlikuje od demografskih i socioloških činjenica, a pod utjecajem retoričkih protokola koji naglašavaju uzbudljivost (Hart, Turner, Knupp, 1980; 1981).

Van Driel i Richardson (1988a; 1988b) su postavili pitanje utjecaja medija na percepciju novih religijskih pokreta u javnosti te su napravili longitudinalno istraživanje (kroz pet razdoblja od 1973. do 1984. godine) izvještavanja pet dnevnih novina (*New York Times*, *The Washington Post*, *The Los Angeles Times*, *San Francisco Chronicle*) i tri tjednika (*Newsweek*,

Time, *U.S. News and World Report*) u prilogama o novim religijskim pokretima i kontrolnoj skupini marginalnih religijskih pokreta koji se u literaturi obično ne podvode pod taj nazivnik.

U prvom slučaju (van Driel, Richardson, 1988a) analizirali su definiciju konceptualizacije „sekte“ i „kulta“ u tiskanim medijima u SAD-u, karakteristike koje iz njih proizlaze i njihovu upotrebu u tiskanim medijima. Kodirali su kategorizaciju „sekte“ i „kulta“ u naslovima i u sadržaju priloga te kategorizaciju religijskih skupina u naslovima i u sadržaju.

U drugom slučaju (van Driel, Richardson, 1988b) analizirali su količinu i prirodu prikaza koji se odnose na nove religijske pokrete. Kod je uključivao glavna pitanja prikazanih religijskih skupina, dužinu priloga, vrijeme pojavljivanja, osnovni pravac (orijentacija), glavnu i sekundarne teme, priču okrutnosti/pozitivnog te različitosti ili veze s drugim skupinama, a u prilogama su analizirali i pitanja osnovnih karakteristika novih religijskih pokreta i komparativne skupine, osnovne promjene u prikazu tijekom vremena, stavove prema novim religijskim pokretima nasuprot anti-kult pokreta, perspektivu i zauzimanje stava tiskanih medija, te kompleksnost nasuprot jednostavnosti njihovog pristupa.

Crouch i Damphousse (1992) problematiziraju oživljavanje okultnog i percepciju povećanja sotonističkih djelatnosti kao društvenog problema u SAD-u, u kojem su masovni mediji utjecali na anti-sotonistički pokret. U istraživanju izvještavanja 8 nacionalnih i regionalnih dnevnih novina o okultizmu i sotonizmu u 1980-im godinama u SAD-u pitali su se kakav je njegov oblik, te da li taj oblik i afektivni ton tema pružaju indicije da je tisak stvorio anti-kult pokret ili je samo reflektirao pojedinačne, lokalne okultne događaje. Kod se sastojao od kategorija za okultne članke i teme, a sadržavao je i dužinu, lokalitet, izvor, datum, fokus i afektivnu poruku priloga.

Postoji razlika u učestalosti prikaza novih religijskih pokreta, a nakon inicijalne preferencije korištenja termina „sekta“ mediji su kasnije preuzeli pogrdniji termin „kult“, pogotovo nakon tragedije u Jonestownu (van Driel, Richardson, 1988a). Vremenom su novine počele više pisati o novim religijskim pokretima, koji se većinom negativno prikazuju. Tiskani mediji su preuzeli „pristup slijeda ili toka kontroverzi“ u izvještavanju o novim religijskim pokretima, a kontroverzije i optužbe su mogle potaknuti klimu u kojoj su novi religijski pokreti postali istoznačni s „problematičnim“, „kontroverznim“ i „devijantnim“ (van Driel, Richardson, 1988b: 57). Prikazi tema okultizma u dnevnim novinama se povećavaju u 80-ima, pogotovo s obzirom na povećanje prikaza sotonizma, koji se povezuje s kriminalnom djelatnošću te je negativnije prikazan od čarobnjaštva (Crouch, Damphousse, 1992).

Hill, Hickman i McLendon (2001) raspravljaju o značaju religijskih tema u današnjim medijima i o razlici u shvaćanju objektivnosti i neutralnosti medijskog prikaza fenomena religioznosti između religijskih, novinskih i znanstvenih djelatnika, te analiziraju temu priprema za dolazak milenija ili apokalipse koja je sadržavala referencu na religiju i vjerske zajednice u šest mjeseci 1999. godine u dvije dnevne novine (*New York Times*, *The Washington Post*) i 3 novinske agencije u SAD-u. Kod se sastojao od izvora vijesti, vjerske zajednice ili teme vijesti, broja riječi i broja opisnih termina za skupinu i pojedinca, te naznaka potencijalnog ili stvarnog nasilja.

Griffin (2004) razmatra medijsku pristranost priloga u tri dnevne novine (*New York Times*, *The Washington Post*, *The Los Angeles Times*) u SAD-u od 1998. do 2003. godine u odnosu na ustanovljene religije i nove religijske pokrete, odnosno način na koji novine predstavljaju i opisuju religijske institucije i kakvu medijsku logiku koriste u predstavljanju i širenju informacija o njima – na osnovi prijašnjih istraživanja koja su otkrila pristranost tiskanih medija u izvještavanju o religijskim skupinama. Kod priloga je sadržavao naziv dnevne novine, datum, istaknutost, izvor, dužinu, vizualne dodatke, glavnog subjekta, diskusiju o nasilju, glavnu temu, glavni kut, te opise religijskih skupina i njihovih pripadnika.

Istraživanje teme milenija i apokalipse u kojoj se spominju religija i religijska skupina je utvrdilo da su opisi novih religijskih pokreta bili pogrdniji (termin kult) od onih kod katolicizma (crkva) ili evangeličkih skupina³² (religija, crkva ili denominacija), na način da se pojam kult koristio u referencijama o nasilju (Hill, Hickman, McLendon, 2001). U izvještavanju o religijskim skupinama, ustanovljene religijske skupine (denominacije) i njihovi članovi prikazani su povoljno ili neutralno, dok su novi religijski pokreti i njihovi članovi opisani pogrdnim terminima, raspravljalo se o incidentima nasilja unutar i naspram oba oblika religijskih skupina u visokom postotku te su teme i kutovi članaka bili važni za prenošenje njihovog sadržaja (Griffin, 2004).

---

³² Stanko Jambrek (2003: 16) naglašava podjelu crkvi koje imaju porijeklo u reformaciji 16. stoljeća u Hrvatskoj na tradicionalne protestantske crkve (među kojima su gore spomenute evangeličke skupine) i crkve reformacijske baštine. Crkve reformacijske baštine uobičajeno se nazivaju evanđeoske crkve, što po Jambreku (2003: 18-19) dovodi do nerazumijevanja u upotrebi pojmova: „Pridjev evanđeoski dolazi uz naziv crkva kako bi ukazao da spomenuta crkva (ili crkve) svoje propovijedanje temelji na evanđelju (grčki euangelion). Uporabom pridjeva evanđeoska u nazivu crkve naglašava se središnja uloga Isusa Krista, milosti, vjere i Svetog pisma, u vjerovanju i djelovanju crkve. Stoga izraz evanđeoske crkve obuhvaća uz crkve reformacijske baštine i protestantske crkve (evangeličke i reformirane), a izraz evanđeoski kršćanin obuhvaća svakog kršćanina koji svoje vjerovanje i djelovanje temelji na evanđelju Isusa Krista.“

2. U Bosni i Hercegovini analiziran je dnevni i tjedni tisak, a u Hrvatskoj i Srbiji specijalna izdanja, u kojima se u prilogima pojavljivao islam, a već ranije su analizirani mediji u Bosni i Hercegovini i vjerski sadržaj vezan uz islam, pravoslavlje, katoličanstvo i judaizam (Marko, 2009). Analizirana je i prezentacija religijskih tema u elektroničkim izdanjima dnevnih novina u nekim zemljama bivše Jugoslavije (Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora). Ono pokazuje da su religijske teme društveno značajne u tim zemljama, ali i da se najviše religijskih vijesti pojavljuje u Srbiji, manje u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Crnoj Gori, a najmanje u Hrvatskoj (Sitarski, 2005).

3. Izvjesno je da su ova istraživanja počivala na različitim teorijskim i metodološkim ishodištima, tako da su kategorije i varijable u tim analizama sadržaja bile poprilično različite, uz poneka preklapanja. Ipak, može se ustvrditi da teme o religiji i religijskim skupinama nalaze svoj prostor u tiskanim medijima kao značajan fenomen, ali i da veličina religijske skupine, kao i njihova povezanost sa sukobima i kriminalnim djelatnostima, utječe na prezentaciju u tiskanim medijima te da su tradicionalno prisutne vjerske zajednice pozitivnije i učestalije prezentirane od novih religijskih pokreta.

4. U Hrvatskoj postoji nekoliko radova, većinom iz područja sociologije, koji su analizom sadržaja istraživali medijski prostor. Domaći autori su analizirali katolički vjerski tisak (Boeckh, 1995; Marinović Bobinac, Goldberger, 2007; Plačko, 1985; Relja, 1998; Šterc, Bošnjak, Bahtijarević, 1971), katolički tisak i dnevne novine koje su pisale o Katoličkoj crkvi (Mataušić, Nikodem, Črpić, 2001), te vjerski tisak malih vjerskih zajednica kršćanske i protestantske provenijencije (Marinović Bobinac, 1991, 1996).

U nekim istraživanjima se analizirao općeniti prikaz i opis sadržaja vjerskih tiskovina (Marinović Bobinac, 1991; Plačko, 1985). U drugim istraživanjima koja su analizirala medije i religiju bile su prisutne specifičnije teme: analiza tolerancije u tisku malih vjerskih zajednica na početku 1990-ih (Marinović Bobinac, 1996), analiza odnosa prema ratu i miru u katoličkom tisku u prvoj polovici 1990-ih (Relja, 1998), analiza nekih tema tranzicijskog razdoblja (Marinović Bobinac, Goldberger, 2007), te analiza odnosa medija prema Katoličkoj crkvi u komunističkom i tranzicijskom razdoblju (Mataušić, Nikodem, Črpić, 2001).

Do sada, međutim, nije provedeno niti jedno istraživanje prezentacije malih vjerskih zajednica u dnevnim novinama koje bi obuhvatilo većinu njih. Stoga se može utvrditi da u hrvatskoj sociologiji religije postoji velika praznina i nedostatak sistematskog istraživanja

religije u medijima, a posebno malih vjerskih zajednica. To je društveno i znanstveno relevantno za ovu analizu.

3.3. Razdoblje i uzorak istraživanja

U ovom radu će se analizirati *razdoblje* od 1. 1. 1990. do 31. 12. 2006. Riječ je o ukupno 17 godina koje se mogu uokviriti pojmom tranzicije i društvene transformacije. U tom razdoblju su se u Hrvatskoj dogodile brojne društvene, ali i religijske promjene: osamostaljenje i rat, tranzicijski procesi, promjena položaja i uloge religije i crkve u društvu, nova pravna regulativa o vjerskim zajednicama, porast manifestne i tradicionalne crkvene religioznosti, javno vidljivija pojava nove, alternativne religioznosti, dvije parlamentarne promjene vlasti (nakon prvih demokratskih izbora 1990. godine), ali i proces europske integracije te pristupanje NATO-u.³³

Ovo razdoblje određeno je tranzicijskim društvenim kontekstom i analitički je razdvojeno na dva dijela. Kao glavni kriteriji odabira dva razdoblja određeni su, prvo, proces uspostave nacionalne samostalnosti i pune suverenosti prethodno okupiranih područja te, drugo, proces promjene položaja vjerskih zajednica u društvu i reguliranje položaja dominantne Katoličke crkve, a onda i drugih (malih) vjerskih zajednica.

Prvo dio se odnosi na razdoblje od 1990. do 1998. godine. U tom razdoblju riječ je o društvenom kontekstu uspostavljanja nacionalne samostalnosti, međunarodnog priznanja državnosti i s time povezanim razdobljem rata. Uslijedio je završetak rata, potpisivanje Daytonskog mirovnog sporazuma i početak „normalizacije odnosa“ između Hrvatske i drugih sukobljenih država, a onda, posljedično, i između Hrvatske i vjerskih zajednica. U tom je razdoblju potpisano i četiri međunarodna ugovora između Svete Stoline i Republike Hrvatske, kojim se utvrdio položaj dominantne konfesionalne orijentacije u Hrvatskoj. Prva tri ugovora potpisana su 18. prosinca 1996. godine, a riječ je o Ugovoru o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi (NN, Međunarodni ugovori, 2/97), o Ugovoru o suradnji na području odgoja i kulture (NN, Međunarodni ugovori, 2/97) i o Ugovoru o pravnim pitanjima (NN, Međunarodni ugovori, 3/97). Četvrti ugovor potpisan je 09. 10. 1998, a riječ je o Ugovoru o gospodarskim pitanjima (NN, Međunarodni ugovori,

---

³³ Kraj istraživačkog razdoblja određen je u trenutku odabira disertacijske teme.

18/98). Nakon toga je uslijedila Bozanićeva kritika „grijeha struktura“ u vrijeme Božića, koja je snažno odjeknula u javnom životu Hrvatske u kojem je jačala negativna percepcija procesa pretvorbe i privatizacije s početka 1990-ih.

Drugi dio se odnosi na razdoblje od 1999. do 2006. godine. U tom razdoblju je riječ o društvenom kontekstu povećane javne kritike politike HDZ-ove vlasti, bolesti i smrti predsjednika Tuđmana, te predsjedničkih i parlamentarnih izbora koji su po prvi doveli do smjene vlasti i dolaska koalicije „šestorke“, što se ponovilo 2003. godine, kada na vlast ponovno dolazi koalićijska vlast HDZ-a. U tom razdoblju se Hrvatska otvara i usmjerava prema integracijama u EU i NATO. U tom je razdoblju prihvaćen i Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica (NN, 83/02), koji je potpisan 16. srpnja 2002. godine, te je došlo do potpisivanja šest ugovora između države i 15 vjerskih zajednica (NN, 196/03), čime je zaokruženo pitanje regulacije religijskog područja u pravnim terminima (Goldberger, 2006; Milić, 2008; Pađen, 2004; Zrinščak, 1999, 2004).

Uzorak istraživanja podrazumijeva ograničeni broj slučajeva u kojima se analizira medijska prezentacija malih vjerskih zajednica, a u ovom slučaju se sastoji od dnevnih novina. U uzorak su uključeni Novi list, Slobodna Dalmacija, Večernji list i Vjesnik. Dok su Novi list i Slobodna Dalmacija primjeri dnevnih novina regionalne razine, Večernji list i Vjesnik su primjeri dnevnih novina nacionalne razine. Isto tako, prve tri dnevne novine su privatizirane dnevne novine i u vlasništvu privatnih pravnih osoba, dok je Vjesnik i dalje dnevna novina u vlasništvu države. U Novom listu sadašnji većinski vlasnik je član HDZ-a i predsjednik tvrtki Dioki i Dina, u Slobodnoj Dalmaciji većinski vlasnik je EPH i njemački WAZ, dok je u Večernjem listu većinski vlasnik austrijska Styria, a dionice Styrie ima i Katolička crkva.

Analizirani su svi brojevi Novog lista, Slobodne Dalmacije, Večernjeg lista i Vjesnika u kojima se pojavljuju male vjerske zajednice kao teme novinskih priloga u tome razdoblju. Ovdje je, prema tome, riječ o cjelokupnoj populaciji novinskih priloga u tom uzorku dnevnih novina, koji su pronađeni u press-clippingu HIB-a (Hrvatska informacijska baza).

HIB je odabran kao prikladno mjesto prikupljanja priloga dnevnih novina zbog dužine istraživačkog razdoblja i vremenskih ograničenja. Ovaj izbor, iako metodološki valjan, ima i svoj nedostatak. On je određen metodologijom prikupljanja i klasifikacijom područja novinskih priloga u samom HIB-u, kao i informacijama koje takva vrsta press-clippinga omogućava. Prije svega ovdje je riječ o nedostatku koji se veže uz informacije o sekciji, stranici i veličini priloga u centimetrima, koje nije bilo moguće utvrditi u svim priložima, te

odnosu priloga prema drugim priložima na stranici. Prema tome, na osnovu press-clippinga HIB-a nije bilo moguće pratiti istaknutost teksta o malim vjerskim zajednicama prema drugim tekstovima na stranici.

Istraživanje je bilo podijeljeno u nekoliko faza:

1. Postavljeni su problem i ciljevi istraživanja te je bio uspostavljen kontakt s djelatnicima HINA-e, koja je državnim uredbom postala vlasnik Vjesnikove novinske arhive te postala HIB. U njoj se nalaze novinski prilozi većim dijelom u tiskanom i manjim dijelom u digitalnom obliku od 1950. godine do danas, razvrstani po tematskim cjelinama. Ova institucija je i mjesto na kojem se novinari informiraju i prikupljaju dosadašnje priloge koji se tiču teme njihova interesa i posla, osim mogućnosti novinara da sami stvore svoju bazu novinskih priloga koju mogu konzultirati.
2. Provedeno je istraživanje arhive HIB-a i prikupljeni su prilozi u kojima se pojavljuju male vjerske zajednice u značajnoj mjeri uz teme priloga.
3. Nasumično je odabrano 30 priloga koji su analizirani radi provjere valjanosti metodološkog aparata (pilot istraživanja), a bili su uključeni u ukupnoj populaciji analiziranih tekstova koji su statistički obrađeni.
4. Materijal je analiziran, interpretiran i predstavljen u tiskanom obliku.

3.4. Jedinica analize, jedinica sadržaja i matrica istraživanja

Jedinice analize su onaj dio ukupnog novinskog sadržaja koji će biti obuhvaćen u analizi, a u slučaju ovog istraživanja riječ je o novinskom prilogu. **Jedinica sadržaja** je poruka ili ideja sadržana u jedinici analize, odnosno prilogu, a riječ je o pojedinim temama koje se pojavljuju uz male vjerske zajednice. Prema tome, analizirat će se prilozi u kojima se pojavljuju male vjerske zajednice te teme i akteri kao izvori stavova koji se uz njih pojavljuju. U tu svrhu izrađena je **analitička matrica**.³⁴ U ovakvom okviru male vjerske zajednice su definirane kao nezavisna varijabla, dok su teme koje se pojavljuju oko malih vjerskih zajednica definirane kao zavisna varijabla.

---

³⁴ Za šire objašnjenje i izgled analitičke matrice služi prilog u kojem se nalazi kodna lista.

U varijabli tematski sklop priloga kodirani su širi tematski sklopovi koji se pojavljuju u prezentaciji malih vjerskih zajednica u dnevnim novinama. Oni su odabrani, u određenoj mjeri, specifičnostima društvenog konteksta. Kategorija tema priloga sastoji se od sljedećih tematskih sklopova:

1. religijske vrijednosti, prakse i organizacija;
2. odnosi države i vjerskih zajednica;
3. širi društveno-politički kontekst.

Unutar svakog od ovih tematskih sklopova nalaze se i određene uže definirane teme koje s tematskim sklopom tvore konzistentnu cjelinu.

U tematskom sklopu *religijske vrijednosti, prakse i organizacija* pojavljuju se sljedeće teme:

1) učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću; 2) ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć; 3) obredi, običaji, obljetnice i ceremonije; 4) posjeti, programi, predavanja i kongresi; 5) izdavačka djelatnost i obrazovanje djelatnika; te 6) organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice.

Teme ovog tematskog sklopa ukazuju na značaj vjerovanja, dogmi i vrijednosti malih vjerskih zajednica u njihovom shvaćanju života zajednice, na širinu djelatnosti male vjerske zajednice u društvenom životu očitovanih u praksama koje provode, na institucionalno ustrojstvo male vjerske zajednice, te na odnos njenih djelatnika i članova prema zajednici.

U tematskom sklopu *odnosi države i vjerskih zajednica* pojavljuju se sljedeće teme: 1) sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito; 2) ugovori između države i malih vjerskih zajednica; 3) zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica; 4) povrat imovine malih vjerskih zajednica; 5) financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata; 6) vjeronauk u školi i dušobrižništvo u vojsci i zatvorima; te 7) kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke.

Teme ovog tematskog sklopa ukazuju na problematiku pozicije male vjerske zajednice u društvu i problema koji iz toga proizlaze, te na pravnu regulativu države i njeno reguliranje pluralnog religijskog područja, koje odražava politički, kulturni i vjerski značaj pojedine male vjerske zajednice za državu.

U tematskom sklopu *širi društveno-politički kontekst* pojavljuju se sljedeće teme: 1) povijest; 2) kulturna baština i popularna kultura; 3) politika i civilno društvo, društveno-političke

promjene i socijalni problemi općenito; 4) rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin; 5) normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika; 6) terorizam i rat protiv terorizma; 7) ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi; te 8) kriminal i devijantnost.

Tematski sklop i teme u ovom slučaju služe ocjenjivanju značaja religije i malih vjerskih zajednica u širem društveno-političkom kontekstu te u političkim procesima i odlukama, od kojih mnoge rezultiraju društvenim sukobima i nasiljem.

Kodirane su i druge varijable bitne za interpretaciju priloga:

1. Redni broj, naziv dnevne novine, naslov, izvor (autor), vrsta, veličina, grafička obrada (fotografija, crtež, karikatura, tablica/graf, karta i okvir), prostorna dimenzija i razdoblje priloga odnose se na općenite karakteristike priloga. Oni osvjetljavaju način na koji su dnevne novine procesuirale informacije i teme o malim vjerskim zajednicama, što je uvjetovano organizacijom aktivnosti, rokovima, ili uređivačkom politikom u dnevnim novinama.
2. Tematski sklop, tema i akter u prilogu odnose se na sadržaj priloga. Kroz sadržaj priloga bilježimo pojavljivanje svih tema i aktera u prilogima u kojima se pojavljuju male vjerske zajednice.
3. Orijentacija aktera u prilogu, orijentacija, cilj i diskurs priloga odnose se na karakter priloga. Bilježi se generalna orijentacija vrednovanja sadržaja priloga od strane aktera u prilogu i autora priloga. Pozitivna označava odobravanje i afirmaciju, negativna kritiku i osuđivanje, a neutralna uopćeno opisivanje bez zauzimanja vrijednosnog stava. Bilježi se određenje načina na koji autor priloga prezentira priču, odnosno retorička strategija izlaganja u prilogu. Informiranje označava jednostavno prenošenje informacija o temi i akterima bez izlaganja vlastitih stavova, objašnjavanje interpretaciju i tumačenje tema i aktera i njihovo povezivanje s nekim drugim procesom, a mobilizacija prevladavanje određene dramatizacije teme kako bi se aktiviralo i mobiliziralo čitatelja za ili protiv teme. Bilježi se diskurs, odnosno rječnik i terminologija koja dominira u prilogu (religijsko-filozofski, društveno-politički, pravni, te moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni).
4. Ime male vjerske zajednice, opisi male vjerske zajednice i članova te njezin prikaz (pozitivan, neutralan, negativan) odnose se na klasifikaciju malih vjerskih zajednica u

prilogu. Ona se dovodi u vezu s dodatkom konfesionalne pripadnosti, tipologije vjerskih zajednica, registracije i ugovora male vjerske zajednice s državom.

5. Riječi te imena vjerskih djelatnika i nazivi malih vjerskih zajednica u naslovima priloga odnose se na najkorištenije riječi i njihovu hijerarhiju u naslovima priloga.

Prikupljena kvantitativna građa obrađena je u statističkom kompjuterskom programu SPSS 17.0.

4. REZULTATI I INTERPRETACIJA ISTRAŽIVANJA

U ovom dijelu rada predstavljeni su rezultati istraživanja o medijskoj prezentaciji malih vjerskih zajednica u Novom listu, Slobodnoj Dalmaciji, Večernjem listu i Vjesniku u Hrvatskoj od 1990. do 2006. godine. Oni će pokazati koliko su i kako su male vjerske zajednice prezentirane u dnevnim novinama.

Predstavljanje rezultata istraživanja podijeljeno je u tri dijela:

1. U prvom dijelu predstavljaju se ukupni rezultati varijabli priloga.
2. U drugom dijelu predstavljaju se rezultati ukrštenih varijabli priloga po dnevnim novinama, razdobljima i tipologiji vjerskih zajednica.
3. U trećem dijelu predstavlja se kvalitativniji uvid u prezentaciju vjerskih zajednica u hrvatskim dnevnim novinama na osnovi studije slučaja, koja uključuje četiri vjerske zajednice.

4.1. Ukupni rezultati varijabli priloga

Nakon istraživanja cjelokupne populacije novinskih priloga koji su pronađeni u HIB-u (Hrvatska informacijska baza), prikupljeni su i analizirani prilozi koji su prezentirali događaje, djelatnosti vjerskih zajednica i teme koje su s njima povezane u zadanom uzorku i razdoblju istraživanja. Prikupljeno je ukupno 1822 priloga.

Prema tom rezultatu, u prosjeku je godišnje objavljeno oko 114 priloga koji su izvještavali o događajima, djelatnostima vjerskih zajednica i temama koje su s njima povezane, a dnevno tri priloga. Ovaj rezultat pokazuje da su djelatnosti vjerskih zajednica i s njima povezane teme značajne za dnevne novine u Hrvatskoj u smislu pružanja informacija i kreiranja javnog mišljenja o njima. U tom kontekstu, teško je zaključiti koliko su učestalo prezentirane u odnosu na dominantnu vjersku zajednicu (Katolička crkva), jer nema podataka za takve usporedbe.³⁵

---

³⁵ Uvid u HIB-u, na osnovi pregleda polica s registratorima u kojima su pohranjeni prilozi o vjerskim zajednicama, pokazuje, čini se, da je izvještavanje o Katoličkoj crkvi pohranjeno na oko tri puta većem prostoru od ostalih vjerskih zajednica zajedno.

4.1.1. Općenite karakteristike priloga

Postavlja se pitanje koliko se priloga pojavilo u istraživačkom uzorku dnevnih novina. U Tablici 1 prikazani su rezultati zastupljenosti priloga u dnevnim novinama cjelokupnog razdoblja istraživanja.

Tablica 1: prilog iz dnevne novine (1990.-2006.)

Dnevne novine	f	%	R
-Vjesnik	695	38,1	1
-Večernji list	474	26,0	2
-Slobodna Dalmacija	340	18,7	3
-Novi list	313	17,2	4
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), rangovi (R) i postoci (%).

Najviše priloga o vjerskim zajednicama i temama koje su s njima povezane objavljeno je u Vjesniku, odnosno u 695 priloga (38,1%). U Večernjem listu, drugoj dnevnoj novini po redu, objavljeno je 474 priloga (26,0%), u Slobodnoj Dalmaciji, kao trećoj novini, objavljeno je 340 priloga (18,7%), dok je Novi list s 313 priloga (17,2%) na četvrtom mjestu.

Ovi rezultati ukazuju da među dnevnim novinama postoji razlika u učestalosti izvještavanja o vjerskim zajednicama i temama koje su s njima povezane, a moguća je pretpostavka da je povezana s uređivačkom politikom i utjecajem izdavača i oglašivača u dnevnim novinama, ali i usmjerenjem dnevnih novina (nacionalno ili regionalno) i njihovom vlasničkom strukturom (privatno ili državno).

Potrebno se osvrnuti na izvore (autore) objavljenih priloga u dnevnim novinama u cjelokupnom istraživačkom razdoblju. U Tablici 2 prikazani su izvori priloga o malim vjerskim zajednicama u razdoblju od 1990. do 2006. godine.

Tablica 2: izvor priloga (1990.-2006.)

Izvor	f	%	R
-novinar	1304	71,6	1
-domaća ili strana agencija	317	17,4	2
-nije potpisan, redakcijski	82	4,5	3
-prenesen iz drugih medija	34	1,9	4
-ostali*	85	4,7	5-11
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

*U ovoj skupini su djelatnici ili članovi male vjerske zajednice (31/1,7), stručnjaci (15/0,8), nevladine udruge (9/0,5), djelatnici ili članovi Katoličke crkve (6/0,3), političari (4/0,2), ostali djelatnici državnog aparata (4/0,2) i ostali (16/0,9) koji nisu pripadali nijednoj kategoriji prethodnih izvora.

Rezultati iz tablice pokazuju da su u 1304 priloga ili u gotovo $\frac{3}{4}$ priloga (71,6%) izvori tekstova o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama bili novinari potpisani punim imenom ili inicijalima. U 317 priloga pojavljuju se domaće i strane novinske agencije, što je nešto

manje od petine (17,4%) ukupnog broja izvora. Slijede nepotpisani (redakcijski) prilozi (82) s nešto manje od pet posto priloga. Prilozi preneseni iz drugih medija pojavili su se 34 puta (1,9%) i nalaze se na četvrtom mjestu. Iza njih su još djelatnici ili članovi malih vjerskih zajednica u 31 prilogu (1,7%), stručnjaci u 15 priloga (0,8%), te ostali izvori koji su se pojavili u 39 priloga (2,1%).³⁶

Ovi rezultati nam govore da su se dnevne novine u malo više od $\frac{3}{4}$ priloga koristili vlastitim snagama u izvještavanju o vjerskim zajednicama, od kojih je u pet posto slučajeva prilog bio nepotpisan ili redakcijski. U petini priloga izvori informacija o vjerskim zajednicama poticali su od novinskih agencija iz zemlje i svijeta (17,4%) ili su preneseni iz drugih medija iz zemlje i svijeta (1,9%). U manje od pet posto priloga izvori informacija o vjerskim zajednicama nisu potjecali iz medijskog sektora, već od osoba iz drugih društvenih institucija (pripadnika malih vjerskih zajednica, stručnjaka, nevladinih udruga, pripadnika Katoličke crkve) koje prate ili sudjeluju u događajima o kojima dnevne novine izvještavaju, te su dobili prostor da izraze svoje stavove o njima.

U kontekstu načina predstavljanja informacija možemo razlikovati razne vrste priloga. Tablica 3 pokazuje koliko su bile zastupljene pojedine vrste priloga o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama u cjelokupnom razdoblju istraživanja.

Tablica 3: vrsta priloga (1990.-2006.)

Vrsta	f	%	R
-vijest	622	34,1	1
-izvještaj	606	33,3	2
-komentar	202	11,1	3
-intervju	161	8,8	4
-pisma	55	3,0	5
-osvrt	50	2,7	6
-reportaža	40	2,2	7
-kolumna	34	1,9	8
-prikaz	18	1,0	9
-ostalo*	34	1,9	10-14
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

*U ovoj skupini su portret osobe (14/0,8), feljton (11/0,6), in memoriam (2/0,1), putopis (1/0,1) i ostalo što nije bilo moguće smjestiti u neku određenu vrstu priloga (6/0,3).

³⁶ U analizi sadržaja priloga o islamu u tiskanim medija u BiH, Hrvatskoj i Srbiji kao izvori se javljaju agencije (32%), potpisani imenom i prezimenom (25%), nepotpisani (21%), inicijali (12%), preneseni iz drugih medija (6%), te saopćenja organizacija i vlade (4%) (Marko, 2009: 181). U toj analizi agencija i nepotpisani autori se puno češće pojavljuju kao izvori, a novinari (potpisanim imenom i prezimenom ili inicijalima) puno manje nego u ovom istraživanju. U analizi sadržaja američkih dnevnih novina o priznatim religijskim tradicijama i novim religijskim pokretima, kod Griffin (2004: 26) se kao izvori priloga pojavljuju novinari (80,8%), agencije (16,0%) i ostali uredi ili novine (3,2%), što je puno bliže našim rezultatima od prethodnog slučaja.

U izvještavanju o vjerskim zajednicama i temama s kojima su one povezane najučestalija vrsta priloga u dnevnim novinama je vijest, a pojavila se u 622 priloga, odnosno u više od $\frac{1}{3}$ (34,1%) ukupnog broja priloga. Na drugom mjestu su izvještaji, sa 606 priloga ili $\frac{1}{3}$ (33,3%) ukupnog broja priloga. Na trećem mjestu su komentari (11,1%), koji se pojavljuju u 202 priloga. Intervjui se pojavljuju u 161 prilogu (8,8%), a pisma u 55 priloga (3%). U 50 priloga riječ je o osvrtima (2,7%), u 40 o reportažama (2,2%), u 34 o kolumnama (1,9%), u 18 o prikazima (1,0%), te u 34 o ostalim vrstama priloga (1,9%).³⁷

Rezultati pokazuju da je u $\frac{2}{3}$ priloga o vjerskim zajednicama i s njima povezanim temama riječ o kraćim vrstama priloga poput vijesti i izvještaja, u kojima se ne prenose otvoreni stavovi i komentari u izvještavanju novinara, već su više usmjereni prenošenju osnovnih informacija i činjenica. Složenije novinarske vrste u kojima autori iznose vrijednosne stavove poput komentara, kolumni, osvrtu, ili reportaža, zatim intervjuu u kojima se šire ispituju akteri događaja, ili pisma, odnosno reakcije čitatelja, prisutni su u ostaloj $\frac{1}{3}$ priloga, odnosno znatno rjeđe od vijesti i izvještaja. Od njih, najzastupljenije vrste priloga bile su komentari, intervjui i pisma čitatelja. Prema navedenom, vjerskim zajednicama se pristupa prije svega informativno, a manje analitički i istraživački.

Istraživački interes bio je usmjeren i na prostor kojim su prilozi o vjerskim zajednicama zastupljeni u dnevnim novinama. Tablica 4 prikazuje rezultate veličine priloga o vjerskim zajednicama i temama s kojima su povezane u cjelokupnom istraživačkom razdoblju.

Tablica 4: veličina priloga (1990.-2006.)

Veličina	f	%	R
-do $\frac{1}{4}$ stranice	1299	71,3	1
-do $\frac{1}{2}$ stranice	270	14,8	2
-više od $\frac{1}{2}$ stranice	253	13,9	3
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Iz rezultata ove tablice je vidljivo da je u 1299 priloga ili u skoro $\frac{3}{4}$ priloga (71,3%) njihova veličina do $\frac{1}{4}$ stranice. Daleko manje zastupljene su ostale veličine priloga. Prilozi veličine do $\frac{1}{2}$ stranice pojavili su se u 270 priloga (14,8%), a prilozi veličine veće od $\frac{1}{2}$ stranice pojavili su se u 253 priloga (13,9%).

³⁷ Kod Marka su (2009: 180), u većoj mjeri od našeg rezultata, najzastupljeniji bili izvještaji i vijest (92%), a u ostalih 8% priloga redom članci, komentari/kolumne, intervjui, feljtoni i saopćenja. U našem slučaju, dakle, raznovrsnost vrsta priloga bila je izraženija.

Ovi su rezultati u velikoj mjeri određeni vrstama priloga koje su dominirale u prezentaciji vjerskih zajednica – vijestima i izvještajima. Međutim, može se konstatirati i da prilozi o vjerskim zajednicama ne dobijaju značajniji prostor na stranicama dnevnih novina.

U istraživanju je praćena, između ostaloga, grafička obrada priloga. Ovdje se radi o tekstualno-vizualnim dodacima koje unose dodatni sadržaj u prilog. Riječ je o fotografijama, crtežima, kartama, tablicama ili grafovima, karikaturama i okvirima. U Tablici 5 nalaze se podaci o ovim dodacima.

Tablica 5: grafička obrada priloga (1990.-2006.)

Grafička obrada	Nema		Ima		Ukupno		R
	f	%	f	%	f	%	
-fotografija	729	40,0	1093	60,0	1822	100,0	1
-okvir	1537	84,4	285	15,6	1822	100,0	2
-crtež	1796	98,6	26	1,4	1822	100,0	3
-karta	1809	99,3	13	0,7	1822	100,0	4
-tablica ili graf	1816	99,7	6	0,3	1822	100,0	5
-karikatura	1817	99,7	5	0,3	1822	100,0	6

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

U grafičkoj obradi priloga o vjerskim zajednicama, kao najučestaliji tekstualno-vizualni dodaci teksta priloga prisutne su fotografije (60%) i okviri (15,6%), a crteži (1,4%) i pogotovo karte, tablice ili grafovi i karikature puno rjeđe, odnosno u manje od 1% priloga.³⁸

Iz ovoga možemo zaključiti da su dnevne novine dominantno koristile fotografiju kao vizualni dodatak koji oslikava događaj o kojem izvještavaju, uz tekstualni okvir, dok su ostali grafički dodaci i pojašnjenja u prilogima bili znatno rjeđi.

U prilogima smo bilježili prostornu dimenziju priloga, odnosno pratili smo lokalitet na koji se odnosi sadržaj priloga o vjerskim zajednicama i temama koje se s njima povezuju. U Tablici 6 nalaze se rezultati prostorne zastupljenosti priloga.

Tablica 6: prostorna dimenzija priloga (1990.-2006.)

Prostorna dimenzija	f	%	R
-domaća	1066	58,5	1
-internacionalna	666	36,6	2
-ostalo (ako se miješaju)*	90	4,9	3
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

*Zbog miješanja prostora u prilogima o vjerskim zajednicama broj domaćih lokacija je 1156 (1066+90), odnosno pojavljuju se u 63,4% priloga, a broj internacionalnih lokacija je 756 (666+90), odnosno pojavljuju se u 36,6% priloga.

³⁸ U analizi sadržaja američkih dnevnih novina o priznatim religijskim tradicijama i novim religijskim pokretima, kao vizualni dodaci, u prilogima se najčešće pojavljivala fotografija (395), a manje ostalo/karta (40), tablica/graf (20) i okvir (15) (Griffin, 2004: 29). Taj rezultat je sličan našem, prvenstveno dominacija fotografije, dok je tablica/graf u slučaju SAD-a ispred našeg rezultata tog elementa grafičke obrade priloga.

Rezultati nam pokazuju da se prilozi o vjerskim zajednicama u više od ½ priloga (58,5%) odnose na domaću prostornu dimenziju (Hrvatsku), u nešto više od ⅓ priloga (36,6%) na internacionalni prostor, dok se u ostatku priloga (4,9%) domaća i internacionalna prostorna dimenzija miješaju.³⁹

Prema tome, prilozi su većinom bili usmjereni na domaći prostor i izvještavali o vjerskim zajednicama i temama iz Hrvatske, ali su u znatnoj mjeri izvještavali i o vjerskim zajednicama i temama koje su bile dio internacionalnog prostora, dok su u puno manjoj mjeri uspoređivali domaći i internacionalni kontekst u odnosu na vjerske zajednice i teme koje su s njima povezane. U tom smislu, dnevne novine su osim lokalnog okvira uključile i globalizacijski okvir u kojem djeluju vjerske zajednice, jer se iz izvještavanja iz svijeta može zaključiti da se djelovanje nekih vjerskih zajednica proteže izvan granica države u kojoj su nastale.

Tablica 7 prikazuje rezultate zastupljenosti domaćeg prostora u priložima o vjerskim zajednicama u kojima je prostorna dimenzija domaća i u kojima se miješala s internacionalnim prostorom.

Tablica 7: domaći prostor priloga (1990.-2006.)

Domaći prostor	f	%	R
-Hrvatska	536	46,4	1
-Zagreb	258	22,3	2
-makro-regionalni centri	139	12,0	3
-ostali gradovi	102	8,8	4
-manja mjesta i ruralni predjeli	53	4,6	5
-regije	48	4,2	6
-županije	20	1,7	7
Ukupno	1156	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Rezultati iz tablice nam pokazuju da je u priložima koji su se odnosili na domaći prostor najučestalija domaća prostorna dimenzija Hrvatska (46,4%), nešto manje Zagreb (22,3%), Rijeka, Split i Osijek kao makro-regionalni centri (12%) i ostali gradovi (8,8%), dok se manja mjesta i ruralni predjeli (4,6%), regije (4,2%) i županije (1,7%) najrjeđe pojavljuju. Odnosno, sadržaj priloga o vjerskim zajednicama se u najvećoj mjeri odnosi na lokalnu razinu gradova,

³⁹ Kod istraživanja priloga o islamu u tisku Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije najviše se priloga odnosilo na Bosnu i Hercegovinu (51%), a manje na Europu i svijet (41%), te zapadni Balkan (8%) (Marko, 2009: 180-181). U ovom istraživanju, prema tome, u priložima se sa sedam postotaka više pojavljuje domaći prostor, a oko 10% manje internacionalni prostor. U analizama sadržaja tiskanih medija u SAD-u o religiji i vjerskim zajednicama prostorna dimenzija priloga je zastupljena na sljedeći način. U slučaju tjednika najviše je bila usmjerena na regije SAD-a (1451), Europu (1185), SAD (317) i ostalo (706) (Hart, Turner, Knupp, 1980: 262), dok je u dnevnim novinama, unatoč nekim razlikama u uzorku dnevnih novina, zastupljenija razina države, a manje lokalna i regionalna, te svijet (Buddenbaum, 1985).

manjih mjesta i ruralnih predjela (47,8%), zatim na razinu cijele Hrvatske (46,4%), a najmanje na regionalnu razinu regija i županija (5,9%).⁴⁰

U Tablici 8 prikazani su rezultati zastupljenosti internacionalnog prostora u prilogima o vjerskim zajednicama u kojima je prostorna dimenzija internacionalna i u kojima se miješala s domaćim prostorom.

Tablica 8: internacionalni prostor priloga (1990.-2006.)

Internacionalni prostor	f	%	R
-prostor bivše SFRJ	302	39,9	1
-Europa	218	28,8	2
-Azija	109	14,4	3
-Sjeverna i Centralna Amerika	60	7,9	4
-svijet	58	7,7	5
-Afrika	5	0,7	6
-Australija	4	0,5	7
Ukupno	756	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Rezultati iz tablice nam pokazuju da je najučestaliji internacionalni prostor priloga prostor zemalja bivše SFRJ koji se pojavio u 302 priloga (39,9%). Tome su najviše doprinijele Bosna i Hercegovina (145) i Srbija (90), a manje Crna Gora (20), Slovenija (19), Makedonija (15) i SFRJ ili SRJ (13). Slijedio je prostor ostatka Europe s 218 priloga (28,8%), a najviše Italije (59) i Vatikana (14), Turske (30), Njemačke (22), Rusije (16) i Velike Britanije (12). Cjelokupna Europa je internacionalni prostor priloga u skoro 69 posto tih priloga. Rjeđe se pojavljuje Azija (109 priloga ili 14,4%), od čega najviše Kina (20), Indija (19), Izrael (13) i Japan (13), Sjeverna i centralna Amerika (60 priloga ili 7,9%), od čega najviše SAD (51), i svijet (58 priloga ili 7,7%), dok se Afrika, odnosno Egipat (5 priloga ili 0,7%), te Australija (4 priloga ili 0,5%) najrjeđe pojavljuju.⁴¹

Prema tome, kada je u prilogima bilo riječi o vjerskim zajednicama i temama u internacionalnom prostoru, dominantno je bila riječ o Europi, dok se ostali dio svijeta pojavljivao puno rjeđe u prilogima o vjerskim zajednicama.

⁴⁰ Marko (2009: 180-181) u slučaju islama pokazuje da je najčešća razina domaćeg prostora bila cjelovita država BiH (69%), a manje Federacija BiH (16%) i Republika Srpska (15%). Ovo se, u nekoj mjeri, poklapa s našim rezultatima vezanim uz domaći prostor u prilogima.

⁴¹ Kod islama (Marko, 2009: 180-181) zapadni Balkan se najviše odnosio na Srbiju (41) i Makedoniju (4), dok se internacionalni prostor najčešće odnosio na priloge o Bliskom istoku (129), SAD-u (45), EU (18), te ostatku svijeta (37). U tom kontekstu, u ovom je istraživanju prostor bivše SFRJ bio puno zastupljeniji od EU i ostatka svijeta.

U prilogima smo bilježili datum priloga kako bi utvrdili broj priloga u dva istraživačka razdoblja. U Tablici 9 nalaze se podaci o zastupljenosti priloga o vjerskim zajednicama u dva razdoblja istraživanja.

Tablica 9: razdoblja priloga (1990.-2006. i 1998.-2006.)

Razdoblja	F	%	R
-1999-2006	1001	54,9	1
-1990-1998	821	45,1	2
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Rezultati iz tablice nam govore da se u prvom razdoblju (od 1990. do 1998. godine) pojavilo nešto manje priloga o vjerskim zajednicama (821 prilog ili 45,1%) u dnevnim novinama, dok se u drugom razdoblju (od 1999. do 2006. godine) njihov broj povećao (1001 prilog ili 54,9%).⁴²

Prema tome, rezultati zastupljenosti priloga o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama pokazuju naznake trenda porasta interesa dnevnih novina za vjerske zajednice u cjelokupnom razdoblju istraživanja.⁴³ Jedan od mogućih razloga takvog ishoda je da li je on rezultat promjene političkog sustava i njegovog odnosa prema religiji i vjerskim zajednicama, a time i promjene medija koji slobodnije izvještavaju o malim vjerskim zajednicama.

Iz dosadašnjih rezultata slijedi *zaključak* da su prilozima o vjerskim zajednicama i temama koje se s njima povezuju nalazili svoje mjesto u dnevnim novinama i da su odražavali interes javnosti i čitateljstva za izvještavanjem o njihovim djelatnostima.

U prvom razdoblju je nešto manje priloga o vjerskim zajednicama nego u drugom razdoblju, u kojem se *povećao* broj priloga (porast od 10%). U Vjesniku i Večernjem listu ima *puno više* priloga o vjerskim zajednicama nego u Slobodnoj Dalmaciji i Novom listu. Najprisutniji izvori ili autori priloga su *novinari*, a puno rjeđe novinske agencije, nepotpisani (redakcijski) prilozima, drugi mediji, te ostali koji nisu vezani uz medijski sektor, već uz institucije i osobe koje prate događaje ili su aktivan akter događaja za koje dnevne novine pokazuju interes (primjerice djelatnici ili članovi vjerskih zajednica, stručnjaci, nevladine udruge, političari).

⁴² Kod izvještavanja američkih tjednika i dnevnih novina o novim religijskim pokretima u razdoblju od 1972. do 1984. godine bilježi se porast dotada slabog izvještavanja od 1976. do 1979. godine, nakon kojeg dolazi do manjeg pada (van Driel, Richardson, 1988b: 41-45). U izvještavanju američkih dnevnih novina o sotonizmu i okultizmu od 1980. do 1989. godine bilježi se, isto tako, slabo izvještavanje do sredine 1985. godine, nakon čega dolazi do porasta u drugoj polovici 1980-ih (Crouch, Damphousse, 1992: 7-8).

⁴³ Rezultati analize sadržaja tekstova Večernjeg lista o Katoličkoj crkvi u razdoblju od 1965. do 1997. godine pokazuju da se broj priloga povećao i da njena djelatnost više nije bila sporedna tema. Do 1980-ih se pisalo malo, a krajem 1980-ih dolazi do porasta koji kulminira 1991., nakon čega blago opada stabilizirajući se od 1994. godine (Mataušić, Nikodem, Črpić, 2001: 56-60).

Najprisutnije vrste priloga su *vijest* i *izvještaj*, kao kraće vrste koje pružaju informaciju i činjenice, a rjeđe složenije novinske vrste, od kojih najčešće komentar, intervju i pisma čitatelja. Najprisutnija veličina priloga je *do ¼ stranice*, a puno rjeđe *do ½ stranice* i više od ½ stranice. Od grafičkih elemenata u prilogu su najprisutnije *fotografije*, a puno manje okvir i ostali tekstualno-vizualni dodaci. Prostorna dimenzija priloga najčešće je *domaća* (najviše Hrvatska i gradovi, a manje manja mjesta i ruralni predjeli, regije i županije), a manje prisutna je internacionalna (najviše prostor bivše SFRJ i ostatka Europe, a manje Azija, Sjeverna i Centralna Amerika, svijet, Afrika i Australija), te pogotovo slučajevi kada su se domaća i internacionalna prostorna dimenzija miješale.

O religiji općenito i o vjerskim zajednicama nije se izvještavalo putem specijaliziranih religijskih sekcija u dnevnim novinama, već su prilozi objavljivani kao i u slučaju drugih društveno-političkih tema, a ovisili su o značajnosti djelatnosti malih vjerskih zajednica i teme te uređivačkog interesa koji se bazira na interesu publike, odnosno čitatelja dnevnih novina. Mogući razlog za razliku u prezentaciji dnevnih novina treba tražiti u njihovom usmjerenju (na lokalnu ili nacionalnu razinu), vlasničkoj strukturi (privatno ili državno vlasništvo) i interesima urednika i oglašivača.

4.1.2. Teme u prilogima

Tema u prilogima sastojala se od dvije komponente. Jedna komponenta je šire definirani tematski sklop. Druga komponenta je uže definirana tema, koja je povezana s šire definiranim tematskim sklopom. Njih smo već naznačili u metodološkom dijelu rada. Tablica 10 prikazuje rezultate tematskih sklopova u prilogima o vjerskim zajednicama u cjelokupnom razdoblju istraživanja.

Tablica 10: tematski sklop u prilogu (1990.-2006.)

Tematski sklop	f	%	R
-religijske vrijednosti, prakse i organizacija	828	45,4	1
-širi društveno-politički kontekst	685	37,6	2
-odnosi države i vjerskih zajednica	309	17,0	3
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Religijske vrijednosti, prakse i organizacija najučestaliji je tematski sklop priloga i pojavljuje se u 828 priloga (45,4%), što je gotovo polovica njihovog ukupnog broja. Širi društveno-politički kontekst je drugi tematski sklop priloga i pojavljuje se u 685 priloga (37,6%), odnosno u više od trećine priloga. Odnosi države i vjerskih zajednica najrjeđi je tematski sklop priloga i pojavljuje se u 309 priloga (17,0%), odnosno u manje od četvrtine priloga.

Rezultati iz ove tablice pokazuju da su dnevne novine u Hrvatskoj prvenstveno bile zainteresirane za prezentaciju i problematizaciju religijskih vrijednosti, praksi i organizacije u prilogima o vjerskim zajednicama. Ovaj tematski sklop označava osnovni vrijednosni spektar i dogmatski sustav vjerskih zajednica iz kojeg izvire praksa, odnosno vidljivi dio djelatnosti vjerskih zajednica – oni su i razlog zbog kojeg su i osnovane i koji im omogućava njihovo poslanje u društvu i njihov odnos prema njemu i drugim vjerskim zajednicama. Religijska organizacija, odnosno ustroj, objekti, hijerarhija, članovi i odnosi unutar vjerske zajednice, drugi su element značajan za djelovanje vjerskih zajednica, jer omogućava mjesto okupljanja i provođenja djelatnosti zajednice.

Čini se da su vjerske i medijske slobode dovele do značajnije javne prezentacije vrijednosti, praksi i organizacije vjerskih zajednica, nakon dugog perioda javnog zanemarivanja fenomena religioznosti tijekom komunističkog razdoblja. Riječ je o tome da je revitalizacija religije i desekularizacija društva u Hrvatskoj išla usporedo s procesom deprivatizacije religije (Čifrić, 1995; Črpić, Zrinščak, 2005; Marinović Jerolimov, 2001; Vrcan 2001). Može se ustvrditi da je dio toga procesa „normalizacija“ prezentacije djelatnosti vjerskih zajednica u dnevnim novinama i javnom prostoru u Hrvatskoj.

Širi društveno-politički kontekst s drugim mjestom po učestalosti pojavljivanja ukazuje na značaj i utjecaj konteksta političkih i širih društvenih promjena na ulogu vjerskih zajednica u društvu i na odnos vjerskih zajednica i drugih društvenih aktera prema tome procesu. Dnevne novine su pažljivo pratile povezanost društvenih i političkih zbivanja i političara s jedne strane, te religije, vjerskih zajednica i njezinih djelatnika s druge strane. Složenost političkih procesa i pojednostavljeno povezivanje političkih odluka s nacionalnim i religijskim markerima dovela je do značajnog interesa dnevnih novina za ovaj tematski sklop.

Isto tako, ovaj rezultat ide u prilog Casanovine (1994) tvrdnje o deprivatizaciji religije i značajnoj javnoj funkciji religije, u prilog tvrdnje sociologa religije o povezanosti religije i nacije te religije i politike (Črpić, Zrinščak, 2005; Robertson, 1989; Vrcan, 2001), odnosno svjedoči o mobilizacijskom potencijalu religije (Vrcan, 2001) i njejoj javnoj ulozi kao okvira simboličkog identiteta populacije i kao poveznice s nacionalnim identitetom (Črpić, Zrinščak, 2005).

Odnosi države i vjerskih zajednica najrjeđe su se pojavljivali u prilogima dnevnih novina. Odnosi države i vjerskih zajednica ukazuju na značaj politički uvjetovane promjene društvenog položaja i uloge religije i vjerskih zajednica, te na potrebu promjene pravnog

okvira njihovog djelovanja zbog zagarantirane jednakosti vjerskih zajednica i vjerskih sloboda koje su određene Ustavom iz 1990. godine. Neki od problema su uvođenje vjeronauka u škole, povrat imovine, potreba promjene postojećeg Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1978. godine, te potreba potpisivanja Ugovora od zajedničkog interesa između države i vjerskih zajednica.

Za pretpostaviti je da je zanemarivanje ovog tematskog sklopa u dnevnim novinama dijelom određeno ratnim kontekstom, a dijelom dominantnim javnim položajem Katoličke crkve naspram ostalih vjerskih zajednica, s obzirom na dominantnost u broju članova, organizaciji, te religijskoj kulturi. Ovdje je riječ o tome da su dnevne novine zanemarivale postojanje pravne nejednakosti i nekoliko tipova vjerskih zajednica u tom kontekstu (Goldberger, 2006; Milić, 2008; Pađen, 2004; Zrinščak, 1999, 2004).

Sami za sebe, tematski sklopovi priloga su previše široki da bi omogućili valjanu interpretaciju tema koje se povezuju s malim vjerskim zajednicama u dnevnim novinama. Zbog toga se potrebno osvrnuti i na uže definirane teme u prilogima. One su svojevrsni klasteri tema i ideja koji zajednički tvore tematski sklop. U Tablici 11 nalaze se podaci o temama priloga o vjerskim zajednicama koje su se pojavile u dnevnim novinama u cjelokupnom razdoblju istraživanja.

Tablica 11: tema u prilogu (1990.-2006.)

Tema	f	%	R
-obredi, običaji, obljetnice i ceremonije	263	14,4	1
-ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć	214	11,7	2
-rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločin i suđenje za zločin	165	9,1	3
-organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice	148	8,1	4
-učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću	128	7,0	5
-kriminal i devijantnost	119	6,5	6
-ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi	115	6,3	7
-politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi	107	5,9	8
-financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata	105	5,8	9
-normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika	66	3,6	10
-posjeti, programi, predavanja i kongresi	65	3,6	11
-sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito	60	3,3	12
-kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke	58	3,2	13
-kulturna baština i popularna kultura	43	2,4	14
-terorizam i rat protiv terorizma	40	2,2	15
-povijest	30	1,6	16
-zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica	28	1,5	17
-povrat imovine malih vjerskih zajednica	21	1,2	18
-vjeronauk u školi i dušobrižništvo u vojsci i zatvorima	19	1,0	19
-ugovori između države i malih vjerskih zajednica	18	1,0	20
-izdavačka djelatnost i obrazovanje djelatnika	10	0,5	21
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Dvije najznačajnije teme dnevnih novina povezane su s tematskim sklopom religijskih vrijednosti, praksi i organizacije: obredi, običaji, obljetnice i ceremonije te ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć.

Obredi, običaji, obljetnice i ceremonije najčešća je tema priloga u dnevnim novinama (14,4%) koja se odnosi na religijsku praksu i izražene vrijednosti i vjerovanja unutar obrednih i ceremonijalnih aktivnosti vjerske zajednice. Ova tema je svjedočanstvo dnevnih novina o obrednim pokazateljima revitalizacije religije u Hrvatskoj u drugim, nedominantnim vjerskim zajednicama – bogoslužjima, molitvama, blagdanima i blagdanskim čestitkama, krštenjima, hodočašćima, narodnim i vjerskim obljetnicama, ceremonijama otvaranja novih ili obnovljenih vjerskih objekata, te ustoličenjima vjerskih djelatnika. Tim prigodama često su izraženi i određeni stavovi prisutnih. Ovaj redoviti i ciklički oblik djelatnosti vjerskih zajednica mjesto je na kojem vjerski djelatnici i njihovi gosti šire svoje poruke vjernicima, ali i širem političkom i civilnom društvu. Čini se, stoga, da su redovito praćeni od strane novinara kao mjesto na kojem će se dobiti šira slika stavova oko aktualnih vjerskih i društvenih pitanja.

Kod pravoslavnih crkvi, primjerice, dnevne novine izvještavaju o proslavama, običajima i molitvama za vrijeme blagdana (pogotovo kod Makedonske pravoslavne crkve i Srpske pravoslavne crkve) Božića, Uskrsa, Vidovdana, Velike Gospojne ili Sv. Save, o bogoslužjima u crkvama (patrijarh Pavle i mitropolit Jovan) i obredima u manastirima, o ustoličenjima patrijarha Pavla (1990.), episkopa dalmatinskog Fotija (1999.) i slavonskog Save (2000.), o 400. obljetnici manastira Gomirje (2000.), te o drugim obredima (mitropolit Crnogorske pravoslavne crkve odao je počast žrtvama Vukovara 2006., krštenje pravoslavnih vjernika u rijeci Korani 2006., komemoracija Srpske pravoslavne crkve za četnike stradale krajem II. svjetskog rata u Sloveniji 2005. godine).

Kod islamskih zajednica dnevne novine informiraju o obredima i molitvama tijekom blagdana Bajrama, Kurban-bajrama, rođenja božjeg poslanika Muhameda i hadža u Meku, običajima (obredno klanje bikova, post, hodočašće i bacanje kamenčića na šejtana, nošenje marama kod žena), otvaranju džamije u Labinu (1998.), obljetnici otvorenja zagrebačke džamije (1999.) i 90. godišnjice islama kao religije u Hrvatskoj (2006.), te ceremoniji predavanja menšure Mustafi Ceriću (1996.). Kod židovskih zajednica izvještava se o blagdanima Hanuka i Roš Hašana, ceremonijama otvorenja obnovljene minirane Židovske općine u Zagrebu (1992.) i sinagoge u Splitu (1996.), otvorenju najveće europske sinagoge u Njemačkoj (2006.),

ustoličenju rabina Kotel Dadona u zagrebačkoj Židovskoj općini (1998.), te posmrtnom priznanju župniku Jesihu kao pravedniku među narodima (1994.).

Kod protestantskih crkvi (Crkva cjelovitog evanđelja, Evangelička crkva) izvještava se o proslavi Dana Reformacije, sprovođu biskupa Deutscha, liturgiji i molitvi u crkvi, te običajima vezanim uz blagdan Božića koji potječu od protestantske tradicije. Kod Jehovinih svjedoka riječ je o krštenju, a kod Crkve ujedinjenja velečasnog Moona o ceremoniji masovnog vjenčanja parova. Kod Vaišnavske vjerske zajednice riječ je o danu Balarama, meditacijama (kao i kod Transcendentalne meditacije) i prakticiranju joge, kod budizma o obredu stvaranja mandale i njezinog sipanja u vodu, kod joge o obrednom gladovanju, kod sotonizma o sotonističkim misama, a kod reikija i Udruge Kumaru o obredu hodanja po žeravici.

Druga tema je *ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć* (11,7%). Ekumenizam je „u kršćanstvu, nastojanje oko pomirenja, suradnje, zbližavanja i jedinstva kršćanskih crkava. Dok se međureligijski dijalog odnosi na sve religije, ekumenizam je dijaloški napor unutar kršćanskih crkava. Za razliku od unijačenja, u ekumenizmu se naglašava ravnopravan dijalog među kršćanskim konfesijama, ono što je pojedinim crkvama zajedničko i ide se za potvrdom duhovnog i moralnog poslanja Kristove Crkve. Ekumenizam je nastao u 19. stoljeću unutar protestantskih crkava (ekumenski pokret). ... Ekumenski pokret [je] pokret započeo u 19. stoljeću, a institucijski osnovan u 20. stoljeću radi umanjenja konfesionalnih podjela unutar kršćanskih crkava. Pojavio se među reformiranim crkvama, najprije u laičkim savezima i grupama, potom i u međunarodnome misijskom pokretu; pokretu pristupaju i pravoslavne crkve (1954), a nakon Drugog vatikanskog koncila (1962-65) i Katolička crkva.“ (Opći religijski leksikon, 2002: 233-234) Ova nastojanja doprinose pokušajima rješavanja problema i nesuglasica između vjerskih zajednica i omogućavaju skladnije i tolerantnije odnose između njih i njihovih predstavnika i članova. Predstavljena su nastojanja vjerskih zajednica da naglašavanjem vrijednosti mira i tolerancije te susretima s drugim vjerskim zajednicama zaustave ratni sukobi i razaranja, a predstavljeni su i naponi humanitarne pomoći. Tu je prije svega riječ o odnosima katolika, pravoslavaca i protestantskih vjerskih zajednica, ali i kršćanstva, islama, budizma i hinduizma.

Primjerice, Srpska pravoslavna crkva u 1990. spominje se zbog mirotvorstva episkopa Nikolaja, dok mitropolit Jovan naglašava slab ekumenizam između Srpske pravoslavne crkve i Katoličke crkve u Hrvatskoj. U 1991. u uskršnjoj poruci je poziv patrijarha Pavla na

praštanje zbog zločina u II. svjetskom ratu, te je riječ o susret patrijarha Pavla i kardinala Kuharića u Banja Luci, koji je odgođen. U 1992. riječ je o susretu patrijarha Pavla, kardinala Kuharića i reis-ul-uleme Selimoskog oko pomirenja i zaustavljanja rata u Hrvatskoj i BiH, te o trećem ekumenskom susretu patrijarha Pavla i kardinala Kuharića u Ženevi, koji je završio apelom za mir i prestankom neprijateljstava u Hrvatskoj i BiH. Govorilo se i o dolasku pravoslavnih episkopa u Zagreb 1993., posjetu episkopa Šibeniku 1994. i mitropolita Jovana 1996., razgovoru patrijarha Pavla i kardinala Kuharića 1995., te posjetu patrijarha Pavla Hrvatskoj i Zagrebu 1999. Od 2005. govori se o ujedinjenju, suživotu i kršćanskom uvažavanju. Kod Crnogorske pravoslavne crkve riječ je o dolasku mitropolita Mihajla Dedića u Dubrovnik i isprici zbog žrtava u Domovinskom ratu 2005. godine. Makedonska pravoslavna crkva 1991. posjetila je Vatikan i grob sv. Ćirila, te se zalaže za unutarkršćanski ekumenizam.

Kod Islamske zajednice izvještava se o mirotvornim nastupima zagrebačkog imama Cerića protiv rata u BiH 1991., dok je 1997. muftija Omerbašić sudjelovao u Budimpešti na mirovnom skupu „Religija i budućnost odnosa među vjerskim zajednicama u BiH, Hrvatskoj i SR Jugoslaviji“. Muftija zagrebački Ševko Omerbašić dobio je nagradu HHO-a za zaštitu i promicanje ljudskih prava i za dijalog među religijama 1998., kao i nagradu Hrvatske akademske udruge za osobu godine zbog zalaganja za dijalog među religijama 2003., a zalagao se za mirotvorstvo i dijalog s kršćanstvom i Zapadom nakon terorističkih napada 2001. godine. U 2006. godini Islamska zajednica je predstavila „Deklaraciju europskih muslimana“ u kojoj se zalažu za dijalog. Kod Židovske zajednice riječ je o dolasku novog rabina Kotel Dadona koji želi religijski dijalog i susret s Bozanićem u Hrvatskoj u 1998.

Hrvatska starokatolička crkva iz Šaptinovaca dobila je natrag zvono crkve iz Habjanovca od rimokatolika 2002. Kod Kršćanske adventističke crkve izvještava se o njenom radu na humanitarnoj pomoći u Dalmaciji i BiH (1993.), te odbijanju dijaloga s muslimanima u projektu ROM (Renewing Our Minds) u Fužinama 2006. Kod Saveza baptističkih crkava pastor Giorgio Grlj izvještava o ekumenizmu i vatikanskoj deklaraciji „Dominus Jesus“, o jubileju kršćanstva 2000. i Papinom traženju oprosta, te o ekumenskim problemima s Katoličkom crkvom u Hrvatskoj. Branko Lovrec 1993. godine zalaže se za suradnju i ekumensko društvo, te govori o humanitarnoj djelatnosti baptista u Hrvatskoj. A 2000. godine kritizira dokument vatikanske Kongregacije za nauk vjere „Dominus Jesus“, koji je smrt za ekumenizam, jer u njemu stoji da Katolička crkva jedina ima puninu spasenja, dok

protestantske crkve nisu crkve u punom smislu, već su crkvene zajednice. Dr. Volf iz Evandeoske (pentakostalne) crkve zalaže se za ekumenizam s katoličanstvom predlažući nauk o vjeri kao temelj. Evangelička crkva i Vladimir Deutsch zalažu se za ekumenizam s katolicima, za ekumenska bogoslužja i molitvene susrete svake godine. Govore o svjetskoj molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana u Rijeci, o „Zajedničkoj deklaraciji o nauku spasenja“ iz Augsburga 1999. između KC i Svjetskog luteranskog saveza, te Bibliji kao izvoru ekumenizma.

Kod Hinduističke vjerske zajednice izvještava se o Svami Mahešvaranandi na prvom mirovnom samitu u Zagrebu u Hrvatskoj 2005., ali i o zaključku o nedostatak dijaloga i tolerancije Katoličke crkve u Hrvatskoj zbog inicijative zabrane programa joge u školama za učitelje. Kod Vaišnavske vjerske zajednice razmatra se njezina humanitarna djelatnost u 1995., odnosno njezino darivanje prasadam hrane projektom „Food for Life“, zalaganje za ekumenizam s drugim religijama i katolicima, te sukob između dr. Milana Špehara i direktora Kulturnog centra Bhaktivedanta u Rijeci, koji naglašava dobar dijalog i poznavanje Hare Krišni od strane nekolicine župnika u Hrvatskoj i drugih kršćana u svijetu. Deset centara Sri Sathyja Sai Baba zajednice je spomenuto zbog humanitarne pomoći za Hrvatsku i BiH od sedam milijuna dolara 1993. Kod budističke zajednice riječ je o ekumenskom i mirotvornom posjetu Dalaj Lame Hrvatskoj. Kod ostalih pravoslavaca riječ je o odnosima s Vatikanom, o posjetu patrijarha Alekseja II. Mađarskoj i isprici za komunističko razdoblje, o odbijanju dijaloga s Vatikanom 1996., o dolasku patrijarha Bartolomeja I. u Beč 1999., o posjetu pape Ivana Pavla II. Rusiji, te o ekumenski posjet pape Benedikta XVI. Turskoj i susretu s Bartolomejom I. i islamskim vođama u Plavoj džamiji.

Rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin treća je tema (9,1%). Ovaj rat je povezan s povijesnim temama odnosa hrvatskog i srpskog pitanja, II. svjetskim ratom na ovim prostorima, te turskim osvajanjima na Balkanu, kao i s konkretnim nastojanjem osamostaljenja republika SFRJ i njenim konačnim raspadom. Tema se odnosila na probleme ratnog sukoba i uništavanja, vojnih akcija, ubijanja i ranjavanja vojske i civila, iseljavanja stanovništva i etničkog čišćenja, te izbjeglica. Isto tako, tema je predstavljala kontekst nasilja i sukoba u okolnostima rata, koji su rezultirali uništavanjem vjerskih objekata neprijatelja, odnosno zatiranja vjerskih objekata kao simbola religijskog identiteta Drugog. Izvještavalo se o optužbama za ratne zločine i zahtjevima za sudskim rješavanjem zločina. U kontekstu društveno-političkih i ratnih sukoba, dnevne novine su se osvrnale i na djelovanje

vjerskih zajednica u tome kontekstu. Prvenstveno je tu bilo riječ o Srpskoj pravoslavnoj crkvi i Islamskoj vjerskoj zajednici, koje su vjerske i moralne institucije bošnjačke i srpske strane uključene u sukob s hrvatskom. Rat je najviše obilježio tranzicijski kontekst Hrvatske, te je stoga ova tema najznačajnija unutar tematskog sklopa širi društveno-politički kontekst.

Kod Srpske pravoslavne crkve izvještava se o uništavanju njihovih vjerskih objekata u Mirkovcima kod Vinkovaca, Slavonskoj Požegi, Karlovcu, te u Pakracu 1990., o optužbama iz Srpske pravoslavne crkve (patrijarha Pavla) da je Hrvatska kriva za rat, o bježanju Srba iz Rijeke (lista popa Mrkalja), te o miniranju mitropolije SPC-a u Zagrebu 1992. godine, pravoslavne parohije 1993. i zgrade eparhije 1994. u Karlovcu, pravoslavne crkve u Osijeku 1994. i u Karinu 1996. godine. O ratnim zločinima Srba i o bijegu svećenika iz Hrvatske često se raspravljalo. Patrijarh Pavle priznaje krivnju Srba za rat 1993., a SPC je sve više krivio Miloševića za ratove koje vodi, a i zbog napada NATO-a na SRJ i sukoba na Kosovu. 2005. SPC je osudio pokolj u Srebrenici.

Kod Islamske zajednice izvještava se o muslimanima u Hrvatskoj koji su uključeni i sudjeluju u ratu i obrani Hrvatske (1991.), dok se u 1992. godini počelo raspravljati o ratu u BiH, UN-ovom embargu na oružje i potrebi pomoći drugih muslimanskih zemalja, zajedničkoj borbi Hrvata i Muslimana protiv Srba, te o prosvjedu ispred zagrebačke džamije imama Cerića o logorima, ubojstvima, silovanjima muslimanki i muslimanskom holokaustu. Od 1993. do 1995. se raspravljalo o predavanju imama Cerića o situaciji u BiH u Abu Dabiju i navodnim optužbama da su Hrvati uvukli muslimane u rat u BiH, iako su brojne muslimanske izbjeglice u Hrvatskoj. Govorilo se i o humanitarnoj katastrofi i umiranju ljudi od gladi na opkoljenim područjima u BiH. Efendija Ševko Omerbašić kritizirao je besmisleni rat između Hrvatske i BiH i protjerivanje Hrvata iz Srednje Bosne kao sramotan čin, te je optuživao Owena i Akashija, UN i UNPROFOR za neučinkovitost i odgovornost za zločine u BiH, pogotovo za Srebrenicu. Iste rasprave su se vodile i u slučaju Islamske zajednice iz BiH: o zločinima i ratu u BiH, o osvajanju hrvatskih teritorija i rušenju vjerskih objekata, o uništavanju džamija u Banja Luci i Tomislavgradu.

Kod Evangeličke crkve, pastor Deutsch naglasio je da se ruše i evangeličke crkve u ratu u Hrvatskoj, te da su europski evangelici na strani Hrvatske u ratu 1992. godine. Ervin Farango iz Kršćanske adventističke crkve govorio je o pokopu Vukovaraca ubijenih i bačenih u masovnu grobnicu, odnosno o ratnom zločinu koji se ne smije zaboraviti (1998.), a kod

budizma se govorilo o posljedicama rata Kine i Tibeta za budizam i za rušenje njihovih hramova 2001. zbog Kine koja gradi željezničke pruge do Lhase.

Organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice četvrta je tema u prilogima dnevnih novina (8,1%). U toj temi riječ je o vođama, djelatnicima i članovima vjerskih zajednica (o biografiji, životu i djelovanju, te vrijednostima koje su zastupali). Sukobi, smjene i izbori djelatnika u malim vjerskim zajednicama problematizirali su odnose unutar vjerske zajednice koji dovode do promjena u njezinoj organizaciji. Ova tema je problematizirala organizacijski (re)ustroj vjerskih zajednica u promijenjenom društveno-političkom kontekstu raspada bivše SFRJ i stvaranja nacionalnih država, što je prouzrokovalo promjene organizacijskih oblika i stvaranje zasebnih vjerskih zajednica unutar novonastalih okvira nacionalnih država. Kod pravoslavnih zajednica je prvenstveno bila riječ o pitanju autokefalnosti i obnovi samostalnosti, a kod židovskih zajednica podjela zagrebačke Židovske općine i stvaranje Židovske vjerske zajednice Bet Israel. Isto tako, raspravljalo se o osnivanju novih vjerskih zajednica.

Kod Srpske pravoslavne crkve raspravlja se o ustoličenju patrijarha Pavla (1990.), mitropolita crnogorsko-primorskoga Amfilohija (1991.) i vladike Fotija u Šibeniku (1999.), te o djelovanju i mišljenjima patrijarha Pavla, mitropolita Amfilohija Radovića, mitropolita Jovana, te protojereja u mirovini Jovana Pavlovića. Isto tako, govorilo se o organizaciji pravoslavlja u Hrvatskoj nakon odlaska episkopa i svećenika, što je dovelo do rasprave o potrebi osnivanja Hrvatske pravoslavne crkve u 1993. i 1996. godini. Raspravljalo se i o sukobima unutar Srpske pravoslavne crkve u Osijeku (1994.), te Srpske pravoslavne crkve i Makedonske i Crnogorske pravoslavne crkve u Makedoniji i Crnoj Gori zbog problema priznavanja njihove autokefalnosti (od 2003. do 2006. godine). Kod Crnogorske pravoslavne crkve u 1994. i 1995. godini, poglavar Antonije Abramović je zagovarao reorganizaciju Crkve zasnovanu na autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve, te na hirotoniji (rukopoloženje, postavljanje pravoslavnog svećenika u episkopa mogu obaviti samo dva legalna episkopa) koja je u tijeku, te o proglašenju njene samostalnost (autokefalnost) i izboru vladike na narodnom zboru. U 2000. godini mitropolit Mihajlo kritizirao je odnose Srpske pravoslavne crkve prema Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, jer negira njezinu autokefalnost. U 2006 godini, riječ je o registraciji Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi u Hrvatskoj i njezinoj organizaciji, odnosno podijeli na parohije u Zagrebu, Rijeci, Istri i Slavoniji. Kod Makedonske pravoslavne crkve najčešće se raspravljalo o problemu njihovog odnosa sa

Srpskom pravoslavnom crkvom zbog nepriznavanja njezine autokefalnosti (1994. i 2004.), o izboru novog poglavara Stefana Veljanovskog (1999.), te o osnivanju Makedonske crkvene općine u Hrvatskoj (2002.).

Kod Islamske zajednice se izvještava o izboru Ševka Omerbašića za predsjednika Mešihata 1995., 1998. i 2005. godine. Bilo je riječ i o osamostaljenju i reorganizaciji Islamske zajednice u Hrvatskoj kao jedinstvene i samostalne zajednice 1995., a u 2002. se raspravljalo o sukobima unutar Islamske zajednice u Rijeci i smjeni imama Muhameda Balića, što je bilo vezano uz problem izgradnje džamije u Rijeci. Kod ostalih islamskih zajednica iz svijeta (većinom BiH), govorilo se o izboru hadži Jakuba Selimoskog za reis-ul-ulemu zajednice u Jugoslaviji (1991.), dr. Mustafe Cerića za novog reis-ul-ulemu Islamske zajednice u BiH (1993.) i vođe muslimana u Makedoniji (2006.), o sukobu i odbijanju legitimnosti „Obnoviteljskog sabora“ i sukobima unutar zajednice u BiH i u Makedoniji (1993., 1997., 1998.).

Kod Židovske općine u Zagrebu govorilo se o izboru novog rabina Kotel Dadona i organizaciji Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj u 1998., te o sukobima koji su nastali između dvije struje u Zagrebačkoj židovskoj općini 2005. godine (predsjednika Ognjena Krausa i Slavka Goldsteina), te opozivu rabina Kotel Dadona i izbacivanju Slavka Goldsteina iz Židovske općine Zagreb. Kod Bet Israela se govorilo o osnivanju nove zajednice i izboru Ive Goldsteina za njenog predsjednika 2005. godine.

O Bahá'í zajednici u Hrvatskoj doznali smo da ima oko 140 vjernika i da su Bahá'í zajednice u Rijeci, Poreču, Rovinju, Pazinu, Varaždinu i Splitu, kao i da je u Salt Lake Cityju, u kojem u kojem se održavaju Olimpijske igre u 2005., glavni centar ili hram Crkve Isusa Krista svetaca posljednjih dana u kojem se okupljaju mormoni. Kod Evangeličke crkve riječ je o izboru dr. Vlade Deutscha za biskupa, što je izazvalo sukobe u zajednici, opoziv s dužnosti dr. Deutscha na senioralnom konventu i protestno pismo evangeličkih svećenika tom prigodom (1996.), dok je u 1999. godini, nakon smrti biskupa Vlade Deutscha, raspravljano o njegovom životu, djelatnostima i zaslugama u ekumenskim nastojanjima. Kod Saveza baptističkih crkava govorilo se o Josipu Horaku i Giorgiu Grlju kao njihovim djelatnicima, dok se u Anglikanskoj crkvi govorilo o zaređenju homoseksualaca za svećenike, izboru prve žene kao čelnice episkopalne crkve, kao i o sukobu unutar zajednice koja prijeti raskolom Anglikanske crkve u svijetu u 2005. i 2006. godini. Kod scijentologa se raspravljalo o njihovom ulasku i organizaciji djelatnosti u Albaniji (1993.) i Hrvatskoj (1999.), kao i o poznatim članovima,

poput glumca Toma Cruisea i drugih (1994. i 2001.). Kod zajednice čiste Božje ljubavi raspravljalo se o vođi Damiru Rožmanu i o sukobima unutar zajednice koji su doveli do izlaska nekolicine važnijih članova i mogućeg raspada te zajednice u 2001. i 2002. godini. Kod Vaišnavske vjerske zajednice, Sri Sathyje Sai Babe, Sri Chinmoy centra, Nebeskih vrata, Ogranka Davidijana, Aum Shinrikyu, Hrama sunca i Zajednice čiste Božje ljubavi većinom se raspravljalo o njihovim vođama (Bhaktivedanti Swami Prabhupadi, Sri Chinmoyu, Marshallu Applewhiteu, Davidu Koreshu, Lucu Jouretu, Damiru Rožmanu). Kod budističkih zajednica iz svijeta riječ je o njezinom tibetanskom poglavaru Dalaj Lami, a kod hinduističkih zajednica o njihovom vođi Oshou (Bhagwan Shree Rajneeshu).

Učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću je peta tema priloga (7,0%). U prilogima su predstavljeni elementi vjerovanja i dogmi. Riječ je o temeljnim idejama ili istinama koje tvore dogmatski ili filozofski sustav vjerske zajednice, a koje omogućavaju osnovno razumijevanje svijeta i pružanje poruka utjehe i smisla vjernicima u odnosu na životne i duhovne izazove te događaje u svjetovnim okvirima. Isto tako, te su se vrijednosti i učenja dovodile u vezu s problemima i odnosom društva i znanosti prema vjerovanju, te u problemima odgoja, etike i morala općenito. Upoznavanje s tim elementima vjere i vjerskih zajednica bila je značajna za dnevne novine u Hrvatskoj.

Kod Srpske pravoslavne crkve govorilo se o vrijednostima kršćanskog života, o Crkvi kao svetoj instituciji, ljudima kao izvoru grijeha, te o značaju Svetog pisma (Biblije), Isusa Krista i bogoslužja.

Kod Islamske vjerske zajednice govorilo se o islamu kao religiji objave (u Kur'anu u petoj suri (Al-Maide), u ajetu broj 48 stoji da Svevišnji poručuje Muhamedu a.s. da je objava koju je dobio uistinu od Boga), da uspostavlja ravnotežu između duhovnog i materijalnog, te da je univerzalna. Raspravljalo se o proroku Muhamedu a.s., hodočašću (hadž) kao jednom od pet stupova islama (uz očitovanje vjernika da su muslimani, molitve (namaz), davanje doprinosa na imovinu (zekat), ramazanski post). Govorilo se i o odnosu islama prema ženi, silovanju, silovanoj ženi i silovatelju, zatim o poligamiji, džihadu kao obrani vjere i puta vjere, islamizmu i fundamentalizmu, derviškoj religioznosti, te prelasku Hrvata na islam.

Kod židovske zajednice raspravljalo se o stvaranju zajednice sa svim elementima, od škole, rabina, košer hrane, do mikva (obrednog kupališta). Kod molitve, rabin i vjernici mole svaki za sebe, odnosno sami mole. Tora i Talmud su svete knjige, u hramovima nema slika

religijskog sadržaja (ne prave se slike i likovi osim Boga), a košer je obredno čista hrana, po propisu zaklana (nema u prehrani svinje, zeca, itd.).

Kod Crkve Isusa Krista svetaca posljednjih dana govorilo se o mnogoženstvu i puritanskom moralu (nema upotrebe alkohola, droga, duhana, kave, čaja), doktrini (vjera u Trojstvo, primanje Duha Svetoga, sakrament kao direktan kontakt s Bogom, Biblija i Mormonova knjiga kao sveti spisi), o vjerovanjima (10 izgubljenih izraelskih plemena se naselilo u Ameriku, Krist posjetio Ameriku, Bog je bio čovjek, obitelj se okuplja nakon smrti, obiteljsko stablo). Kod Jehovinih svjedoka govorilo se o Bibliji kao osnovni vjere i objave (kao i kod Kršćanske adventističke crkve), uspostavi Božjeg kraljevstva na zemlji, Jehovi kao autoru Biblije, Isusu i ljubljenju bližnjih, te o odbijanju transfuzije krvi i služenja vojnog roka i nošenja oružja.

Kod Budističke vjerske zajednice raspravljalo se o budizmu kao filozofiji, meditativnoj praksi razumijevanja stanja i načina funkcioniranja uma, te duhovnom putu oslobođenja čovjeka i potencijala svijesti prepoznavanjem izvorne „budinske“ prirode, poimanjem prosvjetljenja i buđenjem urođene „duhovne mudrosti“, kao središnjom postajom puta i razumijevanja ljudske patnje i njenog nadilaženja suosjećanjem sa svim živim bićima. Kod Hinduističke vjerske zajednice govorilo se o jogi kao preteći svih religija, iako nije religija već vježba za razvoj svijesti, odnosno meditacija, te vježba za razvoj dobrog zdravlja i bolje koncentracije, odnosno praktični put. Kod scijentologije se govorilo o učenjima (moralnom kodeksu zasnovanom na zdravom razumu) Rona Hubbarda o dijanetici, thetanu, auditingu, umu i engramima kojih se treba osloboditi kako bi se um očistio i oslobodio straha. Kod Vaišnavske vjerske zajednice govorilo se o Krišni i drugim božanstvima, Vedama, karmi, lancu reinkarnacije, vegetarijanstvu, prasadam hrani, moralu i normama, te o potrebi duhovnog nadilaženja materijalne realnosti. Kod Crkve Ujedinjena velečasnog Moona govorilo se o „matchingu“, Moonu kao „novom Isusu“ ili novom Božjem pomazaniku (dolazak novog pomazanika u Koreji u kojoj žive potomci deset plemena biblijskog Izraela), Božjim principima, bezgrješnom čovječanstvu, zatim zabrani seksa prije braka i upotrebe poroka poput droga, alkohola i cigareta, te o slučaju nadbiskupa Milinga koji se vjenčao s Marijom Sung u New Yorku (pitanje celibata). Kod New Age-a se govorilo o izgradnji novog čovjeka, novom dobu u znaku vodenjaka, učenjima koja su izbila u renesansi, a naglasak na individualitetu i pravu pojedinca na razvoj tjelesnih sposobnosti, pravilnoj prehrani,

practiciranju različitih tehnika (joga, aikido), te proučavanju niza učenja (astrologija, kabala, meditacija).

Rjeđe su se pojavljivale neke teme šireg društveno-političkog konteksta i odnosa države i vjerskih zajednica. *Kriminal i devijantnost* je šesta tema u prilogima (6,5%). Uključivala je elemente finansijskih malverzacija, seksualnih delikata, nasilnog i nezakonitog ponašanja te je predstavljala nešto negativniji aspekt djelatnosti malih vjerskih zajednica, ali i djelatnosti unutar i oko vjerske zajednice vezanih uz šire društvo (krađe, skrnavljenja i napad na vjerske objekte i djelatnike). Prisutnost ove teme na ovako visokom mjestu pokazuje da su dnevne novine značajan interes iskazale za one djelatnosti vjerskih zajednica koje nisu dio njihova poslanja, ili za kriminalne djelatnosti šireg društva u odnosu na vjerske zajednice.

Tema *ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi* na sedmom je mjestu (6,3%). S jedne strane, riječ je o ljudskim pravima, nacionalnom identitetu i odnosu većine i manjina. Prikazani su problemi ljudskih prava zagwarantiranih Ustavom, osjećaja nejednakosti baziranih na nacionalnoj osnovi i s njime povezanim odnosom većine i manjina, ali i povezanosti nacionalnog i konfesionalnog identiteta, odnosno prisutnosti nacionalne homogenosti ili heterogenosti u konfesionalnim okvirima i odnosu konfesija prema nacionalnom identitetu. S druge strane, riječ je o vjerskim pravima, (ne)snošljivosti, vrijeđanju vjere i prosvjedima. Problematizirana su vjerska prava i običaji, njihova kršenja i oblici vjerske (ne)snošljivosti ili vrijeđanja vjere. Oni donose probleme nejednakog položaja vjerskih zajednica u društvu, osjećaja nepoštivanja vjerske tradicije i društvenih prosvjeda. Oni, u određenoj mjeri, problematiziraju svijest o pluralizaciji religijskog područja, odnosno ukazuju na probleme koji proizlaze iz njegovog negiranja i zanemarivanja.

Politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito (5,9%) je osma tema priloga. U toj su temi predstavljeni problemi parlamentarnih i predsjedničkih izbora, referenduma, osamostaljenja država, uključenosti vjerskih djelatnika u politici i političkim strankama, politizacije religije, civilnog društva i nevladinih udruga, te međunarodne politike i odnosa između država. Problematizirane su i društveno-političke promjene i socijalni problemi općenito. Ova tema se bavi pitanjem tranzicije, demokracije, demokratizacije i privatizacije, ali i ekonomskim aktivnostima i obnovom, te socijalnim problemima uzorkovanim takvim društveno-političkim promjenama.

Na devetom mjestu je najznačajnija tema tematskog sklopa odnosi države i vjerskih zajednica. Tema *financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata*

(5,8%) predstavlja probleme vezane uz oblik i način financiranja vjerskih objekata i djelatnika malih vjerskih zajednica, uz izgradnju vjerskih objekata, kao i uz obnovu vjerskih objekata kao dijela kulturne i umjetničke baštine države u kojoj se nalaze. Ona predstavlja najznačajniju temu tematskog sklopa odnosa države i malih vjerskih zajednica, jer je obnova vjerskih objekata u tranziciji bila jedan od prioriteta vjerskih zajednica, a manje države.

Normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika 10. je tema priloga (3,6%). U njoj se predstavljaju problemi normalizacije političke situacije i odnosa sukobljenih strana, nakon smirivanja ratnih operacija i potpisivanja mirovnih sporazuma i sporazuma u Daytonu, te povratka izbjeglica i vjerskih djelatnika.

Posjeti, programi, predavanja i kongresi je 11. tema (3,6%). Ova tema predstavlja specifičan vid djelatnosti malih vjerskih zajednica u kojima se organiziraju posjeti ili predavanja značajnih predstavnika neke vjerske zajednice, posebni programi i tečajevi za zainteresirane, te susreti članova na kongresima, u kojima dolazi i do povezivanja nacionalne i internacionalne razine unutar konfesije ili male vjerske zajednice.

Tema *sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito* je na 12. mjestu (3,3%). Ova tema problematizira osnovne postavke ustavnih odredbi o pravima i slobodama vjerskih zajednica poput slobode vjere, slobodnog pristupa medijima i položaju u društvu općenito, te blagdanske susrete predsjednika države i malih vjerskih zajednica. Ona je u određenoj mjeri povezana i sa sviješću o pluralizaciji religijskog područja u Republici Hrvatskoj, koja je omogućena odredbama Ustava.

Kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke 13. je tema (3,2%). U njoj se problematizira pitanje kontrole i registracije vjerskih zajednica i njihovog djelovanja, zatim zabrane djelovanja vjerskih zajednica („sekti“), kao i sudskih tužbi i odluka suda protiv vjerskih zajednica, ali i sudskih tužbi pripadnika vjerskih zajednica protiv državnih institucija, privatnih osoba i odluka suda.

Kulturna baština i popularna kultura 14. je tema (2,4%). U ovoj temi se raspravlja o vjerskim objektima, relikvijama i umjetninama vjerskih zajednica kao kulturnoj i umjetničkoj baštini određenog prostora. Uslijed ratnih okolnosti dio umjetnina je prenesen u druge države te se pojavilo pitanje povrata vjerskog blaga, ili je čuvan tijekom rata kod privatnih osoba koje su vraćale umjetnine vjerskim zajednicama i njihovim svećenicima. Isto tako, raspravljalo se i o

prisutnosti ideja i djelatnosti članova vjerskih zajednica u popularnoj kulturi (glazbi, književnosti i filmu) i u medijima.

Terorizam i rat protiv terorizma je 15. tema (2,2%). U toj temi su problematizirani međunarodni odnosi koji doprinose nejednakostima i nejednakom razvoju na globalnoj razini, terorističke akcije raznih političkih grupacija (od kojih su neke prigrllile religijsku terminologiju u legitimaciji svojih terorističkih aktivnosti), te politički odgovori u obliku rata protiv terorizma. Ovo pitanje se uglavnom raspravljalo kroz djelatnost islama.

Ostale teme pojavljivale su se još rjeđe: povijest (1,6%), zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica (1,5%), povrat imovine malih vjerskih zajednica (1,2%), vjeronauk u školi i dušobrižništvo u vojsci i zatvorima (1,0%), ugovori između države i malih vjerskih zajednica (1,0%), te izdavačka djelatnost i obrazovanje djelatnika (0,5%).

Ono što je evidentno je da su najrjeđe teme, osim prve i zadnje, povezane s tematskim sklopom odnosa države i vjerskih zajednica. Mogući razlog podzastupljenosti ove tematike je zbog dominantnog položaja Katoličke crkve, koja je uz političke aktere i određivala dinamiku odnosa crkve i države u Hrvatskoj, ali i zbog konkretnog ratnog konteksta, zbog kojeg Hrvatska nije riješila zakonski okvir odnosa države i vjerskih zajednica sve do 2002. godine, a manjinska religioznost nije imala snagu i javnu podršku kako bi značajnije uspjela nametnuti ovo pitanje u javnosti.

Na osnovi rezultata tematskog sklopa i tema u prilogima⁴⁴ možemo prikazati sljedeći *zaključak*:

---

⁴⁴ U analizama sadržaja, na koje smo se u ovom doktoratu oslonili, teme priloga su poprilično odskakale jedna od druge. Ipak, ukazujemo na njihove rezultate. U analizama sadržaja priloga tiskanih medija o islamu najučestalije se pojavljivao politički kontekst (363), unutar kojeg su sigurnost i antiterorističke mjere, međunarodna politika, suđenje za ratne zločine i odnosi države i crkve, a rjeđe teološki kontekst (203), unutar kojeg su vjersko-obredni, protokolarni, čisto teološki i tradicijsko-kulturološki podkonteksti, te širi društveni kontekst (155), unutar kojeg su društvo i vrijednost islama, (zlo)upotreba islama, etika i ljudska prava, ekonomija, obrazovanje i kriminal (Marko, 2009: 183-187). U analizi sadržaja izvještavanja o religijskim temama u elektroničkim izdanjima tjednika i dnevnih novina iz zemalja bivše Jugoslavije (bez Slovenije) vidi se sljedeći redoslijed tema: sastanci, praznici, slavlja, milosrđe, obrazovanje, religija i društvo (19,01%), izgradnja, rekonstrukcija i zaštita hramova, svetih mjesta i relikata (18,16%), konflikti i posljedice te unutarreligijski i međureligijski odnosi (17,55%), religijske zajednice i svjetovna vlast (14,65%), povijesni, kulturni i umjetnički aspekti religije (12,11%), religijske zajednice i međunarodni odnosi (10,90%), te ljudi i stavovi (7,63%) (Media and Religion in Western Balkans, 2005). U SAD su u tjedniku Time uz religiju najzastupljenije bile institucionalne (225), doktrinarne (156), liturgijske (108), pastoralne (90) i druge (69) teme (Hart, Turner, Knupp, 1980: 262). U američkim dnevnim novinama uz denominacije su se najčešće pojavljivale ostale teme (25%), crkva i država (21%), crkvene službe i liturgija (10%), žene (8%), novac (5%), socijalna skrb (5%), edukacija i škole (5%), evangelizam (4%), jedinstvo (4%), rasa (4%), crkveno vlasništvo (3%), obnova crkve (3%) i masovni mediji (3%) (Ferre, 1980: 280). U slučaju priloga o novim religijskim pokretima u SAD-u, najčešće se kao teme javljaju pravni konflikti/kriminalne optužbe (250), psihološka manipulacija (132), događaji

Dnevne novine nastojale su *popularizirati* i *normalizirati* u javnosti fenomen religioznosti. Tematska zastupljenost ide u prilog Casanovine (1994) tvrdnje o deprivatizaciji religije i značajnoj javnoj funkciji religije, pogotovo u novijem tranzicijskom razdoblju Hrvatske (Črpić, Zrinščak, 2005), u kojem je građanstvo u velikoj mjeri izrazilo povjerenje pogotovo u instituciju crkve (Baloban, Rimac, 1998).

Religijske vrijednosti, prakse i organizacija najzastupljeniji je tematski sklop. Međutim, najviše su se prezentirale teme *obredi, običaji, obljetnice i ceremonije*, te *ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć*. Manje prisutne teme su *organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice* te učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću, dok se još rjeđe pojavljuju posjeti, programi, predavanja i kongresi te izdavačka djelatnost i obrazovanje vjerskih djelatnika. Problemi vjerskih zajednica s organizacijskim ustrojem ili izdavačkom djelatnosti i obrazovanjem djelatnika relativno su slabo zastupljeni. Oni su dijelom određeni odnosima države i vjerskih zajednica (financiranje male vjerske zajednice, izgradnja i obnova vjerskih objekata, povrat imovine malih vjerskih zajednica) koje je trebalo riješiti kako bi vjerska zajednica uspješnije djelovala, što je slabo zastupljeno u dnevnim novinama. Drugi mogući razlog je da su vjerske zajednice nakon raspada SFRJ i tijekom rata nastojale utjecati na događaje, te je reorganizacija vjerskih zajednica (primjerice Islamske zajednice i Srpske pravoslavne crkve) u okvirima novonastalih država bila na čekanju, a odlazak svećenika SPC-a s izbjeglim Srbima na okupirana područja je od organizacijskog problema manjka vjerskih djelatnika SPC-a stvorila značajno političko pitanje.

Iz ove opaske slijedi da je *širi društveno-politički kontekst* drugi značajno zastupljeni tematski sklop u prilogima dnevnih novina. Treća najznačajnija tema je *rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin*, a manje prisutne teme su *kriminal i devijantnost, ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi*, te politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi. Ove teme su najviše doprinijele takvom značaju ovog tematskog sklopa. Ostale teme bile su još manje prisutne (normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika, kulturna baština i popularna kultura, terorizam i rat protiv terorizma, te povijest). Ovakva tematska zastupljenost ide u prilog tvrdnje sociologa religije o povezanosti religije i nacije te religije i politike (Črpić, Zrinščak, 2005; Robertson, 1989; Vrcan, 2001).

---

u skupini (109), protivljenje (108), vjerovanje (103), poslovanje (87), te unutrašnje teme (3) (van Driel, Richardson, 1988b: 48-49).

Odnosi države i vjerskih zajednica najmanje je zastupljen tematski sklop priloga, a najzastupljenije teme su *financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata*, koja je deveta, te *sloboda vjere, položaj male vjerske zajednice u medijima i društvu općenito i kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke*. Ostale teme puno rjeđe se pojavljuju (zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, povrat imovine malih vjerskih zajednica, vjeronauk u školi i dušobrižništvo u vojsci i zatvorima, te ugovori između države i malih vjerskih zajednica). Čini se da takav ishod ima dva udjela. Jednim dijelom određen je širim društveno-političkim kontekstom rata, te pluralizacijom religijske sfere i promjenom društveno-političkog sustava i položaja religije i vjerskih zajednica u društvu. Drugim dijelom određen je dominantnim položajem Katoličke crkve u Hrvatskoj, koja je i definirala smjer i vremenski slijed odnosa države i crkve u Hrvatskoj, te nejednakim pravnim položajem manjinskih vjerskih zajednica u tom procesu, koji je ublažen novim zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica i pojedinim potpisanim ugovorima od zajedničkog interesa između države i vjerskih zajednica (Goldberger, 2006; Milić, 2008; Pađen, 2004; Zrinščak, 1999, 2004).

4.1.3. Akteri u priložima

Varijablom akteri u priložima bilježili smo prisutnost aktera koji su povezani s malim vjerskim zajednicama.

Tablica 12: akteri u priložima

Akteri	f	%	R
-mala vjerska zajednica*	946	51,9	1
-političari**	270	14,8	2
-Katolička crkva ***	115	6,3	3
-nema	113	6,2	4
-stručnjaci	89	4,9	5
-nevladine udruge	76	4,2	6
-represivni aparat države****	72	4,0	7
-mediji	67	3,7	8
-pojedinci	24	1,3	9
-umjetnici	6	0,3	10
-ostali*****	44	2,4	11
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

*Akteri male vjerske zajednice (f/%): vođa (443/24,3), djelatnik ili član (432/23,7), te institucije i organizacije (71/3,9). **Akteri politike (f/%): Vlada ili ministri (78/4,3), političar (52/2,9), predsjednik države (50/2,7), ostali lokalni dužnosnici (23/1,3), politička stranka (26/1,4), gradonačelnik (17/0,9), državni službenici (11/0,6), internacionalne organizacije (6/0,3), ambasade (4/0,2), te predsjednik Sabora (3/0,2). ***Akteri Katoličke crkve (f/%): djelatnik ili član (68/3,7), vođa (32/1,8), te institucije i organizacije (15/0,8). ****Akteri represivnog aparata (f/%): policija (48/2,6), sud (17/0,9), vojska (5/0,3), te zatvor (2/0,1). *****Ostali akteri (f/%): Komisija za odnose s vjerskim zajednicama (19/1,0), neslužbeni izvori (13/0,7), poduzetnici (4/0,2), devijanti (5/0,3), te ostali (3/0,2).

Ovdje se postavlja pitanje kojim društvenim skupinama, institucijama i organizacijama pripadaju akteri koji iznose svoje stavove. Akter je definiran kao novinarski izvor i/ili subjekt događaja o kojem se u prilogima raspravlja i čiji se stavovi i izjave prenose, na način direktnog citiranja izjava ili indirektnim prenošenjem stavova. U slučaju nepostojećeg prenošenja izjava, kodirali smo da u prilogu nije bilo aktera.

Rezultati iz Tablice 12 nam pokazuju da u 113 slučajeva (6,2%) nije bilo aktera u prilogu, odnosno da nisu preneseni stavovi ili citirane izjave aktera kao subjekta, već su prikazani kao objekti. U ostalim slučajevima, u njihovim ukupnim brojevima najčešće se pojavljuju akteri malih vjerskih zajednica i politike.

Akteri *malih vjerskih zajednica*, u njihovom ukupnom broju, najučestalije se pojavljuju kao akteri priloga (51,9%). Tome su najviše doprinijeli vođe malih vjerskih zajednica (24,3%) i djelatnici ili članovi malih vjerskih zajednica (23,7%). Institucije i organizacije malih vjerskih zajednica (3,9%) rjeđe se pojavljuju kao akteri priloga. Akteri iz *politike*, u njihovom ukupnom broju, na drugom su mjestu po učestalosti pojavljivanja (14,8%). Tome su najviše doprinijeli Vlada ili ministri (4,3%), zatim političari (2,9%), predsjednik države (2,7%), političke stranke (1,4%), ostali lokalni dužnosnici (1,3%) i gradonačelnici (1%), a puno manje (ispod 0,6%) državni službenici, internacionalne organizacije, ambasade i predsjednik Sabora.

Rjeđe se kao akteri priloga pojavljuju akteri Katoličke crkve, stručnjaci, nevladine udruge, akteri represivnog aparata i mediji. Akteri *Katoličke crkve*, u njihovom ukupnom broju, na trećem su mjestu po broju aktera priloga (6,3%). Pojedinačni akteri Katoličke crkve koji su tome najviše doprinijeli su djelatnici ili članovi Katoličke crkve (3,7%), a manje vođe Katoličke crkve (1,8%) i njene institucije i organizacije (0,8%). *Stručnjaci* poput teologa, sociologa, psihologa, psihijatar, povjesničara, politologa, arheologa ili arhitekata su kao akteri priloga na četvrtom mjestu (4,9%), a *nevladine udruge* i njihovi djelatnici na petom mjestu (4,2%). Institucije represivnog aparata države, u njihovom ukupnom broju, na šestom su mjestu po broju aktera priloga (4,0%). Tome je najviše doprinijela policija (2,6%), a manje sud (1%), te vojska i zatvorski sustav (ispod 0,5%). Mediji i njihovi djelatnici su kao akteri priloga na sedmom mjestu (3,7%), dok su pojedinci, umjetnici i ostali akteri na osmom mjestu i najrjeđe se pojavljuju kao akteri priloga (1,3% i manje).

Ako pogledamo učestalost pojavljivanja pojedinačnih aktera priloga, najučestaliji akteri priloga su djelatnici ili članovi malih vjerskih zajednica (23,7%) i njihove vođe (24,3%), zatim stručnjaci (4,9%), Vlada ili ministri (4,3%), nevladine udruge i njihovi djelatnici

(4,2%), djelatnici ili članovi Katoličke crkve (3,7%) i mediji (3,7%), dok se ostali akteri rjeđe pojavljuju u prilogima (ispod 3%).

Na osnovi ovih rezultata aktera u prilogima⁴⁵ možemo prikazati sljedeći *zaključak*:

Najzastupljeniji akteri u prilogima dnevnih novina odraz su najzastupljenijih tematskih sklopova i tema u njima tijekom razdoblja tranzicijskih promjena. Akteri u prilogima uključeni su u proces određivanja granica između sekularnih i sakralnih domena i problema, legitimnog i nelegitimnog ponašanja i djelatnosti vjerskih zajednica, te sukobljavanja oko definiranja situacija i određivanja onoga što ulazi ili ne ulazi u krug pluralne religijske sfere (Beckford, 2003a; McGuire, 2002). Stoga ih dnevne novine percipiraju i prezentiraju kao aktere, odnosno izvore i/ili subjekte događaja o kojem izvještavaju (najčešće se oslanjaju na vođe, djelatnike i članove male vjerske zajednice, a nešto manje na stručnjake, Vladu ili ministre, nevladine udruge, djelatnike ili članove Katoličke crkve i medije).

Male vjerske zajednice su u dnevnim novinama *najčešće* izražavale svoja stanovišta o vjeri i religiji, o vjerskim obredima i vjerovanjima, ali i o širim društveno-političkim problemima tranzicijskih procesa, te su izašle u javni društveni prostor preuzimajući značajniju javnu ulogu. *Stručnjaci* raznih struka *učestalo* se pojavljuju i svojom ekspertizom pojašnjavaju procese ili fenomene i predstavljaju ih široj javnosti na uvid, kao i *Vlada* kao najznačajniji politički akter, koji drži izvršnu vlast u rukama i svojom politikom utječe na sve društvene segmente. Djelatnici i članovi *Katoličke crkve* kao dominantne vjerske zajednice u Hrvatskoj visoko su rangirani među akterima, te govore iz pozicije njihovih međusobnih ekumenskih i mirotvornih odnosa, ali i njihovog odnosa prema širem društveno-političkom kontekstu.

4.1.4. Karakter priloga

U prilogima smo bilježili i stavove aktera u prilogima o malim vjerskim zajednicama, o temama koje su s njima povezane, te o akterima koji su s njima povezani kao sudionici događaja. U Tablici 13 nalaze se rezultati orijentacija aktera u prilogima o vjerskim zajednicama u cjelokupnom razdoblju istraživanja.

---

⁴⁵ U istraživanju islama u prilogima tiskanih medija najčešći subjekt/objekt objave (odnosno akter iz našeg istraživanja) bio je muškarac kao vjerski službenik, lider, vjernik ili političar (187), vjerska ili društvena zajednica (162), vjerska, društvena ili međunarodna organizacija (138), vladine institucije (47) i žena kao vjerska službenica, vjernica, političarka ili građanka (15). Vjerske zajednice (136) i vjerski službenici (99) bili su najzastupljeniji u prve dvije skupine, a u trećoj međunarodne islamističke organizacije (118) (Marko, 2009: 182). Iako su subjekti/objekti objava u tom slučaju različiti od naših primjera aktera priloga, oni, ipak, pokazuju i neke sličnosti. Prije svega je riječ o najvećoj zastupljenosti vjerske zajednice i vjerskih službenika, a manje političara ili vladinih institucija. O ostalom je teže donijeti neki konkretan zaključak.

Tablica 13: orijentacija aktera u priložima

Orijentacija aktera	f	%	R
-pozitivna	646	35,5	1
-negativna	631	34,6	2
-neutralna	432	23,7	3
-nema	113	6,2	4
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Po rezultatima iz tablice možemo zaključiti da je pozitivna orijentacija aktera u priložima o vjerskim zajednicama (35,5%) malo izraženija od negativne orijentacije aktera (34,6%). Neutralna orijentacija aktera je najrjeđa (23,7%), dok u ostatku priloga nema aktera i njihovih stavova (6,2%).⁴⁶ Prema ovim rezultatima, akteri u priložima podjednako su izražavali negativne i pozitivne orijentacije prema temama i akterima koji se s njima povezuju, dok se neutralna orijentacija aktera pojavljivala nešto rjeđe. Akteri u priložima poprilično su ravnomjerno iskazivali sve tri orijentacije prema vjerskim zajednicama, temama i akterima koji se s njima povezuju. Takav nalaz ide u prilog tezi da su akteri priloga bili dosta podijeljeni u shvaćanjima tema i stavovima o djelovanju vjerskih zajednica i drugih aktera koji su s tim temama bili povezani, jer su tri orijentacije aktera bile gotovo ravnomjerno raspodijeljene. Odnosno, moguće je utvrditi da je riječ o svojevrsnoj polarizaciji stavova aktera priloga u kojima su se raspravljalo o vjerskim zajednicama i s njima povezanim temama. Takvu tvrdnju dao je i James A. Beckford u raspravi o kontinuumu između „kulta“ i „normalne“ religije. U modernim industrijskim društvima, u kojima je religijski entuzijazam povezan s kontroverznošću, dolazi do „procesa polarizacije između religijski energičnih manjina i religijski apatičnih većina. Štoviše, ovaj proces polarizacije će jamčiti, usred sekularizacije, da će religija ostati kontroverzna.“ (Beckford, 2003b: 29) Zbog rata su i tradicionalnije vjerske zajednice (Srpska pravoslavna crkva i Islamska zajednica), čini se, dijelom bile tretirane na sličan način.

Tablica 14: orijentacija priloga

Orijentacija	f	%	R
-neutralna	1352	74,2	1
-negativna	307	16,8	2
-pozitivna	163	8,9	3
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

⁴⁶ U istraživanju islama, ton subjekta/objekta objave bio je uglavnom neutralan (324), zatim pozitivan (131), a najmanje negativan (86) (Marko, 2009: 182). U našem istraživanju rezultati orijentacija aktera prema malim vjerskim zajednicama i s njima povezanim temama i akterima su puno ujednačeniji, a negativni i pozitivni stavovi malo su učestaliji od neutralnih.

Osim orijentacije aktera u priložima bilježene su i orijentacije priloga o vjerskim zajednicama, akterima i temama, odnosno stavovi autora priloga o njima. U Tablici 14 nalaze se rezultati cjelokupnog razdoblja istraživanja.

Tablica pokazuje da je dominantna orijentacija priloga neutralna i da se pojavila u 1352 priloga (74,2%). Negativna orijentacija priloga je na drugom mjestu i javila se u 307 priloga (16,8%), dok se pozitivna orijentacija priloga najrjeđe pojavljuje, odnosno u samo 163 priloga (8,9%).⁴⁷ Možemo zaključiti da je dominantno neutralna orijentacija priloga u velikoj mjeri povezana s dominantnim vrstama priloga o malim vjerskim zajednicama u dnevnim novinama. Kao što smo vidjeli, to su većinom bile vijesti i izvještaji, koje se u novinarskoj profesiji smatraju informativnim vrstama priloga u kojima se ne prenose stavovi novinara, već samo činjenice. S druge strane, indikativno je da je u ostalim priložima prevladavala negativna orijentacija autora priloga, koja se javljala gotovo dvostruko učestalije od pozitivne orijentacije autora priloga. U tom smislu, možemo zaključiti da su teme i djelatnosti malih vjerskih zajednica učestalije izazivale negativne reakcije, za razliku od pozitivnih reakcija.

Istraživački interes bio je usmjeren i na cilj priloga, odnosno na retoričku strategiju priloga koji su raspravljali o vjerskim zajednicama i temama koje su s njima povezane. U Tablici 15 nalaze se rezultati cilja priloga o vjerskim zajednicama u cjelokupnom razdoblju istraživanja.

Tablica 15: cilj priloga

Cilj	f	%	R
-informira	1363	74,8	1
-objašnjava	383	21,0	2
-mobilizira	76	4,2	3
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Rezultati iz tablice nam pokazuju da je dominantni cilj novinskih priloga, odnosno njihova retorička strategija informiranje i da se pojavljuje u 1363 priloga (74,8%). Objašnjenje se kao cilj pojavljuje puno rjeđe, odnosno u 383 priloga (21%), dok se mobilizacija kao cilj priloga pojavljuje najmanje, tj. u 76 priloga (4,2%). Možemo zaključiti da je cilj priloga dnevnih novina o vjerskim zajednicama uvelike ovisio o dominantnim vrstama priloga, kao i kod zaključka prethodne tablice. Međutim, može se postaviti i teza da su dnevne novine bile

⁴⁷ Orijentacija autora priloga o islamu uglavnom je bila neutralna (71%), a manje pozitivna (18%) i negativna (11%) (Marko, 2009: 176). U SAD-u se o sotonizmu pisalo na puno negativniji način od onog koji nije negativan, dok se o čarobnjaštvu više pisalo na način koji nije negativan, nego li koji je negativan (Crouch, Dampousse, 1992: 11). O novim religijskim pokretima se pisalo više negativno (66%), nego li pozitivno (17%) i neutralno (17%), dok je komparativna skupina prikazana uglavnom neutralno (49%), te manje pozitivno (38%) i negativno (14%) (van Driel, Richardson, 1988b: 50).

svjesne da se u prethodnom razdoblju o vjeri, vjerskim zajednicama i drugim religijskim fenomenima izvještavalo manje, te da je u novim okolnostima bilo potrebno prvenstveno pružiti valjane informacije o djelatnostima vjerskih zajednica i temama koje se s njima povezuju, kako bi se popunila praznina prethodnog razdoblja kada su vjerske zajednice bile izolirane iz javnog prostora, te im nije bilo dozvoljeno javno zastupanje svojih interesa. S druge strane, konkretan društveno-politički kontekst tranzicijskog razdoblja, uz mnoge probleme koji su pritom nastali, usmjerio je autore prema strategiji objašnjavanja u petini priloga, u kojima su se raspravljali različiti elementi koji bi omogućili razumijevanje situacije o kojoj se u prilogima raspravljalo. U malom broju slučajeva u prilogima koristila strategija mobiliziranja, u kojoj je korišten snažniji jezik i stavovi koji su bili ili izričito protiv onoga o čemu se u prilogima raspravljalo ili su izričito zagovarali ono o čemu je u prilogima bilo riječ.

Mjerio se diskurs priloga, odnosno rječnik i terminologija koja dominira u prilogu. Tablica 16 pokazuje rezultate diskursa u prilogima dnevnih novina u cjelokupnom razdoblju istraživanja.

Tablica 16: diskurs priloga

Diskurs	f	%	R
-društveno-politički	829	45,5	1
-religijsko-filozofski	750	41,2	2
-pravni	186	10,2	3
-moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni	57	3,1	4
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Najučestaliji diskurs (jezik i terminologija) priloga je društveno-politički (45,5%), slijedi religijsko-filozofski (41,2%), a najrjeđi je pravni (10,2%) i moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni (3,1%).⁴⁸ Ovi rezultati nam pokazuju da je u dnevnim novinama prezentacija vjerskih zajednica u velikoj mjeri uronjena u društveno-politički diskurs, kojime je naglašena javna uloga vjerskih zajednica u društvu i njihova povezanost s nacionalnim predznakom i političkim procesima. On je u velikoj mjeri povezan i s tematskim sklopovima i temama priloga. Religijsko-filozofski diskurs je rjeđi, iako su religijske teme bile česte, što ovisi o

⁴⁸ Jezik društveno-političkog diskursa uključuje naciju i nacionalizam, državu i državotvornost (suverenost), samostalnost, rat i terorizam, manjinu i manjinsko, politiku i političke izbore, demokraciju i demokratizaciju, pretvorbu, liberalizaciju i privatizaciju tržišta, pluralizaciju i raznolikost, mirovne sporazume, normalizaciju i obnovu, nezaposlenost i socijalu. Religijsko-filozofski diskurs uključuje religiju i religioznost, vjeru i vjerovanje, dušu i duhovno, bitak i iskon, ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i toleranciju, fundamentalizam i ortodoksiju, krštenje, post, molitvu, obred, evangelizaciju i duhovnu obnovu. Pravni diskurs uključuje jezik slobode vjere i vjeroispovijesti, Ustava i ustavnih odredbi, ljudskih i vjerskih prava, zakonskih odredbi i pravne regulative, odredbi GUP-a, sudskih tužbi i odluka suda, osuda i oslobađanja od optužbe, regulacije i kontrole vjerskih zajednica, povrata imovine, zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica i ugovora države i vjerskih zajednica. Moralno-devijantni i psihološko zdravstveni diskurs uključuje devijantnost, destruktivnu sektu, seksualno zlostavljanje, upotrebu droga, kolektivna ubojstva i samoubojstva, mentalnu manipulaciju, ispiranje mozga, izbjegavanje plaćanja poreza, psihozu, hipnozu, inducirano ludilo, duševnu bolest i psihičke probleme.

uređivačkoj politici dnevnih novina kao sekularnih institucija, kao i o manjku znanja o religijama i religioznosti u društvu općenito. Pravni diskurs se pojavljivao još rjeđe, a bio je povezan s temama ljudskih i vjerskih prava i tematskim sklopom odnosa države i malih vjerskih zajednica. Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs je bio najrjeđi, a odnosio se na negativnosti vezane uz djelovanje vjerskih zajednica u društvu koje su bile opisane moralizatorskim i medicinskim terminima.

U *zaključku*, karakter priloga nam pokazuje sljedeće:

Orijentacija aktera u prilogima je najčešće *negativna* i *pozitivna*, a manje neutralna, što se može povezati s polarizacijom stavova o religiji (Beckford, 2003b). Orijentacija i cilj izvora (autora) priloga u velikoj mjeri su određeni vrstama novinskih priloga, zbog kojih dominira *informativni* i *neutralni* pristup vjerskim zajednicama, temama i akterima koji su s njima povezani. Ipak, dva puta je veća šansa da će autor u prilogu izraziti negativnu, a ne pozitivnu orijentaciju, te je pet puta veća šansa da će koristiti retoričku strategiju objašnjavanja, a ne mobiliziranja. U raspravi prevladava *društveno-politički* i *religijsko-filozofski* diskurs.

4.1.5. Male vjerske zajednice u prilogima

U prilogima smo bilježili prezentaciju vjerskih zajednica iz Hrvatske i svijeta. U dnevnim novinama su vjerske zajednice i članovi prezentirani pretežno svojim punim nazivom ili imenom, ponekad nazivom religije, konfesije ili afilijacijom njihovih članova, ali i drugim opisima koji se u društvenom kontekstu mogu povezati s pozitivnim, neutralnim ili negativnim karakteristikama, predrasudama ili stereotipima. U kontekstu Hrvatske oslanjali smo se na popis registriranih (Registar vjerskih zajednica) i neregistriranih vjerskih zajednica (Blažević, Nikić, Koprek, 2001; Duvnjak 2001). U taj okvir uključili smo i vjerske zajednice iz svijeta, kada se jasno mogla povezati s vjerskom zajednicom iz Hrvatske (Srpska, Makedonska ili Crnogorska pravoslavna crkva, Jehovini svjedoci, Vaišnavska vjerska zajednica ili ISKCON (Hare Krišna), Scijentološka crkva, Crkva Ujedinjenja velečasnog Moona, sotonizam, ili Transcendentalna meditacija). Kada su se pojavljivale ostale vjerske zajednice iz svijeta koje nisu bile navedene na prethodnim popisima i koje nismo mogli sigurno smjestiti u određenu vjersku zajednicu iz Hrvatske, njih smo smjestili u okvire šire religijske tradicije iz svijeta (budističke, hinduističke, islamske, pravoslavne, protestantske, židovske). Iznimka su Anglikanska crkva, te novi religijski pokreti iz svijeta koji su bili povezani s temama apokalipse i smrtnim slučajevima (Ogranak Davidijana, Nebeska vrata, Aum Shinrikyo, Hram naroda, Hram sunca i Bijelo bratstvo).

Tablica 17: naziv vjerske zajednice u prilogima

Naziv vjerske zajednice	f	%	R
-Srpska pravoslavna crkva	597	32,8	1
-Islamska zajednica	270	14,8	2
-ostale islamske zajednice iz svijeta	240	13,2	3
-ostale budističke zajednice iz svijeta	120	6,6	4
-Koordinacija židovskih općina	84	4,6	5
-ostalo (religije, konfesije i vjerske zajednice općenito)	70	3,8	6
-ostale pravoslavne crkve iz svijeta	55	3,0	7
-Scijskološka crkva	37	2,0	8
-Vaišnavska vjerska zajednica (ISKCON ili Hare Krišna)	28	1,5	9
-Jehovini svjedoci–kršćanska vjerska zajednica	26	1,4	10
-Crkva Ujedinjenja velečasnog Moona i CARP	26	1,4	11
-Evangelika crkva	23	1,3	12
-Savez baptističkih crkava	23	1,3	13
-Zajednica čiste Božje ljubavi (Damir Rožman)	21	1,2	14
-Aum Shinrikyo (Shoko Asahara)	18	1,0	15
-sotonizam, okultizam i magija	16	0,9	16
-Makedonska pravoslavna crkva	13	0,7	17
-ostale židovske zajednice iz svijeta	13	0,7	18
-Židovska vjerska zajednica Bet Israel	12	0,7	19
-Transcendentalna meditacija (Maharishi Mahesh Yogi)	12	0,7	20
-Ogranak Davidijana (David Koresh)	11	0,6	21
-Crnogorska pravoslavna crkva	10	0,5	22
-New Age	9	0,5	23
-Anglikanska crkva	8	0,4	24
-Hram sunca (Luc Louret)	8	0,4	25
-Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana	7	0,4	26
-Hinduistička vjerska zajednica (Joga u svakodnevnom životu)	7	0,4	27
-Bijelo bratstvo (Martina Cvigun, Jurij Krivonogov)	7	0,4	28
-Kršćanska adventistička crkva	6	0,3	29
-Sri Sathyja Sai Baba	6	0,3	30
-Nebeska vrata (Marshall Applewhite, Bonnie Nettles)	5	0,3	31
-Evandeoska (pentakostalna) crkva	4	0,2	32
-Budistička vjerska zajednica Dharmaloka	4	0,2	33
-ostale hinduističke zajednice iz svijeta	4	0,2	34
-ateisti	4	0,2	35
-ostali pokreti, sekte i kultovi iz svijeta	3	0,2	36
-Falun Gong	2	0,1	37
-šamanizam	2	0,1	38
-Kršćanski centar iz Zagreba (Darko Kovačić)	1	0,1	39
-Bahá'í zajednica	1	0,1	40
-Crkva cjelovitog evanđelja	1	0,1	41
-joga	1	0,1	42
-Udruga Kumaru	1	0,1	43
-Sry Chinmoy centar	1	0,1	44
-Life Design-Art of Living (Umjetnost življenja po vlastitoj volji)	1	0,1	45
-Crkva Majke Božje Deržavne iz Rusije	1	0,1	46
-reiki	1	0,1	47
-Hrvatska starokatolička crkva	1	0,1	48
-Hram naroda (Jim Jones)	1	0,1	49
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

U Tablici 17 nalaze se rezultati učestalosti pojavljivanja vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina u razdoblju od 1990. do 2006. godine.

Najučestalija vjerska zajednica u priložima dnevnih novina je Srpska pravoslavna crkva (32,8%). Rjeđe se pojavljuju sljedeće vjerske zajednice – druga i dva puta rjeđa je Islamska zajednica u Hrvatskoj (14,8%), treće su ostale islamske zajednice (13,2%) iz svijeta (najčešće iz Bosne i Hercegovine, a rjeđe iz ostalih zemalja bivše Jugoslavije, Europe, SAD-a i svijeta), četvrte su ostale budističke zajednice (6,6%) iz svijeta (većinom tibetanski budizam i Dalaj Lama, a puno manje ostale tradicije), dok je Koordinacija židovskih općina u Republici Hrvatskoj peta (4,6%). Još rjeđe se pojavljuju religije, konfesije i vjerske zajednice općenito (3,8%), te ostale pravoslavne crkve (3,0%) iz svijeta (većinom pravoslavne crkve Rusije, Grčke, Turske, Bugarske i Rumunjske, a manje iz ostalih zemalja Europe i svijeta). Najrjeđe (od 2,0% i manje) se pojavljuje Scijentološka crkva, Vaišnavska vjerska zajednica (ISKCON ili Hare Krishna), Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica, Crkva Ujedinjenja velečasnog Moona i CARP, Evangelička crkva, Savez baptističkih crkava, Rožmanova Zajednica čiste Božje ljubavi, Aum Shinrikyo, te ostale pravoslavne i protestantske crkve i pokreti iz bivše SFRJ i svijeta, židovske zajednice iz Hrvatske i svijeta, te nekršćanski novi religijski pokreti.⁴⁹

Najzastupljenije vjerske zajednice u dnevnim novinama su tradicionalno prisutne kršćanske i nekršćanske vjerske zajednice u Hrvatskoj (primjerice Srpska pravoslavna crkva, Islamska zajednica u Hrvatskoj i Koordinacija židovskih općina u Republici Hrvatskoj). Protestantske crkve izvorne protestantske tradicije i reformacijske baštine (primjerice Savez Baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj, Evangelička crkva u Republici Hrvatskoj i Evandeoska (pentakostalna) crkva u Republici Hrvatskoj), kao i ostale pravoslavne, ostale kršćanske i

---

⁴⁹ Istraživanja priloga tiskanih medija u SAD-u pokazuju sljedeće rezultate zastupljenosti vjerskih zajednica. Kod Harta, Turnera i Knuppa (1980: 262), u slučaju tjednika, redom se pojavljuju sljedeće denominacije: katolička (187), više denominacija (154), nenedominacijske (101), protestantska matica (metodisti, prezbitarijanci, episkopci, baptisti i luterani) (101), ostali protestanti (49), ostale denominacije (33), te židovska (23). Kod Ferrea (1980: 278), u slučaju dnevnih novina, pojavljuje se rimokatolička (32%), židovska (14%), anglikanska (12%), baptistička (7%) i ostale (35%) denominacije. Kod Buddenbaumove (1985), u slučaju dnevnih novina, najzastupljeniji su protestanti, a manje katolici, židovi i ostali. Kod Breena (2001), u slučaju priloga tiskanih medija, najzastupljenije religijske skupine su katolička (104), židovska (69), mormonska (58), baptistička (48) i luteranska (14). Kod van Driela i Richardsona (1988b: 41-43) najučestalije (1846) su se pojavljivali novi religijski pokreti (prvenstveno Moonova Unifikacijska crkva (781), Scijentološka crkva (313), Transcendentalna meditacija (213) i Hare Krishna (88), dok se kontrolna skupina marginalnih religijskih skupina rjeđe pojavljivala (612), a prvenstveno Armija spasa (226), Amiši/Menoniti (197) i Jehovini svjedoci (150). Kod Griffinove (2004: 37-40) se najčešće pojavljuju priznate i utemeljene religijske skupine i denominacije (2900), od kojih najviše katolička (876), islamska (654), kršćanska (317), židovska (313), episkopalna (91), protestantska (63), baptistička (55), pentekostalna (49), hinduistička (44) i budistička (41), a puno manje (152) novi religijski pokreti poput Falun Gong (35), Nacije Islama (15), Deset zapovijedi (10), Raelijanaca (8), Svjetske crkve Stvoritelja (8) ili Nebeskih vrata (6). Ovi rezultati pokazuju da se u tiskanim medijima u SAD-u najfrekventnije pojavljuju vjerske zajednice judeo-kršćanske tradicije, a u novije vrijeme i islamske, te da su tradicionalne vjerske zajednice puno zastupljenije od novijih. Naši rezultati su u skladu s njihovim.

ostale nekršćanske vjerske zajednice (od kojih su mnoge novijeg datuma nastanka u Hrvatskoj, kao primjerice Scijentološka crkva, Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica, Vaišnavska vjerska zajednica u Republici Hrvatskoj i ISKCON ili Hare Krišna, Crkva Ujedinjenja velečasnog Moona i CARP, Makedonska pravoslavna crkva, Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, Rožmanova Zajednica čiste Božje ljubavi, Crnogorska pravoslavna crkva, sotonizam, okultizam i magija, Transcendentalna meditacija) bile su slabo zastupljene u dnevnim novinama.

Ovi postoci zastupljenosti vjerskih zajednica uglavnom odgovaraju i postocima pripadnika tih vjerskih zajednica u hrvatskoj populaciji prema popisu stanovništva iz 2001. godine (Tablica 18).

Tablica 18: vjerska pripadnost prema popisu stanovništva iz 2001. godine

Vjerska pripadnost	%	N
Katolička crkva	87,83	3897332
Pravoslavna crkva ukupno*	4,42	195969
• Srpska pravoslavna crkva	0,91	40433
• Makedonska pravoslavna crkva	0,0	211
• Ruska pravoslavna crkva	0,0	63
• Grčka pravoslavna crkva	0,0	46
• Crnogorska pravoslavna crkva	0,0	44
• Rumunjska pravoslavna crkva	0,0	19
• Bugarska pravoslavna crkva	0,0	8
agnostici i neizjašnjeni	2,99	132532
nisu vjernici	2,22	98376
Islamska zajednica	1,28	56777
nepoznato	0,58	25874
Grkokatolička crkva	0,14	6219
Jehovini svjedoci	0,14	6094
ostale vjere	0,11	4764
Kalvinistička crkva	0,09	4053
Evangelistička crkva	0,08	3339
Adventistička crkva	0,07	3001
Židovska vjerska zajednica	0,01	495
Kristova pentekostna crkva	0,01	336
Starokatolička crkva	0,01	303
Metodistička crkva	0,0	15

U tablici su postoci (%) i brojevi pripadnika (N).

*Razlika do ukupnog se odnosi na one koji su izabrali Pravoslavne crkve bez naznaka kojoj specifično.

Izvor: Popis stanovništva iz 2001. godine.

Ipak, postoje i očigledne iznimke u slučaju Koordinacije židovskih općina u Republici Hrvatskoj i Scijentološke crkve koje bi po broju pripadnika trebale biti manje zastupljene, dok bi agnostici i neizjašnjeni te ateisti, a manje Grkokatolici i Jehovini svjedoci, trebali biti zastupljeniji nego što jesu. Ovo se može tumačiti kao rezultat konkretnih povijesnih procesa. U kontekstu Židova to može biti zbog naslijeđa Jasenovca i stradanja Židova u NDH koji su

senzibilizirali javnost za pitanje Židova u Hrvatskoj, dok je u kontekstu agnostika i neizjašnjenih te ateista riječ o nasilnoj ateizaciji u razdoblju SFRJ koji su ih tijekom tranzicijskih procesa i revitalizacije religije i religioznosti smjestili na društvenu marginu.

Od ostalih vjerskih zajednica iz svijeta najzastupljenije su bile islamske (13,2%) i budističke (6,6%) zajednice i pravoslavne crkve (3,0%), dok su se protestantske crkve (1,1%), židovske (0,7%) i hinduističke (0,2%) zajednice, te ostale tradicionalne kršćanske crkve i novi religijski pokreti pojavljivale puno rjeđe u dnevnim novinama. S obzirom na Tablicu 16, vjerske zajednice iz svijeta preslikale su na adekvatniji način populaciju, osim što su islamske i budističke zajednice iz svijeta bile previše zastupljene u prilogima dnevnih novina, a što je uvelike ovisilo o povijesnom i konkretnom društveno-političkom i religijskom kontekstu u svijetu i interesu dnevnih novina da prenesu poruke tih internacionalnih događaja u Hrvatskoj.

U prilogima smo bilježili i opise vjerskih zajednica, odnosno riječi koje su se pojavljivale uz nazive vjerskih zajednica, religija i konfesija. U Tablici 19 nalaze se rezultati opisa vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina cjelokupnog razdoblja istraživanja.

Tablica 19: opis vjerske zajednice u prilogima (1990.-2006.)

Opis vjerske zajednice	f	%	R
-nema	814	44,7	1
-crkva	251	13,8	2
-vjerska zajednica	233	12,8	3
-vjera	150	8,2	4
-sekta	134	7,4	5
-religija	119	6,5	6
-vjeroispovijest	45	2,5	7
-novi religijski pokret	20	1,1	8
-ostalo*	56	3,0	9
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

*U skupini ostalo bili su prisutni sljedeći opisi vjerskih zajednica (f/%): učenje ili filozofija (18/1,0), konfesija (8/0,4), sljedba (7/0,4), kult (5/0,3), denominacija (5/0,3), duhovnost (5/0,3), udruga (4/0,2), skupina (2/0,1), pseudoreligioznost (1/0,1) i metodologija (1/0,1).

U gotovo polovici ukupnog broja priloga (44,7%) uz naziv nije bilo neke druge riječi koja bi opisala vjersku zajednicu u prilogima dnevnih novina. Najčešće upotrijebljeni termini uz vjerske zajednice bili su crkva (13,8%) i vjerska zajednica (12,8%). Rjeđe su se pojavljivali termini poput vjere (8,2%), sekte (7,4%) i religije (6,5%), a najrjeđe termini poput vjeroispovijesti (2,5%), novih religijskih pokreta (1,1%), te ostali poput učenja ili filozofije,

konfesije, sljedbe, kulta, denominacije i duhovnosti (manje od 1% ukupnog broja opisa svaki).⁵⁰

Ovaj nalaz nam govori da su dnevne novine u svojoj prezentaciji vjerskih zajednica nastojale izbjeći njihovo opisivanje dodatnim terminima, te su u priložima koristili njihove nazive. Kada su ih koristili, onda najčešće pozitivne opise koji su odavali prizvuk legitimnosti i tradicionalnosti (vjerska zajednica, crkva, vjera, religija, vjeroispovijest, konfesija, denominacija), rjeđe negativne opise koji su odavali prizvuk protivljenja legitimnosti i tradiciji (sekta, kult, pseudoreligioznost), a najrjeđe neutralne opise koji su odavali prizvuk nečeg novog, netradicionalnog (novi religijski pokret, sljedba) i koji su nastojali odvojiti vjersku zajednicu od fenomena religioznosti (učenje ili filozofija, duhovnost, skupina, udruga, metodologija). Ovi rezultati, iako u manjoj mjeri ukazuju na pojavu negativnih opisa vjerskih zajednica (sekta), pokazuju da su dnevne novine u Hrvatskoj gotovo slijedile upute o kvalitetnijoj prezentaciji vjerskih zajednica u dnevnim novinama u SAD-u, koja ovisi o upotrebljenim opisima zajednica u njima, prvenstveno kroz upotrebu termina koje koristi sama zajednica ili imenom religije (Hill, Hickman, McLendon, 2001: 25-26). Ova konstatacija ide u prilog tvrdnje da su dnevne novine bile svjesne promjene u religioznosti u društvu i odnosu društva prema religioznosti, te da su nastojale izbjeći konotacije koje su bile vezane s novinarstvom u razdoblju komunizma, u smislu pristranog izvještavanja općenito, a onda i pristranosti u izvještavanju iz sfere religije i religioznosti društva.

Tablica 20: opis aktera vjerske zajednice u priložima (1990.-2006.)

Opis aktera vjerske zajednice	f	%	R
-oficijelna religijska titula	888	48,7	1
-lider ili vođa	350	19,2	2
-nema	314	17,2	3
-vjernik	98	5,4	4
-član	47	2,6	5
-pripadnik	45	2,5	6
-sljedbenik	22	1,2	7
-guru	20	1,1	8
-ostalo*	38	2,1	9
Ukupno	1822	100,0	

⁵⁰ U američkom tisku se uz nove religijske pokrete češće koristio pojam kult (18,7%), nego sekta (10,6%) ili njihova kombinacija (9,5%), dok se novi religijski pokret pojavio samo tri puta, a kod komparativne skupine više se koristio pojam sekta (23,8%) nego kult (1,3%) (van Driel, Richardson, 1988a: 177-179). U slučaju medijske prezentacije religijskih skupina na prijelazu novog milenija u SAD-u, u priložima dnevnih novina i novinskih agencija najčešće se pojavljuje opis kult (359), skupina (248) i crkva (215), a manje drugo (146), religija (129), sekta (76), pokret (51) ili denominacija (21) (Hill, Hickman, McLendon, 2001: 28). U analizi priloga američkih dnevnih novina o ustanovljenim religijama (denominacijama) i novim religijskim pokretima najčešće se kao njihov opisni termin pojavljuje crkva (37,9%), a rjeđe skupina (16,7%), vjera (11,4%), religija (9,5%), kongregacija (9,1%), pokret (5,6%), sekta (1,8%) i kult (1,2%) Griffin (2004: 42-43). Ovi rezultati iz SAD-a se u izvjesnoj mjeri preklapaju s našim rezultatima.

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

*U skupini ostalo bili su prisutni sljedeći opisi aktera vjerskih zajednica (f/%): hodočasnik (13/0,7), učitelj (13/0,7), fundamentalist (6/0,3), ekstremist (4/0,2) i pristalica (2/0,1).

Na isti način smo kodirali i opise aktera vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina. Odnosno, u prilogima smo bilježili riječi koje su se pojavljivale uz imena ili nazive religijske afilijacije pojedinih aktera vjerskih zajednica. U Tablici 20 nalaze se opisi aktera vjerske zajednice u prilogima hrvatskih dnevnih novina u cjelokupnom razdoblju istraživanja.

Rezultati iz tablice nam pokazuju da u otprilike petini priloga (17,2%) nije prisutan opis aktera osim imena ili naziva religijske afilijacije aktera. Najučestaliji opis aktera vjerskih zajednica u prilogu je njihova oficijelna religijska titula (48,7%), rjeđe opis vođe ili lidera (19,2%), a pogotovo vjernika (5,4%), te člana (2,6%), pripadnika (2,5%), sljedbenika (1,2%), gurua (1,1%) i ostalih (hodočasnik, učitelj, fundamentalist, ekstremist i pristalica).⁵¹

Prema tome, u opisima aktera vjerskih zajednica prevladavali su pozitivni (oficijelna religijska titula, lider ili vođa, vjernik, hodočasnik) i neutralni (član, pripadnik, sljedbenik, učitelj, pristalica) opisi koji su upućivali na njihovu poziciju u hijerarhiji, te su označavali veću ili manju legalnost njihovog statusa u organizaciji, legitimnost njihovog javnog nastupa i upoznatost s religijskom materijom. Nešto rjeđe nije bilo nikakvih opisa aktera male vjerske zajednice, dok su se najrjeđe pojavljivali termini koji imaju negativni prizvuk i koji ukazuju da ti akteri imaju otpor prema mijenjanju dogmi zagovarajući povratak striktnom tumačenju izvornih religijskih tekstova (guru, fundamentalist, ekstremist).

Mjerili smo i način na koji su vjerske zajednice prikazane (pozitivno, negativno, neutralno) u prilogima, a što smo povezivali s opisima vjerskih zajednica i njihovih članova u prilogu, kao i sa sadržajem koji se striktno odnosio na njih. U Tablici 21 prikazani su ovi rezultati.

Tablica 21: prikaz vjerskih zajednica u prilogima (1990.-2006.)

Prikaz vjerskih zajednica	f	%	R
-neutralan	1067	58,6	1
-pozitivan	401	22,0	2
-negativan	354	19,4	3
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

⁵¹ U slučaju opisa članova religijskih skupina tijekom prelaska u novi milenij u SAD-u, u prilogima su se pojavljivali termini član (334), ostali (237), sljedbenik (106), hodočasnik (64) i terorist (7) (Hill, Hickman, McLendon, 2001: 30). U slučaju opisa članova ustanovljenih religijskih skupina i novih religijskih pokreta pojavljuju se opisi oficijelna religijska titula (55,5%), član (19,3%), vođa (15,7%), terorist (6%), militant (5,3%), sljedbenik (4,3%), obožavatelj (3,0%), pristalica (0,9%), te pedofil (0,7%) (Griffin, 2004: 43-44). Kod opisa članova se, isto tako, vidi određena usklađenost rezultata s našim rezultatima.

Rezultati iz tablice nam pokazuju da su vjerske zajednice u dnevnim novinama većinom prikazane neutralno (58,6%), dok je pozitivnih prikaza (22,0%) nešto više od negativnih (19,4%).

Prema rezultatima, dnevne novine su u prikazu vjerskih zajednica nastojale biti neutralne, odnosno nastojale su zadržati ekvidistancu prema njihovom djelovanju koje su prezentirali u priložima, dok su pozitivni prikazi tek za malo nadmašili negativne, što opet ide u prilog tvrdnji da je u dnevnim novinama prisutna određena polarizacija stavova prema njihovim aktivnostima i stavovima.

Kodirali smo konfesionalnu pripadnost vjerskih zajednica u priložima dnevnih novina, kako bi u užem smislu vidjeli koja je konfesija bila najzastupljenija. U Tablici 22 nalaze se rezultati konfesionalne pripadnosti vjerskih zajednica u priložima cjelokupnog razdoblja.

Tablica 22: konfesionalna pripadnost vjerske zajednice u priložima (1990.-2006.)

Konfesionalna pripadnost	f	%	R
-pravoslavci	678	37,2	1
-muslimani	511	28,0	2
-ostali nekršćani	351	19,3	3
-židovi	110	6,0	4
-protestanti	73	4,0	5
-ostali kršćani	40	2,2	6
-ostalo*	59	3,2	7
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

*U skupini ostalo bile su vjerske zajednice općenito.

Rezultati iz tablice nam govore da je najzastupljenija konfesionalna pripadnost vjerskih zajednica u dnevnim novinama pravoslavlje (37,2%). Nešto manje zastupljena konfesionalna pripadnost su muslimani (28,0%) i ostali nekršćani (19,3%), a najmanje zastupljena konfesionalna pripadnost su židovi (6,0%), protestanti (4,0%), ostali kršćani (2,2%) i ostalo (3,2%).

Ako se osvrnemo na vjersku pripadnost stanovnika Hrvatske (Tablica 16), zastupljenost konfesionalne pripadnosti vjerskih zajednica u dnevnim novinama dobro odražavaju dvije najzastupljenije konfesionalne pripadnosti (pravoslavci i muslimani), ostali nekršćani i židovi previše su zastupljeni, iako su u međusobnom broju pravilno zastupljeni, a protestanti i ostali kršćani su podzastupljeni u priložima dnevnih novina. Kod zastupljenosti židova je opet, može biti, riječ o povijesnom kontekstu holokausta i konkretnom društvenom kontekstu na Bliskom Istoku, dok je u slučaju ostalih nekršćana riječ o vjerskim zajednicama sa istoka zemljine polutke, koje su u Hrvatskoj novijeg datuma i od kojih se mnoge od njih mogu

smjestiti u kontekst novih religijskih pokreta i sekti koji u dnevnom tisku izazivaju posebnu pozornost (Barker, 2007; Beckford, 1994; McLoud, 2006; Olson, 2006; Richardson, van Driel, 1997; York, 1996; Richardson, Introvigne, 2007). Podzastupljenost protestanata i ostalih kršćana malo je teže objasniti. Ipak, možda je na taj rezultat utjecao dominantni katolicizam i mediji koji su njihove djelatnosti temeljito pokrivali i često povezivali s nacionalnim interesima tijekom početne faze tranzicijskog razdoblja. Tim procesom su, čini se, katolici prikrili djelatnost protestanata i ostalih kršćana, koji su, isto tako, manje zainteresirani za javno iskazivanje nacionalnog identiteta te imaju za članove pripadnike nacionalnih manjina (Dugandžija, 1990).

Kodirali smo i tip vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina kako bi odredili koji je tip vjerskih zajednica najzastupljeniji. U Tablici 23 nalaze se rezultati tipologije vjerskih zajednica u prilogima cjelokupnog razdoblja.

Tablica 23: tip vjerske zajednice u prilogima (1990.-2006.)

Tip	f	%	R
-pravoslavne crkve	675	37,0	1
-islamske zajednice	510	28,0	2
-nekršćanski novi religijski pokreti	292	16,0	3
-kršćanski novi religijski pokreti	130	7,1	4
-židovske zajednice	109	6,0	5
-ostalo	83	4,6	6
-protestantske crkve	23	1,3	7
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Najzastupljenije vjerske zajednice u prilogima dnevnih novina su pravoslavne crkve (37%) i islamske zajednice (28%), s manjom zastupljenošću slijede ih nekršćanski (16%) i kršćanski (7,1%) novi religijski pokreti te židovske zajednice (6%), dok su najmanje zastupljene skupina ostalo (4,6%) i protestantske crkve (1,3%).

Ovi rezultati pokazuju da su ukupno najzastupljenije vjerske zajednice tradicionalno prisutne kršćanske crkve i nekršćanske zajednice, dok su nekršćanski i kršćanski novi religijski pokreti, a pogotovo skupina ostalo manje zastupljeni u prilogima dnevnih novina. Od tradicionalno prisutnih vjerskih zajednica najzastupljenije su pravoslavne crkve i islamske zajednice, a puno manje židovske zajednice i pogotovo protestantske crkve. Ipak, potrebno je podsjetiti da su se mnoge vjerske zajednice proizašle iz protestantske i reformacijske baštine pojavile među kršćanskim novim religijskim pokretima i ostalim vjerskim zajednicama. Od novih religijskih pokreta najviše su se pojavljivali nekršćanski, dok su se kršćanski pojavljivali upola manje.

U tom smislu, hrvatske dnevne novine su prikazale pluralnu religijsku sferu u Hrvatskoj i svijetu, dok učestalost pojavljivanja tipova vjerskih zajednica u dnevnim novinama u određenoj mjeri odgovara zaključku Vlade o povijesnim vjerskim zajednicama europskog kulturnog kruga i onima koje nisu takve. Značajnije pojavljivanje nekršćanskih i kršćanskih novih religijskih pokreta povezano je s prezentacijom djelovanja tih zajednica u svijetu, koja je služila kao prezentacija potencijalnih pozitivnih i problematičnih aspekata njihovog djelovanja u drugim zemljama.

Interesiralo nas je koliko su bile zastupljene vjerske zajednice s obzirom na pitanje da li jesu ili nisu registrirane u Republici Hrvatskoj, što je bio rezultat usvajanja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica u 2002. godini. U Tablici 24 nalaze se rezultati kodiranih registriranih i neregistriranih vjerskih zajednica koje se pojavljuju u prilogima dnevnih novina.

Tablica 24: pitanje registriranosti vjerske zajednice iz priloga (1990.-2006.)

Registriranost	f	%	R
-registrirana	1173	64,4	1
-ostalo	551	30,2	2
-neregistrirana	98	5,4	3
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Rezultati ove tablice pokazuju da se u dnevnim novinama najčešće pojavljuju registrirane vjerske zajednice, odnosno u više od polovice slučajeva (64,4%). Nešto rjeđe se pojavljivala skupina ostalo u kojoj su bile vjerske zajednice iz svijeta, te religija, konfesija, vjerske zajednice i ateizam općenito (30,2%), a najrjeđe su se pojavljivale neregistrirane vjerske zajednice (5,4%). Prema tome, registrirane vjerske zajednice su imale daleko veću šansu da budu prezentirane od strane dnevnih novina, dok su se neregistrirane vjerske zajednice pojavljivale tek sporadično. Može se postaviti teza da je zastupljenost vjerske zajednice u dnevnim novinama bila indikator da li će vjerska zajednica biti registrirana u Hrvatskoj i da li njihovu djelatnost smatraju relevantnom i značajnom za državu. Odnosno, najzastupljenije vjerske zajednice u dnevnim novinama su percipirane u hrvatskoj javnosti kao značajne, što je i doprinijelo tome da se registriraju u Registru vjerskih zajednica u Hrvatskoj.

Interesiralo nas je i koliko su bile zastupljene vjerske zajednice s obzirom na pitanje da li jesu ili nisu potpisale Ugovor od zajedničkog interesa s Republikom Hrvatskom. Vlada Republike Hrvatske je 2002. i 2003. godine potpisala šest Ugovora s 14

vjerskih zajednica⁵², dok se još čeka potpisivanje Ugovora s Koordinacijom židovskih općina u Republici Hrvatskoj. Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica nisu željeli potpisati Ugovor s državom, a Crkva cjelovitog evanđelja, Savez crkava Riječ života i Protestantska reformirana crkva u Republici Hrvatskoj nisu mogle potpisati Ugovor. U Tablici 25 nalaze se rezultati kodiranih vjerskih zajednica s potpisanim i nepotpisanim Ugovorom s državom.

Tablica 25: pitanje potpisivanja ugovora između države i vjerske zajednice iz priloga (1990.-2006.)

Ugovor	f	%	R
-s ugovorom	1052	57,7	1
-ostalo	551	30,2	2
-bez ugovora	219	12,0	3
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) i rangovi (R).

Rezultati pokazuju da je u više od polovice slučajeva vjerskih zajednica bilo riječ o vjerskim zajednicama koje su potpisale Ugovore s državom (57,7%). Nešto rjeđe se pojavljivala skupina ostalo (u postocima kao i kod prethodne tablice), a najrjeđe su se pojavljivale vjerske zajednice koje nisu potpisale Ugovor s državom (12,0%). I ovdje vjerske zajednice s potpisanim Ugovorom slijede logiku registriranih vjerskih zajednica, iako u nešto manjoj mjeri, jer je u Hrvatskoj puno više registriranih vjerskih zajednica (41) od onih koje su potpisale Ugovor s državom (14).

S obzirom na dosadašnje rezultate, možemo predstaviti kratki sažetak, odnosno preliminarni *zaključak* o prezentaciji vjerskih zajednica u dnevnim novinama:

Može se reći da učestalost prezentacije vjerskih zajednica u dnevnim novinama ovisi o tradicionalnosti i povijesnoj prisutnosti vjerskih zajednica u Hrvatskoj, o konfesionalnoj pripadnosti, tipu vjerske zajednice, registriranosti i potpisanim Ugovorima, a u određenoj mjeri i o broju njihovih pripadnika u populaciji u Hrvatskoj. Ovakva konstatacija sugerira povezanost učestalosti prezentacije vjerskih zajednica u dnevnim novinama i njihovog položaja u društvu, koji se očituje i kroz odnose države i vjerskih zajednica, što se vidi i iz rasprave o temama priloga o vjerskim zajednicama.

⁵² Vlada Republike Hrvatske potpisala je šest ugovora: jedan sa Srpskom pravoslavnom crkvom, drugi s Islamskom zajednicom u Hrvatskoj, treći s Evangeličkom crkvom u Republici Hrvatskoj i Reformiranom kršćanskom crkvom u Hrvatskoj, četvrti s Evanđeoskom (Pentekostnom) crkvom u Republici Hrvatskoj, Crkvom Božjom, Savezom Kristovih pentekostnih crkava, Kršćanskom adventističkom crkvom u Republici Hrvatskoj, peti s Reformnim pokretom adventista sedmog dana, Savezom baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj i Kristovim crkvama, te šesti s Bugarskom pravoslavnom crkvom u Hrvatskoj, Hrvatskom starokatoličkom crkvom i Makedonskom pravoslavnom crkvom u Hrvatskoj.

Najzastupljenije vjerske zajednice u dnevnim novinama su *tradicionalno i povijesno prisutne crkve i zajednice*, koje su registrirane i s potpisanim Ugovorima s državom, te s drugim i trećim po redu brojem članova u hrvatskoj populaciji nakon Katoličke crkve (Srpska pravoslavna crkva i Islamska zajednica u Hrvatskoj). Zadnje dvije napomene (potpisani Ugovor s državom i velik broj članova) se ne odnose na Koordinaciju židovskih općina u Republici Hrvatskoj, koja je treća po učestalosti pojavljivanja. *Ostale vjerske zajednice* su puno rjeđe prezentirane u dnevnim novinama. Ova skupina se sastojala od manje tradicionalnih kršćanskih i nekršćanskih vjerskih zajednica, od kojih su mnoge novijeg datuma nastanka u Hrvatskoj (Scijentološka crkva, Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica, Vaišnavska vjerska zajednica (ISKCON ili Hare Krišna), Crkva Ujedinjenja velečasnog Moona i CARP-a, Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, Rožmanova Zajednica čiste Božje ljubavi, Crnogorska pravoslavna crkva ili Transcendentalna meditacija). Većina njih je registrirana (osim Crkve Ujedinjenja velečasnog Moona, Rožmanove Zajednice čiste Božje ljubavi, sotonizma ili Transcendentalne meditacije), a manji broj ima potpisan Ugovor s državom (poput Saveza Baptističkih crkava, Evangeličke crkve ili Makedonske pravoslavne crkve). Što se njihove brojnosti tiče, njihov ukupan broj u hrvatskoj populaciji je oko jedan posto.

Ipak, možemo ustvrditi da je prisutna određena *pristranost* u prezentaciji. Zbog povijesnog i konkretnog društveno-političkog konteksta, čini se da su Koordinacija židovskih općina u Republici Hrvatskoj, Scijentološka crkva i Rožmanova Zajednica čiste Božje ljubavi prisutne više nego što bi se to očekivalo zbog njihovog broja, dok je kod agnostika i ateista, a manje Grkokatolika i Jehovinih svjedoka situacija obrnuta. U slučaju vjerskih zajednica iz svijeta jedino su ostale islamske i budističke zajednice iz svijeta iskakale, slično kao i Koordinacija židovskih općina u Republici Hrvatskoj, dok su ostale protestantske crkve iz svijeta bile na suprotnoj strani, slično kao i Grkokatolici.

U gotovo polovici slučajeva uz naziv vjerske zajednice nema nikakvog dodatnog *opisnog termina*. Najčešće su se pojavljivali pozitivni opisi koji su odavali legalnost, legitimnost i tradicionalnost (vjerska zajednica, crkva, vjera, religija, vjeroispovijest, konfesija, denominacija, skupina), a rjeđe negativni opisi koji su odavali prizvuk protivljenja legitimnosti i tradiciji pozivom na striktno tumačenje izvornih tekstova ili kvazi-religijskog odnosa spram vjere u nadnaravno (sekta, kult, pseudoreligioznost), neutralni opisi u sociološkom i teološkom smislu (novi religijski pokret, sljedba), te opisi koji su nastojali

odvojiti vjersku zajednicu od fenomena religioznosti (učenje ili filozofija, duhovnost, udruga, metodologija).

U opisima aktera vjerskih zajednica prevladavali su *neutralni* i *pozitivni* opisi koji su označavali poziciju u hijerarhiji, legalnost statusa i legitimnost javnog nastupa (oficijelna religijska titula, lider ili vođa, vjernik, član, pripadnik, sljedbenik, hodočasnik, učitelj, pristalica), nešto rjeđe nije bilo nikakvih opisa aktera male vjerske zajednice, a najrjeđe ponešto pogrdni i negativni opisi koji upućuju na ambivalentnu snagu karizme ili zauzetosti za sveto (guru, fundamentalist, ekstremist).

Kao što opisi vjerskih zajednica i njihovih pripadnika sugeriraju, vjerske zajednice su u dnevnim novinama većinom prikazane *neutralno*, dok je pozitivnih prikaza tek nešto više od negativnih.

4.16. Naslovi priloga: hijerarhijska analiza riječi

U novinarskoj profesiji i uređivačkoj politici dnevnih novina naslovi su jedan od najbitnijih dijelova teksta i drugih vizualnih oblika prezentacije informacija u priložima. Oni služe kao tematizacijska podloga priloga te najistaknutiji i najvažniji dio njegovog sadržaja.

U naslovima priloga upotrebom specifičnih riječi i pojmova nastoji se privući pažnja čitatelja kako bi nastavili čitati ostatak priloga ili makar dobiti najosnovniju poruku i odnos prema konkretnom događaju i uključenim akterima, u slučaju kada čitatelj nije zainteresiran pročitati cijeli tekst priloga.

Hijerarhijska analiza riječi u naslovima priloga u kojima se pojavljuju vjerske zajednice ukazati će na najfrekventnije riječi ili slike koji se mogu povezati s njima i s konkretnom društveno-političkom i religijskom situacijom u Hrvatskoj i svijetu. Upotrijebljene riječi ukazuju na (ne)prisutne i (ne)poželjne djelatnosti i identitete, posebno ako uzmemo u obzir prizmu društveno-političkog i religijskog konteksta u Hrvatskoj, na osnovu koje se ne biraju samo priče i teme iz Hrvatske već i one iz zemalja u regiji i zemalja iz ostalih dijelova svijeta.

S jedne strane, u naslovima priloga pozornost smo usmjerili na najprisutnije riječi iz društveno-političkog i religijskog konteksta. S druge strane, u naslovima priloga bilježili smo i najprisutnije imenovane vjerske zajednice i njihove djelatnike.

U Tablici 26 nalaze se 30 najfrekventnije korištenih riječi u naslovima priloga dnevnih novina o vjerskim zajednicama u cjelokupnom razdoblju istraživanja.

Tablica 26: najprisutnije riječi u naslovima priloga (1990.-2006.)

Najprisutnije riječi	F	%	R
islam i muslimani	133	7,3	1
Hrvatska i Hrvati	123	6,8	2
vjera, vjernici i vjerovanje	116	6,4	3
crkva	115	6,3	4
pravoslavlje i pravoslavci	89	4,9	5
Srbi i Srbija	74	4,1	6
Dalaj Lama	70	3,8	7
patrijarh	69	3,8	8
papa	54	3,0	9
džamija	51	2,8	10
mir(otvorstvo), mirotvorci i (po)mirenje	51	2,8	11
zajednica	50	2,7	12
sinagoga	32	1,8	13
mitropolit	32	1,8	14
politika i političari	30	1,6	15
episkop	29	1,6	16
čestitka	29	1,6	17
dijalog	28	1,5	18
povratak, povratnici i povrat	28	1,5	19
Božić	28	1,5	20
rat	27	1,5	21
Europa	26	1,4	22
duhovnost i duša	26	1,4	23
država	26	1,4	24
sekta	24	1,3	25
kršćanstvo i kršćani	24	1,3	26
židovstvo i židovi	24	1,3	27
katolicizam i katolici	23	1,3	28
BiH i Bošnjaci	22	1,2	29
susret	22	1,2	30
svijet	22	1,2	31
napad i napadači	21	1,2	32
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

U naslovima priloga hrvatskih dnevnih novina o vjerskim zajednicama najčešće se pojavljuju riječi islam i muslimani (7,3%), Hrvatska i Hrvati (6,8%), vjera, vjernici i vjerovanje (6,4%) te crkva (6,3%).

Nešto rjeđe se pojavljuju riječi pravoslavlje i pravoslavci (4,9%), Srbija i Srbi (4,1%), Dalaj Lama (3,8%), patrijarh (3,8%), papa (3,0%), džamija (2,8%), mir(otvorstvo), mirotvorci i (po)mirenje (2,8%), te zajednica (2,7%).

Još rjeđe se pojavljuju riječi sinagoga (1,8%), mitropolit (1,8%), politika i političari (1,6%), episkop (1,6%), čestitka (1,6%), dijalog (1,5%), povratak, povratnici i povrat (1,5%), Božić (1,5%), rat (1,5%), Europa (1,4%), duhovnost i duša (1,4%), država (1,4%), sekta (1,3%), kršćanstvo i kršćani (1,3%), židovstvo i židovi (1,3%), katolicizam i katolici (1,3%), BiH i Bošnjaci (1,2%), susret (1,2%), svijet (1,2%), te napad i napadači (1,2%).

Na osnovi rezultata najprisutnijih riječi u naslovima priloga može se predstaviti dominantna javna slika o vjerskim zajednicama i religiji u događajima u društveno-političkom i religijskom kontekstu.

U javnoj slici o vjerskim zajednicama i religiji u naslovima dnevnih novina najprisutnije riječi su islam i muslimani. To su nazivi religije, religijske pripadnosti i religijskog identiteta njezinih članova. U vizuri nacionalne povijesti, ovi pojmovi povezani su s turskim prodorom i osvajanjima Balkana te njihovim političkim i religijskim posljedicama. Njihov najveći značaj posljedica je informiranja o njihovom položaju u Hrvatskoj, ali i u svijetu zbog rata u BiH, terorizma i rata protiv terorizma, prosvjeda u islamskim zemljama povodom objave karikatura Muhameda u tiskanim medijima u Europi i govora pape Benedikta XVI. u Regensburgu, njegove isprike muslimanima i ekumenskom putovanju u Tursku i Istanbul.

Očekivano, riječi Hrvatska i Hrvati druge su po učestalosti pojavljivanja i odnose se na državu i na nacionalni identitet naroda te na konkretni kontekst u kojem se odvijaju društveno-politički i religijski procesi koji utječu na njihovu svakodnevnicu. Događaji i djelatnosti vjerskih zajednica, stoga, najviše se dovode u odnos s Hrvatskom i Hrvatima i njihovom dominantnom religijskom orijentacijom koja se zasniva na katoličkom nauku.

Riječi vjera, vjernici i vjerovanje su treće po učestalosti pojavljivanja i prikazuju područje ljudske aktivnosti usmjerene na nadnaravno, s vjernicima kao laičkim akterima u vjerskim zajednicama i njihovim religijskim uvjerenjima. One ukazuju na najznačajnije elemente vjerskog života vjerskih zajednica radi kojih one i postoje te su naznaka njihove prisutnosti u religijskom i društveno-političkom kontekstu, bez obzira na to kojim konkretnim religijskim opcijama pripadaju.

Riječ crkva je na četvrtom mjestu i označava konkretnu bogomolju te najlegitimniji, najtradicionalniji i najznačajniji oblik religijske organizacije i institucije koja se bavi fenomenom religije i religioznosti. Njena učestalost pokazuje da su vjerske zajednice, religije, vjera i vjernici najviše povezani s crkvom, a ukazuje i na njezin širi društveni utjecaj kada se predstavlja kao kolektivni akter u religijskom, ali i društveno-političkom kontekstu.

Rjeđe se pojavljuju riječi pravoslavlje i pravoslavci i na petom su mjestu. To su nazivi konfesije i konfesionalne pripadnosti ili religijskog identiteta njezinih članova, iako ne moraju nužno naglašavati kojoj specifičnoj crkvi pripadaju. Njihova značajna prisutnost posljedica je

izvještavanja o društveno-političkom kontekstu i ratu te religijskom kontekstu u Hrvatskoj, BiH i u drugim državama bivše Jugoslavije, a i u odnosima unutar kršćanstva u svijetu.

Srbija i Srbi su riječi koje su na šestom mjestu i odnose se na državu i nacionalni identitet ovog naroda. Ove riječi nacionalnog predznaka su druge po zastupljenosti pod utjecajem društveno-političkog konteksta raspada Jugoslavije i rata, kao i političke i religijske situacije na prostoru država bivše Jugoslavije. U kontekstu Hrvatske, riječ je o manjinskom narodu i konkretnim problemima ljudskih i vjerskih prava kojima su bili izloženi kao posljedica ratnih događaja, ali i političkim odnosom Hrvatske i Srbije. Bliskost pojmova pravoslavlje, pravoslavci, Srbija i Srbi pokazuje da se pravoslavlje u velikoj mjeri povezivalo sa Srbima i Srbijom, a puno manje s ostalim dominantnim pravoslavnim područjima.

Dalaj Lama su riječ ili pojam koji je na sedmom mjestu i naziv je religijske titule vođe tibetanskog budizma i Tibeta (Ocean mudrosti). Njihovo značajno pojavljivanje posljedica je posjeta Dalaj Lame raznim državama u svijetu i Hrvatskoj i njegovim propagiranjem univerzalnih vrijednosti dijaloga, mirotvorstva, poštivanja ljudskih prava i sloboda, ali i kulturalne autonomije Tibeta unutar Kine, kao jedne od rijetkih komunističkih zemalja koje su ostale u svijetu. U tom kontekstu, postoji značajan interes zbog sličnosti između Tibeta i Hrvatske u borbi za slobodu i poštivanje ljudskih i vjerskih prava unutar komunističkih režima Kine i SFRJ.

Patrijarh je riječ koja je na osmom mjestu i naziv je religijske titule, odnosno vođe autokefalnih pravoslavnih crkvi, a prvenstveno srpske, ruske i istambulske patrijaršije. Visoka zastupljenost vođa pravoslavnih crkvi povezana je s visokom zastupljenošću pravoslavaca i pravoslavlja u naslovima priloga u dnevnim novinama, kao i zbog ekumenskih odnosa katolika i pravoslavaca u kojima patrijarsi imaju glavnu riječ u kontekstu odnosa pravoslavnih crkvi.

Papa je riječ koja je na devetom mjestu i naziv je religijske titule vođe Katoličke crkve i Svete Stolicе. Papa je glavna ličnost Katoličke crkve koja ima ovlast zastupanja i određivanja stajališta Katoličke crkve u ekumenskim odnosima unutar kršćanstva (u prilogima katolici i pravoslavci) i u dijalogu s drugim religijama (u prilogima kršćanstvo i islam), ali također i u političkim procesima, humanitarnim katastrofama i drugim kriznim situacijama na globalnoj razini.

Džamija je riječ koja je na 10. mjestu i ona je naziv za bogomolju islamskih vjernika i u javnosti se koristi i kao oznaka religijskog identiteta muslimana. Ona je druga po redu u kontekstu naziva bogomolja vjerskih zajednica, prvenstveno zbog zastupljenosti muslimana u naslovima priloga, ali i zbog ratnih okolnosti na prostoru bivše Jugoslavije u kojima su džamije rušene i uništavane te zbog problema izgradnje ovih bogomolja u Hrvatskoj.

Mir(otvorstvo), pomirenje i mirotvorci su riječi koje su na 11. mjestu. Ove riječi su povezane s javno proklamiranom ulogom religije i vjerskih zajednica u društvu. Ove riječi se u velikoj mjeri odnose na jednu od osnovna religijskih vrijednosti i vjerovanja koje nalaze svoje mjesto u odnosima između religija, u blagdanskim čestitkama i javnim porukama vjerskih zajednica i njihovih vođa, ali i u konkretnim ratnom kontekstu na prostoru bivše Jugoslavije u kojem se zahtijeva završetak ratnih operacija.

Riječ zajednica je na 12. mjestu i označava blisko povezanu skupinu ljudi na osnovi kulturalnih, vjerskih, etničkih ili nekih drugih oznaka i karakteristika. Isto tako, ona je dio pojma vjerska zajednica i naziva nekih vjerskih zajednica, primjerice židovskih i islamskih. Zbog toga je to jedan od osnovnih pojmova koji opisuju vjersku zajednicu, uz vjeru, vjerovanje i crkvu.

Još rjeđe se pojavljuje riječ sinagoga (na 13. mjestu). Ta riječ je naziv židovskih bogomolja i kao takva je treća po redu, nakon crkvi i džamija. Najznačajnije teme su bile povezane s otvaranjem, izgradnjom i obnovom sinagoga kao židovskih sakralnih objekata u Hrvatskoj (Zagreb), ali i u Njemačkoj.

Riječ mitropolit je na 14. mjestu i naziv je i titula čelnika mitropolije ili, primjerice, Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj. Posebno zbog djelovanja ovog potonjeg je ova riječ učestalije prisutna u naslovima.

Riječi politika i političari nalaze se na 15. mjestu i to su pojmovi koji se odnose na politički kontekst i političke aktere kao zasebnu sferu u kojoj religija ne treba ulaziti s obzirom na odvojenost crkve i države. Ipak, ove riječi se periferno povezuju i s vjerskim zajednicama i njihovim djelatnicima, primjerice kada su njihovi stavovi uključeni u debatu o osamostaljenju i opredjeljenju za stvaranje samostalnih država, o izborima i političkim strankama, ali i o posljedicama promjena unutar vjerskih zajednica i političkim stavovima o njima, koji utječu na politiku na razini nacije.

Riječ episkop je na 16. mjestu i naziv je osobe koja je na čelu eparhije (biskupije) kao dijela pojedine pravoslavne crkve, a svojim mjestom i odražava rang i hijerarhijski status, jer slijedi nakon patrijarha i mitropolita.

Čestitka je na 17. mjestu i odnosi se u manjoj mjeri na čestitanje povodom izbora vođa vjerskih zajednica, a u većoj mjeri čestitkama i najboljim željama povodom religijskih blagdana. Njih su izražavali religijski djelatnici i u znatnijoj mjeri politički akteri, koji su tim javnim porukama protokolarno priznavali tradicionalnu prisutnost pravoslavnih i protestantskih crkvi te islamskih i židovskih vjerskih zajednica.

Dijalog je riječ na 18. mjestu i tu je prvenstveno riječ o dijalogu između kršćanskih i nekršćanskih religija, ali i o ekumenskim odnosima između kršćanskih konfesija. U oba slučaja termin naglašava religijsku raznolikost te poštovanje i toleranciju religijskih tradicija.

Povratak, povratnici i povrat su riječi na 19 mjestu i bave se specifičnim političkim i religijskim kontekstom u Hrvatskoj vezanim uz normalizaciju odnosa između zaraćenih strana nakon završetka rata. S jedne strane je riječ o političkoj normalizaciji i povratku izbjeglica i povratnicima (prvenstveno Srbima i svećenicima Srpske pravoslavne crkve), dok je s druge strane riječ o normalizaciji u odnosima vjerskih zajednica i države te regulaciji i rješavanju povrat imovine vjerskih zajednica oduzetih za vrijeme SFRJ, čime se pojavila naznaka rješavanja problema manjina u Hrvatskoj.

Božić je na 20. mjestu i to je kršćanski blagdan rođenja Isusa kojeg slave Katolička crkva, pravoslavne crkve i protestantske crkve. Stoga je najznačajniji blagdan i u njemu sudjeluje najveći broj vjernika u Hrvatskoj, na koji su se prethodne čestitke naviše odnosile.

Rat je na 21. mjestu i uglavnom se odnosi na rat i razaranje u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, koji se ponekad povezivao s vjerom, a korišten i u političkim odnosima između Srbije i Makedonije, te u odnosima između pravoslavnih crkvi i između židovskih zajednica u kojima su prisutni sukobi.

Europa je na 22. mjestu i riječ je povezana s europskim prostorom kao kolektivnim akterom i njihovim stavom prema društveno-političkom ili religijskom kontekstu određenog događaja ili pojave.

Duhovnost i duša su riječi na 23. mjestu i povezane su sa širim oblikom vjerovanja i učenja koji impliciraju unutrašnji rast i razvoj pojedinca i zajednice pod njihovim blagotvornim utjecajem.

Država je na 24. mjestu i označava suvereni prostor nacionalne države kao kolektivnog aktera u odnosima pojedinaca i skupina unutar granica i van granica države u međunarodnim odnosima.

Sekta je na 25. mjestu. To je pojam koji opisuje odbjegli skupinu unutar religija ili konfesija koja propituje legalitet i legitimitet postojećeg vodstva te se odvaja i stvara zasebnu organizaciju. U nas ima pogrdan karakter i povezuje se s opasnim i fanatičnim vjerovanjem. Najčešće se pojavljuje kod nekršćanskih i kršćanskih novih religijskih pokreta te jednom kod pravoslavnih i kod protestantskih crkvi.

Iza ovih riječi se pojavljuju nazivi i religijski identitet ostalih religija ili konfesija (kršćanstvo i kršćani, židovstvo i židovi, katolicizam i katolici), BiH i Bošnjaci kao nazivi države i nacionalnog identiteta, susret kao aktualni događaj u kojem sudjeluje nekoliko političkih i/ili vjerskih sudionika, svijet kao prostor cjelokupne zemlje ili nekog pojedinog segmenta svijeta (primjerice islamski svijet), te napad, napadači i napadanje kao djelatnosti aktera koji dovode poredak ili organizaciju u pitanje nasilnim sredstvima, prvenstveno u ratnim i poratnim okolnostima te u odnosima unutar vjerskih zajednica. Druge riječi pojavljuju se još rjeđe.

Od riječi značajnije povezanih s religijskim kontekstom najprisutniji su nazivi religija, konfesija i religijskog identiteta njihovih pripadnika (najviše islam i muslimani te pravoslavlje i pravoslavci, a manje kršćanstvo i kršćani, židovstvo i židovi, te katolicizam i katolici), načini religioznosti (vjera, vjernici i vjerovanje puno više od duhovnosti i duše), oblici i nazivi religijske organizacije i bogomolja (crkva, džamija i zajednica više, a sinagoga i sekta manje), religijski djelatnici (najviše Dalaj Lama, patrijarh i papa, a manje mitropolit i episkop), te religijski događaji i djelatnosti (mir(otvorstvo), mirotvorci i pomirenje najviše, a čestitka, dijalog, Božić i susret manje).

Od riječi značajnije povezanih s nacijom i društveno-političkim kontekstom najprisutniji su nazivi teritorija i nacionalne pripadnosti (najviše Hrvatska i Hrvati i Srbi i Srbija, a manje Europa, svijet i BiH i Bošnjaci) te djelovanje i akteri unutar tog konteksta (politika i političari, povratak, povratnici i povrat te rat više, a država i napad, napadači i napadanje manje).

Kao zaključak, u naslovima dnevnih novina riječi iz religijskog konteksta su upotrebljavane učestalije od onih iz nacionalnog i društveno-političkog konteksta. Ipak, ove riječi su u mnogim naslovima vezane jedne uz druge i impliciraju njihovu povezanost u događajima o kojima je riječ.

U tablici 27 nalaze se najprisutnije vjerske zajednice i njihovi djelatnici u naslovima priloga u dnevnim novinama u cjelokupnom razdoblju istraživanja.

Tablica 27: najprisutnije vjerske zajednice i njihovi djelatnici u naslovima priloga (1990.-2006.)

Najprisutniji vjerske zajednice i njihovi djelatnici	F	%	R
Dalaj Lama Tenzin Gyatso	74	4,1	1
Patrijarh Pavle	66	3,6	2
Papa Benedikt XVI.	52	2,9	3
Srpska pravoslavna crkva	46	2,5	4
Mitropolit Jovan (Pavlović)	35	1,9	5
Muftija Ševko efendija Omerbašić	35	1,9	6
Reis-ul-ulema Mustafa efendija Cerić	26	1,4	7
Islamska zajednica	22	1,2	8
Scijskološka crkva	20	1,1	9
Nadbiskup Emmanuel Milingo	15	0,8	10
Jehovini svjedoci	14	0,8	11
Reis-ul-ulema Jakub Selimoski	14	0,8	12
Nadbiskup Josip Bozanić	12	0,7	13
Papa Ivan Pavao II.	12	0,7	14
Guru Damir Rožman	12	0,7	15
Patrijarh Aleksej II.	11	0,6	16
Episkop Fotije (Sladojević)	11	0,6	17
Rabin Kotel Dadon	10	0,5	18
Židovska općina Zagreb	10	0,5	19
Ukupno	1822	100,0	

U tablici su frekvencije (f), postoci (%) i rangovi (R).

Od vjerskih djelatnika, u naslovima su najprisutniji vođe tibetanskog budizma Dalaj Lama Tenzin Gyatso (4,1%), srpske patrijaršije patrijarh Pavle (3,6%) i Svete Stolica papa Benedikt XVI. (2,9%). Rjeđe se pojavljuju vođa Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj mitropolit Jovan (1,9%), vođa Islamske zajednice u Hrvatskoj muftija Ševko efendija Omerbašić (1,9%), te vođa Islamske zajednice u BiH reis-ul-ulema Mustafa efendija Cerić (1,4%).

Još rjeđe se pojavljuju nadbiskup Katoličke crkve Emmanuel Milingo (0,8%), vođa Islamske zajednice bivše Jugoslavije reis-ul-ulema Jakub Selimoski (0,7%), vođa Katoličke crkve u Hrvatskoj nadbiskup Josip Bozanić (0,7%), bivši vođa Svete Stolica papa Ivan Pavao II. (0,7%), vođa Zajednice čiste Božje ljubavi guru Damir Rožman (0,7%), vođa ruske patrijaršije patrijarh Aleksej II. (0,6%), episkop Fotije (0,6%) i vođa Židovske općine Zagreb i potom Židovske vjerske zajednice Bet Israel rabin Kotel Dadon (0,5%).

Od vjerskih zajednica, u naslovima su najprisutnije Srpska pravoslavna crkva (2,5%), Islamska zajednica (1,2%) i Scijskološka crkva (1,1%), a rjeđe se pojavljuju Jehovini svjedoci (0,8%) i Židovska općina Zagreb (0,5%), dok se ostali nazivi vjerskih zajednica pojavljuju još rjeđe.

Iz ovih rezultata se može zaključiti da su se u naslovima priloga dnevnih novina učestalije pojavljivala imena i titule vjerskih djelatnika od naziva vjerskih zajednica. Stoga se može zaključiti da su u dnevnim novinama vođe vjerskih zajednica značajnije od samih vjerskih zajednica prikazani kao religijski akteri koji utječu na događaje iz priloga. Najprisutniji su vođe tibetanskog budizma, tradicionalno prisutnih vjerskih zajednica (pravoslavnih crkvi, Katoličke crkve, islamskih zajednica i židovske zajednice) i nekršćanskog novog religijskog pokreta poniklog na tlu Hrvatske. Od vjerskih zajednica najprisutnije su tradicionalno prisutne vjerske zajednice (Srpska pravoslavna crkva, Islamska zajednica i Židovska općina Zagreb) i manje nekršćanski i kršćanski novi religijski pokreti (Scijentološka crkva i Jehovini svjedoci).

4.2. Rezultati ukrštanja varijabli priloga o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

U ovom dijelu predstavljaju se rezultati ukrštenih varijabli priloga koji se odnose na prezentaciju vjerskih zajednica (tipologiju) u dnevnim novinama i razdobljima. U tu svrhu smo koristili hi-kvadrat test, koji pokazuje da li postoji statistički značajna vjerojatnost povezanosti između dvije varijable s kategoričkim podacima, odnosno pokazuje da li su frekvencije dobivene slučajno ili ne, ali ne pokazuje jačinu povezanosti tih dviju varijabli.

Tablica 28: zastupljenost vjerskih zajednica u priložima dnevnih novina i razdobljima

Tip vjerske zajednice	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pravoslavne crkve	26 33,3	72 52,9	106 44,5	201 54,5	405 49,3	60 25,5	54 26,5	63 26,7	93 28,5	270 27,0
islamske zajednice	18 23,1	28 20,6	57 23,9	82 22,2	185 22,5	104 44,3	70 34,3	63 26,7	88 27,0	325 32,5
židovske zajednice	4 5,1	4 2,9	11 4,6	18 4,9	37 4,5	12 5,1	17 8,3	14 5,9	29 8,9	72 7,2
protestantske crkve	2 2,6	2 1,5	5 2,1	3 0,8	12 1,5	3 1,3	0 0,0	3 1,3	5 1,5	11 1,1
kršćanski novi religijski pokreti	8 10,3	12 8,8	29 12,2	12 3,3	61 7,4	11 4,7	14 6,9	21 8,9	23 7,1	69 6,9
nekršćanski novi religijski pokreti	17 21,8	17 12,5	26 10,9	49 13,3	109 13,3	27 11,5	44 21,6	61 25,8	51 15,6	183 18,3
ostalo	3 3,8	1 0,7	4 1,7	4 1,1	12 1,5	18 7,7	5 2,5	11 4,7	37 11,3	71 7,1
Ukupno	78 100,0	136 100,0	238 100,0	369 100,0	821 100,0	235 100,0	204 100,0	236 100,0	326 100,0	1001 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 28 nalaze se rezultati zastupljenosti vjerskih zajednica u priložima dnevnih novina i razdobljima.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), najprisutnije vjerske zajednice su pravoslavne crkve, koje se pojavljuju u polovici priloga (49,3%). One su najprisutnije u Vjesniku (54,5%) i Slobodnoj Dalmaciji (52,9%), a najmanje u Novom listu (33,3%). Manje zastupljene su islamske zajednice, koje se pojavljuju u manje od četvrtine priloga (22,5%). Najprisutnije su u Večernjem listu (23,9%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (20,6%). Manje prisutni su i nekršćanski novi religijski pokreti (13,3%), koji su najprisutniji u Novom listu (21,8%), a najmanje u Večernjem listu (10,9%). Još slabije zastupljeni su kršćanski novi religijski pokreti (7,4%), koji su najprisutniji u Večernjem listu (12,2%), a najmanje u Vjesniku (3,3%), zatim židovske zajednice (4,5%), koje su najprisutnije u Novom listu (5,1%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (2,9%), te protestantske crkve i skupina „ostalo“ (svaka s 1,5%). Protestantske crkve su najprisutnije u Novom listu (2,6%), a najmanje u Vjesniku (0,8%), dok je skupina ostalo najprisutnija u Novom listu (3,8%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (0,7%). Veće razlike u zastupljenosti vjerskih zajednica u dnevnim novinama prisutne su kod pravoslavnih crkvi i nekršćanskih novih religijskih pokreta.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), najzastupljenije su postale islamske zajednice, koje su prisutne u trećini priloga (32,5%, uz porast od 10%). Najprisutnije su u Novom listu (44,3%), a najmanje u Večernjem listu (26,7%) i Vjesniku (27,0%). Nešto slabije zastupljene, kroz više od četvrtine priloga, su pravoslavne crkve (27,0%, uz pad od 27%), koje su najprisutnije u Vjesniku (28,5%), a najmanje u Novom listu (25,5%). U nešto manje od petine priloga pojavljuju se nekršćanski novi religijski pokreti (18,3%, uz porast od 5%), koji su najprisutniji u Večernjem listu (25,8%), a najmanje u Novom listu (11,5%). Najmanje prisutne su židovske zajednice (7,2%, uz porast od 3%), koje su najprisutnije u Vjesniku (8,9%), a najmanje u Novom listu (5,1%), zatim skupina „ostalo“ (7,1%, uz porast od 6%), koja je najprisutnija u Vjesniku (11,3%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (2,5%), te kršćanski novi religijski pokreti (6,9%) i protestantske crkve (1,1%). Kršćanski novi religijski pokreti najprisutniji su u Večernjem listu (8,9%), a najmanje u Novom listu (4,7%), dok su protestantske crkve najprisutnije u Vjesniku (1,5%), a u Slobodnoj Dalmaciji nisu prisutne. Veće razlike u zastupljenosti vjerskih zajednica u dnevnim novinama prisutne su kod islamskih zajednica, nekršćanskih novih religijskih pokreta i skupine „ostalo“.

U prvom i drugom razdoblju najprisutnije su tradicionalno i povijesno prisutne pravoslavne crkve i islamske zajednice, a izuzetak su puno manje zastupljene židovske zajednice i protestantske crkve, dok su manje prisutni nekršćanski i kršćanski novi religijski pokreti, te pogotovo skupina „ostalo“.

Hi-kvadrat test pokazuje da postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=121,300$, $df=6$, $p<0,001$). Kod većine vjerskih zajednica nema značajnije razlike u zastupljenosti prezentacije u prvom i drugom razdoblju. Ipak, pravoslavne crkve češće su zastupljene u prvom razdoblju, dok u drugom razdoblju bilježe značajan pad u zastupljenosti. Obrnuti je slučaj kod islamskih zajednica, skupine „ostalo“ i nekršćanskih novih religijskih pokreta. Ove skupine vjerskih zajednica značajnije su zastupljene u drugom razdoblju, u kojem dolazi do porasta njihove prisutnosti u dnevnim novinama. Na drugačiji način rečeno, pravoslavne crkve povezanije su s prvim razdobljem, a islamske zajednice, skupina „ostalo“ i nekršćanski novi religijski pokreti s drugim razdobljem.

Kao *zaključak*, ovi rezultati pokazuju da je učestalost prezentacije vjerskih zajednica u dnevnim novinama i razdobljima doista *različita*. Najočigledniji razlog promjene zastupljenosti vjerskih zajednica u dnevnim novinama i u dva razdoblja istraživanja treba tražiti u promjenama društveno-političkog konteksta i tema koje su povezane s njima. Čini se da se promjena društveno-političkog konteksta i tema posebice odnosi na pravoslavne crkve i islamske zajednice, a u određenoj mjeri i na nekršćanske nove religijske pokrete i skupinu „ostalo“.

Za smislenija objašnjenja ove promjene potrebno je razmotriti dodatne indikatore prezentacije vjerskih zajednica, a kao dodatni indikatori koriste se sljedeće varijable priloga: 1) tema; 2) akteri; 3) orijentacija aktera; 4) orijentacija; 5) diskurs; 6) prikaz vjerskih zajednica; 7) veličina.

4.2.1. Teme u prilogima dnevnih novina i razdobljima

U ovom dijelu predstavljamo rezultate tema u prilogima o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima. One su indikator širine interesa koje javnost pokazuju za djelatnosti vjerskih zajednica te širine djelatnosti vjerskih zajednica.

U Tablici 29 nalaze se teme priloga u kojima se pojavljuju pravoslavne crkve u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavilo se 20 tema, od kojih dvije samo u prvom razdoblju i jedna samo u drugom, a nije se pojavila samo jedna – terorizam i rat protiv terorizma.

Tablica 29: tema priloga o pravoslavnim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Tema	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi...	3 11,5	9 12,5	13 12,3	20 10,0	45 11,1	3 5,0	1 1,9	2 3,2	8 8,6	14 5,2
obredi, običaji, obljetnice i ceremonije	4 15,4	18 25,0	13 12,3	20 10,0	55 13,6	24 40,0	15 27,8	14 22,2	21 22,6	74 27,4
ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija...	0 0,0	10 13,9	11 10,4	23 11,4	44 10,9	12 20,0	10 18,5	9 14,3	20 21,5	51 18,9
učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima...	1 3,8	1 1,4	0 0,0	0 0,0	2 0,5	1 1,7	0 0,0	1 1,6	0 0,0	2 0,7
izdavačka djelatnost i obrazovanje djelatnika	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,9	1 1,6	1 1,1	3 1,1
posjeti, programi, predavanja i kongresi	0 0,0	0 0,0	6 5,7	5 2,5	11 2,7	1 1,7	1 1,9	1 1,6	1 1,1	4 1,5
sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica...	2 7,7	1 1,4	1 0,9	5 2,5	9 2,2	0 0,0	0 0,0	0 0,0	3 3,2	3 1,1
ugovori između države i malih vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 0,5	1 0,2	2 3,3	0 0,0	1 1,6	2 2,2	5 1,9
zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica	0 0,0	1 1,4	0 0,0	0 0,0	1 0,2	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,1	1 0,4
povrat imovine malih vjerskih zajednica	0 0,0	1 1,4	1 0,9	2 1,0	4 1,0	3 5,0	1 1,9	5 7,9	3 3,2	12 4,4
financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja...	1 3,8	2 2,8	1 0,9	3 1,5	7 1,7	2 3,3	10 18,5	3 4,8	1 1,1	16 5,9
vjeronauk u školi i dušobrižništvo u vojsci...	0 0,0	1 1,4	0 0,0	1 0,5	2 0,5	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice...	0 0,0	0 0,0	3 2,8	0 0,0	3 0,7	0 0,0	0 0,0	5 7,9	3 3,2	8 3,0
povijest	0 0,0	4 5,6	2 1,9	9 4,5	15 3,7	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
kulturna baština i popularna kultura	0 0,0	1 1,4	2 1,9	4 2,0	7 1,7	4 6,7	4 7,4	1 1,6	4 4,3	13 4,8
politika i civilno društvo, društveno-ekonomske...	2 7,7	3 4,2	5 4,7	8 4,0	18 4,4	4 6,7	0 0,0	7 11,1	13 14,0	24 8,9
rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata...	4 15,4	10 13,9	25 23,6	62 30,8	101 24,9	0 0,0	4 7,4	2 3,2	2 2,2	8 3,0
normalizacija odnosa, Dayton i povratak...	4 15,4	8 11,1	13 12,3	22 10,9	47 11,6	3 5,0	3 5,6	4 6,3	6 6,5	16 5,9
ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina...	1 3,8	1 1,4	2 1,9	8 4,0	12 3,0	0 0,0	1 1,9	2 3,2	0 0,0	3 1,1
kriminal i devijantnost	4 15,4	1 1,4	8 7,5	8 4,0	21 5,2	1 1,7	3 5,6	5 7,9	4 4,3	13 4,8
Ukupno	26 100,0	72 100,0	106 100,0	201 100,0	405 100,0	60 100,0	54 100,0	63 100,0	93 100,0	270 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) najzastupljenija tema priloga o pravoslavnim crkvama je rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin, koji su prisutni u

četvrtini priloga (24,9%). Ta je tema najprisutnija u Vjesniku (30,8%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (13,9%) i Novom listu (15,4%). Četiri teme slabije su zastupljene i prisutne su s nešto više od desetine priloga svaka. Obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (13,6%) najprisutniji su u Slobodnoj Dalmaciji (25,0%), a najmanje u Vjesniku (10,0%). Normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika (11,6%) najprisutnija je u Novom listu (15,4%), a najmanje u Vjesniku (10,9%). Organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje vjerskih zajednica (11,1%) najprisutniji su u Slobodnoj Dalmaciji (12,5%), a najmanje u Vjesniku (10,0%). Ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (10,9%) najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (13,9%), a najmanje u Večernjem listu (10,4%), dok u Novom listu nije prisutna. Najslabije zastupljene su sljedeće teme. Kriminal i devijantnost (5,2%) je najprisutnija u Novom listu (15,4%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (1,4%). Politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito (4,4%) najprisutnija je u Novom listu (7,7%), a najmanje u Vjesniku (4,0%). Povijest (3,7%) je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (5,6%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (1,9%), dok je nema u Novom listu. Ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi (3,0%) najprisutnija je u Vjesniku (4,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (1,4%). Ostalih 9 tema još su slabije zastupljene (2,7% i manje).

Veće razlike u zastupljenosti tema povezanih s pravoslavnim crkvama u dnevnim novinama prisutne su kod tema rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin, obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, te kriminal i devijantnost.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) je došlo do promjene zastupljenosti tema o pravoslavnim crkvama. Najzastupljenija tema postala je obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, koji su prisutni u nešto više od četvrtine priloga (27,4%, uz porast od 14%). Najprisutnija je u Novom listu (40,0%), a najmanje u Večernjem listu (22,2%) i Vjesniku (22,6%). Manje zastupljena tema je ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć, koja je prisutna u nešto manje od petine priloga (18,9%, uz porast od 8%). Najprisutnija je u Vjesniku (21,5%), a najmanje u Večernjem listu (14,3%). Manje zastupljena tema je politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito, koja je prisutna u nešto manje od desetine priloga (8,9%, uz porast od 5%). Najprisutnija je u Vjesniku (14,0%), a najmanje u Novom listu (6,7%), dok je nema u Slobodnoj Dalmaciji. Ostalih 15 tema još su slabije zastupljene (5,9% i manje). Od njih, najviše prisutne teme su financiranje malih

vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata (5,9%), koja je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (18,5%), a najmanje u Vjesniku (1,1%), te normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika (5,9%), koja je najprisutnija u Vjesniku (6,5%), a najmanje u Novom listu (5,0%). Najveći pad zastupljenosti je kod tema teme rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin (pad od 22%), organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje vjerskih zajednica, te normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika (svaka uz pad od 6%).

Veće razlike u zastupljenosti tema povezanih s pravoslavnim crkvama u dnevnim novinama prisutne su kod tema obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, financiranje malih vjerskih zajednica te izgradnja i obnova vjerskih objekata.

Na osnovi ovih rezultata, možemo *zaključiti* da je u *prvom* razdoblju kod djelatnosti pravoslavnih crkvi najprisutnija tema rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin, prvenstveno u okviru njihovih djelatnosti na području bivše Jugoslavije (rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, napad NATO-a na Srbiju). Prema tome, pravoslavne crkve su značajnije prezentirane kroz teme šireg društveno-političkog konteksta, a manje religijskih vrijednosti, praksi i organizacije te pogotovo odnosa države i vjerskih zajednica. Najprisutnija je politička razina te politizacija religije i religizacija politike.

U *drugom* razdoblju je kod djelatnosti pravoslavnih crkvi najprisutnija tema obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, prvenstveno vezane uz blagdane Božića i Uskrsa, ali i krštenja u rijeci Korani. Manje prisutne teme su ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć, kroz susret pape Benedikta XVI: i ekumenskog patrijarha Bartolomeja I. u Turskoj, te politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito, koja se odnosi na prostor Srbije, Crne Gore i Makedonije. Najprisutnije su postale teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a manje šireg društveno-političkog konteksta, te odnosa države i vjerskih zajednica, koji su u porastu. Stoga, naglašenija je obredna i ekumenska razina djelatnosti pravoslavnih crkvi, a pad u učestalosti prezentacije pravoslavnih crkvi vezan je prvenstveno uz završetak ratnih okolnosti i uključenosti pravoslavnih crkvi svojim djelatnostima i porukama u tom kontekstu.

U Tablici 30 nalaze se teme priloga u kojima se pojavljuju islamske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavilo se 20 tema, od kojih četiri samo u drugom razdoblju, a nije se pojavila samo kulturna baština i popularna kultura.

Tablica 30: tema priloga o islamskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Tema	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi...	0 0,0	1 3,6	4 7,0	5 6,1	10 5,4	2 1,9	2 2,9	3 4,8	3 3,4	10 3,1
obredi, običaji, obljetnice i ceremonije	11 61,1	1 3,6	5 8,8	13 15,9	30 16,2	13 12,5	8 11,4	3 4,8	23 26,1	47 14,5
ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija...	2 11,1	1 3,6	5 8,8	8 9,8	16 8,6	11 10,6	12 17,1	8 12,7	9 10,2	40 12,3
učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima...	1 5,6	0 0,0	1 1,8	4 4,9	6 3,2	7 6,7	3 4,3	4 6,3	2 2,3	16 4,9
izdavačka djelatnost i obrazovanje djelatnika	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 3,2	1 1,1	3 0,9
posjeti, programi, predavanja i kongresi	0 0,0	0 0,0	1 1,8	0 0,0	1 0,5	2 1,9	0 0,0	1 1,6	0 0,0	3 0,9
sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica...	1 5,6	6 21,4	1 1,8	3 3,7	11 5,9	7 6,7	5 7,1	2 3,2	8 9,1	22 6,8
ugovori između države i malih vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	1 1,8	0 0,0	1 0,5	1 1,0	0 0,0	1 1,6	5 5,7	7 2,2
zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,4	5 7,9	0 0,0	6 1,8
povrat imovine malih vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,1	1 0,3
financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja...	1 5,6	1 3,6	1 1,8	7 8,5	10 5,4	31 29,8	4 5,7	4 6,3	5 5,7	44 13,5
vjeronauk u školi i dušobrižništvo u vojsci...	1 5,6	2 7,1	1 1,8	2 2,4	6 3,2	0 0,0	0 0,0	1 1,6	2 2,3	3 0,9
kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice...	0 0,0	0 0,0	1 1,8	0 0,0	1 0,5	3 2,9	0 0,0	0 0,0	1 1,1	4 1,2
povijest	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	3 4,3	0 0,0	1 1,1	4 1,2
politika i civilno društvo, društveno-ekonomske...	0 0,0	2 7,1	2 3,5	4 4,9	8 4,3	3 2,9	3 4,3	2 3,2	5 5,7	13 4,0
rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata...	0 0,0	10 35,7	24 42,1	17 20,7	51 27,6	0 0,0	1 1,4	0 0,0	1 1,1	2 0,6
normalizacija odnosa, Dayton i povratak...	0 0,0	1 3,6	0 0,0	1 1,2	2 1,1	0 0,0	0 0,0	1 1,6	0 0,0	1 0,3
terorizam i rat protiv terorizma	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	6 5,8	8 11,4	9 14,3	10 11,4	33 10,2
ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina...	1 5,6	3 10,7	3 5,3	9 11,0	16 8,6	16 15,4	18 25,7	14 22,2	9 10,2	57 17,5
kriminal i devijantnost	0 0,0	0 0,0	7 12,3	9 11,0	16 8,6	2 1,9	2 2,9	3 4,8	2 2,3	9 2,8
Ukupno	18 100,0	28 100,0	57 100,0	82 100,0	185 100,0	104 100,0	70 100,0	63 100,0	88 100,0	325 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), kod islamskih zajednica najzastupljenija tema je rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin, koja je prisutna u više od četvrtine priloga (27,6%). Ona je najprisutnija u Večernjem listu (42,1%), a najmanje u Vjesniku (20,7%), dok je nema u Novom listu. Slabije zastupljena tema je obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (16,2%), koja je najprisutnija u Novom listu (61,1%), a najmanje u

Slobodnoj Dalmaciji (3,6%). Ostale tri teme pojavljuju se dva puta rjeđe i prisutne su u manje od desetine priloga (svaka s 8,6%). Ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć najprisutniji su u Novom listu (11,1%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (3,6%). Ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi najprisutniji su u Vjesniku (11,0%) i Slobodnoj Dalmaciji (10,7%), a najmanje u Večernjem listu (5,3%) i Novom listu (5,6%). Kriminal i devijantnost najprisutniji je u Večernjem listu (12,3%), a najmanje u Vjesniku (11,0%), dok u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji nije prisutan kao tema. Ostalih 10 tema pojavljuju se još rjeđe (5,9% i manje), a od njih najviše sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito (5,9%), koja je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (21,4%), a najmanje u Večernjem listu (1,8%).

Veće razlike u zastupljenosti tema povezanih s islamskim zajednicama u dnevnim novinama prisutne su kod tema rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin, obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, te sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) došlo je do promjene zastupljenosti tema o islamskim zajednicama. Najzastupljenija tema postala je ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi, koja se pojavljuje u nešto manje od petine priloga (17,5%, uz porast od 11%). Ona je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (25,7%), a najmanje u Vjesniku (10,2%). Slabije zastupljene teme prisutne su u nešto više od desetine priloga ili u desetini priloga. Obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (14,5%) najprisutnije su u Vjesniku (26,1%), a najmanje u Večernjem listu (4,8%). Financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata (13,5%, uz porast od 5%) najprisutnija je u Novom listu (29,8%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (5,7%) i Vjesniku (5,7%). Ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (12,3%) najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (17,1%), a najmanje u Vjesniku (10,2%) i Novom listu (10,6%). Terorizam i rat protiv terorizma (10,2%) najprisutniji je u Večernjem listu (14,3%), a najmanje u Novom listu (5,8%). Ostalih 15 tema još su manje prisutne (6,8% i manje).

Najveći pad doživjele su teme rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin (pad od 27%), te kriminal i devijantnost (pad od 6%).

Veće razlike u zastupljenosti tema povezanih s islamskim zajednicama u dnevnim novinama prisutne su kod tema ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i

prosvjedi, obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, te financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata.

Na osnovi ovih rezultata, možemo *zaključiti* da je kod djelatnosti islamskih zajednica u *prvom* razdoblju najprisutnija tema rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin, koja se većim dijelom odnosi na prostor Bosne i Hercegovine, prvenstveno kroz izvještavanja o uništavanju i miniranju džamija kao dijela kulturne baštine Bosne i Hercegovine, genocidu i zločinu, ubijanju i silovanju muslimana i muslimanki, gladovanju i patnji u ratnom okruženju, kao i prosvjedima vjerskih djelatnika protiv takvog razvoja situacije.

S ovom temom povezane su i dvije nešto manje zastupljene teme: ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi te kriminal i devijantnost. Prema ovim rezultatima, islamske zajednice su kao i pravoslavne crkve značajnije prezentirane kroz teme šireg društveno-političkog konteksta, a manje religijskih vrijednosti, praksi i organizacije te pogotovo odnosa države i vjerskih zajednica.

U *drugom* razdoblju, kod islamskih zajednica najprisutnija tema je ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi, a u velikoj mjeri se odnosi na globalni kontekst i odnos zapada i pape Benedikta XVI. prema islamu (skrnavljenje Kurana u Guantanamu, objava karikature Muhameda, govor pape u Regensburgu u kojem je kritizirao islam kao vjeru koja se širila mačem), koji su prouzročili prosvjede u islamskom svijetu. Ipak, ova i druge teme šireg društveno-političkog konteksta izjednačile su se u prisutnosti s temama religijskih vrijednosti, praksi i organizacije; prvenstveno zbog ekumenskih i dijaloških nastojanja pape Benedikta XVI. u Turskoj, koji je uslijedio nakon prosvjeda islamskog svijeta zbog njegovog govora u Regensburgu.

Manje prisutne su teme odnosa države i vjerskih zajednica, koje su u porastu s obzirom na obim gradnje islamskih objekata u Bosni i Hercegovini, te na probleme vezane uz izgradnju i financiranje vjerskih objekata u Hrvatskoj (posebice u Rijeci). U slučaju djelatnosti islamskih zajednica, prema tome, još uvijek je izražena politička razina te politizacija religije i religizacija politike.

U Tablici 31 nalaze se teme priloga u kojima se pojavljuju židovske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavilo se 14 tema, od kojih jedna samo u prvom, a četiri samo u drugom razdoblju.

Tablica 31: tema priloga o židovskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Tema	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi...	0 0,0	0 0,0	2 18,2	1 5,6	3 8,1	2 16,7	7 41,2	5 35,7	8 27,6	22 30,6
obredi, običaji, obljetnice i ceremonije	1 25,0	0 0,0	4 36,4	7 38,9	12 32,4	1 8,3	2 11,8	0 0,0	1 3,4	4 5,6
ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija...	1 25,0	1 25,0	1 9,1	2 11,1	5 13,5	1 8,3	0 0,0	1 7,1	3 10,3	5 6,9
učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 8,3	0 0,0	1 7,1	1 3,4	3 4,2
izdavačka djelatnost i obrazovanje djelatnika	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 5,9	0 0,0	1 3,4	2 2,8
sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica...	1 25,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 2,7	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 5,6	1 2,7	0 0,0	0 0,0	1 7,1	0 0,0	1 1,4
povrat imovine malih vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 5,6	1 2,7	0 0,0	0 0,0	1 7,1	0 0,0	1 1,4
financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja...	0 0,0	1 25,0	1 9,1	6 33,3	8 21,6	1 8,3	2 11,8	2 14,3	2 6,9	7 9,7
kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 16,7	4 23,5	2 14,3	3 10,3	11 15,3
povijest	1 25,0	1 25,0	2 18,2	0 0,0	4 10,8	1 8,3	1 5,9	0 0,0	1 3,4	3 4,2
kulturna baština i popularna kultura	0 0,0	1 25,0	0 0,0	0 0,0	1 2,7	2 16,7	0 0,0	1 7,1	7 24,1	10 13,9
politika i civilno društvo, društveno-ekonomske...	0 0,0	0 0,0	1 9,1	0 0,0	1 2,7	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 3,4	1 1,4
ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 8,3	0 0,0	0 0,0	1 3,4	2 2,8
Ukupno	4 100,0	4 100,0	11 100,0	18 100,0	37 100,0	12 100,0	17 100,0	14 100,0	29 100,0	72 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), najzastupljenija tema židovskih zajednica je obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, koja je prisutna u trećini priloga (32,4%). Ona je najprisutnija u Vjesniku (38,9%), a najmanje u Novom listu (25,0%) te u Slobodnoj Dalmaciji, u kojoj se nije pojavila kao tema. Slabije zastupljena tema je financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata, koja je prisutna u petini priloga (21,6%). Najprisutnija je u Vjesniku (33,3%), a najmanje u Večernjem listu (9,1%), dok se u Novom listu nije pojavila. U nešto više od desetine priloga prisutne su teme ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (13,5%), koja je najprisutnija u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji (u svakoj s 25,0%), a najmanje u Večernjem listu (9,1%), te povijest (10,8%), koja je najprisutnija u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji (u svakoj s 25,0%), a najmanje u Večernjem listu (18,2%), dok se u Vjesniku nije pojavila kao tema. Ostalih 7 tema najmanje su zastupljene (8,1% i manje), a od njih je najprisutnija tema organizacijski i hijerarhijski

(re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice (8,1%), koja je najprisutnija u Večernjem listu (18,2%), a najmanje u Vjesniku (5,6%), dok se u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji nije pojavila kao tema. Veće razlike u zastupljenosti tema povezanih s židovskim zajednicama u dnevnim novinama prisutne su kod tema običaji, obljetnice i ceremonije te financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), najzastupljenija tema postala je organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice, koja je prisutna u nešto manje od trećine priloga (30,6%, uz porast od 22%). Najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (41,2%), a najmanje u Novom listu (16,7%). Slabije zastupljene teme prisutne su u više od desetine priloga. Kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke (15,3%) najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (23,5%), a najmanje u Vjesniku (10,3%). Kulturna baština i popularna kultura (13,9%, uz porast od 11%) najprisutnija je u Vjesniku (24,1%), a najmanje u Večernjem listu (7,1%) i Slobodnoj Dalmaciji, u kojoj se nije pojavila kao tema. Ostalih 10 tema još manje je zastupljeno (9,7% i manje), a od njih najviše financiranje malih vjerskih zajednica izgradnja i obnova vjerskih objekata (9,7%), koja je najprisutnija u Večernjem listu (14,3%), a najmanje u Vjesniku (6,9%). Najveći pad doživjele su teme obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (pad od 27%) i financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata (pad od 12%). Veće razlike u zastupljenosti tema povezanih s židovskim zajednicama u dnevnim novinama prisutne su kod tema organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice, kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke, te kulturna baština i popularna kultura.

Možemo *zaključiti* da je u *prvom* razdoblju kod djelatnosti židovskih zajednica najprisutnija tema obredi, običaji, obljetnice i ceremonije. Prvenstveno je riječ o prazniku Roš Hašana, dodjeli titule pravednika među narodima, te ceremonijama otvaranja sinagoga. Slabije zastupljene teme su financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata, kroz tematiziranje obnove sinagoga i minirane zgrade Židovske općine u Zagrebu, zatim ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć, te povijest. Ova tema bavila se problemom holokausta i II. svjetskog rata u Hrvatskoj, kada su uništavane sinagoge u Zagrebu i Splitu. Prema tome, najzastupljenije su teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a manje odnosa države i vjerskih zajednica te pogotovo šireg društveno-političkog konteksta.

U *drugom* razdoblju, problem religijske organizacije tematizirao se kroz potrebu dolaska novog rabina u Zagreb, sukobe unutar židovske zajednice u Zagrebu, te osnivanje nove židovske zajednice Bet Israel. Ovi događaji su i povećali prezentaciju židovskih zajednica. Tema kulturne baštine i popularne kulture bavila se kulturnom baštinom židovske arhitekture i sinagoga u Hrvatskoj. Prema navedenom, i dalje su najzastupljenije teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a manje odnosa države i vjerskih zajednica te šireg društveno-političkog konteksta, koje su u porastu.

U Tablici 32 nalaze se teme priloga u kojima se pojavljuju protestantske crkve u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavilo se 7 tema, od kojih dvije samo u prvom i jedna samo u drugom razdoblju.

Tablica 32: tema priloga o protestantskim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Tema	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi...	2 100,0	0 0,	2 40,0	0 0,0	4 33,3	1 33,3	0 0,0	2 66,7	1 20,0	4 36,4
obredi, običaji, obljetnice i ceremonije	0 0,0	0 0,0	1 20,0	2 66,7	3 25,0	1 33,3	0 0,0	1 33,3	0 0,0	2 18,2
ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija...	0 0,0	1 50,0	0 0,0	0 0,0	1 8,3	1 33,3	0 0,0	0 0,0	2 40,0	3 27,3
učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 33,3	1 8,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 20,0	1 9,1
povrat imovine malih vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 20,0	1 9,1
povijest	0 0,0	0 0,0	2 40,0	0 0,0	2 16,7	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata...	0 0,0	1 50,0	0 0,0	0 0,0	1 8,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
Ukupno	2 100,0	2 100,0	5 100,0	3 100,0	12 100,0	3 100,0	0 0,0	3 100,0	5 100,0	11 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) najzastupljenija tema o protestantskim crkvama je organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice, koja se pojavljuje u trećini priloga (33,3%). Najprisutnija je u Novom listu (100,0%), a najmanje u Večernjem listu (40,0%), dok se u ostalim novinama nije pojavila. Obredi, običaji, obljetnice i ceremonije prisutni su u četvrtini priloga (25,0%). Oni su najprisutniji u Vjesniku (66,7%), a najmanje u Večernjem listu (20,0%), dok se u ostalim novinama nisu pojavili kao tema. Povijest je manje prisutna (16,7%) i pojavljuje se samo u Večernjem listu (40,0%), a ostale 3 teme još su rjeđe (8,3%).

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje je najzastupljenija tema organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice, koja je prisutna u nešto više od trećine priloga (36,4%). Najprisutnija je u Večernjem listu (66,7%), a najmanje u Vjesniku (20,0%). Manje zastupljena tema je ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (27,3%, uz porast od 19%), koja je najprisutnija u Vjesniku (40,0%), a najmanje u Novom listu (33,3%), dok je nema kao teme u Večernjem listu. Još manje zastupljeni su obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (18,2%, uz pad od 7%), koji su najprisutniji u Novom listu i Večernjem listu (u svakom s 33,3%), dok u Vjesniku nisu prisutni kao tema. Najslabije zastupljene su ostale 2 teme (9,1%).

Kao *zaključak*, rezultati iz tablice pokazuju da kod djelatnosti protestantskih crkvi, kao i kod židovskih zajednica, u oba razdoblja dominiraju teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a prvenstveno je riječ o životu i djelatnosti djelatnika (biskup Vladimir L. Deutsch), njegovom opozivu i sukobima unutar Evangeličke crkve i blagdanima tih crkvi (Dani Reformacije). U *prvom* razdoblju su puno manje zastupljene teme šireg društveno-političkog konteksta (povijest i uništavanje vjerskih objekata na području Hrvatske), a u *drugom* teme odnosa države i vjerskih zajednica (povrat imovine u Rijeci).

U Tablici 33 nalaze se teme priloga u kojima se pojavljuju kršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavilo se 18 tema u prilogima, od kojih dvije samo u prvom, a šest samo u drugom razdoblju.

Tablica 33: tema priloga o kršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Tema	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi...	0 0,0	0 0,0	2 6,9	2 16,7	4 6,6	2 18,2	0 0,0	0 0,0	2 8,7	4 5,8
obredi, običaji, obljetnice i ceremonije	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 8,3	1 1,6	0 0,0	2 14,3	4 19,0	1 4,3	7 10,1
ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija...	2 25,0	2 16,7	0 0,0	0 0,0	4 6,6	3 27,3	1 7,1	0 0,0	1 4,3	5 7,2
učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima...	0 0,0	5 41,7	6 20,7	2 16,7	13 21,3	2 18,2	7 50,0	10 47,6	5 21,7	24 34,8
posjeti, programi, predavanja i kongresi	0 0,0	1 8,3	2 6,9	1 8,3	4 6,6	2 18,2	3 21,4	2 9,5	0 0,0	7 10,1
sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica...	2 25,0	0 0,0	0 0,0	1 8,3	3 4,9	0 0,0	0 0,0	0 0,0	3 13,0	3 4,3
ugovori između države i malih vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 4,3	1 1,4
zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 4,8	2 8,7	3 4,3
povrat imovine malih vjerskih	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1

zajednica	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,8	0,0	1,4
financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja...	0	0	0	0	0	0	0	2	2	4
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9,5	8,7	5,8
vjeronauk u školi i dušobrižništvo u vojsci...	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1
	0,0	8,3	0,0	0,0	1,6	0,0	0,0	0,0	4,3	1,4
kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice...	1	0	1	0	2	0	0	1	2	3
	12,5	0,0	3,4	0,0	3,3	0,0	0,0	4,8	8,7	4,3
povijest	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
	12,5	0,0	0,0	0,0	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
politika i civilno društvo, društveno-ekonomske...	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9,1	0,0	0,0	0,0	1,4
rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata...	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0
	0,0	0,0	3,4	0,0	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
terorizam i rat protiv terorizma	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	8,7	2,9
ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina...	1	1	0	0	2	0	1	0	0	1
	12,5	8,3	0,0	0,0	3,3	0,0	7,1	0,0	0,0	1,4
kriminal i devijantnost	1	2	17	5	25	1	0	0	1	2
	12,5	16,7	58,6	41,7	41,0	9,1	0,0	0,0	4,3	2,9
Ukupno	8	12	29	12	61	11	14	21	23	69
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), najzastupljenija tema o kršćanskim novim religijskim pokretima je kriminal i devijantnost, koja se pojavljuje u više od trećine priloga (41,0%). Najprisutnija je u Večernjem listu (58,6%), a najmanje u Novom listu (12,5%) i Slobodnoj Dalmaciji (16,7%). S petinom priloga je manje zastupljena tema učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću (21,3%). Ona je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (41,7%), a najmanje u Vjesniku (16,7%), dok se u Novom listu nije pojavila kao tema. Ostalih 10 tema još manje su zastupljene (6,6% i manje), Tema organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice (6,6%) najprisutnija je u Vjesniku (16,7%), a najmanje u Večernjem listu (6,9%), dok se u ostalim novinama nije pojavljivala. Tema ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (6,6%) najprisutnija je u Novom listu (25,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (16,7%), dok se nije javljala u ostalim novinama.

Veće razlike u dnevnim novinama u zastupljenosti tema povezanih s kršćanskim novim religijskim pokretima prisutne su kod tema kriminal i devijantnost te učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), s trećinom priloga najzastupljenija tema je učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću (34,8%, uz porast od 13%). Ona je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%), a najmanje u Novom listu (18,2%). Manje zastupljena tema prisutna u desetini priloga je obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (10,1%,

uz porast od 9%), koja je najprisutnija u Večernjem listu (19,0%), a najmanje u Vjesniku (4,3%) i Novom listu, u kojem nije prisutna kao tema. Jednako zastupljena tema je posjeti, programi, predavanja i kongresi (10,1%, uz porast od 4%), koja je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (21,4%), a najmanje u Večernjem listu (9,5%) i Vjesniku, u kojem se ne pojavljuje. Ostalih 13 tema pojavljuje se još rjeđe (7,2% i manje). Od njih je najprisutnija tema ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (7,2%), koja se najviše pojavljuje u Novom listu (27,3%), a najmanje u Vjesniku (4,3%) i Večernjem listu u kojem se nije pojavila.

Najveći pad zastupljenosti doživjela je tema kriminal i devijantnost (pad od 38%).

Veće razlike u zastupljenosti tema povezanih s kršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama prisutne su kod tema učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću, obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, posjeti, programi, predavanja i kongresi, te ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć.

Kao *zaključak*, rezultati iz ove tablice nam pokazuju da su u *prvom* razdoblju djelatnosti kršćanskih novih religijskih pokreta najčešće prezentirane kroz temu kriminala i devijantnosti. Prvenstveno je ovdje riječ o kršćanskim novim religijskim pokretima iz svijeta koji su povezani s milenijarističkim vjerovanjem i kolektivnim samoubojstvima (Bijelo Bratstvo iz Ukrajine, Ogranak Davidijana iz SAD-a, te Hram sunca i Hram naroda). U tom kontekstu, hrvatske novine su preuzele od stranih pristup „slijeda ili toka kontroverzi“, u kojem su novi religijski pokreti povezani s „problematičnim“, „kontroverznim“ i „devijantnim“ djelatnostima, te s globalizacijom. Manje su prezentirane kroz temu učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću. Ona se prvenstveno odnosila na Jehovine svjedoke, čiji je religijski entuzijizam problematiziran kao kontroverzan, pogotovo u slučaju odbijanja transfuzije krvi.

Prema tome, djelatnosti kršćanskih novih religijskih pokreta su najučestalije prezentirane kroz teme šireg društveno-političkog konteksta, a nešto manje kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije te pogotovo odnosa države i vjerskih zajednica.

U *drugom* razdoblju, kod kršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija je tema učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću. Najviše je povezana sa slučajem ženidbe biskupa Milinga i Marije Sung na masovnom vjenčanju velečasnog Moona i njegove Crkve Ujedinjenja, te prijetnjom izopćenja iz Katoličke crkve i njegovim povratkom

u Katoličku crkvu. Njihove djelatnosti su najučestalije prezentirane kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a manje kroz teme odnosa države i vjerskih zajednica, koje su u porastu, te pogotovo šireg društveno-političkog konteksta.

U Tablici 34 nalaze se teme priloga u kojima se pojavljuju nekršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavilo se 17 tema, od kojih dvije samo u prvom, a četiri samo u drugom razdoblju.

Tablica 34: tema priloga o nekršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Tema	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi...	1 5,9	1 5,9	2 7,7	2 4,1	6 5,5	2 7,4	3 6,8	9 14,8	4 7,8	18 9,8
obredi, običaji, obljetnice i ceremonije	1 5,9	2 11,8	1 3,8	2 4,1	6 5,5	0 0,0	4 9,1	1 1,6	4 7,8	9 4,9
ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija...	2 11,8	2 11,8	0 0,0	0 0,0	4 3,7	4 14,8	6 13,6	5 8,2	7 13,7	22 12,0
učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima...	7 41,2	5 29,4	5 19,2	7 14,3	24 22,0	5 18,5	6 13,6	4 6,6	14 27,5	29 15,8
izdavačka djelatnost i obrazovanje djelatnika	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,6	0 0,0	1 0,5
posjeti, programi, predavanja i kongresi	0 0,0	1 5,9	2 7,7	0 0,0	3 2,8	5 18,5	10 22,7	10 16,4	6 11,8	31 16,9
sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 4,1	2 1,8	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,6	1 2,0	2 1,1
financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja...	1 5,9	0 0,0	0 0,0	3 6,1	4 3,7	2 7,4	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 1,1
kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice...	1 5,9	2 11,8	2 7,7	9 18,4	14 12,8	1 3,7	1 2,3	4 6,6	3 5,9	9 4,9
povijest	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 4,5	0 0,0	0 0,0	2 1,1
kulturna baština i popularna kultura	0 0,0	0 0,0	1 3,8	2 4,1	3 2,8	4 14,8	2 4,5	2 3,3	1 2,0	9 4,9
politika i civilno društvo, društveno-ekonomske...	0 0,0	2 11,8	1 3,8	5 10,2	8 7,3	3 11,1	7 15,9	11 18,0	9 17,6	30 16,4
rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 2,3	0 0,0	0 0,0	1 0,5
terorizam i rat protiv terorizma	1 5,9	0 0,0	3 11,5	1 2,0	5 4,6	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina...	3 17,6	0 0,0	2 7,7	8 16,3	13 11,9	0 0,0	1 2,3	2 3,3	1 2,0	4 2,2
kriminal i devijantnost	0 0,0	2 11,8	7 26,9	8 16,3	17 15,6	1 3,7	1 2,3	11 18,0	1 2,0	14 7,7
Ukupno	17 100,0	17 100,0	26 100,0	49 100,0	109 100,0	27 100,0	44 100,0	61 100,0	51 100,0	183 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), kod nekršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija tema je učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću, koja se pojavljuje u petini priloga (22,0%). Najprisutnija je u Novom listu (41,2%), a najmanje u Vjesniku (14,3%). Manje prisutne teme pojavljuju se u više od desetine priloga. Tema kriminal i devijantnost (15,6%) najprisutnija je u Večernjem listu (26,9%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (11,8%), dok se nije pojavila u Novom listu. Tema kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke (12,8%) najprisutnija je u Vjesniku (18,4%), a najmanje u Novom listu (5,9%). Tema ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi (11,9%) najprisutnija je u Novom listu (17,6%), a najmanje u Večernjem listu (7,7%), dok se nije pojavila u Slobodnoj Dalmaciji. Ostalih 9 tema još je manje prisutno (7,3% i manje).

Veće razlike u zastupljenosti tema dnevnih novina povezanih s nekršćanskim novim religijskim pokretima prisutne su kod tema učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću, kriminal i devijantnost, kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke, te ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), najzastupljenije teme su posjeti, programi, predavanja i kongresi (16,9%, uz porast od 14%), koja je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (22,7%), a najmanje u Vjesniku (11,8%), te politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito (16,4%, uz porast od 9%), koja je najprisutnija u Večernjem listu (18,0%), a najmanje u Novom listu (11,1%). Nešto manje zastupljena je tema ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (12,0%, uz porast od 8%), koja je najprisutnija u Novom listu (14,8%), a najmanje u Večernjem listu (8,2%). Ostalih 11 tema manje su prisutne (9,8% i manje). Tema organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice (9,8%) najprisutnija je u Večernjem listu (14,8%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (6,8%). Kriminal i devijantnost (7,7%) najprisutniji je u Večernjem listu (18,0%), a najmanje u Vjesniku (2,0%), dok je kulturna baština i popularna kultura (4,9%) najprisutnija u Novom listu (14,8%), a najmanje u Vjesniku (2,0%).

Najveći pad zastupljenosti doživjele su teme ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi (pad od 10%), kriminal i devijantnost te kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke (svaka bilježi pad od 8%).

Veće razlike u zastupljenosti tema u dnevnim novinama povezanim s nekršćanskim novim religijskim pokretima prisutne su kod tema posjeti, programi, predavanja i kongresi, kriminal i devijantnost, te kulturna baština i popularna kultura.

Kao *zaključak*, rezultati iz ove tablice nam pokazuju da su djelatnosti nekršćanskih novih religijskih pokreta u *prvom* razdoblju najčešće prezentirane kroz temu učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću. Najviše se odnosila na učenja Vaišnavske vjerske zajednice (Hare Krišna ili ISKCON), na sličan način kao i kod Jehovinih svjedoka, te na učenja Scijentološke crkve.

Teme kriminal i devijantnost i kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke najviše su se odnosile na djelatnosti Scijentološke crkve u Europi i Aum Shinrikyu u Japanu, koje su predstavljene kao manipulativne i kontroverze religijske skupine.

Prema tome, njihove djelatnosti najviše su prezentirane kroz teme šireg društveno-političkog konteksta, a nešto manje kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, te pogotovo odnosa države i vjerskih zajednica.

U *drugom* razdoblju, kod nekršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnije teme su posjeti, programi, predavanja i kongresi, politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito te ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć.

Ove teme povezane su s djelatnostima i posjetima Dalaj Lame Hrvatskoj i drugim državama u Europi i svijetu, kao i odnosima komunizma i tibetanskog budizma te Kine i Tibeta zbog njegovih zahtjeva za autonomiju Tibeta. Zbog ovih tema prezentacija nekršćanskih novih religijskih pokreta je porasla.

Tema kriminal i devijantnost najprisutnija je kod Rožmanove Zajednice čiste Božje ljubavi i sotonizma u Hrvatskoj.

Djelatnosti nekršćanskih novih religijskih pokreta najučestalije su prezentirane kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, koje su u značajnijem porastu, a manje kroz teme šireg društveno-političkog konteksta i odnosa države i vjerskih zajednica, koje su u padu.

U Tablici 35 nalaze se teme priloga u kojima se pojavljuje skupina „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavilo se 15 tema, od kojih jedna samo u prvom, a sedam samo u drugom razdoblju.

Tablica 35: tema priloga o skupini „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima

Tema	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	3 16,7	0 0,0	1 9,1	0 0,0	4 5,6
obredi, običaji, obljetnice i ceremonije	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 50,0	2 16,7	1 5,6	0 0,0	3 27,3	7 18,9	11 15,5
ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija...	1 33,3	1 100,0	0 0,0	0 0,0	2 16,7	2 11,1	1 20,0	2 18,2	7 18,9	12 16,9
učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima...	0 0,0	0 0,0	1 25,0	0 0,0	1 8,3	2 11,1	0 0,0	1 9,1	3 8,1	6 8,5
izdavačka djelatnost i obrazovanje djelatnika	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 2,7	1 1,4
posjeti, programi, predavanja i kongresi	0 0,0	0 0,0	1 25,0	0 0,0	1 8,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica...	1 33,3	0 0,0	0 0,0	2 50,0	3 25,0	0 0,0	3 60,0	0 0,0	0 0,0	3 4,2
ugovori između države i malih vjerskih zajednica	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	3 8,1	3 4,2
zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica	1 33,3	0 0,0	1 25,0	0 0,0	2 16,7	4 22,2	0 0,0	1 9,1	6 16,2	11 15,5
financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 5,6	0 0,0	0 0,0	2 5,4	3 4,2
vjeronauk u školi i dušobrižništvo u vojsci...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 11,1	0 0,0	1 9,1	3 8,1	6 8,5
kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 20,0	0 0,0	2 5,4	3 4,2
politika i civilno društvo, društveno-ekonomske...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 5,6	0 0,0	0 0,0	1 2,7	2 2,8
ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina...	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 11,1	0 0,0	1 9,1	0 0,0	5 7,0
kriminal i devijantnost	0 0,0	0 0,0	1 25,0	0 0,0	1 8,3	0 0,0	0 0,0	1 9,1	0 0,0	1 1,4
Ukupno	3 100,0	1 100,0	4 100,0	4 100,0	12 100,0	18 100,0	5 100,0	11 100,0	37 100,0	71 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je kod skupine „ostalo“ najzastupljenija tema sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito, koja se pojavljuje u četvrtini priloga (25,0%). Ona je najprisutnija u Vjesniku (50,0%), a najmanje u Novom listu (33,3%), dok se u ostalim novinama nije pojavila kao tema. Slabije zastupljene teme prisutne su u više od desetine priloga (svaka s 16,7%). Tema obredi, običaji, obljetnice i ceremonije pojavljuje se samo u Vjesniku (50,0%), ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć pojavljuje se samo u Novom listu (33,3%) i Slobodnoj Dalmaciji (100,0%), a zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica pojavljuje se samo u Novom listu (33,3%) i Večernjem listu (25,0%). Ostale 3 teme još slabije su zastupljene (svaka s 8,3%).

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), najzastupljenija tema je ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (16,9%), koja je najprisutnija u Slobodnoj

Dalmaciji (20,0%), a najmanje u Novom listu (11,1%). Malo manje zastupljene teme su obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (15,5%), koja je najprisutnija u Večernjem listu (27,3%), a najmanje u Novom listu (5,6%) i Slobodnoj Dalmaciji u kojoj nije prisutna kao tema, te zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica (15,5%), koja je najprisutnija u Novom listu (22,2%), a najmanje u Večernjem listu (9,1%) i Slobodnoj Dalmaciji, u kojoj se nije pojavila kao tema. Ostalih 11 tema još manje su prisutne (8,5% i manje). Najveći pad je kod tema sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito (pad od 21%) i kriminal i devijantnost (pad od 7%).

U *zaključku*, ovi rezultati pokazuju da je djelatnost skupine „ostalo“ u *prvom* razdoblju najčešće prezentirana kroz temu sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito, odnosno kroz odnos Komisije za odnose s vjerskim zajednicama prema malim vjerskim zajednicama u Hrvatskoj. Zbog malog broja priloga, razlike između dnevnih novina u prezentaciji tema teško je smisljeno razložiti. Međutim, njihove djelatnosti su najučestalije prezentirane kroz teme odnosa države i vjerskih zajednica, nešto manje kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a puno manje kroz teme šireg društveno-političkog konteksta.

U *drugom* razdoblju, kod njihove prezentacije najprisutnija tema je ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć, koja se odnosila na odnose kršćanstva, islama i judaizma. I ovdje je broj priloga premali da bi moglo smislenije objasniti razlike između dnevnih novina. Ipak, njihovo djelovanje je u drugom razdoblju najviše prezentirano kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a manje kroz teme odnosa države i vjerskih zajednica, te šireg društveno-političkog konteksta, koje su u malom porastu.

Iz prikazanih tablica može se predstaviti sljedeći *zaključak* o temama vezanim uz vjerske zajednice:

1. Na osnovi tematske zastupljenosti, *najviše* tema prisutno je kod pravoslavnih crkvi (20) i islamskih zajednica (20). Nešto *manje* tema prisutno je kod kršćanskih novih religijskih pokreta (18), nekršćanskih novih religijskih pokreta (17), skupine „ostalo“ (15) i židovskih zajednica (14), a pogotovo kod protestantskih crkvi (7).

Prema ovom rezultatu, tradicionalno prisutne vjerske zajednice u Hrvatskoj predstavljene su u dnevnim novinama *većim brojem tema* od novijih i manje tradicionalnih vjerskih zajednica,

uz izuzetak židovskih zajednica i protestantskih crkvi, koje su nešto slabije tematski zastupljene.

2. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), tradicionalno i povijesno prisutne pravoslavne crkve i islamske zajednice najviše su prezentirane kroz *teme šireg društveno-političkog konteksta* (rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin kod obje skupine, normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika kod pravoslavnih crkvi, te ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi kod islamskih zajednica), a manje kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije (prvenstveno obredi, običaji, obljetnice i ceremonije), te pogotovo odnosa države i vjerskih zajednica.

Stoga se može zaključiti da je u njihovom slučaju valjanja tvrdnja da je prisutna politizacija religije i religizacija politike (Robertson, 1989; Vrcan, 2001), te simboličko povezivanje religijskog i nacionalnog identiteta u javnosti (Črpić, Zrinščak, 2005), što upućuje na zaključak da je deprivatizacija religije (Casanova, 1994) više išla u smjeru političkog područja, a ne civilnog društva, jer su tijekom promjena političke i religijske elite koristile mobilizacijski potencijal vjerskih zajednica (Vrcan, 2001) u svrhu dostizanja političkih ciljeva država.

Ovakve tvrdnje pojavljuju se i miješaju kod Srpske pravoslavne crkve u kontekstu njihove težnje rješavanja srpskog pitanja i stradanja Srba tijekom II. svjetskog rata (Jasenovac) i komunističkog razdoblja, sudjelovanja njihovih svećenika u SANU programu, kroz njihovo veličanje velikosrpskih ideja i bijeg pravoslavnih svećenika iz slobodnog dijela teritorija Hrvatske, kroz tvrdnje o nasilnom pokrštavanju djece i navodnom uhićenju pravoslavnih svećenika i onemogućavanju njihovog djelovanja, sve do sukoba s Miloševićevom politikom nakon kraja rata, te tijekom izbora u Srbiji kada su se dogodili prosvjedi u Beogradu na kojima su sudjelovali njihovi visoki djelatnici. Isto tako, povezanost nacionalnog i religijskog identiteta najviše se očitava kroz napade na njihove vjerske objekte, kao i kod obnove i izgradnje vjerskih objekata kao simbola Srba i pravoslavlja. Kod Crnogorske i Makedonske pravoslavne crkve ista tematika odvijala se u kontekstu kandidiranja mitropolita Mihajla za predsjednika Makedonije od strane makedonskih političara, zahtjeva za neovisnošću Makedonije i Crne Gore, te odnosa Srpske pravoslavne crkve prema njihovim zahtjevima za autokefalnošću. Kod Islamske zajednice u kontekstu rata razmatra se

antiislamizam u hrvatskoj i srpskoj politici, mudžahedini, islamizacija države i školstva (vjeronauk), utjecaj sukoba u Islamskoj zajednici na sukobe političkih elita u Bosni i Hercegovini, favoriziranje određenih političara tijekom izbora, kao i uništavanje njihovih džamija i njihova obnova i izgradnja, koja se razmatra kroz povezanost njihovog nacionalnog i religijskog identiteta.

Tradicionalno i povijesno prisutne židovske zajednice i protestantske crkve najviše su prezentirane kroz *teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije*. Kod prve skupine kroz teme obredi, običaji, obljetnice i ceremonije te ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć, a kod druge kroz teme organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice te obredi, običaji, obljetnice i ceremonije. Židovske zajednice manje su prezentirane kroz teme odnosa države i vjerskih zajednica (financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata) te šireg društveno-političkog konteksta, koji je slabije zastupljen kod protestantskih crkvi. One su značajnije prezentirane, stoga, kroz prizmu revitalizacije i deprivatizacije religije.

Kod protestantskih crkvi (Evangelička crkva u Republici Hrvatskoj) razmatra se njihova suglasnost s promjenama i višestranačjem u Hrvatskoj, zahtjev za duhovnom obnovom, njihov ekumenizam i dijalog s drugim vjerskim zajednicama, proslave Dana Reformacije i ekumenska bogoslužja i molitveni susreti, koji se odvijaju svake godine. Kod židovskih zajednica (Koordinacija židovskih općina u Republici Hrvatskoj) zamijećen je njihov apel za prestankom razaranja vjerskih objekata u ratu u Hrvatskoj, a problematizirana je malobrojnost, starost i od sinagoga odvojena religioznost vjernika, kao rezultat II. svjetskog rata i uništavanja njihovih sinagoga, te nedostatak rabina koji će obnoviti vjerski život unutar sinagoga koje je potrebno obnoviti ili izgraditi.

Novije i netradicionalnije vjerske zajednice tematski su slično prezentirane. Kršćanski i nekršćanski novi religijski pokreti značajnije su prezentirani kroz *teme šireg društveno-političkog konteksta* (prvenstveno kriminal i devijantnost, koja je kod prve skupine prva tema, a kod druge druga), manje kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije (prvenstveno učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću, koja je kod prve skupine druga tema, a kod druge prva), a teme odnosa države i vjerskih zajednica najmanje su prisutne kod obje skupine. One dijele sličan način prezentacije. Naglašavan je utjecaj globalizacije na širenje takve religioznosti, te „slijed ili tok kontroverzi“, u kojem su novi religijski pokreti povezani s „problematičnim“, „kontroverznim“ i „devijantnim“

djelatnostima (van Driel, Richardson, 1988b), a njihova učenja i religijski entuzijizam su također prezentirani kao kontroverzni, odnosno suprotstavljeni dominantnoj religioznosti (Beckford, 2003b).

Kod tih zajednica razmatra se manipulacija sljedbenicima (Scijentološka crkva, Hare Krišna, Rožmanova Zajednica čiste Božje ljubavi, Unifikacijska crkva), vjerovanje u sudnji dan i smak svijeta te s time povezano ritualno kolektivno samoubojstvo ili ubojstvo članova (Bijela braća, Nebeska vrata, Hram sunca, Hram naroda, Ogranak Davidijana), previše revno izražena religioznost (Jehovini svjedoci manipuliraju Bibliju, odbijaju transfuziju krvi i nošenje oružja i služenje vojske, dok Hare Krišna previše naglašavaju duhovno i zanemaruju materijalno) ili direktna suprotstavljenost i ugrožavanje dominantne religioznosti (Transcendentalna meditacija i Hare Krišna).

Skupina „ostalo“, za razliku od ostalih tipova, najučestalije je prezentirana kroz *teme odnosa države i vjerskih zajednica* (prvenstveno sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito), a manje kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, te pogotovo šireg društveno-političkog konteksta.

3. U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), tradicionalno i povijesno prisutne vjerske zajednice različito su prezentirane, za razliku od prvog razdoblja. Pravoslavne crkve najučestalije su prezentirane kroz *teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije* (obredi, običaji, obljetnice i ceremonije te ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć), a manje kroz teme šireg društveno-političkog konteksta (politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito te normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika) i odnosa države i vjerskih zajednica (financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata). Kod njih je riječ, stoga, o *normalizaciji* i određenoj *depolitizaciji* njihovog djelovanja. Islamske zajednice su najučestalije i izjednačeno prezentirane kroz *teme šireg društveno-političkog konteksta* (ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi te terorizam i rat protiv terorizma) i *religijskih vrijednosti, praksi i organizacije* (obredi, običaji, obljetnice i ceremonije te ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć), a manje kroz teme odnosa države i vjerskih zajednica (financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata). U određenoj mjeri, one su ostale taoci medijske prezentacije politizacije religije i religizacije politike, koja se očitovala kroz zahtjeve Zapada da islamske zemlje optuže i odbace terorističko djelovanje, kao i kroz problematiziranje islamizma i

fanatizma koji doprinose terorizmu, dok su muslimani izjavljivali da su u javnosti na Zapadu izloženi šikaniranju, uvredama i prijetnjama. Muftija Ševko Omerbašić naglašava da je terorizam uvjetovan procesom globalizacije, odnosno međunarodnom politikom i odnosom Zapada prema palestinskom pitanju, utjecajem SAD-a u Afganistanu i drugim geopolitičkim pitanjima, te kolonijalizmom i kapitalizmom. Ipak, važno je naglasiti da su u porastu teme odnosa države i vjerskih zajednica kod ovih tradicionalnih vjerskih zajednica. Židovske zajednice i protestantske crkve i dalje su najzastupljenije kroz *teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije* (prvenstveno organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice kod oba tipa), a manje kroz teme odnosa države i vjerskih zajednica (kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke kod židovskih zajednica te povrat imovine malih vjerskih zajednica kod protestantskih crkvi), dok su kod židovskih zajednica najmanje prisutne teme šireg društveno-političkog konteksta (kulturna baština i popularna kultura).

Novije i netradicionalnije vjerske zajednice razlikuju se u prezentaciji. Kršćanski i nekršćanski novi religijski pokreti najviše su prezentirani kroz *teme religijskih vrijednosti praksi i organizacije* (kod kršćanskih novih religijskih pokreta prvenstveno učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću te obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, a kod nekršćanskih religijskih pokreta posjeti, programi, predavanja i kongresi te ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć), koje su značajno porasle. Kod kršćanskih novih religijskih pokreta manje zastupljene su teme odnosa države i vjerskih zajednica, koje su u porastu, te pogotovo šireg društveno-političkog konteksta, dok su kod nekršćanskih novih religijskih pokreta slabije zastupljene teme šireg društveno-političkog konteksta (prvenstveno politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito te kriminal i devijantnost) i odnosa države i vjerskih zajednica. Prema tome, prezentacija kršćanskih novih religijskih pokreta odvojila se od *kriminalizacije i kontroverznosti* njihovih aktivnosti, dok je kod nekršćanskih novih religijskih pokreta taj proces manje prisutan.

Skupina „ostalo“ najviše je prezentirana kroz *teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije* (ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć te obredi, običaji, obljetnice i ceremonije), a manje kroz teme odnosa države i vjerskih zajednica (prvenstveno zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica) i šireg društveno-političkog konteksta.

4.2.2. Akteri u prilogima dnevnih novina i razdobljima

Ovdje predstavljamo rezultate prezentacije aktera. Akteri u prilogima su povezani s društvenim skupinama, institucijama i organizacijama. Oni su indikator širine djelatnosti vjerskih zajednica, jer predstavljaju osobe ili institucije koje su u svojim djelatnostima povezane s vjerskim zajednicama, te koje raspravljaju o njima s obzirom na njihovu institucionalnu djelatnost. Nakon prikaza rezultata iz sedam tablica predstaviti će se zaključak.

U Tablici 36 nalaze se akteri u prilogima u kojima se pojavljuju pravoslavne crkve u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavili su se svi akteri.

Tablica 36: akter u prilogima o pravoslavnim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Akter	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	1 3,8	6 8,3	11 10,4	11 5,5	29 7,2	2 3,3	3 5,6	9 14,3	6 6,5	20 7,4
Katolička crkva ***	1 3,8	1 1,4	4 3,8	10 5,0	16 4,0	5 8,3	3 5,6	3 4,8	5 5,4	16 5,9
mala vjerska zajednica*	14 53,8	45 62,5	52 49,1	106 52,7	217 53,6	39 65,0	36 66,7	31 49,2	50 53,8	156 57,8
političari**	5 19,2	9 12,5	15 14,2	31 15,4	60 14,8	8 13,3	6 11,1	14 22,2	16 17,2	44 16,3
represivni aparat države****	0 0,0	3 4,2	8 7,5	12 6,0	23 5,7	0 0,0	2 3,7	1 1,6	3 3,2	6 2,2
stručnjaci	1 3,8	3 4,2	1 0,9	4 2,0	9 2,2	2 3,3	2 3,7	1 1,6	5 5,4	10 3,7
nevladine udruge	2 7,7	1 1,4	3 2,8	8 4,0	14 3,5	2 3,3	0 0,0	1 1,6	0 0,0	3 1,1
mediji	2 7,7	1 1,4	7 6,6	10 5,0	20 4,9	0 0,0	0 0,0	1 1,6	2 2,2	3 1,1
umjetnici	0 0,0	1 1,4	1 0,9	0 0,0	2 0,5	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,1	1 0,4
pojedinci	0 0,0	2 2,8	0 0,0	3 1,5	5 1,2	0 0,0	2 3,7	1 1,6	1 1,1	4 1,5
ostali*****	0 0,0	0 0,0	4 3,8	6 3,0	10 2,5	2 3,3	0 0,0	1 1,6	4 4,3	7 2,6
Ukupno	26 100,0	72 100,0	106 100,0	201 100,0	405 100,0	60 100,0	54 100,0	63 100,0	93 100,0	270 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

*Akteri male vjerske zajednice: vođa, djelatnik ili član, te institucije i organizacije. **Akteri politike: Vlada ili ministri, političar, predsjednik države, ostali lokalni dužnosnici, politička stranka, gradonačelnik, državni službenici, internacionalne organizacije, ambasade, te predsjednik Sabora. ***Akteri Katoličke crkve: djelatnik ili član, vođa, te institucije i organizacije. ****Akteri represivnog aparata: policija, sud, vojska, te zatvor. *****Ostali akteri: Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, neslužbeni izvori, poduzetnici, devijanti, te ostali.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), najzastupljeniji akteri su male vjerske zajednice, koje su prisutne u više od polovice priloga (53,6%). One su najprisutnije u Slobodnoj Dalmaciji

(62,5%), a najmanje u Večernjem listu (49,1%). Manje zastupljeni su političari (14,8%), koji su najprisutniji u Novom listu (19,2%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (12,5%). Manje su zastupljeni, isto tako, prilozi bez aktera (7,2%), represivni aparat države (5,7%), mediji (4,9%) i Katolička crkva (4,0%), dok su ostali akteri još slabije zastupljeni (3,5% i manje). Prilozi bez aktera najprisutniji su u Večernjem listu (10,4%), a najmanje u Novom listu (3,8%). Represivni aparat države je najprisutniji u Večernjem listu (7,5%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (4,2%). Mediji su najprisutniji u Novom listu (7,7%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (1,4%). Katolička crkva je najprisutnija u Vjesniku (5,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (1,4%). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su jedino kod aktera male vjerske zajednice.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), najzastupljeniji akteri su i dalje male vjerske zajednice, koje se pojavljuju u više od polovice priloga (57,8%, uz porast od 5%). One su najprisutnije u Slobodnoj Dalmaciji (66,7%) i Novom listu (65,0%), a najmanje u Večernjem listu (49,2%). Manje zastupljeni akteri su političari (16,3%), koji su najprisutniji u Večernjem listu (22,2%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (11,1%), zatim prilozi bez aktera (7,4%), koji su najprisutniji u Večernjem listu (14,3%), a najmanje u Novom listu (3,3%), te Katolička crkva (5,9%), koja je najprisutnija u Novom listu (8,3%), a najmanje u Večernjem listu (4,8%). Ostali akteri su još manje zastupljeni (3,7% i manje). Najveći pad zastupljenosti zabilježen je kod aktera represivnog aparata države i medija (pad od 4%). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su kod aktera male vjerske zajednice i politike, te kod priloga bez aktera.

Ovi rezultati nam pokazuju da su najčešće prisutni akteri male vjerske zajednice kao izvori informacija o temama i akterima povezanim s djelatnostima pravoslavnih crkvi, a manje političari, represivni aparat države ili Katolička crkva, te pogotovo ostali akteri. Stoga se može zaključiti da su uz aktere male vjerske zajednice političari najviše zainteresirani izraziti svoja stajališta o djelatnostima pravoslavnih crkvi. Zbog društveno-političkog konteksta, u *prvom* razdoblju se represivni aparat države pojavio kao treći akter, dok je u *drugom* razdoblju njihovo mjesto preuzela Katolička crkva, zbog njihovih ekumenskih nastojanja.

U Tablici 37 nalaze se akteri u priložima u kojima se pojavljuju islamske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavili su se svi akteri osim umjetnika, a ostali su se pojavili samo u *drugom* razdoblju.

Tablica 37: akter u prilogima o islamskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Akter	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	1 5,6	0 0,0	4 7,0	4 4,9	9 4,9	2 1,9	1 1,4	4 6,3	4 4,5	11 3,4
Katolička crkva ***	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,2	1 0,5	7 6,7	9 12,9	10 15,9	8 9,1	34 10,5
mala vjerska zajednica*	11 61,1	21 75,0	41 71,9	51 62,2	124 67,0	49 47,1	33 47,1	30 47,6	40 45,5	152 46,8
političari**	5 27,8	6 21,4	9 15,8	18 22,0	38 20,5	17 16,3	11 15,7	6 9,5	12 13,6	46 14,2
represivni aparat države****	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,2	1 0,5	2 1,9	4 5,7	1 1,6	3 3,4	10 3,1
stručnjaci	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 2,4	2 1,1	11 10,6	4 5,7	2 3,2	6 6,8	23 7,1
nevladine udruge	1 5,6	1 3,6	1 1,8	1 1,2	4 2,2	8 7,7	3 4,3	2 3,2	1 1,1	14 4,3
mediji	0 0,0	0 0,0	2 3,5	2 2,4	4 2,2	5 4,8	3 4,3	5 7,9	7 8,0	20 6,2
pojedinci	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 2,4	2 1,1	0 0,0	1 1,4	0 0,0	1 1,1	2 0,6
ostali*****	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	3 2,9	1 1,4	3 4,8	6 6,8	13 4,0
Ukupno	18 100,0	28 100,0	57 100,0	82 100,0	185 100,0	104 100,0	70 100,0	63 100,0	88 100,0	325 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

*Akteri male vjerske zajednice: vođa, djelatnik ili član, te institucije i organizacije. **Akteri politike: Vlada ili ministri, političar, predsjednik države, ostali lokalni dužnosnici, politička stranka, gradonačelnik, državni službenici, internacionalne organizacije, ambasade, te predsjednik Sabora. ***Akteri Katoličke crkve: djelatnik ili član, vođa, te institucije i organizacije. ****Akteri represivnog aparata: policija, sud, vojska, te zatvor. *****Ostali akteri: Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, neslužbeni izvori, poduzetnici, devijanti, te ostali.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), najzastupljeniji akteri su male vjerske zajednice, koji se pojavljuju u dvije trećine priloga (67,0%). One su najprisutnije u Slobodnoj Dalmaciji (75,0%), a najmanje u Novom listu (61,1%) i Vjesniku (62,2%). Manje prisutni su političari, koji se pojavljuju u petini priloga (20,5%). Oni su najprisutniji u Novom listu (27,8%), a najmanje u Večernjem listu (15,8%). Puno manje zastupljeni su prilozi bez aktera i ostali akteri (4,9% i manje). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su kod aktera male vjerske zajednice i političara.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), najzastupljeniji akteri su i dalje male vjerske zajednice, koje se pojavljuju u manje od polovice priloga (46,8%, uz pad od 20%). One su najprisutnije u Večernjem listu (47,6%), a najmanje u Vjesniku (45,5%). Manje zastupljeni akteri su političari (14,2%, uz pad od 6%), koji su najprisutniji u Novom listu (16,3%), a najmanje u Večernjem listu (9,5%). Katolička crkva pojavljuje se u desetini priloga (10,5%, uz porast od

10%) i najprisutnija je u Večernjem listu (15,9%), a najmanje u Novom listu (6,7%). Priloga bez aktera i ostalih aktera još je manje (7,1% i manje). Od njih, najveći porast zastupljenosti je kod stručnjaka (porast od 6%) i medija (porast od 4%). U drugom razdoblju nisu prisutne veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama.

Rezultati nam pokazuju da su najučestaliji izvori informacija o temama i akterima povezanim s djelatnostima islamskih zajednica akteri male vjerske zajednice, a manje prisutni su političari i pogotovo ostali akteri. Katolička crkva je u drugom razdoblju značajnije prisutna, što je povezano s temom dijaloga između kršćanstva i islama.

Tablica 38: akter u prilogima o židovskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Akter	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 11,1	2 5,4	0 0,0	0 0,0	0 0,0	4 13,8	4 5,6
Katolička crkva ***	0 0,0	0 0,0	1 9,1	1 5,6	2 5,4	0 0,0	1 5,9	0 0,0	1 3,4	2 2,8
mala vjerska zajednica*	3 75,0	4 100,0	4 36,4	13 72,2	24 64,9	8 66,7	11 64,7	8 57,1	18 62,1	45 62,5
političari**	0 0,0	0 0,0	4 36,4	2 11,1	6 16,2	3 25,0	4 23,5	1 7,1	4 13,8	12 16,7
stručnjaci	1 25,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 2,7	0 0,0	1 5,9	4 28,6	2 6,9	7 9,7
nevladine udruge	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 8,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,4
mediji	0 0,0	0 0,0	1 9,1	0 0,0	1 2,7	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
pojedinci	0 0,0	0 0,0	1 9,1	0 0,0	1 2,7	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
ostali*****	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 7,1	0 0,0	1 1,4
Ukupno	4 100,0	4 100,0	11 100,0	18 100,0	37 100,0	12 100,0	17 100,0	14 100,0	29 100,0	72 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

*Akteri male vjerske zajednice: vođa, djelatnik ili član, te institucije i organizacije. **Akteri politike: Vlada ili ministri, političar, predsjednik države, ostali lokalni dužnosnici, politička stranka, gradonačelnik, državni službenici, internacionalne organizacije, ambasade, te predsjednik Sabora. ***Akteri Katoličke crkve: djelatnik ili član, vođa, te institucije i organizacije. *****Ostali akteri: Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, neslužbeni izvori, poduzetnici, devijanti, te ostali.

U Tablici 38 nalaze se akteri u prilogima u kojima se pojavljuju židovske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima. Pojavili su se svi akteri osim umjetnika i represivnog aparata države. Mediji i pojedinci su prisutni samo u prvom razdoblju, a nevladine udruge i ostali u drugom.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), najzastupljeniji akteri su male vjerske zajednice, koje su prisutne u više od polovice priloga (64,9%). One su najprisutnije u Slobodnoj Dalmaciji (100,0%), a najmanje u Večernjem listu (36,4%). Manje zastupljeni su političari (16,2%), koji su najprisutniji u Večernjem listu (36,4%), a najmanje u Vjesniku (11,1%). Priloga bez aktera i ostalih aktera daleko je manje (5,4% i manje). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su jedino kod aktera male vjerske zajednice.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), najzastupljeniji akteri su male vjerske zajednice (62,5%), koji su najprisutniji u Novom listu (66,7%), a najmanje u Večernjem listu (57,1%). Slabije zastupljeni akteri su političari (16,7%) i stručnjaci (9,7%, uz porast od 7%). Političari su najprisutniji u Novom listu (25,0%) i Slobodnoj Dalmaciji (23,5%), a najmanje u Večernjem listu (7,1%), dok su stručnjaci najprisutniji u Večernjem listu (28,6%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (5,9%). Priloga bez aktera i ostalih aktera još je manje (5,6% i manje). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su jedino kod političara.

Rezultati ove tablice pokazuju da su najprisutniji izvori informacija o temama i akterima povezanim s djelatnostima židovskih zajednica akteri male vjerske zajednice, a puno manje političari, Katolička crkva ili stručnjaci, te ostali akteri.

Tablica 39: akter u prilogima o protestantskim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Akter	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 66,7	0 0,0	2 18,2
Katolička crkva ***	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 33,3	1 20,0	2 18,2
mala vjerska zajednica*	2 100,0	2 100,0	5 100,0	2 66,7	11 91,7	3 100,0	0 0,0	0 0,0	4 80,0	7 63,6
mediji	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 33,3	1 8,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
Ukupno	2 100,0	2 100,0	5 100,0	3 100,0	12 100,0	3 100,0	0 0,0	3 100,0	5 100,0	11 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

*Akteri male vjerske zajednice: vođa, djelatnik ili član, te institucije i organizacije. ***Akteri Katoličke crkve: djelatnik ili član, vođa, te institucije i organizacije.

U Tablici 39 nalaze se akteri u prilogima o protestantskim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima. Ovdje je najmanje aktera. Mediji su prisutni samo u prvom razdoblju, a prilozi bez aktera i Katolička crkva u drugom.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), dominantni akteri su male vjerske zajednice (91,7%), koje su jedini akter u svim novinama osim Vjesnika (66,7%), a puno manje zastupljeni su mediji (8,3%), koji su prisutni jedino u Vjesniku (33,3%).

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) najzastupljeniji akteri su male vjerske zajednice (63,6%, uz pad od 28%). One su najprisutnije u Novom listu (100,0%), a najmanje u Vjesniku (80,0%). Rjeđe se pojavljuju akteri Katoličke crkve i prilozi bez aktera, koji su prisutni u skoro petini priloga (svaki s 18,2%). Katolička crkva je najprisutnija u Večernjem listu (33,3%), a najmanje u Vjesniku (20,0%).

U oba razdoblja, dominantni izvori informacija o djelatnostima protestantskih crkvi su akteri male vjerske zajednice. U prvom razdoblju se pojavljuju i mediji, a u drugom Katolička crkva. Zbog malog broja priloga teško je donijeti zaključak o razlikama zastupljenosti aktera.

Tablica 40: akter u priložima o kršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Akter	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	0 0,0	0 0,0	1 3,4	1 8,3	2 3,3	0 0,0	0 0,0	1 4,8	3 13,0	4 5,8
Katolička crkva ***	1 12,5	0 0,0	1 3,4	1 8,3	3 4,9	2 18,2	4 28,6	4 19,0	2 8,7	12 17,4
mala vjerska zajednica*	4 50,0	8 66,7	12 41,4	4 33,3	28 45,9	5 45,5	9 64,3	14 66,7	10 43,5	38 55,1
političari**	0 0,0	0 0,0	2 6,9	0 0,0	2 3,3	1 9,1	0 0,0	1 4,8	0 0,0	2 2,9
represivni aparat države****	1 12,5	1 8,3	8 27,6	4 33,3	14 23,0	1 9,1	0 0,0	0 0,0	1 4,3	2 2,9
stručnjaci	1 12,5	2 16,7	2 6,9	1 8,3	6 9,8	1 9,1	0 0,0	1 4,8	2 8,7	4 5,8
nevladine udruge	1 12,5	1 8,3	0 0,0	0 0,0	2 3,3	1 9,1	0 0,0	0 0,0	1 4,3	2 2,9
mediji	0 0,0	0 0,0	2 6,9	0 0,0	2 3,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 8,7	2 2,9
pojedinci	0 0,0	0 0,0	1 3,4	1 8,3	2 3,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 4,3	1 1,4
ostali*****	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 7,1	0 0,0	1 4,3	2 2,9
Ukupno	8 100,0	12 100,0	29 100,0	12 100,0	61 100,0	11 100,0	14 100,0	21 100,0	23 100,0	69 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

*Akteri male vjerske zajednice: vođa, djelatnik ili član, te institucije i organizacije. **Akteri politike: Vlada ili ministri, političar, predsjednik države, ostali lokalni dužnosnici, politička stranka, gradonačelnik, državni službenici, internacionalne organizacije, ambasade, te predsjednik Sabora. ***Akteri Katoličke crkve: djelatnik ili član, vođa, te institucije i organizacije. ****Akteri represivnog aparata: policija, sud, vojska, te zatvor. *****Ostali akteri: Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, neslužbeni izvori, poduzetnici, devijanti, te ostali.

U Tablici 40 nalaze se akteri u prilogima u kojima se pojavljuju kršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima; pojavljuju se svi akteri osim umjetnika, a ostali se pojavljuju samo u drugom razdoblju.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) najprisutniji akteri su male vjerske zajednice, koje se pojavljuju u gotovo polovici priloga (45,9%). One su najprisutnije u Slobodnoj Dalmaciji (66,7%), a najmanje u Vjesniku (33,3%). Manje su zastupljeni akteri represivnog aparata države, koji su prisutni u više od petine priloga (23,0%), te stručnjaci, koji su prisutni u desetini priloga (9,8%). Represivni aparat države je najprisutniji u Vjesniku (33,3%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (8,3%), dok su stručnjaci najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (16,7%), a najmanje u Večernjem listu (6,9%). Ostali akteri i prilozi bez aktera pojavljuju se još manje (4,9% i manje). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su kod aktera male vjerske zajednice, represivnog aparata države i stručnjaka.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) najzastupljeniji akteri su i dalje male vjerske zajednice, koje su prisutne u više od polovice priloga (55,1%, uz porast od 9%). Najprisutnije su u Večernjem listu (66,7%), a najmanje u Vjesniku (43,5%). Manje zastupljeni su akteri Katoličke crkve, koji se pojavljuju u gotovo petini priloga (17,4%, uz porast od 12%). Oni su najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (28,6%), a najmanje u Vjesniku (8,7%). Prilozi bez aktera i ostali akteri još manje su zastupljeni (5,8% i manje). Od njih, najzastupljeniji su stručnjaci (5,8%), koji su najprisutniji u Novom listu (9,1%), a najmanje u Večernjem listu (4,8%). Najveći pad zastupljenosti je kod represivnog aparata države (pad od 20%), a veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su kod aktera male vjerske zajednice i Katoličke crkve.

Rezultati iz tablice nam pokazuju da su najprisutniji izvori informacija o temama i akterima povezanim s djelatnostima kršćanskih novih religijskih pokreta akteri male vjerske zajednice, a manje represivni aparat države u prvom i Katolička crkva u drugom razdoblju, te stručnjaci i pogotovo ostali akteri.

U Tablici 41 nalaze se akteri u prilogima o nekršćanskim novim religijskim pokretima. Pojavljuju svi akteri, a od njih se samo u drugom razdoblju pojavljuju nevladine udruge.

Tablica 41: akter u prilogima o nekršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Akter	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U

nema	0 0,0	1 5,9	1 3,8	2 4,1	4 3,7	0 0,0	6 13,6	5 8,2	6 11,8	17 9,3
Katolička crkva ***	2 11,8	0 0,0	0 0,0	4 8,2	6 5,5	4 14,8	5 11,4	3 4,9	2 3,9	14 7,7
mala vjerska zajednica*	11 64,7	10 58,8	13 50,0	13 26,5	47 43,1	12 44,4	15 34,1	21 34,4	26 51,0	74 40,4
političari**	0 0,0	4 23,5	5 19,2	13 26,5	22 20,2	2 7,4	3 6,8	13 21,3	4 7,8	22 12,0
represivni aparat države****	2 11,8	0 0,0	3 11,5	6 12,2	11 10,1	0 0,0	1 2,3	1 1,6	0 0,0	2 1,1
stručnjaci	0 0,0	0 0,0	3 11,5	3 6,1	6 5,5	1 3,7	1 2,3	3 4,9	1 2,0	6 3,3
nevladine udruge	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	3 11,1	13 29,5	7 11,5	9 17,6	32 17,5
mediji	1 5,9	0 0,0	1 3,8	6 12,2	8 7,3	2 7,4	0 0,0	3 4,9	1 2,0	6 3,3
umjetnici	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 2,0	1 0,9	1 3,7	0 0,0	1 1,6	0 0,0	2 1,1
pojedinci	0 0,0	1 5,9	0 0,0	0 0,0	1 0,9	1 3,7	0 0,0	4 6,6	0 0,0	5 2,7
ostali*****	1 5,9	1 5,9	0 0,0	1 2,0	3 2,8	1 3,7	0 0,0	0 0,0	2 3,9	3 1,6
Ukupno	17 100,0	17 100,0	26 100,0	49 100,0	109 100,0	27 100,0	44 100,0	61 100,0	51 100,0	183 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

*Akeri male vjerske zajednice: vođa, djelatnik ili član, te institucije i organizacije. **Akeri politike: Vlada ili ministri, političar, predsjednik države, ostali lokalni dužnosnici, politička stranka, gradonačelnik, državni službenici, internacionalne organizacije, ambasade, te predsjednik Sabora. ***Akeri Katoličke crkve: djelatnik ili član, vođa, te institucije i organizacije. ****Akeri represivnog aparata: policija, sud, vojska, te zatvor. *****Ostali akteri: Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, neslužbeni izvori, poduzetnici, devijanti, te ostali.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), najzastupljeniji akteri su male vjerske zajednice, koje se pojavljuju u gotovo polovici priloga (43,1%). One su najprisutnije u Novom listu (64,7%), a najmanje u Vjesniku (26,5%). Manje zastupljeni su političari, koji su prisutni u petini priloga (20,2%), te represivni aparat države, koji je prisutan u desetini priloga (10,1%). Političari su najprisutniji u Vjesniku (26,5%), a najmanje u Večernjem listu (19,2%). Represivni aparat države je najprisutniji u Vjesniku (12,2%), a najmanje u Večernjem listu (11,5%). Još manje zastupljeni su ostali akteri i prilozi bez aktera (7,3% i manje). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su jedino kod aktera male vjerske zajednice.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), najučestaliji akteri su male vjerske zajednice (40,4%), koje su najprisutnije u Vjesniku (51,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (34,1%). Manje zastupljeni akteri su nevladine udruge, koje se pojavljuju u skoro petini priloga (17,5%). One su najprisutnije u Slobodnoj Dalmaciji (29,5%), a najmanje u Novom listu (11,1%) i Večernjem listu (11,5%). Političari se pojavljuju u nešto više od desetine priloga (12,0%, uz pad od 8%), a najprisutniji su u Večernjem listu (21,3%), dok su najmanje prisutni u

Slobodnoj Dalmaciji (6,8%). U gotovo desetini priloga pojavljuju se prilozi bez aktera (9,3%, uz porast od 6%). Najprisutniji su u Slobodnoj Dalmaciji (13,6%), a najmanje u Večernjem listu (8,2%). Katolička crkva se pojavljuje u manje od desetine priloga (7,7%), a najprisutnija je u Novom listu (14,8%), dok je najmanje prisutna u Vjesniku (3,9%). Ostali akteri još manje su zastupljeni (3,3% i manje). Od njih, najveći pad zastupljenosti je kod represivnog aparata države (pad od 9%). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su kod aktera male vjerske zajednice, nevladinih udruga, političara i Katoličke crkve.

Rezultati iz ove tablice nam pokazuju da su najzastupljeniji izvori informacija o temama i akterima povezanim s djelatnostima nekršćanskih novih religijskih pokreta akteri male vjerske zajednice, a manje političari u prvom razdoblju i nevladine udruge u drugom, te represivni aparat države u prvom i političari u drugom razdoblju.

U Tablici 42 nalaze se akteri u prilogima u kojima se pojavljuje skupina „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima; nisu se pojavili mediji i umjetnici, a od ostalih aktera samo u drugom razdoblju pojavili su se stručnjaci, Katolička crkva, represivni aparat države i pojedinci.

Tablica 42: akter u prilogima o skupini „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima

Akter	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	0 0,0	0 0,0	1 25,0	1 25,0	2 16,7	0 0,0	0 0,0	3 27,3	4 10,8	7 9,9
Katolička crkva ***	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 9,1	6 16,2	7 9,9
mala vjerska zajednica*	1 33,3	1 100,0	2 50,0	0 0,0	4 33,3	9 50,0	1 20,0	3 27,3	6 16,2	19 26,8
političari**	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 25,0	1 8,3	3 16,7	1 20,0	1 9,1	10 27,0	15 21,1
represivni aparat države****	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 5,6	0 0,0	0 0,0	2 5,4	3 4,2
stručnjaci	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	5 27,8	2 40,0	1 9,1	7 18,9	15 21,1
nevladine udruge	1 33,3	0 0,0	0 0,0	1 25,0	2 16,7	0 0,0	1 20,0	0 0,0	1 2,7	2 2,8
pojedinci	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 9,1	0 0,0	1 1,4
ostali*****	1 33,3	0 0,0	1 25,0	1 25,0	3 25,0	0 0,0	0 0,0	1 9,1	1 2,7	2 2,8
Ukupno	3 100,0	1 100,0	4 100,0	4 100,0	12 100,0	18 100,0	5 100,0	11 100,0	37 100,0	71 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

*Akteri male vjerske zajednice: vođa, djelatnik ili član, te institucije i organizacije. **Akteri politike: Vlada ili ministri, političar, predsjednik države, ostali lokalni dužnosnici, politička stranka, gradonačelnik, državni službenici, internacionalne organizacije, ambasade, te predsjednik Sabora. ***Akteri Katoličke crkve: djelatnik ili član, vođa, te institucije i organizacije. ****Akteri represivnog aparata: policija, sud, vojska, te zatvor.

*****Ostali akteri: Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, neslužbeni izvori, poduzetnici), devijanti, te ostali.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), najzastupljeniji akteri su male vjerske zajednice, koje se pojavljuju u trećini priloga (33,3%). One su najprisutnije u Slobodnoj Dalmaciji (100,0%), a najmanje u Novom listu (33,3%). Manje zastupljeni akteri su ostali, koji se pojavljuju u četvrtini priloga (25,0%). Najprisutniji su u Novom listu (33,3%), a najmanje u Večernjem listu i Vjesniku (25,0%). Još slabije zastupljeni akteri su nevladine udruge i prilozi bez aktera (svaki s 16,7%), te političari (8,3%). Nevladine udruge su najprisutnije u Novom listu (33,3%), a najmanje u Vjesniku (25,0%). Prilozi bez aktera najprisutniji su u Večernjem listu (27,3%), a najmanje u Vjesniku (10,8%), dok su političari prisutni jedino u Vjesniku (25,0%). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su kod aktera male vjerske zajednice.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) najprisutniji akteri su male vjerske zajednice, koje se pojavljuju u četvrtini priloga (26,8%, uz pad od 6%). One su najprisutnije u Novom listu (50,0%), a najmanje u Vjesniku (16,2%). Nešto manje zastupljeni su političari (21,1%, uz porast od 13%) i stručnjaci (21,1%), koji se pojavljuju u petini priloga. Političari su najprisutniji u Vjesniku (27,0%), a najmanje u Večernjem listu (9,1%), dok su stručnjaci najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (40,0%), a najmanje u Večernjem listu (9,1%). Još manje zastupljeni su prilozi bez aktera i ostali akteri (9,9% i manje). Od njih, najveći pad zastupljenosti je kod ostalih (pad od 22%) i nevladinih udruga (pad od 14%). Prilozi bez aktera (9,9%) su najprisutniji u Večernjem listu (27,3%), a najmanje u Vjesniku (10,8%), dok je Katolička crkva (9,9%) najprisutnija u Vjesniku (16,2%), a najmanje u Večernjem listu (9,1%). Veće razlike u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama prisutne su kod aktera male vjerske zajednice, političara i stručnjaka.

Ova tablica nam pokazuje da su najprisutniji izvori informacija o temama i akterima povezanim s djelatnostima skupine „ostalo“ akteri male vjerske zajednice, a manje ostali, nevladine udruge i političari u prvom razdoblju te političari u drugom.

Iz ovih tablica može se predstaviti sljedeći *zaključak* o akterima u priložima dnevnih novina o vjerskim zajednicama:

1. Najveći broj aktera povezanih s različitim društvenim institucijama prisutno je kod djelatnosti *pravoslavnih crkvi i nekršćanskih novih religijskih pokreta*, a manji broj kod

islamskih zajednica, kršćanskih novih religijskih pokreta, židovskih zajednica, skupine „ostalo“ i pogotovo protestantskih crkvi.

2. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), najprisutniji izvori informacija o temama i akterima povezanim s djelatnostima povijesno i tradicionalno prisutnih vjerskih zajednica su akteri *male vjerske zajednice*. Manje prisutni akteri su *političari* (mediji kod protestantskih crkvi), te represivni aparat države kod pravoslavnih crkvi, Katolička crkva kod židovskih zajednica i nevladine udruge i mediji kod islamskih zajednica. Najprisutniji izvori informacija o temama i akterima povezanim s djelatnostima novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica su akteri *male vjerske zajednice*. Manje prisutni akteri su *represivni aparat države* i stručnjaci kod kršćanskih novih religijskih pokreta, a *političari* i represivni aparat države kod nekršćanskih novih religijskih pokreta. U skupini „ostalo“ najprisutniji izvori informacija su *male vjerske zajednice* i *ostali*.

U prvom razdoblju, mala vjerska zajednica je najprisutnija kod protestantski crkvi, manje kod islamskih i židovskih zajednica, pravoslavnih crkvi, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod skupine „ostalo“. Političari su najprisutniji kod islamskih zajednica i nekršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod židovskih zajednica, pravoslavnih crkvi i skupine „ostalo“, a najmanje kod kršćanskih novih religijskih pokreta. Katolička crkva je najprisutnija kod nekršćanskih novih religijskih pokreta i židovskih zajednica, manje kod kršćanskih novih religijskih pokreta i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod islamskih zajednica. Stručnjaci su najprisutniji kod kršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, židovskih zajednica i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod islamskih zajednica. Represivni aparat države najprisutniji je kod kršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod islamskih zajednica. Nevladine udruge najprisutnije su kod skupine „ostalo“, manje kod pravoslavnih crkvi i kršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod islamskih zajednica.

3. U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) najprisutniji izvori informacija o djelatnostima povijesno i tradicionalno prisutnih vjerskih zajednica su akteri *male vjerske zajednice*. Manje prisutni akteri su *političari*, Katolička crkva kod pravoslavnih crkvi, islamskih zajednica i protestantskih crkvi te stručnjaci kod židovskih zajednica. Kod novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica najprisutniji izvori o njihovim djelatnostima su akteri *male vjerske zajednice*. Manje prisutni akteri su *Katolička crkva* i stručnjaci kod kršćanskih novih

religijskih pokreta, te *nevladine udruge* i političari kod nekršćanskih novih religijskih pokreta. Najprisutniji izvor informacija o skupini ostalo su akteri *male vjerske zajednice*, *političari* i stručnjaci.

U drugom razdoblju, mala vjerska zajednica je najprisutnija kod protestantskih crkvi, manje kod židovskih zajednica, pravoslavnih crkvi, kršćanskih novih religijskih pokreta, islamskih zajednica i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod skupine „ostalo“. Političari su najprisutniji kod skupine „ostalo“, manje kod židovskih zajednica, pravoslavnih crkvi, islamskih zajednica i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod kršćanskih novih religijskih pokreta. Katolička crkva je najprisutnija kod protestantskih crkvi i kršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod islamskih zajednica, skupine „ostalo“, nekršćanskih novih religijskih pokreta i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod židovskih zajednica. Stručnjaci su najprisutniji kod skupine „ostalo“, manje kod židovskih i islamskih zajednica, kršćanskih novih religijskih pokreta i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta. Represivni aparat države najprisutniji je kod skupine „ostalo“, manje kod islamskih zajednica, kršćanskih novih religijskih pokreta i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta. Nevladine udruge najprisutnije su kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod islamskih zajednica, kršćanskih novih religijskih pokreta, skupine „ostalo“ i židovskih zajednica, a najmanje kod pravoslavnih crkvi.

4. Najprisutniji izvori informacija o djelatnostima vjerskih zajednica su sami akteri *male vjerske zajednice*, što je povezano s deprivatizacijom religije u svijetu i revitalizacijom religije u Hrvatskoj. Ostali akteri povezani su sa specifičnostima društveno-političkog i religijskog konteksta prvog i drugog razdoblja, te njihovim najznačajnijim temama. Ukupno gledajući, osim malih vjerskih zajednica najprisutniji akteri u priložima o vjerskim zajednicama su *političari* i *Katolička crkva*. Ovakva situacija je povezana s politizacijom religije i religizacijom politike te simboličnim povezivanjem nacionalnog i religijskog identiteta, na osnovi kojih su ovi institucionalni akteri raspravljali o djelatnostima vjerskih zajednica. Ovi akteri nastojali su odrediti u javnosti njihov identitet i dovesti ga u odnos s dominantnim identitetima u kontekstu Hrvatske te u kontekstu drugih država svijeta, odnosno u globalnom okruženju.

Interesantno je utvrditi da je *represivni aparat države* zastupljeniji kod novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica i skupine ostalo, a manje kod povijesno i tradicionalno prisutnih vjerskih zajednica, što je slučaj i s *nevladinim udrugama*. Dok je represivni aparat

nastojao odrediti problematične aspekte povezane s njihovim djelatnostima, nevladine udruge nastojale su braniti prava tih skupina vjerskih zajednica i nastojale su smanjiti represivne korake države.

4.2.3. *Orijentacija aktera u priložima dnevnih novina i razdobljima*

Nakon aktera u priložima, u ovom dijelu predstavljaju se orijentacije ovih aktera u priložima, koje se odnose na vjerske zajednice u priložima, na teme u priložima i na aktere u priložima koji su s njima povezani u dnevnim novinama.

Orijentacija aktera u prilogu indikator je akterovog stava prema djelatnostima vjerskih zajednica, te temama i akterima koji su u tim djelatnostima prisutni. Ovdje predstavljamo orijentacije aktera u priložima o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima. Nakon prikaza rezultata tablica predstaviti će se zaključak.

U Tablici 43 nalaze se rezultati orijentacije aktera u priložima u kojima se pojavljuju pravoslavne crkve u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 43: orijentacija aktera u priložima o pravoslavnim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija aktera	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	1 3,8	6 8,3	11 10,4	11 5,5	29 7,2	2 3,3	3 5,6	9 14,3	6 6,5	20 7,4
pozitivna	10 38,5	23 31,9	23 21,7	50 24,9	106 26,2	40 66,7	28 51,9	22 34,9	46 49,5	136 50,4
negativna	9 34,6	33 45,8	47 44,3	101 50,2	190 46,9	8 13,3	9 16,7	20 31,7	27 29,0	64 23,7
neutralna	6 23,1	10 13,9	25 23,6	39 19,4	80 19,8	10 16,7	14 25,9	12 19,0	14 15,1	50 18,5
Ukupno	26 100,0	72 100,0	106 100,0	201 100,0	405 100,0	60 100,0	54 100,0	63 100,0	93 100,0	270 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U priložima o pravoslavnim crkvama, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je najzastupljenija negativna orijentacija aktera, koja se pojavljuje u gotovo polovici priloga (46,9%). Najprisutnija je u Vjesniku (50,2%), a najmanje u Novom listu (34,6%). Manje zastupljena je pozitivna orijentacija aktera, koja je prisutna u četvrtini priloga (26,2%). Najprisutnija je u Novom listu (38,5%), a najmanje u Večernjem listu (21,7%). Neutralna orijentacija aktera pojavljuje se u petini priloga (19,8%), a najprisutnija je u Večernjem listu (23,6%) i Novom listu (23,1%), dok je najmanje prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (13,9%). Najrjeđi su prilozi

bez orijentacije aktera (7,2%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod negativne i pozitivne orijentacije aktera.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) pozitivna orijentacija aktera je najučestalija i pojavljuje se u polovici priloga (50,4%, uz porast od 24%). Najprisutnija je u Novom listu (66,7%), a najmanje u Večernjem listu (34,9%). Manje učestala je negativna orijentacija aktera, koja se pojavljuje u gotovo četvrtini priloga (23,7%, uz pad od 23%). Najprisutnija je u Večernjem listu (31,7%), a najmanje u Novom listu (13,3%). Neutralna orijentacija aktera prisutna je u skoro petini priloga (18,5%) i najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (25,9%), a najmanje u Vjesniku (15,1%). U najmanjem broju priloga nema orijentacije aktera (7,4%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod pozitivne, negativne i neutralne orijentacije aktera.

Rezultati hi-kvadrat testa pokazuju da postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti orijentacija aktera u priložima dnevnih novina o pravoslavnim crkvama u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=49,791$, $df=3$, $p<0,001$). U prvom razdoblju značajnije je zastupljena negativna orijentacija aktera u priložima o pravoslavnim crkvama. U drugom razdoblju značajnije su zastupljene pozitivne orijentacije aktera u priložima. Drugim riječima, negativna orijentacija aktera u priložima o pravoslavnim crkvama povezana je s prvim razdobljem, a pozitivna s drugim, odnosno prisutna je značajna razlika između negativne i pozitivne orijentacije aktera.

Rezultati iz tablice nam pokazuju da su kod pravoslavnih crkvi orijentacije aktera izražene su u ekstremima. Orijentacije aktera priloga o pravoslavnim crkvama izrazito su negativne u prvom razdoblju obilježenom društveno-političkim temama rata, normalizacijom odnosa i povratkom Srba, te organizacijskim problemima pravoslavlja u Hrvatskoj i drugdje (autokefalnost), dok je u drugom razdoblju pozitivna orijentacija najprisutnija, nakon završetka rata i normalizacije odnosa te snažnijim ekumenskim gibanjima između pravoslavlja i katoličanstva. Politizacija religije je doprinijela negativnim reakcijama aktera u prvom razdoblju, dok je povratak pravoslavnih crkvi religijskim djelatnostima doprinijela pozitivnijim reakcijama aktera u drugom razdoblju.

U Tablici 44 nalaze se rezultati orijentacije aktera u priložima u kojima se pojavljuju islamske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 44: orijentacija aktera u priložima o islamskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija aktera	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	1 5,6	0 0,0	4 7,0	4 4,9	9 4,9	2 1,9	1 1,4	4 6,3	4 4,5	11 3,4
pozitivna	11 61,1	9 32,1	16 28,1	17 20,7	53 28,6	47 45,2	29 41,4	16 25,4	33 37,5	125 38,5
negativna	1 5,6	12 42,9	27 47,4	37 45,1	77 41,6	37 35,6	27 38,6	31 49,2	26 29,5	121 37,2
neutralna	5 27,8	7 25,0	10 17,5	24 29,3	46 24,9	18 17,3	13 18,6	12 19,0	25 28,4	68 20,9
Ukupno	18 100,0	28 100,0	57 100,0	82 100,0	185 100,0	104 100,0	70 100,0	63 100,0	88 100,0	325 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U prilogima o islamskim zajednicama, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) su najzastupljenije negativne orijentacije aktera (41,6%), koje su najprisutnije u Večernjem listu (47,4%), a najmanje u Novom listu (5,6%). U nešto više od četvrtine priloga prisutne su pozitivne orijentacije aktera (28,6%), koje su najprisutnije u Novom listu (61,1%), a najmanje u Vjesniku (20,7%). Neutralne orijentacije aktera prisutne su u četvrtini priloga (24,9%). One su najprisutnije u Vjesniku (29,3%), a najmanje u Večernjem listu (17,5%). Najmanje je priloga bez orijentacije aktera (4,9%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod negativne, pozitivne i neutralne orijentacije aktera.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), pozitivne orijentacije aktera su tek za nijansu učestalije (38,5%, uz porast od 10%) od negativnih (37,2%). Pozitivne orijentacije aktera najprisutnije su u Novom listu (45,2%), a najmanje u Večernjem listu (25,4%), dok su negativne najprisutnije u Večernjem listu (49,2%), a najmanje u Vjesniku (29,5%). Manje zastupljene su neutralne orijentacije aktera, koje su prisutne u petini priloga (20,9%). One su najprisutnije u Vjesniku (28,4%), a najmanje u Novom listu (17,3%). Najmanje se pojavljuju prilozi bez orijentacije aktera (3,4%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod sve tri orijentacije aktera.

Hi-kvadrat test pokazuje da ne postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti orijentacija aktera u prilogima dnevnih novina o islamskim zajednicama u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=5,316$, $df=3$, $p=0,150$).

Rezultati iz tablice pokazuju da su u prvom razdoblju najprisutnije negativne orijentacije aktera, koje su ovisile o temama koje su povezane sa širim društveno-političkim sklopom i politizacijom religije, kao i kod pravoslavnih crkvi. U drugom razdoblju su gotovo jednako zastupljene pozitivne i negativne orijentacije aktera. Takav ishod može se tumačiti

polarizacijom stavova vezanih uz islamske zajednice i islam, pogotovo nakon terorističkih napada i prosvjeda islamskog svijeta povezanih s vrijeđanjem islama, koji su i dalje u domeni šireg društveno-političkog konteksta, zbog čega se pozitivni stavovi o islamskim zajednicama nisu toliko proširili kao kod pravoslavnih crkvi.

Tablica 45: orijentacija aktera u prilogima o židovskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija aktera	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 11,1	2 5,4	0 0,0	0 0,0	0 0,0	4 13,8	4 5,6
pozitivna	3 75,0	2 50,0	8 72,7	13 72,7	26 70,3	8 66,7	5 29,4	6 42,9	10 34,5	29 40,3
negativna	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 5,6	1 2,7	4 33,3	7 41,2	5 35,7	9 31,0	25 34,7
neutralna	1 25,0	2 50,0	3 27,3	2 11,1	8 21,6	0 0,0	5 29,4	3 21,4	6 20,7	14 19,4
Ukupno	4 100,0	4 100,0	11 100,0	18 100,0	37 100,0	12 100,0	17 100,0	14 100,0	29 100,0	72 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 45 su rezultati orijentacije aktera u prilogima u kojima se pojavljuju židovske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima.

Kod priloga o židovskim zajednicama, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominiraju pozitivne orijentacije aktera (70,3%). One su najprisutnije u Novom listu (75,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%). Manje zastupljene su neutralne orijentacije aktera, koje se pojavljuju u petini priloga (21,6%). Najprisutnije su u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%), a najmanje u Vjesniku (11,1%). Najmanje zastupljeni su prilozi bez orijentacije aktera (5,4%) i negativne orijentacije aktera (2,7%), koje se pojavljuju jedino u Vjesniku (5,6%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod pozitivne i neutralne orijentacije aktera.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje su najučestalije pozitivne orijentacije aktera (40,3%, uz pad od 30%), koje su najprisutnije u Novom listu (66,7%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (29,4%). S trećinom priloga nešto rjeđe su negativne orijentacije aktera (34,7%, uz porast od 32%). One su najprisutnije u Slobodnoj Dalmaciji (41,2%), a najmanje u Vjesniku (31,0%). U petini priloga prisutne su neutralne orijentacije aktera (19,4%), koje su najprisutnije u Slobodnoj Dalmaciji (29,4%), a najmanje u Vjesniku (20,7%), dok su najslabije zastupljeni prilozi bez orijentacije aktera (5,6%). Veće razlike u zastupljenosti

orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod pozitivne i negativne orijentacije aktera.

Rezultati ove tablice nam pokazuju da je kod židovskih zajednica u oba razdoblja najprisutnija pozitivna orijentacija aktera. Indikativno je da se s židovskim zajednicama nisu povezivale teme šireg društveno-političkog konteksta u velikoj mjeri, što je jedan od mogućih razloga pozitivnije prezentacije židovskih zajednica. Drugi razlog za takav ishod, moguće je, povezan je s povijesnim kontekstom II. svjetskog rata u Hrvatskoj, u kojem su stradali brojni židovi i njihovi vjerski objekti (sinagoge). Na početku 1990-ih političke promjene su dovele do problematiziranja srpskog pitanja u srpskoj javnosti, u kojoj su stradavanja Srba uspoređivana sa židovima, a hrvatska javnost i političari morali su se ograditi od te prošlosti kako bi svijet manje problematizirao Hrvatsku u procesu stvaranja samostalne države i ratu koji je zbog toga započeo. U drugom razdoblju proširile su se negativne orijentacije aktera, prvenstveno zbog organizacijskih sukoba unutar Židovske općine u Zagrebu i osnivanja i registracije Židovske vjerske zajednice Bet Israel.

U Tablici 46 nalaze se rezultati orijentacije aktera u prilogima u kojima se pojavljuju protestantske crkve u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 46: orijentacija aktera u prilogima o protestantskim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija aktera	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 66,7	0 0,0	2 18,2
pozitivna	0 0,0	1 50,0	0 0,0	1 33,3	2 16,7	2 66,7	0 0,0	1 33,3	4 80,0	7 63,6
negativna	1 50,0	0 0,0	2 40,4	1 33,3	4 33,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
neutralna	1 50,0	1 50,0	3 60,0	1 33,3	6 50,0	1 33,3	0 0,0	0 0,0	1 20,0	2 18,2
Ukupno	2 100,0	2 100,0	5 100,0	3 100,0	12 100,0	3 100,0	0 0,0	3 100,0	5 100,0	11 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

Kod priloga o protestantskim crkvama, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) su najučestalije neutralne orijentacije aktera, koje se pojavljuju u polovici priloga (50,0%). Najprisutnije su u Večernjem listu (60,0%), a najmanje u Vjesniku (33,3%). U trećini priloga prisutne su negativne orijentacije aktera (33,3%), koje su najprisutnije u Novom listu (50,0%), a najmanje u Vjesniku (33,3%). Pozitivne orijentacije aktera su najmanje zastupljene (16,7%). Najprisutnije su u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%), a najmanje u Vjesniku (33,3%).

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) najprisutnije su pozitivne orijentacije aktera, koje se pojavljuju u više od polovice priloga (63,6%, uz porast od 47%). One su najprisutnije u Vjesniku (80,0%), a najmanje u Večernjem listu (33,3%). Puno manje prisutna je neutralna orijentacija aktera, koja se javlja u skoro petini priloga (18,2%, uz pad od 32%). Ona je najprisutnija u Novom listu (33,3%), a najmanje u Vjesniku (20,0%). Prilozi bez orijentacije aktera jednako su prisutni kao neutralne orijentacije aktera (18,2%).

Rezultati iz tablice nam pokazuju da je kod protestantskih crkvi situacija gotovo identična kao i kod židovskih zajednica, jer su i kod njih izostale teme šireg društveno-političkog konteksta. Ipak, za razliku od židovskih zajednica, u prvom razdoblju je prevladavala neutralna orijentacija aktera, kojom su naglašavani organizacijski problemi i sukobi unutar Evangeličke crkve, a u drugom pozitivna, u kojoj se više govorilo o ekumenskom djelovanju biskupa Vladimira L. Deutscha, koji je umro 1999. godine.

U Tablici 47 su rezultati orijentacije aktera u priložima u kojima se pojavljuju kršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 47: orijentacija aktera u priložima o kršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija aktera	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	0 0,0	0 0,0	1 3,4	1 8,3	2 3,3	0 0,0	0 0,0	1 4,8	3 13,0	4 5,8
pozitivna	1 12,5	6 50,0	5 17,2	4 33,3	16 26,2	2 18,2	7 50,0	10 47,6	3 13,0	22 31,9
negativna	3 37,5	3 25,0	10 34,5	2 16,7	18 29,5	5 45,5	4 28,6	2 9,5	9 39,1	20 29,0
neutralna	4 50,0	3 25,0	13 44,8	5 41,7	25 41,0	4 36,4	3 21,4	8 38,1	8 34,8	23 33,3
Ukupno	8 100,0	12 100,0	29 100,0	12 100,0	61 100,0	11 100,0	14 100,0	21 100,0	23 100,0	69 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U priložima o kršćanskim novim religijskim pokretima najzastupljenija orijentacija aktera u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je neutralna (41,0%). Najprisutnija je u Novom listu (50,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (25,0%). Manje zastupljena je negativna orijentacija aktera, koja se pojavljuje u nešto manje od trećine priloga (29,5%). Ona je najprisutnija u Novom listu (37,5%), a najmanje u Vjesniku (16,7%). Pozitivna orijentacija aktera pojavljuje se u više od četvrtine priloga (26,2%), a najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%), dok je najmanje prisutna u Novom listu (12,5%). Najmanje je priloga bez orijentacije aktera (3,3%).

Veće razlike u zastupljenosti orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod neutralne, negativne i pozitivne orijentacije aktera.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) je neutralna orijentacija aktera i dalje najučestalija, a pojavljuje se u trećini priloga (33,3%, uz pad od 8%). Najprisutnija je u Večernjem listu (38,1%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (21,4%). Nešto slabije zastupljene su pozitivna (31,9%, uz porast od 6%) i negativna (29,0%) orijentacija aktera. Pozitivna orijentacija aktera je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%), a najmanje u Vjesniku (13,0%), dok je negativna najprisutnija u Novom listu (45,5%), a najmanje u Večernjem listu (9,5%). Najmanje je priloga bez orijentacije aktera (5,8%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod sve tri orijentacije aktera.

Rezultati iz ove tablice nam pokazuju da se kod kršćanskih novih religijskih pokreta orijentacija aktera može opisati normalizacijom i pozitivnijim vrednovanjem njihovih djelatnosti od strane aktera koji su pružali informacije o njima, pogotovo u drugom razdoblju.

U Tablici 48 nalaze se rezultati orijentacije aktera u priložima u kojima se pojavljuju nekršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 48: orijentacija aktera u priložima o nekršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija aktera	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	0 0,0	1 5,9	1 3,8	2 4,1	4 3,7	0 0,0	6 13,6	5 8,2	6 11,8	17 9,3
pozitivna	6 35,3	3 17,6	6 23,1	10 20,4	25 22,9	12 44,4	20 45,5	16 26,2	20 39,2	68 37,2
negativna	7 41,2	5 29,4	10 38,5	27 55,1	49 45,0	6 22,2	6 13,6	20 32,8	9 17,6	41 22,4
neutralna	4 23,5	8 47,1	9 34,6	10 20,4	31 28,4	9 33,3	12 27,3	20 32,8	16 31,4	57 31,1
Ukupno	17 100,0	17 100,0	26 100,0	49 100,0	109 100,0	27 100,0	44 100,0	61 100,0	51 100,0	183 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U priložima o nekršćanskim novim religijskim pokretima, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je najzastupljenija negativna orijentacija aktera, koja se pojavljuje u gotovo polovici priloga (45,0%). Ona je najprisutnija u Vjesniku (55,1%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (29,4%). Manje zastupljena je neutralna orijentacija aktera, koja se pojavljuje u više od četvrtine priloga (28,4%). Najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (47,1%), a najmanje u Vjesniku (20,4%). Pozitivna orijentacija aktera pojavljuje se u petini priloga (22,9%), a najprisutnija je u Novom listu (35,3%), dok je najmanje prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (17,6%). Najrjeđi su

prilozi bez orijentacije aktera (3,7%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod svih orijentacija aktera.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) najzastupljenija je pozitivna orijentacija aktera, koja se pojavljuje u više od trećine priloga (37,2%, uz porast od 14%). Ona je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (45,5%) i Novom listu (44,4%), a najmanje u Večernjem listu (26,2%). Nešto manje zastupljena je neutralna orijentacija aktera, koja se pojavljuje gotovo u trećini priloga (31,1%). Najprisutnija je u Novom listu (33,3%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (27,3%). U petini priloga prisutna je negativna orijentacija aktera (22,4%, uz pad od 23%), koja je najprisutnija u Večernjem listu (32,8%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (13,6%). Prilozi bez orijentacije aktera pojavljuju se u desetini priloga (9,3%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija aktera u dnevnim novinama prisutne su kod pozitivne i negativne orijentacije aktera.

Hi-kvadrat test pokazuje da postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti orijentacija aktera u prilogima dnevnih novina o nekršćanskim novim religijskim pokretima u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=18,775$, $df=3$, $p<0,001$). U prvom razdoblju značajnije je zastupljena negativna orijentacija aktera u prilogima o nekršćanskim novim religijskim pokretima. U drugom razdoblju dolazi do značajnije zastupljenosti pozitivne orijentacije aktera u prilogima. Drugim riječima, negativna orijentacija aktera u prilogima o nekršćanskim novim religijskim pokretima povezana je s prvim razdobljem, a pozitivna s drugim razdobljem, odnosno postoji značajna razlika između negativne i pozitivne orijentacije aktera.

Rezultati iz tablice nam pokazuju da se kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, još vidljivije nego kod kršćanskih novih religijskih pokreta, orijentacija aktera može povezati s procesom normalizacije i pozitivnijom percepcijom njihove djelatnosti od strane aktera uključenih u informiranje javnosti o temama i akterima koji su s njima povezani.

Tablica 49: orijentacija aktera u prilogima o skupini „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija aktera	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
nema	0 0,0	0 0,0	1 25,0	1 25,0	2 16,7	0 0,0	0 0,0	3 27,3	4 10,8	7 9,9
pozitivna	2 66,7	1 100,0	1 25,0	1 25,0	5 41,7	5 27,8	1 20,0	5 45,5	15 40,5	26 36,6
negativna	0 0,0	0 0,0	1 25,0	1 25,0	2 16,7	7 38,9	3 60,6	2 18,2	7 18,9	19 26,8
neutralna	1 33,3	0 0,0	1 25,0	1 25,0	3 25,0	6 33,3	1 20,0	1 9,1	11 29,7	19 26,8

Ukupno	3	1	4	4	12	18	5	11	37	71
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 49 nalaze se rezultati orijentacije aktera u priložima u kojima se pojavljuje skupina „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima.

U priložima o skupini „ostalo“, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je najzastupljenija pozitivna orijentacija aktera (41,7%), koja je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (100,0%), a najmanje u Večernjem listu i Vjesniku (25,0%). S četvrtinom priloga, manje je zastupljena neutralna orijentacija aktera (25,0%), a pogotovo negativna orijentacija aktera i prilozi bez orijentacije aktera (svaka s 16,7%). Neutralna orijentacija aktera je najprisutnija u Novom listu (33,3%), a najmanje u Večernjem listu i Vjesniku (25,0%), dok se negativna javlja samo u Večernjem listu i Vjesniku (25,0%).

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) je najzastupljenija orijentacija aktera i dalje pozitivna, koja se pojavljuje u više od trećine priloga (36,6%, uz pad od 5%). Najprisutnija je Večernjem listu (45,5%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (20,0%). Nešto manje zastupljena je negativna orijentacija, koja se pojavljuje u četvrtini priloga (26,8%, uz porast od 10%). Ona je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (60,6%), a najmanje u Večernjem listu (18,2%) i Vjesniku (18,9%). Jednako zastupljena je i neutralna orijentacija aktera (26,8%), koja je najprisutnija u Novom listu (33,3%), a najmanje u Večernjem listu (9,1%). Najmanje je priloga bez orijentacije aktera (9,9%, uz pad od 7%).

Rezultati ove tablice nam pokazuju da je kod skupine „ostalo“ najprisutnija pozitivna orijentacija aktera. Zbog malog broja priloga teško je donijeti zaključak o razlikama u orijentacijama aktera dnevnih novina. Čini se, ipak, da je u drugom razdoblju prisutnija polarizacija aktera u raspravi o djelatnostima skupine ostalo.

Iz ovih tablica može se predstaviti sljedeći *zaključak* o orijentacijama aktera u priložima o vjerskim zajednicama:

1. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), u djelatnostima tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica najprisutnija je *negativna* orijentacija aktera o temama i akterima koji su s njima povezani, a znatno manje prisutna je pozitivna i neutralna orijentacija aktera. Ovakav rezultat može se povezati s temama šireg društveno-političkog konteksta koji je najprisutniji kod njih u tom razdoblju, a mogu se povezati s politizacijom religije i religizacijom politike. Kod djelatnosti židovskih zajednica najprisutnija je *pozitivna*

orijentacija aktera o temama i akterima koji su s njima povezani, a puno manje neutralne i negativne, dok je kod protestantskih crkvi najprisutnija *neutralna* orijentacija aktera, a manje negativna i pozitivna. Kod ostalih povijesno i tradicionalno prisutnih vjerskih zajednica, njihova djelatnost nije se toliko prezentirala kroz teme šire društveno-političkog konteksta, već kroz teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije.

Kod djelatnosti novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica prisutne su razlike u stavovima aktera o temama i akterima koje su s njima povezane. Kod djelatnosti kršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija je *neutralna* orijentacija aktera, a manje negativna i pozitivna, dok je kod nekršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija *negativna*, a manje neutralna i pozitivna orijentacija aktera. Kod oba tipa vjerskih zajednica najprisutnije su teme šireg društveno-političkog konteksta, a manje religijskih vrijednosti, praksi i organizacije i odnosa države i vjerskih zajednica. Malo veći postotak tema šireg društveno-političkog konteksta i dvostruko veći tema odnosa države i vjerskih zajednica doveo je, čini se, do negativnije orijentacije najprisutnijih aktera u slučaju nekršćanskih novih religijskih pokreta.

Kod djelatnosti skupine „ostalo“, najprisutnija orijentacija aktera je *pozitivna*, a manje neutralna i pogotovo negativna, što je dijelom moguće povezati s najprisutnijim temama religijskih vrijednosti, praksi i organizacije te odnosa države i vjerskih zajednica.

U prvom razdoblju, prilozi bez orijentacije aktera najprisutniji su kod skupine „ostalo“, manje kod pravoslavnih crkvi, židovskih i islamskih zajednica te nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod kršćanskih novih religijskih pokreta. Pozitivna orijentacija aktera najprisutnija je kod židovskih zajednica, manje kod skupine „ostalo“, islamskih zajednica, pravoslavnih crkvi, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod protestantskih crkvi. Negativna orijentacija aktera najprisutnija je kod pravoslavnih crkvi, manje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, islamskih zajednica, protestantskih crkvi, kršćanskih novih religijskih pokreta i skupine „ostalo“, a najmanje kod židovskih zajednica. Neutralna orijentacija aktera najprisutnija je kod protestantskih crkvi, manje kod kršćanskih novih religijskih pokreta, islamskih zajednica, nekršćanskih novih religijskih pokreta, skupine „ostalo“ i židovskih zajednica, a najmanje kod pravoslavnih crkvi.

2. U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), najprisutnija je *pozitivna* orijentacija aktera o temama i akterima koji su povezani s djelatnostima tradicionalnijih i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica; kod prvih u većem postotku nego kod drugih, a manje prisutne su negativna i neutralna. Čini se da je promjena tema, odnosno da su najprisutnije teme

religijskih vrijednosti, praksi i organizacije u slučaju pravoslavnih crkvi najviše doprinijele pozitivnim orijentacijama aktera, a kod islamskih zajednica su one izjednačene s temama šireg društveno-političkog konteksta iz svijeta, koje su doprinijele nešto manjem rastu pozitivnih orijentacija aktera. Kod židovskih zajednica najprisutnija je *pozitivna* orijentacija, a nešto rjeđa je negativna i pogotovo neutralna, dok je kod protestantskih crkvi najprisutnija *pozitivna*, a manje neutralna. Kod njih su i dalje najprisutnije teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije.

Kod djelatnosti netradicionalnijih i novijih vjerskih zajednica postoji razlika u orijentaciji aktera. Kod kršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija orijentacija aktera je i dalje *neutralna*, a manje pozitivna i neutralna, dok je kod nekršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija *pozitivna*, nešto manje neutralna, a još manje negativna orijentacija aktera. Kod njih su u ovom razdoblju najprisutnije teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a manje ostale teme. Doprinos pozitivnije orijentacije aktera kod djelatnosti nekršćanskih novih religijskih pokreta vjerojatno je najviše doprinijela tematizacija posjeta Dalaj Lame Hrvatskoj i drugim zemljama u svijetu, u kojima su akteri izražavali pozitivne orijentaciju prema njegovim djelatnostima u mirotvorstvu i dijalogu s drugim religijama.

Kod djelatnosti skupine „ostalo“ najprisutnija je *pozitivna* orijentacija aktera, a nešto manje i jednako prisutne su negativna i neutralna orijentacija aktera. Kod njih su najprisutnije teme odnosa države i vjerskih zajednica.

U drugom razdoblju, prilozi bez orijentacije aktera najprisutniji su kod protestantskih crkvi, manje kod skupine „ostalo“, nekršćanskih novih religijskih pokreta, pravoslavnih crkvi, židovskih zajednica i kršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod islamskih zajednica. Pozitivna orijentacija aktera najprisutnija je kod protestantskih crkvi, manje kod pravoslavnih crkvi, židovskih i islamskih zajednica, nekršćanskih novih religijskih pokreta i skupine „ostalo“, a najmanje kod kršćanskih novih religijskih pokreta. Negativna orijentacija aktera najprisutnija je kod islamskih zajednica, manje kod židovskih zajednica, kršćanskih novih religijskih pokreta, skupine „ostalo“ i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta. Neutralna orijentacija aktera najprisutnija je kod kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod skupine „ostalo“, islamskih i židovskih zajednica te pravoslavnih crkvi, a najmanje kod protestantskih crkvi.

3. Rezultati nam pokazuju da su orijentacije aktera u priložima o vjerskim zajednicama povezane s konkretnim društveno-političkim i religijskim kontekstom u kojem one sudjeluju

svojim djelatnostima i interpretacijama stvarnosti. Tako je kod djelatnosti tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica u prvom razdoblju prisutna veća *razlika* u najprisutnijim orijentacijama aktera prema njihovim djelatnostima – negativna kod pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica, neutralna kod protestantskih crkvi i pozitivna kod židovskih zajednica.

U drugom razdoblju su kod svih najprisutnije pozitivne orijentacije aktera. Kod većine njih *diferencijacija* orijentacija aktera je izraženija, osim kod islamskih i židovskih zajednica u drugom razdoblju, u kojem je vidljivija *polarizacija* stavova i orijentacija aktera. Kod djelatnosti novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica najprisutnija orijentacija aktera se razlikuje u oba razdoblja. U prvom je razdoblju kod kršćanskih novih religijskih pokreta neutralna, a kod nekršćanskih novih religijskih pokreta je negativna, dok je u drugom neutralna kod kršćanskih novih religijskih pokreta i pozitivna kod nekršćanskih novih religijskih pokreta. *Diferencijacija* orijentacija aktera prisutnija je kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, dok je kod kršćanskih novih religijskih pokreta vidljivija *polarizacija* orijentacija i stavova aktera. Kod skupine „ostalo“ najprisutnija je pozitivna orijentacija aktera u oba razdoblja.

U prvom razdoblju je *diferencijacija* orijentacija aktera izraženija, a u drugom razdoblju je vidljivija *polarizacija* orijentacija aktera. Kod djelatnosti svih vjerskih zajednica, prema tome, razlike u orijentacijama aktera u prvom razdoblju su izraženije i nešto negativnije, dok su u drugom razdoblju orijentacije aktera uglavnom pozitivnije, ali i izraženije polarizirane kod djelatnosti islamskih i židovskih zajednica, kršćanskih novih religijskih pokreta i skupine ostalo.

Može se zaključiti da je kod tradicionalno prisutnih i djelom kod novije prisutnih vjerskih zajednica prisutna *normalizacija* javne percepcije njihovih djelatnosti, ali i da je *polarizacija* stavova prisutnija kod tradicionalnih prisutnih vjerskih zajednica poniklih iz drugih religija (islam, židovstvo), a manje novije prisutnih kršćanskih vjerskih zajednica (kršćanski novi religijski pokreti).

4.2.4. Orijentacija priloga u dnevnim novinama i razdobljima

U ovom dijelu predstavljamo rezultate orijentacije priloga o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima. Orijentacija priloga je indikator stava autora priloga o djelatnostima

vjerskih zajednica i s njima povezanim temama i akterima. Nakon prikaza rezultata iz tablica predstaviti će se zaključak.

Tablica 50: orijentacija priloga o pravoslavnim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivna	5 19,2	11 15,3	14 13,2	10 5,0	40 9,9	3 5,0	5 9,3	4 6,3	6 6,5	18 6,7
negativna	6 23,1	23 31,9	33 31,1	51 25,4	113 27,9	0 0,0	4 7,4	3 4,8	5 5,4	12 4,4
neutralna	15 57,7	38 52,8	59 55,7	140 69,7	252 62,2	57 95,0	45 83,3	56 88,9	82 88,2	240 88,9
Ukupno	26 100,0	72 100,0	106 100,0	201 100,0	405 100,0	60 100,0	54 100,0	63 100,0	93 100,0	270 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 50 nalaze se rezultati orijentacije priloga u kojima se pojavljuju pravoslavne crkve u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je najzastupljenija neutralna orijentacija (62,2%), koja je prisutna u više od polovice priloga. Najprisutnija je u Vjesniku (69,7%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (52,8%). U nešto manje od trećine priloga prisutna je negativna orijentacija (27,9%), koja je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (31,9%) i Večernjem listu (31,1%), a najmanje u Novom listu (23,1%). Najrjeđe se pojavljuje pozitivna orijentacija (9,9%). Najprisutnija je u Novom listu (19,2%), a najmanje u Vjesniku (5,0%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su kod pozitivne i neutralne orijentacije priloga.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) dominira neutralna orijentacija priloga (88,9%), čija se prisutnost povećala za 27%. Najprisutnija je u Novom listu (95,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (83,3%). Pozitivna orijentacija (6,7%) je tek malo zastupljenija od negativne (4,4%), koja je doživjela pad prisutnosti od 23%. Pozitivna orijentacija je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (9,3%), a manje u ostalim novinama (od 5,0 do 6,5%), dok je negativna najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (7,4%), a najmanje u Večernjem listu (4,8%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su samo kod neutralne orijentacije priloga.

Hi-kvadrat test pokazuje da postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti orijentacija priloga dnevnih novina o pravoslavnim crkvama u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=65,881$, $df=2$, $p<0,001$). U prvom razdoblju značajnije je zastupljena negativna orijentacija priloga o pravoslavnim crkvama. Dominantna neutralna orijentacija priloga u

drugom razdoblju je značajnije zastupljena. Drugim riječima, negativna orijentacija priloga o pravoslavnim crkvama povezana je s prvim razdobljem, a neutralna orijentacija priloga s drugim razdobljem, odnosno postoji značajna razlika između negativne i neutralne orijentacije priloga.

Tablica 51: orijentacija priloga o islamskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivna	5 27,8	1 3,6	5 8,8	3 3,7	14 7,6	6 5,8	1 1,4	3 4,8	6 6,8	16 4,9
negativna	1 5,6	11 39,3	9 15,8	17 20,7	38 20,5	19 18,3	8 11,4	5 7,9	17 19,3	49 15,1
neutralna	12 66,7	16 57,1	43 75,4	62 75,6	133 71,9	79 76,0	61 87,1	55 87,3	65 73,9	260 80,0
Ukupno	18 100,0	28 100,0	57 100,0	82 100,0	185 100,0	104 100,0	70 100,0	63 100,0	88 100,0	325 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 51 nalaze se rezultati orijentacije priloga u kojima se pojavljuju islamske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominantna je neutralna orijentacija, koja se pojavljuje u više od dvije trećine priloga (71,9%). Najprisutnija je u Vjesniku (75,6%) i Večernjem list (75,4%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (57,1%). Manje prisutna je negativna orijentacija, koja se pojavljuje u petini priloga (20,5%). Ona je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (39,3%), a najmanje u Novom listu (5,6%). Najrjeđe se pojavljuje pozitivna orijentacija (7,6%), koja je najprisutnija u Novom listu (27,8%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (3,6%) i Vjesniku (3,7%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutna je kod svih orijentacija.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje je dominantna neutralna orijentacija priloga (80,0%, uz porast od 8%). Ona je najprisutnija u Večernjem listu (87,3%) i Slobodnoj Dalmaciji (87,1%), a najmanje u Vjesniku (73,9%). Puno manje zastupljena je negativna (15,1%, uz pad od 5%) i pogotovo pozitivna (4,9%) orijentacija priloga. Negativna orijentacija priloga je najprisutnija u Vjesniku (19,3%) i Novom listu (18,3%), a najmanje u Večernjem listu (7,9%), dok je pozitivna najprisutnija u Vjesniku (6,8%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (1,4%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su kod neutralne i negativne orijentacije priloga.

Rezultati hi-kvadrat testa pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti orijentacija priloga dnevnih novina o islamskim zajednicama u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=4,470$, $df=2$, $p=0,107$).

Tablica 52: orijentacija priloga o židovskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivna	0 0,0	1 25,0	4 36,4	2 11,1	7 18,9	0 0,0	1 5,9	2 14,3	5 17,2	8 11,1
negativna	1 25,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 2,7	1 8,3	0 0,0	0 0,0	1 3,4	2 2,8
neutralna	3 75,0	3 75,0	7 63,6	16 88,9	29 78,4	11 91,7	16 94,1	12 85,7	23 79,3	62 86,1
Ukupno	4 100,0	4 100,0	11 100,0	18 100,0	37 100,0	12 100,0	17 100,0	14 100,0	29 100,0	72 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 52 nalaze se rezultati orijentacije priloga u kojima se pojavljuju židovske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira neutralna orijentacija (78,4%), koja je najprisutnija u Vjesniku (78,4%), a najmanje u Večernjem listu (63,6%). S petinom priloga, manje je zastupljena pozitivna orijentacija (18,9%). Ona je najprisutnija u Večernjem listu (36,4%), a najmanje u Vjesniku (11,1%). Negativna orijentacija priloga je najrjeđa (2,7%) i pojavljuje se jedino u Novom listu (25,0%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su kod neutralne i pozitivne orijentacije priloga.

U *drugom* razdoblju 1999.-2006.) i dalje dominira neutralna orijentacija (86,1%, uz porast od 8%), koja je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (94,1%) i Novom listu (91,7%), a najmanje u Vjesniku (79,3%). Pozitivna orijentacija priloga prisutna je u nešto više od desetine priloga (11,1%, uz pad od 8%). Ona je najprisutnija u Vjesniku (17,2%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (5,9%). Negativna orijentacija priloga je još manje zastupljena (2,8%) i pojavljuje se jedino u Novom listu (8,3%) i Vjesniku (3,4%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su kod neutralne i pozitivne orijentacije priloga.

Tablica 53: orijentacija priloga o protestantskim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivna	0 0,0	2 100,0	2 40,0	1 33,3	5 41,7	1 33,3	0 0,0	2 66,7	0 0,0	3 27,3
negativna	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0

	0,0	0,0	20,0	33,3	16,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
neutralna	2	0	2	1	5	2	0	1	5	8
	100,0	0,0	40,0	33,3	41,7	66,7	0,0	33,3	100,0	72,7
Ukupno	2	2	5	3	12	3	0	3	5	11
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 53 nalaze se rezultati orijentacije priloga u kojima se pojavljuju protestantske crkve u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) jednako prisutne su neutralna i pozitivna orijentacija, koje se pojavljuju u više od trećine priloga (svaka s 41,7%). Neutralna orijentacija priloga je najprisutnija u Novom listu (100,0%), a najmanje u Vjesniku (33,3%), dok je pozitivna najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (100,0%), a najmanje u Vjesniku (33,3%). Negativna orijentacija priloga pojavljuje se rjeđe, odnosno u nešto više od desetine priloga (16,7%) i prisutna je samo u Vjesniku (33,3%) i Večernjem listu (20,0%).

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) dominira neutralna orijentacija priloga, koja se pojavljuje u više od dvije trećine priloga (72,7%, uz porast od 31%). Ona je najprisutnija u Vjesniku (100,0%), a najmanje u Večernjem listu (33,3%). Pozitivna orijentacija priloga manje je zastupljena (27,3%) i najprisutnija je u Večernjem listu (66,7%), a najmanje u Novom listu (33,3%). Zbog malog broja priloga teško je donijeti zaključak o razlikama zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama u oba razdoblja.

Tablica 54: orijentacija priloga o kršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivna	0	3	0	0	3	1	1	0	4	6
	0,0	25,0	0,0	0,0	4,9	9,1	7,1	0,0	17,4	8,7
negativna	4	4	6	3	17	3	2	1	5	11
	50,0	33,3	20,7	25,0	27,9	27,3	14,3	4,8	21,7	15,9
neutralna	4	5	23	9	41	7	11	20	14	52
	50,0	41,7	79,3	75,0	67,2	63,6	78,6	95,2	60,9	75,4
Ukupno	8	12	29	12	61	11	14	21	23	69
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 54 nalaze se rezultati orijentacije priloga u kojima se pojavljuju kršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira neutralna orijentacija priloga, koja se pojavljuje u dvije trećine priloga (67,2%). Ona je najprisutnija u Večernjem listu (79,3%) i Vjesniku (75,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (41,7%). Negativna orijentacija pojavljuje se u više od četvrtine priloga (27,9%) i najprisutnija je u Novom listu (50,0%), a najmanje u Večernjem listu (20,7%) i Vjesniku

(25,0%). Najmanje zastupljena je pozitivna orijentacija priloga (4,9%), koja se pojavljuje samo u Slobodnoj Dalmaciji (25,0%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su kod neutralne i negativne orijentacije priloga.

U *drugom* razdoblju (1999.2006.), neutralna orijentacija priloga je još dominantnija (75,4%, uz porast od 8%). Najprisutnija je u Večernjem listu (95,2%), a najmanje u Vjesniku (60,9%) i Novom listu (63,6%). Manje zastupljene su negativna orijentacija, koja je prisutna u više od desetine priloga (15,9%, uz pad od 12%), te pozitivna orijentacija, koja je prisutna u manje od desetine priloga (8,7%). Negativna orijentacija priloga je najprisutnija u Novom listu (27,3%) i Vjesniku (21,7%), a najmanje u Večernjem listu (4,8%), dok je pozitivna najprisutnija u Vjesniku (17,4%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (7,1%) i Novom listu (9,1%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su kod svih orijentacija priloga.

Rezultati hi-kvadrat testa pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti orijentacija priloga dnevnih novina o kršćanskim novim religijskim pokretima u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=3,106$, $df=2$, $p=0,212$).

Tablica 55: orijentacija priloga o nekršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivna	4 23,5	1 5,9	1 3,8	2 4,1	8 7,3	3 11,1	8 18,2	7 11,5	7 13,7	25 13,7
negativna	4 23,5	6 35,3	6 23,1	13 26,5	29 26,6	6 22,2	6 13,6	6 9,8	6 11,8	24 13,1
neutralna	9 52,9	10 58,8	19 73,1	34 69,4	72 66,1	18 66,7	30 68,2	48 78,7	38 74,5	134 73,2
Ukupno	17 100,0	17 100,0	26 100,0	49 100,0	109 100,0	27 100,0	44 100,0	61 100,0	51 100,0	183 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjem listu (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 55 nalaze se rezultati orijentacije priloga u kojima se pojavljuju nekršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira neutralna orijentacija koja se pojavljuje u dvije trećine priloga (66,1%). Ona je najprisutnija u Večernjem listu (73,1%) i Vjesniku (69,4%), a najmanje u Novom listu (52,9%). Manje zastupljena negativna orijentacija pojavljuje se u četvrtini priloga (26,6%). Ona je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (35,3%), a najmanje u Večernjem listu (23,1%) i Novom listu (23,5%). Pozitivna orijentacija je najrjeđa i pojavljuje se u manje od desetine priloga (7,3%). Ona je najprisutnija u Novom listu (23,5%), a najmanje u Večernjem listu

(3,8%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su kod svih orijentacija priloga.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) je neutralna orijentacija priloga još dominantnija i prisutna je u više od dvije trećine priloga (73,2%, uz porast od 7%). Ona je najprisutnija u Večernjem listu (78,7%), a najmanje u Novom listu (66,7%) i Slobodnoj Dalmaciji (68,2%). Manje zastupljena pozitivna orijentacija priloga (13,7%, uz porast od 6%) tek je za nijansu prisutnija od negativne (13,1%, uz pad od 14%), koja se pojavljuje u više od desetine priloga. Pozitivna orijentacija priloga najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (18,2%), a najmanje u Novom listu (11,1%) i Večernjem listu (11,5%), dok je negativna orijentacija priloga najprisutnija u Novom listu (22,2%), a najmanje u Večernjem listu (9,8%) i Vjesniku (11,8%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su kod neutralne i negativne orijentacije priloga.

Hi-kvadrat test pokazuje da postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti orijentacija priloga dnevnih novina u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=9,763$, $df=2$, $p<0,05$). U prvom razdoblju značajnije je zastupljena negativna orijentacija priloga o nekršćanskim novim religijskim pokretima. Dominantna neutralna orijentacija priloga u drugom razdoblju je značajnije zastupljena. Negativna orijentacija priloga o nekršćanskim novim religijskim pokretima povezana je s prvim razdobljem, a neutralna orijentacija priloga s drugim, odnosno postoji značajna razlika između negativne i neutralne orijentacije priloga.

Tablica 56: orijentacija priloga o skupini „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima

Orijentacija	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivna	0 0,0	1 100,0	0 0,0	0 0,0	1 8,3	2 11,1	0 0,0	1 9,1	6 16,2	9 12,7
negativna	0 0,0	0 0,0	1 25,0	1 25,0	2 16,7	2 11,1	1 20,0	3 27,3	1 2,7	7 9,9
neutralna	3 100,0	0 0,0	3 75,0	3 75,0	9 75,0	14 77,8	4 80,0	7 63,6	30 81,1	55 77,5
Ukupno	3 100,0	1 100,0	4 100,0	4 100,0	12 100,0	18 100,0	5 100,0	11 100,0	37 100,0	71 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 56 nalaze se rezultati orijentacije priloga u kojima se pojavljuje skupina „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira neutralna orijentacija (75,0%). Najprisutnija je u Novom listu (100,0%), a najmanje u Večernjem listu (75,0%) i Vjesniku (75,0%). Puno manje zastupljene su negativna orijentacija, koja se pojavljuje u više od desetine priloga (16,7%), te pozitivna orijentacija, koja se pojavljuje u

manje od desetine priloga (8,3%). Negativna orijentacija priloga pojavljuje se u Večernjem listu (25,0%) i Vjesniku (25,0%), dok se pozitivna orijentacija priloga pojavljuje samo u Slobodnoj Dalmaciji (100,0%). Zbog malog broja priloga u prvom razdoblju teže je donijeti zaključak o razlikama u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje dominira neutralna orijentacija priloga (77,5%), koja je najprisutnija u Vjesniku (81,1%) i Slobodnoj Dalmaciji (80,0%), a najmanje u Večernjem listu (63,6%). Slabije zastupljene su pozitivna orijentacija, koja se pojavljuje u više od desetine priloga (12,7%, uz porast od 4%), te negativna orijentacija, koja se pojavljuje u desetini priloga (9,9%, uz pad od 7%). Pozitivna orijentacija priloga je najprisutnija u Vjesniku (16,2%), a najmanje u Večernjem listu (9,1%), dok je negativna orijentacija priloga najprisutnija u Večernjem listu (27,3%), a najmanje u Vjesniku (2,7%). Veće razlike u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutne su kod neutralne i negativne orijentacije priloga.

Na osnovi ovih tablica može se predstaviti sljedeći *zaključak* o orijentacijama priloga o vjerskim zajednicama:

1. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), kod tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica najzastupljenija je *neutralna* orijentacija priloga. Izuzetak su protestantske crkve kod kojih je ona izjednačena s *pozitivnom* orijentacijom priloga, dok su negativne najmanje zastupljene, kao i kod židovskih zajednica. Kod pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica manje zastupljena je negativna orijentacija priloga, a pogotovo pozitivna. Kod djelatnosti novijih i netradicionalnijih kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, kao i kod skupine „ostalo“, najprisutnija je *neutralna* orijentacija priloga, a manje zastupljena je negativna i pogotovo pozitivna.

U prvom razdoblju, neutralna orijentacija priloga je najprisutnija kod židovskih zajednica, manje kod skupine „ostalo“, islamskih zajednica, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta te pravoslavnih crkvi, a najmanje kod protestantskih crkvi. Pozitivna orijentacija priloga najprisutnija je kod protestantskih crkvi, manje kod židovskih zajednica, pravoslavnih crkvi, skupine ostalo, islamske zajednice i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod kršćanskih novih religijskih pokreta. Negativna orijentacija priloga je najprisutnija kod pravoslavnih crkvi i kršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, islamskih zajednica, protestantskih crkvi i skupine „ostalo“, a najmanje kod židovskih zajednica.

Iako je društveno-politički kontekst prvog razdoblja utjecao na negativniju orijentaciju priloga o tradicionalno i povijesno prisutnim pravoslavnim crkvama i manje islamskim zajednicama, pogotovo zbog rata na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kod ostalih je negativna orijentacija priloga manje izražena nego kod novijih i netradicionalnijih kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta. Isto tako, pozitivna orijentacija priloga je izraženija kod tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica, a manje kod novijih i netradicionalnijih.

2. U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), kod svih vjerskih zajednica najzastupljenija je *neutralna* orijentacija priloga. Kod tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi, židovskih zajednica i protestantskih crkvi manje zastupljene su pozitivna i kod prve dvije negativna orijentacija priloga, dok je kod islamskih zajednica negativna orijentacija zastupljenija od pozitivne. Kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, kao i kod skupine „ostalo“, manje zastupljena pozitivna orijentacija priloga je tek malo izraženija od negativne, dok je kod kršćanskih novih religijskih pokreta negativna orijentacija priloga izraženija od pozitivne.

U drugom razdoblju, neutralna orijentacija priloga je najprisutnija kod pravoslavnih crkvi, manje kod židovskih zajednica, islamskih zajednica, skupine „ostalo“, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod protestantskih crkvi. Pozitivna orijentacija priloga je najprisutnija kod protestantskih crkvi, manje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, skupine „ostalo“, židovskih zajednica, kršćanskih novih religijskih pokreta i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod islamskih zajednica. Negativna orijentacija priloga je najprisutnija kod kršćanskih novih religijskih pokreta, islamskih zajednica i nekršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod skupine „ostalo“, a najmanje kod pravoslavnih crkvi i židovskih zajednica.

U drugom razdoblju, prema tome, negativne orijentacije priloga su izraženije kod novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica, za razliku od tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica, od kojih su jedino islamske zajednice odskakale negativnijom orijentacijom priloga, zbog tema i konteksta koji su s njima povezane u drugom razdoblju. Kod pozitivnih orijentacija priloga situacija je malo kompliciranija i dijelom je, čini se, povezana s prvim razdobljem. Najmanje pozitivnih orijentacija je povezano s vjerskim zajednicama koje su bile uključene u politička i ratna događanja prvog razdoblja, zbog čega su, čini se, manje podložne pozitivnijoj orijentaciji priloga. Kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, kontekst drugog

razdoblja i tematiziranje posjeta Dalaj Lame Hrvatskoj i drugim zemljama doprinijele su pozitivnijoj orijentaciji priloga.

3. Uz dominaciju neutralnih orijentacija priloga u cjelokupnom razdoblju, u prvom razdoblju je prisutnija veća razlika između pozitivnih i negativnih orijentacija priloga, odnosno veća *diferencijacija*, dok je u drugom razdoblju došlo do manjih razlika između ovih orijentacija priloga, odnosno do smanjivanja diferencijacije kod pravoslavnih crkvi te kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta. Orijentacija priloga o vjerskim zajednicama u oba razdoblja može se dovesti u vezu s najprisutnijim vrstama priloga u dnevnim novinama tijekom cjelokupnog razdoblja istraživanja, a to su vijesti i izvještaji.

4.2.5. Diskurs priloga u dnevnim novinama i razdobljima

U ovom dijelu predstavljamo rezultate diskursa priloga o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima. Diskurs priloga je indikator jezika i termina koji se koriste u raspravama o djelatnostima vjerskih zajednica i s njima povezanim temama i akterima. Štoviše, diskurs priloga identificira idejne i prostorne okvire unutar kojih se smješta djelovanje vjerskih zajednica i rasprava o njima. Nakon prikaza rezultata iz tablica predstaviti će se zaključak.

Tablica 57: diskurs priloga o pravoslavnim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Diskurs	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
religijsko-filozofski	8 30,8	26 36,1	30 28,3	42 20,9	106 26,2	39 65,0	24 44,4	22 34,9	47 50,5	132 48,9
društveno-politički	18 69,2	44 61,1	69 65,1	155 77,1	286 70,6	16 26,7	27 50,0	34 54,0	35 37,6	112 41,5
pravni	0 0,0	2 2,8	6 5,7	4 2,0	12 3,0	5 8,3	3 5,6	7 11,1	11 11,8	26 9,6
moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni	0 0,0	0 0,0	1 0,9	0 0,0	1 0,2	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
Ukupno	26 100,0	72 100,0	106 100,0	201 100,0	405 100,0	60 100,0	54 100,0	63 100,0	93 100,0	270 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 57 nalaze se rezultati diskursa priloga u kojima se pojavljuju pravoslavne crkve u dnevnim novinama i razdobljima.

U prilogima o pravoslavnim crkvama, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je dominantan društveno-politički diskurs, koji je prisutan u više od dvije trećine priloga (70,6%). On je najprisutniji u Vjesniku (77,1%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (61,1%). Manje zastupljen je religijsko-filozofski diskurs, koji se pojavljuje u četvrtini priloga (26,2%).

Najprisutniji je u Slobodnoj Dalmaciji (36,1%), a najmanje u Vjesniku (20,9%). Najrjeđe se pojavljuju pravni (3,0%) i pogotovo moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs (0,2%). Pravni diskurs je najprisutniji u Večernjem listu (5,7%), a najmanje u Vjesniku (2,0%), dok se u Novom listu nije pojavio u prilogima. Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni pojavljuje samo u Večernjem listu (0,9%). Veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama prisutna je kod društveno-političkog i religijsko-filozofskog diskursa.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) je najzastupljeniji religijsko-filozofski diskurs, koji se pojavljuje u gotovo polovici priloga (48,9%, uz porast od 23%). Najprisutniji je u Novom listu (65,0%), a najmanje u Večernjem listu (34,9%). Nešto manje zastupljen je društveno-politički diskurs (41,5%, uz pad od 29%), te pogotovo pravni diskurs, koji je prisutan u manje od desetine priloga (9,6%). Društveno-politički diskurs je najprisutniji u Večernjem listu (54,0%), a najmanje u Novom listu (26,7%), dok je pravni diskurs najprisutniji u Vjesniku (11,8) i Večernjem listu (11,1%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (5,6%). Veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama prisutna je kod religijsko-filozofskog i društveno-političkog diskursa.

Tablica 58: diskurs priloga o islamskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Diskurs	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
religijsko-filozofski	14 77,8	7 25,0	12 21,1	26 31,7	59 31,9	38 36,5	21 30,0	19 30,2	35 39,8	113 34,8
društveno-politički	3 16,7	20 71,4	39 68,4	53 64,6	115 62,2	47 45,2	44 62,9	35 55,6	38 43,2	164 50,4
pravni	1 5,6	1 3,6	6 10,5	3 3,7	11 5,9	17 16,3	5 7,1	8 12,7	13 14,8	43 13,2
moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	2 1,9	0 0,0	1 1,6	2 2,3	5 1,5
Ukupno	18 100,0	28 100,0	57 100,0	82 100,0	185 100,0	104 100,0	70 100,0	63 100,0	88 100,0	325 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 58 nalaze se rezultati diskursa priloga u kojima se pojavljuju islamske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima.

U prilogima o islamskim zajednicama, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira društveno-politički diskurs, koji je prisutan u manje od dvije trećine priloga (62,2%). Najprisutniji je u Slobodnoj Dalmaciji (71,4%), a najmanje u Novom listu (16,7%). Manje zastupljen je religijsko-filozofski diskurs, koji se pojavljuje u skoro trećini priloga (31,9%), te pogotovo pravni diskurs koji je puno manje zastupljen (5,9%). Religijsko-filozofski diskurs je

najprisutniji u Novom listu (77,8%), a najmanje u Večernjem listu (21,1%), dok je pravni diskurs najprisutniji u Večernjem listu (10,5%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (3,6%) i Vjesniku (3,7%). Veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama prisutna je kod društveno-političkog i religijsko-filozofskog diskursa.

U drugom *razdoblju* (1999.-2006.) i dalje je najzastupljeniji društveno politički diskurs, koji se pojavljuje u polovici priloga (50,4%, uz pad od 12%). On je najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (62,9%), a najmanje u Vjesniku (43,2%). Manje zastupljeni religijsko-filozofski diskurs pojavljuje se u trećini priloga (34,8%) i najprisutniji je u Vjesniku (39,8%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (30,0%) i Večernjem listu (30,2%). Pravni diskurs je prisutan u više od desetine priloga (13,2%), te je najprisutniji u Novom listu (16,3%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (7,1%). Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs je najrjeđi u priložima (1,5%) i najprisutniji je u Vjesniku (2,3%), a najmanje u Večernjem listu (1,6%), dok se u Slobodnoj Dalmaciji nije pojavio u priložima. Veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama prisutna je jedino kod društveno-političkog diskursa.

Tablica 59: diskurs priloga o židovskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Diskurs	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
religijsko-filozofski	3 75,0	3 75,0	6 54,5	12 66,7	24 64,9	6 50,0	8 47,1	10 71,4	15 51,7	39 54,2
društveno-politički	1 25,0	1 25,0	5 45,5	5 27,8	12 32,4	5 41,7	5 29,4	2 14,3	10 34,5	22 30,6
pravni	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 5,6	1 2,7	1 8,3	4 23,5	2 14,3	4 13,8	11 15,3
Ukupno	4 100,0	4 100,0	11 100,0	18 100,0	37 100,0	12 100,0	17 100,0	14 100,0	29 100,0	72 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 59 nalaze se rezultati diskursa priloga u kojima se pojavljuju židovske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima.

U priložima o židovskim zajednicama, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira religijsko-filozofski diskurs, koji se pojavljuje u gotovo dvije trećine priloga (64,9%). On je najprisutniji u Novom listu (75,0%) i Slobodnoj Dalmaciji (75,0%), a najmanje u Večernjem listu (54,5%). Rijetko se pojavljuje društveno-politički diskurs, koji je prisutan u skoro trećini priloga (32,4%), te pogotovo pravni diskurs (2,7%). Društveno politički diskurs je najprisutniji u Večernjem listu (45,5%), a najmanje u Novom listu (25,0%) i Slobodnoj Dalmaciji (25,0%), dok se pravni diskurs pojavljuje jedino u Vjesniku (5,6%). U dnevnim novinama je prisutna

veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga kod religijsko-filozofskog i društveno-političkog diskursa.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) je i dalje najprisutniji religijsko-filozofski diskurs, koji se pojavljuje u više od polovine priloga (54,2%, uz pad od 11%). Najprisutniji je u Večernjem listu (71,4%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (47,1%). Rjeđe zastupljeni diskursi su društveno-politički, koji se pojavljuje u skoro trećini priloga (30,6%), te pravni, koji se pojavljuje u više od desetine priloga (15,3%, uz porast od 13%). Društveno politički diskurs je najprisutniji u Novom listu (41,7%), a najmanje u Večernjem listu (14,3%), dok je pravni diskurs najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (23,5%), a najmanje u Novom listu (8,3%). Veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama prisutna je kod religijsko-filozofskog, društveno-političkog i pravnog diskursa.

U Tablici 60 nalaze se rezultati diskursa priloga u kojima se pojavljuju protestantske crkve u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 60: diskurs priloga o protestantskim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Diskurs	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
religijsko-filozofski	1 50,0	2 100,0	5 100,0	3 100,0	11 91,7	3 100,0	0 0,0	3 100,0	4 80,0	10 90,9
pravni	1 50,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 8,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 20,0	1 9,1
Ukupno	2 100,0	2 100,0	5 100,0	3 100,0	12 100,0	3 100,0	0 0,0	3 100,0	5 100,0	11 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U prilogima o protestantskim crkvama, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira religijsko-filozofski diskurs (91,7%), a pojavljuje se i pravni u manje od desetine priloga (8,3%). Religijsko-filozofski diskurs je dominantan i jedini prisutan diskurs kod svih dnevnih novina osim Novog lista (50%), u kojem se pojavljuje i pravni diskurs (50,0%).

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), kao i u prvom, i dalje dominira religijsko-filozofski diskurs (90,9%), a pojavljuje se i pravni u skoro desetini priloga (9,1%). Religijsko-filozofski diskurs je dominantan i jedini prisutan diskurs u Novom listu i Večernjem listu, dok se u Vjesniku osim njega (80,0%) pojavljuje i pravni diskurs (20,0%).

Zbog malog broja priloga u oba razdoblja teško je donijeti zaključak o razlici u zastupljenosti diskursa priloga kod protestantskih crkvi.

U Tablici 61 nalaze se rezultati diskursa priloga u kojima se pojavljuju kršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 61: diskurs priloga o kršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Diskurs	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
religijsko-filozofski	2 25,0	7 58,3	12 41,4	5 41,7	26 42,6	7 63,6	11 78,6	17 81,0	8 34,8	43 62,3
društveno-politički	2 25,0	1 8,3	6 20,7	2 16,7	11 18,0	4 36,4	1 7,1	0 0,0	2 8,7	7 10,1
pravni	3 37,5	1 8,3	5 17,2	0 0,0	9 14,8	0 0,0	0 0,0	3 14,3	11 47,8	14 20,3
moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni	1 12,5	3 25,0	6 20,7	5 41,7	15 24,6	0 0,0	2 14,3	1 4,8	2 8,7	5 7,2
Ukupno	8 100,0	12 100,0	29 100,0	12 100,0	61 100,0	11 100,0	14 100,0	21 100,0	23 100,0	69 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U prilogima o kršćanskim novim religijskim pokretima, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je religijsko-filozofski diskurs najzastupljeniji i prisutan je u nešto manje od polovice priloga (42,6%). Taj diskurs je najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (58,3%), a najmanje u Novom listu (25,0%). Manje zastupljeni moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs pojavljuje se u četvrtini priloga (24,6%) i najprisutniji je u Vjesniku (51,7%), a najmanje u Novom listu (12,5%). Najmanje zastupljeni diskursi su društveno-politički (18,0%) i pravni (14,8%) diskurs. Društveno-politički diskurs je najprisutniji u Novom listu (25,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (8,3%). Pravni diskurs je najprisutniji u Novom listu (37,5%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (8,3%), dok se u Vjesniku nije pojavio. Veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama prisutna je kod sva četiri oblika diskursa.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) dominira religijsko-filozofski diskurs, koji se pojavljuje u gotovo dvije trećine priloga (62,3%, uz porast od 20%). On je najprisutniji u Večernjem listu (81,0%), a najmanje u Vjesniku (34,8%). Manje prisutan pravni diskurs pojavljuje se u petini priloga (20,3%) i najprisutniji je u Vjesniku (47,8%), a najmanje u Večernjem listu (14,3%), dok nije prisutan u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji. Društveno-politički diskurs pojavljuje se u desetini priloga (10,1%, uz pad od 8%), a moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs još manje od toga (7,2%, uz pad od 17%). Društveno-politički diskurs je najprisutniji u Novom listu (36,4%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (7,1%), dok ga nema u Večernjem listu. Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs je najprisutniji u Slobodnoj

Dalmaciji (14,3%), a najmanje u Večernjem listu (4,8%), dok ga nema u Novom listu. Veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama prisutna je kod religijsko-filozofskog, društveno-političkog i pravnog diskursa.

U Tablici 62 nalaze se rezultati diskursa priloga u kojima se pojavljuju nekršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 62: diskurs priloga o nekršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Diskurs	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
religijsko-filozofski	12 70,6	8 47,1	7 26,9	12 24,5	39 35,8	16 59,3	25 56,8	31 50,8	33 64,7	105 57,4
društveno-politički	1 5,9	4 23,5	8 30,8	27 55,1	40 36,7	8 29,6	15 34,1	14 23,0	12 23,5	49 26,8
pravni	1 5,9	2 11,8	5 19,2	7 14,3	15 13,8	1 3,7	1 2,3	7 11,5	5 9,8	14 7,7
moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni	3 17,6	3 17,6	6 23,1	3 6,1	15 13,8	2 7,4	3 6,8	9 14,8	1 2,0	15 8,2
Ukupno	17 100,0	17 100,0	26 100,0	49 100,0	109 100,0	27 100,0	44 100,0	61 100,0	51 100,0	183 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U prilogima o nekršćanskim novim religijskim pokretima, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) su najzastupljeniji društveno-politički (36,7%) i religijsko-filozofski (35,8%) diskursi, svaki s više od trećine priloga. Društveno-politički diskurs je najprisutniji u Vjesniku (55,1%), a najmanje u Novom listu (5,9%), dok je religijsko-filozofski najprisutniji u Novom listu (70,6%), a najmanje u Vjesniku (24,5%) i Večernjem listu (26,9%). Puno manje zastupljeni su pravni te moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs, koji se pojavljuju u više od desetine priloga (svaki s 13,8%). Pravni diskurs je najprisutniji u Večernjem listu (19,2%), a najmanje u Novom listu (5,9%), dok je moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs najprisutniji u Večernjem listu (23,1%), a najmanje u Vjesniku (6,1%). Veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama prisutna je kod svih diskurzivnih oblika.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) dominira religijsko-filozofski diskurs, koji je prisutan u više od polovice priloga (57,4%, uz porast od 22%). On je najprisutniji u Vjesniku (64,7%), a najmanje u Večernjem listu (50,8%). S četvrtinom priloga, manje zastupljen je društveno-politički diskurs (26,8%, uz pad od 10%), koji je najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (34,1%), a najmanje u Večernjem listu (23,0%) i Vjesniku (23,5%). Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni (8,2%) te pravni (7,7%) diskursi još manje su zastupljeni i pojavljuju se u manje od desetine priloga svaki. Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs najprisutniji je

u Večernjem listu (14,8%), a najmanje u Vjesniku (2,0%), dok je pravni najprisutniji u Večernjem listu (11,5%), a najmanje u Novom listu (2,3%). Veća razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama prisutna je kod religijsko-filozofskog, društveno-političkog, te moralno-devijantnog i psihološko-zdravstvenog diskursa.

U Tablici 63 nalaze se rezultati diskursa priloga u kojima se pojavljuje skupina „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 63: diskurs priloga o skupini „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima

Diskurs	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
religijsko-filozofski	2 66,7	1 100,0	2 50,0	2 50,0	7 58,3	7 38,9	3 60,0	9 81,8	17 45,9	36 50,7
društveno-politički	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	3 16,7	0 0,0	2 18,2	6 16,2	11 15,5
pravni	1 33,3	0 0,0	1 25,0	2 50,0	4 33,3	8 44,4	2 40,0	0 0,0	14 37,8	24 33,8
moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni	0 0,0	0 0,0	1 25,0	0 0,0	1 8,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
Ukupno	3 100,0	1 100,0	4 100,0	4 100,0	12 100,0	18 100,0	5 100,0	11 100,0	37 100,0	71 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U prilogima o skupini „ostalo“, u *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je najzastupljeniji religijsko-filozofski diskurs, koji se pojavljuje u više od polovice priloga (58,3%). On je najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (100,0%), a najmanje u Večernjem listu (50,0%) i Vjesniku (50,0%). Manje zastupljen je pravni diskurs, koji se pojavljuje u trećini priloga (33,3%). On je najprisutniji u Vjesniku (50,0%), a najmanje u Večernjem listu (25,0%), dok nije prisutan u Slobodnoj Dalmaciji. Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs pojavljuje se u manje od desetine priloga (8,3%) i pojavljuje se jedino kod Večernjeg lista (25,0%).

Zbog malog broja priloga u prvom razdoblju teže je donijeti zaključak o razlikama u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), s polovicom priloga, najzastupljeniji je i dalje religijsko-filozofski diskurs (50,7%, uz pad od 8%). Najprisutniji je u Večernjem listu (81,8%), a najmanje u Novom listu (38,9%). Pravni diskurs je manje zastupljen i pojavljuje se u trećini priloga (33,8%). On je najprisutniji u Novom listu (44,4%), a najmanje u Vjesniku (37,8%), dok se nije pojavio u Večernjem listu. Društveno-politički diskurs je najslabije zastupljen i pojavljuje se u više od desetine priloga (15,5%). Najprisutniji je u Večernjem listu (18,2%), a najmanje u Vjesniku (16,2%) i Novom listu (16,7%), dok ga nema u Slobodnoj Dalmaciji.

Veća razlika u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama prisutna je jedino kod religijsko-filozofskog diskursa.

Iz ovih tablica može se predstaviti sljedeći *zaključak* o diskursima priloga o vjerskim zajednicama:

1. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.), kod tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica dominira *društveno-politički diskurs*, a manje zastupljen je religijsko-filozofski diskurs priloga. Izuzetak su tradicionalne i povijesno prisutne židovske zajednice i protestantske crkve kod kojih je dominirao *religijsko-filozofski diskurs* priloga, a manje društveno-politički kod židovskih zajednica i pravni kod protestantskih crkvi. Razlog ovakve zastupljenosti diskursa priloga prije svega valja tražiti u najprisutnijim temama i tematskim sklopovima ovih tradicionalnih tipova vjerskih zajednica u kontekstu prvog razdoblja. Kod pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica je kontekst osamostaljenja republika, rata i raspada Jugoslavije doveo do veće upotrebe političkog jezika i terminologije u odnosu na teritorijalne pretenzije, dok je kod židovskih zajednica i protestantskih crkvi značajnija upotreba religijskog jezika i terminologije ukazivala na pluralnost religijske sfere i nazočnost drugačijih teologija od onih koje su uključene u nasilje, rat i borbu za teritorij na području Jugoslavije. One su bile svojevrsna javno priželjkivana tradicionalno prisutna manjinska religioznost, koja se u kontekstu društvenih promjena afirmativno i pozitivno izrazila religijskim jezikom o njima. Kod djelatnosti novijih i netradicionalnijih kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta postoje razlike u diskursu priloga prvog razdoblja. kao i kod skupine „ostalo“. Kod svih njih prisutan je *moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs*, za razliku od tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica, što je naznaka prisutnosti moralnog poduzetništva i devijantnosti u opisima njihovih djelatnosti ili djelatnosti njihovih članova. Kod kršćanskih novih religijskih pokreta najzastupljeniji je *religijsko-filozofski* i manje moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs, dok su kod nekršćanskih novih religijskih pokreta najzastupljeniji *društveno-politički* i religijsko-filozofski diskurs, a kod skupine „ostalo“ *religijsko-filozofski* i manje pravni diskurs.

U prvom razdoblju, religijsko-filozofski diskurs je najprisutniji kod protestantskih crkvi, manje kod židovskih zajednica, skupine „ostalo“, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta i islamskih zajednica, a najmanje kod pravoslavnih crkvi. Društveno-politički diskurs najprisutniji je kod pravoslavnih crkvi, manje kod islamskih zajednica, nekršćanskih novih religijskih pokreta i židovskih zajednica, a najmanje kod kršćanskih novih religijskih pokreta.

Pravni diskurs je najprisutniji kod skupine „ostalo“, manje kod kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, protestantskih crkvi, islamskih zajednica i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod židovskih zajednica. Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs najprisutniji je kod kršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta i skupine „ostalo“, a najmanje kod pravoslavnih crkvi.

2. U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), kod svih vjerskih zajednica najzastupljeniji je *religijsko-filozofski diskurs* priloga, osim kod islamskih zajednica, kod kojih je najprisutniji *društveno-politički diskurs*. Ovdje je najveću ulogu odigrala tema terorizma i rata protiv terorizma, zbog koje su djelatnosti islamskih zajednica ostale unutar okvira političkog jezika i terminologije, dok je kod ostalih zajednica u diskursu priloga prisutan religijsko-filozofski jezik i terminologija, a kod pravoslavnih crkvi i nekršćanskih novih religijskih pokreta povratak takvom diskursu, što se može opisati i u terminima normalizacije djelatnosti tih vjerskih zajednica. Kod tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i židovskih zajednica manje zastupljen je društveno-politički diskurs, kod islamskih zajednica religijsko-filozofski diskurs, a kod protestantskih crkvi pravni diskurs, koji je treći po zastupljenosti kod ostalih tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica. Kod kršćanskih novih religijskih pokreta, kao i kod skupine ostalo, manje zastupljen je pravni i društveno-politički diskurs priloga, a kod nekršćanskih novih religijskih pokreta društveno-politički i moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs. *Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs* najprisutniji je kod ove skupine vjerskih zajednica, iako se pojavljuje i kod islamskih zajednica.

U *drugom* razdoblju, religijsko-filozofski diskurs je najprisutniji kod protestantskih crkvi, manje kod kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta židovskih zajednica, skupine „ostalo“ i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod islamskih zajednica. Društveno-politički diskurs najprisutniji je kod islamskih zajednica, manje kod pravoslavnih crkvi, židovskih zajednica, nekršćanskih novih religijskih pokreta i skupine „ostalo“, a najmanje kod kršćanskih novih religijskih pokreta. Pravni diskurs je najprisutniji kod skupine „ostalo“, manje kod kršćanskih novih religijskih pokreta, židovskih i islamskih zajednica, pravoslavnih i protestantskih crkvi, a najmanje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta. Moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs najprisutniji je kod nekršćanskih i kršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod islamskih zajednica.

Iz ovih rezultata diskursa priloga, s jedne strane možemo zaključiti da u oba razdoblja postoje uplivi šireg društveno-političkog i religijskog konteksta, kao i tema i aktera koji definiraju stvarnost djelatnosti tipova vjerskih zajednica u dnevnim novinama. S druge strane, postoji i određena konstanta u diskursu priloga. Ona pokazuje da je *društveno-politički diskurs* učestalije prisutan kod djelatnosti tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica, odnosno da se kod njihovih djelatnosti i tema i aktera koji se povezuju s njima učestalije koriste jezik, terminologija i rješenja problema koji uključuju šire društvene i političke procese. Kod djelatnosti novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica učestalije se rabi *moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni diskurs*, odnosno učestalije se koristi jezik, terminologija i rješenja koja uključuju problematiziranje morala i sankcioniranja devijantnosti u njihovim djelatnostima i u društvu, kao i psihološke i zdravstvene dijagnoze i rješenja tog „poremećaja“.

4.2.6. Prikaz vjerskih zajednica u priložima u dnevnim novinama i razdobljima

U ovom dijelu predstavljamo rezultate prikaza vjerskih zajednica u priložima u dnevnim novinama i razdobljima. Prikaz vjerskih zajednica u prilogu je indikator stava autora i aktera priloga o djelatnostima vjerskih zajednica i njihovih pripadnika. Nakon prikaza rezultata iz sedam tablica predstaviti će se zaključak.

Tablica 64: prikaz pravoslavnih crkvi u priložima u dnevnim novinama i razdobljima

Prikaz vjerske zajednice	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivan	9 34,6	14 19,4	9 8,5	15 7,5	47 11,6	19 31,7	10 18,5	10 15,9	16 17,2	55 20,4
negativan	2 7,7	27 37,5	25 23,6	50 24,9	104 25,7	0 0,0	6 11,1	11 17,5	10 10,8	27 10,0
neutralan	15 57,7	31 43,1	72 67,9	136 67,7	254 62,7	41 68,3	38 70,4	42 66,7	67 72,0	188 69,6
Ukupno	26 100,0	72 100,0	106 100,0	201 100,0	405 100,0	60 100,0	54 100,0	63 100,0	93 100,0	270 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 64 nalaze se rezultati prikaza pravoslavnih crkvi u priložima u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je najzastupljeniji njihov neutralan prikaz, koji se pojavljuje u nešto manje od dvije trećine priloga (62,7%). Najprisutniji je u Večernjem listu (67,9%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (43,1%). Manje zastupljen je njihov negativan prikaz, koji se pojavljuje u četvrtini priloga (25,7%). Najprisutniji je u Slobodnoj Dalmaciji (37,5%), a najmanje u Novom listu (7,7%). Najrjeđi je njihov pozitivan prikaz, koji se pojavljuje u malo više od desetine priloga (11,6%). Najprisutniji je u Novom listu (34,6%),

a najmanje u Vjesniku (7,5%). Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutna je kod sva tri prikaza.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) je njihov prikaz još neutralniji i pojavljuje se u više od dvije trećine priloga (69,6%). Najprisutniji je u Vjesniku (72,0%), a najmanje u Večernjem listu (66,7%). U petini priloga prisutan je njihov pozitivan prikaz (20,4%, uz porast od 13%), koji je najprisutniji u Novom listu (31,7%), a najmanje u Večernjem listu (15,9%). S desetinom priloga najrjeđe se pojavljuje njihov negativni prikaz (10,0%, uz pad od 15%). On je najprisutniji u Večernjem listu (17,5%), a najmanje u Vjesniku (10,8%), dok nije prisutan u Novom listu. Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su jedino kod pozitivnog prikaza.

Hi-kvadrat test pokazuje da postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti prikaza pravoslavnih crkvi u prilogima dnevnih novina između dva razdoblja ($\chi^2=29,940$, $df=2$, $p<0,001$). U prvom razdoblju je značajnije zastupljen njihov negativan prikaz. U drugom razdoblju, međutim, dolazi do porasta pozitivnog prikaza pravoslavnih crkvi. Negativan prikaz povezan je s prvim razdobljem, a pozitivan s drugim, odnosno postoji značajna razlika između negativnog i pozitivnog prikaza pravoslavnih crkvi.

Tablica 65: prikaz islamskih zajednica u prilogima u dnevnim novinama i razdobljima

Prikaz vjerske zajednice	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivan	8 44,4	9 32,1	17 29,8	16 19,5	50 27,0	21 20,2	9 12,9	5 7,9	12 13,6	47 14,5
negativan	0 0,0	4 14,3	6 10,5	5 6,1	15 8,1	9 8,7	13 18,6	15 23,8	15 17,0	52 16,0
neutralan	10 55,6	15 53,6	34 59,6	61 74,4	120 64,9	74 71,2	48 68,6	43 68,3	61 69,3	226 69,5
Ukupno	18 100,0	28 100,0	57 100,0	82 100,0	185 100,0	104 100,0	70 100,0	63 100,0	88 100,0	325 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 65 nalaze se rezultati prikaza islamskih zajednica u prilogima u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je najzastupljeniji njihov neutralan prikaz i pojavljuje se u skoro dvije trećine priloga (64,9%). Najprisutniji je u Vjesniku (74,4%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (53,6%). Puno manje zastupljen je njihov pozitivan prikaz, koji se pojavljuje u malo više od četvrtine priloga (27,0%). Najprisutniji je u Novom listu (44,4%), a najmanje u Vjesniku (19,5%). Njihov negativan prikaz je najrjeđi i pojavljuje se u manje od desetine priloga (8,1%). Najprisutniji je u Slobodnoj Dalmaciji (14,3%), a najmanje

u Vjesniku (6,1%), dok nije prisutan u Novom listu. Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su kod neutralnog i pozitivnog prikaza.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), njihov neutralan prikaz je još zastupljeniji i pojavljuje se u više od dvije trećine priloga (69,5%). Najprisutniji je u Novom listu (71,2%), a najmanje u Večernjem listu (68,3%). Manje prisutan je njihov negativan prikaz, koji se pojavljuje u više od desetine priloga (16,0%, uz porast od 8%) i koji je nešto prisutniji od njihovog pozitivnog prikaza (14,5%, uz pad od 13%). Njihov negativni prikaz je najprisutniji u Večernjem listu (23,8%), a najmanje u Novom listu (8,7%), dok je njihov pozitivan prikaz najprisutniji u Novom listu (20,2%), a najmanje u Večernjem listu (7,9%). Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su kod negativnog i pozitivnog prikaza.

Prema hi-kvadrat testu postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti prikaza u priložima dnevnih novina između dva razdoblja ($\chi^2=15,756$, $df=2$, $p<0,001$). U prvom razdoblju je značajnije zastupljen pozitivan prikaz islamskih zajednica, a u drugom negativni prikaz islamskih zajednica. Prema tome, postoji značajna razlika između pozitivnog i negativnog prikaza islamskih zajednica.

Tablica 66: prikaz židovskih zajednica u priložima u dnevnim novinama i razdobljima

Prikaz vjerske zajednice	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivan	3 75,0	3 75,0	9 81,8	9 50,0	24 64,9	4 33,3	2 11,8	2 14,3	8 27,6	16 22,2
negativan	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 5,6	1 2,7	2 16,7	0 0,0	1 7,1	1 3,4	4 5,6
neutralan	1 25,0	1 25,0	2 18,2	8 44,4	12 32,4	6 50,0	15 88,2	11 78,6	20 69,0	52 72,2
Ukupno	4 100,0	4 100,0	11 100,0	18 100,0	37 100,0	12 100,0	17 100,0	14 100,0	29 100,0	72 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 66 nalaze se rezultati prikaza židovskih zajednica u priložima u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) najzastupljeniji je njihov pozitivan prikaz, koji se pojavljuje u gotovo dvije trećine priloga (64,9%). Najprisutniji je u Večernjem listu (81,8%), a najmanje u Vjesniku (50,0%). U trećini priloga prisutan je njihov neutralan prikaz (32,4%), koji je najprisutniji u Vjesniku (44,4%), a najmanje u Večernjem listu (18,2%). Najrjeđe zastupljen je njihov negativan prikaz (2,7%) i pojavljuje se jedino u Vjesniku (5,6%). Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su kod pozitivnog i neutralnog prikaza.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) dominira njihov neutralan prikaz (72,2%, uz porast od 40%), koji je najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (88,2%), a najmanje u Novom listu (50,0%). Puno rjeđe se pojavljuju njihov pozitivan prikaz, koji je prisutan u više od petine priloga (22,2%, uz pad od 42%), te pogotovo njihov negativan prikaz (5,6%). Njihov pozitivan prikaz najprisutniji je u Novom listu (33,3%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (11,8%), dok je njihov negativni prikaz najprisutniji u Novom Listu (16,7%), a najmanje u Vjesniku (3,4%), te u Slobodnoj Dalmaciji, u kojoj nije prisutan. Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su i dalje kod pozitivnog i neutralnog prikaza.

Tablica 67: prikaz protestantskih crkvi u prilogima u dnevnim novinama i razdobljima

Prikaz vjerske zajednice	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivan	0 0,0	2 100,0	3 60,0	3 100,0	8 66,7	2 66,7	0 0,0	3 100,0	4 80,0	9 81,8
negativan	1 50,0	0 0,0	1 20,0	0 0,0	2 16,7	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0
neutralan	1 50,0	0 0,0	1 20,0	0 0,0	2 16,7	1 33,3	0 0,0	0 0,0	1 20,0	2 18,2
Ukupno	2 100,0	2 100,0	5 100,0	3 100,0	12 100,0	3 100,0	0 0,0	3 100,0	5 100,0	11 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 67 nalaze se rezultati prikaza protestantskih crkvi u prilogima u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) s dvije trećine priloga dominira njihov pozitivan prikaz (66,7%). On je dominantan i jedino prisutan kod Večernjeg lista i Slobodne Dalmacije (100,0%), a najmanje kod Večernjeg lista (60,0%), dok kod Novog lista nije prisutan. S nešto više od desetine priloga jednako malo zastupljeni su njihov negativan i neutralan prikaz (svaka s 16,7%). Njihov negativan prikaz pojavljuje se u Novom listu (50,0%) i Večernjem listu (20,0%), a neutralan u Novom listu (50,0%) i Večernjem listu (20,0%).

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) njihov pozitivan prikaz i dalje dominira i pojavljuje se u više od četiri petine priloga (81,8%, uz porast od 15%), a manje zastupljen je njihov neutralan prikaz koji se pojavljuje u skoro petini priloga (18,2%). Njihov pozitivan prikaz je najprisutniji u Večernjem listu (100,0%), a najmanje u Novom listu (66,7%), dok se njihov neutralan prikaz pojavljuje samo u Novom (33,3%) i u Večernjem (20,0%) listu. Zbog malog broja priloga u oba razdoblja teže je donijeti zaključak o razlikama u zastupljenosti njihovih prikaza u dnevnim novinama.

Tablica 68: prikaz kršćanskih novih religijskih pokreta u priložima u dnevnim novinama i razdobljima

Prikaz vjerske zajednice	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivan	3 37,5	4 33,3	1 3,4	1 8,3	9 14,8	1 9,1	0 0,0	1 4,8	6 26,1	8 11,6
negativan	2 25,0	3 25,0	23 79,3	7 58,3	35 57,4	3 27,3	6 42,9	4 19,0	3 13,0	16 23,2
neutralan	3 37,5	5 41,7	5 17,2	4 33,3	17 27,9	7 63,6	8 57,1	16 76,2	14 60,9	45 65,2
Ukupno	8 100,0	12 100,0	29 100,0	12 100,0	61 100,0	11 100,0	14 100,0	21 100,0	23 100,0	69 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 68 nalaze se rezultati prikaza kršćanskih novih religijskih pokreta u priložima u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) najzastupljeniji je njihov negativan prikaz i pojavljuje se u više od polovice priloga (57,4%). Najprisutniji je u Večernjem listu (79,3%), a najmanje u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji (25,0%). Rjeđe zastupljen je njihov neutralan prikaz, koji se pojavljuje u više od četvrtine priloga (27,9%), te pogotovo njihov pozitivan prikaz, koji se pojavljuje u više od desetine priloga (14,8%). Njihov neutralan prikaz najprisutniji je u Slobodnoj Dalmaciji (41,7%), a najmanje u Večernjem listu (17,2%), dok je njihov pozitivan prikaz najprisutniji u Novom listu (37,5%), a najmanje u Večernjem listu (3,4%). Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su kod sva tri prikaza.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) dominira njihov neutralan prikaz i pojavljuje se u gotovo dvije trećine priloga (65,2%, uz porast od 37%). On je najprisutniji u Večernjem listu (76,2%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (57,1%). Manje zastupljen je njihov negativan prikaz, koji je prisutan u više od petine priloga (23,2%, uz pad od 34%), te njihov pozitivan prikaz, koji se pojavljuje u nešto više od desetine priloga (11,6%). Njihov negativan prikaz najprisutniji je u Slobodnoj Dalmaciji (42,9%), a najmanje u Vjesniku (13,0%). Njihov pozitivan prikaz najprisutniji je u Vjesniku (26,1%), a najmanje u Večernjem listu (4,8%), dok nije prisutan u Slobodnoj Dalmaciji. Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su i dalje kod sva tri prikaza.

Hi-kvadrat testa pokazuje da postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti prikaza kršćanskih novih religijskih pokreta u dnevnim novinama u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=19,363$, $df=2$, $p<0,001$). U prvom razdoblju je negativan prikaz kršćanskih novih religijskih pokreta značajnije zastupljen, a u drugom neutralni prikaz. Drugim riječima,

postoji značajna razlika između negativnog i neutralnog prikaza kršćanskih novih religijskih pokreta.

Tablica 69: prikaz nekršćanskih novih religijskih pokreta u priložima u dnevnim novinama i razdobljima

Prikaz vjerske zajednice	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivan	7 41,2	5 29,4	2 7,7	7 14,3	21 19,3	10 37,0	28 63,6	29 47,5	29 56,9	96 52,5
negativan	6 35,3	7 41,2	20 76,9	26 53,1	59 54,1	6 22,2	5 11,4	17 27,9	7 13,7	35 19,1
neutralan	4 23,5	5 29,4	4 15,4	16 32,7	29 26,6	11 40,7	11 25,0	15 24,6	15 29,4	52 28,4
Ukupno	17 100,0	17 100,0	26 100,0	49 100,0	109 100,0	27 100,0	44 100,0	61 100,0	51 100,0	183 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 69 nalaze se rezultati prikaza nekršćanskih novih religijskih pokreta u priložima u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je najprisutniji njihov negativan prikaz, koji se pojavljuje u više od polovice priloga (54,1%). Najprisutniji je u Večernjem listu (76,9%), a najmanje u Novom listu (35,3%). Rjeđe zastupljeni su njihov neutralan prikaz, koji se pojavljuje u četvrtini priloga (26,6%), te njihov pozitivan prikaz, koji se pojavljuje u skoro petini priloga (19,3%). Njihov neutralan prikaz najprisutniji je u Vjesniku (32,7%), a najmanje u Večernjem listu (15,4%), dok je njihov pozitivan prikaz najprisutniji u Novom listu (41,2%), a najmanje Večernjem listu (7,7%). Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su kod sva tri prikaza.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) najzastupljeniji je njihov pozitivan prikaz i pojavljuje se u više od polovice priloga (52,5%, uz porast od 33%). Najprisutniji je u Slobodnoj Dalmaciji (63,6%), a najmanje u Novom listu (37,0%). Njihov neutralan prikaz pojavljuje se u više od četvrtine priloga (28,4%), a njihov negativan prikaz u nešto manje od petine priloga (19,1%, uz pad od 35%). Njihov neutralan prikaz najprisutniji je u Novom listu (40,7%), a najmanje u Večernjem listu (24,6%) i Slobodnoj Dalmaciji (25,0%), dok je njihov negativan prikaz najprisutniji u Večernjem listu (27,9%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (11,4%) i Vjesniku (13,7%). Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su i dalje kod sva tri prikaza.

Rezultati hi-kvadrat testa pokazuju da postoji statistički značajna razlika u ukupnoj zastupljenosti prikaza nekršćanskih novih religijskih pokreta u dnevnim novinama u prvom i u drugom razdoblju ($\chi^2=44,863$, $df=2$, $p<0,001$). U prvom razdoblju, negativan prikaz

nekršćanskih novih religijskih pokreta značajnije je zastupljen, a u drugom pozitivni prikaz. Prema tome, postoji značajna razlika između negativnog i pozitivnog prikaza nekršćanskih novih religijskih pokreta.

Tablica 70: prikaz skupine „ostalo“ u priložima u dnevnim novinama i razdobljima

Prikaz vjerske zajednice	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
pozitivan	1 33,3	1 100,0	0 0,0	0 0,0	2 16,7	0 0,0	1 20,0	3 27,3	5 13,5	9 12,7
negativan	0 0,0	0 0,0	2 50,0	0 0,0	2 16,7	1 5,6	1 20,0	0 0,0	0 0,0	2 2,8
neutralan	2 66,7	0 0,0	2 50,0	4 100,0	8 66,7	17 94,4	3 60,0	8 72,7	32 86,5	60 84,5
Ukupno	3 100,0	1 100,0	4 100,0	4 100,0	12 100,0	18 100,0	5 100,0	11 100,0	37 100,0	71 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 70 nalaze se rezultati prikaza skupine „ostalo“ u priložima u dnevnim novinama i razdobljima. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) u dvije trećine priloga pojavljivanjem dominira njihov neutralan prikaz (66,7%). Najprisutniji je u Vjesniku (100,0%), a najmanje u Večernjem listu (50,0%). Rjeđe zastupljeni su njihov pozitivan i negativan prikaz, koji su jednako prisutni (svaki s 16,7%) i pojavljuju se četiri puta manje. Njihov pozitivan prikaz pojavljuje se samo u Slobodnoj Dalmaciji (100,0%) i Novom listu (33,3%), a negativan samo u Večernjem listu (50,0%).

Zbog malog broja priloga u prvom razdoblju teže je donijeti zaključak o razlikama u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) njihov neutralan prikaz još je dominantniji (84,5%, uz porast od 18%), te je najprisutniji u Novom listu (94,4%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (60,0%). Puno manje zastupljeni su njihov pozitivni prikaz, koji se pojavljuje u više od desetine priloga (12,7%), te njihov negativni prikaz (2,8%, uz pad od 14%). Njihov pozitivni prikaz najprisutniji je u Večernjem listu (27,3%), najmanje u Vjesniku (13,5%), a nije prisutan u Novom listu, dok se njihov negativni prikaz pojavljuje u Slobodnoj Dalmaciji (20,0%) i Novom listu (5,6%). Veće razlike u zastupljenosti prikaza vjerske zajednice u dnevnim novinama prisutne su kod neutralnog i pozitivnog prikaza.

Iz ovih tablica može se donijeti sljedeći *zaključak* o prikazima vjerskih zajednica u priložima:

1. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je kod tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica najzastupljeniji *neutralan prikaz*, a manje negativan kod prvih te

pozitivan kod drugih, dok je kod židovskih zajednica i protestantskih crkvi najzastupljeniji pozitivan prikaz, a manje neutralan i negativan. Kod novije prisutnih i netradicionalnijih kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta najzastupljeniji je njihov *negativan prikaz*, a manje pozitivan, dok je kod skupine „ostalo“ najzastupljeniji njihov *neutralan prikaz*, a manje negativan i pozitivan prikaz.

U prvom razdoblju, u kontekstu društvene i političke transformacije, religijskih promjena, rata i normalizacije života nakon rata, tradicionalnije i povijesno prisutne vjerske zajednice prezentirane su neutralnim prikazima, odnosno djelatnosti i opisi vjerske zajednice i njenih djelatnika i članova opisani su u neutralnim terminima, a kod novije prisutnih i netradicionalnijih vjerskih zajednica djelatnosti i opisi vjerske zajednice i njenih djelatnika i članova opisani su u negativnim terminima.

U prvom razdoblju neutralan prikaz vjerske zajednice najprisutniji je kod skupine „ostalo“, manje kod islamskih zajednica, pravoslavnih crkvi, židovskih zajednica, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod protestantskih crkvi. Pozitivan prikaz najprisutniji je kod protestantskih crkvi i židovskih zajednica, manje kod islamskih zajednica, nekršćanskih novih religijskih pokreta, skupine „ostalo“ i kršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod pravoslavnih crkvi. Negativan prikaz najprisutniji je kod kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod pravoslavnih crkvi, protestantskih crkvi, skupine „ostalo“ i islamskih zajednica, a najmanje kod židovskih zajednica.

2. U *drugom* razdoblju (1999.-2006.), kod tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica najzastupljeniji je njihov *neutralan prikaz*, osim kod protestantskih crkvi, kod kojih je najzastupljeniji *pozitivan prikaz*, a manje zastupljen je pozitivni prikaz kod pravoslavnih crkvi i židovskih zajednica, negativan prikaz kod islamskih zajednica, te neutralan prikaz kod protestantskih crkvi. Kod novijih i netradicionalnijih kršćanskih novih religijskih pokreta, kao i kod skupine „ostalo“, najzastupljeniji je njihov *neutralan prikaz*, a kod nekršćanskih novih religijskih pokreta njihov *pozitivan prikaz*. Slabije zastupljen je negativan prikaz kod kršćanskih novih religijskih pokreta, neutralan prikaz kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, te pozitivan prikaz kod skupine ostalo.

U drugom razdoblju, u kontekstu dvije promjene vlasti u Hrvatskoj, otvaranja Hrvatske prema integracijama u NATO i EU, donošenja novog Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica i potpisivanja pet Ugovora od zajedničkog interesa između Hrvatske i 14 vjerskih zajednica, razlike u prikazu vjerske zajednice u dnevnim novinama između tradicionalnih i povijesno

prisutnih i novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica postale su manje izražene. Kod većine je najzastupljeniji neutralan prikaz, odnosno djelatnosti i opisi vjerske zajednice i njenih djelatnika i članova opisani su u neutralnim terminima. Jedino je kod protestantskih crkvi i nekršćanskih novih religijskih pokreta najzastupljeniji pozitivan prikaz njihovih djelatnosti i opisa vjerske zajednice i njenih djelatnika i članova. Iz ovoga se, isto tako, može zaključiti da je u drugom razdoblju prisutnija normalizacija djelatnosti novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica u Hrvatskoj javnosti i veća neutralnost njihove prezentacije u dnevnim novinama, za razliku od prvog razdoblja.

U drugom razdoblju neutralan prikaz vjerske zajednice najprisutniji je kod skupine „ostalo“, manje kod židovskih zajednica, pravoslavnih crkvi, islamskih zajednica, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod protestantskih crkvi. Pozitivan prikaz najprisutniji je kod protestantskih crkvi, manje kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, židovskih zajednica, pravoslavnih crkvi, islamskih zajednica i skupine „ostalo“, a najmanje kod kršćanskih novih religijskih pokreta. Negativan prikaz najprisutniji je kod kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod islamskih zajednica, pravoslavnih crkvi i židovskih zajednica, a najmanje kod skupine „ostalo“.

4.2.7. Veličina priloga u dnevnim novinama i razdobljima

U ovom dijelu predstavljamo rezultate veličine priloga o vjerskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima. Veličina priloga u dnevnim novinama indikator je prostorne zastupljenosti djelatnosti vjerskih zajednica i tema i aktera koji su s njima povezani na stranicama dnevnih novina, a u određenoj mjeri je i pokazatelj uređivačke politike dnevnih novina. Nakon prikaza rezultata veličine priloga u dnevnim novinama iz sedam tablica predstaviti će se zaključak.

Tablica 71: veličina priloga o pravoslavnim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Veličina	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
do ¼ stranice	16 61,5	41 56,9	98 92,5	182 90,5	337 83,2	45 75,0	40 74,1	52 82,5	73 78,5	210 77,8
do ½ stranice	4 15,4	12 16,7	3 2,8	15 7,5	34 8,4	10 16,7	6 11,1	9 14,3	13 14,0	38 14,1
više od ½ stranice	6 23,1	19 26,4	5 4,7	4 2,0	34 8,4	5 8,3	8 14,8	2 3,2	7 7,5	22 8,1
Ukupno	26 100,0	72 100,0	106 100,0	201 100,0	405 100,0	60 100,0	54 100,0	63 100,0	93 100,0	270 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 71 nalaze se rezultati veličine priloga u kojima se pojavljuju pravoslavne crkve u dnevnim novinama i razdobljima.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice (83,2%). Najprisutnija je u Večernjem listu (92,5%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (56,9%). Jednako slabo zastupljene su veličine priloga do $\frac{1}{2}$ stranice i više od $\frac{1}{2}$ stranice, koje se pojavljuju u manje od desetine priloga (svaka s 8,4%). Prilozi do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutniji su u Slobodnoj Dalmaciji (16,7%) i Novom listu (15,4%), a najmanje u Večernjem listu (2,8%), dok su prilozi s više od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (26,4%), a najmanje u Vjesniku (2,0%).

Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod svih veličina priloga.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje dominira veličina do $\frac{1}{4}$ stranice (77,8%, uz pad od 5%). Ona je najprisutnija u Večernjem listu (82,5%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (74,1%). Veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice pojavljuje se u više od desetine priloga i znatnije je zastupljena (14,1%, uz porast od 6%) od veličine priloga veće od $\frac{1}{2}$ stranice, koja se pojavljuje u manje od desetine priloga (8,1%). Prilozi do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutniji su u Novom listu (16,7%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (11,1%), dok su prilozi s više od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutniji u Slobodnoj Dalmaciji (14,8%), a najmanje u Večernjem listu (3,2%).

Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod priloga veličine veće od $\frac{1}{2}$ stranice.

U Tablici 72 nalaze se rezultati veličine priloga o islamskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 72: veličina priloga o islamskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Veličina	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
do $\frac{1}{4}$ stranice	11 61,1	9 32,1	53 93,0	63 76,8	136 73,5	57 54,8	47 67,1	37 58,7	68 77,3	209 64,3
do $\frac{1}{2}$ stranice	5 27,8	5 17,9	4 7,0	18 22,0	32 17,3	21 20,2	15 21,4	9 14,3	15 17,0	60 18,5
više od $\frac{1}{2}$ stranice	2 11,1	14 50,0	0 0,0	1 1,2	17 9,2	26 25,0	8 11,4	17 27,0	5 5,7	56 17,2
Ukupno	18 100,0	28 100,0	57 100,0	82 100,0	185 100,0	104 100,0	70 100,0	63 100,0	88 100,0	325 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira veličina do $\frac{1}{4}$ stranice (73,5%). Ona je najprisutnija u Večernjem listu (93,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (32,1%). Slabije zastupljena veličina priloga je do $\frac{1}{2}$ stranice, koja se pojavljuje u skoro petini priloga (17,3%), te veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice, koja se pojavljuje u skoro desetini priloga (9,2%). Veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija je u Novom listu (27,8%), a najmanje u Večernjem listu (7,0%), dok je veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%), a najmanje u Vjesniku (1,1%), te u Večernjem listu u kojem nije prisutna.

Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod svih veličina priloga.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje dominira veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice, koja se pojavljuje u gotovo dvije trećine priloga (64,3%, uz pad od 9%). Najprisutnija je u Vjesniku (77,3%), a najmanje u Novom listu (54,8%). Slabije zastupljene veličine priloga prisutne su u gotovo petini priloga. Veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice je za nijansu zastupljenija (18,5%) od veličine priloga veće od $\frac{1}{2}$ stranice (17,2%, uz porast od 8%). Veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (21,4%) i Novom listu (20,2%), a najmanje u Večernjem listu (14,3%), dok je veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija u Večernjem listu (27,0%) i Novom listu (25,0%), a najmanje u Vjesniku (5,7%).

Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod veličine priloga do $\frac{1}{4}$ stranice i veće od $\frac{1}{2}$ stranice.

U Tablici 73 nalaze se rezultati veličine priloga u kojima se pojavljuju židovske zajednice u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 73: veličina priloga o židovskim zajednicama u dnevnim novinama i razdobljima

Veličina	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
do $\frac{1}{4}$ stranice	2 50,0	1 25,0	7 63,6	18 100,0	28 75,7	9 75,0	13 76,5	13 92,9	22 75,9	57 79,2
do $\frac{1}{2}$ stranice	2 50,0	2 50,0	4 36,4	0 0,0	8 21,6	1 8,3	1 5,9	1 7,1	2 6,9	5 6,9
više od $\frac{1}{2}$ stranice	0 0,0	1 25,0	0 0,0	0 0,0	1 2,7	2 16,7	3 17,6	0 0,0	5 17,2	10 13,9
Ukupno	4 100,0	4 100,0	11 100,0	18 100,0	37 100,0	12 100,0	17 100,0	14 100,0	29 100,0	72 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominira veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice (75,7%), koja je najprisutnija u Vjesniku (100,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (25,0%). Puno manje zastupljena je veličina do $\frac{1}{2}$ stranice, koja se pojavljuje u petini priloga (21,6%), te pogotovo veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice (2,7%). Veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%) i Novom listu (50,0%), a najmanje u Večernjem listu (36,4%) i Vjesniku, u kojem se nije pojavila, dok se veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice pojavljuje jedino u Slobodnoj Dalmaciji (25,0%).

Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod veličine priloga do $\frac{1}{4}$ stranice i do $\frac{1}{2}$ stranice.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje dominira veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice (79,2%, uz porast od 4%). Najprisutnija je u Večernjem listu (92,9%), a najmanje u Novom listu (75,0%). Puno manje zastupljena veličina priloga je veća od $\frac{1}{2}$ stranice (13,9%, uz porast od 11%), a pogotovo veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice (6,9%, uz pad od 15%). Veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (17,6%), a najmanje u Novom listu (16,7%), dok je veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija u Novom listu (8,3%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (5,9%).

Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su jedino kod veličine priloga do $\frac{1}{4}$ stranice.

U Tablici 74 nalaze se rezultati veličine priloga u kojima se pojavljuju protestantske crkve u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 74: veličina priloga o protestantskim crkvama u dnevnim novinama i razdobljima

Veličina	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
do $\frac{1}{4}$ stranice	2 100,0	0 0,0	3 60,0	1 33,3	6 50,0	2 66,7	0 0,0	3 100,0	4 80,0	9 81,8
do $\frac{1}{2}$ stranice	0 0,0	1 50,0	2 40,0	1 33,3	4 33,3	1 33,3	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 9,1
više od $\frac{1}{2}$ stranice	0 0,0	1 50,0	0 0,0	1 33,3	2 16,7	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 20,0	1 9,1
Ukupno	2 100,0	2 100,0	5 100,0	3 100,0	12 100,0	3 100,0	0 0,0	3 100,0	5 100,0	11 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) najzastupljenija veličina do $\frac{1}{4}$ stranice pojavljuje se u polovici priloga (50,0%). Najprisutnija je u Novom listu (100,0%), a najmanje u Vjesniku

(33,3%), dok se nije pojavila u Slobodnoj Dalmaciji. Nešto manje zastupljena veličina do ¼ stranice pojavljuje se u trećini priloga (33,3%), a dva puta manje od toga veličina veća od ½ stranice (16,7%). Veličina priloga do ½ stranice najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%), a najmanje u Vjesniku (33,3%), dok se veličina priloga veća od ½ stranice pojavljuje jedino u Slobodnoj Dalmaciji (50,0%) i Vjesniku (33,3%).

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) veličina priloga do ¼ stranice još je dominantnija (81,8%, uz porast od 32%), te je najprisutnija u Večernjem listu (100,0%), a najmanje u Novom listu (66,7%). Jednako malo zastupljene su veličina priloga do ½ stranice (9,1%, uz pad od 24%) i veličina priloga veća od ½ stranice (9,1%, uz pad od 8%). Veličina priloga do ½ stranice pojavljuje se jedino u Novom listu (33,3%), a veličina priloga veća od ½ stranice jedino u Vjesniku (20,0%). Zbog malog broja priloga o protestantskim crkvama teže je donijeti zaključak u razlikama u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama.

Tablica 75: veličina priloga o kršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Veličina	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
do ¼ stranice	2 25,0	2 16,7	24 82,2	8 66,7	36 59,0	9 81,8	8 57,1	17 81,0	14 60,9	48 69,6
do ½ stranice	1 12,5	2 16,7	3 10,3	3 25,0	9 14,8	0 0,0	5 35,7	1 4,8	6 26,1	12 17,4
više od ½ stranice	5 62,5	8 66,7	2 6,9	1 8,3	16 26,2	2 18,2	1 7,1	3 14,3	3 13,0	9 13,0
Ukupno	8 100,0	12 100,0	29 100,0	12 100,0	61 100,0	11 100,0	14 100,0	21 100,0	23 100,0	69 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U Tablici 75 nalaze se rezultati veličine priloga u kojima se pojavljuju kršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima.

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) dominantna je veličina priloga do ¼ stranice, koja se pojavljuje u više od polovice priloga (59,0%). Najprisutnija je u Večernjem listu (82,2%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (16,7%). Manje zastupljena veličina priloga veća od ½ stranice prisutna je u četvrtini priloga (26,2%), a još manje zastupljena je veličina priloga do ½ stranice (14,8%). Veličina priloga veća od ½ stranice najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (66,7%), a najmanje u Večernjem listu (6,9%), dok je veličina priloga do ½ stranice najprisutnija u Vjesniku (25,0%), a najmanje u Večernjem listu (10,3%). Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod svih veličina priloga.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje dominira veličina do $\frac{1}{4}$ stranice, koja se pojavljuje u više od dvije trećine priloga (69,6%, uz porast od 11%). Ona je najprisutnija u Novom listu (81,8%) i Večernjem listu (81,0%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (57,1%). Puno manje zastupljene su veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice (17,4%) i veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice (13,0%, uz pad od 13%). Veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (35,7%), a najmanje u Večernjem listu (4,8%) i Novom listu u kojem nije prisutna, dok je veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija u Novom listu (18,2%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (7,1%). Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod svih veličina priloga.

U Tablici 76 nalaze se rezultati veličine priloga u kojima se pojavljuju nekršćanski novi religijski pokreti u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 76: veličina priloga o nekršćanskim novim religijskim pokretima u dnevnim novinama i razdobljima

Veličina	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
do $\frac{1}{4}$ stranice	4 23,5	4 23,5	21 80,8	31 63,3	60 55,0	15 55,6	20 45,5	40 65,6	34 66,7	109 59,6
do $\frac{1}{2}$ stranice	2 11,8	2 11,8	3 11,5	7 14,3	14 12,8	7 25,9	9 20,5	10 16,4	13 25,5	39 21,3
više od $\frac{1}{2}$ stranice	11 64,7	11 64,7	2 7,7	11 22,4	35 32,1	5 18,5	15 34,1	11 18,0	4 7,8	35 19,1
Ukupno	17 100,0	17 100,0	26 100,0	49 100,0	109 100,0	27 100,0	44 100,0	61 100,0	51 100,0	183 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) najprisutnija je veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice, koja se pojavljuje u više od polovice priloga (55,0%). Najprisutnija je u Večernjem listu (80,8%), a najmanje u Novom listu (23,5%) i Slobodnoj Dalmaciji (23,5%). Manje prisutna je veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice, koja se pojavljuje u skoro trećini priloga (32,1%), a još manje veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice, koja se pojavljuje u više od desetine priloga (12,8%). Veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija je u Novom listu (64,7%) i Slobodnoj Dalmaciji (64,7%), a najmanje u Večernjem listu (7,7%), dok je veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija u Vjesniku (14,3%), a najmanje u Večernjem listu (11,5%). Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod veličine priloga do $\frac{1}{4}$ stranice i veće od $\frac{1}{2}$ stranice.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje dominira veličina do $\frac{1}{4}$ stranice (59,6%), koja je najprisutnija u Vjesniku (66,7%), a najmanje u Slobodnoj Dalmaciji (45,5%). Manje

zastupljene su veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice, koja se pojavljuje u više od petine priloga (21,3%, uz porast od 8%), te veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice, koja se pojavljuje u manje od petine priloga (19,1%, uz pad od 13%). Veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija je u Novom listu (25,9%), a najmanje u Večernjem listu (16,4%), dok je veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (34,1%), a najmanje u Vjesniku (7,8%). Veće razlike u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod veličine priloga do $\frac{1}{4}$ stranice i veće od $\frac{1}{2}$ stranice.

U Tablici 77 nalaze se rezultati veličine priloga u kojima se pojavljuje skupina „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima.

Tablica 77: veličina priloga o skupini „ostalo“ u dnevnim novinama i razdobljima

Veličina	1. razdoblje (1990.-1998.)					2. razdoblje (1999.-2006.)				
	Dnevne novine					Dnevne novine				
	NL	SD	VL	V	U	NL	SD	VL	V	U
do $\frac{1}{4}$ stranice	2 66,7	0 0,0	4 100,0	3 75,0	9 75,0	8 44,4	4 80,0	7 63,6	26 70,3	45 63,4
do $\frac{1}{2}$ stranice	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	4 22,2	0 0,0	2 18,2	8 21,6	14 19,7
više od $\frac{1}{2}$ stranice	1 33,3	1 100,0	0 0,0	1 25,0	3 25,0	6 33,3	1 20,0	2 18,2	3 8,1	12 16,9
Ukupno	3 100,0	1 100,0	4 100,0	4 100,0	12 100,0	18 100,0	5 100,0	11 100,0	37 100,0	71 100,0

U tablici su frekvencije (f) i postoci (%) po stupcima Novog lista (NL), Slobodne Dalmacije (SD), Večernjeg lista (VL), Vjesnika (V) i svih dnevnih novina ukupno (U).

U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice (75,0%) tri puta zastupljenija od veličine priloga veće od $\frac{1}{2}$ stranice, koja se pojavljuje u četvrtini priloga (25,0%). Veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice najprisutnija je u Večernjem listu (100,0%), a najmanje u Novom listu (66,7%), dok nije prisutna u Slobodnoj Dalmaciji. Veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija je u Slobodnoj Dalmaciji (100,0%), a najmanje u Vjesniku (25,0%), dok je nije prisuta u Večernjem listu. Zbog malog broja priloga u prvom razdoblju teško je donijeti zaključak o razlikama u zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama.

U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) i dalje dominira veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice, koja se pojavljuje u manje od dvije trećine priloga (63,4%, uz pad od 12%). Ona je najprisutnija u Slobodnoj Dalmaciji (80,0%), a najmanje u Novom listu (44,4%). Manje zastupljena veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice pojavljuje se u gotovo petini priloga (19,7%) i tek je za nijansu izraženija od veličine priloga veće od $\frac{1}{2}$ stranice (16,9%, uz pad od 8%). Veličina priloga do $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija je u Novom listu (22,2%), a najmanje u Večernjem listu (18,2%) i Slobodnoj Dalmaciji u kojoj se nije pojavila, dok je veličina priloga veća od $\frac{1}{2}$ stranice najprisutnija u Novom listu (33,3%), a najmanje u Vjesniku (8,1%). Veće razlike u

zastupljenosti veličine priloga u dnevnim novinama prisutne su kod veličine priloga do $\frac{1}{4}$ stranice i veće od $\frac{1}{2}$ stranice.

Iz tablica se može donijeti sljedeći *zaključak* o veličini priloga o vjerskim zajednicama:

1. U *prvom* razdoblju (1990.-1998.) je kod svih tipova vjerskih zajednica najzastupljenija veličina priloga *do $\frac{1}{4}$ stranice*. Kod tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica manje zastupljene su veličine priloga *do $\frac{1}{2}$ stranice* i *veće od $\frac{1}{2}$ stranice*, dok je kod novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica i skupine „ostalo“ obrnuti slučaj.

U prvom razdoblju, veličina priloga *do $\frac{1}{4}$ stranice* najprisutnija je kod pravoslavnih crkvi, manje kod židovskih i islamskih zajednica, skupine „ostalo“, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod protestantskih crkvi. Veličina priloga *do $\frac{1}{2}$ stranice* najprisutnija je kod protestantskih crkvi, manje kod židovskih i islamskih zajednica, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod pravoslavnih crkvi. Veličina priloga *veća od $\frac{1}{2}$ stranice* najprisutnija je kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod kršćanskih novih religijskih pokreta, skupine „ostalo“, protestantskih crkvi, islamskih zajednica i pravoslavnih crkvi, a najmanje kod židovskih zajednica.

2. U *drugom* razdoblju (1999.-2006.) je i dalje kod svih tipova vjerskih zajednica najzastupljenija veličina priloga *do $\frac{1}{4}$ stranice*. Kod tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica manje zastupljene su veličine priloga *do $\frac{1}{2}$ stranice* i *veće od $\frac{1}{2}$ stranice*, osim kod židovskih zajednica kod kojih je obrnut slučaj. Kod novijih i netradicionalnijih kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta i skupine „ostalo“ isti je slučaj kod manje zastupljenih veličina priloga kao i kod većine tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica.

U drugom razdoblju, veličina priloga *do $\frac{1}{4}$ stranice* najprisutnija je kod pravoslavnih crkvi, manje kod židovskih i islamskih zajednica, skupine „ostalo“, kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, a najmanje kod protestantskih crkvi. Veličina priloga *do $\frac{1}{2}$ stranice* najprisutnija je kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod skupine „ostalo“, islamskih zajednica, kršćanskih novih religijskih pokreta, pravoslavnih crkvi i protestantskih crkvi, a najmanje kod židovskih zajednica. Veličina priloga *veća od $\frac{1}{2}$ stranice* najprisutnija je kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, manje kod islamskih zajednica, skupine „ostalo“, židovskih zajednica, kršćanskih novih religijskih pokreta i protestantskih crkvi, a najmanje kod pravoslavnih crkvi.

3. Na osnovi ovih podataka može se zaključiti da su svi tipovi vjerskih zajednica u dnevnim novinama najčešće prezentirane kroz *kraće* priloge, koji zauzimaju manje prostora na njihovim stranicama. Taj rezultat je očekivan, pošto su i najzastupljenije vrste priloga o vjerskim zajednicama vijesti i izvještaji. Čini se, ipak, da su noviji i netradicionalniji tipovi vjerskih zajednica značajnije prezentirani dužim prilozima od tradicionalno i povijesno prisutnih tipova vjerskih zajednica, pogotovo s obzirom na broj njihovih pripadnika u Republici Hrvatskoj, što je vjerojatno povezano s zastupljenošću vrsta priloga u njihovom slučaju. Druga mogućnost je da su dnevne novine kompenzirale manju učestalost priloga tih tipova vjerskih zajednica većim prostorom koji im je u njima ustupljen, a u kojem su, pritom, šire opisivali djelatnosti i vjerovanja vjerskih zajednica i njihovih aktera koja se značajnije razlikuju od dominantno prisutnog katoličanstva.

4.3. Studije slučajeva

Studije slučajeva vjerskih zajednica u hrvatskim dnevnim novinama odnose se Jehovine svjedoke – kršćansku vjersku zajednicu, Scijentološku crkvu, Vaišnavsku vjersku zajednicu (ISKCON ili Hare Krišne) i Zajednicu čiste Božje ljubavi. Razlog za ovu selekciju leži u tome da su ove vjerske zajednice značajnije pobudile interes dnevnih novina, ali i da su dio miljea novih religijskih pokreta, čija prezentacija u medijima oslikava ili barem indicira odnos društva prema religijskom pluralizmu⁵³ (Davie, 2005) i religioznosti „drugog“, što se kroz ovakav kvalitativniji pristup podacima lakše može oslikati. Prva vjerska zajednica se smješta među kršćanske nove religijske pokrete, dok se ostale tri vjerske zajednice smještaju u tipologiju nekršćanskih novih religijskih pokreta. Prve tri vjerske zajednice su registrirane u Registru vjerskih zajednica Republike Hrvatske kao vjerske zajednice s pravnom osobnošću, ali nijedna nije potpisala Ugovor od zajedničkog interesa s Republikom Hrvatskom.

4.3.1. Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica

Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica kao kršćanski pokret nastali su i organizirali se u SAD-u krajem 19. stoljeća, od kuda su se proširili po cijelom svijetu, pa i u Hrvatsku, u prvoj polovici 20. stoljeća. Najznačajnije osobe koje su doprinijele organizaciji i vjerovanju

---

⁵³ Kako naglašava Beckford (2003a), pojam pluralizma učestalo se koristi u društvenim znanostima i spaja tri stvari koje je potrebno analitički razdvojiti – on implicira religijsku raznolikost u društvu, mjeru u kojoj je prihvaćena u društvu, kao i njegovo razumijevanje kao pozitivne vrijednosti u kasnim modernim društvima.

Jehovinih svjedoka su Charles Taze Russell, Joseph F. Rutherford i Nathan H. Knorr. Danas u svijetu djeluje oko 100.000 skupština u 235 zemalja, a njihovo članstvo broji otprilike 15 i pol miliona u svijetu i 5.500 osoba u Hrvatskoj (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008: 363-365; Partridge, 2005 a: 40-42).

U razdoblju od 1990. do 1998. godine pojavilo se 15 priloga o Jehovinim svjedocima. Ovo razdoblje ima dva dijela – prvu i drugu polovicu. Od 1991. do 1995. godine (prva polovica prvog razdoblja) pojavilo se osam priloga o Jehovinim svjedocima u dnevnim novinama. Povod za izvještavanje o njima i njihovom djelovanju u Hrvatskoj najčešće su bili godišnji oblasni kongresi. Tada su izvještavali o članstvu, vjerovanju i obredima Jehovinih svjedoka. Dva puta je izvještavano o djelovanju Jehovinih svjedoka u drugim zemljama u Europi (Austrija i Mađarska).

U prvom prilogu o Jehovinim svjedocima je nadnaslov *„Međunarodni kongres Jehovinih svjedoka“*, naslov *„Vjerski skup unatoč ratu“*, te podnaslov *„Na maksimirskom stadionu u petak se okupilo oko 15.000 vjernika iz svih dijelova naše zemlje, Austrije, Italije, Švicarske, SAD i drugih zemalja“* (Vjesnik, 17. 08. 1991., Ivančica Knapić). Naglašen je internacionalni karakter i velik broj sudionika kongresa Jehovinih svjedoka, unatoč ratu u Hrvatskoj. Vijest počinje informacijom o samom događaju i značaju vjerske zajednice u globalnom i nacionalnom okviru: „Prviput u našoj zemlji, u Zagrebu, održava se od 16. do 18. kolovoza Međunarodni kongres Jehovinih svjedoka „Ljubitelji božanske slobode“. Na stadionu HAŠK „Građanski“, prvog dana Kongresa, u petak, okupilo se oko 15.000 ljudi iz Austrije, Italije, Švicarske, Njemačke, Danske, Belgije, Švedske, SAD, Velike Britanije i Kanade. Zajednica Jehovinih svjedoka danas u svijetu ima više od četiri milijuna sljedbenika u 212 zemalja. U Jugoslaviji Kršćanska vjerska zajednica Jehovinih svjedoka ima više od 7000 sljedbenika, a samo u Zagrebu ima ih 2000.“ Slijedi dio u kojem tajnik Jehovinih svjedoka govori o vjerovanjima o „Dobroj vijesti“ da će i na zemlji, nakon nesreća koje su znak Kristove prisutnosti, zavladati božje kraljevstvo i pravi mir: „Iso Marović, tajnik Zajednice Jehovinih svjedoka Jugoslavije, kaže da Jehovini svjedoci proučavaju izvorno Biblijsko pismo te da za Jehovine svjedoke ne postoje razlike u vjeri, nacionalnosti, boji kože, već ih povezuje zajednička želja „Dobre vijesti“.“ Također o društveno-političkom kontekstu samog kongresa: „Marović kaže da su zbog situacije u zemlji, razmišljali da otkazu Kongres, ali: „S punim povjerenjem u Boga, mi ćemo Kongres održati“, dodajući da su na Kongresu prisutni mnogobrojni vjernici iz svih dijelova Jugoslavije.“ Zadnji dio govori o sadržaju, odnosno

programu kongresa koji je imao središnju svečanost krštenja nekoliko stotina kandidata, te glavnu poruku „Kličimo Božjem novom svijetu slobode“.

Prilog je prikazan neutralno i informativnog je karaktera. Članovi vjerske zajednice u prilogu su opisani pozitivnim i neutralnim terminima koji odaju prizvuk tradicije i legitimnosti (vjernici ili sljedbenici), a opisi vjerske zajednice nisu prisutni, već pun naziv vjerske zajednice, što naglašava neutralan prikaz vjerske zajednice. Oni su se okupili u Zagrebu u velikom broju i iz brojnih zemalja zapadnoga svijeta, ali i Jugoslavije, unatoč ratu (15.000 ljudi). O tome svjedoči i fotografija (bez teksta) uz tekst priloga, na kojoj je istočna tribina stadiona puna vjernika. Ovaj kontekst je povod za prikazivanje vjerskog skupa na kojem se govorilo o novom svijetu slobode koja ima božanske atribute, a sa kojeg su prisutni vjernici svojim kućama mogli ponijeti dojmove o situaciji u većinski katoličkoj zemlji koja se bori u ratu za svoju nacionalnu i vjersku slobodu, te u kojoj i druge kršćanske vjerske zajednice slobodno djeluju. Vjerovanje je prikazano kao značajan element jedinstva ove vjerske zajednice, iako u njoj nacionalnost i politički stav ne zauzimaju značajno mjesto; u njoj se pozitivno vrednuje politička i nacionalna neutralnost.

U drugom prilogu je naslov „*Krštenje Jehovinih svjedoka*“ (Vjesnik, 30. 07. 1993., D. Pa.). Riječ je o vijesti o Oblasnom kongresu 6000 pripadnika Jehovinih svjedoka u Domu sportova u Zagrebu pod motom „Božanska poruka“, a informira o temama poput braka, roditeljstva i uloge mladih, te o sadržaju: „Program se sastoji od predavanja, molitvi i dvije drame, u petak i ponedjeljak. U subotu je predviđeno predavanje o predanju i krštenju, nakon kojeg će deseci kandidata simbolizirati svoje predanje Bogu krštenjem u vodi, koja će se obaviti u posebno montiranom bazenu u samoj dvorani.“

Ovdje je, također, riječ o okupljanu Jehovinih svjedoka u Zagrebu u većem broju, a što prikazuje i fotografija (bez popratnog teksta) vjernika koji stoje i čitaju vjersku knjigu. U ovom prilogu, kao i u prethodnom, vjerovanje je prikazano kao značajan element jedinstva i sklada zajednice koja broji 6000 članova u Republici Hrvatskoj. Riječ je o manjinskoj ili maloj vjerskoj zajednici koja ima veći broj članova (popis stanovništva iz 1991).

Treći prilog problematizira vjerovanja članova sekte Jehovinih svjedoka, a zbog smrti slabokrvnog djeteta starog deset dana čiji su roditelji odbili transfuziju krvi u Linzu u Austriji. Na osnovi toga događaja uslijedila je javna reakcija ljudi koji nisu pripadnici Jehovinih svjedoka. U nadnaslovu vijesti je tekst „*Nakon smrti djeteta kojem je uskraćena transfuzija*“, dok je naslov „*Atentat na „Jehovine svjedoke*““ (Večernji list, 24. 09. 1993., B.S.).

Problematizira se, prema tome, uzrok i posljedica: „Taj tragični slučaj izazvao je opširne rasprave. ... Djed umrlog djeteta tužio je svoju kćer, a javno tužilaštvo još vodi istragu protiv roditelja i liječnika. Prekjučer je uslijedila najgora zamisliva reakcija: oko 21 sat nepoznati „osvetnik“ ispalio je tri metka u dvoranu „Kralja Nebeskog“ u „Hramu“ sekte u Innsbrucku i pri tome ozlijedio četiri osobe! ... Iako je cijela četvrt odmah bila zatvorena, policija nije uspjela pronaći napadača.“

Ovdje je tema kriminal i devijantnost koju je javnost usmjerila prema vjerskoj zajednici, dok je povod bio smrt djeteta zbog odbijanja transfuzije krvi od strane njegovih roditelja Jehovinih svjedoka. Zajednica je opisana terminom „sekta“, čime je označena u negativnom smislu kao zajednica čija vjerovanja dovode do smrti djeteta.⁵⁴

Četvrti prilog, pod naslovom „*Jehovini svjedoci*“ tuže Mađarsku“ (Večernji list, 17. 01. 1994., I.U.), izvještava o tužbi „sekte Jehovinih svjedoka“ protiv države Mađarske u Budimpešti. U vijesti piše da Jehovini svjedoci imaju status vjerske zajednice u Mađarskoj, a država krši osnovna ljudska prava njenih članova. Prenesen je stav Jehovinih svjedoka. Oni „drže da je mađarski parlament povrijedio ljudska prava svih 35.000 mađarskih članova sekte, jer ih je nazvao „opasnom sektom“. Zlobniji komentatori tužbe kažu da je ta moćna organizacija, poznata po izdavanju časopisa „Kula stražara“, koji financiraju zapadne zemlje, tužeći državu, ne inzistira toliko na svojim učenjima, koliko na financijskoj pomoći, koja joj je u posljednje vrijeme ukinuta.“ A spremni su, kako završava vijest, ići do Europskog suda za ljudska prava, ako nadležni sud ne udovolji njihovim zahtjevima.

Ovaj prilog informira o tužbi manjinske vjerske zajednice koja se u Mađarskoj, tranzicijskoj zemlji sličnoj Hrvatskoj, opisuje negativnim pojmom „sekta“. Interesantno je da je se spominju zapadne zemlje koje financiraju njihov časopis, čime se implicira utjecaj zapada na zajednicu Jehovinih svjedoka, odnosno na njeno djelovanje, a time i na samu Mađarsku. U kontekstu Hrvatske, nije bilo takvih rezultata u odnosu države i vjerskih zajednica, što je povezano s društveno-političkim kontekstu u Hrvatskoj u tom razdoblju.

Peti prilog, ponovno, prenosi vijest o godišnjem Oblasnom kongresu oko pet tisuća Jehovinih svjedoka iz Hrvatske i inozemstva, po geslom „Božanski strah“, u Zagrebu u Domu sportova. U nadnaslovu stoji „*Započeo godišnji kongres Jehovinih svjedoka u Zagrebu*“, a u naslovu

---

⁵⁴ Djeca su u moralnom poduzetništvu čest motiv za borbu i zaštitu od sila koje im štete, odnosno od novih religijskih pokreta koji se u javnosti predstavljaju kao destruktivne po pojedince, obitelji i društvo (Goldberger, Hall, Grešková, Smoczyński, 2010: 30; Richardson, Introvigne, 2007: 91-92).

„Jehovini svjedoci na okupu“ (Večernji list, 30. 07. 1994., Bl.K.). Prilog sadrži fotografiju (bez popratnog teksta) velike dvorane Doma sportova pune vjernika Jehovinih svjedoka. Prenesena je izjava jednog člana Jehovinih svjedoka, kojime je naglašena vjera i vjerovanje, ali i organizacijska sposobnost te vjerske zajednice iz Hrvatske: „- Glavna svrha ovog skupa, kao i svih naših sastanaka, jest objavljivanje Božjeg kraljevstva. Osnovno je pravilo: nastojati živjeti na način kako je živio i propovijedao Isus Krist – istaknuo je Janko Indof, jedan od „braće“ Jehovinih svjedoka. Trodnevni program, uz neformalnu molitvu, razgovor i pjesmu, predviđa i krštenje novih članova. Oblasni kongres i sve druge djelatnosti Jehovinih svjedoka financiraju se priložima članstva. Skup je organizirala Kršćanska vjerska zajednica – Jehovini svjedoci iz Zagreba.“

Šesti prilog je reportaža o Oblasnom kongresu Jehovinih svjedoka u Domu sportova u Zagrebu. Reportaža naglašava ili problematizira razliku novog, netradicionalnog oblika religioznosti od dominantnog i tradicionalnog. U nadnaslovu je tekst „*Reporter na nesvakidašnjem vjerskom happeningu u Domu sportova*“, a u naslovu „*Za Jehovine svjedoke spremni*“ (Večernji list, 05. 08. 1994., Ksenija Erceg). U prilogu je prisutno šest fotografija s kongresa, a ispod njih su sljedeća pojašnjenja: „*Dom sportova tri dana bio je masovno posjećen*“, „*Detalji iz drame „Izbori s kojima se suočavaš“*“, „*Montiranje pozornice*“, „*Na kongresu nije nedostajalo ni najmlađih*“, te „*Do posljednjeg mjesta*“. Naglasak je bio na masovnosti manifestacije, na velikom broju članstva i njihove prisutne djece, na programu i krštenju novih članova, te na određenoj nelagodi novinarki koja opisuje događaj. Ona naglašava da je Biblija temeljan izvor Jehovinih svjedoka i da je strah dominantna ideju kongresa, a povezuje ga s potencijalnim negativnim implikacijama u budućnosti (mnoštvo djece je prisutno) pozivajući se na mišljenja Boga ili stručnjaka o tome. Riječ je o klasičnoj kotrljajućoj grudi snijega, odnosno o amplifikaciji devijacije u odnosu na dominantni katolicizam, uz naglašavanje riječi strah u boldu. „Nigdje toliko citirane Biblije kao na Oblasnom kongresu Jehovinih svjedoka održanom u zagrebačkom Domu sportova od 29. do 31. srpnja pod geslom „Božanski strah“!?! I nigdje takvog i tolikog vezivanja straha s Bogom (ili obratno) kao u temama Kongresa (čak 32 biblijske teme s razmatranjem problema braka, roditeljstva, mladih...) objedinjenih u tri veće „tematske cjeline“ tijekom 3 dana: „Boj se Boga i drži njegove zapovijedi“, „Prinosimo svetu službu s božanskim strahom i strahopoštovanjem“ i „Bojte se Boga i dajte mu slavu“! I to sve – imperativno! Oče naš, što bi na to rekao Ti... A što psiholozi, psihijatri, defektolozi... Na primjedbu o mome osjećaju nelagode pri pogledu na „osobnu iskaznicu“ svakoga od otprilike 5500 sudionika Kongresa s

natpisom „Božanski strah“, starješine Jehovinih svjedoka zadužene za novinare, sveučilišni profesor Janko i glazbenik Ivica tolerantno se osmijehuju i odgovaraju da geslo možda zaista i nije najsretnije izabrano, ali je zato, možda, provokativno, i možda poticajno za razmišljanje.“ Osvrće se i na obitelj i brak, broj djece, te dogmu: „Dečki zaduženi za novinare-laice kažu da to nema nikakve veze s Međunarodnom godinom obitelji, premda bi, recimo, don Anto B. bio prezadovoljan zastupljenošću bebača, što na rukama, što u kolicima gugutajućih „pratilaca“ kongresnih zbivanja u prepuno velikoj dvorani Doma sportova. Pripreme za svjedočenje Jehovi počinju, očito, od prvih mjeseci života, iako pravila zajednice naglašavaju slobodan i pojedinačan odabir i pristup, „pečatiran“ obredom krštenja onda kada se čovjek sam odluči...“ U zaključku događanja na Oblasnom kongresu Jehovinih svjedoka stoji sljedeća osobna tvrdnja autorice: „A što se, pak, tiče osobnog izbora, uz dužno uvažavanje Kongresa, govornika i slušača, i uz nove spoznaje o podjelama Vremena, i uz iščekivanje Dobre vijesti, izlažući se, istodobno, kvalifikaciji nerazbudenog duhovnog spavača, i dalje mislim i osjećam da je Bog u srcu. A ne u knjizi, maka i Svetoj, niti na kongresu, ma kako se zvao. ... Uz objektivno udivljenje organizatorima Kongresa koji su u velikoj dvorani Doma sportova tri dana zaredom okupili i držali „pod kontrolom“ 5500 - nepušača!!! Teško da je to uspjelo bilo kome prije, a teško da će uspjeti i poslije...ukoliko Jehovini svjedoci (ne dopuštaju članovima uživanje duhana) ne održe na istom mjestu još koji kongres...“

Jhovini svjedoci, kao mala ili manjinska vjerska zajednica, ne ugrožavaju šire društvo, iako se stavljaju u odnos s dominantnim vjerovanjem, a interesantni su zbog drugačijeg oblika vjerovanja, dobre organizacije i mnoštva djece njihovih članova, koji su pokazatelj životnosti te vjerske zajednice.

U sedmom prilogu (Slobodna Dalmacija, 21. 01. 1995., nepotpisan) u nadnaslovu je tekst „*Đuro Landić ,predstavnik glavnog ureda zajednice Jehovinih svjedoka iz Zagreba“*, a u naslovu „*Mi smo radosni ljudi*“. Đuro Landić opisuje Jehovine svjedoke i njihov položaj u Hrvatskoj: „Svjedoče da je on [Jehova] autor Biblije, da je ona istinita knjiga i da je sve što je u njoj napisano Božja poruka za nas. ... Jehovini svjedoci ne podržavaju interkonfesionalizam, a božanske istine preporučuju svojim primjernim kršćanskim ponašanjem u skladu s onim što govore. ... Radi temeljne Božje zapovijedi da ljubimo jedan drugoga bez obzira na rasu ili naciju, Jehovini svjedoci ne dopuštaju da ih išta uvuče u rat ili mržnju prema svojem bližnjemu. Često su zbog toga bili progonjeni jer su ostali neutralni. Za sada se radujemo što i u Hrvatskoj imamo slobodu da javno obznanjujemo biblijsku nadu

drugima uz pomoć naših sastanaka u Dvoranama Kraljevstva ili javno od kuće do kuće i na druge načine. Također cijenimo da Hrvatska ima Ustav koji garantira slobodu savjesti i ne progoni Jehovine svjedoke kojima savjest ne dopušta sudjelovanje u politici zbog svog neutralnog stava.“

Iz priloga je vidljivo da je član Jehovinih svjedoka predstavio njihovo vjerovanje široj javnosti, te da je zadovoljan njihovim položajem u Hrvatskoj i odredbom Ustava o prigovoru savjesti, jer su Jehove politički neutralni i ne žele sudjelovati u politici ili vojsci. Ovime se prvi put pojavila tema odnosa države i Jehovinih svjedoka.

U osmom prilogu stoji nadnaslov „*U posjeti zagrebačkoj obitelji Novak čiji su članovi Jehovini svjedoci*“ i naslov „*Ljudi s „rezervacijom za opstanak*““ (Slobodna Dalmacija, 23. 12. 1995., Ante Tomić). Dvije su fotografije u prilogu, a ispod njih stoje ova dva pojašnjenja: „*Sveti Franjo je razgovarao s pticama, Dragutin se ljubi sa svojom papigom*“, te „*Lina, Vesna, Maja i Dragutin – oni za Božić ne kite jelku*“. Riječ je o reportaži u kojoj se prikazuje životna svakodnevnica obitelji vjernika Jehovinih svjedoka, koja se svojom religioznošću razlikuju od većine: „Kada čovjek kaže da je od krvi i mesa, onda to znači da je osim krvi i mesa u njemu sadržano i ponešto na ovaj ili onaj način društveno neprihvatljivo. ... Zamislite, međutim, da u vašem životu nema ničeg čega biste se stidjeli, da ste sušta dobrota ili barem takvim težite biti. Zamislite, eto, da ste Jehovin svjedok.“ Na reportersko pitanje o problemima s kojima se susreću, otac Dragutin kaže: „– Nemam neugodnosti zato što sam Jehovin svjedok ovdje u Zagrebu. Dobro se slažem sa susjedima, koji su gotovo svi odreda rimokatolici.“, a na pitanje o najvećoj doživljenoj neugodnosti u životu odgovara da je bio na izdržavanju zatvorske kazne u tri kaznionice (Goli otok, Niš, Lepoglava) jer nije htio uzeti oružje u ruke, dodajući: „Nisam shvaćao zatvor kao kazamat – nastavlja Dragutin, danas uzoran građanin, privatni poduzetnik i vlasnik Novak forme, tvrtke koja se bavi grafikom i prodajom električnih grijača za noge. – Vrijeme provedeno iza brave koristio sam kako bih drugim uznicima govorio o Božjem kraljevstvu.“ Reporter spominje i razliku između njihove i ostale djece: „Novakove djevojčice razlikuju se od druge djece u školi: svojedobno nisu primljene u pionire, a danas ne pohađaju vjeronauk. Kada druga djeca za rođendan donose slatkiše, njih dvije ne sudjeluju u tome. ... – Ako trebam nekoga darivati, onda to ne mora biti rođendan – kaže Lina. – Mogu donijeti nekomu dar bilo koji dan u godini. Dosljedno provodeći stav da nema posebnih dana, Jehovini svjedoci ne slave ni imendane, ni Božić, Novu godinu, Uskrs, Valentinovo, Dan borca, Međunarodni dan štednje...“ Reportaža

završava pitanjem kako se zabavljaju i da li vjeruju u proročanstvo da će svijet i čovječanstvo nestati, a oni biti izabrani.

Ovdje je riječ o ljudskoj priči, o životu vjernika koji se vjerovanjem razlikuju od dominantnog vjerovanja, te potencijalnim problemima koji iz toga proizlaze. Dojam je da oni prihvaćaju promijenjeni društveni kontekst, da ne osjećaju poteškoće u prakticiranju vjere i da su uključeni u javnom životu u Hrvatskoj.

U 1996. i 1997. godini novine su objavile sedam priloga. Uz već poznato izvještavanje o Oblasnom kongresu Jehovinih svjedoka (jedan prilog), dnevne novine su problematizirale vjerovanja Jehovinih svjedoka u značajnijoj mjeri nego dotada. U slučaju Italije riječ je o dogmatskom sukobu Katoličke crkve i Jehovinih svjedoka, dok su u Hrvatskoj dva slučaja odskakala od ostalog dotadašnjeg izvještavanja o vjerovanju Jehovinih svjedoka, s obzirom na njihove neugodne posljedice. Jedan se bavio kršenjem ljudskih prava (jedan prilog), a drugi odbijanjem transfuzije krvi (4 priloga).

U devetom prilogu s nadnaslovom „*Priopćenje Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava*“ i naslovom „*Zlostavljan zbog prigovora savjesti*“ prvi put se problematizira kršenje ljudskih prava, odnosno nasilje vojnih vlasti RH nad pripadnikom Jehovinih svjedoka zbog prigovora savjesti na služenje vojnog roka (Slobodna Dalmacija, 24. 05. 1996., nepotpisan). U priopćenju HHO-a piše: „Ured Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava obavještava javnost o nasilju vojnih vlasti Republike Hrvatske nad hrvatskim državljaninom Nikšom Viočićem iz Korčule, rođenim 16. prosinca 1976., pripadnikom vjerske zajednice Jehovinih svjedoka.“ Opisuju uvrede prilikom odaziva na poziv za odsluženje vojnog roka, jer je izjavio da je Jehovin svjedok i zbog opredjeljenja odbio nositi uniformu, te duhovno i fizičko zlostavljanje u vojnom zatvoru Lora koje je rezultiralo „kliničkom smrt u trajanju od četiri sata“, kada je prebačen u vojnu bolnicu. HHO, stoga, zahtijeva „da se, zbog prigovora savjesti, Nikšu Viočića oslobodi obaveze vojne službe, da mu se jamči život, omogući sloboda kretanja, kao i sva pripadajuća građanska prava koja mu jamči Ustav Republike Hrvatske.“

Jedva mjesec dana nakon ovog slučaja u Splitu je umrla pacijentica s anemijom izazvanom krvarenjem, koja je odbila primiti transfuziju krvi zbog vjerskih uvjerenja. U 10. prilogu je u nadnaslovu „*Šokantan slučaj u kliničkoj bolnici Split*“, a u naslovu „*Jehovina svjedokinja odbila primiti krv i otišla u smrt*“ (Sloboda Dalmacija, 20. 06. 1996., Marija Čović). Na jednoj fotografiji je „*Ana Kuzmanić*“, a na drugoj „*Splitska bolnica u kojoj je pripadnica sekte Jehovinih svjedoka odbila primiti krv*“. Autorica priloga piše da je jedina mogućnost liječenja

transfuzija krvi „koju je pacijentica, pripadnica Zajednice Jehovinih svjedoka odbila. To je odbijanje potpisala, jednako kao i njezin suprug Željko.“ Tako se javio problem etičke dvojbe liječnika kako liječiti one koji to ne žele, a Jugoslav Bagatin, predsjednik Etičkog komiteta KBC Split, konstatira da je zaključak Etičkog komiteta „da se pacijenta ne može ni na što prisiliti ako nešto odbije. ... U ovom slučaju, iz vjerskih su razloga i pacijentica i njezin suprug potpisali odbijanje transfuzije krvi, iako su upozoreni kakve to posljedice može donijeti, i medicina je pred njihovom odlukom bila nemoćna.“ Stoga autorica daje zaključak o ovom slučaju: „Možda bi, osim brojnih pitanja, mogao pokrenuti i adekvatnije zakonsko rješavanje takvih problema.“

Prema tome, novinarka implicira da bi se zakonom trebalo nametnuti rješenje odbijanja transfuzije krvi iz vjerskih uvjerenja, kojim bi liječnici izbjegli etičke dvojbe, a ugroženi život pacijenta vjernika ne bi podlegao njihovim vjerskim uvjerenjima.

U sljedećem (11.) prilogu, s nadnaslovom „*Što u zajednici Jehovinih svjedoka kažu o odbijanju liječenja primanjem krvi*“ i naslovom „*Odbijanje transfuzije nije vjerski fundamentalizam*“, priliku za objašnjenje odbijanja transfuzije krvi dobili su Jehovini svjedoci (Večernji list, 21. 06. 1996., Marija Čović). Predstavljajući Jehovine svjedoke kao kršćansku sektu (enciklopedijski priručnik Religije svijeta) koja tvrdo tumači Bibliju i zabranjuje transfuziju krvi (Kolarićeva knjiga Kršćani na drugi način), novinarka se pita da li je to način zastupanja vjerskih uvjerenja i kod predstavnika Kršćanske zajednice Jehovinih svjedoka. „Odbijanje transfuzije nije nikakav vjerski fanatizam, rekao nam je Đuro Landić, iza toga stoji brdo činjenica koje mnogi ne žele uvidjeti, raspolaže se s obiljem informacija medicinskog značenja o uspješnom liječenju različitih bolesti bez transfuzija krvi i te se informacije nude i liječnicima i poziva ih se na suradnju. ... Nije nam cilj voditi medijski rat, kaže Đuro Landić, želimo pomoći i surađivati, primjerima pokazati što se sve može činiti i što je u određenim slučajevima napravljeno i takvim informacijama educirati.“

Predstavnik Jehovinih svjedoka kao druga strana u raspravi o odbijanju transfuzije krvi, prema prilogu, brani uvjerenja Jehovinih svjedoka. On predstavlja problem komunikacije između vjernika i doktora, zatim suradnju koju Jehovini svjedoci nude, te prostor za napredak u komunikaciji i izbjegavanje ovakvih slučajeva.

U sljedećem (12.) prilogu, s nadnaslovom „*Prof. dr. don Ivan Kešina, predavač etike na splitskom teološkom fakultetu, nakon slučaja odbijanja transfuzije pripadnice Jehovinih svjedoka*“ i naslovom „*Liječnik je služitelj života*“, o etičkim, moralnim, zakonskim, vjerskim

i drugim pitanjima, koja su potaknuta odbijanjem transfuzije krvi, intervjuiran je splitski katolički teolog (Slobodna Dalmacija, 22. 06. 1996., Marija Čović). U prilogu je njegova fotografija uz koju se nalazi tekst „*Prof. dr. don Ivan Kešina: Medicina na poseban način ulazi u područje etike*“. U intervjuu teolog govori o dostojanstvu ljudske osobe, koje se reflektira kroz njegov odnos prema Bogu, o medicini kao služiteljici ljudskog života i njenom odnosu s etikom (pružanje dobra čovjeku), te o dostojanstvu umiranja. Na kraju pruža savjet liječnicima koji se mogu naći u situaciji da od služitelja života postanu služiteljima smrti: „Pakira li sa smrću, prestaje biti liječnik. Ivan Pavao II. više je puta upozoravao na kulturu smrti, napominjući da autentični čovjek-vjernik, kao i autentični čovjek-liječnik, može biti samo i isključivo nosilac i graditelj kulture života.“

Prema ovom navodu katoličkog teologa, liječnici koji nisu reagirali na adekvatniji način kod odbijanja transfuzije krvi sudjeluju u kulturi smrti i prestaju biti autentični vjernici. Jehovini svjedoci, isto tako, nisu autentični vjernici i zbog odbijanja transfuzije krvi njeguju kulturu smrti. Ovaj prilog pokazuje da teolog Katoličke crkve nije ekumenski i dijaloški nastupio kod slučaja odbijanja transfuzije krvi Jehovinih svjedoka, te da se više odredio na valjanu katoličku teologiju, koja njeguje kulturu života, za razliku od teologije Jehovinih svjedoka.

U 13. prilogu, naslovljenom „*Manipuliraju Bibliju?*“ (Vjesnik, 26. 07. 1996., I.B.), riječ je o izvještaju reakcije Katoličke crkve na Jehove svjedoke u Italiji, odnosno o razlici u prevođenju i interpretiranju euharistijskog blagovanja kruhom koje tradicionalno glasi „Ovo je moje tijelo...“, dok kod Jehova glasi „Ovo predstavlja moje tijelo...“. Time se nijeće božanska narav u Kristu. „– Jehovini svjedoci sustavno manipuliraju biblijskim tekstovima, iskrivljujući ih po svome nahođenju - optužuje monsignor Giuseppe Bertori, ravnatelj u Talijanskoj biskupskoj konferenciji (CEI). Po njegovim riječima, ta manipulacija jehovaca izaziva „ozbiljan teološki metež“. ... Bertorijev istup znači početak nove, ovaj put teološke ofenzive protiv rubnih ali agresivnih kršćanskih denominacija (koje katolici nazivaju sljedbama, odnosno sektama), jer one iz godine u godinu preuzimaju sve veći broj dotadašnjih ali razočaranih kršćana u Italiji, poglavito među mladima.“

U ovom prilogu izvijestitelj iz Rima upozorava na teološki sukob Katoličke crkve i Jehovinih svjedoka u Italiji, zbog navodne manipulacije Biblijom od strane Jehovinih svjedoka, koja je potaknuta njihovim preuzimanjem razočaranih mladih kršćana u Italiji, odnosno gubitkom vjernika u Katoličkoj crkvi. Stoga se ova teološka ofenziva može razmatrati kao sukob oko

vjernika u Italiji i kao pokazatelj odnosa dominantne vjerske zajednice u Italiji naspram drugih kršćanskih manjinskih vjerskih zajednica.

Prilog (14.) s naslovom „*Bog je odlučio: nakon što je 1914. stvorio raj na nebu, uskoro će usrećiti i zemljane!*“ i podnaslovom „*Na rubu: Nedjeljna na Oblasnome kongresu Jehovinih svjedoka koji je u zagrebačkom Domu sportova okupio gotovo 6 tisuća „glasnika božanskog mira“ iz cijele Hrvatske*“ (Slobodna Dalmacija, 02. 08. 1996., Andrea Latinović) izvještava o Oblasnom kongresu Jehovinih svjedoka. Prilog ima dvije fotografije. Ispod prve, na kojoj se vide vjernicima ispunjene tribine i poredane stolice na parketu i govornik na tribini, je tekst „*Gotovo fascinantnu organiziranost vjerske zajednice Jehovinih svjedoka dokazuje i ova slika*“, a ispod druge, na kojoj se vidi red ispunjen ženama i jednim djetetom, je tekst „*Vrlo mirna i disciplinirana atmosfera u Domu sportova tijekom trodnevne svečanosti*“. Naglašava se brojka od 6000 prisutnih vjernika „u vrlo mirnoj i discipliniranoj atmosferi zagrebačkog Doma sportova, ispunjenog do posljednjeg mjesta,“ te „jedna specifičnost – dvorana i hodnici Doma sportova bili su prepuni djece, beba, posvuda su sljedbenici Jehove gurali kolica sa svojim malenim potomcima. I uopće, koliko smo vidjeli, prosječna dob Jehovinih svjedoka zaista je prilično mlada...“. Reporterka nastavlja: „Iako se mnogima na sam spomen Jehovinih svjedoka diže kosa na glavi, jer su u svijesti prosječnog čovjeka oni mjerilo za „one vjerske fanatike i napasnike koji presreću ljude na cesti i maltretiraju ih svojim knjigama i novinama“, vjerska je zajednica Jehovinih svjedoka gotovo fascinantno organizirana.“ Tome u prilog, autorica daje primjer glasila „Kule stražara“ koje izlazi od 1879. godine na 125 svjetskih jezika i s nakladom od 18.950.000 primjeraka. U razgovoru s neimenovanim vjernikom (kod nauka Jehova pojedinac se ne treba isticati), „ljubaznim predstavnikom press-sluzbe“, raspravlja se o nauku Jehovinih svjedoka. „Jehovini svjedoci objavljuju Božje kraljevstvo koje je već uspostavljeno 1914. godine na nebu, i ono će se uskoro protegnuti i na Zemlju, nastavlja vjernik. ... Vjerujemo u obnovljeni raj, Božje kraljevstvo, koje će obuhvaćati cijelu Zemlju, i živjet će se zaista u uvjetima kao što je to i zamišljeno kada govorimo o raju. To je savršen i pravedan svijet neopterećen problemima koje danas vidimo oko sebe. ... Neovisnost od Boga ima za posljedicu veoma ružan svijet, pun mržnje i smrti. Stoga će Bog zaista uskoro intervenirati, i ostvariti svoj naum vječnog kraljevstva...“

Snaga Jehovinih svjedoka kao primjera vjerske zajednice koja ima različita vjerovanja od katolika, prema reporterki, je u njihovoj organizaciji i mladosti. Čini se da se Jehovini

svjedoci prezentiraju na način da se ukaže na njihove snažne karakteristike koje u dominantnoj konfesiji u Hrvatskoj pokazuju određene slabosti.

U 15. prilogu, naslovljenom „*Kako liječiti Jehovine svjedoke?*“ (Vjesnik, 17. 10. 1997., Hina), izvještava se o medicinsko-etičkom ogledu liječnika u Liječničkom vjesniku o odbijanju transfuzije krvi iz religioznih razloga, na primjeru Jehovinih svjedoka koji su je doktrinarno zabranili 1945. godine temeljem doslovnog čitanja biblijskih ulomaka. „Oni vjeruju da transfuziju izrijeком zabranjuju biblijski navodi kao što su: „Ne smiješ jesti krv; prolij ju na zemlju kao vodu“, „Uzdržavaj se od bluda, od udavljenog i od krvi“, „Samo ne smijete jesti mesa u kojemu je njegova duša, to jest krv“. Liječenje Jehovinih svjedoka transfuzijama krvi ili krvnim pripravcima kršenje je njihovih religijskih uvjerenja i za posljedicu ima njihovu ekskomunikaciju iz Crkve te, po njihovom uvjerenju, „gubitak vječnog života“. Tako dolazi do suprotstavljanja etičkih i religijskih te liječnikovih i pacijentovih načela, a većina se slaže da odrasli pacijent pri zdravoj pameti ima pravo odbiti medicinski postupak i da je nemoralno prisiljavati ga na neželjeno liječenje. Zaključak je sljedeći: „Dvojba: transfuzija ili ne – nije ni u nas ni u svijetu do kraja razrješenja.“

U razdoblju od 1999. do 2006. godine pojavilo se 12 priloga, a i to je razdoblje razdvojeno, kao i prvo razdoblje, na dva dijela – prvu i drugu polovicu. U razdoblju od 1999. do 2001. godine dnevne novine objavile su devet priloga. Pet priloga je izvještavalo o Oblasnim kongresima Jehovinih svjedoka u Hrvatskoj. U tri priloga se pojavljuju Jehovini svjedoci u kontekstu rasprava o odnosu vjerskih zajednica i države, uz naglašavanje potrebe kontrole njihovog djelovanja, a od toga su se dva odnosila na bivše tranzicijske zemlje (Rusija i Poljska). U jednom prilogu se izvještavalo o životu Jehovinih svjedoka u novootvorenoj zgradi Podružnice na staroj Samoborskoj cesti.

U šesnaestom prilogu, pod naslovom „*Rusi traže zabranu Jehovinih svjedoka*“ (Vjesnik, 28. 02. 1999., Alen Galović), radi se o odnosu Rusije i Ruske pravoslavne crkve prema drugim vjerskim zajednicama i sektama koji se može okarakterizirati u terminima zabranjivanja i kršenja ljudskih prava. Autor izvještava: „Ruska policija zaplijenila je dokumente Scijentološke crkve u Moskvi, a objavljeni su i istražni razgovori s njezinim čelnicima. Kako su u petak javili Reuters i AP, to je samo posljednja od brojnih akcija koje ruske vlasti provode protiv religijskih grupa u Rusiji. ... Ruske vlasti od 1997. poduzimaju različite mjere protiv mnogih sekta i religijskih udruga na temelju zakona koji propisuje restriktivne mjere za „netradicionalne vjerske zajednice“. Ruska pravoslavna crkva snažno podupire te mjere i

često u javnosti izlazi s priopćenjima protiv drugih vjerskih zajednica i sekti koje su, uglavnom sa Zapada, preplavile Rusiju poslije 1991.“ U prilogu se spominje odnos prema sljedećim vjerskim zajednicama: Scijentološkoj crkvi najviše, a malo prema „Društvu otvorenog kršćanstva“, Pentekostalnoj crkvi i Jehovinim svjedocima (koji su u naslovu priloga). O njima se u prilogu kaže samo sljedeće: „Istražitelji pokušavaju zabraniti i Jehovine svjedoke u Moskvi, optužujući ih za agresivnost u nastojanju da pridobiju nove sljedbenike, ali i za razaranje obitelji...“ Autor konstatira i da su svjetske agencija o ovakvim akcijama ruskih vlasti izvijestile tek nakon pritiska na scijentologe.

Ovaj prilog oslikava raspravu o položaju vjerskih zajednica u državi s obzirom na zakonske odredbe i probleme koji iz toga proizlaze. Tijekom 1999. se u Hrvatskoj u malo većoj mjeri raspravljalo o potrebi donošenja novog zakona o vjerskim zajednicama. Rusija je tranzicijska i postkomunistička zemlja kao i Hrvatska. U tom kontekstu predstavlja primjer koji je nastojao ograničiti slobode vjerskih zajednica, što Hrvatskoj može ukazati na probleme koji iz toga proizlaze za manjinske vjerske zajednice, ali i za samu državu zbog reakcije vjerskih zajednica koje osjećaju pritisak države na svoje djelovanje.

Sedamnaesti prilog s naslovom „*P. Mijo Nikić: Poznato je da neke vjerske sljedbe manipuliraju mladima*“ i podnaslovom „*Vjerske sekte: problem ili ne?*“ (Vjesnik, 20. 06. 1999., Goran Pandža) raspravlja o potrebi usvajanja novog zakona o vjerskim zajednicama. Na fotografiji je Isusovac p. Mijo Nikić i nema popratnog teksta. Radi se o intervjuu s prof. psihologije i psihologije religije koji se bavi sljedbama ili novim religijskim pokretima. On o vjerskim slobodama u Hrvatskoj pruža pozitivnu ocjenu (ustavno i pravno su zajamčene prema najvišim standardima, te se u praksi veoma dobro provode), ali i kaže da je kontrola vjerskog života u demokraciji „dopuštena, odnosno nužna kad su ugrožene temeljne vrijednosti ili prava drugih osoba. Poznati su slučajevi pojedinih vjerskih sljedbi koje manipuliraju mladima na razne načine. ... U sljedbi „Djeca Božja“ vođa grupe je tražio od mladih djevojka da se prostituiraju kako bi tako skupljali novac za potrebe sljedbe. ... Poznat je slučaj djevojčice kojoj njezini roditelji iz sljedbe Jehovinih svjedoka nisu dali da primi transfuziju krvi zbog čega je djevojčica umrla. Smatram da je u navedenim i sličnim slučajevima dopuštena društvena ili državna kontrola vjerskog života kako bi se zaštitili mladi koji su postali žrtve beskrupuloznih gurua ili pak da se zaštite roditelji koji su često puta sami nemoćni pred zahtjevima svoje djece koja moraju ispuniti sve želje svoje sljedbe u koju su svjesno ili nesvjesno upali.“ Na pitanje o negativnim iskustvima Zapada i postojanju sličnih

kod nas Isusovac kaže: „Čitajući stranu literaturu o sljedbama i novim religijskim pokretima nailazio sam na slučajeve u kojima se izričito spominju neke sljedbe koje su prakticirale metodu „pranja mozga“, zatim izbjegavale plaćanje poreza, bavljenje ilegalnim aktivnostima. Osim toga bilo je još drastičnih slučajeva ubojstava ili samoubojstava u nekim sljedbama sotonističke provenijencije. Koliko je meni poznato kod nas u Hrvatskoj je zabilježeno nekoliko slučajeva ubojstava i samoubojstava koje su povezane s nekim sljedbama...“

Ovo je primjer moralnog poduzetništva koje naglašava amplifikaciju devijacije. Primjeri iz svijeta povezuju se s primjerima u Hrvatskoj, uz naglasak na manipulaciju sljedbi i gurua koji se povezuju sa sotonističkim nečasnim praksama, te na nužnosti zaštite djece i roditelja.⁵⁵ Po Mikiću, zakon „bi trebao poštivati temeljno pravo na izbor i prakticiranje vjerskog uvjerenja svakog pojedinca sve dotle dok dotična vjerska zajednica ne ugrožava opće dobro i prava drugih.“ Ovime je naglašena potreba regulacije i kontrole vjerskog sektora koju će omogućiti novi Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica.

„6000 Jehovinih svjedoka priprema kongres i boji grafite“ naslov je vijesti koja svjedoči o pripremi Jehovinih svjedoka za kongres u Domu sportova u Zagrebu (Večernji list, 23. 07. 1999., D.P.). „Odljepljivanjem guma za žvakanje s navijačkih klupa, brisanjem podova, čišćenjem tribina i uređenjem okoliša Doma sportova u Zagrebu obavljaju se posljednje pripreme prije kongresa Jehovinih svjedoka koji će se od 23. do 25. srpnja održati u zagrebačkom Domu sportova. – Kada bismo imali kongrese na stadionu Croatije u Maksimiru, očistili bismo cijeli stadion, i to sve na bazi dobrovoljnog rada. Oko 500 ljudi je uključeno u akciju čišćenja i svatko donese neko sredstvo od kuće i uključuje se u rad – rekao nam je Josip Liović, glasnogovornik Jehovinih svjedoka tvrdeći kako se čišćenje nastavlja i za kongresa, nakon svakog dana, te na koncu kada sve bude gotovo.“

I u ovoj vijesti iščitava se fasciniranost organiziranošću Jehovinih svjedoka, kao i snažan religijski entuzijazam njezinih pripadnika (Beckford, 2003b).

„5500 delegata na kongresu Jehovinih svjedoka“ naslov je idućeg priloga u istim novinama (Večernji list, 24. 07. 1999., tpa), na kojem je jedna fotografija vjernicima ispunjene velike dvorane Doma sportova uz tekst „U savršenoj tišini listala se ‘Biblija’“. „U Domu sportova jučer je počeo trodnevni Oblasni kongres Jehovinih svjedoka „Božja proročanska riječ“, na

---

⁵⁵ U tekstu o društvenoj reakciji na nove religijske pokrete u Poljskoj, Hrvatskoj i Slovačkoj, autori komentiraju da su tijekom moralne panike u Centralnoj Europi, posebno u Hrvatskoj i Poljskoj, novi religijski pokreti bili podređeni sotonističkim kultovima, jer su na taj način dijelili istu stigm (Goldberger, Hall, Grešková, Smoczyński, 2010: 83).

kojem se okupilo više od 5500 delegata iz cijele Hrvatske. ... Ključno predavanje „Pokloni pažnju Božjoj proročanskoj riječi“ pred dvoranom prepunom delegata koji su u savršenoj tišini listali Bibliju održao je jučer Đuro Landić, a poslijepodne je održana serija kraćih predavanja pod motom „Uživaj u čitanju Božje riječi“, na kojima se govorilo o tome zašto je korisno proučavati biblijske poruke.“

Dvadeseti prilog je reportaža o kongresu Jehovinih svjedoka s nadnaslovom „*Zapis s kongresa Jehovinih svjedoka u Zagrebu*“ i naslovom „*Primakli smo se kraju vremena*“ (Slobodna Dalmacija, 27. 07. 1999., Siniša Pavić). Ima dvije fotografije, od kojih je ispod prve tekst „*Joško Liović, glasnogovornik Svjedoka*“, a ispod druge „*Krštenje u bazenu – na oduševljenje nazočnih*“. Uvodnu riječ je dobio predstavnik Jehovinih svjedoka: „Mi nismo ni sekta ni kult, jer ne slijedimo jednog čovjeka. Mi smo religija dobre namjere, potpuno otvorena javnosti, koja svoje vjerovanje temelji jedino na Bibliji, objašnjavao nam je Joško Liović, glasnogovornik Jehovinih svjedoka za našeg posjeta Oblasnom kongresu Jehovinih svjedoka koji se pod nazivom „Božja proročanska riječ“ događao u Zagrebu od petka do nedjelje.“ Komentirajući pozorno praćenje predavanja od strane vjernika, reporter konstatira da se treba „osloniti na dobar vid i moć zapažanja, pri čemu „uljezu“ mora prvo upasti u oči sasvim pristojan broj mladog svijeta, posebice oku ugodnih ženskih lica. Slika, eto, sasvim suprotna poslovičnom „strahu“ od Jehovinih svjedoka koji će vam na ulici u ruke silom tutnuti časopis „Kula stražara“ ili vam uporno zvoniti na vrata.“ U nastavku, reporter opisuje najsvečaniji trenutak kongresa: „Uz frenetičan pljesak prisutnih trojica su starješina dočekivala u bazenu krštenike svih godišta i potapajući u potpunosti pod vodu označili okretanje nove stranice u njihovom životu. ... Na koncu, čitatelja radi, valja reći da smo „proročanski u najboljem vremenu, jer smo zašli jako duboko u vrijeme kraja“, barem je tako poručio jedan od predavača.“

I ovdje, kao i u drugim priložima, naglašava se broj članova i snaga zauzetosti za sveto. Na određeni način, Jehovini svjedoci su pozitivno predstavljeni u svojoj manjinskoj religioznosti.

Nadnaslov „*Reporteri Nedjeljne s Jehovinim svjedocima*“ i naslov „*I oni vole Stonesa*“ odnose se na reportažni prilog o Oblasnom kongresu Jehovinih svjedoka u Zagrebu (Slobodna Dalmacija, 30. 07. 1999., Siniša Pavić). Na jednoj fotografiji bez teksta prikazano je krštenje Jehovinih svjedoka u bazenu u dvorani Doma sportova. Reportaža počinje sa stereotipima prema Jehovinim svjedocima: „*Ideš na Kongres Jehovinih svjedoka? Njih 6000? Ajme, upilat će te*“, otprilike tako je dojedno biće reagiralo na novinarski zadatak koji je nalagao da

se prođira po Oblasnom kongresu Jehovinih svjedoka što se prošlog vikenda dogodilo u zagrebačkom Domu sportova, onoj istoj dvorani u kojoj su 6000 duša u posljednje vrijeme znali sakupiti jedino rukometaši Badela.“ Autor nastavlja s opisom kongresa i spominje problem komunikacije s vjernicima „koji su zadubljeni u program, dok se spas posve nenadano pojavio u sasvim finom broju ljepuškastih mladih, posebice ženskih lica, jer ako tko „zapila“, ima čovjek na čemu odmoriti oči.“ Razgovarao je s glasnogovornikom Jehovinih svjedoka, Joškom Liovićem, koji „je jedini koji može bez ikakva straha davati izjave za tisak. On je, pak, pokušavao razbiti barem tri predrasude – Jehovini svjedoci nisu mistici, ne tjeraju nikoga da radi mimo svoje savjesti i kad nude časopis Kula stražara nisu previše agresivni. – Do mojih ušiju znalo je doprijeti da nam je zabranjeno gledati crtiće Mickeyja Mousea i nositi jeans, a zapravo smo prilično normalan svijet. Čak redovito plaćamo porez i TV pretplatu – uz smiješak će Liović.“ Nakon opisa krštenja Jehovinih svjedoka, autor piše da to nije jedina razlika između njih i drugih religija. „Dalo bi se pričati i o njihovom otporu prema ekumenizmu, tvrdnji da nema života poslije smrti ili zemaljskom raju, ali, začudo, uvjeravaju nas da nema potrebe. „Dovoljno je kazati da nastojimo živjeti po onome u što vjerujemo“, drži Liović. Pri tome dodaje kako ne treba očekivati savršenstvo, jer nitko nije savršen, čak ni savršeni glazbenici Rolling Stonesi. Dakle Jehovini svjedoci, vjerovali ili ne, slušaju i vražjeg Micka!“ Nastavlja se s pričom o organizaciji kongresa i o proročanstvu o kraju vremena i dolaska raja na zemlju, na što nije bilo konkretnog odgovora, uz sljedećih zaključaka: „Posjetitelj sa strane jednostavno je vrlo lako mogao steći dojam kako se delegati i previše trude ne bi li pokazali kako sve ide ko po špagu. Dovoljno da čovjek posumnja, a opet dovoljno da Jehovini svjedoci nastave svoju misiju, polako od vrata do vrata pa da sve sliči na „pitanje“!“

Ova reportaža je više senzacionalistička od prethodne, a pisao ju je isti autor za nedjeljno izdanje Slobodne Dalmacije i obraća se širem čitateljstvu od prethodne.

U 22. prilogu naslovljenom „*Jehovin svjedok traži odštetu zbog presude u vrijeme staljinizma*“ (Vjesnik, 12. 08. 1999., Marko Olenković) radi se o tužbi i zahtjevu novčane odštete pripadnika Jehovinih svjedoka, zatraženoj od poljske države, zbog zatvorske kazne za posjedovanje tri primjerka časopisa Kule stražara u vrijeme komunizma. „Komunistička tajna policija teretila ga je da šireći informacije o skorom dolasku sudnjeg dana nanosi štetu izgradnji socijalizma. ... U kratkom sudskom procesu presudno je bilo mišljenje cenzora iz Ureda za kontrolu tiskovina koji je najavu skorog dolaska sudnjeg dana nazvao „lažnom

informacijom koja bi mogla štetiti izgradnji socijalizma“. „Optuženi širi nemir i ne pokazuje znake kajanja“, rekao je sudac osuđujući ga na godinu i pol zatvora.“ Poljski sud je proglasio nevažećom odluku iz 1953. godine, a 72-godišnji Jehovin svjedok sada traži i materijalnu odštetu: „U zahtjevu kojeg je upravo dostavio sudu, traži 12.000 DEM za neutemeljeno rješavanje slobode, te dodatno devet tisuća maraka zbog toga jer mu je bilo onemogućeno da radi u svojoj profesiji kao knjigovođa.“

Ovo je samo jedan primjer revizije sudskih procesa iz staljinističkog razdoblja, kojem je impuls bio zakon koji omogućava pokretanje disciplinskog postupka protiv sudaca koji su izricali političke presude. Takva pravna situacija ne postoji u Hrvatskoj, ali je interesantna jer se događa u tranzicijskoj i postkomunističkoj državi s dominantno katoličkom populacijom i brojnim drugim opredjeljenjima, te sličnim problemima.

„U zemlji već šest tisuća Jehovinih svjedoka, a broj im se i povećava“ (Vjesnik, 20. 02. 2000., Vedran Horvat) naslov je 23. priloga u kojem se izvještava o Jehovinim svjedocima i njihovoj novootvorenoj podružnici u blizini stare Samoborske ceste. Ima četiri fotografije (glasnogovornika, Kraljevske dvorane izvana i iznutra, te zgrade Podružnice) s tekstovima: 1.) „Josip Liović, glasnogovornik hrvatske podružnice Jehovinih svjedoka – iako su ga odgajali roditelji – Jehovini svjedoci, sa petnaest godina sam je odlučio to i postati“; 2.) „Ulaz u moderno uređenu i čistu Kraljevsku dvoranu Jehovinih svjedoka“; 3.) „Unutrašnjost jedne od osam zagrebačkih kraljevskih dvorana Jehovinih svjedoka“; te 4.) „Zgrada Podružnice Jehovinih svjedoka u kojoj pedesetak ukućana dobrovoljno radi i propovijeda radosnu vijest o obnovi raja na Zemlji“. Tu su i dva okvira s naslovima „Brak, pokop, vojska – prema osobnom izboru“, te „Odbijanje transfuzije“. Autor konstatira kako su se čitatelji sigurno susreli s Jehovinim svjedocima u svome životu, te se pita da li se oni pitaju što rade i od čega žive Jehovini svjedoci. Priču nastavlja s novootvorenom podružnicom ili Betelom (hebrejski: Božja kuća) Jehovinih svjedoka: „Potkraj prošle godine u Zagrebu je svečano otvorena Podružnica Jehovinih svjedoka. U hrvatskoj djeluje oko šest i pol tisuća Jehovinih svjedoka, a njihov broj i dalje raste iz godine u godinu. ... U posljednjih se deset godina njihov broj u Hrvatskoj gotovo udvostručio!“ Opisuje okolicu objekta, kojeg su dobrovoljno gradili volonteri. S Josipom Liovićem, glasnogovornikom Podružnice Jehovinih svjedoka u Hrvatskoj, razgovara o Jehovinim svjedocima. Oni su normalni ljudi koji se bave svojim profesijama, koji propovijedaju Bibliju kao jedino načelo, odnosno Božje kraljevstvo i provođenje Božje riječi, te obnovu raja na Zemlji. Razgovaraju o krštenju, braku, pokopu i

vojsci, te odbijanju transfuzije kao problemu koji se javlja kod Jehova. Liović naglašava slobodnu volju vjernika prilikom donošenja tih važnih odluka: „Mnoge odluke u našem životu stvar su naše slobodne volje i nisu diktirane ničim osim našim osobnim izborom. ... Prvi bih prestao biti Jehovinin svjedokom da mi se nešto određuje i propisuje.“ Tome u prilog idu i tvrdnje iz dva okvira u prilogu. Liović opisuje primjere odbijanja služenja vojnog roka ili odbijanja transfuzije krvi kao primjere koji u svojoj biti nose religijske razloge. Ipak, on kaže da su brak, pokop, vojska i transfuzija krvi stvar osobnog izbora svakog vjernika. O odnosu s katoličkim vjernicima u pluralu („mi“) kaže: „Razumijemo i poštujemo njihovo gledište. Najvažnija je snošljivost, jer jedna religija ne mora biti prijetnja drugoj.“ Na kraju, autor postavlja „najčešće i najdelikatnije pitanje...izvora financiranja njihovih aktivnosti, prije svega gradnji iznimno modernih i kvalitetnih zdanja kakvo smo posjetili. Jehovini svjedoci „financiraju se u ozračju međusobne solidarnosti i međunarodne suradnje isključivo dobrovoljnim priložima“, tvrdi on. – Ponekad mi nije lako uvjeriti i najbolje prijatelje da se financiramo isključivo na taj način. Mi ovdje živimo i dobrovoljno radimo. ... Nakon našeg odlaska, život Jehovinih svjedoka u zagrebačkom Betelu nastavio se odvijati rutinski, u ozračju reda i čistoće koje je bilo očito pri površnom upoznavanju. Pogled „iznutra“ bio bi vjerojatno znatno zanimljiviji...“

Iako se ovaj prilog o Jehovininim svjedocima odnosi na njihove djelatnosti i na to od čega oni žive, odnosno kako se financiraju, uz priču o novootvorenoj podružnici ponovno se postavlja pitanje društveno problematičnog odbijanja služenja vojnog roka i transfuzije krvi, iako je od konkretnih događaja u Hrvatskoj prošlo četiri godine. U jednom je pripadnik Jehovinih svjedoka bio šikaniran zbog odbijanja služenja vojnog roka u HV-u u Splitu, a u drugom je pripadnica Jehovinih svjedoka umrla u bolnici zbog odbijanja transfuzije krvi, što se dogodilo u Splitu.⁵⁶

„*Počeo trodnevni kongres Jehovinih svjedoka*“ je nadnaslov, a „*Broj „svjedoka“ stalno raste*“ je naslov 23. priloga o trodnevnom kongresu o koristi obrazovanja na temelju „Božje riječi“ više od pet tisuća Jehovinih svjedoka (Novi list, 21. 07. 2001., L.T.) , što je prvi prilog iz Novog lista. Jedna je fotografija koja prikazuje punu dvoranu Doma sportova, te tekst „*Predavanje će pomoći „svjedocima“ da bolje prenose biblijsku poruku ljudima*“. U

---

⁵⁶ Odnos prema ovim pitanjima u javnosti služi kao pokazatelj slobode slobodne volje njezinih pripadnika, ali i kao pokazatelj problematičnih aspekata koji se odnose na prihvaćenost autentičnosti novog religijskog pokreta, koji se definira više u sekularnim nego religijskim terminima, kroz njihov odnos prema plaćanju poreza, služenju vojnog roka, svim tvrdnjama o mogućnostima liječenja medicinskih problema, obrazovanju djece njihovih članova ili pristupu javnosti njihovim obredima službama (Beckford, 2003b:30).

razgovoru s Joškom Liovićem saznaje se sljedeće: „Priljev novih članova u zajednicu je iznad očekivanja, tvrdi Liović prognozirajući da se radi o oko 200 pristupnika „Jehovama“ godišnje. ... Jedna od osobina Jehovinih svjedoka je ta da su, iako svaki od njih ima svoj politički stav, u potpunosti apolitični. I ostale vjerske zajednice, što se tiče apolitičnosti, trebale bi se ugledati na „svjedoke“, kaže Liović te dodaje da bi odnos ostalih vjerskih zajednica prema „Jehovama“ mogao i trebao biti bolji nego što je sad.“

Novi list naglašava porast broja članova te apolitičnost Jehovinih svjedoka - kršćanske vjerske zajednice. Isto tako, ovdje se glasnogovornik Jehovinih svjedoka osvrće na odnos drugih vjerskih zajednica prema njima, kritizirajući ga da je nedovoljno dijaloški usmjeren.

Ostala tri priloga o Jehovinih svjedocima svjedoče o određenoj promjeni javne percepcije te prezentacije Jehovinih svjedoka u dnevnim novinama, kao i o njihovom osjećaju veće religijske i društvene netolerancije u Hrvatskoj, što počinje od 2002. godine, iako je općeniti dojam da je njihov odnos s društvom i drugim vjerskim zajednicama na prihvatljivoj razini.

U 24. prilogu radi se o izvještavanju o Oblasnom kongresu 5.000 Jehovinih svjedoka pod motom „Revni objavitelji Kraljevstva“. Nadnaslov je „*Hrvatski Jehovini svjedoci održali su redoviti godišnji Oblasni kongres*“, naslov je „*Liović: Danas bi i Isusu zalupili vrata pred nosom*“, a podnaslov „*Mi objavljujemo Riječ Božju. Osnova našeg propovijedanja je da, ako će nas netko slijediti, to radi dobrovoljno, tvrdi Josip Liović iz press službe kongresa*“ (Novi list, 29. 07. 2002., D. Perković). Prilog ima jednu fotografiju („*I Isus i apostoli išli su od vrata do vrata i propovijedali – Josip Liović*“) i jedan okvir („*Krštenje u zreloj dobi*“). U prvoj rečenici priloga autor piše: „Redoviti godišnji oblasni kongres Jehovinih svjedoka s više od 5.000 delegata iz Istre i sjeverozapadne Hrvatske održava se ovog vikenda u Domu sportova u Zagrebu.“ Organizacijski, organizirani su u pet oblasti i sedamdesetak skupština, te imaju oko 6.000 društveno aktivnih članova koji prikupljaju nove vjernike i još toliko „prijatelja“. O skupu, vjerovanjima i životu Jehovinih svjedoka autor razgovara s Josipom Liovićem i Damirom Antoniazzom iz press službe. „Tako su i Isus i apostoli išli od vrata do vrata i propovijedali, skupljali sljedbenike. ... Osnova našeg propovijedanja je da, ako će nas netko slijediti, to radi dobrovoljno. No, nekima to smeta. Da se danas negdje pojavi Isus, vjerojatno bi i njega potjerali s kućnog praga, smatra Liović. ... To što ih neki ne vole je stvar „nesnošljivosti, a moguće je da tu ima i vjerskog fundamentalizma“. – Znamo odakle vjetar puše. Neki nas ne vole jednostavno zato jer ne žele da se njihovo stado osipa, dodaje Antoniazza. Ipak, smatraju da u zadnje vrijeme u javnosti postoji pozitivna slika o njima. No,

tako nije bilo uvijek.“ Tu su spomenuti problemi odlaska u vojsku, kupnje zemljišta za izgradnju centara ili iznajmljivanja dvorana za skupove tijekom komunističkog razdoblja, ali i to da osim slučaja prelaćivanja Jehovinog svjedoka zbog odbijanja služenja vojnog roka, „u zadnjih deset godina nije bilo nikakvih problema.“ U okviru se dodatno pojašnjava razlika Jehovinih svjedoka u odnosu na katolike, a odnosi se na krštenje. „Po njihovim pravilima, mogu se krstiti samo oni koji su dovoljno zreli i mudri da u potpunosti shvaćaju poruke Isusa Krista. ... Kad netko izrazi želju da ga se krsti, nema nekog strogog ispita, nego proces odlučivanja traje dulje vrijeme. Tek tada starješinstvo zajednice odlučuje da osoba može pristupiti ovom obredu. Tako je, za vrijeme ovog kongresa, u zajednicu primljeno 49 novih vjernika.“

Jehovini svjedoci su, prema prilogu, zadovoljni položajem u društvu, ali imaju problem u odnosu s drugim vjerskim zajednicama kao jedna od rastućih manjinskih vjerskih zajednica u Hrvatskoj. Indikativno je da je u okviru rasprava o krštenju, u kojem se Jehovini svjedoci razlikuju od katolika, čime se prikazuje smjer iz kojeg dolaze problemi u odnosima s drugim vjerskim zajednicama.

Iza nadnaslova „*Kriva vjera poduzetnika: Ivan Tešija ne može graditi četiri vile u Kaštel Štafiliću*“, naslova „*Kaštelani me žele prognati jer sam Jehovin svjedok*“, te podnaslova „*Župnik Ivan Dragušica s oltara je poručio vjernicima da moj objekt treba srušiti*“ (Slobodna Dalmacija, 09. 08. 2006., Marko Didić) krije se priča o poduzetničkim problemima i osjećaju diskriminacije Jehovinog svjedoka poduzetnika. 25. prilog ima dvije fotografije (1. „*Ivan Tešija: Uložio sam 400.000 eura, a bageri stoje*“, te 2. „*Na ovom zemljištu trebale su niknuti četiri urbane vile*“) i tri okvira (1. „*Jedini grijeh*“, 2. „*Grbeše mi prijete smrću*“ i „*Župnik pozivao na rušenje*“, te 3. „*Tešija ovdje želi graditi kineski zid*“). Problem s gradnjom četiri urbane vile u Kaštel Štafiliću nastavak je starijih problema. Poduzetnički problem izgradnje je posljedica koja ima religijski povod: „Vlasnik građevinske tvrtke „Immineo“ Ivan Tešija ne može graditi četiri urbane vile u Kaštel Štafiliću iako ima građevinsku dozvolu i novac za investiciju! – Ne mogu graditi jer mi ne daju susjedi. Jedan dan čujem pritužbe da im smeta što sam Jehovin svjedok i što ću tu na ovom zemljištu graditi neki vjerski objekt, drugi put da ću...sagraditi trafostanicu koja će ih zračiti. ... Bojim se da onda ja imam puno manje građanskih prava nego što sam mislio – kaže nam Tešija na kojemu je pravna država već „oštrila zube“ kad mu je pokraj Magistrale u Kaštel Starom prije četiri godine srušila bespravno izgrađeni objekt od tisuću četvornih metara vrijedan oko milijun maraka. ...Pisao

sam tada i predsjedniku države Mesiću i predsjedniku Vlade Račanu i Hrvatskom helsinškom odboru da je glavni razlog rušenja baš u činjenici što sam jehovin svjedok, ali kako tada nisam imao dozvolu, nisu me izgleda ozbiljno shvaćali.“ U tom slučaju, Tešija je spomenuo inicijativu župnika: „Župnik u Kaštel Starom Ivan Dragušica je, dok objekt pokraj Magistrale nije srušen, s oltara tada poručivao vjernicima da gradim centar Jehovinih svjedoka i da to treba srušiti što prije.“ Vraćajući se u sadašnjost, Tešija adresira susjede zaslužne za četvrtgodišnje sporenje, sprječavanje gradnje i za prijetnje smrću, iako je sve platio i podnio velike financijske izdatke: „Tu prednjače moj susjed Jakov Grbeša, inače bivši HDZ-ov član Gradskog vijeća Kaštela, sadašnji predsjednik Nogometnog kluba Val, te njegova dva sina Tonči i Ivica, a s vremena na vrijeme uključi se i susjed s druge strane mog objekta Žan Biluš Grgić. Više me nisu mogli tužakati, nego su krenuli fizički ometati radove na mojem zemljištu...“ Uključena je i suprotna strana, odnosno Jakov Grbeša: „- Tešija ovdje ne gradi kuću, nego kineski zid koji će nam promijeniti kvalitetu života. ... On će prodati taj kineski zid i punih džepova otići odavde, a nama će ostaviti devastirani prostor i milijun problema. Nitko mu fizički od moje obitelji nije prijetio, nego su se moji sinovi samo porječkali s njim oko onoga što sada i sam iznosim. Ni manje ni više.“

Ovaj prilog bavi se odnosom društva prema poduzetništvu i manjinskim vjerskim zajednicama, jer je riječ o slučaju pripadnika Jehovinih svjedoka koji naglašava nefunkcioniranje sustava i manjak građanskih prava i prvi je slučaj u kojem pripadnik Jehovinih svjedoka svjedoči o osjećaju diskriminacije u Hrvatskoj.

Zadnji (26.) prilog u kojem su se pojavili Jehovini svjedoci ima nadnaslov „*Zagrepečani uznemireni najnovijom vjerskom kampanjom preko poštanskih sandučića*“ i podnaslov „*Treba li zabraniti Jehovine svjedoke?*“ (Večernji list, 28. 10. 2006., Zvonimir Despot). Ima dvije fotografije, jednu manju (letak na kojem piše „*Blizu je kraj krive religije!*“) u donjem lijevom kutu veće, te tekst „*Kraljevska dvorana Jehovinih svjedoka na zagrebačkoj Savskoj cesti i letak koji je uznemirio Zagrepčane (lijevo)*“. Autor izvještava o uznemirenosti Zagrepčana zbog kampanje Jehovinih svjedoka u kojoj u sandučiće ubacuju letke o sebi kao jedinoj pravoj religiji. Neki se pitaju da li Jehovine svjedoke treba zabraniti, jer smatraju da vrijeđaju njihove vjerske osjećaje pozivajući se na članak 3., stavak 1., Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica (zabranjeno je širenje netrpeljivosti i predrasuda prema drugim vjerama). Za mišljenje o ovom događaju autor se obratio predsjedniku Komisije za odnose s vjerskim zajednicama, Božom Biškupićem, koji se nije odazvao, za razliku od sociologa religije dr.

Ivana Markešića, koji smatra da su sve monoteističke religije isključive i da nema ništa protuzakonito u nastupu Jehovinih svjedoka. „Problem je, po njemu, međutim, u tome da katolici Hrvatsku doživljavaju kao katoličku državu u kojoj oni – ma kako živjeli i ma kako djelovali – trebaju biti zaštićeni od drugih, katoličkoj vjeri suprotstavljenih vjerezakona. – Istodobno i nositelji državnih funkcija doživljavaju Katoličku crkvu kao instituciju koja treba legitimirati njihovu vlast ma kakva ona bila: dobra ili pogubna za državu i građane. Ne znam jesu li Hrvatsku opljačkali oni koji su se voljeli pohvaliti da su katolici ili oni koji su se iskazivali kao Jehovini svjedoci – pita se dr. Markešić. On zaključuje kako živimo u vremenu u kojem sve religijske ponude nalaze svakodnevno na slobodnom tržištu vjerezakonskih ideja, na kojem borba za klijente (za vjernike ili samo članove) nije više unaprijed određena, nego se svakim danom, sljedeći logiku slobodnoga tržišta, sve više zaoštrava.“

Ovdje je problematizirano vjerovanje i odnos dominantne i manjinske vjerske zajednice, kao i odnos političara i Katoličke crkve, u državi u kojoj se razvija religijsko tržište, odnosno na kojem postoji pluralizam vjerskih ideja u kojem se sve vjerske zajednice ravnopravno bore za svoj prostor. Kao što se vidi iz teksta, sociolog religije govori o prisutnosti politizacije religije (Robertson, 1989; Vrcan, 2001) i simboličkom povezivanju religijskog i nacionalnog identiteta (Črpić, Zrinščak, 2005) u javnosti, u kontekstu religijske pluralnosti tržišta. Isto tako, implicira da je ovakav stav prema Jehovinih svjedocima u Hrvatskoj povezan sa širim društvenim poteškoćama tranzicije koji su vezani uz pretvorbu i privatizaciju.

Nakon ovih priloga, slijedi kratki *zaključak* o prezentaciji Jehovinih svjedoka u dnevnim novinama u Hrvatskoj:

1. Prezentacija događaja i djelatnosti Jehovinih svjedoka u dnevnim novinama nije bila ujednačena. *Novi list* je pokazao *najmanji* interes za njih, a *ostale* dnevne novine *veći*, uz gotovo *jednak broj* priloga o njima. U *prvom* razdoblju bilo *nešto više* priloga nego u *drugom*.
2. Dnevne novine su najčešće prezentirale aktivnosti Jehovinih svjedoka za vrijeme njihovih *godišnjih Oblasnih kongresa*, što se događalo kroz oba razdoblja. Tijekom tih skupova novinari su opisivali vjerovanja, obrede, članove i organizaciju Jehovinih svjedoka. U *prvom* razdoblju, u jednom prilogu su opisivali utjecaj vjere na život jedne zagrebačke obitelji Jehovinih svjedoka. Dnevne novine su bile iznenađene *organizacijom, mladošću i religijskom revnošću* pripadnika Jehovinih svjedoka, te su prezentirani kao vjerska zajednica koja *raste* gotovo udvostručivši broj svoj članova tijekom tranzicijskog razdoblja. Dapače, dnevne

novine su o njima raspravljale kao o primjeru na koji se mogu ugledati druge vjerske zajednice.

3. Međutim, religioznost i religijske vrijednosti Jehovinih svjedoka predstavljene su i kao problematične, u drugoj polovici prvog razdoblja. To je bio slučaj kod odnosa Katoličke crkve i Jehovinih svjedoka u Italiji, kao i slučaju *odbijanja transfuzije krvi* i u slučaju *apolitičnosti i izbjegavanja služenja vojnog roka*. U tim okolnostima uz vjersku zajednicu se vezao pojam *sekte*, a bile su prisutne *negativne reakcije* šireg društva prema njima (kriminalna aktivnost u Austriji pucanjem na dvoranu Jehovinih svjedoka, zlostavljanjem i kršenjem ljudskih prava ročnika u Splitu), a pojavile su se i rasprave o odnosu države i Jehovinih svjedoka, odnosno o njihovom položaju u državi, te o sudskim tužbama Jehovinih svjedoka protiv države u Mađarskoj zbog suđenja tijekom komunističkog razdoblja.

4. Takva se rasprava proširila i u *drugom* razdoblju. U njemu, osim tradicionalne prezentacije godišnjih Oblasnih kongresa Jehovinih svjedoka i života vjernika u *novootvorenoj Podružnici Jehovinih svjedoka u Zagrebu*, bilo je riječ o tužbi Jehovinih svjedoka protiv države u Poljskoj, te o kontroli, nadzoru i registriranju djelatnosti vjerskih zajednica kako u Hrvatskoj, tako i u Rusiji koja želi zabraniti Jehovine svjedoke. Pojavio se i prilog o *kršenju ljudskih prava* Jehovinog svjedoka građevinskog poduzetnika. U ovom razdoblju se može očitati i *negativniji stav* pripadnika Jehovinih svjedoka prema odnosu društva i drugih vjerskih zajednica prema njima, što se očitavalo i u negativnijoj prezentaciji Jehovinih svjedoka u dnevnim novinama.

4.3.2. Scijentološka crkva

Scijentološka crkva nastala je sredinom 20. stoljeća u SAD-u, odakle se i širila dalje po svijetu kao pokret bez očitog izvora, a u Hrvatskoj od 1990-ih. Najznačajnije osobe koje su doprinijele organizaciji i vjerovanju Scijentološke crkve su Lafayette Ron Hubbard, David Miscavige i Herber Jentzsch. Danas ih je u svijetu oko 5 i pol miliona, a u Hrvatskoj djeluje jedna misija i ne zna se njihov točan broj (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008: 363-365; Partridge, 2005 a: 385-387).

U razdoblju od 1990. do 1998. godine pojavilo se 32 priloga o Scijentološkoj crkvi. Ovo razdoblje se može razdvojiti na dva dijela. U prvom dijelu prvog razdoblja (od 1990. do 1995. godine) pojavilo se pet priloga koji su se bavili Scijentološkom crkvom. Povod za izvještavanje o djelatnostima i aktivnostima Scijentološke crkve bio je najčešće povezan s

ulaskom nove manjinske religioznosti („sekti“) u nove postkomunističke, tranzicijske i demokratske zemlje (istočni dio Njemačke, Poljska, Mađarska, Albanija i Hrvatska), razlozima njihove pojave (odnos društva i vjere), otvaranjem centara i potencijalnim načinom djelovanja, a manje s vrijednostima i učenjem. Isto tako, upozorava se na jednu presudu u SAD-u, na tvrdnje i optužbe o malverzacijama, ispiranju mozga članova, kriminalnim aktivnostima i velikom bogatstvu koja se vežu uz njihovo djelovanje u SAD-u. Zadnji prilog se u potpunosti bavi vjerovanjem i dogmama, te svojevrsnim moralnim kodeksom scijentologa, jer se radi o publikaciji Scijentološke crkve.

Prvi prilog o Scijentološkoj crkvi pojavio se u Večernjem listu 1990. godine. U nadnaslovu stoji tekst „*Druga strana medalje*“, a u naslovu „*Sekte pod skutama demokracije*“ (Večernji list, 22. 12. 1990., Vladimir Matek). Prilog ima dvije fotografije s tekstovima „*Obred u mnogo osporavanoj Scijentološkoj crkvi u Parizu*“ i „*Scijentolozi nerijetko organiziraju i manifestacije pozivajući se na slobodu mišljenja i savjesti, koristeći pritom i slavu nekih svojih sljedbenika, kao na ovoj snimci Julie Migenes*“. U njemu je riječ o širenju netradicionalnih vjerskih zajednica u bivšim komunističkim zemljama. Prvi primjer je bivši DDR, u kojem se Moonova Unifikacijska crkva, Hare Krishne i Scijentološka crkva zbog njihovog razmjera i načina djelovanja proglašavaju „multinacionalnima psiho-sekti“: „„Umjesto Marxa Moon“ bio je naslov nedavnog napisa u „Der Spiegelu“. Njemački je tjednik upozorio da na području bivšeg DDR-a, pod okriljem novostečenih sloboda, naglo prodiru bezbrojne sekte koje su sljedbenike dotad skupljale uglavnom po zapadnim zemljama. ... Naglasak je baš na toj, „druvoj strani medalje“, jer se u demokratskom društvu, koje jamči slobodu mišljenja i vjere, zaista nikoga ne tiče hoće li se pojedinac klanjati ovome ili onome božanstvu ili nekim, pa makar i lažnim prorocima, niti kome će on eventualno davati svoj novac. No, to vrijedi dok se poštuju pravila igre i dok druga strana istupa otvoreno, a ne prikriveno, odnosno dok ne krši zakone, što je kod sekti i suviše čest slučaj. Svaka se od tih organizacija u većini zapadnih zemalja posljednjih godina našla na udaru zakona i osuđivana je zbog nimalo bezazlenih grijeha.“ Autor nastavlja s tjednikovim opisom oblika kršenja zakona u tim zajednicama i optužbama koje se kreću od izbjegavanje plaćanja poreza i ilegalnih međunarodnih financijskih transakcija, prijevara, seksualnih zloupotreba, otmica i zatočenja osoba koje su htjele izaći iz sekte, odgovornosti za smrt svojih članova, pa sve do zloupotrebe tehnika mentalne manipulacije. Isto tako, nastavlja s dijagnozom prodora ovih zajednica u Hrvatskoj. „Hare Krishne“ nemaju prevelik odaziv, za „moonovce“ je to teže zaključiti jer imaju brojne organizacijske oblike. Najviše prostora ostavlja da objasni

djelovanje scijentologa osnovanih u SAD-u pod vodstvom Lafayette Ron Hubbarda, koji je zagovarao dijanetiku kao religiju zasnovanu na znanstvenim temeljima. Oni se pokušavaju prepredeno ubaciti u Hrvatsku: „Upravo nam to sada pokušavaju u Zagreb dovesti „scijentolozi“ kroz lukavo plasiranu propagandu o „svjetskom bestselleru koji je dosad prodan u 9 milijuna primjeraka“ (o tome kakav je to bestseller govori i podatak da sekta broji 11 milijuna članova, koji knjigu moraju posjedovati) te kroz skore tečajeve dijanetičke metode, najavljene nedavno i na informativnome predavanju, organiziranom u Hrvatskom akademskom društvu istraživača graničnih znanosti. Ne treba HADIGZU pripisivati bilo kakve zle namjere. Njih već unaprijed opravdava obveza stručne radoznalosti.“ Autor konstatira da ih Scijentološka crkva nije upoznala s onime što joj se događa, kao i da vjerojatno nisu upoznati s sadržajem teksta u pariškom „L' Expressu“. U njemu se opisuje njihov prodor u Poljsku (Gdanjsk) i Mađarsku (Budimpešta) – kao primjerima država koje otkrivaju slobodu – i osnivanje centara gdje provode skupo „pročišćenje“. Ti su tečajevi po autoru, zapravo, „način da se ljudi (koji su to i debelo platili) mentalnom manipulacijom učine ovisnima o svome „auditoru“ iz dijanetičkog centra, koji će ih zatim manje ili više izravno uvesti u samu sektu. ... U Francuskoj su neki tako ostajali bez cijelih bogatstava, a onda, otkrivši što su uradili, upadali u takva rastrojstva da su počinili i samoubojstva.“ Autor prenosi opis svjedočenja francuskinje Julie Darcondo u L'Expressu, psihologinje koja je ušla u sektu kako bi iz nje izvukla svoju kćer, ali je zbog pritiska nemoćna ostala u sekti devet godina ostavivši joj 100.000 DEM-a. Spominje se da su u mnogim europskim zemljama vođeni procesi zbog financijskih makinacija scijentologa koji u obrani ne biraju sredstva i beskrupulozno napadaju svoje protivnike (psihijatre, CIA-u, novinare i neka udruženja koja im se suprotstavljaju) podizanjem beskrajskih sudskih postupaka, te da su i brojne zvijezde nasjele scijentolozima.

Prema navedenome, prilog naglašava da ova vjerska zajednica prakticira metodu mentalne manipulacije⁵⁷ ljudima kako bi se pod maskom vjere skupilo što više novaca, te da se pokušava ubaciti u Hrvatsku.

U drugom prilogu s nadnaslovom „Govor vjere: Gottfried Küenzlen“ i naslovom „Novi lijekovi za dušu“ (Večernji list, 03. 08. 1991., Majda Tafra) riječ je o intervjuu sa sociologom religije i protestantskim teologom, koji je, kako okvir i fotografija kažu, „Istraživač novih

---

⁵⁷ Richardson i Intovigne konstatiraju da je u europskom kontekstu „termin mentalna manipulacija ekvivalent termina ispiranja mozga u Sjedinjenim Američkim Državama, te da je on kao pristup posebno promoviran od strane europskih skupina anti-kult pokreta i čak nekih vlada poput Francuske i Belgije.“ (2007: 95)

tendencija“. Autor radi intervju, kako kaže, „o raznolikoj ponudi religijskih pokreta, sljedbi i institucija čije su ambicije, nerijetko, političko djelovanje, materijalna dobit, ili pak oboje. Neke od njih su u otvaranju bivših komunističkih zemalja istočne Europe vidjele priliku za stjecanje novih sljedbenika.“ Na pitanja o kojim religijskim pokretima se radi u Njemačkoj i postoji li razlika u njihovom djelovanju u zapadnom ili istočnom dijelu, te kako prolaze u istočnonjemačkom području, sociolog religije Gottfried Küenzlen kaže: „Nakon ujedinjenja brojni su se pokreti koji već izvjesno vrijeme djeluju u Njemačkoj prebacili u istočnu Njemačku, na sada slobodno tržište religijske ponude, koju popularno nazivamo „vagabund religioznošću“. ... Tako u nekom istočnonjemačkom gradu veličine Zagreba, na primjer, imate velik broj pokreta, od adventista sedmog dana i pentekostalaca do sljedbenika Hare Krishna, „Moonovaca“ iz Udruženja za unifikaciju svjetskog kršćanstva, koje je osnovao Koreanac Sun Myung Moon, i konačno, scijentologa, pripadnika trenutno najopasnijeg religioznog kulta. Prema kulturnom miljeu mijenja se i njihov nastup, koji je, ako, na primjer, govorimo o scijentolozima u istočnoj Njemačkoj, ponekad i agresivan. ... U Njemačkoj se javnosti vode brojne polemike o tome, kako, na primjer, u kontekstu potpune slobode vjeroispovijesti pojedinca, ograničiti djelovanje scijentologa, čiji se članovi broje u tisućama, a lako je moguće da broj onih koji upadaju u njihovu zamku daleko veći. Scijentologija i nije religija, već prije kvazireligija, okultna tehnika ovladavanja umom i stvaranja stanja sličnih euforijama od djelovanja opojnih droga. U svakom slučaju, riječ je o beskrupuloznoj i unosnoj plački čija je vrijednost, na primjer u SAD, samo u legalnim prihodima, godišnje oko milijardu dolara. To je najradikalniji primjer nastupa novih religijskih i kvazireligijskih pokreta, no mislim da oni ne mogu izmijeniti opći trend sekularizacije.“ Autor propituje i porast oblika novog fundamentalizma u svijetu koje je Gottfried Küenzlen opisao primjerima protestantizma iz SAD-a i islama, naglasivši da je „riječ o tendenciji koja bi u religijskom kontekstu zaista mogla izmijeniti postojeću situaciju, ako bi se razvoj nastavio ovim tempom i ovom snagom.“ Na pitanje autora o značenju i posljedicama ovih pojava, on smatra da su one „indikator izvjesnog nedostatka orijentacije i smisla kod ljudi, a također stanoviti pokazatelj čežnje za smislom i neke vrsti patnje ljudi zbog sekularizacije, ali nije indikator slabljenja općeg trend sekularizacije. ... Živimo u multireligioznim okruženjima i moramo se na to i privići. Prije svega bismo trebali među svim religioznim i nereligioznim mogućnostima i izražajima razviti jednu kulturu dijaloga, suživota i sudjelovanja, a to nemamo i moramo se tome tek naučiti. ... Zato sve veći broj ljudi traži nove odgovore u novim religijskim idejama,

ne samo zbog manjkavosti Crkve, već i zbog krize sekularizacije. Riječ je o krizi unutar krize.“

U prilogu se problematizira pojava novih religijskih pokreta i fundamentalizma u kontekstu krize sekularizacije i Crkve, te nedostatak dijaloga u multireligijskom okruženju na koji se moramo naviknuti. Na novootvorenom slobodnom religijskom tržištu u Njemačkoj pojavio se prostor za brojne nove religijske pokrete. Sociolog i teolog Küenzlen naglašava scijentologe kao novi religijski pokret koji je izazvao najviše javnih rasprava zbog financijske koristi i psihološkog utjecaja na sljedbenike, koje dovode u stanje slično utjecaju opojnih droga.

Treći prilog ima nadnaslov „Njemačka: Nakon enverizma, Albaniji prijeti uvozna državna religija i naslov *Scijentolozi osvajaju Albaniju?!“* (Vjesnik, 20. 10. 1993., Nenad Ivanković). U njemu autor priloga izvještava: „Ako je suditi po jednom senzacionalnom izvješću prvog programa njemačke televizije (ARD), Albanija bi mogla postati prva scijentološka država na svijetu! Ili bolje rečeno, prva država žrtva scijentološke sekte koja je veoma raširena i u Njemačkoj, a čiji je cilj totalna kontrola nad Zemljom i globalna moć.“ Riječ je o otkrivanju tajnih dokumenata scijentologa pod nazivom „Projekt A“, nastavlja autor, čiji je vođa poznati njemački poduzetnik Gerhard Haag. Na sveučilištu u Tirani organizira seminare na kojima uz profesore i studente sudjeluju i članovi albanskih ministarstava i poslovni ljudi, a „[o]duševljenje za Hubbardovu tehnologiju i njegove sisteme više je nego zapanjujuće.“ U Njemačkoj po autoru, naprotiv, stoje optužbe za upletenost u organizirani međunarodni kriminal te teror nad članstvom vlastite sekte. Stručnjaci ističu da vrbuju ne samo nestabilne osobe, „nego u prvom redu ljude na značajnim funkcijama i od moći. To scijentolozima...očito otvara mnoga vrata. Tako i ona siromašne Albanije – jer Albanija, kako je rečeno u spomenutoj emisiji, prihvaća svaku pomoć pa tako i scijentološku, ne pitajući se što se iza toga skriva.“

Ovaj prilog predstavlja mračnu stranu scijentologije, odnosno želju da zavladaju svijetom i povežu se sa strukturama moći, što se vidi kroz primjere Njemačke i Albanije. U određenoj mjeri, ovakav prikaz odgovara pričama o teorijama urote ili zavjere, pogotovo ako su u hrvatskom ratnom kontekstu povezane s globalnim kulturno-političkim okruženjem i utjecajem velesila iz svijeta (SAD).

Četvrti prilog bavi se Scijentološkom crkvom i njezinim poznatim članovima, te problematizira život 750 članova u njihovom kampu u kalifornijskoj pustinji, kojeg je pod zakletvom razotkrio Andre Tabayoyon, bivši marinac, viši član sekte i šef osiguranja kampa.

Nadnaslov je „*Tom Cruise u Scijentističkoj sekti*“, a naslov „*Zvijezda sklona bizarnom*“ (Vjesnik, 26. 04. 1994., f). Prilog ima četiri fotografije (1. „*David Miscavige: kontroverzni vođa sekte*“, 2. „*Tom Cruise*“, 3. „*Pustinjska oaza za bogate*“, 4. „*L. Ron Hubbard: osnivač Scijentističke crkve*“) i jedan okvir s naslovom „*Fizički napali one koji misle drukčije*“. Opisujući život u kampu Tabayoyon „*tvrdi da obični članovi rade poput robova da bi njihovi vođe mogli uživati u luksuzu i ugošćavati hollywoodske zvijezde. Miscavige se potkraj osamdesetih navodno sprijateljio s Tomom Cruiseom i toliko se oduševio da nije štedio novca kako bi mu ispunio svaku želju. ... No, obični članovi nisu uživali u privilegijama koje su se pružale gostima u luksuznim kabinama jedrenjaka. ... Manje od stotinjak metara od luksuznih apartmana obični su članovi 10 sati dnevno radili na poljima, živeći od bijedne nadnice. Nitko ne smije napustiti kamp bez specijalne dozvole koja se rijetko dobiva. ... Tabayoyon kaže da je Miscavige dao zatvoriti neke članove koji su pokušali pobjeći, a druge je odvodio u kažnjenički logor zbog sitnih prekršaja pravila.*“ Okvir u prilogu doprinosi viđenju da su scijentolozi nasilni. „*Sedamdesetih godina nekoliko je službenika Scijentističke crkve, među njima i Hubbardova supruga, bilo uhićeno jer su fizički napali ljude koji su javno prosvjedovali protiv njihove sekte.*“

Ovaj prilog izvještava o životu članova Scijentološke crkve u kampu u koji dolaze brojne hollywoodske zvijezde koje imaju poseban status, dok ostatak članova služi kao robovska radna snaga. U tekstu se navodi nasilnost kao dio prakse koju ova vjerska zajednica provodi protiv neistomišljenika i onih članova koji se ne drže pravila, te se opisuje pojmom sekta.

Peti prilog je plaćeni oglas objavljen u Vjesniku s naslovom „*Put do sreće – vodič do boljeg života zasnovan na zdravom razumu*“ (Vjesnik, 01. 10. 1995., The Way To Happiness Foundation, International). Riječ je o knjižici koju je objavila organizacija koja je dio Scijentološke crkve i u kojoj se govori o vrijednostima općenito, o odnosima, zajedništvu i služenju čovjeku. Naslovi poglavlja, koja imperativno govore o instancama puta do sreće, su primjerice „*Brinite o sebi*“, „*Budite umjereni*“, „*Ne budite promiskuitetni*“, „*Volite djecu i pomažite im*“, „*Poštujte i pomažite svoje roditelje*“, „*Pružajte dobar primjer*“, „*Težite živjeti s istinom*“, „*Ne počinite umorstvo*“, „*Ne činite ništa ilegalno*“, „*Podržite vladu planiranu, kreiranu i upravljaju za dobrobit svih*“, „*Nemojte nautiti osobi dobre volje*“, „*Čuvajte i unapređujte svoju okolinu*“, „*Ne kradite*“ ili „*Poštujte religiozna vjerovanja drugih*“. Na zadnjoj stranici stoji pojašnjenje ove knjižice u obliku fusnote i sitnijim tekstem: „*Ovo je možda prvi nereligiozni moralni kodeks u potpunosti zasnovan na zdravom razumu. Napisao*

ga je L. Ron Hubbard kao posebno djelo, i nije dio bilo koje religijske doktrine. Ponovno tiskanje ili pojedinačna distribucija ove knjige ne ukazuju na vezu s ili sponzorstvo bilo koje religijske organizacije. Zbog toga je dopustivo da ovu knjigu distribuiraju, kao nereligijsku aktivnost, vladina ministarstva ili namještenici. (Ponovno tiskanje može se dogovoriti s vlasnikom autorskih prava ili njegovim osobnim zastupnicima.)“

Ovaj prilog predstavlja knjižicu Scijentološke crkve kojom ona upoznaje ljude o svojem viđenju morala i vrijednosti koje doprinose blagostanju osobe, odnosno njenoj sreći, a time i društvenom blagostanju, odnosno općem dobru. Posebno se ističe i činjenica da je namjera teksta govoriti o vrijednostima i moralu, koji na određeni način reflektiraju religijske dogme, ali se ograđuje od bilo koje religijske doktrine. Isto tako, sugerira se da se taj tekst kopira i šalje dalje, čak i od strane izvršne vlasti, kako bi se viđenje ove knjižice proširilo među pučanstvom Hrvatske.

U drugom dijelu prvog razdoblja (od 1995. do 1998. godine) drastično se povećao broj priloga o scijentologiji, dosegivši broj od 32 priloga. U ovom razdoblju je došlo do značajnijeg pomaka u smjeru negativne prezentacije scijentologa. U ovom razdoblju se osim optužbi za mentalnu manipulaciju članova javljaju i optužbe o njihovim puno mračnijim namjerama. Oni su opasna, autoritarna i totalitarna sekta koja se želi infiltrirati u političke i ekonomske strukture, te je treba kontrolirati ili zabraniti. Te su optužbe prvenstveno potekle iz EU, odnosno iz Njemačke, ali i Švicarske, Grčke i Albanije. Rezultat takvog sukoba bio je antinjemačka kampanja Scijentološke crkve u SAD-u, Australiji i Njemačkoj, u kojoj se Njemačka optužuje za kršenje ljudskih i vjerskih prava scijentologa, što je prouzrokovalo i diplomatski skandal na relaciji SAD - Njemačka. Govori se i o odlukama sudova (u Francuskoj) i sudskim procesima (u SAD-u) u kojima se pojavila Scijentološka crkva. Upozorava se i da se Scijentološka crkva sprema za dolazak u Hrvatsku, te se osvrće na vrijednosti i učenja scijentologa, na slavne osobe članove sekte, te na posebni ogranak u Austriji.

„Uzbuna u Njemačkoj: Sekta Scientology želi zavladata društvom“ naslov je šestog priloga koji izvještava da je djelovanje Scijentološke crkve u Njemačkoj problematično, te da se smatra kriminalnom organizacijom s negativnim utjecajem na demokratske procese, jer teži vlasti i nadzoru društva putem golemih financijskih resursa prikupljenih od članova (Vjesnik, 27. 08. 1996., Ivo Lovrić). Jedna je fotografija uz popratni tekst: „Djelovanje sekte Scientology već je izazvalo i žestoke prosvjede u njemačkoj javnosti“. Reakcija prema

scijentolozima u Njemačkoj, na primjeru odluke Bavarske vlade (i drugih pokrajina), uključuje sljedeća djelovanja: „svaki budući namještenik u državnoj upravi u toj njemačkoj saveznoj pokrajini morati će potpisati izjavu da ne pripada ovoj sekti, a poduzeća koja su prema službenim saznanjima u vezi sa Scientology, više neće moći poslovati s državnim institucijama. Pojedine njemačke pokrajine izabrale su druge načine borbe protiv Scientology, u što se ubrajaju primjerice odluke da sektu promatra obavještajna služba. Međutim, najčešća metoda obračuna s ovom organizacijom ostaju i dalje kampanja u javnosti i edukativne akcije...“ Autor nastavlja da se scijentolozi prozivaju žrtvama kampanje onemogućavanja slobodnog ispovijedanja vjere, te da moralno diskreditiraju svoje protivnike. Osvrće se i na djelovanje osnivača (L. Ron Hubbard), kojemu je promijenio prezime: „Hubbards je s rastom vlastite uspješnosti, očito, sve više gubio osjećaj za granicu između stvarnosti i fantastike koju je sam proizvodio, a o njegovoj sklonosti za mračno svjedoči podatak da je na samom početku svoga bavljenja manipuliranjem ljudi bio u uskoj vezi s istaknutim protagonistima dijaboličnog pokreta i da je bio njihov zapaženi učenik.“ S obzirom na uzbunu u Njemačkoj vezanu uz Scijentološku crkvu, autor konstatira sljedeće: „Opasnost od pojava u kojima pojedinci, ne uspijevajući se uhvatiti u koštac sa svakodnevnim problemima, prihvaćaju rješenja što ih nudi Scientology i slične organizacije, još je veća u postkomunističkim zemljama u kojima je propala ideologija ostavila prazninu i gdje je prihvaćanje tradicionalnih vjerskih vrijednosti ponekad samo pitanje trenda ili prestiža.“

Prema prilogu, djelovanje Scijentološke crkve postao je dio političke rasprave u Njemačkoj, u kojoj je sve više glasova političara i stručnjaka koji problematiziraju njezinu financijsku moć i infiltriranje u društvene strukture, putem mračne manipulacije njezinih članova.

Naslov sedmog priloga je „*Sekta koja se bez skrupula poigrava svojim sljedbenicima*“, a u podnaslovu je „*Scijentološka crkva: između nauka o sreći i teških optužbi*“ (Vjesnik, 13. 10. 1996., Marinko Bobanović). Prilog ima tri fotografije (1. *Alister Crowley: Utemeljitelj američkog ogranka lože OTO (Ordo Templi Orientis) čiji je član bio i utemeljitelj Scijentološke crkve L. Ron Hubbard*“, 2. „*L. Ron Hubbard: Američki pisac znanstveno-fantastičnih romana (Planet Earth) i utemeljitelj Scijentološke crkve (desno)*“, 3. „*Glavno sjedište Scijentološke crkve u Los Angelesu: Imovina Scijentološke crkve procijenjena je na više od milijardu američkih dolara*“). Riječ je o prilogu u kojem autor sažima raspravu o Scijentološkoj crkvi, koja je zbog negativnih javnih reakcija u Njemačkoj dovela do poziva mladeži Kršćanske demokratske unije na bojkot filma „Mission Impossible“, u kojem glumi

sljedbenik sekte Tom Cruise, te do podrške Scijentološkoj crkvi od strane američke vlade. „Mnoštvo napisa koji su posljednjih mjeseci preplavili njemački tisak i čiji autori su se zauzimali za ili protiv zabrane djelovanja pseudoznanstvene sekte pod nazivom Scijentološka crkva, dosegle su kulminaciju javnom intervencijom američke vlade, koja je, iznenadivši mnoge, stala u obranu te organizacije.“ Autor se osvrće na dotada objavljene tekstove o scijentologiji u Hrvatskoj „o nekim, uglavnom negativnim konotacijama vezanim uz rad sekte“, spominjući utemeljitelja L. Ron Hubbarda, koji je stvorio financijski moćnu organizaciju od 7 milijuna sljedbenika putem „vrlo djelotvornih tehnika mentalne manipulacije, zbog čega su neki poznavatelji ove tematike nazvali ovu organizaciju „multinacionalnom psihosektom“.“ Osvrće se na učenje L. Ron Hubbarda (invazija svemiraca kriva je za ljudske nesreće, a tečaj orijentacije pomaže u samospoznaji i čišćenju uma, te je dio metode dijanetike) i na njegovu misao vodilju u životu i djelovanju koju sljedbenici scijentologije često citiraju: „Ne mijenjajte religiju čovjeka ili njegovo političko uvjerenje; ne miješajte se u suverenitet jedne države. Umjesto toga učite ljude koristiti ono što posjeduju i znaju, da biste pod bilo kojim političkim sistemom po prvi puta na ovoj zemlji ostvarili zbiljsku civilizaciju.“ Isto tako, osvrće se na izjave bivših članova koje idu u smjeru mentalne manipulacije sljedbenika, zloupotrebe, prijevare i financijskih malverzacija, te na podignutu optužnicu u SAD-u početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća zbog krađe povjerljivih dokumenata američkih državnih institucija i presude 1989. godine kojom je treća supruga Hubbarda osuđena na četiri godine zatvora zbog zavjere protiv SAD-a. Slične optužbe (infiltracija u poslovne i političke krugove) i zahtjev za zabranom djelovanja se pojavljuju protiv scijentologa danas u Njemačkoj, te autor konstatira da oni „pak pokušavaju dokazati kako se iz ponašanja Njemačke prema njima vidi koliko se u Njemačkoj širi nacionalna i vjerska netrpeljivost. Ova optužba postaje tim ozbiljnija ako se za takvu sektu zauzima vlada SAD-a. Ipak, službeni odgovor američke vlade, kojom izražava zabrinutost zbog tretmana scijentologa u Njemačkoj, osim što ukazuje na dublju pozadinu, začuđuje tim više što je i sama, ne tako davno, imala slično iskustvo kao i Njemačka.“

Ovaj prilog pokazuje da pokušaj zabrane djelovanje financijski moćne Scijentološke crkve, uz koju se vežu manipulacije članova i infiltracija u državne sustave, može dovesti do razmjene političkih nota i prosvjeda između dviju država koje imaju slično iskustvo, a na osnovi zabrinutosti američkih vlasti zbog optužbe scijentologa da Njemačka krši njihova ljudska i vjerska prava. Naglašena je dijaboličnost ove vjerske zajednice, jer je njen osnivač bio članom američkog ogranka OTO lože britanskog maga Alistera Crowleya. Time se implicira i tajnost

djelovanja ove organizacije te povezanost s okultnim i sotonističkim pokretima⁵⁸, čiju društvenu opasnost često naglašava Katolička crkva.

„*Njemačka optužila Scijentološku crkvu*“ naslov je osmog priloga koji govori o problematičnim odnosima Scijentološke crkve i Njemačke, te oglasu scijentologa objavljenom u New York Timesu pod naslovom „Uvježbavanje religijske netolerancije“ i „Njemačka nekad i sad“ u kojem optužuju Njemačku da ih sistematski diskriminira uspoređujući odnos prema njima s nacističkim i antižidovskim progonima (Vjesnik, 20. 10. 1996., Reuters). Taj je oglas izazvao reakciju State Departmenta da je to „nečuvena optužba jedne američke skupine protiv njemačke vlade“ i da je njegov jezik „nepotrebno provokativan“. Odgovor na oglas dale su i njemačke vlasti: „Njemačka je u petak optužila Scijentološku crkvu zbog uvrede milijuna Židova, žrtava nacističkog holocausta. ... „Smatramo da su optužbe Scijentologa sasvim apsurdne“, rekao je tim povodom glasnogovornik njemačkog ministarstva vanjskih poslova Martin Erdlmann. „Uspoređujući odnos prema njima u Njemačkoj s nacističkim zločinima protiv Židova, Scijentolozi krivotvore povijest. Još gore“, dodao je, „oni također vrijeđaju osjećaje žrtava nacističkog režima i njihovu rodbinu“.“

Ovdje je vidljivo da je antinjemačka kampanja scijentologa u SAD-u dovela do ozbiljnije razmjene diplomatskih mišljenja, te da su i u SAD-u kritizirali taj postupak, dok ga Njemačka smatra apsurdnim optuživši scijentologe da vrijeđaju Židove, žrtve nacističkog holocausta. Ovakav razvoj u odnosima dvije države samo doprinosi dojmu o moći i skrivenim namjerama Scijentološke crkve, pogotovo u globalnom svijetu u kojem se proklamiraju ljudska i vjerska prava pojedinaca i skupina.

Deveti prilog s naslovom „*Tvrdnje o scijentologiji bez dokaza*“ (Vjesnik, 20. 10. 1996., Zvonimir Rupnik, Beč) je pismo čitatelja Vjesnika iz Beča, koji daje svoje viđenje problematičnog odnosa između Njemačke i Scijentološke crkve. Oni su vezani uz negativnu medijsku prezentaciju scijentologa. Autor kritizira Vjesnik i novinara Marinka Bobanovića s obzirom na „prenošenje neprovjerenih glasina i kleveta o scijentologiji. ... Francuski pisac i pripadnik Francuske akademije Bernardin de Saint-Pierre (1737. – 1814.) rekao je nešto što jako dobro karakterizira čitavu situaciju oko scijentologije (i ne samo oko scijentologije:

---

⁵⁸ Sotonizam je kvazireligijski pokret koji se temelji se na praksi srednjevjekovnih dualističkih sekti te se povezuje i s templarima i engleskim okultistom Alisterom Crowleyem. Sotonizam je usmjeren antikršćanski, anarhistički i nihilistički, uz prakticiranje obreda u čast Sotone kako bi se osigurale magijske moći (Opći religijski leksikon, 2002: 881-882).

sjetite se Galilea, sjetite se svih onih koji su nekrivi, samo zbog svojih uvjerenja, sjedili u zatvorima): „Ako netko otkrije istinu, treba li je saopćiti i drugim ljudima? Ako je saopćite, bit ćete proganjani od bezbroja ljudi, koji žive od suprotne zablude.“ Da je bio u pravu, dokazuju njemački mediji (i sada hrvatski) gotovo svakodnevno. ... Zašto pisati istinu, kada se može prepisivati neprovjerene glasine?“ Istina je, po autoru, da su na nedavnoj proslavi četrdesete obljetnice djelovanja Scijentološke crkve u SAD-u, održanoj u Nacionalnom novinarskom klubu, bili prisutni predstavnici vlasti, što govori o prihvaćenosti scijentologije kao nove religije u SAD-u.

Ovaj prilog spada u reakciju čitatelja koji očigledno simpatizira scijentologe, te nastoji pozitivnije prikazati djelatnost Scijentološke crkve, a napada novinare i medijsku prezentaciju Vjesnika, koja navodno prenosi glasine i klevete.

„*Povodi: pseudoreligijski pokret s ruba zakona*“ je nadnaslov, a „*Scijentolozi u Hrvatskoj?*“ naslov 10. priloga (Slobodna Dalmacija, 09. 12. 1996., Antun Budimir) u kojem je riječ o namjeri Scijentološke crkve da počne djelovati u Hrvatskoj. „Svaka novost ima u sebi dimenziju zabranjenog voća pa je stoga privlačna sredini u kojoj se pojavljuje. Stoga će i nastup Scijentološke crkve, čije ime treba staviti pod veliki upitnik zbog nesrazmjera objektivne stvarnosti koja se krije iza tog naslova, u Hrvatskoj izazvati sigurno određenu pozornost i privlačnost, a nakanu djelovanja u hrvatskom društvu ta je organizacija potvrdila plaćenim promidžbenim oglasom u dnevnome tisku.“ Naglašava primjere iz Njemačke i Albanije, koji su kao okidači pobudili interes medija za scijentologe „zbog dosadašnjega problematičnog djelovanja i osuda članova organizacije zbog prijevara, nezakonitog vrbovanja novih članova i ugrožavanja demokratskog poretka kako je to bilo u Americi, Britaniji i Francuskoj, a u posljednje vrijeme osobito su velike kontroverze u njemačkom društvu, i to na najvišoj razini društva i vlasti. ... S druge strane poznato je da Scijentološka crkva posebno želi proširiti svoje djelovanje i svoju nazočnost u državama bivšeg komunističkog, odnosno socijalističkog sustava sa službeno nametnutim ateističkim svjetonazorom. Nije interes za navedena područja potaknut željom za pomoću, nego dobrom prilikom za uspostavom scijentološkog nadzora i vlasti u društvima koja nemaju dovoljno snažne demokratske institucije i zakonsku regulativu, a s druge strane ljudi su kao pojedinci podložni manipulaciji uslijed niskog standarda i porušenog moralnog i vrijednosnog orijentira u sveukupnom životu.“ Autor opisuje korijene „pseudoreligijske scijentističke sekte“ (dijanetika L. Ron Hubbarda), metode vrbovanja članova (dijeljenje materijala na ulicama,

piramidalno načelo i tretman ispitivanja), te naglašava njezinu veliku financijsku moć i utjecaj, što je bilo vidljivo u sporu Njemačke i SAD-a oko položaja Scijentološke crkve u Njemačkoj. Autor se na kraju osvrće na Hubbardovo načelo preživljavanja i moto „Pokoriti zemlju“, te konstatira da „se ne radi o stvarnoj religiji, nego o pseudoznanstvenom pokretu s ideološkim i totalitarističkim konotacijama. ... Takvo programsko načelo, povezanost s tajnim organizacijama i nastojanje vrbovanja članova iz viših sfera društvenog i javnog života upućuju na organizaciju teledirigiranu iz javnosti nedostupnih središta s nejasnim, ako ne već mračnim ciljevima.“

Ovaj prilog je najviše doveo u pitanje religijski karakter scijentologije, te naglašava prisutnost brojnih malverzacija u njoj, opisujući je kao opasnu organizaciju s tajnim ciljevima osvajanja svijeta, koja je na neki način povezana i s neoliberalnim načinom bogaćenja (piramidalna struktura organizacije).

„*Kako se suprotstaviti scijentolozima?*“ pitanje je u naslovu 11. priloga (Vjesnik, 23. 12. 1996., Ivo Lovrić). On se bavi problematičnim djelovanjem scijentologa i mjerama njemačkih vlasti protiv scijentologa, koje je SAD ocijenio pozitivnima. „Njemačka savezna vlada u prošlu se srijedu dogovorila s vladama saveznih pokrajina o mjerama odupiranja djelovanju „Scijentološke crkve“, za koju službeni Bonn tvrdi kako teži ekspanzionizmu i dominaciji. U njemačkoj su javnosti malo poznate pojedinosti tih mjera... ... Pokušaj infiltriranja u njemačke državne strukture nisu poznati javnosti, ali Nijemce već zabrinjavaju slučajevi u kojima su scijentolozi manje ili više uspješno stavili pod svoju kontrolu ugledna poduzeća.“

Njemačke vlasti, prema prilogu, donose mjere koje nastoje ograničiti i kontrolirati utjecaj scijentologa na državne strukture i privatna poduzeća, a za to su dobile pozitivnu ocjenu od SAD-a koji je imao slična iskustva.

U 12. prilogu je nadnaslov „*Politički skandal zbog pisma kojim se njemačkog kancelara uspoređuje s Hitlerom*“ i naslov „*Kohla uvrijedile hollywoodske zvijezde*“ (Večernji list, 11. 01. 1997., Mirela Druklec). Riječ je o otvorenom pismu 34 slavne osobe (glumci, redatelji, pisci i drugi) njemačkom kancelaru Helmutu Kohlu, objavljenom u International Herald Tribuneu povodom najava Kohlove stranke da bojkotira film „Nemoguća misija“ Toma Cruisea, čime su izazvali „pravi politički skandal uspoređujući stav današnje njemačke savezne vlade, samog kancelara Kohla i njegove stranke prema pripadnicima sekte Scientology s progonima Židova u Hitlerovoj Njemačkoj.“ Njemački političari su odmah uzvratili na kampanju scijentologa. „Usporedbu odnosa sadašnjih njemačkih vlasti s

nacističkim progonom Židova, tako bolnu za sve Nijemce, Kinkel je ocijenio kao „krivotvorinu povijesti“. Ministri njemačke vlade i oporbeni političari žestoko su kritizirali hollywoodske zvijezde zbog sramotne uvrede. ... Nije šutio ni najviše uvrijeđeni kancelar Kohl. Ne skrivajući ljutnju, on je na press-konferenciji novinarima izjavio da ljudi koji su potpisali pismo „ne znaju ništa o Njemačkoj i ne žele znati, inače ne bi sitničarili o takvim stvarima“.

Iz priloga se vidi da u obrani scijentologa nastupaju i poznate javne osobe iz SAD-a, te da scijentolozi utječu na političke i diplomatske odnose SAD-a i Njemačke uvlačenjem slavnih osoba u medijski prostor, kako bi se obranili od pokušaja kontrole Njemačke napadanjem da slijedi principe nacista.

13. prilog s naslovom „*Kinkel: Ne progonimo scientologe*“ (Vjesnik, 11. 01. 1997., Reuter/Hina) govori o reakcijama na pismo poznatih osoba u SAD-u da Kohl u Njemačkoj „zaustavi sramotni organizirani progon“ Scijentološke crkve, s kojom se njemačka vlast sukobljava mjesecima i koju želi staviti pod nadzor Ureda za zaštitu Ustava zbog ekspanzionističkih ciljeva i poslovnih makinacija. „Scijentolozi izvrću povijest i vrijeđaju osjećaje nacističkih žrtava kada izjednačavaju holokaust s ponašanjem Njemačke prema njima“, izjavio je njemački ministar vanjskih poslova Klaus Kinkel u dnevniku Bild. „Scijentologe se u Njemačkoj ne progona“, rekao je.

„*Pseudo-religiozni rat protiv Njemačke*“ naslov je 14. priloga (Vjesnik, 14. 01. 1997., Ivo Lovrić). Prilog ima jedan crtež na kojem je na lijevoj strani tekst „At last... the inside story of Scientology“ i scijentološki križ na desnoj strani. Ispod njega je tekst pojašnjenja „*„Pokoriti zemlju“ – slogan je Scijentološke crkve*“. U njemu se raspravlja o odnosu Njemačke prema scijentologiji kao sektu, te napadu scijentologa na Njemačku, što je rezultiralo javnim pismom Hollywoodskih filmskih zvijezda njemačkom kancelaru Helmutu Kohlu da Njemačka proganja scijentologe kao što je proganjala Židove tijekom nacističkog režima. „Reagirajući na pismo, Kohl je u svojoj poznatoj maniri izjavio kako autori „nemaju pojma o današnjoj Njemačkoj“, ali ta njegova izjava, čini se, neće umanjiti značaj kampanje kojom se ta moćna organizacija okomila na Njemačku. Scijentolozi, poznati po nemilosrdnim obračunima s protivnicima i po lavinama sudskih procesa kojima tradicionalno nastoje onemogućiti djelovanje svojih kritičara, očigledno su ovaj put naumili ići do kraja...“ U nastavku priloga spominju se reakcije u Njemačkoj: „Američka je vlada nedavno osudila jedan raniji pokušaj takve diskreditacije moderne Njemačke, a sada su se za riječ javili i njemački političari i

predstavnicima njemačkih Židova. Nakon što je predsjednik Središnjeg odbora Židova u Njemačkoj, liberalni političar Ignatz Bubis, ocijenio scijentološke usporedbe neumjesnima, sada se javio i član CDU-a, također Židov, Michael Friedman odbacujući te povijesne usporedbe koje, kaže, nemaju ništa zajedničkog sa stvarnošću.“

Prema prilogu, na kampanju scijentologa kojom vrše pritisak u SAD da reagira u njihovu korist, digli su se njemački političari, među kojima i pripadnici manjinske židovske religije. Oni optužuju da kampanja ne odgovara istini i da je krivotvorina (jer je Njemačka zemlja s visokim stupnjem građanskih sloboda). U tom kontekstu, negativne izjave političara Židova u Njemačkoj služe kao legitimacija stajališta da Njemačka ne krši slobode manjina kao za vrijeme nacističkog sustava, već da je tu prvenstveno riječ o samoj Scijentološkoj crkvi koja se u Njemačkoj smatra opasnom organizacijom.

Naslov 15. priloga je „*Njemačka (ne)elastičnost*“, a podnaslov je „*Pojmovi „ljudska prava“ i „slobode“ imaju različite konotacije u različitim zemljama i sredinama*“ (Vjesnik, 14. 01. 1997., Carl Gustaf Ströhm). U njemu se raspravlja o pismu pisaca, glumaca i intelektualaca objavljenom u američkim novinama, u kojem smatraju da Njemačka krši ljudska prava, diskriminira i progoni scijentologe kao nekoć Židove, dok za političare u Njemačkoj ona slovi kao „državni neprijatelj“. Autor konstatira: „Cijeli slučaj svjedoči o činjenici da i pojmovi „ljudska prava“ i „slobode“ imaju različite konotacije u različitim zemljama i sredinama. Nijemci imaju sklonost prema perfekcionizmu. Netko je rekao da je razlika između Amerike i Njemačke u tome da je u Njemačkoj zabranjeno („verboten“) sve što nije dopušteno. Nijemci imaju – nezavisno od različitih režima i ideologija – sklonost da sve „reguliraju“, „propisuju“. ... U slučaju „Scientologije“ njemački „establishment“ nesvjesno je došao u sukob s američkim shvaćanjem religije, vjere i slobode. Za Amerikanca je neshvatljivo da se država na ovaj način miješa u vjerska pitanja. Književnik Gore Vidal, jedan od potpisnika pisma Kohlu, rekao je kako osobno smatra da „Scientologija“ nije ništa drugo nego velika glupost i apsurdan „kalifornijski comic strip“, ali i kako sloboda znači da čovjek mora imati pravo i na vlastite gluposti. ... Ima puno razloga za zabrinutost ako gledamo na situaciju u suvremenom svijetu. Ali „Scientologija“ nije srž problema – ona je dapače i sporedna pojava. Ako bi Kohl i Nijemci u tom smislu postupali elastičnije i smirenije – rezultati bi bili povoljniji. Neće valjda svijet propasti zbog jedne čudne američke sekte.“

U prilogu se pojavljuje teza da se interpretacija sukoba Njemačke i scijentologa razlikuje u SAD-u i Njemačkoj, s obzirom na različito shvaćanje pojmova „sloboda“ i „ljudska prava“,

koji su u Njemačkoj krući i podložniji regulaciji. Isto tako, naglašava se da je Njemačka u sukobu sa scijentologijom sama sebi zagorčala život, te da treba reagirati smirenije, jer ionako mnogi sumnjaju u tajanstvenu i neograničenu moć scijentologa. Ovo je, stoga, prvi prilog u kojem se javlja sumnja o velikom značaju i snazi scijentologa, te nastoji predstaviti debatu o djelovanju scijentologa u realnijim okvirima, koji su bili prisutni prije sukoba njemačkih političara i scijentologa.

„*Njemačka i dalje protiv scijentologa*“ naslov je 16. priloga. Bavi se utjecajem protunjemačke kampanje Scijentološke crkve, sekte koja optužuje njemačku vladu za diskriminaciju (Vjesnik, 31. 01. 1997., Ivo Lovrić). Ta kampanja Scijentološke crkve, „u čiju strategiju razvoja spadaju upravo žestoke kampanje protiv onih koji joj stoje na putu“, unosi sve više nemira u njemačko-američke odnose: „Nakon što je američko Ministarstvo vanjskih poslova optužilo njemačku za kršenje ljudskih prava, službeni Bonn je upozorio na sudske odluke prema kojima Scijentološka crkva ne ispunjava uvijete za status vjerske zajednice. ... Glasnogovornik State Departmenta Nicolas Burns, komentirajući uvrštavanje Njemačke među zemlje koje krše ljudska prava, prikazao je Cruisea kao žrtvu diskriminacije i izričito pozvao njemačku publiku da pogleda njegov film „Nemoguća misija“. Njemački ministar vanjskih poslova Klaus Kinkel odbacio je američku kritiku kao potpuno neopravdanu, navodeći kako prema odlukama njemačkih sudova scijentologija nije vjerska zajednica, nego organizacija usmjerena na množenje materijalne dobiti.“

I ovaj prilog govori o političkim trzavicama između dvije demokratske države, koje je prouzročila antinjemačka kampanja scijentologa, koji su u Njemačkoj u sukobu s političarima.

U 17. prilogu nadnaslov je „*Sekte: kontroverzna „crkva“ pokojnog američkog pustolova L. R. Hubbarda, koji ima preko 700 svojih centara u 65 zemalja završila pripreme za širenje i na našim prostorima*“, a naslov je „*Scijentolozi, koje neki optužuju za stvaranje Četvrtog Reicha, uskoro napadaju i Hrvatsku!*“ (Slobodna Dalmacija, 07. 03. 1997., Jakov Arambašić). Prilog ima tri fotografije s popratnim tekstovima (1. „*Sjedište Scijentološke crkve u Washingtonu krije veliko bogatstvo kontroverzne sekte*“, 2. „*Lafayette Ron Hubbard, osnivač Scijentološke crkve, koji je preminuo 1986. Godine*“, 3. „*Tom Cruise, jedan od najpoznatijih pripadnika scijentološkog kulta*“). Prilog govori o Scijentološkoj crkvi koja je podijelila svjetsko javno mnijenje i koja se uputila „na pohod prema istoku i već se dobro utaborila u nekim zemljama poput Mađarske i Poljske, a Albanijom gotovo da je uspjela zavladatai.“ Autor opisuje povijest

Hubbardove dijanetike i scijentologije, brojne članove i poznate članove (Tom Cruise, John Travolta, Chick Corea, Priscila Presley, Oliver Stone, Goldie Hawn, Dustin Hoffman) u njenim redovima, brojne centre (Los Angeles i Kopenhagen), te nasljednika Hubbarda, Davida Miscavige. Unatoč njenoj snazi, prisutni su sukobi s njenim protivnicima („Kult mrtve krave“ iz SAD-a tvrdi da je Hubbard zapravo Heinrich Himmler i da su scijentolozi dio plana stvaranja Četvrtog Reicha) i bivšim članovima (disident Martin Hunt tvrdi da je scijentologija totalitaran i fašistički sustav koji izbjegava porezne obveze i skriva pseudomedicinske postupke kojima izvlači novce od članova), koji su povezani s njenim djelovanjem u SAD-u i u Europi (Njemačka, Austrija, Španjolska). „Dvije su osnovne činjenice na koje pozivaju svi protivnici i neprijatelji Scijentološke crkve i Hubbarda, a to su ugrožavanje demokracije i pohlepa za novcem.“ Nastavlja da je u planovima Scijentološke crkve Hrvatska iduće odredište, opisujući eventualni rasplet događaja kod nas. „U Hrvatskoj je prodor, barem javni, zasad skroman. Osim velikog plaćenog oglasa-knjižice u Vjesniku održano je još javno predavanje Scijentološke crkve na Ekonomskome fakultetu u Zagrebu prije četiri godine u obliku predavanja gosta iz Danske. Sljedbenici Hubbardove „znanosti“ u Hrvatskoj još su rijetki, ali su pripreme za znatniju promociju sigurno u centrima scijentološke moći već objavljeni. ... Približavanje Scijentološke crkve Hrvatskoj sigurno će izazvati brojne i žestoke reakcije u inače prilično konzervativnoj domaćoj javnosti i bit će zanimljivo pratiti neobičnu borbu koja se bliži i koja sigurno neće završiti samo u medijima. Scijentolozi su se u svim zemljama uvijek vješto koristili infiltracijama i ne treba biti poklonik teorije zavjere, pa da se pretpostavi kako su ljudi ovog kulta već postavljeni na svojim mjestima u Hrvatskoj, sigurno pripremljeniji za nastup nego što su to njihovi protivnici u domaćim redovima. Vrijeme za nastup scijentologa u Hrvatskoj dolazi! Tko će im poželjeti dobrodošlicu?“

Ovo je prvi prilog u kojem se direktno poziva na teoriju zavjere, povodom konstatacije da scijentolozi pripremaju svoj dolazak u Hrvatsku, iako se uz njihovo djelovanje u svijetu vežu brojni problemi. Problematičnost djelovanja scijentologa je u diskursu ostalih priloga o Scijentološkoj crkvi gotovo konstantno latentno prisutna, jer se u njihovom djelovanju naglašava manipuliranje članovima, nepoštivanje demokracije i financijske malverzacije, kojima je stekla golemu financijsku, a onda i političku moć. Ovdje se javlja i konstatacija da se scijentolozi služe pseudomedicinskim postupcima kako bi pridobili u svoje redove što više ljudi iz nekog društva.⁵⁹ Ovaj prilog, u određenoj mjeri, problematizira i spremnost Hrvatske

---

⁵⁹ Ovime se pokazuje da scijentologija u kontekstu Njemačke ispunjava dva od pet kriterija koji dovode do manjka društvenog prihvaćanja autentičnosti novog religijskog pokreta definiranog u sekularnim terminima,a

kao države da se suoči s potencijalnim problemima koje djelatnost ove vjerske zajednice donosi Hrvatskoj, a nazire se i strah od dolaska stranih učenja iz svijeta u našu konzervativnu sredinu.

Naslov 18. priloga je „*Nemoguća misija*“ *Scijentološke crkve u Albaniji*“ (Vjesnik, 27. 03. 1997., Željko Garmaz). U prilogu se govori o tajnom projektu Scijentološke crkve na Balkanu i njenom uspjehu: „BUL-GR-A-VIA, projekt Scijentološke crkve da ostvari kontrolu na Balkanu, kao da se konačno urušio albanskom tragedijom. Nazvan po početnim ili posljednjim slovima četiriju balkanskih država (Bugarska, Grčka, Albanija i Jugoslavija), projekt je trebao omogućiti scijentolozima da na tom prostoru uspostave „siguran zemljopisni prostor“, a od Balkana naprave „scijentološku državu“.“ Autor nastavlja tekst opisujući s čime se Scijentološka crkva na Balkanu susrela, kroz slučajeve Grčke i Albanije. U Grčkoj je „atenski sud „naložio zatvaranje Scijentološke crkve u Grčkoj“, nazvavši je „opasnom po društvenu zajednicu“. „Scijentološka crkva je organizacija čija je medicinska, etička i socijalna praksa opasna i štetna“, pisalo je u odluci sutkinje Constandie Angelaki. ...nije izostala reakcija iz vrha Scijentološke crkve, odakle je cijeli sudski spor nazvan „farsom“, a Grčka uspoređena s „huntom koja je nekada totalitaristički vladala najjužnijom balkanskom državom“. „Napad na Scijentološku crkvu u Grčkoj jednostavno je došao iz razloga što naša misija nije pravoslavlje, koje je tamo jedino ovlašteno i povlašteno u tumačenju vjere“, bio je oštar predsjednik Međunarodne scijentološke crkve Heber C. Jentzsch u svom dopisu agenciji Associated Press.“ Drugi i raniji primjer je Albanija, kojoj su scijentolozi ponudili svoj popis djelatnosti. On uključuje „osnivanje „Albania Building and Trade Company – ATB“, preko koje bi se državi olakšalo uvođenje u poslove proizvodnje mramora, cementa, krede itd., predloženo je osnivanje prve privatne banke u Albaniji (upravo su male privatne banke i upropastile Albaniju – op.a.), eksploatacija prirodnih bogatstava, razvoj turizma, telekomunikacija, rudarstva itd. ... Jesu li nedavni albanski događaji „uprskali“ cijelu stvar ili su, naprotiv, bili pažljivo isplanirana akcija „ubiranja novca“? Bilo kako bilo, Albanija će još jednom morati iz početka krenuti u svoju obnovu. Sa scijentolozima ili bez njih, znat će sami. Kao što i scijentolozi sada sa sigurnošću mogu znati da Balkan nije tako „siguran zemljopisni prostor“ odakle će se „dalje širiti“.“

Ovo je prvi prilog u kojem se izvještava o negativnim reakcijama na Scijentološku crkvu na Balkanu, koji nije ispao tako lak zalogaj za scijentologe kako su to oni mislili. Sudska zabrana

---

koji su povezani s njihovim odnosom prema plaćanju poreza i tvrdnjama o mogućnostima liječenja medicinskih problema (Beckford, 2003b).

njenog djelovanja u Grčkoj je drugi primjer neuspjeha scijentologa, dok je prvi neuspjeh vezan uz Albaniju u kojoj je kolabirala obnova koju su upropastile male privatne banke, čije je osnivanje u Albaniji potakla Scijentološka crkva. Tim događajima je na Balkanu stvorena negativna interpretacija djelovanja Scijentološke crkve, što se smatra uspjehom ovih prostora.

„*Australski scijentolozi prosvjedovali protiv Kohla*“ naslov je 19. priloga u kojem se izvještava o antinjemačkoj kampanji scijentologa u Australiji (Vjesnik, 07. 05. 1997., AFP/Hina). Prilog ima jednu fotografiju bez teksta na kojoj pred operom u Sydneyu prosvjeduje skupina scijentologa. U tekstu o prosvjedu stoji sljedeće: „Tridesetak pripadnika Scijentološke crkve, od kojih su neki bili u nacističkim odorama, dočekali su njemačkog kancelara Helmuta Kohla u Sydneyu, osuđujući mjere koje je Njemačka uvela protiv te sekte. Članovi australskog ogranka Scijentološke crkve nosili su natpise na kojima je pisalo: „Ne dirajte u našu religiju“, „Je li Njemačka stvarno slobodna zemlja?“.“

Ovaj prilog prikazuje širinu kampanje scijentološke crkve protiv Njemačke, koja se iz SAD-a proširila i u Australiju. Isto tako, njime se pojačava tvrdnja o njenoj organiziranosti i financijskim sredstvima, koje joj omogućuju ovako široko rasprostranjenu aktivnost difamacije njezinih protivnika.

Naslov „*Scijentolozi pripremali smjenu Kohla i Kinkela*“ (Vjesnik, 09. 07. 1997., Ivo Lovrić) u 20. prilogu govori o novim informacijama vezanim uz djelovanje scijentologa u Njemačkoj, odakle su se htjeli proširiti u bivše komunističke zemlje. Jedna je fotografija u prilogu uz tekst pojašnjenja „*Osnivač sekte, američki pisac znanstvene fantastike i pripadnik dijaboličnih krugova: Ron L. Hubbard*“. Novi navodi o scijentologiji u Njemačkoj potječu iz knjige „*Scientology greift an*“ (Scijentologija napada) bivšeg člana sekte i Kohlovog savjetnika Günthera Trägera, koji je istupio iz sekte jer nije mogao izdržati neljudske odnose koji vladaju u njenim strukturama. On je u knjizi opisao nakanu da scijentolozi preuzmu vlast u Njemačkoj smjenom Kohla i ministra vanjskih poslova Kinkela početkom 1990. „Peteročlana radna skupina sekte, tvrdi Träger, u hamburškoj je središnjici detaljno planirala smjenu u okviru koje bi voditeljica düsseldorfskog ogranka sekte naslijedila Kohla, a prva dama frankfurtskih scijentologa preuzela bi dužnost ministra vanjskih poslova umjesto Klause Kinkela. Strategija se, naravno, nije temeljila na demokratskim pravilima, nego je predviđjela vrbovanje moćnih ljudi u njemačkoj politici, među ostalim i ucjenama. Najvažnije oružje bili bi podaci o mogućoj prijašnjoj suradnji s tajnom službom DDR-a Stasijem. ... Najnovija

otkrića bivšeg scijentologa Günthera Trägera zasigurno neće pomoći scijentolozima, nego će još više produbiti nepovjerenje njemačkih političara prema toj sekti.“

U ovom prilogu se širi opis optužnice protiv djelovanja scijentologa u Njemačkoj, s konkretnijim informacijama o načinu njihovog tajnog funkcioniranja, koje je u knjizi objavio njen bivši član, koji nije mogao izdržati neljudske odnose u toj organizaciji, te se odlučio ispovjediti i informirati o njenoj negativnoj djelatnosti u Njemačkoj.

„*Scijentologija priznata kao religija*“ (Vjesnik, 31. 07. 1997., Mirko Galić) naslov je 21. priloga. U njemu se izvještava o presudi francuskog prizivnog suda u Lyonu. U njoj je čelnik scijentološke „crkve“ Jean-Jacques Mazier proglašen suodgovornim za jedno samoubojstvo i financijske malverzacije, ali je slabo kažnjen (tri godine uvjetno i 500 tisuća franaka globe), dok je scijentologija priznata kao religija, iako je francuske vlasti tretiraju kao opasnu sektu. „Sud u Lyonu upustio se u sociološko, a ne samo pravno definiranje pojma religije – da ima jedan „objektivni element – zajednicu ljudi, makar i malu, i jedan „subjektivni element“, zajedničku vjeru. „Nije važno“ – relativizira donekle svoj sud – „je li scijentološka crkva sekta ili religija: sloboda vjere je apsolutna vjera za sve“. ... Sudski, stvar nije završena – državno tužilaštvo iz Lyona traži intervenciju Vrhovnog suda; politički, počinje se zaplitati, predsjednik parlamentarne komisije za sekte Jacques Guyard spori sudu „nadležnost da odlučuje o tome ima li neka organizacija vjerski karakter ili nema“. ... Jedino scijentolozi plješću sudu: u njegovoj presudi vide „ostvarenje sna“ za svoju „crkvu“ i za sve manjinske religije, a „totalni poraz za one koji žele nametnuti jednu religiju za sve“. Presuda iz Lyona je samo prvo poluvrijeme; u drugom se mogu promijeniti i igra i rezultat.“

U ovom prilogu se piše o presudi francuskog suda koja je priznala scijentologiju kao religiju, iako je vlasti tretiraju kao opasnu sektu, što je izazvalo pozitivne reakcije jedino kod scijentologa, dok se suprotstavljanje presudi iščitava iz izjava u političkim, sudskim i pravnim krugovima u Francuskoj.

Nadnaslov „*Šokantna presuda pretvorila kazneni postupak u dokaz uvažavanja*“ i naslov „*„Scijentologija, vjera kao druge*““ 22. priloga govori o presudi suda u Lyonu, koja je u tisku i politici izazvala zabrinutost jer smatraju da je scijentologija opasna sekta u kojoj sljedbenici snose goleme troškove (Novi list, 06. 08. 1997., „La Repubblica“). „Jedna šokantna presuda pretvorila je kazneni postupak u dokaz uvažavanja scientologijske crkve koju mnogi drže opasnom sektom: odgovarajući na pitanje koje nije bilo postavljeno, prizivni sud u Lionu dao je organizaciji neke vrste potvrdu u kojoj se priznaje da je vjera kao sve druge. ... Lionski su

se suci trebali izjasniti o slučaju nekih odgovornih u crkvi. Jedan od njezinih najviših ravnatelja optužen je da je odgovoran za samoubojstvo jednog pristaše i gonjen je zbog nenamjernog ubojstva, prijevare i namjerne prijevare. Na prvoj instanci čovjek je osuđen na tri godine zatvora od čega polovica bezuvjetno, no u prizivu mu je kazna ukinuta. Ostalih pet optuženih osuđeni su na minimalne kazne, devet ih je oslobođeno. Do sada ništa čudnoga. ... Po lionskim sucima, sloboda vjerskog uvjerenja sankcionirana je Deklaracijom o ljudskim pravima i zakonom o odvajanju države i crkve. Hvatajući se te svete istine, suci su otišli i dalje. Potvrđuju da je „uzaludno“ pitati se je li scientologija sekta ili vjera jer je sloboda kulta potpuna i da se vjera može definirati na temelju postojanja zajednice i vjerovanja. Dosljedno tome, scientologijska crkva „može tražiti naslov vjere i u punoj slobodi, u okviru postojećih zakona, razvijati svoje aktivnosti, uključujući i misionarske i prikupljanje pristaša.“ ... Tehnika prikupljanja pristaša ista je kao i u drugim zemljama: poslije plaćanja 100 tisuća franaka, pristaša je pozvan na pročišćenje uz pomoć „elektrometra“, instrumenta koji bi morao odrediti „zone duhovne patnje“. ... Za scientologiju čovjek je „svinja“ zaražena negativnim engramima (znači nesvjesnim sjećanjima na bolna iskustva u prošlosti pa je dakle nesposoban uživati u punom potencijalu). Tehnikom Dianetike se ta sjećanja izvlače na vidjelo i poništavaju pa osoba bude „očišćena“...“

Ovaj prilog prenosi izvještaj La Repubblce o sudskoj presudi, u kojoj su suci priznali da je scijentologija religija koja može slobodno djelovati u Francuskoj, što je izazvalo negativne javne reakcije i prosvjede u Francuskoj.

U 23. prilogu nadnaslov je „*Njemački scijentolozi pod povećalom države*“, a naslov je „*Vjerska ili profitna organizacija*“ (Večernji list, 29. 10. 1997., Anto Janković). Prilog ima jednu fotografiju i tekst „*Na demonstracijama je bila i jedna pripadnica scijentološke crkve u kostimu Kipa slobode*“. Riječ je o novopostavljenom pitanju saveznog upravnog suda u Berlinu u Njemačkoj da li je scijentologija vjerska ili profitna organizacija kako bi se reguliralo njihovo djelovanje i pravni status, te agresivna kampanja scijentologa, svjesnih da bi odlukom suda mogli izgubiti niz poreznih pogodnosti. Višetjedna promidžba scijentologa imala je svoj vrhunac na njihovom prosvjedu u Berlinu, gdje se po policiji skupilo 3000 scijentologa, a prema scijentolozima njih 12.000. „Scijentolozi su demonstrirali za „slobodu vjere i ljudska prava“, ali u Njemačkoj samo rijetki vjeruju da je doista posrijedi vjerska zajednica.“ Da je tome tako, nastavlja autor, potvrđuje i da se statusom scijentologa prije

dvije godine bavio i savezni sud za rad, koji „je došao do zaključka da je riječ o „organizaciji usmjerenj na dobit, koja samo hini da je posrijedi vjerska zajednica“.“

Iz ovog priloga se vidi da je u Njemačkoj ozbiljno uznapredovalo pitanje statusa scijentologa, koje su zadnjih godina postavljali političari i mediji u Njemačkoj. Scijentolozi u svojim nastupima i kampanjama aludiraju na kršenje ljudskih prava i vjerskih sloboda, te koriste simbole iz SAD-a (Kip slobode) uvlačeći SAD u sukob Njemačke i scijentologije, ali i ukazujući na slobode koje imaju u SAD-u.

„*Zaoštrio se američko-njemački spor o gospodarsko-vjerskoj zajednici*“ je nadnaslov, a „*Kinkel u Washingtonu zbog scijentologa*“ naslov 24. priloga (Večernji list, 05. 11. 1997., Anto Janković). Riječ je o prijeporu Njemačke i SAD-a oko Scijentološke crkve, te o novoj rezoluciji vanjskopolitičkog odbora američkog Kongresa u kojem se tvrdi da njemačka vlada diskriminira vjerske zajednice. „– Te tvrdnje nemaju nikakve osnove – izjavio je njemački ministar vanjskih odnosa Klaus Kinkel, dodajući da su „te netočne tvrdnje u suprotnosti s duhom njemačko-američkih odnosa“. ... Kinkel je obznanio da je njemački veleposlanik u Washingtonu Jürgen Chrobog nekoliko puta nudio da pred jednim od domova ili nekim od odbora američkog Kongresa objasni njemačko gledište u vezi sa scijentolozima, ali je to uvijek odbijeno. Kinkela to osobno smeta, pa će danas, prilikom susreta s američkom državnom tajnicom M. Albright i predsjednikom Bilom Clintonom u Washingtonu, osobno pokušati izgladiti stvar. U uspjeh poznavatelji prilika u Washingtonu sumnjaju, jer Amerikanci ne odstupaju od stajališta da je Scijentološka crkva vjerska zajednica, a njemački su sudovi utvrdili da su djelatnosti scijentologa – barem u Njemačkoj – gospodarske naravi.“

Iz priloga se vidi da je sukob Njemačke i scijentologa doveo do uključivanja SAD-a u raspravu, koja se usidrila u kontekst kršenja ljudskih i vjerskih prava. Tu priču nametnuli su scijentolozi u kampanjama u SAD-u, Australiji, Njemačkoj i drugdje. Temeljni spor je pravno poimanje scijentologa u Njemačkoj i SAD-u. Nijemci ih smještaju među profitne organizacije koje su podložne plaćanju poreza, dok ih Amerikanci smješta među vjerske zajednice koje su izuzete od plaćanja poreza.

„*Zbog scijentologa zakomplicirali se odnosi Njemačke i SAD-a*“ naslov je 25. priloga (Vjesnik, 13. 11. 1997., Carl Gustaf Ströhm). U prilogu je jedna fotografija i tekst „*Njemački scijentolozi prosvjedovali u Berlinu: „Vjerska snošljivost. Sada!*““. Autor u tekstu sumira stavove Njemačke i scijentologa u njihovom sporu. Scijentološka crkva je za Njemačku opasna i gotovo zločinačka organizacija, odnosno opasna sekta koju je potrebno nadzirati.

Scijentološka crkva u protunapadu tvrdi da se njemačke vlasti služe nacionalsocijalističkim metodama te da je njihov položaj sličan položaju židova u tom njemačkom razdoblju. Isto tako, naglašava da je ovaj slučaj povezan s SAD-om, gdje je i nastala scijentologija koja ima veliki utjecaj u javnom životu, i njihovim shvaćanjem sloboda. „Sve bi to možda ostalo njemačkom unutarnjom raspravom, da nema američke pozadine. Naime, matična Scijentološka crkva u Sjedinjenim Državama organizirala je svoje lobiste. ... Ali, spor time nije bio završen. Scijentolozi imaju nemali utjecaj u američkom javnom životu. Njihovi su ljudi uspjeli nagovoriti i američki parlament da problem vjerskih sloboda u Njemačkoj stavi na dnevni red. ... Protunjemačkoj kampanji scijentologa u međuvremenu su se pridružile brojne crkve i sekte u Americi – od baptista do različitih slobodnih evangeličkih crkava i organizacija. ... Još je jedan čudan aspekt: Amerika kao „najslobodnija zemlja svijeta“ tolerira i organizacije ili grupe koje u mnogim europskim zemljama smatraju nezakonitima ili opasnima.“

Ovdje je naglašen utjecaj scijentologa u javnom životu SAD-a, ali i temeljna razlika SAD-a i Njemačke, kao primjera europske zemlje, u odnosu prema slobodi. Tako SAD tolerira brojne organizacije ili grupe koje Europa pokušava kontrolirati ili zabraniti.

„Kinkel: Američki kongresmeni premalo znaju o scijentolozima u Njemačkoj“ je naslov 26. priloga (Vjesnik, 13. 11. 1997., Hina) u kojem se prenosi izjava njemačkog ministra vanjskih poslova Klausa Kinkela o pokretanju informativne kampanje o Scijentološkoj crkvi u Njemačkoj za američke kongresmene, žaleći da slabo poznaju njena stajališta u Njemačkoj. „Najavio je „pokretanje kampanje putem njemačkog veleposlanstva i medija“, u kojoj će objasniti što ona zapravo jest. Izražavajući želju da se „pogrešni podaci o vjerskim manjinama više ne ponove“, Kinkel nije kritizirao vladu Sjedinjenih Država, koja nije uputila nikakav prigovor Njemačkoj o načinu tretiranja scijentologa. U nedjelju je Predstavnički dom američkog kongresa s 318 glasova (spram 101) odbacio prijedlog kojim se Njemačka osuđuje za „diskriminaciju“ vjerskih manjina, posebice scijentologa.“

Iz ovog priloga se vidi da se Njemačka odlučila na novi korak u debati o položaju scijentologa u Njemačkoj. Nakon što su odlučili ne reagirati na antinjemačku kampanju i pritisak scijentologa u SAD-u ta je rasprava došla do američkog Kongresa, te su sada spremni krenuti u informativnu kampanju o Scijentološkoj crkvi u Njemačkoj, kako bi popravili odnose sa SAD-om.

„Posebno izdanje: Scijentološka crkva i njezini protivnici – rat na „mreži““ je nadnaslov, a „Vjernici isprana mozga“ je naslov 27. priloga (Slobodna Dalmacija, 05. 12. 1997., Tamara Špehar). U prilogu su tri fotografije (1. „Lafayette Ron Hubbard: osnivač sekte“, 2. „Sjedište Scijentološke crkve u Washingtonu: neka vas skromni izgled ne zavara. Crkva ima puno novca“, 3. „Prosvjedi protiv scijentologa u Njemačkoj“) i jedan okvir („Slavni“). U prilogu se opisuje Scijentološka crkva kao jedna od najraširenijih i najkontroverznijih pokreta, te se navode osnovne istine Scijentološke crkve. Prema scijentolozima, „čovjek je besmrtno duhovno biće, a njegova iskustva nadilaze jedan ljudski vijek. Ljudske su sposobnosti neograničene čak i kada nisu realizirane. Čovjekov duhovni spas ovisi o njemu samom i postignuću bratstva u svemiru. Dijanetiku čini niz metoda kojima se omogućuje nadvladavanje ograničenja, poboljšanje materijalnih uvjeta života te uspinjanje na višu duhovnu razinu. Prema Hubbardu čovjek je biće sastavljeno od tri dijela: *thetan*, um i tijelo. Thetan je ono što upotrebljava um kako bi animirao tijelo. Um je dvodijelni: analitički i reaktivni, a reaktivni je um izvor mnogih ljudskih nevolja i psihosomatskih bolesti budući da u podsvijest pohranjuje stresne situacije. Pojednostavljeno rečeno, scijentologija nizom intervjua između „pacijenta“ i „auditora“ pomaže osobi da očisti svoj reaktivni um te na stadiju čistoće bude oslobođena psihosomatskih tegoba, kreativnija, samosvjesnija i spremna za daljnji duhovni rad. Metode djelovanja na višem stupnju svijesti strogo su povjerljive i jedan su od razloga divljega rata između scijentologa i internetovaca, ali i razlaza unutar Crkve.“ U Scijentološkoj crkvi ima i puno poznatih osoba. U okviru je popis slavnih koji jesu ili su bili povezani sa scijentologijom (Candice Bergen, Sonny Bono, William Borroughs, Chick Corea, Tom Cruise, Mimi Rogers, Cher, Robert Dole, Nicole Kidman, Henry Kissinger, Charles Manson, Demi Moore, George Orwell, Brad Pitt, Roman Polanski, Frank Sinatra, Sharon Stone, John Travolta, Oliver Stone, Larry King). Unatoč tolikom broju poznatih, sekta se suočava s brojnim protivnicima njihovog učenja. Nastavlja se s opisom rata na internetu. „Predigra rata na Webu događa se krajem 1991. kada je Scott Goehring utemeljio skupinu za diskusiju i čavrljanje Alt. religion. scientology. ... U prosincu 1994. iznenada su s Alt. religiousa poruke počele tajanstveno nestajati. Nakon nekog vremena otkriven je tzv. *program Lazarus* kojim su scijentolozi u „dogovoru“ s majstorima hakerima slali poruke na neke bezvezne adrese, tako da se njihov sadržaj jednostavno izgubio. ... U međuvremenu je Dennis Erlich, bivši scientološki veteran iz Virginije, na Netu objavio dio tajnog učenja Crkve. Scijentolozi su uzvratili tužbom... Optužen je za krađu i objavljivanje bez autorskih prava. ... No, milijunski Web auditorij bilo je nemoguće zaustaviti.“ Autorica

nastavlja da su scijentolozi suočeni s općim europskim nepovjerenjem, te izdvaja nekoliko stranica na internetu koje pružaju informacije o scijentologiji. Jedna od njih pruža optužbe bivših članova „za neoriginalnost, lažnu mistiku, pranje mozga, perfidno djelovanje na emocije i slobodnu volju vjernika, rasistički stav prema nevjernicima, bezobziran rat s ekskomuniciranim u kojemu je dopušteno sve, čak i potpuno uništenje... Inače, Hubbardovo je često citirano načelo: Napad je najbolja obrana. Kažu da je scijentolozima dopušteno, čak i uputno služiti se lažima te u tu svrhu organiziraju posebne tečajeve. Cijene njihovih tečajeva zna biti i više od 10.000 dolara.“

Ovaj prilog govori o scijentološkoj crkvi i njezinim protivnicima, koji na internetu vode informacijski rat upotrebljavajući sve dostupne tehnološke inovacije. Scijentologija ipak nije uspjela zaustaviti protok informacija koje joj ne idu u prilog, te se u prilogu predstavljaju vjerovanja scijentologa i kritike protivnika scijentologije⁶⁰ koje su dostupne na internetu.

U 28. prilogu nadnaslov je „*Njemačka ponovno uznemirena zbog djelovanja scijentologa*“, a naslov je „*Tajna služba za ekstremističke ciljeve*“ (Večernji list, 10. 04. 1998., A.J.). U prilogu se izvještava o jednoj organizaciji unutar Scijentološke crkve koja pobuđuje interes, a riječ je o „Uredu za specijalne poslove“ scijentološke udruge, koji djeluje od 1959. „Njemačka služba državne sigurnosti utvrdila je da scijentološka udruga posjeduje snažnu tajnu službu namijenjenu postizanju ekstremističkih i totalitarnih ciljeva, rekao je jučer hamburški senator Harmuth Wrocklage. ... Istraga je ponovno potvrdila da scijentološka udruga nije nikakva crkva nego „multinacionalni, strogo hijerarhijski organiziran i totalitarno usmjeren psihokoncern“. Tajna služba scijentološke udruge, prema senatorovim riječima, izraz je protuustavnih težnji ove organizacije.“ Pritom, nastavlja autor, u Švicarskoj je uhićen njemački službenik Zemaljskog ureda za zaštitu državnog poretka, te je pod istragom zbog političke špijunaže. Jedna Švicarka trebala mu je pružiti informacije o scijentološkoj udruzi, jer želi podržati rad tog njemačkog ureda, dok u Švicarskoj premalo čine protiv scijentologije.

U ovom prilogu se izvještava o novim informacijama koje njemačke službe prikupljaju o djelovanju scijentologa. Ova udruga ima svoju tajnu službu („Ured za specijalne poslove“),

---

⁶⁰ Nasilnost Scijentološke crkve povezana je s njenom strukturom i organizacijom, koje uključuju autoritarne elemente. Sociolog Christopher Partridge (2004: 26) koristi Wallisovo djelo *The Road to Freedom* i opisuje razvoj Scijentološke crkve od tzv. klijentističkog kulta Starka i Bainbridgea do sekte s autoritarnom epistemologijom, koja isključuje one koji osporavaju njena centralna učenja i autoritet L. Ron Hubbarda. Kao što se vidi u prilogima, problematično djelovanje scijentologije u Njemačkoj u javnosti se upravo vezalo uz njihovu autoritarnost i totalitarnost.

koja dokazuje da njihove namjere nisu nimalo pozitivne, već da teže ekstremističkim i totalitarnim ciljevima.

Nadnaslov *„Johannes Silli, izvršni direktor bečkog Celebrity centra, sastavnog dijela Scijentološke crkve u Austriji, objašnjava zasade religije koja je naišla na veliki otpor u Njemačkoj i nekim drugim europskim zemljama, dok je jako popularna među hollywoodskim zvijezdama“* i naslov *„Scijentološkoj crkvi novac je važan kao i svima u zapadnom svijetu!“*

29. priloga (Slobodna Dalmacija, 01. 05. 1998., Tihomir Dujmović) izražavaju problem koji se otpočetka veže uz scijentologe (novac), iako prikazuje puno šire scijentologiju kroz intervju s istaknutijim članom scijentologije iz Austrije. U prilogu se nalaze tri fotografije (1. *„Johannes Silli (desno) s našim novinarom“*, 2. *„Znak Scijentološke crkve“*, 3. *„Helmut Kohl očito ne razumije pozitivne elemente naše Crkve – kaže Silli“*). Kao razlog za intervju, u uvodnom dijelu autor kaže da na „pitanje što je to Scijentološka crkva u Hrvatskoj nije moguće dobiti odgovor jer se ovdje o njima ne zna baš ništa, a svi novinski tekstovi prepisani su iz stranog tiska. ... Neslužbeno smo doznali da se do kraja godine planira pojaviti u Hrvatskoj. Stoga smo...pokušali neke nedoumice razriješiti u razgovoru s Johannesom Sillijem, izvršnim direktorom Celebrity centra Beč, koji je sastavni dio Scijentološke crkve u Austriji.“ Stoga postavlja pitanje što je scijentologija, na koji način djeluje, što joj je cilj i kako se razlikuje od dominantnih Crkvi: „- Riječ je o vjerskom pokretu. Scijentologija je „scientific“ i „logic“, dakle znanje o znanju, odnosno znati kako znati ili bolje naučiti kako znati i u tom smislu se obraća ljudskom duhu, odnosno ljudskoj duši. ... Svaki čovjek ima nekih ambicija, želja i planova i ako se na tog čovjeka primjene scijentološke metode i učenja, dogodit će se to da će mu porasti sposobnost rješavanja svih životnih situacija. ... Radi se dakle o tome da omogućite čovjeku da se konfrontira s problemima koji su ga maltretirali u prošlosti, da te probleme razriješi i oni ga više ne opterećuju. ... Za to postoje posebno uvježbane, trenirane osobe unutar Scijentološke crkve koje su uvježbane da pomognu ljudima da uoče probleme s kojima se nisu mogli ili znali suočiti. ... Scijentološke metode pomažu ljudima da se tih engrama oslobode. Kad se osoba koja je prošla čišćenje oslobodi tih negativnih utjecaja iz svoje prošlosti, kako bi u potpunosti mogla živjeti u sadašnjosti, tada će se nositi sa životom bez opterećenja prošlosti. ... Mi konkretnim ljudima pomažemo da riješe konkretne probleme u životu. Rekao bih da mi ukazujemo čovjeku da on sam pronađe najbolja rješenja za svoje probleme, a ne idemo za tim da mu sami nudimo konkretna rješenja.“ Na pitanje o trajanju procesa čišćenja i financijskim izdacima za iste, kao i za dojam da im je materijalno vrlo visoko među prioritetima Silli, uz okolišanje o cijeni auditiranja,

odgovara: „- Radi se o stotinama sati, a za prosječnu osobu je potrebno „auditiranje“, kako zovemo taj proces, između 250 i 350 sati. ... To zavisi od zemlje do zemlje u kojima djelujemo. U Austriji bi to moglo stajati i oko 100 tisuća šilinga. ... Novac ima prioritet svuda u zapadnom svijetu i to nismo mi izmislili. Da bismo mogli uopće funkcionirati, održavati seminare, podučavati ljude, moramo plaćati prostorije u kojima djelujemo i slične troškove. ... Radi se o tome da mi nemamo prihode kao druge Crkve.“ Osim ovih pitanja javila su se i pitanja o organizaciji, odnosno o prisutnosti svjetski poznatih osoba kao članova, hijerarhiji, te osnivaču Ron Hubbard, na što Silli odgovara: „- Naše je članstvo u tom smislu raznoliko i njega čine i radnici na pokretnim trakama i glumačke svjetske zvijezde. Budući se u ovom materijalnom svijetu obraćamo ljudskoj duhovnosti, onda zacijelo oni ljudi koji imaju jače sklonosti prema duhovnom, koji su umjetnici, jasnije čuju našu poruku. ... Crkva je organizirana u nekoliko individualnih korporacija, a na vjerskoj razini imamo Scijentološku crkvu koja nas opskrbljuje informacijama. Hijerarhija postoji u smislu da se osigurava kontrola nad time da svaki zasebni dio crkve propovijeda scijentologiju po istim standardima, po istim životnim načelima. U tom smislu je važno da tekstovi Rona Hubbarda ne doživljavaju nikakve promijene, da se izučavaju baš onako kako su napisani.“ Na kraju postavljena su i pitanja oko problema koje scijentologija doživljava u Europi, i posebno Njemačkoj zbog istraga. „- Mi se držimo zakona svake zemlje u kojoj djelujemo i mi plaćamo poreze. Scijentologija je godinama bila pod istragom u Njemačkoj i nikada nije bilo ništa pronađeno što bi se moglo iskoristiti protiv Scijentološke crkve. ... Vjerojatno je bilo sumnjivo to što smo pozvali ljude da misle svojom glavom... Očito se to nije svidjelo njemačkim političarima. Naime, mi nemamo problema s njemačkim narodom već s vlašću. ... Tako velike probleme imamo samo u Njemačkoj. U drugim državama su proučavali scijentologiju i vidjeli su da se radi o pozitivnom utjecaju na čitavo društvo. Primjerice, u Americi smo vrlo dobro prihvaćeni.“

U ovom prilogu prvi puta je intervjuiran jedan istaknutiji pripadnik Scijentološke crkve iz Austrije, koji je neformalno rekao da se spremaju pojaviti u Hrvatskoj. Stoga se u intervjuu pojavljuju pitanja kojima se prezentira vjerovanje, metode i organizacija scijentologa, te naglašavaju glavni problemi s kojima se susreće danas (optužbe da joj je financijsku moć prioritet, i sukob s političarima u Njemačkoj).

„*EU zabrinuta: Sekte i kultove staviti pod strogi nadzor*“ naslov je 30. priloga (Vjesnik, 16. 07. 1998., R.I.). U njemu se izvještava da je Vijeće ministara EU predložilo da se razne sekte

i kultovi stave pod strogi nadzor, na osnovi parlamentarnog izvješća koje tvrdi da se sve više ljudi uključuje u njih i da oni mogu ugroziti njihovo fizičko i psihičko zdravlje, te javnu sigurnost. „U izvještaju se ne zahtjeva zabrana djelovanja sekti, ali se upozorava da se dovoljno ne koriste sva zakonom dopuštena sredstva kojima bi se njihovo djelovanje dovelo u red. Razlog takvoj poplavi sekti i kultova europski parlamentarci traže u „duhovnoj krizi“ modernog društva. ... Kultovi nude privlačniju alternativu duhovnom životu, no njihovo djelovanje može biti pogubno za zdravlje, poglavito mladih ljudi, koji su njihova najčešća „meta“. Poseban je problem nedostatak informacija o takvim zajednicama, pa upravo stoga EU želi informirati javnost o djelovanju i ideologiji kultova. Osim toga, svatko tko želi napustiti takvu zajednicu mora dobiti svu potrebnu pomoć, stoji u izvještaju.“ Autor podsjeća na dosadašnje primjere kontrole rada sekti, koji su zbog uključenosti scijentologa našli na udaru SAD-a – na njemački primjer izvještaja o sektama koji izražava potrebu nadzora, te na švedski primjer sudske presude: „Izvještaj je, međutim, zadobio međunarodnu pozornost zbog činjenice da su njemački parlamentarci odbili priznati Scijentološkoj crkvi status religije ili vjerske zajednice. Scijentolozi su tako proglašeni političkim pokretom koji bi mogao čak i protuustavno djelovati. ... Na udaru kritika našla se nedavno i Švedska. Tamo je, doduše, svega nekoliko dana bila na snazi presuda da svatko tko želi može pogledati najsvetiju scijentološku knjigu, koja je inače za većinu članova te sekte nedostupna.“

Iz ovog priloga se da zaključiti da je u EU prisutna politička inicijativa koja izražava potrebu strogog nadzora sekti i kultova zbog čuvanja psiho-fizičkog zdravlja pojedinaca (poseban naglasak je na djeci) i javne sigurnosti. Tu se kao glavni primjer prezentira scijentologija. Ona je primjer dijela ranijih pokušaja nadzora u Njemačkoj i Švedskoj, koji su prouzročili žestoke prosvjede scijentologa i SAD-a. Čini se, ipak, da EU kao cjelina razmatra načine uklanjanja problematičnih aspekata djelovanja sekti i kultova, bez obzira na spomenute diplomatske poteškoće koje su se javile na primjeru Scijentološke crkve.

Naslov „*Scijentolozi se infiltrirali i u švicarski državni aparat*“ i podnaslov „*Švicarska vlada oklijeva s akcijom protiv njih, poučena s „njemačkim iskustvom*““ 31. priloga izvještava o sličnoj situaciji Švicarske i Njemačke, s obzirom na prijedlog o nadzoru aktivnosti Scijentološke crkve, iako postoji i razlika u odluci (Vjesnik, 03. 09. 1998., Vinka Drezga). „Zabrinuta zbog aktivnosti scijentološke crkve u Švicarskoj, švicarska vlada već neko vrijeme razmišlja o tome treba li švicarske scijentologe staviti pod nadzor. Postoje, naime, pokazatelji da scijentolozi, inače vrlo utjecajni u visokim gospodarskim i političkim krugovima u

Švicarskoj špijuniraju svoje političke oponente. Drugim riječima, scijentolozi – ako se indicije pokažu točnima – predstavlja ozbiljnu prijetnju sigurnosnom stanju Konfederacije.“ Vlada je tražila posebnu studiju o scijentolozima od Saveznog odjela za pravosuđe i policiju, nastavlja se u prilogu, a u izvještaju stoji da „zasad nema potrebe posebno nadzirati pripadnike scijentološke sekte. Bolje je pričekati određeno vrijeme i tu osjetljivu problematiku još jednom preispitati“, a navodi i „podatak da „sekta“ funkcionira po načelima totalitarnog sustava, te da raspolaže ogromnim financijskim sredstvima i svojevrsnom obavještajnom službom: Uredom za posebna pitanja (OSA). ... Bez obzira na sve to, švicarske se vlasti još nisu odlučile na oštiri stav spram moćne Scijentološke crkve. Da to može biti kontraproduktivno, svjedoči i prošlogodišnji diplomatski skandal sa SAD-om koji je potaknula Njemačka kada se odlučila zabraniti djelovanje scijentologa. Taj je primjer najbolje potvrdio koliko je ta vjerska skupina tvrd orah. ... Nije stoga čudno da švicarska vlada oklijeva uhvatiti se u koštac s tom, kako je nazivaju, „vjerskom sektom“.“

Ovaj prilog pokazuje koliko je u EU djelatnost Scijentološke crkve dovedena u znak pitanja i koliko se problematizira njena financijska i politička moć i utjecaj u državi. Švicarska vlada je, kao i njemačka, zatražila izvješće o njihovom djelovanju, a izvještaji su gotovo istovjetni. Ipak, reakcija švicarskih vlasti bila umjerenija od one u Njemačkoj, a ta je reakcija povezana s njemačkim iskustvom političkog i diplomatskog pritiska SAD-a, od kuda i potječe Scijentološka crkva.

„*Scijentološka crkva pred američkim sudom*“ naslov je 32. priloga (Vjesnik, 18. 11. 1998., Vinka Drezga). U njemu se izvještava o pokretanju optužnice državnog tužitelja Floride protiv nekolicine članova te crkve. Oni su nebrigom prouzročili smrt 36 godišnje psihički rastrojene scijentologinje koja je preminula prije tri godine u njihovom hotelu na Floridi, jer scijentologija ne dopušta psihijatrijsko liječenje svojim članovima. „Taj će se proces zbog nemara i nespodobivoga liječničkog tretmana, po svemu sudeći, naći pred sudom idućeg ljeta. Te su tužbe, dakako, uznemirile pripadnike te crkve, inače izrazito bogate i politički utjecajne u SAD-u. ... Dokaže li im se odgovornost za smrt Lise McPherson, bit će to veliki udarac za Scijentološku crkvu, koja, po nekim procjenama, broji osam milijuna članova. To bi im ujedno bilo drugo kazneno djelo u koje su umiješani američki scijentolozi.“

Ovaj prilog pokazuje da se i u SAD-u dižu optužnice protiv scijentologa, a i doprinosi rušenju njene vjerodostojnosti u javnosti, ako već ne među njezinim članovima. To je i dodatan vjetar u leđa nastojanjima kontrole i nadzora scijentologa u EU.

U drugom razdoblju, od 1999. do 2006. godine, drastično je pao broj priloga koji su se bavili Scijentološkom crkvom u dnevnim novinama, a riječ je o pet priloga. U jednom je riječ o uključenosti scijentologije u popularnu kulturu, te ogranku za poznate i slavne članove. Kontrola i zabrana djelovanja scijentologa u Rusiji i Francuskoj nastavak je negativne prezentacije djelovanja Scijentološke crkve. U ovom razdoblju se konkretnije istražuje njihovo djelovanje i pojavljivanje u Hrvatskoj, koje je popraćeno izjavama osnivatelja Scijentološke crkve u Hrvatskoj. One idu u smjeru normalizacije pojavljivanja scijentologije u Hrvatskoj, uz veći interes za vrijednosti i učenja scijentologa.

„*Rusi traže zabranu Jehovinih svjedoka*“ naslov je 33. priloga (Vjesnik, 28. 02. 1999., Alen Galović). U njemu se izvještava o odnosu Rusije i Ruske pravoslavne crkve prema drugim vjerskim zajednicama i sektama. Riječ je o želji za većom kontrolom i nadzorom tih zajednica. U prilogu se najviše spominje odnos prema Scijentološkoj crkvi, a manje prema „Društvu otvorenog kršćanstva“, Pentekostalnoj crkvi i Jehovinim svjedocima (koji su u naslovu priloga). „Ruska policija zaplijenila je dokumente Scijentološke crkve u Moskvi, a objavljeni su i istražni razgovori s njezinim čelnicima. Kako su u petak javili Reuters i AP, to je samo posljednja od brojnih akcija koje ruske vlasti provode protiv religijskih grupa u Rusiji. Porezna policija i druge sigurnosne službe zaplijenile su scijentološke materijale u četvrtak, a u petak su se vratile na razgovore sa scijentolozima... Premda su porezni službenici izjavili da istražuju samo financijske makinacije, scijentolozi tvrde da je riječ o političkom pritisku. „Grubost i sila su se osjećali u zraku kad su policajci upali u naše prostorije. Sad je jasno da je Rusija još uvijek daleko od ljudskih prava i slobode mišljenja i izražavanja“, izjavio je Aleksej Dančenkov, scijentološki glasnogovornik.“ Autor konstatira i da su svjetske agencija o ovakvim akcijama ruskih vlasti izvijestile tek nakon pritiska na scijentologe. „Prije godinu dana tadašnji je vršitelj dužnosti ruskog premijera Sergej Kirilenko bio optuživan da je 1995., dok je bio na čelu jedne banke, pohađao jednotjedni seminar scijentologije, a slične je seminare navodno organizirao i za druge bankovne dužnosnike. O kontroverznim scijentolozima raspravljalo se i u Dumi, a Kiriljenko je kasnije demantirao to pisanje njemačkog dnevnika Berliner Zeitunga, priznavši da su na seminare ipak išli neki dužnosnici banke. Ruski stručnjak za scijentologiju Jevgenij Volkov izjavio je njemačkom dnevniku da je „Kiriljenko pohađao scijentološki Hubbard College“ u Nižnjem Novgorodu u studentskim danima, osamdesetih godina. Volkov je rekao da se Kiriljenko želio uvjeriti kako su „scijentolozi opasna skupina“. Aleksandar Dvorkin, stručnjak Ruske pravoslavne crkve za sekte, izjavio je prošle godine da je vidio videosnimku na kojoj „više ruskih dužnosnika“,

uključujući i tadašnjeg zamjenika premijera Borisa Nemcova, prima diplomu koledža Hubbard.“

Ovaj prilog oslikava raspravu o položaju vjerskih zajednica u Rusiji, a pogotovo položaj scijentologa, koji su i u Rusiji infiltrirani u političkim i gospodarskim strukturama. Zbog toga su i ruske vlasti poduzele istražne radnje kako bi utvrdili postojanje nepravilnosti u financiranju scijentologa, koji su i u ovom slučaju upozorili da je u Rusiji riječ o nepoštivanju ljudskih prava i slobode mišljenja.

„*Kontroverzna Scijentološka crkva kreće u osvajanje Hrvatske*“ naslov je 34. priloga (Vjesnik, 24. 12. 1999., I.U.). U njemu se izvještava: „Jedna od najkontroverznijih vjerskih zajednica u svijetu – Scijentološka crkva, počela je širiti svoju djelatnost u Hrvatskoj. Prije nekoliko je tjedana u nas objavljena knjiga „Dijanetika“, Rona Hubbarda, osnivača scijentološkog pokreta. Nakon predstavljanja knjige, u zemlji su se počela održavati i predavanja, koja bi, čini se, trebala biti temeljem za osnivanje scijentološke crkve u Hrvatskoj. ... Odskočna daska za prodor scijentologa u našu zemlju jest Mađarska. Potvrdio je to za Nedjeljni i Jure Nanuk, pastor Scijentološke crkve. ... „Zasad su reakcije u Hrvatskoj veoma povoljne, te ne postoji razlog da se, u dogledno vrijeme, scijentološke misije ne počnu osnivati“, izjavio je Nanuk. Nanuk opovrgava teze, koje se sve češće pojavljuju u Europi, da je scijentologija zapravo sekta koja od svojih članova ubire novac. Upravo je činjenica da Crkva uzima donacije svojih članova izazvala najburnije reakcije vlada mnogih zemalja. No, Jure Nanuk tvrdi da u tome nema ničeg neobičnog, da o donacijama ne ovisi pripadnost Crkvi, te da svatko može biti vjernik, čak i ako ne uplaćuje nikakav novac.“

Ovaj prilog prvi put govori o konkretnim aktivnostima koje se u okviru scijentologije provode u Hrvatskoj, a pastor Nanuk naglašava dobre reakcije u Hrvatskoj i osnivanje misije, a da novac ne predstavlja osnovu za pripadnost Scijentološkoj crkvi.

U 35. prilogu je nadnaslov „*U Francuskoj Povjerenstvo za borbu protiv sekta pooštrava zakon protiv najopasnijih sljedbi*“, dok je naslov „*Zabraniti scijentologe i Hram sunca*“ (Večernji list, 18. 02. 2000., si). U njemu se govori o pozornosti francuske javnosti usmjerenoj prema sektama, nakon izvještaja Alaina Viviena, predsjednika Međuresornog povjerenstva za borbu protiv sekti, u kojem se predlaže ukidanje najopasnijih sekti za društveni poredak. Povjerenstvo nije „predložilo donošenje novog i specifičnog zakona koji bi regulirao djelatnosti brojnih sekti u Francuskoj, ali je zatražio oštriju i dosljedniju primjenu postojećih zakona kojima se sankcionira djelatnost za državu opasnih pokreta. Kao krajnju

mjeru, Povjerenstvo predlaže zabranu najopasnijih sljedbi, ponajprije Scijentološke crkve i Hrama Sunca. ... Za MILS, sekta je „udruga totalitarne strukture koja se deklarira ili ne kao religiozna, ponašanje koje nosi u sebi opasnost za socijalnu ravnotežu te ugrožava ljudska prava“. To, dakako, ponajprije vrijedi za „apsolutne seke“ poput Scijentološke crkve, totalitarne i antidemokratske tvorevine. Njih treba, predlaže MILS, „razblažiti, odnosno dokinuti“. Na drugom su mjestu sekte s kojima je ipak moguć dijalog i dogovor (Jehovini svjedoci), a na trećem su različiti religiozni pokreti (New Age, npr.), koje društvo treba samo dobro kontrolirati. ... Scijentolozi su prijedlog nazvali antidemokratskim, te ga optužili da stvara atmosferu progona i paranoje... I dva su sindikata sudaca (jedan lijevi, drugi desni) kritizirala MILS-ov prijedlog. Povod je tomu ponajprije Vivienovo nastojanje da se aktivira zakon iz 1936., koji je donesen kako bi se spriječilo djelovanje fašističkih grupacija. MILS se sada mora obraniti od optužaba da želi zabraniti vjerski pluralizam.“

U prilogu se prikazuje situacija u Francuskoj o kontroli ili zabrani vjerskih skupina, u kojoj se naglašava problem kršenja ljudskih prava i religijskog pluralizma. Kao najopasnije sekte se pojavljuju Scijentološka crkva i Hram Sunca, koji je punio novinske stupce masovnim samoubojstvom članova u Švicarskoj i Kanadi.

U 36. prilogu nadnaslov je „*Scijentološka crkva osnovala posebni ogranak za brigu o potrebama slavnih*“, a naslov je „*Pomoć koja ima svoju cijenu*“ (Novi list, 31. 07. 2001., F.S.). Uz prilog se pojavljuju tri fotografije i tekstovi „*Film „bojno polje Zemlja“ adaptacija je romana osnivača scijentologije, L. Rona Hubbarda*“, te „*Tom Cruise i John Travolta sljedbenici su scijentologije, vjerskog pokreta osnovanog prije pola stoljeća*“. Riječ je o Scijentološkoj crkvi i poznatim javnim osobama kao njenim članovima. „Scijentološka crkva je osnovala i posebni ogranak za brigu o potrebama slavnih – Celebrity Center, koji se sastoji od lanaca klubova, gdje glumci mogu doći radi savjetovanja o vođenju karijere, što im scijentolozi skupo naplaćuju. ... Film „Bojno polje Zemlja“ ponovno je aktualizirao taj pokret, a razlog nije samo njegov glavni glumac – Travolta – nego i činjenica da je riječ o adaptaciji romana osnivača scijentologije, L. Rona Hubbarda. ... Glumeći u ovom filmu, svoju je 25-godišnju vjernost scijentološkoj crkvi dokazao i John Travolta, koji je ulogu trimetarskog aliena Terla odradio za honorar drastično manji od njegovih standardnih 20 milijuna dolara, a u projekt se uključio i kao koproducent. ... A svaki taj tretman – koji se sprovodi u Celebrity Centerima razasutim po Los Angelesu – košta. I to svaki daljnji stupanj „prosvjetljenja“ sve više.“ Autor priloga koristi film „Bojno polje zemlja“, po romanu

osnivača scijentologije Rona Hubbarda, u kojem za znatno niži honorar glumi John Travolta, pripadnik scijentologije, kako bi ukazao da i bogate zvijezde plaćaju veliku cijenu Celebrity centrima u Los Angelesu, kako bi se „prosvijetlili“.

U prilogu se oslikava povezanost scijentologije i masovnih medija. Priča o Celebrity centrima u Kaliforniji i glumcima koji tamo odlaze povezana je s intervjuom u Celebrity centru scijentologije u Austriji, iz kojeg je najavljen dolazak Scijentološke crkve u Hrvatsku. Javnost smatra da je Scijentološkoj crkvi glavni cilj financijska i politička moć, a oni se isprepliću u filmu, kao dijelu popularne kulture i masovnih medija.

U zadnjem (37.) prilogu nadnaslov je *„Nakon svjetskog puta od trnja do zvijezda Scijentološka crkva se korijeni u Hrvatskoj“*, a naslov *„Svatko sam dolazi do Boga“* (Slobodna Dalmacija, 18. 12. 2001., Marijana Cvrtila). Prilog ima tri fotografije (1. *„Jura Nanuk, utemeljitelj Misije Scijentološke crkve u Zagrebu: Prije susreta sa scijentologijom bio sam ateist“*, 2. *„Tom Cruise“*, 3. *„John Travolta“*) i četiri okvira (1. *„Očeva smrt“*, 2. *„Besmrtna duša“*, 3. *„Progon u Njemačkoj“*, 4. *„Članstvo u dolarima“*). U okvirima se informira o životu i učenju osnivača scijentologije, nedavnim problemima koje su doživjeli, te o cijeni koju se plaća za članstvo u Međunarodnoj udruzi scijentologa, koja financira rad crkve, iako scijentolog ne mora nužno biti njihov član. Riječ je o razgovoru sa samostalnim pastorom Jurom Nanukom o razvoju i organizaciji Scijentološke crkve u Hrvatskoj, seminarima i radu s kriminalcima i ovisnicima, te o napadima kojima je scijentologija izložena. „Tajnovita i opasna, kako je zbog navedenog često predstavljana, scijentologija je i u Hrvatskoj našla svoje oduševljene sljedbenike. Juraj Nanuk, 33-godišnjak koji i sam dolazi iz svijeta hrvatskih medija (bio je dugogodišnji novinski fotograf), danas je samostalni pastor Scijentološke crkve u Hrvatskoj, i utemeljitelj Misije Scijentološke crkve koja se nalazi u Zagrebu u Zvonimirovoj1. Nanuk trenutačno živi u Budimpešti, gdje je zamjenik direktora Ureda za službene poslove crkve, odnosno za odnose s javnošću, medije, pravne stvari i humanitarne projekte. Prije no što sam došao u dodir sa scijentologijom bio sam ateist, no susret sa scijentologijom probudio mi je poštovanje i interes za religiju općenito – kaže Nanuk koji se s ovim naukom sreo prvi put 1993. u Hamburgu prigodom službenog puta, nakon iskustava sa brojnim hrvatskim ratištima koja je prošao kao fotograf novinske agencije Reuters za koju je tada radio. Kada sam završio nekoliko scijentoloških tečajeva, shvatio sam koliko mi je to promijenilo život. Rekao sam tada, želio bih tako nešto imati i u Zagrebu – govori Nanuk o počecima nastajanja Scijentološke crkve u Hrvatskoj koja je u nas, prije nešto više od godinu

dana, registrirana kao vjerska zajednica pod punim imenom Scijentološka crkva Misija Zagreb, Dijanetički centar. ... Među počecima širenja ideja te crkve u Hrvatskoj spominje se i predavanje o Dijanetici na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Hubbardova knjiga „Dijanetika“, koja se smatra središnjom knjigom scijentološke religije, u nas je prevedena 1999. godine. Do danas je seminare i predavanja koje su u Hrvatskoj organizirali scijentolozi prošlo oko tisuću ljudi, pretežito u Zagrebu, Čakovcu i nešto u Istri, no sama Scijentološka crkva u Hrvatskoj broji tek nekoliko članova. Nanuk stoga poprilično smiješnim i neutemeljenim gleda na napade kojima je crkva izložena i u Hrvatskoj, tvrdeći kako je to samo plod predrasuda i neznanja koje prate rad crkve. ... Nanuk je i voditelj predavanja u Misiji u Zagrebu, gdje, kako kaže, zainteresirani mogu sudjelovati u tri seminara – onome o komunikaciji, o tome kako svladati uspone i padove u životu, te o integraciji i poštenju. U vezi s metodama rada Scijentološke crkve općenito on spominje veoma uspješne fundacije criminon, koja se bavi rehabilitacijom kriminalaca, te narconon, koja se bavi prevencijom ovisnosti i rehabilitacijom ovisnika. U nas u Puli djeluje Narconon centar, odnosno fundacija koja koristi tehnike scijentologije u svome radu, no oni nisu dio Scijentološke crkve u Hrvatskoj. ... Nanuk tvrdi da u pozadini napada na scijentologiju stoje psihijatri zbog straha od gubitka monopola nad mentalnim zdravljem. Razotkrivši 1951. godine u svojoj knjizi Znanost o opstanku psihijatrijske metode pranja mozga, koje su koristili agenti različitih tajnih službi, Hubbard je na sebe navukao mržnju i jednih i drugih, pa su mu se pokušavali osvetiti organizirajući montirane sudske procese koji su imali za cilj uništiti reputaciju L. Rona Hubbarda i scijentologije – tvrdi Nanuk.“

Ovaj prilog predstavlja i promovira djelatnosti kojima će se baviti scijentologija u Hrvatskoj, te je poprilično afirmativnog karaktera, ispričana kao ljudska priča pojedinca koji je u novom religijskom pokretu pronašao svoj put. Nije nebitno da Nanuk naglašava da je prije bio ateist, i da je kao novinar bio na brojnim hrvatskim ratištima, čime normalizira svoju religijsku pripadnost, ili je barem na jedan način legalizira i legitimira. Implicitno time tvrdi da nije u Katoličkoj crkvi mogao naći put i utjehu koja mu je bila potreba, već je morao naći neki noviji oblik religioznosti koji mu je odgovarao. Tako je hrvatski scijentolog predstavljen kao normalan čovjek, bivši ateist i novinar koji je izvještavao za Reuters o ratu i hrvatskim ratištima. Istovremeno, na taj način umanjuje negativan prikaz scijentologa iz svijeta u medijima.

Slijedi *zaključak* o prezentaciji Scijentološke crkve u dnevnim novinama u Hrvatskoj:

1. Presentacija Scijentološke crkve u dnevnim novinama nije bila ujednačena. *Novi list* je pokazao *najmanji* interes za njih, *Slobodna Dalmacija* i *Večernji list* *malo veći*, dok je *Vjesnik* pokazao gotovo *dvostruko veći* interes od ostalih dnevnih novina zajedno. U *prvom* razdoblju se pojavila *većina* priloga, dok je u *drugom* razdoblju njihov broj drastično *opao*.

2. Dnevne novine su najčešće prezentirale *negativne* aspekte djelatnosti Scijentološke crkve kroz primjere iz EU i SAD-a, pogotovo u drugom dijelu *prvog* razdoblja. Time su problematizirale njihov dolazak i djelatnost u bivšim postkomunističkim državama, ali i u Hrvatskoj. Zabrinutost i optužbe izazivaju metode kojima se ispiru mozak članovima, znatni financijski izdaci članova, financijska moć i totalitarna struktura organizacije, ali i želja za dominacijom i infiltriranje u političke i ekonomske strukture u državi. Stoga se učestalo i raspravlja o nadzoru i kontroli, sudskim tužbama i odlukama. Tijekom tih događaja, novinari su opisivali vjerovanja, obrede, članove i organizaciju Scijentološke crkve, koji su i korišteni kao razlozi zbog kojih se i događaju ti problemi. Učestalo se koristio pojam „sekta“, ali i „novi religijski pokret“. Prikazuje se i razlika u definiranju scijentologije u EU i SAD-u, u kojem je i nastala, te gdje ima golem utjecaj, a i brojne poznate osobe koje su medijski eksponirane. Dnevne novine su bile osupnute financijskom i političkom moći, te dijaboličnim sposobnostima i organizacijom, ali i brojnim poznatim osobama koje joj pripadaju. Time je bila prezentirana kao *opasna sekta*, čije djelovanje druge države dovode u znak pitanja.

3. Takva se rasprava nastavila u manjoj mjeri i u *drugom* razdoblju. U njemu je ipak došlo i do direktnog kontakta s osnivačem Scijentološke crkve u Hrvatskoj, koga su dnevne novine iskoristile da izvijesti o učenju, organizaciji, namjerama i načinu djelovanja u Hrvatskoj, što je išlo u smjeru *normalizacije* odnosa prema scijentologiji u društvu, nakon registracije u Hrvatskoj.

4.3.3. Vaišnavska vjerska zajednica (ISKCON ili Hare Krišna)

Vaišnavska vjerska zajednica (ISKCON ili Hare Krišna) ima izvorište u indijskoj hinduističkoj tradiciji, ali je nastala u SAD-u u drugoj polovici 20. stoljeća, odakle se širila dalje po svijetu, a u Hrvatskoj od sredine 1970-ih. Najznačajnija osoba za organizaciju i vjerovanje ISKCON-a je A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada. Danas je u svijetu 250 000 članova u svijetu, a u Hrvatskoj ih je oko 1000 (Marinović Bobinac, Marinović Jerolimov, 2008: 403-404; Partridge, 2005 a: 187-189).

U prvom razdoblju pojavilo se 26 priloga o Vaišnavskoj vjerskoj zajednici u dnevnim novinama, a sastoji se iz dva dijela. Prvi dio prvog razdoblja traje od 1990. do sredine 1995. godine i u njemu je objavljeno 12 priloga. Najčešći razlog za objavljivanje priloga bili su festivali i praznici ove vjerske zajednice, život u Centrima, posebna organizacija ISKCON-a (Food for Life), te posjeti učitelja iz svijeta koji su na tim prigodama držali predavanja, pa su bili i intervjuirani.

Prvi prilog o Vaišnavskoj vjerskoj zajednici, odnosno o ISKCON-u (Hare Krišna) pojavio se 1990. godine. U nadnaslovu je „*Festivali: Reporter na Festivalu duhovne Indije u „Lisinskom“*“, a u naslovu „*Hare Krišna, hare, hare...*“ (Slobodna Dalmacija, 30. 09. 1990., Renato Baretić). Jedna je fotografija u prilogu bez teksta, a prikazuje osmoricu Hare Krišni u plesu i pjesmi na ulici. Riječ je o reportaži s vjerskog događaja – Festivala duhovne Indije u sklopu svjetske turneje Gauranga Bhajan Band-a. Reporter opisuje svoja očekivanja i dojam nakon dolaska: „Očekujući u Koncertnom ašramu „Vatroslav Lisinski“ tek stotinjak zabludjelih adolescenata, dva sveučilišna profesora i desetak ostarjelih freakova, čvrstim sam građanskim korakom u nedjeljno predvečerje stigao do blagajne na kojoj je pisalo: „Večeras rasprodano“. ... U „Lisinski“ je te večeri stiglo oko 2000 ljudi, a s obzirom na njihov izgled (i program dakako) dvoranu je neka nadležna komisija za taj dana mogla komotno privremeno preimenovati u „Hrvatski Peace Brother Memorial Center“. U publici je bilo svih i svakojakih, od djece predškolskog uzrasta do triju katoličkih opatica, od djevojaka u širokim (preširokim, preširokim...) haljinama s raznobojnim vrpčama u kosi do zrelih dama u istim takvim haljinama, ali bez vrpce s trajnim ondulacijama... ... Mladići odjeveni u narančaste halje, obrijanih glava i s perčinom svezanim u čvor stajali su kraj svakog ulaza u Veliku dvoranu i prodavali mirisne štapiće, audiokazete, „Bhagavatgitu“, „Sri Isopanisad“ i ostale potrepštine za početnike i napredne.“ U reportaži se opisuje izgled dvorane i program, Jedan dio programa je posvećen pjesmi „čtetvorice narančastih muškaraca“, koji su u drugoj pjesmi pjevali „hare Krišna, hare Krišna...“. „Cilj tog teksta, kako nam je kasnije objasnio voditelj programa (potpomognut prevodiocem, također jednim iz družbe Krisnine), nije pozdravljanje nego prizivanje velikoga Krisne i to ne uz pomoć smisla tih triju riječi, već zvučnim vibracijama čijim ponavljanjem Krišna ne može odoljeti.“ Slijedio je multivizijski show, kojim talijanski muzičar obavještava „da zapadne civilizacije i religije još nisu uspjele dati uvjerljive odgovore na neka bitna pitanja o čovjeku, životu i svijetu, poučio nas što je neprekidni lanac reinkarnacije i kako mu doskočiti“, te predavanje jednog europskog swamija o vedskoj filozofiji. Ono se svodi „na sljedeće: naša su tijela prolazna, ali duše nisu. Svi smo

mi živjeli već mnogo puta i u različitim formama života, samo se toga ne sjećamo. Ova forma u kojoj smo danas živi, duljina našeg života te omjer sreće i patnje u njemu određeni su našim prethodnim životima i karmom koja je na temelju nje određena. ... Duša koja spozna Krišnu i sebe kao dio njega prekinut će mučni lanac reinkarnacija i bit potpuno sretna, mirna i ispunjena.“ Slijedila je pauza, ne „samo zbog kupoprodaje literature, već i zbog degustacije indijskih vegetarijanskih specijaliteta“ (na kojoj je reporter zamijetio mladiće koji izgledaju kao Bad Blue Boysi), pantomimičarska predstava o beskonačnom lancu reinkarnacije i konačnom spoznavanju Krišne, te drugi dio glazbenog programa koji je završio pjevanjem i plesom publike, te komentarom reportera. „Publika koja se do tada ponašala sasvim građanski počela je najprije sasvim tiho, a zatim sve raspomamljenije pjevati pjesmu što se izvodila na pozornici. Riječi joj i vi znate: hare Krišna, hare Krišna, Krišna Krišna, hare hare... Presudnu ulogu u tome imao je, naravno, voditelj koji je neprestano poticao na još glasnije pjevanje i pljeskanje. ... Pregršti sušenih cvjetića letjeli su sa scene u oznojeno mnoštvo a stotine uzdignutih ruku ljuljale su se kao u transu. ... Nešto kasnije...kroz gužvu u pothodniku ispod Glavnog kolodvora probijala se grupica od pet-šest zagrijanih mladića u spitfire jaknama. Oznojeni, siti i ozareni, pjevali su vjerojatno buduću himnu „Građanskog“: Hare Krišna, hare hare... Ako se te nedjeljne večeri taj Krišna nije spustio u Zagreb, onda mu je zbilja bolje da se više nikad i ne pojavi.“

U ovom prilogu se opisuje Festival duhovne Indije Hare Krišni, te veliki interes za događaj u Zagrebu, na kojem su bile čak i tri časne sestre i grupa Bad Blue Boysa. Prezentiran je program, vjerovanja i učenja o karmi i reinkarnaciji, pjevanje i ples mnoštva „kao u transu“. Ova reportaža obiluje ironijom i dosta orijentalističkim prikazom Hare Krišni koristeći se opisnim riječima poput „mladići odjeveni u narančasto“ ili „narančasti konobar“. Time se naglašava da su vjerovanja i izgled Hare Krišne drugačiji od uobičajenih kršćanskih vjerovanja i izgleda.⁶¹ Prisutno je čuđenje zbog vidljivog prihvaćanja pjesme i plesa među publikom, čak i među mladim BBB-ovcima, što se i vidi iz komentara u zadnjoj rečenici.

U drugom prilogu je nadnaslov „*U samostanu sa sljedbenicima Hare Krišne*“, a naslov „*Narančasto s mirisom mlijeka*“ (Večernji list, 21. 02. 1993., Klara Rožman). Prilog ima

---

⁶¹ U ovom prilogu prisutni su stereotipi o Hare Krišnima. Po Alešu Črnič (2007: 86) u takvom novom religijskom pokretu „možemo sresti čitav niz stereotipa koje javnost u suvremenim zapadnim društvima već desetljećima pripisuje sektama: prvenstveno autoritativnost, fanatizam, zatvorenost i izdvojenost iz društva u kojem djeluju.“ Od toga je polazio i autor priloga i tim prije je izrazio začuđenost brojem ljudi koji su prisustvovali ovom događaju, a pogotovo prisutnošću katoličkih opatica i nogometnih navijača Bad Blue Boysa, koji se izgledom, kao i Hare Krišne, lako mogu izdvojiti iz mnoštva ljudi. Ovakvi stereotipi prisutni su i u drugim prilogima, kao što ćemo vidjeti.

jednu fotografiju („*Duhovni učitelj Bhaktivaibhava Swami*“). Riječ je o reportaži o hramu Hare Krišni na zagrebačkom Bizeku. „Pet minuta potom zvonimo na vratima povelike bijele katnice pred kojom se suši narančasto rublje. ... Bivši zagrebački glazbenik, Kaivalyapabati Das, pristupio je Hare Krišnama prije šest godina. Odrekao se svjetovnih užitaka: alkohola, cigareta, mesa, riba, jaja, i – žena. Preobraćen, posvetio se ljubavi prema Krišni, a teži povratku u duhovni svijet, objašnjava, vodeći nas na kat do sobe duhovnog učitelja Bhaktivaibhava Swamija.“ Reporterka izuva cipele pred sobom, ulazi u nju i zatiče učitelja u jarkonarančastoj halji, te mladića „koji će, tvrde sljedbenici sekte, prevoditi novinarima stručne termine izgovorene na sanskrtu... ...u bijeloj halji koja označava da se druži sa ženom, odnosno da je u braku u kojem mu je dopušteno imati djecu.“ U razgovoru učitelj kaže da ljudi danas žive na najnižim granama, da se mogu vratiti Krišni pjevanjem mantr (Hare Krišna, Hare Krišna, Krišna Krišna, Hare Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare), te ponosno ističe da danas na zapadu svaki veći grad ima svoj hram Hare Krišni, ali da ih u Albaniji još nema. Reporterka, nakon komentara Hare Krišni da žive zdravo i u suradnji s prirodom, govori da žive i po uzoru na Spartu. „Jer, četrdeset sljedbenika Hare Krišne, koliko ih živi u jednom zagrebačkom samostanu, ustaje oko 4 ujutro. Dan započinju pjevanjem mantri, recitiranjem i meditiranjem, te vjerskim lekcijama temeljenim na svetim spisima. Doručkuju oko 9 sati, pošto su posvetili hranu na svome oltaru. Potom se bave različitim aktivnostima. Prevode sanskrt, prodaju knjige, okapaju vrt iza kuće, plešu na gradskim trgovima... Ručak i večera su oko 14, odnosno 20 sati, a u 22 sata gasi se svjetlo u samostanu na Bizeku. ... U ravnopravnost žena i muškaraca zorno smo se uvjerali u podrumskim prostorijama. Dvije žene i dva muškarca zasukanih rukava prali su tanjure i podove samostanske kuhinje.“

U prilogu se opisuje život u ašramu, a preko toga i vrijednosti i učenja Hare Krišni. Raspored aktivnosti i život u hramu predstavljeni su kao spartanski zbog brojnih aktivnosti koje u ašramu počinju od četiri sata ujutro, pa traju sve do 22 sata, kada dan završava. Oni žive u skladu s prirodom, a muškarci i žene su tretirani jednakopravno u zajednici na Bizeku.

Treći prilog ima nadnaslov „*Međunarodni Hare Krishna spektakl sinoć u Zagrebu*“, i naslov „*Puna dvorana sreće*“ (Večernji list, 19. 05. 1993., D. Jendrić). U prilogu su dvije fotografije (1. „*Iznenadujuće – velika dvorana Sportskog doma bila je puna*“, 2. „*Atraktivne glazbe, boja, mirisa i rituala, sinoć je doista bilo u izobilju*“). Prilog izvještava o programu festivala. „Navikli da tek rock-spektakli i značajne utakmice pune veliku dvoranu Doma sportova, sinoć

smo bili gotovo iznenađeni činjenicom koliko je različitih ljudi, od osnovaca, srednjoškolaca, studenata, dama i gospođe srednjih godina (često sa sitnom dječicom), umirovljenih profesora i prevodilaca, bivših studenata indologije i zalutalih ocvalih hipija – privukao multimedijalni spektakl i koncert Gauranga Bhajan Banda u Domu sportova. Koncert je organizirao Internacionalno društvo za krishna svjesnost – International Society for Krishna Consciousness (ISKCON) i Centar za vedske studije Zagreb.“ Voditelj programa Sacinanda Swami, direktor Centra za vedske studije u Heidelbergu, navodi da je program uređen tako da publici pruži duhovno iskustvo. U tekstu se objašnjava da se u toj vjerskoj zajednici teži „postizanju svijesti tijela i duha – posebnim režimom života, propagiranjem vegetarijanske prehrane, odbacivanjem cigareta, alkohola i droge, kocke, zalaže se za vjernost u braku.“

U ovom prilogu se izvještava o međunarodnom multimedijском i glazbenom spektaklu Hare Krišni održanom u zagrebačkom Domu sportova. Opisuje se program, vrijednosti i učenja Hare Krišni, a najveće iznenađenje je za novinare bilo da je dvorana Doma sportova bila puna različitih ljudi (mnogi i s djecom) koji pokazuju interes za vedske tekstove, sanskrt, indijsku filozofiju i religiju.

„*Blagi osmijeh podsusedskih bhakta*“ je naslov, a „*Pokret za svjesnost Krishne*“ je podnaslov četvrtog priloga (Vjesnik, 27. 02. 1994., Nada Bušelić). U prilogu su četiri fotografije (1. „*Akura Das: Mi smo predstavnici jedne drevne kulture, vedske civilizacije koja je cvjetala na zemlji prije više tisuća godina, a iz koje su se tek kasnije razvili hinduizam i budizam*“, 2. „*Hram*“: *Podsusedski Centar za vedske studije jedan je od 60 takvih centara u Europi – predavanje za žene*“, 3. „*Kip božanstva u prirodnoj veličini: Osnivač Pokreta za svjesnost Krishne Sri Srimad Prabhupada*“, 4. „*Zdenka Heršak: I Stjepan Radić čitao vedske spise. Taj sam detalj našla u Rolandovoj knjizi „Put u Indiju*““) i jedan okvir („*Apsolutna istina Zdenke Heršak*“). Riječ je o organizaciji, financiranju, praksi obožavanja i životu podsusedskog Centra za vedske studije. „Ne bi se baš moglo reći da Bhakte, sljedbenici Pokreta za svjesnost Krishne, žive životom komune izvan prostora i vremena – dobro su, naime, upoznati i koriste dostupne im blagodati civilizacije. No stoji da načinom života bitno odudaraju od svoga (pri)gradskog okruženja.“ Podsusedski Centar, u kojem živi 20 ljudi, ogranak je međunarodne zajednice ISKCON, a u EU je 60 takvih centara u kojima živi 2000 članova, uz još 750.000 pripadnika koji žive izvan njih. Bhakte se uzdržavaju od priloga članova i prodaje knjiga, te organiziraju svjetovne događaje u domeni pop-kulture, a mnogi glazbenici su simpatizeri (George Harrison, Boy George i Nina Hagen) ili članovi (domaća rock grupa Matchless Gift)

ISKCON-a, piše u prilogu. „O njihovoj integriranosti u vanjski svijet možda najviše kazuje podatak da su neki od stanara hrama zaposleni, a ostale je preko dana teško tamo naći jer idu u grad, među ljude. ... Jedan dan u životu Bhakta u najkraćem bi izgledao ovako: ustajanje u 3.30 sati, otvaranje oltara u *Temple room* i pjevanje pjesama na sanskrtu, oko 17 sati individualna meditacija na Hari Krishna Maha Mantru, a potom obnašanje službe određene po profesionalnoj kvalifikaciji vjernika. U 19 sati slijedi ceremonijal Gaura Arotic uz ponovno otvaranje oltara i pred kipom božanstva u naravnoj veličini, indijskim duhovnim učiteljem, osnivačem pokreta Sri Srimadom Prabhupadom, obnašanje obredne molitve uz ples i pjevanje. Slijede zajednička lekcija iz vedskih epova, rasprave o svim aspektima svjesnosti Krishne, a na spavanje se ide oko 21 sat. U hramu tijekom cijelog tjedna traju pripreme za specijalni program kulturne prezentacije svjesnosti Krishne glazbom, plesom, predavanjima, dia-projekcijama, teatrom, pantomimom i osobnim kontaktom sa simpatizerima pokreta. Taj se program otvorenog tipa održava svake nedjelje od 17 do 20 sati u parku na Ribnjaku.“ Za Bhakte, nastavlja reporterka, značajne knjige su „Bhagavad-Gita“ i „Srimad-Bhagvatam“, smatraju da spoznaju možemo doseći na višoj razini svijesti kroz svakodnevnu meditaciju kao osnovu Bhakti yoge, te da su uvjeti pripadanja dobra volja, vegetarijanstvo, održavanje seksualnih odnosa samo u braku, suzdržavanje od svih oblika intoksikacije i hazardnih igara, te spravljanje svete hrane (prasadam). Isto tako, notirana je i iritiranost Akure Dasa, predavača i prevoditelja u hramu, s društvenim predrasudama da je riječ o novoj, pomodnoj sekti: „One nastaju zbog neobaviještenosti o našem životu, radu i filozofiji. Samo na osnovi toga što su nas vidjeli kako pjevamo i sviramo na ulici – odnedavna nismo više poželjni a Jelačićevu trgu, pa nas se subotom može vidjeti uglavnom na Cvjetnom trgu – i kako izgledamo. Proglašavaju nas narkomanima i priređivačima orgija. ... Roditelji koji su strepili za svoju djecu koja dolaze k nama, kada su došli sami i upoznali se s našom filozofijom i načinom života, odbacili su sve dotadašnje primisli, uvidjevši da živimo vođeni zdravim i pozitivnim životnim svjetonazorom.“ U okviru reporterka informira da je i glumica Zdenka Herak sudjelovala u obredu u hramu kao bhakta, te ju pita kako zna da je svjesnost Krišne njezina istina, koju nije mogla nigdje drugdje pronaći. Glumica odgovara: „Učim iz knjiga napisanih prije 3000 godina a one na optimalan, savršeno logičan način objašnjavaju sve aspekte znanosti – od umjetnosti do astronomije, od fizičkog tijela do (samo)spoznaje duše. Napomenula bih još samo da je i naš veliki lider Stjepan Radić čitao vedske spise. Taj sam detalj našla u Rolandovoj knjizi „put u Indiju“.“

U prilogu se Bhakte prezentiraju kao dio društva u kojem žive i djeluju, jer ne izbjegavaju blagodati današnjeg vremena i prostora i uključeni su u javni život, ali i da se razlikuju načinom života, na što utječu religijske vrijednosti (učenja) i prakse (rituali) prikazani na primjeru života u Centru. Akura Das je u izjavi spomenuo da neinformiranost izaziva negativne javne reakcije i predrasude o njima kao novoj, pomodnoj sekti, kojima im je otežano javno djelovanje.⁶²

Peti prilog s nadnaslovom „*Pjevaj Hare Krishna i budi sretan*“ i naslovom „*A što s tijelom?!*“ (Večernji list, 01. 08. 1994., I. Go.) izvještava o godišnjoj proslavi i festivalu Hare Krišni, te vedskoj filozofiji. „Centar za Vedske studije iz Zagreba jučer je u parku Ribnjak održao svoju godišnju proslavu i festival. Program je svečano otvorio gost iz Heidelberga Sacinandana Swami, koji je tom prigodom održao predavanje o šest osnovnih sustava filozofije u Vedama... Osnova je ove filozofije prepuštanje duhovnom putu, kako bi se postigao kvalitetan život. Jedan od načina demonstrirali su jučer sljedbenici Internacionalnog društva za svjesnost Krishne, pjevajući Hare Krishna – Hare Rama i time stvorili val pozitivnih vibracija u prostoriji na Ribnjaku...“ Vede, također, „savjetuju: „u radosti, bolu, dobitku i gubitku, u pobjedi i porazu – jednako budi ravnodušan!“ ... U paklenoj vrućini prostorije sljedbenici društva ustrajno su izdržali do nastupa Toma Plummera i njegove prateće grupe Transendance. Ravnodušnost prema vrućini izgubila se u njihovom zanosu, ali su mokre košulje itekako svjedočile da tijelo, bez obzira na sve, ipak nije – ravnodušno.“

U prilogu se izvještava o godišnjoj proslavi i festivalu Centra za Vedske studije, te o vedskoj filozofiji, koja naglašava duhovni put ka kvalitetnom životu i svojevrsnu ravnodušnost u svim životnim okolnostima. Autorica napominje da materijalno tijelo ipak reagira na podražaj (znojenje) i nije ravnodušno.

„*Razgovor: Sri Saćinandana Swami o duhovnosti i putovima duhovnog razvoja*“ je nadnaslov, a „*Novo doba ili povratak na duhovnu ravan*“ naslov šestog priloga (Novi list, 14. i 15. 08. 1994., Daniela Knapić). U prilogu je jedna fotografija i tekst „*Sri Saćinandana Swami: Ako učinite jedan korak prema Bogu, on će ih prema vama učiniti deset*“. Povod intervjuu je slijedeći: „Prodorom tzv. „New age“ ideja danas se sve više govori o duhovnosti i različitim

---

⁶² Ovaj prilog naglašava ono što tvrdi i slovenski sociolog u svom članku. „Od mnoštva pokreta indijskog podrijetla, ovo je jedna od rijetkih skupina koja dosljedno ustraje na poštivanju starodrevne indijske tradicije i to ne samo kad se radi o doktrini i obredima, već često i kod posve običnih, svakodnevnih stvari, kao što su prehrana, odjeća i slično. Zbog toga se životni stil sljedbenika pokreta vidljivo razlikuje od većinske kulturne okoline, a posljedica su različite, često i dosta suprotne reakcije na sljedbenike pokreta i na njihovo djelovanje“ (Črnič, 2007: 87).

putevima i metodama duhovnog razvoja. Sri Saćinandana Swami duhovni je učitelj u ISKCON-u /Međunarodnom društvu za svjesnost Krišne/ i Direktor Centra za Vedske studije u Heidelbergu... Proteklog tjedna održao je nekoliko javnih programa u Istri, a u novom Hramu ISKCON-a u Vinkuranu kraj Pule držao je lekcije iz filozofije Veda...“ Swami kaže da je današnji svijet u kojem živimo uvod u Novo doba i vrijeme „sijanja sjemena“. Rezultat toga procesa, kojeg u ISKCON-u zovu Svjesnost Krišne, a slijede i druge religije, bit će puno veći broj samospoznatih osoba svjesnih Boga, odnosno onih koji shvaćaju da je tijelo samo instrument duhovnog života, koji je okrenut korijenu svega, odnosno Bogu. Na pitanje o tome što ga je kao zapadnjaka privuklo Svjesnosti Krišne odgovara: „Prije svega, to je veoma stara nauka, koja se već pet tisuća godina prenosi učeničkim nasljeđem vjerodostojnih duhovnih učitelja . Uz to, posebno me fasciniralo što je to jedno vrlo detaljno i konkretno učenje za sve životne situacije, uz niz praktičnih uputa kako izbjeći brojne prepreke na duhovnom putu. Tri su osnovne upute koje nude Vede: Prvo: na ovom svijetu i u ovom tijelu smo vrlo kratko vrijeme. Drugo: u ljudskoj formi imamo posebnu pogodnost umnog i inteligentnog zahvaćanja realnosti /za razliku od životinja, čije se aktivnosti svode samo na hranjenje, spavanje, razmnožavanje i branjenje/ i zato u ovom životu moramo iskoristiti tu prednost nastojeći se, svojim mislima i aktivnostima, uzdizati, a ne degradirati. Treće: kako bismo prekoračili ocean materijalne iluzije /“maye“/ moramo birati dobro društvo.“ Na pitanje kako funkcionira ta materijalna iluzija Swami odgovara: „„Guna“ na sanskrtu znači i konopac kojim se nešto poteže – tako su gune odgovorne za djelatnosti koje se odvijaju u ovom svijetu, jer nas potežu da djelujemo, bilo tu u vrlini, strasti ili neznanju. Ujedno, one nas sve više vezuju uz materijalnu koncepciju, jer se identificiramo sa svojim djelatnostima. Međutim, duhovni svijet iako povezan s materijom, potpuno se razlikuje od nje, jer je to razina koja prevladava utjecaj triju guna. ... Tako je ovaj materijalni svijet samo odraz duhovnog svijeta. Međutim, i ovdje možemo doživjeti taj svijet, ako razvijemo svoju svijest da nismo ovo tijelo, već vječna duhovna duša.“ Autor konstatira da smo upoznati s 4 regulativna principa bhakti (nenasilje, zabrana intoksikacije, kockanja i nezakonitog seksa), te razgovaraju o uputama Veda kako doći do ljubavi prema Bogu (pjevanje Hare Krišna mantre, rano ustajanje i lijeganje, priprema oltara na kojem se izražava zahvala i privrženost Bogu nuđenjem mirišljavih štapića, vode ili voćke, kao što mu se nudi produhovljena hrana „Prasadam“. Na pitanje o učestalom spominjanju Gaia principa, Swami kaže sljedeće: „Da Gaia, ili kako je Vede zovu majka Burni, je živo biće i izuzetno je važno da je, kao i kod npr. kruženja vode koja se u savršenom ciklusu uvijek iznova vraća u Ocean, taj njen životni

proces neometan. Sve je, dakle, u međuzavisnosti i majka priroda povezana je s Ocem – Vrhovnom Božanskom osobom. Nastoji li se i čovjek uklopiti u taj red, a ne kako je to do sada činio – uplitati se i mijenjati ga za neke „svoje“ nepromišljene ciljeve, imat ćemo savršeni krug i sve će biti povezano u harmoniji.“ Na zadnjem pitanju o poruci za publiku dnevnih novina, Swami kaže da oprezno ustanovimo što je naša duša, te da probamo ukloniti ono suvišno u putu do nje, bez potrebe odricanja od svega materijalnog, „a kaže se – ako učinite jedan korak prema Bogu, on će ih prema vama učiniti deset. Želim Vam u tome puno uspjeha. Hare Krišna.“

U ovom prilogu se raspravljalo o prodoru ideja New Age-a, različitim duhovnim putovima, potrebi današnjice da se usmjeri više na duhovnu razinu bivanja, te vjerovanjima i učenjima u ISKCON-u, koji pomažu na time putu, uključujući i shvaćanje da je zemlja živ organizam koji ima svoj red koji čovjek treba poštivati, u čemu su bliski idejama New Age-a. Duhovni učitelj ISKCON-a intervjuiran je kao autoritet u tom području.

Nadnaslov „*Centar za Vedske Studije proslavio Dan Balarama*“ i naslov „*Vrbovanje s okusom meda*“ sedmog priloga (Večernji list, 22. 08. 1994., I. Go.) otkrivaju vijest o svečanosti Dana Balarama Centra za Vedske Studije iz Zagreba u parku Ribnjak. Jedna je popratna fotografija bez teksta, na kojoj je na bini šest glazbenika s tradicionalnim indijskim instrumentima. U prilogu autor opisuje program, te konstatira: „Međutim, svim njihovim naporima teško je ovostranom čovjeku objasniti kako se to postiže sreća odstranjivanjem svega vanjskog, i kako jedna mantra može čovjeka učiniti spremnim da se uhvati u koštac s ružnom svakodnevnicom, kada u njoj ipak mora živjeti. - Možemo mi tu pričati koliko god hoćete, ali to je kao da vas zanima kakvog je okusa med, a niste spremni probati ga, već samo ližete staklenku izvana. Morate probati kako biste znali – objašnjavaju „vanjski suradnici“ Društva. Vrbovanja novih „hramova božjih“, dakle, ni na samoj proslavi ne nedostaje!“

Iako vijest neutralno prikazuje događaj (centralni blagdan ISKCON-a), tvrdnja da je ovostranom čovjeku teško objasniti kako se postiže sreća i kako funkcionira mantra u svijetu kakav je danas, nakon koje je i uslijedio odgovor u obliku metafore, autor tumači kao vrbovanje, što je i u naslovu urednika ironično naglašeno.

U osmom prilogu, s nadnaslovom „*Bhaktivaibhava Swami, duhovni učitelj pokreta Hare Krišna*“ i naslovom „*Noćne more gospodina Krišne*“ (Slobodna Dalmacija, 16.09.1994., Darko Vukorepa), riječ je o intervjuu s Bhaktivaibhava Swamijem, jedim od tridesetak duhovnih učitelja pokreta Hare Krišna u svijetu i učenikom osnivača pokreta Srila

Prabhupada, vođenim na Čiovu, nakon posjeta Centru u Splitu. U prilogu su dvije fotografije Swamija (1. „*Prema Vedama svaki je planet u svemiru nastanjen*“, 2. „*Vrhunski je cilj napuštanje materijalnog svijeta i povratak duhovnome*“). Na pitanje o njegovom prikazu rata u Hrvatskoj i BiH, odnosno o zastupljenosti svijesti u njegovom tumačenju, i dvojnosti dobra i zla, Swami odgovara da postoji blizak odnos između svjesnosti i rata, a on želi govoriti o pozadini rata, naglašavajući zakon karme, odnosno da se na svaku čovjekovu akciju javlja određena reakcija u drugim životima, te je, stoga, vrlo komplicirana i zato se i dobrim ljudima događaju loše stvari. „Međutim, nemojte me pogrešno shvatiti, sve ovo što sam kazao ne opravdava rat. Jer ratne aktivnosti ponovno stvaraju novu karmu, a također su povezane s prethodnim aktivnostima. Na sanskrtu, u Vedama, to [princip dvojnosti dobra i zla] se kaže papa i punya, što znači grješno ili pobožno. Ako činite dobro, onda će vam priroda dobrim i vratiti, a ako se ponašate grešno, morat ćete patiti. Tolstoj je tako jednom kazao – „Dok god ljudi budu slali životinje u klaonice, njihova će se djeca slati na bojna polja“. To je prilično zanimljiva izjava, i u bliskoj je vezi sa zakonom karme.“ Postavlja se i pitanje učenja o hijerarhiji živih bića, tvrdnji ISKCON-ovog časopisa „Origins“ da nema razloga tvrditi da je revolucija jedini razlog raznolikosti živih bića, te odnosu dobra duhovnog svijeta i zla materijalnog svijeta, na što Swami odgovara: „Mi spominjemo ljestvicu živih bića jer je, primjerice, svjesnost u čovjeka mnogo razvijenija nego u životinje ili biljke. ... Životinje ne mogu prakticirati religijski život, ne mogu meditirati o Svevišnjem. ... Koncept [shvaćanje evolucije] u Vedama zasniva se na svjesnosti, što nas na koncu ponovno dovodi do koncepta reinkarnacije. U osnovi su sve različite vrste, prisutne cijelo vrijeme, ali, po zakonu karme, vječna duhovna iskra, duša, zaokuplja u pojedinim razdobljima određenu vrstu života. ... prema Vedama čovjek se nalazi u sredini evolutivnog procesa. Živa bića, koja su gotovo kao bogovi, postoje na višim planetarnim sustavima. Tih polubogova ima oko trideset i tri milijuna. Žive mnogo dulje nego ljudi, a i inteligencija im je puno razvijenija. Oni žive unutar materijalnog svijeta, a najrazvijenije je živo biće u tom svemiru Gospodin Brahma. ... A izvor samoga svemira je Vrhovna Vječna Osoba koju mi zovemo Krišna. ... Duhovni svijet nije dobar u ovozemaljskom smislu. On je transcendentalan. On je iznad dobrog i lošeg u ovome svijetu. ... Za Vječno Duhovno Biće ovaj materijalni svijet je poput noćne more, poput sna. Radi se o tome da imamo dvije usporedne stvarnosti – duhovni i materijalni svijet. A postoji samo jedna stvarnost – duhovni svijet. Sve ostalo je privremeno i prolazno, iluzorno, i zbog toga nema trajnog postojanja.“

Jedan od ISKCON-ovih učitelja je ponovno intervjuiran u dnevnim novinama, te su mu postavljena pitanja o viđenju ratnih događanja na ovom prostoru, o dvojnosti dobra i zla, te o vjerovanjima i učenjima koja se prenose Vedskim spisima o karmi, reinkarnaciji, ljestvici živih bića, duhovnom razvoju i bogovima.

U devetom prilogu je nadnaslov „*Sri Sacinandana Swami – monah u svijetu bhakti*“, a naslov je „*Povratak duhovnim vrijednostima*“ (Vjesnik, 08. 01. 1995., Nada Bušelić). U prilogu su dvije fotografije (1. „*Životna filozofija: Bez povezanosti s duhovnom realnošću čovjek, manje-više, vara i sebe i druge*“, 2. „*Podsusedski hram svjesnosti: Skladna komuna u kojoj živi pedesetak sljedbenika boga Krishne*“). Uvodeći čitatelje u intervju, autorica naglašava: „Krishnin Pokret za svjesnost najegzotičniji je od svih domaćih sljedbi guruističkoga tipa i orijentalne tradicije, ne toliko po životnoj filozofiji i sustavu vrijednosti utemeljenom na drevnim vedskim spisima (po kojima je duhovnost sve a materija ništa), koliko po načinu redovničkog života u vjerskim enklavama. Ekstatički, orgijastički plesovi, duboki asketski moralni principi, posvemašnja suspregnutost vlastite osobnosti – dio su ozračja Centra za vedske studije u Podsusedu, u kojem na način skladne komune živi pedesetak Bhakti sljedbenika boga Krishne.“ O praksi obožavanja, odnosno osnovnim postulatima i četiri načela bhaktija razgovara sa Sri Sacinandana Swamijem. Osim toga, pitanje je postavljeno o bliskosti nekih glazbenika rock zvijezda, rock glazbe općenito i ISKCON-a, te o vezi između vedskog poimanja sustava vrijednosti i rock'n'rolla. „Rock je vrsta glazbe koja u ljudima opušta suspregnute emocije. Odete li na rock koncert, vidjet ćete da ljudi, oslobađajući osjećaje plesom i pjevanjem, zaboravljaju na sve ostalo. Ipak rock'n'rolleri se uvijek vraćaju svome materijalnom stilu života i tu je razlika između njih i nas koji idemo sve dalje, do potpunoga oslobođenja duha. ... Rock'n'rolleri su lancima vezani uz droge, alkohol, seks...“ Postavljena su i pitanja o celibatu kao slobodnom izboru i odvojenosti muškaraca i žena u hramu, na što Swami odgovara: „Da, svakako. U početku mnogi žele živjeti u celibatu da bi bili potpuno oslobođeni, no nakon nekog vremena mahom dođu do toga da bi im bilo ugodnije u braku, pa je 70 posto naših članova oženjeno, odnosno udano. ... Pa, mi slijedimo ortodoksnu vedsku tradiciju, no modeli koje nam ona nalaže ne favoriziraju ikoju eksploataciju. I žene i muškarci ravnopravno razvijaju svoje duhovne potencijale. A njihova odvojenost posljedica je toga što je u nas celibat na visokoj cijeni.“ Zadnje pitanje je bilo vezano uz objašnjenje prisutnosti pokreta u Hrvatskoj. „Nalazim da su Hrvati vrlo kreativni ljudi, životni i s puno više osobnosti nego, primjerice, Nijemci. I otvoreni su prema svijetu. Drago mi je da ih zanimaju i duhovne vrijednosti u svijetu posvemašnje utrke za onim

materijalnim. Hrvatska je mlada država u snažnoj potrazi za identitetom i novim vrijednostima i vezama sa zapadnim svijetom.“

ISKCON od ostalih sljedbi nije toliko različit po životnoj filozofiji i sustavu vrijednosti, nego po načinu redovničkog života u vjerskim enklavama.⁶³ U prilogu se naglašava značaj nadrađivanja materijalnog svijeta i ulaska u duhovni svijet, što je u određenoj mjeri i problem tranzicijskih zemalja. Swami je mišljenja da su Hrvati otvoreni prema svijetu i usmjereni prema duhovnim vrijednostima, što je i razlog da je ISKCON prisutan u Hrvatskoj, kao mladoj zemlji koja traži svoj identitet i nove vrijednosti.

Nadnaslov 10. priloga je „*Tanja Reić, član Međunarodnoga društva za svjesnost Krišne u Splitu*“, a naslov je „*Znak novog doba*“ (Slobodna Dalmacija, 21. 01. 1995., nepotpisan). Riječ je o izvještaju o Hare Krišnama i njihovom djelovanju u Hrvatskoj, u kojem stoji: „Sociološki gledano, nastanak različitih sljedbi uvjetovan je između ostaloga i ratom na našim prostorima koji ljude potiče da se više okreću prema sebi... Mi iz Hare Krišne znamo, a i ostale nama slične sljedbe vjeruju da je na obzoru naše civilizacije jedno novo doba. ... Međunarodno društvo za svjesnost Krišne djeluje u Hrvatskoj od 1984. godine kada je otvoren prvi centar u Zagrebu. U Splitu smo započeli 1991. godine i sada imamo centar u Mutograsu u Podstrani, a u Hrvatskoj još imamo centre u Puli, Osijeku i Rijeci. Glavna nam je djelatnost tiskanje i dijeljenje transcendentalne literature. ... U Hrvatskoj je oko 200 ljudi koji žive u našim hramovima kao monasi, prakticiraju yogu i misionarski djeluju upoznajući ljude s našom naukom. Ljudi nas primaju na različite načine neki dobro, neki loše. Općenito nemamo problema. Registrirani smo u Hrvatskoj kao vjerska zajednica.“

Prilog prenosi kakva je organizacija i položaj Hare Krišna pokreta u Hrvatskoj, o čemu govori članica Međunarodnog društva za svjesnost Krišne iz Splita, naglasivši da je otvoreno više centara i da su registrirani kao vjerska zajednica. Time je naglašeno da ova vjerska zajednica slobodno djeluje i da razvija svoju organizaciju i djelovanje u Hrvatskoj.

U 11. prilogu nadnaslov je „*Međunarodno društvo Hare Krishna – Hrana za život*“, a naslov je „*Darovanje namirnica, novca i ideja*“ (Novi list, 26. 03. 1995., Iva Trumbić). U prilogu su četiri fotografije (1. „*Članica društva „Hrana za život“ u staračkom domu*“, 2. „*Članica*

---

⁶³ U Sloveniji su Hare Krišne u svome djelovanju prošle kroz dvije faze (Črnič, 2007: 89-90). U prvoj, „hramovskoj“ fazi vidljivo je intenzivno djelovanje njezinih mladih članova, potpuna posvećenost zajednici i brzi rast članova. U drugoj, „kongregacijskoj“ ili „stambenoj“ fazi vidljiv je odlazak starijih članova iz hrama i njihov laički život, u kojem su se oženili i zasnovali vlastite obitelji, iako i dalje posjećuju hram zbog vjerskih aktivnosti.

društva „Hrana za život“ u dječjem vrtiću“, 3. „Ukusne poslastice dijeljene su i retardiranoj djeci“, 4. „Besplatan obrok za 150 osoba“). Riječ je o prilogu u kojem se izvještava o djelovanju jedne organizacije Međunarodnog društva Hare Krišna, koje počiva na ideji da je ljubav kada nekome poželiš sve dati, jer je ljubav dijeljenje, što naglašava članica tog dobrotvornog društva, gđa Dragica Vitas. „„Hare Krišna Food for Life“ („Hrana za život“) – međunarodno je dobrotvorno društvo poznato diljem svijeta po svojim djelatnostima besplatnog dijeljenja hrane. Hrana se dijeli onima kojima je potrebna – bez diskriminacije. Društvo je prisutno u 63 zemlje svijeta, a do sada je podijeljeno preko 58 milijuna obroka. „Dijeli se isključivo lakto-vegetarijanska hrana“, priča ing. Zoran Kuljić, predsjednik hrvatskog ogranka Društva. „Ona je zdravija i ekonomski isplativija u odnosu na ostale vrste hrane, to predstavlja prirodni način prehrane za ljudska bića. „Hare Krišna Food for Life“ je najveći distributer besplatne vegetarijanske hrane u svijetu. ... Moramo biti svjesni da je nestašica hrane duhovni problem. Jedina prava nestašica u ovom svijetu je nestašica ljubavi prema Bogu.“ Upravo zato hrana koju ovo Društvo dijeli nije posve obična hrana. To je prasadam, posvećena hrana, ponuđena Bogu.“ Nadalje, dr. Ljerka Kvaternik, koordinator ovog programa za Hrvatsku, kaže da je danas „način djelovanja u pojedinim zemljama prilagođen njihovim prirodnim i društvenim specifičnostima“, te da u Hrvatskoj „djeluje od rujna prošle godine.“ Autorica nadalje izvještava o programima: „Hrvatski ogranak „Hrane za život“ do sada je održao tridesetak programa koji se osim podjele hrane, sastoje i od kulturno-umjetničkog dijela. Posjetili su domove za nezbrinutu djecu, za mentalno i tjelesno hendikepirane, stare ljude, izbjeglice, prognanike... Na taj su način podijelili preko 6000 poslastica. Ove su godine za Valentinovo tri puta u toku dana u centru Zagreba poklanjali prolaznicima ukusne srolike kolačiće, 2000 keksa u obliku srca. ... Osim tjednih programa, u Zagrebu su prošle godine, 26. prosinca pripremili i prvi besplatni topli obrok za siromašne. „Akcija je počela idejom da se pripremi topli obrok za vrijeme božićnih blagdana, onima koji ga nemaju“, priča gđa Kvaternik. „Podrškom Centra za vedske studije, koji je i sponzorirao cijelu akciju, sve se odvijalo vrlo brzo. ... U Zagrebu ima 200.000 onih kojima je ovakav obrok dnevno potreban. Zato želimo obnoviti pučku kuhinju ili stalno mjesto na kojemu bi ljudi mogli besplatno dobiti izdašan vegetarijanski topli obrok.“ Autorica zaključuje i pita se: „Kakva su vremena zaredala, a kakva nam se još spremaju, pučku kuhinju će trebati i brojni drugi gradovi diljem Hrvatske, a kako je vegetarijanski obrok ukusan i hranjiv, a uz to još i human jer zagovara nenasilje, tko bi mogao biti protiv toga?“

U ovom prilogu se izvještava o djelovanju društva „Hrana za život“, koji je dio ISKCON-a, i čija je djelatnost ustanovljena u Hrvatskoj. Načelo društva je ljubav prema Bogu i dijeljenje, putem besplatnog dijeljenja hrane onima kojima je potrebna, a koju nazivaju prasadam, kao posvećenu hranu ponuđenu Bogu. Humanitarna djelatnost Hare Krišni predstavljena je pozitivno (darovanje namirnica, novca i ideja iz naslova), ali se naglašava da je i pokazatelj urušavanja standarda građana Republike Hrvatske, na što se autorica priloga i poziva u svom zaključku o njihovom djelovanju u Hrvatskoj, kojeg treba omogućiti.

„Razgovor: Bhaktipurusottama Svami, pripadnik ISKON-ovog svećeničkog reda odricanja“ je nadnaslov, a „Ničim uvjetovana sreća“ je naslov 12. priloga, u kojem se intervjuira indijski pripadnik ISKCON-ovog svećeničkog reda odricanja, koji je u Rijeci održao predavanje „Kako biti sretan u materijalnom svijetu“ (Novi list, 11. 06. 1995., Iva Trumbić). U prilogu su dvije fotografije (1. „Bhaktipurusottama Svami: Regulirani život donosi svjetlu budućnost, a kad život nije reguliran budućnost je mračna“, 2. „Bhaktipurusottama Svami: Sreća znači da poslije nekog vremena slijedi i nesreća“). Na pitanje da li je čovjeku potrebna religija, dobivamo sljedeći odgovor: „I životinje i ljudi su zaokupljeni s četiri osnovne aktivnosti: hranjenjem, spavanjem, razmnožavanjem i branjenjem. No, samo ljudi mogu slijediti načela religije, pravila i propise. ... Regulirani život donosi svjetlu budućnost, a kad život nije reguliran, budućnost je mračna.“ Postavlja mu se i pitanje o brojnosti različitih religija, o tome je li Pokret svjesnosti Krišne jednak hinduizmu, te o njegovom odnosu prema Isusu Kristu. Indijac kaže sljedeće: „Postoji samo jedan Bog, a različiti spisi ukazuju na tog istog Boga. Ako spisi ne upućuju na Boga, onda to nisu religijski spisi. ... Učenje Gite, Biblije, Kurana...u svom izvornom obliku govore o pravoj dharmi, no razni tzv. tumači mijenjaju navode iz spisa i okreću ih u svoju korist. To nije religija. ... Hindusi isto obožavaju Krišnu i trebali bi slijediti upute Veda. ... Međutim, među hindusima postoje i oni koji obožavaju Šivu, Kali ili pak uopće ne priznaju autoritet Veda. U svjesnosti Krišne na postoji razlika između muslimana, hindusa ili kršćana. ... Prabhupada je rekao da je Isus Krist naš duhovni učitelj. On je čisti Krišnin bhakta, čak su i imena slična: Krist, Krišna. Mi jako cijenimo Isusa Krista, a isto tako i njegova učenja.“ Autorica mu postavlja pitanje kako nadići nacionalizam i što su mu temelji, na što ISKON-ov pripadnik kaže: „U Bhagavatamu je rečeno da je inteligencija ljudi sklonih nacionalističkom načinu razmišljanja, inteligencija krava i magaraca. Kada se upoznamo s učenjem Bhagavatama, kad postanemo svjesni Krišne, više ne mislimo „Ja sam Slovenac“, „Ja sam Hrvat“, „Ja sam Amerikanac“. To su tjelesna poistovjećivanja. Kada se poistovjetimo s duhovnom dušom, onda shvaćamo da mi nismo

profesor, slikar ili Amerikanac, već smo svi dijelovi ili čestice Boga. Tako možemo nadići ovaj problem. Ljudi katkada misle da radeći za naciju pokazuju svoju nesebičnost. No, Prabhupada je rekao da je to samo sebičnost u širem smislu.“ Na pitanje o odnosu duhovnog i materijalnog, te o smatranju ljudi da je život spiritualista ispunjen patnjom i odricanjem, on kaže: „Materijalno siromašni ljudi mogu biti duhovno bogati, iako nije uvijek tako. Ljudi koji su materijalno frustrirani počinju se interesirati za Boga. ... Zato nije uopće loše postati materijalno frustriran. ... Imaju pravo. Tu nema ni sreće, ni zadovoljstva, već je sve puno blaženstva. ... Sreća potječe iz ljubavi. Transcendentalisti su razvili svoj odnos s Bogom, zavoljeli su Ga i stoga im njihova sreća nije ničim uvjetovana.“

U prilogu se raspravlja o nužnosti religije u životu pojedinca i društva, tako i o odnosu Pokreta svjesnosti Krišne prema drugim religijama, nacionalizmu⁶⁴, te sreći. Kako se vidi iz priloga, pripadnik ISKCON-ovog reda daje drugačiji uvid u ta pitanja iz rakursa vedske filozofije i učenja, koji se dosta razlikuju od dominantnog kršćanstva.

U drugom dijelu prvog razdoblja (od sredine 1995. do kraja 1997. godine), u kratkom vremenu, pojavilo se 14 priloga. Osim već spomenutih posjeta ISKCON-ovim centrima i festivalima, te intervjuima s ISKCON-ovim učiteljima iz svijeta, koji su došli u posjet Hrvatskoj, pojavio se i prilog o životu osnivača ISKCON-a u SAD-u. Isto tako, pojavili su se i prilozi u kojima je bila evidentna promjena odnosa šireg društva prema ISKCON-u. Razlog za to bio je sukob zbog prodaje knjiga po kućama u Rijeci na Gornjoj Drenovi, između Kulturnog centra Bhaktivedanta i susjeda, župljana u župi dr. Špehara, tijekom kojega je došlo i do njihovog prosvjeda. Osim toga, u Ljubljani je bio slučaj seksualnog zlostavljanja. Ovdje je bila naglašenija problematizacija vjerovanja i djelovanja ISKCON-a i njegovih članova.

13. prilog ima u nadnaslovu tekst „Direktor „Kulturnog centra Bhaktivedanta“ Navadvipa Das: „Zašto kod prodaje svojih knjiga ne kažete istinu, gospodo iz Hare Krišna?“ – odgovor dr. Milanu Špeharu“, a u naslovu je tekst „Vaše je uvjerenje posljedica žalosnih slučajnih okolnosti“ (Novi list, 07. 07. 1995., Direktor „Kulturnog centra Bhaktivedanta“ Navadvipa das). Riječ je o pismu direktora Kulturnog centra Bhaktivedanta iz Rijeke, u kojem reagira na prilog dr. Milana Špehara u Novom listu i njegovu radio emisiju. „U posljednje vrijeme Vi ste u novinama i na radiju u nekoliko situacija kritizirali našu zajednicu, aktivnosti pa čak i

---

⁶⁴ Slovenskim pripadnicima Hare Krišna pokreta puno je značajnija religijska od nacionalne pripadnosti (Črnič, 2007), a takav stav bhakti vidljiv je i u ovom prilogu.

učenja. Ovakav Vaš nastup nije iznenađenje za nas jer Vi ste to činili i proteklih godina u raznim prilikama. ... Po svemu sudeći izgleda da nam jednostavno zamjerate često da postojimo i djelujemo ovdje na području Rijeke. Istovremeno se nadam da ova moja percepcija nije potpuna i da je Vaše uvjerenje posljedica nekih žalosnih slučajnih okolnosti te da se može ispraviti: tj. nadam se da bi mogli upriličiti neki susret u konstruktivnijoj atmosferi, u kojem bih Vas mogli bolje upoznati s našim učenjem i djelovanjem.“ Direktor opisuje da je njihova zajednica cijenjena u svijetu zbog visokih duhovnih standarda, humanitarnog rada („Food for Life“), te oslobađanja mladih od ovisnosti o drogama, a konstatira i da mnogi katolički svećenici iz svijeta i Hrvatske imaju pozitivno iskustvo i mišljenje o njima (primjerice Papa i pregradski župnik Branko Ivanjko). Nadalje, osvrće se na Špeharovo reagiranje u Novom listu, u kojem ISKCON-ovim distributerima knjiga zamjera neistinitost u nastupu: „Tako na primjer naše knjige doista vrlo često spominju Krista. U knjizi „Nauka o samospoznaji“ posvećeno mu je cijelo poglavlje sa više članaka, eseja i intervjua. Dakle dovoljno da je distributer naglasi ovu činjenicu i ljudi će uzeti zdravo za gotovo da su čuli da ove knjige govore o Kristu. Također, neki naš distributer može reći kako se neki župnik pozitivno izrazio o ovim knjigama, što je istina, a kupac može pomisliti da se radi o župniku njegove župe. Što se tiče Ministarstva prosvjete, mi zaista imamo odobrenje za distribuciju naših izdanja i držanje obrazovnih programa na školama unutar zakonskih odredbi. No na žalost od tih smo prava morali odustati jer je u nekim školama deklariranje učenika zloupotrebjeno, te je na njih izvršen pritisak. ... No mislim da bez obzira na eventualnu mogućnost nezrelog nastupa nekog člana našeg pokreta koji je glavna grana Hinduizma poznata kao Bhakti (pogledajte u enciklopediju „Religije svijeta“ u izdanju Kršćanske sadašnjosti), blaćenje aktivnosti i učenja svetih vedskih spisa koje slijedi preko 800.000.000 ljudi nije primjereno i ne priliči predstavnicima duhovne tradicije koja slijedi tako uzvišena neselektaška učenja kao što su Kristova. ...Možemo razumjeti da je u poplavi razno-raznih istočnjačkih učenja potrebno uzeti jasan i čvrst stav. No smatram da su to već mnogi ljudi u demokratskim zemljama svijeta učinili. Brojni veliki znanstvenici, teolozi, pa čak i mnogi svećenici raznih kršćanskih denominacija prihvatili su Hare Krišna pokret kao autentičnu religiju vrlo visokih duhovnih standarda.“ Na kraju pisma on zaključuje: „Ja osobno imam u svojoj biblioteci mnogo više kršćanskih knjiga i izdanja Biblije od većine kršćana i nalazim da me Kristovo učenje nadahnjuje i vodi baš kao i Krišnino. Konačno zar učenja Boga odnosno Njegovih predstavnika mogu biti loša? Ja misli da ona samo mogu biti savršena, savršenija i najsavršenija!“

U ovom prilogu nazire se početak sukoba u Rijeci između župnika Katoličke crkve iz Gornje Drenove i direktora Kulturnog centra Bhaktivedanta. Ovo je prvi prilog u kojem je registriran napad župnika zbog prodaje vedске literature po kućama, a autor izražava zabrinutost zbog nepoznavanja ove tradicije, pritisaka, te vrijeđanja vjervanja pripadnika Hare Krišni.

U 14. prilogu nadnaslov je „*Sarvabhavana Prabhu jedan od osnivača „Bhakti I Book Trusta“*“, dok je naslov „*Doba svađe*“ (Novi list, 16. 07. 1995., Iva Trumbić). Prilog ima dvije fotografije vodećeg svjetskog izdavača literature s područja filozofije i religije, koji je boravio u Rijeci. Kod prve je tekst „*Sarvabhavana Prabhu: Nije moguće voljeti nekoga koga potpuno ne poznajemo*“, a druga nema nikakav popratni tekst. Novinar mu postavlja pitanja što kažu vedski spisi o zanimanju za politiku, iako se u državama svakodnevno pojavljuju novi problemi i sukobi, a ljudi vjeruju da će biti bolje, te kakvi trebaju biti svećenici, kojima su ljudi razočarani. Bengalski izdavač odgovara: „Prema vedskim spisima sadašnje razdoblje se naziva Kali-yuga, doba svađe. Ne samo na planu država, već i u najmanjoj čestici društva, obitelji, postoje svađe koje vode čak i do njezinog raspada iz čega je očito da je svađa široko rasprostranjena u ovom dobu. Ljudi se naprosto pokušavaju zavarati razmišljajući kako je sve u redu. ... Političari, proizvođači oružja, nafte i sl. misle, „Tako dobro zarađujemo. Vladamo svijetom. To je naš svijet.“ Oni uništavaju svijet... ... Kakav svijet ostavljaju svojim potomcima? Zagrijavanje atmosfere, ne možete se okupati u moru jer bi mogli umrijeti od trovanja? Kako će njihova djeca živjeti kad je sve zagađeno? ... On [svećenik] je proučio spise i primjenjuje ono o čemu govori te shvaća da je ovaj materijalni svijet privremen pa stoga od njega ne traži ništa više od osnovnog minimuma kojim može održati dušu i tijelo zajedno da bi mogao služiti Boga. Svojim osobnim primjerom nastoji pokazati kako služiti Boga, približiti mu se i izbaviti se iz patnje. Svećenik mora biti nezainteresiran za materijalne dobitke i vrlo nesebičan u odnosu s ljudima.“ Postavljena su mu i pitanja kako voliti Boga samo tako, jer sve religije govore o ljubavi prema Bogu, da li je tada potrebno napustiti sve iz prethodnog života, te koje osobine čovjek time razvija. On kaže: „Nije moguće voljeti nekoga koga potpuno ne poznajete. Samo upoznavajući osobu, vaša ljubav prema njoj postaje sve dublja, postajete joj sve više privrženi. ... Mi s Bogom možemo imati različite odnose. On može biti moj prijatelj s kojim se mogu igrati, moj gospodar kojeg služim s poštovanjem, može biti moj sin. Zašto sin? Zato jer tu do izražaja dolazi stav služenja. Otac je ustvari taj koji služi sina, posebno dok je ovaj još mlad. Otac zadovoljava njegove potrebe. To je vrlo blizak odnos. Kada na Boga gledamo samo kao na oca, ukazujemo Mu poštovanje, no ustvari Ga rijetko služimo: stalno trčimo k Njemu i nešto moljakamo: Oče daj mi ovo, daj mi ono. To

nije prava ljubav. Prava ljubav je kad želim nešto dati onome kojeg volim. Svi su ljudi skloni služenju. To je ljudski. Svatko služi nekoga ili nešto. ... Kad smo već skloni služenju, onda je prava osoba koju treba služiti Bog. ... Volite li nekoga, poštujete li ga, to pokazujete služeći tu osobu. ... Treba odbaciti samo loše navike, ne i dobre navike. ... Ispravno je razmišljati: „Moje djelovanje ne smije nikoga povrijediti“. No svijet je to danas zaboravio i svi samo trče za novcem.“

Ovaj prilog pokazuje da dnevne novine opetovano koriste vedska učenja, kako bi na alternativan način objasnila položaj pojedinca u današnjem potrošačkom društvu. Po Vedama ovo današnje doba je doba svađe na svim društvenim razinama, od obitelji do država. Religije i svećenstvo mogu imati značajnu društvenu ulogu, ako su nezainteresirani za materijalne dobitke i nesebični u odnosu s ljudima, kroz vlastiti primjer odnosa služenja i izražavanja ljubavi Bogu. Time doprinose sličnim odnosima među ljudima, koji postaju svijesti cjeline i shvaćanja da njihovo djelovanje nikoga ne smije povrijediti, da je usmjerenost na materijalnu korist i moć bez duhovnih dobiti u životu ljudi negativna. To je, svakako, problem današnjice, a možda je naglašeniji u tranzicijskom kontekstu, u kojem se sudaraju stare i nove vrijednosti.

15. prilog, s nadnaslovom „*Direktor Centra za Vedske Studije iz Heidelberga S. S. Swami u Zagrebu*“ i naslovom „*Ekumenizam Hari Krišne*“ (Slobodna Dalmacija, 15. 08. 1995., Ivan Fadljević), izvještava o Centru za vedske studije u Zagrebu. „Sljedbenici Hari Krišne imaju i u Zagrebu svoj centar za vedsku istraživanja ISKCON. Okupljaju se na adresi Bizek 5, gdje je smještena zagrebačka komuna Hari Krišne u kojoj se okuplja i živi pedesetak članova. ... U svom radu vrlo su agilni, tijekom ljeta održavaju javne nastupe u središtu grada, a svake nedjelje u dvorani Ribnjak. Imaju vlastiti informativni list, prodavaonicu zdrave hrane itd.“ Prilog informira da je Sri Sacinandana Swami došao u posjet i sa članovima zagrebačkog centra održao nekoliko nastupa, te informira o razgovoru o vedskom svjetonazoru. „Prema riječima Srile S. Swamija prva poanta vedskog nazora je činjenica da su svi ljudi vječne duše, drugim riječima nisu materijalno tijelo nego vječiti djelić Boga. ... Nadalje, gost iz Heidelberga ističe drugu vedsku poantu da ljudsko biće može dosegnuti potpunu potenciju samospoznaje jednom metodom meditacije... Treća poanta je svjesnost Krišne u drevnoj duhovnoj kulturi staroj pet tisuća godina. Želimo surađivati s religijama ovdje i u zapadnom svijetu zato što postoji samo jedan Bog. ... Gosp. Swami kaže da mogu dati modernom društvu rješenja za duboke materijalne probleme. Stoga distribuiramo literaturu, propovijedamo svuda, dijelimo hranu – Food For Life, hranu za život svima kojima je

potrebna. Naši hramovi otvoreni su svima. U Zagreb dolazim često i osjećam se veoma dobro, jer ljudi imaju toplo srce i otvoreni su za nove inspiracije – završio je direktor Centra za vedske studije iz Heidelberga Srila Sacinandana Swami.“

U prilogu se izvještava o posjetu i nastupima učitelja vedskog učenja u Zagrebu, koji naglašava tri elementa vedskog nazora, od kojeg zadnji poziva na dijalog i ekumenizam među vjerskim zajednicama. Vaišnavska vjerska zajednica je prikazana kao organizirana organizacija, koja je u Hrvatskoj prisutna u brojnim djelatnostima, a strani gost afirmativno govori o mogućnostima pomoći koju nude modernim državama, te o pozitivnom dojmu kojeg Hrvatska i njeni građani ostavljaju na njega.

U 16. prilogu je nadnaslov „*Jedan od ravnatelja ISKCON-a Indradyumna Svami*“, a naslov je „*Rat je reakcija na prošle karmičke aktivnosti*“ (Novi list, 10. 09. 1995., Iva Trumbić). Jedna je fotografija u prilogu, uz koju je tekst „*Indradyumna Svami: Kad bismo nekako uspjeli shvatiti i razumjeti da smo svi jedna duhovna obitelj rata bi postepeno nestalo*“. Riječ je o intervjuu s Indradyumna Svamijem, jednim od ravnatelja ISKCON-a iz Amerike, koji je sudjelovao na nedavno održanom programu u Opatiji pod naslovom „Festival of India“. Postavljena su mu neka pitanja, poput odnosa i razlike između kršćanstva i svjesnosti Krišne, na što odgovara: „Bog ne pravi razliku između kršćana, muslimana, židova ili hindusa; on vidi kad je netko njegov štovatelj. ... Stoga nema razlike između velikih svjetskih religija: osim možda po pitanju jezika koji se koristi, odjeće, obreda, no u osnovi se radi o istoj poruci koja nas uči ljubavi prema Bogu. ... U posljednjih stotinu godina yogiji i razni drugi došljaci s Istoka stvorili su dojam da postoji puno bogova ili da je Bog impersonalan, no izvorno objašnjenje vedskih spisa je da je Bog osoba, te da Mu se možemo obratiti raznim imenima, Krišna, Alah, Jahve. Svjesnost Krišne vrlo je bliska kršćanskoj tradiciji u kojoj postoji slijed papa koji seže u davna vremena. Papa je predstavnik Boga, a u vaišnavskoj tradiciji Indije mi imamo učeničko naslijeđe duhovnih učitelja koji prenose poruku Boga od davnina; to je isti princip. ... Zbog tih sličnosti, i zato jer obožavamo istog Boga, katolici u svijetu uglavnom prihvaćaju naš pokret.“ Postavljeno mu je i pitanje o stavu o ratu. „Prije svega, mi suosjećamo s Hrvatima zbog svih patnji koje su morali pretrpjeti. Kao Božji bhakte, ne želimo da itko pati. Fenomen rata se može razumjeti na različite načine. Često se objašnjava da uzrok rata seže dublje od samih političkih neslaganja. Rat je u stvari, reakcija na naše prošle karmičke aktivnosti. ... Druga mogućnost za razumijevanje rata i njegovo sprječavanje opet je njegovanje duhovnog znanja. Duhovno naklonjena osoba je zadovoljna s onim što joj Bog

pruža. Ona vidi da su njezine osnovne potrebe zadovoljene i ne teži za većim materijalnim položajem, već želi bolji duhovni položaj. ... Ponekad je borba neizbježna kao sredstvo obrane. No, uvedemo li duhovne principe u društvo, ljudi će biti manje pohlepni i neskloni agresiji. Trebali bismo pokušati shvatiti da smo na kraju krajeva svi jedna spiritualna obitelj. .... I još nešto. Želimo li uistinu zaustaviti rat u svijetu, moramo prestati ubijati životinje. Na ovoj planeti stalno netko ratuje, no neprestano traje rat s nevinim životinjama. Klaonica ima više nego ikad prije. Toliko puno nevinih živih bića završava na klaonicama kako bi ih ljudsko društvo moglo pojesti. Prema svim religioznim spisima, ljudsko bi se društvo trebalo hraniti vegetarijanski. ... Već tisućama godina traje neobjavljeni rat mnogobrojnoj Božjoj djeci u obliku klanja životinja, a kao rezultat toga, čovječanstvo gubi senzibilitet za život, suosjećanje i milosrđe te naviknuvši se na ubijanje, puno lakše ubija i ljudska bića. Želimo li zaustaviti rat, moramo prestati s ubijanjem uopće.“

U ovom prilogu se predstavljaju sličnosti u učenjima između svjesnosti Krišne i drugih religija, a prvenstveno katoličanstva. Naglašena je njihova bliskost, odnosno da u većini slučajeva u svijetu katolici uglavnom prihvaćaju ovaj pokret. Dojam je da je riječ o pokušaju normalizacije vedskih učenja u dominantno katoličkom društvu, što može biti povezano i s dojmom da u hrvatskoj javnosti dolazi do sukoba vrijednosti i učenja pokreta svjesnosti Krišne i katoličanstva. Kod problema i pitanja rata, on se interpretira na različite načine. Može biti posljedica prošlih karmičkih aktivnosti, a bitna je i snaga i dubine duhovnosti koja ljude čini manje sklonima pohlepi i agresiji. Potrebno je, uz to, uzeti u obzir i nasilje nad životinjama, koje ubijamo radi prehrane. Stoga se naglašava potreba da se u potpunosti prestane s ubijanjem svih živih bića, jer je po svim religijskim spisima ljudsko društvo treba usmjeriti prema vegetarijanskoj prehrani.⁶⁵

17. prilog, s nadnaslovom „*Dr. Milan Špehar: „Vaše je uvjerenje posljedica žalosnih slučajnih okolnosti”*“ i naslovom „*Nedolična vjerska propaganda*“, pismo je dr. Milana Špehara, kojim odgovara na tvrdnje direktora Kulturnog centra Bhaktivedanta iz Rijeke izrečene u 13. prilogu (Novi list, 12. 10. 1995., Dr. Milan Špehar). Župnik smatra da nije slučajna prodaja vjerskih knjiga sljedbenika Krišne pod izlikom da se radi o Bibliji, te da je riječ o nedoličnoj vjerskoj propagandi. „Ovo nije slučajnost nego pokušaj prodaje i propagande i skupljanja novca. ... Člankopisac gore navedenog članka spominje samo riječ „distribucija“. Ni to nije slučajnost. Ali ovdje se ne radi o distribuciji u smislu darivanja, kako

⁶⁵ Među pripadnicima ISKCON-a, kod vegetarijanstva se „radi o temeljnom etičkom načelu, koje je u uzročno-posljedičnoj povezanosti s karmom i reinkarnacijom neodvojiv dio same doktrine ISKCON-a“ (Črnič, 2007: 97).

bi se ta riječ isto mogla shvatiti, nego o prodaji. Vi imate pravo na prodaju svojih knjiga, ali nemate nikakvo pravo prodavati ih pod tuđim nazivljem.“ Spominje i raniji događaj na koji je reagirao, a radilo se o njihovom susretu u Dvorani Mladosti 1993., na kojem je trebala biti i meditacija. „Nadao sam se indijcima, ljudima kojima je istočna religioznost „u krvi“, a naišao sam na zapadnjake koji dosta loše imitiraju istok, a još lošije uvjeravaju u autentičnost religije nastale prije nepunih trideset godina u Americi. Ono je bila više regresija i duhovno drogiranje nego duhovnost koja se u oko 4 sata nije mogla ni vidjeti.“ Nastavlja s kritikom da je riječ o propagandi i tvrdi da nema puno katoličkih svećenika koji imaju vrlo pozitivna iskustva s njima. Osim toga, napominje da direktor centra nije objavio negativnosti koje je o njima rekao svećenik kojeg hvali u svom tekstu, a u čemu se i slaže s autorom ovog teksta. „Općenito je poznato da danas ljudi, osobito mladi, prezasićeni materijalnim posizu za nečim nesvakidašnjim, egzotičnim: droga, tzv. novi religiozni pokreti, osobito oni s istoka (među koje spada sljedba Hare Krišna). Sociolozi religije svrstavaju istočne religije i sekte među primitivnije i ne daju im dugi vijek odnosno daju nam statističke podatke o napuštanju sljedbe nakon nekoliko godina. ... A znate da ima čak knjiga (već prevedenih s engleskog na nekoliko svjetskih jezika) u kojima se dokazuje kako postoje korištenja raznih sljedbi u političke svrhe. Interesantno je iz kojih grupa i kojih nacionalnosti ljudi prelaze u razne sekte i sljedbe. ... Ako ste već velika humanitarna djela činili u svijetu, možete ih činiti i ovdje. Ali onda bez propagande i „vrbovanja“. ... Mi smo tu vjeru [katolička] upili majčinim mlijekom i imamo je pravo čuvati je. Od nje će otpasti i prelaziti drugima oni koji su je samo nazvan poznavali. To isto ćete Vi tvrditi za svoju religiju. ... Stoga neka mi se ne zamjera što nisam oduševljen ovom sljedbom i što sam uvjeren da smo na ovim prostorima sasvim dobro mogli živjeti i bez nje. Nihil novem sub sole!“

Ovaj prilog u obliku pisma je reagiranje i stav Katoličke crkve na općenitoj razini naspram Hare Krišna pokreta. Iz ovih redaka se može zaključiti da je došlo do sukoba oko prodaje knjiga i zbog navodnog pokušaja vrbovanja novih vjernika, na što je župnik Katoličke crkve odgovorio napadom i branjenjem tradicionalnih vrijednosti i dogmi koje su dominantno prisutne među građanima u zemlji, od samog njihovog rođenja, kao dijela njihovog kulturnog i religijskog naslijeđa. Ovdje župnik iz Gornje Drenove simbolički spaja nacionalni i religijski identitet većine građana Hrvatske (Hrvati kao katolici), te se odnosi prema djelatnosti pripadnika Hare Krišne kao prijetnji nacionalnom identitetu (Barker, 1997).

„Prosvjedni skup žitelja Gornje Drenove za iseljenje sljedbenika Hare Krišne iz njihova naselja“ je nadnaslov 18. priloga, a naslov je „Župnik inicijator potpisivanja peticije“ (Novi list, 18. 06. 1996., Mirjana Grce). U prilogu je jedna fotografija s tekstom „Svoje frustracije zbog nazočnosti Hare Krišne na Drenovi građani su izrazili prosvjednim skupom“. O događaju se izvještava sljedeće: „Šezdesetak mještana Gornje Drenove održalo je u ponedjeljak navečer pred svojom župnom crkvom, a potom i u dvorani župnog dvora, prosvjedni skup, kojim su izrazili negodovanje zbog boravka sljedbenika Hare Krišne u njihovom naselju te obznanili da će od gradskih vlasti zatražiti da se Hare Krišna iseli s Gornje Drenove. ... Tom su prigodom mještani iznijeli svoja osobna iskustva sa sljedbenicima Hare Krišne, izrazili zabrinutost za mlade ljude koji jesu sljedbenici, kako je rečeno, ove sekte, te zabrinutost za svoju djecu i mlade, budući da smatraju da ih sljedbenici Hare Krišne vabe za svoje ideje. ... Svoje frustracije zbog nazočnosti Hare Krišne u naselju argumentirali su vizualnim i auditivnim manifestacijama njihova boravka na Drenovi – stalnim danonoćnim dolaskom i odlaskom velikog broja ljudi, autobusima ili automobilima, njihovom odjećom, molitvama, ali i time što po kućama prodaju svoju literaturu i štapiće te na ulici zaustavljaju mlade i pozivaju ih u svoj hram.“ Prema dr. Špeharu, župniku Gornje Drenove, on je samoinicijativno kod blagoslova kuća prikupljao potpise na peticiju za iseljenje Hare Krišne iz gornjodrenovske župe: „Kao svećenik znam da se isti problemi ponavljaju diljem Hrvatske gdje se ova sekta pojavi... ... Smatram da je ova sekta opasna za psihičko zdravlje ljudi, riječ je o vjeri koja propagira nerad i potpunu pasivnost jer rad smatraju nečim zemaljskim i čovjeka nedostojnim. Riječ je o tome da zavode maloljetnike, a također smatram da unutar njihovog djelovanja ima i političkih negativnosti.“

U ovom prilogu se vide reakcije župljana Gornje Drenove kojom žele izbaciti centar Hare Krišni. Isto tako, ovdje se jasno vidi agitacija dvojice župnika iz Gornje i Donje Drenove. Župnik, dr. Špehar, negativno je govorio o pripadnicima Hare Krišna pokreta i u drugim priložima – gotovo da je riječ o njegovoj osobnoj borbi protiv „problematicnosti“ Hare Krišni, a naglasak stavlja na mlade kojima oni mogu naštetiti, te na političke negativnosti.

U 19. prilogu je nadnaslov „Dr. Milan Špehar, Rijeka:“, a naslov „Teolog „Novog lista“ nije teolog za Katoličku crkvu“ (Novi list, 22. 07. 1996., Dr. Milan Špehar). U prilogu je jedan okvir („Montirani proces“), a riječ je o otvorenom pismu župnika o događajima u Gornjoj Drenovi vezanim uz praksu obožavanja i hram Hare Krišni, protiv kojeg su ustali lokalni građani tražeći da se izbaci iz njihove župe. „Događanja u svezi s Hare Krišna nisu tekla

onako kako su izvijestili Novi list i Arena. Možda su oni htjeli, senzacije ili čega radi, da bude tako kao da je župnik Gornje Drenove inicijator i tjeratica sljedbe Hare Krišna iz te župe. ... Sav je problem samo u tome što se je skup, silom prilika i u posljednji čas, našao na crkvenom prostoru, kako to od samog početka nije bilo zamišljeno, i to upravo zbog toga da se ne dogodi da netko zlonamjeran stvari prebaci na župnika, koji je ipak predstavnik najveće vjerske zajednice u Hrvatskoj, čime će se sav problem pokušati prebaciti na cijelu tu vjersku zajednicu.“ Župnik se razračunava s novinarom Novog lista Dragom Pilselom, za kojeg tvrdi da je napisao pamflet u kojem okreće velikodostojnike Katoličke crkve jedne protiv drugih. „Teolog Novog lista nije teolog za Katoličku crkvu. ... Ovako se pisalo u nas u vrijeme komunizma kada se stavilo na jednu stranu kardinala kao crnu ovcu, a ostale biskupe u Hrvatskoj kao bijele ovce.“ Na kraju konstatira što je istina, a što problem kod Hare Krišni: „Inicijativa i organiziranje protestnog skupa apsolutno je potekla od susjeda. ... I nije točno da itko te ljude želi ugušiti. Prosvjed su susjedi organizirali zato što nemaju mira od sljedbenika, a pridružili su im se svi oni koji ne žele da im djeca uđu u tu sljedbu i koji prosvjeduju zato što ovi djecu pozivlju na kolače i nude im štapiće, i to na ulici, o čemu će svjedoci posvjedočiti. Ako student teologije g. Pilsel pozna bolje sljedbenike Hare Krišne onda može od njih uistinu naučiti barem jednu dobru stvar. Nitko od sljedbenika Hare Krišna ne blati svoje članove dok g. Pilsel blati i kardinala i svoje profesore gradeći se teologijom. ... Zašto onda reagiram na tu sljedbu? Problemi su puno dublji nego što ih iznose neki novinari. Tek sam nakon mog prvog reagiranja upoznao dramu o kojoj ništa nisam ni slutio. G. Pilselu, zašto mladi ljudi kad uđu u ovu sljedbu, napuštaju svoj posao i svoj studij? Ako ih taj teolog pozna, onda da to oni čine i da među njima nema puno ženidbe ni puno djece. ... Svaka vjera koja ne služi općemu dobru svih ljudi, vjernika i nevjernika, koja ne štiti i ne promiče obitelj, koja ne pospješuje napredak – ako je protivna tome u svojoj biti, a ne samo u jednom vremenskom periodu, ta je vjera opasna za društvo.“

U ovom pismu župnik nastavlja debatu o Hare Krišnama, ali ovaj put s novinarom Novog lista Dragom Pilselom, kojeg napada da piše kao novinari u razdoblju komunizma, iako je teolog. Naglašava se da su susjedi organizirali prosvjed jer nemaju mira, ali i zbog želje da njihova djeca ne uđu u tu sljedbu. Po župniku Špeharu, problem s ISKCON-om je dublji od medijskih prezentacija, jer prinove napuštaju svoj posao ili studij, malo ih se vjenča, te nemaju puno djece. Stoga je ta vjera vrlo opasna za društvo, jer ne služi općem dobru, obitelji i napretku. U ovom slučaju, župnik se postavio kao moralni poduzetnik kako bi upozorio na

problem i devijantnost koja se mora iskorijeniti iz njegove župe, u kojoj župljani pate zbog nasilne i prikrivene djelatnosti sljedbenika Hare Krišna pokreta.

Nadnaslov 20. priloga je „*Mario Vaccaro, Rijeka: „Problem Boga u djelima župnika Špehara“*“, dok je naslov „*Ispit demokratičnosti na Gornjoj Drenovi od 21. lipnja 1996.*“ (Novi list, 21. 09. 1996., Mario Vaccario). Riječ je o pismu čitatelja, očigledno susjeda Bhaktivedanta centra, odnosno reagiranju na izjave gosp. Nenada Jarića, vođe sljedbenika sekte „Hare Krišna“, i na komentar novinara „Novog lista“ gosp. Drage Pilsela. „S nama niste razgovarali pa ne možete znati probleme koji su nastali njihovim dolaskom. ... S našim slučajem upoznata je i policija koja je dolazila na naše pozive zbog njihovog nedoličnog ponašanja i remećenja mira i reda. Mi ne istjerujemo ljude druge vjere.“ Susjed Bhaktivedanta centra taksativno nabraja probleme s kojima se susreću. Problemi se odnose na Jarićevu prenamjenu iznajmljenog ili kupljenog objekta u „Kulturni centar“ bez dozvole, vršenje vjerskih obreda i glasnih molitvi koje uznemiruju susjede i oduzimanju im intimu, pozivanje djece u hram, te prodavanje literature vjerskog sadržaja diljem grada. Nastavlja da župnik Špehar nije odgovoran za potpisivanje peticije na teritoriju župe, koju su zahtijevali sami građani, a koja se realizirala jer su članovi Boćarskog kluba G. Drenova otkazali prostoriju koju su im ponudili za potpisivanje peticije. Na kraju zaključuje: „U Europi su sekte pogotovo Hare Krišna problem koji treba hitno rješavati, objavljeno na televiziji ovog mjeseca u Poljskoj. To je izjavio jedan od njihovih svećenika. Svaki dan u svijetu se vrše peticije, to se zove Demokracija, a ne Democracija.“

U prilogu je riječ o vjerskim obredima i novootvorenom vjerskom objektu Hare Krišni na Gornjoj Drenovi, protiv koje su lokalni građani potpisivali peticiju i zahtijevali da se iseli. Interesantno je da njegova terminologija i citiranje programa kojeg je gledao odgovaraju onome što je i župnik Špehar tvrdio, a naglašava da je njihov svećenik u Poljskoj izjavio da su sekte (Hare Krišna) problem koji treba hitno rješavati.

U 21. prilogu nadnaslov je „*A. C. Bhaktivaibhava Svami, putujući propovjednik i jedan od vodećih ljudi ISKCON-a*“, a naslov je „*Tijelo je tek odjeća duše*“ (Novi list, 05. 01. 1997., Iva Trumbić). U prilogu je jedna fotografija i tekst „*A. C. Bhaktivaibhava Svami – želimo li se duhovno razvijati i napredovati, moramo slijediti ovlašteni duhovni proces*“. Riječ o intervjuu s putujućim propovjednikom i jednim od vodećih ljudi ISKCON-a, A. C. Bhaktivaibhava Swamijem, koji u nedjelju gostuje na „Festivalu prijateljstva“ u Rijeci, na kojem se nedjeljom može informirati o yogi, transcendentalnim temama, vegetarijanstvu, ili spiritualnoj glazbi.

Autorica priloga postavlja mu pitanje da li su sljedbenici pokreta izgubili individualnost, jer su slično odjeveni, istih frizura i uvjerenja. „Individualnost se danas naizgled jako cijeni. ... Individualnost je tako pretvorena u nešto što se kupuje u trgovinama odjećom ili frizerskim salonima. Mi u svjesnosti Krišne, individualnost ne smatramo nečim tako jeftinim. Individualac se ne postaje, svatko je već individualac. Prava individualnost se nalazi duboko u nama – to je naša nepromjenljiva, vječna stvarnost. Naša odjeća ili obrijana glava niti čine, niti uništavaju našu individualnost. Isto vrijedi i za podudarnost u uvjerenjima koju ste primijetili kod članova našeg Društva.“ Postavlja mu i pitanje o prigovoru da je njihovo neprestano pjevanje Hare Krišna zapravo pranje mozga. Bhaktivaihana Swami odgovara: „Taj pojam u sebi nosi negativno značenje i obično se koriti u podejnjivačkom duhu. No, Srila Prabhupada (osnivač Pokreta na Zapadu, op.a.) je takve primjedbe prihvaćao u vrlo otvorenom, pozitivnom raspoloženju, pa bi znao reći: „Što je loše u pranju mozga? Pranje podrazumijeva da je nešto prljavo i da se treba očistiti.“ U tom smislu je točno da mi ispiramo mozak: mozak je prljav i treba ga očistiti. Pranje je uvijek dobrodošlo – prljavo postaje čisto.“ Pita ga i o potrebi poniznosti i potrebi odlaska u crkvu ili hram ako je svugdje Božja kreacija. Swami kaže: „Poniznost je nužna da bismo se predali Bogu, da se osjećamo podređenim, da ga ne izazivamo. Ona je duhovni princip. Osjećajući se poniznim pred Bogom, postajemo opunomoćeni. ... Vidite, koristim taj izraz „opunomoćen“. U stvari, što se više čovjek osjeća ovisnim o Bogu, to postaje moćniji. ... Ako je Bog svugdje prisutan, onda je on i u hramu. Zašto onda ne bismo išli u hram? Vidite, taj način predstavljanja stvari ukazuje na to da ljudi žele prakticirati duhovni život na svoju ruku, u skladu s vlastitim osjećajima, razumijevanjem... ... Želimo li se duhovno razvijati, napredovati, moramo slijediti ovlašteni duhovni proces. Mi ne možemo vidjeti Boga posvuda, nismo na toj razini. Do te se razine tek moramo uzdići slijeđenjem vjerodostojnog procesa, a većina religioznih procesa predviđa odlaske u crkvu ili u hram gdje ćemo obožavati Boga i na taj se način pročistiti kako bismo ga postali sposobni uistinu vidjeti posvuda. To je doista visok nivo i ne valja ga oponašati.“

U prilogu novinarka propituje stajališta svjesnosti Krišne o tome da li su njihovi članovi, zbog sličnog izgleda i stavova, izgubili individualnosti, da li je dugotrajna mantra, zapravo, metoda pranja mozga, zbog čega nam je potrebna poniznost, te zbog čega je potrebno odlaziti u hram, ako je Božja kreacija posvuda. Putujući propovjednik Bhaktivaihana Swami na sva pitanja daje pomalo šaljive interpretacije odgovora koje nude vedski spisi. On naglašava da je individualnost naša nepromjenjiva, vječna realnost, da je pranje mozga u stvari čišćenje kojim prljavo postaje čisto, da time stvaramo uvjete za poniznost prema Bogu, slijeđenjem

ovlaštenog duhovnog procesa (svjesnost Krišne). Time naglašava slijeđenje tradicije unutar zajednice. Nakon debate između župnika i direktora Kulturnog centra Bhaktivedanta, novinari su preuzeli dio diskursa Katoličke crkve o opasnim sektama, što je naglašeno u prva dva pitanja novinara u intervjuu: o prevelikoj sličnosti u izgledu i shvaćanjima članova, što potencira projekciju da su izgubili individualnost, što se pojačava dugotrajnim mantrama, kojima ispiru mozak svojim članovima.

„Bhaktivedanta Swami Prabhupada, čovjek koji je proširio svjesnost Krsne izvan granica Indije“ je nadnaslov, dok je naslov 22. priloga *„Ne svijetu, da životu, možda smrti“* (Novi list, 11. 01. 1997., Elvis Antić). U prilogu su dvije fotografije (1. *„Swami je raširio učenje svjesnosti Krsne u svim većim zemljama svijeta, osnovao više od sto hramova, napisao i objavio šezdeset knjiga i privukao tisuće sljedbenika“*, 2. *„Swami je živio usred narkomanske kulture, u kraju u kojem su mladi gotovo očajnički pokušavali promijeniti svoju svjesnost. Drogama ili bilo čim drugim što im je bilo dostupno. Swami ih je uvjeravao da pjevanjem „Hare Krsna“ mantre mogu lako dostići željenu višu svjesnost“*). Riječ je o osvrtu na djelovanje Bhaktivedanta Swami Prabhupade u SAD-u tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća, kada je „privukao tisuće sljedbenika“, iako je „u početku smatran konzervativnim vođom neke svoje vjeroispovijesti“. Umro je 14. studenog 1977. godine. „Njegov je odlazak bio uzorit, kao što je to bio i čitav njegov život.“ Jedan susret s mladim hippy-jima je bila prekretnica. „Bhaktivedanta Swami Prabhupada je 1965. godine potpuno sam doputovao u Ameriku. ... Te 1965. godine, kada je stigao u Ameriku, zapadnjačka mladež bila je u euforičnom raspoloženju „hippy“ revolucije. ... Swami je živio usred narkomanske kulture, u kraju u kojem su mladi gotovo očajnički pokušavali promijeniti svoju svjesnost. Drogama ili bilo čim drugim što im je bilo dostupno. Swami ih je uvjeravao da pjevanjem „Hare Krsna“ mantre mogu lako dostići željenu višu svjesnost. ... „S LSD-jem možemo iskusiti uzdizanje, ali se uvijek moramo spustiti. To nije duhovna svjesnost. Kad se jednom uzdigneš na razinu duhovne svjesnosti ili svjesnosti samog Krsne, ostaješ na njoj. Ne moraš se spustiti. Možeš zauvijek ostati visoko“. Kada je Prabhupada Swami uspio „skinuti“ mlade s droga, sve ostalo je, zapravo bilo lako. Nedugo nakon ovog razgovora s pripadnicima zajednice iz Millbrooka, ulicama New Yorka počeo je kružiti letak sadržaja – Ostanite zauvijek visoko! Nema više silazaka. Njeguajte svjesnost Krsne. Proširite svoju svjesnost pjevanjem transcendentalne zvučne vibracije hare Krishna, Hare Rama.“

U ovom osvrtu se predstavlja djelovanje osnivača svjesnosti Krišne, Bhaktivedante Swamija Prabhupade, koji je sam stigao u SAD u 60-im godinama prošlog stoljeća. Tada je radom s mladima, koji su tražili višu svjesnost korištenjem LSD-ja, stvorio bazu na kojoj se pokret širio SAD-om, i kasnije svijetom. ISKCON je time jedan od najistaknutijih primjera vjerskih zajednica koje su se razvile na tragu hippy revolucije, jer su koketirale s terminologijom popularne kulture mladih, uronjenih u iskustvo LSD-a, rock'n'roll i otpor prema društvu.

23. prilog ima nadnaslov „*Vlado Zagorac dopisnik „Večernjeg lista“ iz Slovenije, u povodu reagiranja pod naslovom „Najviša moralna načela“*“ i naslov „*Najviša nemoralna načela*“ (Večernji list, 18. 09. 1997., Vlado Zagorac). Riječ je o reakciji na novinski napis u Večernjem listu. Tajnik Saveza vaišnavskih vjerskih zajednica Hrvatske Denis Dumančić, u povodu Mladininog teksta „Sve u ime Krišne“ o seksualnom zlostavljanju u hramu u Ljubljani, uputio je reakciju Večernjem listu. Novinar u svojoj reakciji na taj drugi tekst spominje i tvrdnju koordinatora ljubljanskog hrama Uroša Lebara da je silovanje „zapravo stvar dogovora“ te reagira: „Možda je u moralnom kodeksu sljedbe kojoj on pripada, i kako tvrdi Lebar, silovanje doista „stvar dogovora“, ali u vrijednosnom sustavu civilizacije i kulture kojoj pripada velika većina čitatelja „Večernjeg lista“ to zasigurno nije tako. Njegova moralna načela, premda osobno drži da su najviša, stvar su njegova i njemu srodnih, ali ne i cijele sljedbe. Na čijoj je strani istina svjedoči i pismo Gaudiya Vaišnava društva Hrvatske, poslano 6. rujna 1997., u kojem, uz ostalo, stoji da „... najodlučnije osuđuje devijacije i zloupotrebe koje su se dogodile, a odnose se na slučajeve seksualnog zlostavljanja u ljubljanskom hramu ISKCON-a... ne bismo željeli da ovi ružni događaji unutar ISKCON-a bace sjenu na ostale misije, to više što su zlostavljani potražili zaštitu u jednoj od ostalih krišnaitskih misija, koja je, da bi zaštitila dignitet zlostavljanih i vjerodostojnost učenja krišnaizma, s cijelim slučajem izašla u javnost.“

U prilogu je riječ o seksualnom zlostavljanju članice ISKCON-a u hramu u Ljubljani, uz upotrebu termina „sljedba“ za Vaišnavsku vjersku zajednicu. Član zajednice iz Zagreba je napao temu Mladine, a novinar je u svojoj reakciji u profesionalnom pogledu uzeo Mladinu u svoju zaštitu. Taj događaj je kritizirao, ali je izvijestio da je to stvar pojedinca, a ne cijele zajednice, jer je Gaudiya Vaišnava društvo Hrvatske istupilo s javnim pismom u kojem su osudili taj nesretan događaj.⁶⁶

---

⁶⁶ Ovim događajem u ljubljanskom hramu ISKCON-a prekršeno je jedno od četiri regulativna načela (načela slobode) bhakti, koje se odnosi na čistoću, odnosno na suzdržavanje od spolnih odnosa izvan braka i ako ne

U 24. prilogu nadnaslov je „*Suhotra Swami, vedski filozof i putujući propovjednik*“, dok je naslov „*Materijalistička znanost tek je oblik animalizma*“ (Novi list, 14. 12. 1997., Iva Trumbić). Jedna je fotografija u prilogu ispod koje je tekst „*Suhotra Swami: Pomoću svjesnosti Krišne čovjek može doći na razinu potpunog znanja*“. Riječ je o razgovoru sa Suhotra Swamijem, vrsnim glazbenikom, duhovitim filozofom i putujućim propovjednikom ISKCON-a, koji je napisao novu knjigu „*Substance and Shadow*“. Novinarka ga pita o odnosu religije i filozofije, te grčke filozofije i svjesnosti Krišne, na što odgovara: „Sve dok se ograničavamo na tu empirijsku razinu, ne možemo odgovoriti na najvažnija pitanja života: zašto sam ovdje, koja je svrha ljudskog života i što me očekuje poslije smrti. Ta takozvana znanost, materijalistička znanost, je samo jedan oblik animizma. ... Što se religije tiče, Srila Prabhupada (osnivač ISKCON-a, op. a.) nije baš volio da se ta riječ koristi za svjesnost Krišne. Običavao je govoriti, „Svjesnost Krišne je znanost“ podrazumijevajući pritom pravo značenje riječi znanost (engl. science) od „scios“ što znači „znati“. ... S druge strane, religija, kako se uobičajeno taj pojam koristi, znači vjerovanje. ... Većina religija, barem u zapadnom svijetu, uključivši i kršćanstvo, priznaje da ne zna, a pokušaj saznavanja smatra grijehom. ... Grčka filozofija i kasnija zapadnjačka koja je iz nje proistekla, temelji se na umu. Istina bi, prema njima, trebala biti ono što mislimo. ... Pravo znanje počinje kad prihvatimo da su naša osjetila, kao i naš um, ograničeni te stoga ispitivanjem vanjskog svijeta i umnom spekulacijom ne možemo dostići istinu. Kad prihvatimo činjenicu da smo ograničeni, dolazimo u položaj da možemo primiti vedsko znanje. ... Rezultat djelovanja u skladu s tim znanjem je pročišćavanje svijesti. ... To je znanstveni proces pročišćavanja svijesti. Kada je svijest čista, istina se razotkriva.“

U prilogu se uspoređuje vedska učenja i filozofija kao društvena znanost, druge religije i stara grčka filozofija, koja stoji u temeljima kulture u Europi. Filozofija, odnosno materijalistička znanost, počiva na znanju koje dolazi iz osjetila, te je usmjerena na empirijsko, a od grčke filozofije naovamo, istina se temelji na umu. S druge strane, religije vjeruju, ali ne znaju istinu. Vedaska filozofija kombinira oba principa, i odgovara današnjem trenutku, u kojem se strahovito proširilo materijalističko znanje, smatra Suhotra Swami.

---

služe rađanju djece, od čega su se pripadnici u Hrvatskoj htjeli ograditi, kako ne bi takve događaje povezivali s istim zajednicama u Hrvatskoj. U Sloveniji, većina pripadnika ISKCON-a „u velikoj mjeri poštuje propisana regulativna načela, pri čemu se u najvećoj mjeri pridržavaju načela istinoljubivosti (zabrana igara na sreću) i milosrđa (vegetarijanstvo), a u nešto manjoj mjeri načela strogosti (zabrana uživanja opojnih droga) i još manje načela čistoće (zabrana spolnih odnosa koji ne služe reprodukciji). I rezultati kvalitativnog dijela istraživanja pokazuju da je strogo načelo čistoće za mnoge jedan od glavnih razloga za istupanje iz Zajednice“ (Črnič, 2007: 96).

Naslov 25. priloga je „Svakog dana lepezom hladimo našeg Boga Krišnu“, a u podnaslovu je tekst „Vjera u Hrvata: jedan sasvim običan dan u riječkom hramu hinduskog božanstva Hare Krišne, jednom od pet takvih Saveza vaišnavskih vjerskih zajednica Hrvatske“ (Slobodna Dalmacija, 19. 12. 1997., Danijela Uzelac). Prilog ima pet fotografija (1. „Dhibhakša Das, ranije poznat kao Denis (30), predsjednik je riječkog hrama“, 2. „Kuha se uz meditaciju, puno ljubavi i smirenosti – samo tako pripremljena hrana spiritualizira svijet Krišninih sljedbenika“, 3. „Prijestolje s lutkom duhovnog učitelja Swami Prabhupada“, 4. „Šakundi hladi Krišnin kipić dlakom jakova repa“, 5. „Šarabh Das, odnosno Željko iz Zagreba maže se tilakom, odnosno muljem rijeke Ganges“). Riječ je o reportaži iz riječkog Hare Krišna hrama na Gornjoj Drenovi, koja želi odgovoriti na sljedeće pitanje: „Tko su sljedbenici Hare Krišne, njih više tisuća samo u Hrvatskoj? Jesu li to zavedeni vjerski fanatici, pripadnici sotonske religije, sekte paganskih kultova ili učenici i sljedbenici filozofije, znanosti i religije koji svoju vrijednost potvrđuju već pet tisuća godina?“ Opisuje se izgled hrama, koji je podalje od gradskog središta, u kojem živi dvadesetak svećenika. „Na ulazu u hram, dobro poznata istočnjačka slika: uredno posložene cipele i papuče. Cijeli je hram prožet mirisom štapića i ukrašen slikama indijskih religioznih motiva jarkih boja. Uredi, ašrami, kupaonice, kuhinja, prostorija s oltarom, sve je to asketski (ne)opremljeno i gotovo sterilno čisto.“ Opisuje se jutarnja pobožnost u hramu, odnosno molitve, pjevanje, meditacija, mantranje, čitanje i tumačenje vedskih spisa. „Ceremonija obožavanja Božanstva glavna je dnevna ceremonija“, objašnjava Šakuni Devi Dasi, mlada, hramska svećenica. „Božanstvu nudimo prirodne elemente u obliku cvijeća, mirisnih štapića, vatre, vode iz školjke... Pri tome kipić boga Krišne hladimo camarom, vrstom lepeze načinjenom od dlake jakova repa.“ Prije odlaska na oltar, koji se dešava tri puta dnevno, svećenici se moraju istuširati. Razgovaraju dalje o odijevanju. Muškarci nose dotije. Oni su kod oženjenih muškaraca boje šafrana, a kod neoženjenih su bijele boje. Žene nose sarije od svile, pamuka ili gaze. I kod nošenja odjevnih predmeta zadržava se visoki standard čistoće. „Isti sari i doti nikada se ne smiju odijevati dva dana za redom već se odmah nakon nošenja moraju oprati i zamijeniti drugim.“ Tijekom doručka razgovara se o prehrani s kuharom zajednice. „Doručak i ručak dva su glavna obroka u ašramu. Večera je stvar izbora. U svakom slučaju, ona ne smije biti teška, jer u tom slučaju čovjek loše spava, puno sanja što zamara mozak, pa se budi umoran i cijeli se dan osjeća trom“, objašnjava nam bivši igrač bejzbola a sada kuhar Daru Brahman Das u čijem govoru prepoznajemo splitski naglasak. On dalje objašnjava da se u prehrani drže ajurvedskih načela (slatko prije slanog) i vegetarijanstva, te opisuje da je prije pripreme hrane u kuhinji

potrebno otuširati se i odjenuti vaišnavsku odjeću, a kuha se uz meditaciju na Boga, ljubav i dobro raspoloženje. Članovi hrama nakon doručka odlaze putem svojih aktivnosti i dužnosti kojim se financiraju, a Šakuni kaže da je vjerojatno najteže putujućim propovjednicima koji idu od vrata do vrata: „„Oni su najviše izloženi neugodnostima, uvredama, pa čak i fizičkim napadima. Puno toga moraju progutati i istolerirati. Ljudi su danas nezadovoljni, ljuti, frustrirani, pa kada im još na vrata dođe Hare Krišna, onda im je to dobra prilika da se iskale...“ Da baš ni susjedi s Drenove nisu tolerantni prema Hare Krišni, najbolje svjedoči jedan natpis na vratima prema kojem se bhakte mole da ne pjevaju preglasno.“ O tom odnosu govori Dharmasetu Das, misionar udruge Hare Krishna Food for Life: „Ta majka vjerojatno nije jedini revoltirani roditelj. ... Kada smo došli do odgovora u Krišninoj filozofiji, možda smo se, u tom početku, ponašali pomalo fanatično i to jednostavno zato kako bismo sebe uvjerali da smo na pravom putu. U tom smo fanatizmu možda napravili neke pogreške prema roditeljima koji su takvo ponašanje onda pripisali nauku Hare Krišne.“ Reportaža završava opisom strogog i discipliniranog načina života koji je prisutan u nauku Hare Krišni.

U prilogu⁶⁷ je opisan život Hare Krišni u hramu i van njega, a naglašena je asketska uređenost i čistoća hrama, zahtjev za čistoćom u nauku, te strogom i discipliniranom načinu života. Prisutan je stav članova prema negativnim događajima kojima su izloženi prilikom djelatnosti prodaje knjiga od vrata do vrata, te prilikom prosvjeda susjeda na Drenovi. S jedne strane, oni govore o krizi u širem društvu koja rezultira frustracijom i ljutnjom, dok, s druge strane, pomalo kritiziraju svoju inicijalnu fanatičnost u odnosu s roditeljima, koja ih je mogla zaplašiti i stvoriti im krivi dojam o nauku.

U drugom razdoblju, koje traje od 1999. do 2006. godine, pojavilo se samo tri priloga, što je značajni indikator pada interesa dnevnih novina za Vaišnavsku vjersku zajednicu. U dva priloga intervjuirani su učitelji iz svijeta u posjeti Hrvatskoj o današnjoj problematičnoj situaciji u svijetu, a u jednom prilogu je izvještaj o međunarodnom festivalu ISKON-a u Istri.

U 26. prilogu, s nadnaslovom „*Sridhar Svami, ISCKON-ov putujući propovjednik kanadskog podrijetla*“ i naslovom „*Vedski spisi ne govore o smaku svijeta 11. kolovoza*“ (Novi list, 25. 07. 1999., Iva Trumbić), razgovara se sa Sridharom Svamijem, koji je u Kulturnom centru Bhaktivedanta održao predavanje „Kako preživjeti u 21. stoljeću“, o kataklizmičkim

---

⁶⁷ U uvodnoj napomeni reportaže, novinarka implicira dio optužnice povezan s novim religijskim pokretima ili sektama o prevladavanju duševno bolesnih osoba i obnovi pretkršćanske i poganske religioznosti (Jukić, 1991), kao što implicira njihovu povezanost sa sotonizmom, kojom pokret dijeli istu stigm (Goldberger, G., Hall, D., Grešková, L., Smoczyński, R., 2010, u printu: 83), baš kao i kod Jehovinih svjedoka.

događajima i idejama na kraju tisućljeća. U prilogu je jedna fotografija („*U posljednjih 5.000 godina nije bilo goreg razdoblja – Sridhar Svami*“). Stoga ga je novinarka pitala što vedski spisi tvrde o navodnoj katastrofi najavljenom za 11 kolovoza, te o načinu na koji znanstvenici pokušavaju popraviti stanje u svijetu. Sridhar Svami odgovara: „Vedski spisi izjavljuju da, što se rasporeda planeta i zvijezda tiče, u posljednjih 5.000 godina nije bilo goreg razdoblja od ovog sadašnjeg te predviđaju da će u svijetu nakon porasta nasilja doći do izvjesne promjene. ... Izgleda kao da se krećemo prema teškom razdoblju. Međutim, vedski spisi nigdje ne govore da nas sada očekuje smak svijeta. Postoje teža i lakša razdoblja. ... Iako se bolest još možda nije posve manifestirala, prema nekim je simptomima možemo dijagnosticirati. Tako u našem društvu postoje simptomi koji ukazuju na njegovo bolesno stanje – gospodarstvo u kaosu, nezaposlenost, frustrirani mladi samoubojice... ... Igramo se s prirodom. Mijenjamo genetske kodove životinja i biljaka, pretvarajući se da smo mi Bog, hranimo krave mrtvim kravama što dovodi do posljedica tipa kravljeg ludila... Tu je SIDA, rak, ozonske rupe – jer nemamo dovoljno mozga da bismo razumno živjeli, ne možemo vladati svojom požudom pa uništavamo planet i pretvaramo ga u pustinju. ... Očito je da postoje mnogi znaci koji ukazuju na uznapredovalu bolest. Mudra će ih osoba prepoznati i poduzeti nešto da spriječi daljnji razvitak. Poznato je da je prevencija bolja od liječenja.“

U prilogu se raspravlja o kritičnoj situaciji današnjice i načinu kako se s time nositi, na primjeru vedskih spisa i učenja. U ovom prilog se prvi puta ukazuje na milenijaristička shvaćanja i ideje koje govore o kraju svijeta, čega u Vedama nema. Ipak, ima stajalište da postoje bolja i gora razdoblja. Današnje je doba najgore u posljednjih 5.000 godina, što se može vidjeti iz mnogobrojnih društvenih problema koje ovaj pripadnik svjesnosti Krišne na kritički način iznosi.

Nadnaslov 27. priloga je „*Međunarodni skup pokraj Premantiure*“, a naslov je „*Sljedbenici Krishne šesti put u Tašaleri*“ (Večernji list, 22. 08. 2001., Saša Brnabić). U prilogu je jedan okvir („*Došao i Goran Karan*“) i tri fotografije (1. „*Kultne skulpture važan su dio rituala*“, 2. „*Sljedbenici Krishne tijekom obredne molitve*“, 3. „*Hare, hare od malih nogu – ritualno šminkanje*“). Riječ je o izvještavanju o međunarodnom skupu Međunarodnog društva za svjesnost Krišne, koje se događa šest godina zaredom. O događaju je kratko govorio bhakta Purdit Das. „Doznajemo od njega kako se štovatelji Krishne od 1996. godine sastaju u „Tašaleri“, gdje se okuplja kongregacija ne samo iz Hrvatske nego i iz svih krajeva ovog dijela Europe, a dolaze i gosti iz Amerike, Australije, Južnoafričke Republike te iz Indije.

Gosti predavači u kampu ove su godine Jayapataka Swami, Amerikanac koji živi u Indiji i kojeg smatraju jednim od najvećih duhovnih učitelja uopće, Sacinandana Swami, stalni gost iz Njemačke, direktor velikoga Hare Krishna centra u Heidelbergu, i Bhakti-tirtha, poznati međunarodni borac za mir iz Južnoafričke Republike, osobni savjetnik mnogih državnika, pa i Nelsona Mandele, te autor bestselera „Duhovni ratnik“.

U ovom prilogu je izviješteno o međunarodnom skupu koji se odvija šestu godinu zaredom u autokampu „Tašalera“, pokraj Premanture, u Istri. Ovaj podatak ide u prilog činjenici da se međunarodno okupljanje ove vjerske zajednice našlo svoj prostor na tlu Istre, tijekom turističke sezone, i da gostuju vrlo značajni pojedinci kao govornici i predavači, kao i da na tom događaju prisustvuje najpoznatiji pripadnik ISKCON-a iz Hrvatske, pjevač Goran Karan.

Zadnji (28.) prilog ima nadnaslov „*Bhakti Tirtha Swami, vaišnavski duhovni učitelj*“, a u naslovu je „*Ljudi imaju samo jedan izbor – živjeti zajedno ili uništiti jedni druge*“ (Vjesnik, 24. 08. 2002., Goran Pandža). Prilog ima tri fotografije (1. „*Bhakti Tirtha Swami: Sektaštvo je danas u svijetu najveći problem*“, 2. „*Promocija: Bhakti Tirtha Swami u Hrvatsku je stigao kako bi predstavio izdavanje drugog dijela svoje knjige „Vodstvo za doba više svjesnosti“, te održao jednotjedni seminar u Puli pod nazivom „Otpustite strah i prigrnite ljubav*“, 3. bez teksta) i jedan okvir („*Religija može postati opasno oružje*“). „Bhakti Tirtha Swami, vaišnavski duhovni učitelj (matičnim imenom John E. Favors), Afroamerikanac je rođen u kršćanskoj protestantskoj tradiciji. ... Međutim, u svom traganju – kako kaže – za dubljim religijskim misterijima, napustio je kršćanstvo i prihvatio vaišnavsku religiju koja obožava Krišnu kao svevišnju božansku osobu. Diplomirao je i psihologiju na Sveučilištu Princeton te je u desetak svojih knjiga pokušao sintetizirati drevna duhovna znanja Veda i modernu psihologiju. ... Ovih dana stigao je u Hrvatsku kako bi predstavio izdavanje drugog dijela svoje knjige...te održao jednotjedni seminar u Puli pod nazivom „Otpustite strah i prigrnite ljubav“. ... Tim povodom razgovarali smo s ovim značajnim predstavnikom vaišnavske hinduističke tradicije koja je i u našoj zemlji stekla svoje sljedbenike i poklonike.“ Autor postavlja pitanja koja govore o položaju pojedinca u društvu i osloncima u svakodnevnom životu, o kvalitetama istinskog vođe, te kako ocjenjuje suvremene vjerske i političke vođe. U tom kontekstu, ovaj učitelj tvrdi: „Pravi lideri imaju četiri kvalitete: karakter, suosjećanje, stručnost i hrabrost. Posebno je važan redoslijed tih kvaliteta. ... Vođe su prečesto sektaški nastrojeni, bilo da je riječ o političkoj stranci, rasi ili religiji kojoj pripadaju. ... Najveći problem danas je upravo sektaštvo.“ Nadalje, razgovaraju o moći manipulacije sviješću masa

putem medija te utjecaju političkih i profilerskih interesa, o ulozi svjetskih religija u liječenju toga suvremenog društva i o vjerodostojnosti istih. Ovdje ovaj učitelj naglašava da svaka vjerodostojna religija ima svete knjige, duhovnog učitelja i svete osobe u sadašnjem dobu koji žive u skladu s tim učenjem, te da naglašavaju „da trebamo napustiti grijeh i vratiti se u Kraljevstvo Božje.“ U poseban okvir postavljen je odgovor na pitanje da li je prošlogodišnji teroristički napad u SAD-u rezultat političkih i vjerskih podjela u svijetu. „Još i gore! Taj slučaj pokazuje kako ljudi koriste religiju za pogrešne motive. ... Religija je vrlo moćna i ako joj pristupamo na ispravan način njeno je djelovanje izuzetno povoljno. No ako je pogrešno koristimo može postati opasno oružje. Jer kada su ljudi religiozno inspirirani, postaju vrlo moćni i mogu učiniti nevjerojatne stvari. No kad se religija pogrešno upotrebljava onda se njome pokušava opravdati mnogo različitih grešnih i kriminalnih radnji.“

Ovim prilogom se istražuju stavovi vaišnavizma o današnjoj problematičnoj situaciji u svijetu i putovima koji stoje pred nama. Dominantna ideja ovog učitelja je zalaganje za zajedništvo i učenje zajedničkog življenja. Ovime se daje značaj Vaišnavskoj vjerskoj zajednici u Hrvatskoj, jer su novine istražile stavove njihovog važnog predstavnika, koji je Afroamerikanac i protestant koji je prešao na vaišnavizam. U odgovorima na pitanja koja su mu postavljena išlo se u smjeru vrijednosti u širem društvu nepoznate duhovnosti, koja ima svoje sljedbenike u Hrvatskoj, a koja može pružiti stajališta o nekim problemima današnjeg čovjeka, koja su različita od stajališta dominantnog katoličanstva.

Slijedi kratki *zaključak* prezentacije Vaišnavske vjerske zajednice u dnevnim novinama u Hrvatskoj:

1. Prezentacija Vaišnavske vjerske zajednice u dnevnim novinama nije bila ujednačena. *Novi list* je objavio *polovicu* ukupnog broja priloga, a *Večernji list* je objavio priloga koliko su objavili *Slobodna Dalmacija* i *Vjesnik zajedno*. U *prvom* razdoblju je objavljeno *puno više* priloga, dok je u *drugom* razdoblju *jedva* objavljen koji prilog.

2. Dnevne novine su najčešće prezentirale aktivnosti i učenja Vaišnavske vjerske zajednice za vrijeme njihovih *festivala*, tijekom *posjeta njihovim centrima u Hrvatskoj*, te tijekom *intervjua s učiteljima iz svijeta* koji su dolazili tim prigodama u Hrvatsku, što se događalo kroz oba perioda. Novinari su opisivali vedska učenja i obrede, te članove i organizaciju Hare Krišni. Opisivali su njihovu različitost koja se manifestira njihovim izgledom, kada su naglašavali narančastu boju, te učenjima, u kojima postoje stroga pravila ponašanja, zabrane, ali i zahtjev za čistoćom.

3. Ipak, religioznost i religijske vrijednosti Hare Krišni predstavljene su i kao *problematične*, u drugoj polovici *prvog* razdoblja. To je bio slučaj kod odnosa susjeda i župnika Katoličke crkve s Gornje Drenove u Rijeci i Kulturnog centra Bhaktivedanta, te u slučaju seksualnog iskorištavanja u Ljubljani. U tim okolnostima uz vjersku zajednicu se vezao pojam *sljedba*, a bile su prisutne negativne reakcije šireg društva prema njima u pismima u dnevnim novinama.

4. U *drugom* razdoblju se nastavilo s tradicionalnom prezentacijom festivala i intervjuima u kojima se problematizirala kriza u suvremenom svijetu. Dnevne novine su opisivale njihovu *različitost* kroz vedsku filozofiju, koja naglašava primat duhovnog naspram materijalnog, što bi moglo ukazati na pokušaj prikaza vrijednosti koje su značajno drugačije od onih koje vrijede u tržišnim, kapitalističkim društvima, kakvim je postala Hrvatska.

4.3.4. Zajednica čiste Božje ljubavi

Zajednica čiste Božje ljubavi (Međunarodna Gaudiya Vaišnava Zajednica za razvoj Sri Sri Radha-Krišnine čiste ljubavi) nastala je i osnovana je u Zagrebu u 2001. godini, a njezin osnivač i najznačajniji kreator vjerovanja je Damir Rožman aka Gopal Preme, jedan od bivših članova Vaišnavske vjerske zajednice, koja ga je i izopćila iz svojih redova. Nastanak ove Zajednice, između ostalog, povezan je s unutrašnjim problemima u Vaišnavskoj vjerskoj zajednici od 1998. do 2000. godine i njejoj manjoj popularnosti kod mlađih ljudi (Šepetavec, 2002: 45-47). Ovo je primjer novog religijskog pokreta hinduističke tradicije koji je nastao na tlu Hrvatske, odnosno, koji je proizveden na njenom tlu. Broj njenih članova, prema novinarskim priložima, nije bio veći od 60-ak članova.

Zajednica čiste Božje ljubavi nije bila prezentirana u dnevnim novinama u prvom razdoblju, jer tada nije ni postojala. U vrlo kratkom vremenu drugog razdoblja (od 2001. do 2003. godine), objavljen je 21 prilog o Zajednici čiste Božje ljubavi. Prilozi su opisivali vjersku zajednicu koja ima sumnjive pobude (bogaćenje) i način djelovanja (prošnja) kojim to ostvaruje. Vjerovanje i učenje su manjkavo predstavljena, a većinom je bilo riječ o nedostacima u zakonu koji priječe neku konkretnu akciju protiv destruktivne sekte, dok su roditelji bili zauzeti nalaženjem načina da dođu do svoje djece. U nekoliko priloga se raspravljalo o novom zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica, o tužbi Rožmana protiv novinarke Večernjeg lista, te o pokretanju istražnog zahtjeva protiv osnivača ove vjerske zajednice.

Prvi prilog o Zajednici čiste Božje Ljubavi pojavio se u Večernjem listu 2001. godine. U nadnaslovu je tekst „Istražujemo: samozvani samoborski guru Damir Rožman (34) prikuplja nekretnine svojih sljedbenika“, a u naslovu „Nezaposleni električar osnovao sektu i obogatio se preko noći“ (Večernji list, 11. 10. 2001., Tanja Kraljić). U prilogu su tri fotografije (1. „Damir Rožman, samozvani vjerski guru tvrdi da s Isusom igra košarku na nebu“, 2. „Luka Rocco – Rožman je na zagrebačkoj adresi njegove majke, ugledne glumice Nade, prijavio udrugu i otvorio žiroračun“, 3. „Članovi sekte žive u golemoj unajmljenoj kući u elitnom dijelu Samobora“) i četiri okvira (1. „Dr. Vera Folnegović-Šmalc, psihijatrica: Psihoza može završiti masovnim ubojstvima“, 2. „Ripuha Das, Međunarodno društvo za svjesnost Krišne: Krišna izbacila Rožmana“, 3. „Drago Plečko, dogradonačelnik Samobora: Od prosjačenja svaki dan 30.000 kuna“, 4. „Roditeljima prijetio bombom“). U prilogu je riječ o samozvanom vjerskom propovjedniku i nezaposlenom električaru Damiru Rožmanu, kojeg su zbog tvrdnji da je novi mesija izopćile ISKCON i potom Savez vaišnavskih vjerskih zajednica Hrvatske. On se obogatio preko noći (priča da je vlasnik dva stana u Samoboru, kuće i stana kod Varaždina, te kuće u Lici) jer njegovih 30-ak sljedbenika u dobi od 18 do 24 godine svakodnevno na ulici prosjače i prodaju svete sličice i mirisne štapiće. Slijepo mu vjeruju da igra košarku na nebu s Isusom, peru mu noge mlijekom i potom ga ispijaju, te napuštaju obitelji poručujući roditeljima da su demoni nečista srca. „Priča je kulminirala kada je od sljedbenika zatražio da im roditelji prepisu svu imovinu. – Da, dosad sam dvoje poslao da im roditelji prepisu stanove. Želim od njih stvoriti svećenike koji će u roditeljskim domovima osnovati crkve i otvoriti indijske trgovine. ... Odakle mi novac? Pa, ljudi nam daju donacije (?!). Ne znam, ne vodim evidenciju koliko mi djeca isprose novca. Nemam te podatke – uznemireno je odgovorio, tvrdeći da ne zna je li točan navod Drage Plečka da svatko od dvadesetak mladih dnevno isprosi 500 do 1500 kuna.“ Novinarka je razgovarala sa sljedbenicima, kako bi doznala razloge za ovakvu vrstu promjene u njihovom životu: Veljko Vidak je studirao slikarstvo i nije znao kamo dalje u životu; Luka Rocco je konzumirao drogu; jedan mladić je u školi dobio sve jedinice; jedna djevojka je naglo ostala bez oca i sestre; a Aleksandra Šćepović, dijete pobunjenih roditelja, odustala je od studija građevine jer je htjela saznati tko je. „Sljedbenici sekte koje smo upoznali uglavnom su studenti koji su napustili fakultete, osmero ih je konzumiralo droge, djeca su rastavljenih i uglavnom dobrostojećih roditelja. ... Zanimljivo je kako nam je Damir Rožman omogućio razgovor samo sa svojim najbližim istomišljenicima, dok nijedno dijete pobunjenih roditelja nije bilo prisutno. ... Djevojke smo zatekli odjevene u uske pripijene majičice i hlačice, a tek nakon

našeg dolaska naglo su se razbježale i presvukle u indijske sarije.“ Na pitanje zašto djecu odvlači od roditelja, Rožman odgovara da bi oni trebali prihvatiti duhovni život svoje djece, jer ako to odbiju djeci je bolje da se od njih odmaknu. Novinarka zaključuje: „Očajni roditelji vape za pomoć, a njihove su se strepnje dodatno pojačale kada su im djeca najavila da ih guru namjerava životno osigurati na svoje ime. Očevi i majke žive u golemom strahu, bojeći se i naslutiti što bi se moglo dogoditi nakon suludih zahtjeva za prepisivanjem imovine i potpisivanjem ugovora životnog osiguranja.“ Iz okvira saznajemo iduće informacije o slučaju. Roditelji tvrde da su im djeca u stanju hipnoze i pod kontrolom. Zabrinuti su i obratili su se za pomoć samoborskom poglavarstvu. Policija je preuzela slučaj, ali nije utvrđeno kršenje zakona, iako dogradonačelnik Plečko smatra da se radi o neoporezivanoj zaradi putem prosjačenja, odnosno obmane, jer kažu da skupljaju novac za centar za liječenje mladih ovisnika. Psihijatrica tumači da postoje dokazi da jaki vođa može izazvati psihozu, što može završiti ubojstvima ili samoubojstvima, te da je ovdje riječ o nasilju i terorizmu na slobodnom nezrelih osoba. ISKCON-ovci izjavljuju da Rožman na grub način manipulira svojim sljedbenicima, te da nema potvrdu nizašto.

U ovom prilogu se problematizira osnivanje sekte samozvanog gurua Damira Rožmana, izopćenika ISKCON-a i Saveza vaišnavskih vjerskih zajednica Hrvatske, koji je svojim propovijedima o čistoj ljubavi privukao mlade ljude s problemima u životu (razvedeni roditelji, smrt u obitelji, drogiranje, loše ocjene) i odvojio ih od dobrostojećih roditelja. Sljedbenici prosjače, odnosno obmanjuju ljude da skupljaju novce za centar za liječenje mladih ovisnika, te prodaju sličice i mirisne štapiće. Od roditelja traže da im prepisu imovinu, a sam Rožman ih želi životno osigurati na svoje ime. Manipulacijom sljedbenika, obmanom ljudi i prijetnjama ubojstvom roditeljima Damir Rožman dolazi u posjed znatnog bogatstva na koje ne plaća porez. Roditelji su zabrinuti i boje se za život svoje djece, što naglašava i psihijatrica napomenuvši da psihoza može dovesti i do masovnog ubojstva, što se može povezati s medijskom prezentacijom novih religijskih pokreta iz svijeta koje su bile značajnije prisutne u prvom razdoblju.⁶⁸

---

⁶⁸ Kao što vidimo, u ovom prilogu se isprepliću gotovo sve optužnice na račun sekti i novih religijskih pokreta (Jukić, 1991), osim optužbe za obnovu širenje pretkršćanske i poganske religioznosti. Prisutna je aluzija na prisutnost totalitarizma u sekti zbog karizme vođe u kojeg članovi slijepo vjeruju, kao i prevladavanje duševno bolesnih osoba u sekti samozvanog gurua te komercijalizacije zbog prošnje novca njenih pripadnika i želje vođe da na svoje ime životno osigura sve članove sekte i prepíše nekretnine njihovih roditelja na svoje ime. Upotrebljava se i medicinski diskurs u kontekstualiziranju mentalne manipulacije, odnosno pranja mozga njenih članova (Richardson, Introvigne, 2007), a koja može završiti i fatalnim posljedicama (masovno ubojstvo).

U drugom prilogu naslov je *„Ispovijed majke zabrinute zbivanjima u Rožmanovoj sekti: Samoborski guru ne pušta mi kćer dok joj ne prepisem svu imovinu“* (Večernji list, 12. 10. 2001., Tanja Kraljić). U prilogu su dvije fotografije (1. *„Damir Rožman (u sredini) s najpouzdanijim sljedbenicima Lukom Roccom (lijevo) i Veljkom Vidakom (desno) jučer u redakciji Večernjaka“*, 2. bez teksta, uz 2. okvir) i dva okvira (1. *„Nada i Davor Rocco: Vjerujemo da će se Luka vratiti normalnom životu“*, 2. *„Dr. Vladimir Gruden: Roditelji mogu odvesti i punoljetnu djecu psihijatru“*). U ovom prilogu je riječ o reakcijama koje je prouzročio prvi prilog Večernjaka. Damir Rožman, Luka Rocco i Veljko Vidak došli su u redakciju Večernjaka jer su se osjećali povrijeđenima što je objavljeno da samo neki igraju košarku s Isusom na nebu. Svi dobivaju poruke od Isusa i Krišne o tome „kako se trebamo osloboditi zala koje uništavaju i truju naše duhovo biće“ rekao je Luka Rocco tom prilikom. Spominje se i događaj koji je prethodio ovome, ali i reakcija roditelja. „Prije posjeta Večernjem listu, sekta nezaposlenog električara Rožmana ušla je i u samoborsko Poglavarstvo te zgrozila djelatnike i samog gradonačelnika Pavla Groma – Gradonačelnik je odbio bilo kakve teološke polemike, te je zadužio mene da saslušam dečke premazanih lica, ali ne u prostorijama Poglavarstva. Ovo je moj posljednji znak dobre volje prema njima. Rožman nije pokazao nimalo grižnje savjesti kada sam mu pokušao ukazati na duševnu bol koju je prouzročio roditeljima svojih sljedbenika nazivajući ih štakorima i gušterima s demonima u srcu – šokirano je izjavio dogradonačelnik Samobora i vrsni poznavatelj indijskih religija Drago Plečko. Desetak roditelja vapi za pomoći, govore kako su djeca hipnotizirana i samoprozvanog mesiju smatraju božanstvom za kojeg su spremni sve učiniti. Silno ga se boje, ističu zabrinuti očevo i majke, te mu cijele dane pokorno služe. ... Desetak očeva i majki boji se najgoreg, tvrdeći kako su njihova djeca u stanju psihoze i spremna presuditi sebi i drugima.“ Izjavu je dao i psihijatar dr. Vladimir Gruden, koji je u 30 godina rada nerijetko liječio pripadnike sekti. On je savjetovao roditeljima da prema Zakonu za mentalno bolesne osobe oni mogu, na temelju osnovanih sumnji, odvesti svoju punoljetnu djecu na psihijatrijsko vještačenje, a da u psihijatriji, koja bi osobu koja tvrdi da razgovara s Isusom proglasila duševno bolesnom, postoji dijagnoza induciranog ludila (osoba s psihičkim problemima koja se ne liječi, već druge nastoji pridobiti za iste ideje). „- Takve su osobe vrlo opasne i za sebe i okolinu. Kad se osvijeste, pripadnici sekte ponekad počine samoubojstvo prije nego što si priznaju da su živjeli u zabludi – rekao je V. Gruden, te je protumačio kako je održavanje budnosti, odnosno kronična neispavanost, tehnika za pranje mozga i manipulaciju ljudima. Gruden upozorava i na problem droge i nekontroliranog seksa, koje ponekad

konzumiraju članovi sekti.“ Na kraju novinarka postavlja pitanje što radi policija. „U Policijskoj postaji Samobor doznajemo da u suradnji s odvjetništvom temeljito proučavaju Rožmanov dosje. – Još ne možemo tvrditi da je riječ o kaznenom djelu. Nemamo podatke da se dogodilo fizičko nasilje. Rožman je osoba koja očigledno jako dobro poznaje zakon, i neprestano ide tik uz rub – rekao je načelnik PP Samobor Petar Božičević.“

Ovaj prilog nastavlja s dijagnozom slučaja Rožmanove sekte i brojnim reakcijama u javnosti koje su proizašle iz prethodnog priloga. Rožmanova Zajednica čiste Božje ljubavi nastavila je s istovjetnim javnim nastupom u dnevnim novinama i u samoborskom poglavarstvu, izazivajući javnost i samoborskog dogradonačelnika Dragu Plečka na određeni način. On je zgrožen njihovim nastupom kao dogradonačelnik, a medijski je prokazan i kao vrsni poznavatelj indijskih religija, odnosno kao stručnjak koji ima povoda za mišljenje o ovom devijantnom religijskom fenomenu. Roditelji upozoravaju na hipnotiziranost djece i stanje psihoze u kojem mogu presuditi sebi i drugima, a psihijatar Gruden tvrdi isto, pozivajući se na dijagnozu induciranog ludila, te na tehnike pranja mozga i manipulacije ljudima. Ovaj prilog odaje dojam javnog dijagnosticiranja psihičke ubrojivosti ili nestabilnosti Rožmana i njegovih sljedbenika, a prisutna je medicinska terminologija koja nagovještava eskalaciju problema devijantnosti unutar sekte, poput kotrljajuće grude snijega, čime se i stigmatizira Rožmanovo djelovanje.

U trećem prilogu na dvije stranice nadnaslov je „*Samoborska sekta vješto izmiće policiji kroz rupe u zakonu*“, naslov je „*Šarlatani tjeraju naivne u siromaštvo i smrt*“, a podnaslov je „*Istražujemo: Rožmanov kult – nasljednik Crne ruže ili mehanizam za bogaćenje*“ (Večernji list, 14. 10. 2001., Tanja Kraljić, Dea Lastić i Zvonimir Despot). U prilogu je osam fotografija (1. „*Scijentološki znak*“, 2. „*Guru i njegovi sljedbenici prosvjeduju u redakciji „Večernjaka*““, 3. „*Dr. Vladimir Gruden*“, 4. „*Damir Rožman uživa na svom prijestolju i bogati se kao vođa sekte*“, 5. „*Pjesma za Rožmana*“, 6. „*Jim Jones...*“, 7. „*... i njegove žrtve*“, 8. bez teksta, uz 2. okvir) i četiri okvira (1. „*Svjetske tragedije s najviše žrtava, Jim Jones poveo u smrt 912 osoba*“, 2. „*Prof. dr. Tomislav Ivančić: Novi religiozni pokreti nisu vjerske zajednice*“, 3. „*Nema službenog popisa vjerskih zajednica*“, 4. „*Hare Krišna u kućama Srba*“). Prilog nas uvodi u negativnost djelovanja Rožmanove sekte, opisujući dosadašnje spoznaje o bogaćenju vođe Rožmana i strah roditelja zbog njihove djece koja ga slijede, što je bilo opisano u prethodna dva priloga, te naglašava rupe u zakonu. „Uzbunjen je i državni vrh. Situacija je zatekla i zaprepastila predsjednika Stipu Mesića te premijera Ivicu Račana. Čelni

ljudi države, prema neslužbenim informacijama, također pokušavaju intervenirati. Ministar unutarnjih poslova Šime Lučin, kako neslužbeno doznajemo, krenuo je svim snagama sekti stati na kraj. Međutim, policija je za sada nemoćna. Zbog rupa u zakonu, unatoč podebljem Rožmanovom dosjeu, još nisu ustanovljene činjenice zbog kojih bi ga se moglo krivično goniti.“ Novinari spominju Scijentološku crkvu koja u Hrvatskoj ima centar, a čije je djelovanje, uz ostale spasitelje, ozdravitelje, sekte i udruge koje gomilaju materijalna dobra, u Hrvatskoj prošlo nezapaženo, zbog tajnosti. Spominju i prve afere kod nas koje su počele prije 15 godina, kada se u razdoblju od 1986 do 1988 godine dogodilo 19 tinejdžerskih samoubojstava, za što se optužilo hrvatski ogranak međunarodne organizacije „Crna ruža“. Policija je opovrgnula vezu tih ubojstava s grupom mladih intelektualaca iz bogatih obitelji koji su za sotonističke aktivnosti vrbovali srednjoškolce, dok su roditelji pričali priču o kultu zla, nakon čega se afera stišala. U 1993. godini, u Kutini su se dogodila tri samoubojstva, što je ponovno uzbunilo javnost i vratilo priču o „Crnoj ruži“. Novinari zaključuju kako se ovo ne može razjasniti jer država nema institucije koja bi takve udruge mogla kontrolirati, iako u Hrvatskoj postoje brojne takve skupine i pojedinci. „Slučajevi, naravno, nikad nisu razjašnjeni do kraja, a „Crna ruža“ misteriozno je nestala. Spekulacije o tome kako se ta udruga reorganizira u Hrvatsku sotonističku zajednicu, odnosno Luciferijansku crkvu...nemoguće je provjeriti, među ostalim i zbog nepostojanja institucije u zemlji pri kojoj bi se takve organizacije registrirale. Hrvatska je zbog rata i više nego ostale tranzicijske zemlje postajala beskrajno plodno tlo za sve buduće udruge i pojedince koji nude čudesno rješenje životnih problema. ... Za novac, naravno. ... - Do zlouporabe religije dolazi jer su ljudi lijeni promijeniti nešto u sebi, neko stajalište ili naviku. ... Svaki je čovjek, također, prirodno religiozan, odnosno sklon vjerskom osjećaju zbog urođene potrebe za njim. Stoga je vrlo lako ljude navući, pogotovo one labilne, po rođenju ili zbog životnih okolnosti. Razočarani branitelji, samohrane majke, djeca bez jednog ili oba roditelja te tinejdžeri ugrožene egzistencije, odrasli gledajući roditelje koji su ostajali bez posla, prirodna su i laka meta takvih grabežljivaca – tvrdi ugledni zagrebački znanstvenik Gruden. To se, kaže doktor, može spriječiti jedino razvojem samopoštovanja.“

U ovom prilogu novinari su negativnosti djelovanja Rožmanove Zajednice čiste Božje ljubavi povezali sa slučajevima Scijentološke crkve, „Crne ruže“ u Hrvatskoj, i inflacijom učitelja Novog Doba, a rasprava ide u smjeru potrebe regulacije djelovanja i definiranja vjerskih zajednica, odnosno novih religijskih pokreta u budućem zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica u Hrvatskoj, koja je baš u to vrijeme ušla u proceduru na čitanje u Saboru. Kako bi

poduprijeti te tvrdnje u jednom okviru informiraju o stavu dr. Ivančića, novoizabranog rektora Sveučilišta u Zagrebu i pročelnika Katedre za fundamentalnu teologiju katoličkog bogoslovnog fakulteta, a u drugom okviru konstatiraju – osim što nema službenog popisa vjerskih zajednica – da je jedini popis nastao 1996. godine na simpoziju o novim religioznim pokretima na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. U trećem okviru informiraju o objavljenom izvještaju HHO-a iz 1998., u kojem prosvjeduju što hrvatske lokalne vlasti onemogućavaju povratak prognanih i izbjeglih Srba dopustivši Hare Krišnama zaposjedanje njihovih kuća, a nekih od njih prijete da kuće neće napustiti bez krvi. U četvrtom okviru podsjećaju na svjetske tragedije s najviše žrtava, odnosno s kolektivnim ubojstvima i samoubojstvima u kojima su bili uključeni kršćanski i nekršćanski novi religijski pokreti povezni s idejama milenijarizma i apokalipse.⁶⁹

Nadnaslov „*Raspada se Rožmanova sekta u Samoboru*“ i naslov „*Samoborski guru pretučen u varaždinskom parku*“ (Večernji list, 24. 10. 2001., Tanja Kraljić) četvrtog priloga izvještava o javnoj reakciji na Rožmanovu zajednicu. U prilogu je jedna fotografija – „*Damir Rožman*“. Vijest je o fizičkom napadu na Rožmana u parku u Varaždinu, gdje je već uspio privući nekoliko sljedbenika. „Na njega je, kako doznajemo od očevidaca, nasrnuo sredovječni čovjek, udarajući ga šakama iz sve snage i vičući: - I ja sam demon! – Primijetila sam plave podljeve ispod Rožmanovih očiju. Čini mi se da su članovi samoborske sekte posljednjih dana strašno uznemireni – otkrila je susjeda koja živi u blizini Rožmanova hrama u Samoboru.“ Novinarka izvještava da „uznemireni i očajni roditelji slute da se sekta počela raspadati. – Dobili su otkaz od vlasnika kuće u Samoboru koju su unajmili i 1. studenog moraju van. Rožman pogotovo sada radi strašan pritisak na našu djecu jer ne zna kamo bi krenuo.“ Informira i o zgražanju bhakti, članova Društva za svjesnost Krishne. „Bio je opsjednut duhovima za spavanje. Pričao je da i da traži ženu koja ne može imati djece, kako bi imao

---

⁶⁹ Ovime se u potpunosti zaokružuje javna optužnica protiv novih sekti, jer se implicitno pojavljuju optužbe za obnovu širenje pretkršćanske i poganske religioznosti (Jukić, 1991). Zajednica čiste Božje ljubavi povezuje se sa sotonizmom te kršćanskim i nekršćanskim novim religijskim pokretima koji su povezani s kolektivnim ubojstvima i samoubojstvima članova i drugih osoba. Time dijele njihovu stigmu kao devijantnih destruktivnih sekti opasnih za mlade i društvo općenito, ali i učestali oblik društvenog odgovora na percipirani društveno problematični fenomen. Riječ je o „moralnoj panici“ (S. Cohen) „moralnih poduzetnika“ (H. Becker) više ili manje bliskih s anti-kult pokretom, koji izražavaju stajalište o prisutnosti „devijantnog“ i negativnošću protkanog „narodnog đavola“ (Damir Rožman i njegova sekta) kojeg treba onemogućiti kako bi se stvari u društvu vratile u normalu. Kod Rožmanove sekte uključeni su svi akteri moralne panike. Prvenstveno tisak, koji prezentira događaje vezane uz Zajednicu čiste Božje ljubavi, zatim stručna javnost, represivni aparat, političari i zakonodavci, ali i akcijske grupe, odnosno dobrostojeći uplašeni roditelji, te „narodni đavoli“, odnosno Rožman i Zajednica čiste Božje ljubavi (Goldberger, G., Hall, D., Grešková, L., Smoczyński, R., 2010, u printu; Richardson, J. T., Introvigine, M., 2007). Odnos javnosti prema „Crnoj Ruži“ i s njom povezanoj subkulturi mladih već je bila manifestirana kao moralna panika krajem 1980-ih u SR Hrvatskoj (Perasović, 2001).

neograničen seks, bez dječurlije za vratom – otkrio je član Hare Krišne. ... - Devendra Darpahu das, odnosno Damir Rožman, oduvijek je htio dobro zarađivati, a malo raditi – kažu iz Hare Krišne. ... Stoga me i ne čudi što je smislio put do udobnog života preko zelenih sljedbenika i priča o silnoj ljubavi prema Bogu. Siguran sam da se lijepo poslužio znanjem iz vedске filozofije, te je na kraju primijenio poznatu i širom svijeta raširenu tehniku „prevaranata i prevarenih“ – zaključio je jedan bhakti, bivši Rožmanov kolega.“

Ovaj prilog pokazuje javne reakcije prema Rožmanu. Fizički napad i otkazivanje najma kuće u kojem je bio samoborski hram uznemirili su članove sekte, po navodu susjede. Tu su reakcije dviju strana zainteresiranih za ovaj slučaj. Zabrinuti roditelji se boje da se sekta raspada i spremni su fizički nasrnuti na Rožmana, koji vrši sve veći pritisak jer ne zna gdje bi nakon otkaza najma u Samoboru. Zgroženi bhakte Društva za svjesnost Krišne, s druge strane, napadaju Rožmana da se želi obogatiti i kritiziraju njegovo tumačenje vedskih učenja, čime se žele javno ograditi od postupaka osobe koju su i izopćili, kako ih javnost ne bi izjednačila etiketirajući ih da su manipulativne, sklone novcu i seksualnim odnosima s članovima zajednice, o čemu je već izvjestio jedan prilog o Hare Krišnama u Sloveniji.⁷⁰

U petom prilogu nadnaslov je „*Nakon fizičkog napada samozvani samoborski guru najavljuje širenje Hrvatskom*“, a naslov je „*Nismo luđaci i želimo normalno raditi*“ (Novi list, 25. 10. 2001., D. Perković). U prilogu je jedna fotografija s tekstom „*Ne manipuliraju sljedbenicima – Gopal Prema Svami (Damir Rožman) i Govinda Madhava (Luka Rocco)*“. Riječ je o odlasku zajednice iz Samobora u Varaždin. Nisu istjerani, već je istekao najam kuće koja im je služila kao hram, te nisu djeca koju netko drži pod ključem, jer ih je, osim dvojice od osamnaest godina, većina između 20 i 30 godina starosti, izjavio je Luka Rocco, glasnogovornik Zajednice čiste Božje ljubavi. Rožman govori o daljnjim planovima. „O daljnjim planovima svoje sekte Rožman kaže kako će hram preseliti u Varaždin, da će otvoriti još nekoliko zajednica, uz one u Zagrebu i Rijeci, a da će on raditi kao „putujući svećenik“ – propovijedat će, držati predavanja i podučavati. Isto tako, nije istina da se sekta raspada, štoviše. „Sada imamo već 60 aktivnih članova i 150 ljudi koji se interesiraju za naša iskustva,

---

⁷⁰ U slučaju Zajednice čiste Božje ljubavi, sa stanovišta poštivanja hinduističke i vaišnavske doktrine, oni u dvije bitne ideje krše regulativna načela. Riječ je o načelima čistoće, odnosno zabrani spolnog odnosa izvan braka i u okviru braka bez namjere rađanja djece, te težnje za istinom, odnosno zabrani igara na sreću i svih oblika financijskih spekulacija (Črnić, 2007). Rožman zanemaruje i negira ova načela izjavama da je vlasnik velikog broja nekretnina koje želi i povećati prepisom nekretnina roditelja svojih sljedbenika na svoje ime, te komentarom da traži ženu koja ne može i mati djecu, kako bi mogao imati neograničene spolne odnose bez mogućnosti da se rode djeca. Zbog ovih razloga se i mogla očekivati ovakva reakcija članova Društva za svjesnost Krishne.

a vjerujem da će nas s vremenom biti još i više.“ Smatra da mediji o njima pišu neistine i tvrdi kako je upravo to bio uzrok nedavnog napada na njega koji se dogodio u Varaždinu. ... Zajednica čiste božje ljubavi ovih će dana otvoriti i ured za odnose s javnošću u Kranjčevićевой ulici. „To nam treba jer želimo pokazati javnosti da nismo luđaci, „neka tamo sekta“, nego želimo pravno regulirati svoj rad“, objašnjava Luka Rocco. „Ono što propovijedamo su ljubav i mir, ne želimo da ljudi misle da se bavimo nekakvim sumnjivim stvarima.““

U ovom prilogu se informira da se sekta nije raspala i da se samo hram seli u Varaždin. Zajednica čiste Božje ljubavi kani proširiti svoju djelatnost i otvoriti nove zajednice u Hrvatskoj, njihov broj članova raste, a Rožman će biti putujući propovjednik. Isto tako, odnos medija ih je naveo da ih optuže za napad u Varaždinu, te na otvaranje ureda za odnose s javnošću. Ovaj prilog je pokušaj ove vjerske zajednice, odnosno udruge, da popravi medijsku sliku o sebi u Hrvatskoj javnosti, što naglašavaju željom pravnog reguliranja svog statusa i djelatnosti, čime impliciraju da poštuju zakone u Hrvatskoj.

Šesti prilog je pismo novinama s nadnaslovom „*Bruno Spiz, opunomoćenik Damira Rožmana*“ i naslovom „*S indignacijom odbacujem navode*“ (Večernji list, 25. 10. 2001., Bruno Spiz), u kojem se traži ispravak neistinitih i uvredljivih navoda o vjerskoj zajednici pod nazivom Međunarodna gaudiya vaišnava zajednica. „Ta zajednica legalno je osnovana i na Zakonu registrirana vjerska zajednica u Republici Hrvatskoj te je kao takva ravnopravna pred zakonom s bilo kojom drugom vjerskom zajednicom. S potpunom indignacijom ova vjerska zajednica odbacuje niz uvredljivih navoda iz naslova... Već iz samih citiranih naslova izgledalo bi kao da je riječ o kriminalnoj organizaciji, a ne o vjerskom udruženju čiji je smisao djelovanja dijametralno suprotan svemu onome što u vašem listu piše.“

U ovom prilogu, zajednica je preko opunomoćenika optužila Večernji list za neistinite i uvredljive navode, pozivajući se na Zakon o javnom priopćavanju te na ravnopravnost pred zakonom s bilo kojom drugom vjerskom zajednicom, čime dokazuju da imaju prostor za pravno rješavanje svojih problema koji su povezani s negativnom medijskom slikom o njima.⁷¹

---

⁷¹ U ovom prilogu se pokazuje da sljedbenici Zajednice čiste Božje ljubavi ili nisu upućeni u pravni status svoje zajednice ili javno manipuliraju svojim statusom. Naime, iz prvog priloga se vidi da je Zajednica čiste Božje ljubavi registrirana kao udruga, a ne vjerska zajednica kako se ovdje tvrdi.

Naslov „Guru Damir svaki dan igra košarku s Kristom i Krišnom“ i nadnaslov „Vjerske zajednice: samoborska Zajednica čiste Božje ljubavi uznemirila je gradić obrta i kremšnita“ sedmog priloga otkrivaju reportažu iz samoborskog hrama (Slobodna Dalmacija, 30. 10. 2001., Marijana Cvrtila). U prilogu je pet fotografija (1. „Guru pred oltarom“, 2. „Guru sa susjedom“, 3. „Guru popravlja auto“, 4. „Guru u glavnom hramu“, 5. bez teksta, uz okvir) i jedan okvir s dva teksta (1. „Bolje da odu...“, 2. „Pritisni roditelja“). U tekstu se izvještava da 1. studenog 20-ak pripadnika međunarodne Gaudiya Vaišnava zajednice, odnosno Zajednice (ili Misije) čiste Božje mudrosti odlazi iz Samobora, te da roditelji smatraju da je njihovo djelovanje štetno, nemoralno i opasno, da djeca napuštaju škole i fakultete, odaju se prosjačenju, nemoralnom životu u komuni, konzumiranju halucinogenih opijata i tko zna čemu još. Damir Rožman, odnosno Gopal Prema Swami, kaže da su izloženi strahovitom pritisku roditelja svojih članova, koji vrše pritisak na medije da ih prikažu kao luđake koji manipuliraju djecom, a stižu im i prijetnje ubojstvom. Damir Rožman najavljuje širenje po Hrvatskoj i „naglašava kako je Misija čiste Božje ljubavi već šest mjeseci registrirana kao vjerska zajednica, dakle da nije nikakva sekta, a od 60 aktivnih članova nema niti jednog maloljetnika.“ Uvodeći novinarku i fotografa u središnju prostoriju hrama, guru i glasnogovornik prepričavaju da su vegetarijanci i da odbacuju sva zla (meso, droge, alkohol, cigarete, kavu, čaj, izvanbračni seks, laži, pronevjere, kockarnice), te opisuju učenje „kojemu je osnova „učenje Gospodina Krista i Krišne, koji nose isu poruku o jednom Bogu koji je osoba i potrebi da čovjek razvije karakter poput tog Boga, kako bi mu se vratio.“ Zbog želje za čistim životom njih dvojica su otvoreno pokazali da ne žele biti dio licemjerne organizacije, te su izbačeni iz ISKCON-a. Novinarka razgovara i s drugim članovima. „Guruovi sljedbenici, koje pitamo od čega, zapravo, žive, potvrđuju kako doista propovijedaju „po kućama“, a ljudi im tu i tamo udiješe voće i povrće ili nekakvi novčani prilog. ... Guru nam je potvrdio i to da svakodnevno razgovara s Kristom i Krišnom, pa čak igra i košarku s njima, ali „takva iskustva imaju ostali sljedbenici“. Istina je također da mu sljedbenici, ali i ostalim svećenicima, peru noge u vodi i mlijeku, ili jogurtu, što potom ispijaju, „ali to je dio tradicije te religije“ i to čine samo na rođendan svećenika. Kako bilo, Zajednica nastavlja svoju misiju po Hrvatskoj, tvrde da su miroljubivi, a pokude koje ih prate, uglavnom shvaćaju kao uobičajenu situaciju koja prati svećenički poziv.“

Ovaj prilog pokušaj je normalizacije djelovanja ove Zajednice i malo više se bavi njihovim nastojanjem da prikaže svoja učenja, a manje reakcijama javnosti⁷², koje i sam Rožman nastoji minorizirati, naglašavajući da su registrirani i da nemaju maloljetne članove. Više se naglašava organizacija i djelatnost drugih članova, iako na fotografijama dominira Damir Rožman.⁷³

U osmom prilogu nadnaslov je „*Roditelji sljedbenika vaishnavske zajednice sastali se sa samoborskim dogradonačelnikom*“, a naslov je „*Za gurua Rožmana prikupi se do 1500 kuna na dan*“ (Večernji list, 04. 11. 2001., R. II.). Užasnuti roditelji sastali su se sa samoborskim dogradonačelnikom Dragom Plečkom opisujući mu da djeca po astronomskim cijenama prodaju štapiće, čime prikupe od 500 do 1500 kuna dnevno. „U samozvanoj vaishnavskoj zajednici tvrdi D. Plečko, okupljeno je tridesetak punoljetne djece većinom iz imućnih zagrebačkih obitelji glumaca, televizijskih urednika i političara, a samo je dvoje djece iz Samobora. ... Zbog te prodaje uključena je i policija jer, objašnjava D. Plečko, sljedbenici obmanjuju ljude tvrdnjama da novac skupljaju za centar u kojem bi se liječili mladi narkomani. – Ne bi trebalo nasjedati takvim pričama jer za otvaranje centra treba prikupiti dozvole koja ta zajednica nema. Prema tvrdnjama dviju vaishnavskih vjerskih zajednica i Hare Krishne, Rožman je izopćenik koji je registrirao vlastitu udrugu bez uporišta u indijskoj tradiciji – kaže D. Plečko. Te udruge tvrde da Rožman neregistrirano i bez poreza manipulira novcem pod zaštitom vjerskih prava građana, a samoborskom dogradonačelniku posljednjih nekoliko dana obraćali su se Savez za transcendentalnu meditaciju i Joga u dnevnom životu zbog pogrešnog poistovjećivanja sa zajednicom D. Rožmana. Vlast u Samoboru do sada nije imala problema s Hare Krishne“

Iz priloga se vidi informiranost dogradonačelnika da prodajom mirisnih štapića Rožmanovi sljedbenici obmanjuju ljude da novac skupljaju za centar za liječenje mladih narkomana. Time se bavi policija. Rožman je registrirao udrugu bez uporišta u indijskoj tradiciji, te neregistrirano i bez poreza manipulira novcem pod zaštitom vjerskih prava građana optužbe

---

⁷² Ove reakcije roditelja djece koja su dio educiranijeg i utjecajnijeg dijela stanovništva, kao na Zapadu u drugoj polovici 20. stoljeća, pokazuju brigu u javnosti zbog „uključenosti mladih ljudi u „vrlo zahtjevne“ nove religijske pokrete koji odobravaju ili čak zahtijevaju glavne promjene u životnom stilu i planovima u karijeri“ (Richardson, Introigne, 2007:91).

⁷³ Kao što komentira Griffin (2004: 1), za nove religijske pokrete tiskani mediji učestalo predstavljaju oruđe za religijsku legitimaciju ili neprijatelja s kojim se treba konfrontirati i sukobiti. Kod slučaja Zajednice čiste Božje ljubavi, ova reportaža dio je prvog viđenja tiskanih medija, a prethodna dva priloga dio su drugog viđenja. Inače, Zajednica čiste Božje ljubavi bila je tada znatno medijski eksponirana. Rožman i njegov novi religijski pokret pojavili su se u tjedniku Globus i kasnije u tjedniku Nacional, a pojavili su se i na televiziji u Malnarovoj emisiji Nightmare Stage te u Glamour Caffeu.

su tri vjerske zajednice. One su pogrešno poistovjećene s Rožmanovom sektom, te se svojim učenjem i načinom djelovanja nastoje ograditi od problematičnog pripadnika indijske religijske tradicije.⁷⁴

U devetom prilogu nadnaslov je „*Seansa samozvanog gurua*“, a naslov je „*Rožman: Igram tenis s Isusom i Krišnom!*“ (Vjesnik, 19. 11. 2001., Ana Lonjak). U prilogu se izvještava o pozivu na izravni kontakt s Isusom i Krišnom na plakatima za svečanost, odnosno predavanje samozvanog gurua Gopala Preme Svamija u Češkom domu, na kojem se okupilo dvadesetak njegovih pristaša i dvadesetak mlađih posjetitelja. „Prema komentarima nazočnih zaključili smo kako je većina posjetitelja večer s Rožmanom odlučila provesti iz znatiželje. ... - Treba otvoriti svoja srca i odreći se materijalnog svijeta u kojem živimo kako bismo ušli u duhovni svijet, rekao je Rožman posjetiteljima, koji su za njegov nastup iz džepa izdvojili deset „materijalnih“ kuna.“ Rožman je pričao da sljedbenici imaju izravnu vezu s Isusom i Krišnom, a da on šeće s njima šumom i igra s njima tenis, „dok su posjetitelji slušali upijajući svaku njegovu riječ, neki iz zabave, a neki vjerujući mu. Bilo je i onih koji su došli po konkretan savjet nadajući se da će im Rožman pomoći. ... Odgovor na konkretno pitanje Rožman je svaki put izbjegao prelazeći na drugu temu, a jednom je posjetitelju objasnio kako Krišnu, ako se tome posveti, može vidjeti za tri dana. Nakon dvosatnog susreta, omamljeni mirisom opojnih štapića i monologa samozvanog gurua, vratili smo se u materijalni svijet. Komentari ljudi koji su izlazili mogu se sažeti jednom rečenicom: „Tko voli, nek' izvoli!““

U prilogu se relativizira prodornost gurua Rožmana i njegove zajednice, jer je bilo prisutno četrdesetak osoba, od kojih većina iz znatiželje. Naglašava se njegova nespremnost na propitkivanje ljudi o njegovim mogućnostima, te pružanje konkretnih savjeta.⁷⁵

---

⁷⁴ Po ovom prilogu, kao i prethodnim priložima, Zajednica čiste Božje ljubavi ne zadovoljava barem tri sekularna kriterija koja bi išla u smjeru priznavanja i prihvaćanja njihove religijske autentičnosti (Beckford 2003b). Na jednoj strani je problem s plaćanjem poreza, na drugoj je problem tvrdnji da će pomoći u liječenju zdravstvenih problema (ovisnost), dok je na trećoj problem s prisutnosti javnosti na njihovim službama i nemogućnošću kontakta s djecom čiji su roditelji javno prosvjedovali protiv Rožmana.

⁷⁵ Ovaj konkretan događaj opisan je i na internetskim stranicama časopisa Veritas, u prilogu s nadnaslovom „*U znaku Vodenjaka*“ i naslovom „*Međunarodna Gaudiya Vaišnava zajednica za razvoj Sri, Sri Radha Krišnine čiste ljubavi. Made in Croatia*“. Autor priloga je franjevac, fra. Josip Blažević, koji ovaj događaj komentira na sljedeći način: „Zajednica "čiste ljubavi" Damira Rožmana, možemo reći, još je u povojima, Hrvatskoj javnosti predstavila se, s ne baš spomena vrijednim uspjehom, u petak, 16. studenoga 2001. u Šubićevoj ulici, u Zagrebu. Njezin osnivač je, gore spomenuti Damir Rožman, nezaposleni električar i bivši član Hare Krišna pokreta, rođen 20. kolovoza 1967. u Zagrebu, koji je uspio, mahom studentsku mladež iz materijalno bolje stojećih obitelji, uvjeriti da je upravo on sâm živo božanstvo u ljudskom obličju. U potrazi za pravim duhovnim vrijednostima i vlastitim identitetom, zavedena mladež napušta Sveučilišta, obiteljski dom, staro društvo, oblači indijske sarije, brije glave, i kreće ulicama proseći i misionareći za svog gurua uz kojega se osjećaju kao u „socijalnom uterusu“, izolirani od onih „profanih“, „prljavih“, i „neprosvijetljenih“, te potpuno spokojni za svoju budućnost. U brošurici sa Statutom Zajednice, koju su prigodom svog predstavljanja prodavali sami članovi Zajednice stoji

U desetom prilogu nadnaslov je „*Očajni ljudi čija su djeca žrtve ispiranja mozga lobiraju na Markovom trgu*“, dok je naslov „*Roditelji Saboru: Zabranite Rožmanovu sektu zbog širenja mržnje*“ (Večernji list, 25. 11. 2001., Mladenka Šarić). U prilogu je jedna fotografija s tekstom „*Rožman sa sljedbenicima*“. U prilogu se naglašava pitanje zakona. „Pojavljivanje sekte koju je utemeljio stanoviti nezaposleni električar Damir Rožman dramatično je otvorilo pitanje postoje li u hrvatskim zakonima dovoljno dobri filtri koji bi spriječili da vjerske zajednice mogu osnivati razni destruktivci. Taj je slučaj pokazao i da hrvatski zakoni ne jamče nikakvu pravnu zaštitu ljudima čiji se životi nađu na udaru takvih gurua, već da oni ostaju potpuno bespomoćni i sami u pokušajima da zaštite svoje obitelji. ... Očajni roditelji pokušali su na mnoga vrata, svagdje su naišli na razumijevanje, a na pitanje može li tko nešto poduzeti nailazili su na – slijeganje ramena. Čitajući zakone, ustanovili su da sekte nikome ne moraju polagati račune o novčanim transakcijama, načinu prikupljanja novaca, ne plaćaju poreze i carine...“ Međutim, roditelji su našli saveznika i odvjetnicu u oporbenoj zastupnici Jadranki Kosor. Ona će u prvom čitanju prijedloga novog Zakona o vjerskim zajednicama pokušati uvjeriti zastupnike o potrebi uvođenja zakonskog osigurača, koji će onemogućiti „manipulaciju destruktivnih sekti, kakve se s globalizacijskim trendovima pojavljuju u Hrvatskoj.“ Time bi se propisalo da vjerske zajednice ne smiju širiti bilo kakav oblik mržnje prema nekome, a „takva bi odredba omogućila pokretanje pravne bitke za zabranu Rožmanove sekte jer širi mržnju prema roditeljima i obiteljima. – K meni su došli potpuno očajni i izbezumljeni ljudi, kojima su obitelji na pragu urušavanja. Roditelji se najviše boje da im djeca ne postanu narkomani, a neki od njih rekli su mi da bi bili mnogo manje uplašeni spoznajom da im se dijete drogira nego ovim što su se pretvorili u potpuno besperspektivna bića – kaže Jadranka Kosor, prisjećajući se kako joj je djed jednoga od tih mladih ljudi rekao da ako država ne može učiniti ništa, on će uzeti pravdu u svoje ruke. On nema što izgubiti, rekao je, ima 74 godine, preživio je križni put i Bleiburg, njegov je život prošao... ... Državnim dužnosnicima upućuje pitanje treba li se dogoditi nešto uistinu strašno da se počne

---

da njihov guru, „Njegova Božanska Milost“, kako ga sami oslovljavaju, „Gopal Prema Svami je osoba koja ima direktan kontakt sa Gospodinom 24 sata dnevno i time je kvalificiran da bude duhovni učitelj. To dokazuje savršeno vodeći ljude u duhovnom životu otkrivajući im Duhovni Svijet i povezujući ih u direktan kontakt s Kristom i Krišnom. To također pokazuje manifestirajući prekrasne duhovne oblike stanovnika Duhovnog Svijeta te neprestanim blaženstvom koje iz njega sja kao tisuće sunaca. Silazak takve izuzetne osobe u ovaj smrtni svijet je vrlo rijedak i svatko bi trebao iskoristiti prisustvo ovog Mesije raspitujući se o Duhovnom svijetu, Gospodinu Kristu, Gospodinu Krišni i načinu na koji se može vratiti u svoj prvobitni dom, na Goloka Vrindavan.“ Puno je i drugih slatkorječivih superlativa koji žele sugerirati kako se u Damiru Rožmanu samo nebo spustilo nad Hrvatsku“ (Vidi internetske stranice Veritasa: http://www.ver.hr/arhiv/arhiv/ver2002/ver01_02/vodenjak.htm).

razmišljati o tome da zakonski kriteriji za osnivanje vjerskih zajednica moraju biti stroži i restriktivni prema onima koji zagovaraju mržnju.“

Iz ovog priloga se vidi da su zabrinuti roditelji uspjeli predočiti svoj problem oporbenoj zastupnici Jadranki Kosor, koja je obećala da će pogurati to pitanje strože i restriktivnije zakonske regulative vjerskih zajednica u prvom čitanju prijedloga novog zakona o vjerskim zajednicama u Saboru, kako bi se Rožmanova sekta zabranila zbog širenja mržnje prema obitelji i roditeljima.⁷⁶

U 11. prilogu je naslov „*Guru učio sljedbenike da su im mame i tate demoni, zmije i štakori!*“ (Večernji list, 25. 11. 2001., T.K.). U njemu se izvještava i podsjeća na izjave roditelja o Rožmanovim uvredama i prijetnji bombom, odnosno mržnji, ako nastave djecu nagovarati protiv njega. „- Sin je navratio kući i, gledajući me u oči, počeo vikati: „Van, bježi, odlazi!“ Kad sam ga zamolila da mi objasni što čini rekao je da iz mene istjeruje demona – prisjeća se jedna majka. Da tu uistinu ima govora mržnje, potvrdio je i sam Rožman, ali govor mržnje

---

⁷⁶ U Veritasu je objavljen i „*Apel Vladi Republike Hrvatske*“ u prilogu fra Josipa Blaževića (Vidi internetske stranice Veritasa: http://www.ver.hr/arhiv/arhiv/ver2002/ver01_02/vodenjak.htm). U njemu stoji: „Obraćam Vam se povodom donošenja novog Zakona o vjerskim zajednicama, a u ime dvanaest unesrećenih obitelji koje su tragično pogođene upravo nepostojanjem zakona koji ima jasne kriterije po kojima se nedvojbeno može prepoznati tko čini vjersku zajednicu, a tko ne. Svojim primjerom želimo posvjedočiti koje su razorne posljedice djelatnosti zlonamjernih i nemoralnih pojedinaca, a koji, nažalost, djeluju pod okriljem zakona. ... Naša su djeca, mladići i djevojke u dobi od 18 do 23 godine, vrbovani i indoktrinirani od strane destruktivne sekte koja sebe naziva „Međunarodna Gudiya Vaišnava zajednica za razvoj Sri Sri Radha-Krišnine čiste ljubavi“. U ime takozvane „čiste ljubavi“ vođe sekte pretvaraju našu djecu u poslušnike bez vlastite volje, razuma osjećaja i kreativnosti, a time i bez vlastitog života i u budućnosti. Svi su, na traženje svojih vođa, napustili studij, školu ili redovan posao kako bi se u potpunosti podredili interesima zajednice“, a to znači po cijele dane prosjačili i „propovijedali“ po ulici ili po kućama idući od vrata do vrata, nudeći za uzvrat mirisne štapiće ili „svete“ sličice. Kako im novac koji isprosjače očito nije dovoljan, oni po naputku svojih vođa, vrše neizdrživ pritisak na svoje roditelje da im prepišu imetak ili druge vrijednosti i novac služeći se ucjenama. Želimo napomenuti da su naša djeca do ulaska u sektu bila zdrava, bez psihičkih ili ovisničkih problema, iz normalnih obitelji, a da se promjena dogodila brzo, iznenada i drastično. ... U potrazi za pomoću i objašnjenjima što nas je zapravo snašlo, došli smo do saznanja o pojavama koje u nekim drugim zemljama odavno više nisu novost, a naročito ne u SAD-u, zemlji koja je proizvela brojne destruktivne „vjerske“ sekte. Proučavajući literaturu koja obrađuje te teme, a u nas je gotovo i nema, prepoznali smo, do u detalje, metode kojima su naša djeca privučena u sektu te kako je zatim tekao proces „ispiranja mozga“, odnosno kako to stručnjaci nazivaju „kontrola misli“ ili „prisilno uvjeravanje“. Uvjerili smo se da se svi sljedbenici, naša djeca, ponašaju isto, imaju iste reakcije, izgovaraju iste rečenice, čak imaju isti neprirodni smijeh i izgled lica. O svemu navedenom konzultirali smo se s našim priznatim stručnjacima na području psihijatrije, psihologije i duhovnosti, koji su potvrdili sve naše sumnje i opažanja. ... Svjesni smo da se ovi problemi neće u potpunosti riješiti putem zakonskih normi, ali bi bolja i cjelovitija zakonska regulativa, jasnim definiranjem kriterija za rad i osnivanje vjerskih zajednica bila od neprocjenjive pomoći za suzbijanje zlorabe koja je sada i te kako moguća upravo djelovanjem kroz formu vjerskih zajednica. Podržavamo, stoga, svaki napor Vlade Republike Hrvatske i Hrvatskoga Sabora kojim bi se zaštitilo i reguliralo i to područje humanog življenja, a Zakon o vjerskim zajednicama upravo je, po našem mišljenju, temeljni korak za to. Preko medija smo se upoznali s nekim dijelovima toga Zakona, a posebno nas zanima dio o postupku registracije. Zalažemo se i podržavamo onaj dio novog Zakona koji predviđa postupak revizije registra vjerskih zajednica, prema kojem će sve zajednice, osim onih koje su povijesno prisutne i utemeljene na našem području ili drugdje u svijetu, morati proći kontrolu i priložiti dokumente o svom osnivanju. Bez revizije i dalje će ostati registrirane i sve one zajednice koje nikako ne zaslužuju naziv *vjerska*, a da bi ih se naknadno brisalo iz registra trebat će proći kroz, vrlo vjerojatno, dugi i skupi sudski proces.“

protumačio je na svoj način. ... - Očevi i majke su demoni jer u srcu nemaju Boga. Oni moraju prihvatiti duhovni život svoje djece. Ako to odbijaju, bolje da se djeca odmaknu od roditelja – tumači Rožman svoju misiju čiste ljubavi.“

Ovaj prilog samo dodatno naglašava širenje mržnje prema obitelji i roditeljima Rožmanove sekte, što je bio i naglasak prethodnog priloga s iste stranice. Time se samo naglašava potreba zakonskog reguliranja registracije novih vjerskih zajednica.

12. prilog ima nadnaslov „*Nakon informativnih razgovora u policiji*“, a naslov je „*Raspada se sekta Damira Rožmana*“ (Večernji list, 29. 11. 2001., T.K.). Vijest je da je zajednica ostala bez četiri člana, među kojima je Veljko Vidak, jedan od najvjernijih sljedbenika. Istovremeno, Damir Rožman bio je u policiji na informativnom razgovoru radi utvrđivanja identiteta i prebivališta. „- Njih četvero prešli su u ekstremno kršćansko tumačenje religije, te su isključeni iz našeg djelovanja. uklopit ćemo se u Zakon o vjerskim zajednicama – rekao je glasnogovornik Rožmanove organizacije Luka Rocco. ... - Na razgovor smo otišli svojevrijedno. Htjeli smo pomoći u navodnoj istrazi. Utvrđeno je da su prijave protiv nas neosnovane i da iza njih nitko ne stoji – zaključio je Rocco.“

Četvero sljedbenika, od kojih jedan vrlo privrženi, izašlo je iz Rožmanove zajednice, dok je on bio na informativnom razgovoru, što su novine protumačile kao raspad sekte. Medijski i javni pritisak, moguće je, utjecao je na ovakav ishod. Došlo je do neslaganja među njenim sljedbenicima, a glasnogovornik smatra da će se uklopiti u Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, o kojem se u to doba raspravljalo u Saboru i u javnosti, naglašavajući da surađuju s policijom i da je utvrđeno da su prijave neosnovane.

13. prilog ima nadnaslov „*Donedavni sljedbenici samoborskog gurua Damira Rožmana odlučili progovoriti o tome kako ih je namamio u svoju zajednicu*“, i naslov „*Veljko Vidak: S Isusom sam igrao košarku, a sada ne vjerujem da sam to pričao*“ (Večernji list, 14. 12. 2001., Tanja Kraljić). U prilogu su tri fotografije (1. „*Damir Rožman (krajnje lijevo) i Veljko Vidak (šesti s lijeva) dok su još bili istomišljenici*“, 2. „*Veljko Vidak (desno) došao je 11. listopada u „Večernji list“ protestirati zbog načina pisanja o Damiru Rožmanu (u sredini, a lijevo je Luka Rocco)*“, 3. „*Za Damira Rožmana njegovi bivši sljedbenici kažu da je manipulator i prevarant*“) i dva okvira (1. „*Pranje mozga i psihološko ropstvo*“, 2. „*Napisi u Večernjaku potresli javnost i državne strukture*“). U prilogu se izvještava da je četvero bivših najvjernijih članova napustilo sektu Damira Rožmana – odlučili su progovoriti javno da Rožman za njih manipulator i prevarant – koja se njihovim odlaskom počela raspadati. „- Osjećam se

prevaren. Iskreno, stvarno ne znam na koji me način Rožman uspio obrlatiti. U toj sekti sve je bilo naopako. ... Žao mi je svih mladih ljudi koji su i dalje u zajednici. Želim svima da sami shvate kako je sve kod Rožmana samo laž. Priključio sam se zajednici jer sam povjerovao propovijedima o čistoj ljubavi, ali to je sve bila zabluda – rekao je za Večernji list Veljko Vidak, koji je vrlo teško pristao na bilo kakav razgovor s medijima. ... Normalnom se životu vratila i 21-godišnja T. K. nakon što je, kaže, primijetila da pod Rožmanovim utjecajem priča jedno, a radi posve drugačije. ... Djevojka je sektu napustila zajedno s 19-godišnjim bratom M. K. – Nakon što smo otišli od Rožmana, brat i ja prvo smo osjetili ogromnu slobodu i mir. Tek sada, vidimo pod kolikim smo opterećenjem bili dok smo živjeli s njim. Presretna sam što me, nakon svega, roditelji i prijatelji nisu napustili – objašnjava T. K., koja se svakodnevno moli za spas onih koji su ostali u sekti.“ Odgovori majke T. K. i M. K., te majke Lj. M., kazuju da je Rožman manipulirao njihovom djecom i da im je uništio obitelj. U prvom okviru predsjednica saborskog Odbora za rad, socijalnu politiku i zdravstvo Snježana Biga-Friganović ističe kako je utvrdila da je u ovom slučaju riječ o pranju mozga i psihološkom ropstvu. U drugom okviru se naglašava da se Rožman našao na udaru javnosti i državnih struktura nakon napisa u Večernjem listu, te je protiv novinarke Kraljić podnio privatnu tužbu zbog uvrede i klevete Općinskom sudu u Zagrebu i prijavu Vijeću časti HND-a zbog objavljivanja neistinitih i izmišljenih informacija, što je Vijeće odbacilo.

U prilogu se bivši članovi čude kako su pristupili Rožmanovoj zajednici, naglašavajući njegove manipulacije i prevare, a roditelji naglašavaju kako je obitelji bilo teško s tim, jer ih je to uništavalo. Dva okvira, s druge strane, ukazuju da su se političke strukture odlučile uhvatiti u koštac s njima, na čemu je velika zasluga kampanje Večernjeg lista, kojem brojni čitatelji nude potporu i svjedočenje u sudskoj raspravi, odnosno privatnoj tužbi Rožmana zbog uvrede i klevete. Sudska tužba Rožmana može se protumačiti kao njegov napad na Večernji list, jer su po njegovom mišljenju neistinito prikazali djelovanje njegove zajednice.

U 14. prilogu nadnaslov je „*Josip Rožman, otac samozvanog gurua Damira Rožmana, javnosti otkriva tko je zapravo njegov sin:*“, a naslov je „*Svjedočit ću protiv rođenog sina kako bih mu razbio sektu!*“ (Večernji list, 11. 01. 2002., Tanja Kraljić). U prilogu su četiri fotografije (1. „*Josip Rožman: Želim spriječiti sina da manipulira slabijima*“, 2. „*Damir Rožman u udobnoj fotelji gurua*“, 3.) „*Otac...*“, 4. „*...protiv sina*“) i dva okvira (1. „*Pisma potpore „Večernjem listu*“, 2. „*Rožmanov sljedbenik drogiran završio u Vrapču*“). Samohrani otac Rožmana, kao i drugi čitatelji Večernjeg koji pružaju potporu listu, javio se

kako bi svjedočio protiv Rožmana i njegovog djelovanja na ročištu u kojem tuži novine za klevetu i iznošenje neistina, a prijavio ga je i policiji zbog mlađeg sina Gorana, kojeg je također obmanuo. „- Kao rođeni otac ne mogu vjerovati da se moj sin sam proglasio svećenikom i da mu to nitko ne može osporiti. ... Uživa u manipuliranju slabijima od sebe. ... Već se 13 godina borim protiv tog zla u mom sinu. Otkako je postao član Hare Krišne, Damir mi se stalno smije u lice i govori da sam lud i blesav, da sam demon. ... Polako gubim svaku nadu da će se moja djeca ikad osvijestiti, ali borit ću se do kraja. ... Tužno je biti otac djece kojoj sam u životu priuštio veliki luksuz, a zauzvrat umjesto zahvale dobivam ovakvu bol. Od mene više ništa neće dobiti. Imam prazan stan od 80 četvornih metara i radije ću ga nekom darovati nego ostaviti ovakvom sinu. Borit ću se do kraja i svim snagama pokušati razbiti tu sektu.“

U ovom prilogu se samohrani otac Damira Rožmana obraća javnosti kako bi ukazao da je spreman zaustaviti sektu svoga sina, da se već dugo bori protiv njegove religioznosti, te da je vrlo zabrinut za mlađeg i labilnijeg Gorana i općenito razočaran s njihovim stavom prema njemu. Kao i kod reakcija bivših članova sekte, riječ je o svojevrsnoj javnoj ispovijedi oca, te njegovoj spremnosti na svjedočenje protiv sina gurua.

U 15. prilogu, s nadnaslovom „*Novinarka Večernjeg lista Tanja Kraljić drži da se mesiji Damiru Rožmanu nema za što ispričati*“ i naslovom „*Neuspjelo mirenje samoborskog gurua i novinarku Večernjaka*“ (Večernji list, 12. 01. 2002., ri), riječ je o izvještaju s ročišta privatne tužbe Damira Rožmana protiv Večernjaka. „D. Rožman predložio je mirenje pod uvjetom da mu se naša novinarka preko medija javno ispriča za svoje natpise. Novinarka T. Kraljić drži da se nema za što ispričati, budući da je članke pisala na temelju izjava psihijataru i roditelja mladića i djevojaka koji su završili u sektu, a koji će na sljedećem ročištu posvjedočiti istinitost informacija objavljenih u Večernjem listu.“

U prilogu se raspravlja o ročištu i tužbi zbog klevete i vrijeđanja. Rožman je ponudio mirenje, ali uz javnu medijsku ispriku, što je novinarka odbacila. Stoga se iščekuje nastavak ročišta u kojem se treba utvrditi istinitost informacija Večernjeg lista.

U 16. prilogu s nadnaslovom „*Saslušani prvi svjedoci u sporu novinarku Večernjeg lista Tanje Kraljić i Damira Rožmana*“ i naslovom „*Samoborski guru tvrdi da na nebu igra tenis i ping pong*“ (Večernji list, 14.03.2002., RI) izvještava se o nastavku privatne tužbe i ročištu na kojem su saslušani prvi svjedoci. U prilogu je jedna fotografija Rožmana bez teksta. „Samozvani guru Damir Rožman odlazi na nebesa gdje mu se ruke produlje, pa takvima onda

odlično igra tenis i ping-pong s Isusom i Krišnom – najnoviji je podatak koji je jučer ušao u zapisnik Općinskog suda u Zagrebu, gdje je održana glavna rasprava između novinarkе Večernjeg lista Tanje Kraljić i „samoborskog gurua“ Damira Rožmana. ... Bizarnosti koje su o liku i djelu tog električara-kvazigurua iznosili svjedoci – samoborski dogradonačelnik Drago Plečko i psihijatar Vladimir Gruden – nasmijavali su i suca Zorislava Kaleba. ... Tijekom cijele sudske rasprave Rožmanu smiješak nije silazio s lica. Na idućem ročištu bit će saslušani ogorčeni roditelji čija su djeca završila u Rožmanovoj sekti.“

U prilogu se izvještava o glavnoj raspravi između novinarkе i „samoborskog gurua“ koji ju je tužio radi uvrede i klevete, a koje je poprimilo komične obrise zbog humorističnog prikaza Rožmanovog vjerovanja.

U 17. prilogu je nadnaslov „*Sociolog religije dr. Siniša Zrinščak o konačnoj verziji Zakona o vjerskim zajednicama*“, a naslov je „*„Sekte se ne mogu tumačiti samo fenomenom ispiranja mozga, iako i toga ima“*“ (Vjesnik, 10. 05. 2002., Gordan Pandža). Prilog ima jednu fotografiju („*Siniša Zrinščak*“) i jedan okvir („*Zakon ne može ocjenjivati sadržaj vjere*“). U ovom intervjuu sociolog religije kritički razmatra konačnu verziju zakona o vjerskim zajednicama, koji je po njemu oblikovan pod utjecajem dva različita i neusklađena utjecaja (javna i saborska rasprava), a rezultirao je zahtjevom za formalizacijom kriterija za registraciju vjerskih zajednica i za jasnijom definicijom vjerskih zajednica. Na pitanje što je njemu posebno sporno u Konačnom prijedlogu zakona, Zrinščak odgovara: „- Za mene je posebno sporan članak 5. koji govori o tome da vjerska zajednica ne smije širiti netrpeljivost niti koristiti metode koje ugrožavaju njene sljedbenike. ... Članak 5. očigledno je dodan samo zbog saborske rasprave koja je bila pod jakim utjecajem „slučaja Rožman“ i bojazni od ponavljanja sličnih slučajeva pa se posegnulo za sigurnosnim ventilima. Ima tu i dosta bojazni od ispiranja mozga u sektama. Međutim, iako i toga ima u novim religioznim pokretima i sektama, oni se ne mogu tumačiti samo fenomenom ispiranja mozga. Stoga bismo na tom planu trebali koristiti europska iskustva da ne upadnemo u velike, mučne i neučinkovite sudske procese.“

Rasprava oko konačne verzije zakona o vjerskim zajednicama ukazala je da je najkritiziranija novost članak 5., koji je bio pod utjecajem saborske rasprave o Rožmanovoj sekti, a da se na kraju treba ugledati na druge zemlje, kako bi izbjegli skupe procese na osnovi bojazni od ispiranja mozga.

Nadnaslov 18. priloga je „*Na razmatranju je konačni prijedlog Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica*“, a naslov je „*Vjerske zajednice nezadovoljne svojom definicijom*“ (Večernji list, 12.05.2002., Z. Despot). U prilogu je jedna fotografija („*I zbog Rožmanove su se sekte unosile nove odredbe u zakon*“) i jedan okvir („*Ugovori iznad zakona*“). Govori se o novinama konačnog prijedloga zakona. „Definicija vjerske zajednice, izmijenjeni kriteriji po kojima će se dobivati proračunska sredstva te minimalni broj od 50 „poslovno sposobnih osnivača“ za osnivanje glavne su novosti konačnog prijedloga zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Pomoćnik ministrice pravosuđa kaže o toj brojci sljedeće: „- Na brojku je utjecao i slučaj Samobor, odnosno afera oko sekte Damira Rožmana, koja je u javnosti prouzročila strah od sekti. Primjera u drugim zemljama ima puno, i oni nisu jedinstveni, no kako odrediti broj i ne ograničiti slobodu nikome tko želi osnivati vjersku zajednicu – pita Ljubišić. Samoborska je afera u prijedlog zakona unijela još jednu odredbu. U petom članku stajalo je da „vjerske zajednice u očitovanju i promicanju vjere i drugom svom djelovanju ne smiju širiti netrpeljivost i predrasude prema drugim vjerskim zajednicama i njihovim članovima bez vjerskog uvjerenja“, a sada je dodano da se prema svojim članovima „ne smiju služiti metodama koje ugrožavaju njihovo zdravlje, psihički integritet i uzajamno poštovanje i pomaganje članovima njihovih obitelji“.“

Pomoćnik ministrice pravosuđa Slobodan Ljubišić konstatira da su dvije restriktivnije odredbe promijenjene pod utjecajem Rožmanovog slučaja, tako da se može ustvrditi da je on najviše odredio novi zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, u koji su unijete restrikcije i uvjeti potrebni za registraciju.⁷⁷

U 19. prilogu nadnaslov je „*Samozvani vjerski guru Damir Rožman osnovao novu političku stranku „Božansku uniju“*“, dok je naslov „*Viša bića „zainteresirana“ za hrvatsku politiku*“ (Novi list, 22.02.2003., Z. Mamić). U prilogu je jedna fotografija („*Iako je nova stranka duhovnog karaktera, vojsku ipak ne bih ukidao – Damir Rožman*“). U prilogu se izvještava da se osniva „osamdeset i neka po redu stranka“ u Hrvatskoj, da iza inicijative stoji Damir Rožman, njegovi sljedbenici i još 60-ak osoba, te da im još treba 20-ak osoba kako bi dosegli 100 zakonom nužnih osoba da se stranka registrira. „Pored nezadovoljstva trenutnom hrvatskom društveno-političkom situacijom, poticaj za osnivanje stranke Rožman je, kako nam je ispričao, dobio s – neba. – Zeleno svijetlo za osnivanje stranke dobio sam od viših

---

⁷⁷ Analiza društvenih reakcija na nove religijske pokrete u Poljskoj, Hrvatskoj i Slovačkoj, te njihova povezanost s promjenom legislative o vjerskim zajednicama vidljiva je u sljedećem članku (Goldberger, Hall, Grešková, Smoczyński, 2010).

duhovnih bića, ispričao nam je Rožman telefonski iz Vrtlinovca kraj Varaždinskih toplica gdje se trenutno nalazi s dijelom sljedbenika u, kako doznajemo, luksuznoj vili s bazenom. Božansko u imenu stranke odnosi se na duhovne odlike njenih budućih članova i njihove visoke moralne standarde.“ Nadalje, Rožman opisuje stranački program i napredak, koji će se dostići reforama koje nudi: „- Naglasak našeg gospodarskog programa jest na razvoju poljoprivrede, tekstilne industrije, turizma, ekologije i novih tehnologija. Među našim simpatizerima nalazi se i nekoliko vrhunskih znanstvenika, otkrio nam je Rožman, dodajući kako ti znanstvenici raspolažu i revolucionarnim izumima poput dobijanja električne energije iz „prane, vrste suptilne energije. ... - Djeci bi trebalo pružiti više igre i zabave, zatim bi ukinuli gimnazije umjesto kojih bi uveli stručne srednje škole u kojima bi se mladi pripremali za određene poslove. Nadalje, radni bi dan skratili na četiri sata, a u pravosuđu bi sudski procesi neprekidno trajali do njihova svršetka i donošenja presude, ispričao nam je Rožman dodajući kako, iako je BU stranka duhovnog karaktera, vojsku ipak ne bi ukidao.“

Prilog izvještava o osnivanju stranke, kojoj je u pozadini „samozvani karizmatik“ i vođa „kontroverzne vjerske zajednice“. On predstavlja svoj program i reforme, a informira i da ih simpatiziraju vrhunski znanstvenici koji imaju rješenja za probleme Hrvatske.⁷⁸

U 20. prilogu nadnaslov je „*Nova stranka za neopredjeljene birače*“, a naslov je „*Glasajte za Boga!*“ (Novi list, 22. 02. 2003., nepotpisan). U prilogu je fotografija Damira Rožmana bez popratnog teksta. Vijest je da taj „samoborski samouki vjerski vodič“ radi na osnivanju stranke. „Iako osnivanje „Božanske unije“ ili skraćeno BU-a, zvuči kao prvoaprilska šala, na prostoru gdje su „ozbiljnije“ stranke glasove dobijale pozivima na povijesne misije i nebeske narode, ta vijest i nije toliko iznenađujuća. Kao niti Rožmanove riječi kako je poticaj za osnivanje, kao i smjernice za izradu stranačkog programa dobio – odozgo.“ Ukratko prilog opisuje taj stranački program. Bazira se na poljoprivredi, tekstilu, novim tehnologijama i ekologiji, a u reformi bi djeci ponudio više igara i biljnih čajeva, srednjoškolcima bi ukinuo gimnazije, a sudski procesi bi trajali do presude. Podsjeća se, na kraju, tko je inicijator ove političke opcije. To je čovjek „iz jedne reportaže Glamour cafea gdje se moglo vidjeti kako mu sljedbenici peru noge u mlijeku radi vlastita, a ne njegova užitka, te kako skupljaju

---

⁷⁸ U ovom prilogu se govori o pokušaju ulaska Zajednice čiste Božje ljubavi i njegovog vođe u politiku. Riječ je politizaciji religije i religizaciji politike (Robertson, 1989; Vrcan, 2001), kojom pripadnici novog religijskog pokreta poniklog na tlu Hrvatske nastoje riješiti svoje probleme, što je i indikator shvaćanja politike u Hrvatskoj (ulazak osobe u politiku jača njezinu vlastitu poziciju u društvu i služi joj u stjecanju osobne koristi).

milodare po ulici radi općeg, a ne njegovog probitka. A sada svi skupa žive u kući s bazenom radi... zar je to bitno, ako ćemo svi to dobiti glasajući za BU.“

U prilogu se osnivanje stranke „Božanska unija“ koristi kako bi se ironizirala politička stvarnost u Hrvatskoj, jer se u njoj političari često oslanjaju na religijske motive u stranačkim istupima. A to što je inicijator ove političke opcije u jednoj opskurnoj religijskoj zajednici gomilao materijalno bogatstvo, samo ide u prilog učestalim napadima na političare u društvu da se brinu samo za svoje i stranačko, a ne opće dobro. To se vidi i u izazovu prikupljana potrebnog broja osoba kako bi se stranka registrirala, jer ih još fali dvadesetak.

U zadnjem (21.) prilogu naslov je „Čelnici Rožmanove sekte osumnjičeni za uspostavu ropstva“ (V, 21.05.2003., Mihaela Zagorščak). U prilogu je jedna fotografija („Kakvi robovi, svi mogu sjesti u autobus: Damir Rožman u sjedištu sekte“). U prilogu se izvještava o sudskoj istrazi protiv Damira Rožmana, vođe „Kršćanske Vaišnava zajednice za razvoj Sri Sri Radha – Krsnine čiste ljubavi“, te njezinog član Luke Rocca na zagrebačkom županijskom sudu, zbog sumnje da su počinili kazneno djelo uspostave ropstva i prijevoza robova. Rožman je, prema rješenju pokretanja istrage, „svojim propovijedanjem i obećavanjem uvjerio 16 osoba mlađe životne dobi u to da vlada njihovim mislima i nadzire njihovu volju... Vjerujući da Rožman, ističe se u rješenju, ima osobni kontakt s Krsnom i Isusom te nadzor i vlast nad njihovim mislima i djelima i bojeći se njegove prijetnje da će ih kazniti „usporavanjem duhovnog napretka“ isključenjem iz zajednice, mladići i djevojke napustili su svoje domove i počeli živjeti u zajednici potčinjeni „vlasti Damira Rožmana“. Od roditelja su zahtijevali da na njih prenesu imovinu kako bi se njome koristila zajednica i izjavljivali da bi na zahtjev Rožmana i Krsne „bili spremni ubijati nevjernike izvanzemaljskim oružjem koje bi im dao Krsna“. Rocca se, pak, tereti da je...na članove djelovao kao i Rožman te je od njih zahtijevao da obilaze kuće i prose novac. Oni su građanima govorili da je novac namijenjen odvikavanju od ovisnosti, a predali bi ga Roccu.“ Novinarka je u hramu u kojem boravi 20 svećenika zajednice, u Vrtlinovcu pokraj Varaždinskih toplica, o tome razgovarala s Rožmanom i Roccom. Oni su komentirali postupak: „Evo, do autobusne postaje treba 10 minuta. Svatko tko želi može otići kad hoće. Ako su tu robovi, trebali su onda poslati neke specijalne jedinice da ih oslobode.“ Oni tvrde da su svi članovi tu svojom voljom, a član čija je vikendica pretvorena hram dodaje da je on onda „rob u vlastitoj kući“. ... Sljedbenici koje smo vidjeli doimaju se mirno i zadovoljno. Oni kažu da je život u zajednici njihov izbor i da ih nitko na to nije natjerao. ... „Ovdje se ne događa ništa loše, nema nikakvih kriminalnih aktivnosti,

živimo moralno i pošteno, ali očito nekome smetamo“, kaže Rožman. On ističe da su htjeli osnovati i stranku pod nazivom Božanska unija, ali im je to zabranjeno zbog samog imena, jer, kaže, „ne smije Bog bit vezan uz politiku“.

U zadnjem prilogu se iščitava epilog dosadašnjeg izvještavanje dnevnih novina o Rožmanovoj Zajednici čiste Božje ljubavi, odnosno Kršćanskoj Vaišnava zajednici za razvoj Sri Sri Radha – Krsnine čiste ljubavi. Pokrenut je postupak na zagrebačkom sudu, a Rožman i njegovi članovi negiraju optužbe tvrdeći da njihova moralna i poštena djelatnost nekome smeta, što Rožman vidi i iz zabrane osnivanja Božanske unije.⁷⁹

Slijedi kratki *zaključak* o prezentaciji Zajednice čiste Božje ljubavi, odnosno Kršćanske Vaišnava zajednice za razvoj Sri Sri Radha – Krsnine čiste ljubavi u dnevnim novinama u Hrvatskoj:

1. Prezentacija Zajednice čiste Božje ljubavi, odnosno Kršćanske Vaišnava zajednice za razvoj Sri Sri Radha – Krsnine čiste ljubavi u dnevnim novinama nije bila ujednačena. *Novi list*, *Slobodna Dalmacija* i *Vjesnik ujednačeno* su imali mali broj priloga, dok je *Večernji list* pokazao gotovo *dvostruko veći* interes od ostalih dnevnih novina zajedno. Svi prilozi bili su iz *drugog* razdoblja.

2. Dnevne novine su najčešće prezentirale *negativne* aspekte djelatnosti Zajednice čiste Božje ljubavi, odnosno Kršćanske Vaišnava zajednice za razvoj Sri Sri Radha – Krsnine čiste ljubavi u Hrvatskoj. Religioznost i religijske vrijednosti slabo su bile predstavljene, a Rožmanovo *materijalno bogaćenje* i *mentalno manipuliranje* djecom (sljedbenicima) bile su medijski saturirane. Time su dnevne novine problematizirale njihovo osnivanje i djelatnost koja je usmjerena bogaćenju njihovog vođe, koji manipulira svojim članovima i djeluje *na rubu zakonitosti*. Dijagnoze psihijataru doprinije su *medikalizaciji* diskursa, odnosno referiranju na bolesno stanje i vođe i njezinih članova, a njihovo djelovanje je povezano s problematičnim novim religijskim pokretima poput scijentologije, koja je usmjerena na materijalno, ili „Crne ruže“, Nebeska vrata, Hram naroda i Hram sunca, koji su uključivali masovna ubojstva i samoubojstva njihovih članova. Prikazane su i javne reakcije. Od reakcija roditelja koji su posvuda tražili pomoć u rješavanje svog problema, a najnegativnija je bio

---

⁷⁹ Indikativan je njegov komentar na pitanje o ropskim odnosima, u kojem kaže da su trebali poslati specijalce na njih da ih oslobode. Taj komentar je aluzija na incident s Ogrankom Davidijana i njihovim vođom Davidom Koreshom u SAD-u, o čemu su izvještavale sve dnevne novine, a koji je povezan s moralnom panikom usmjerenom na nove religijske pokrete (Goldberger, Hall, Grešková, Smoczyński, 2010; Richardson, Introvigne, 2007).

napad na Rožmana u Varaždinu, do reakcija drugih manjinskih vjerskih zajednica koje su se htjele na javan način odreći Rožmana i njegovog djelovanja, kako se u javnosti ne bi njihovo djelovanje povezalo s njima. Tu je riječ o ISKCON-u, Transcendentalnoj meditaciji i Društvu Joga u svakodnevnom životu. Često se raspravljalo o nadzoru i kontroli, te o potrebi da se u novi zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica uvedu restriktivnije odredbe. U prilogima se uz ovu zajednicu najčešće koristio pojam *sekta*, a Rožmana su nazivali *samozvani guru*. Time je bila prezentirana kao *opasna i destruktivna sekta*, čije djelovanje treba zabraniti.

3. Ovaj slučaj pokazuje da su dnevne novine bile uključene prezentaciji djelovanja opasne sekte koja nije poniknula u svijetu, već na domaćem terenu. Dnevne novine, a pogotovo Večernji list, bile su uključene u svojevrsnu *kampanju* protiv izopćenika Hare Krišni, koji je osnovao vlastitu vjersku zajednicu u Samoboru 2001. godine. Imala je sve elemente *moralne panike*. Nakon reportaže u Glamour cafeu i Malnarove emisije Nightmare Stage novine su istraživale „noćnu moru“ roditelja i šire javnosti: tko je Damir Rožman i kako njegova zajednica djeluje? Roditelji boljeg imovinskog statusa bili su očajni što njihova djeca žive u toj zajednici, a u zakonskim odredbama nije bilo mogućnosti da se njihova djelatnost zakonski zabrani. Stoga su uzbunili razne adrese, od dogradonačelnika Samobora, do policije i političara, koji su baš tada raspravljali o zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica u Saboru. Uslijedio je i napad jednog roditelja na Damira Rožmana, a drugi roditelji su prijetili da će sve napraviti da izvuku svoju djecu iz ruku Rožmana. Rezultati medijske kampanje bili su dvostruki. Rožman je tužio Večernji list za neistinito informiranje, a zabrinute političke strukture su unijele restriktivnosti u Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, dok je zagrebački županijski sud pokrenuo istragu nad Rožmanom i Roccom u istražnom zahtjevu.

U *zaključku*, studije slučajeva ukazuju da diskurs medijske prezentacije i aktera koji komentiraju djelatnosti novih religijskih pokreta *utječe* na njihovo *djelovanje*, na njihovu *javnu percepciju*, kao i na *odnose* između njihovih pripadnika. Medijska prezentacija u njihovom slučaju je često povezana sa stigmatizacijom i elementima moralne panike (Goldberger, Hall, Grešková, Smoczyński, 2010; Richardson, Introvigne, 2007), odnosno s javnim optužnicama (Jukić, 1991) u kojima se koriste sekularni kriteriji kojima se potvrđuje ili negira društvena prihvatljivost i religijska autentičnost nove religioznosti (Beckford, 2003b).

5. ZAKLJUČAK

U ovom doktoratu bila je prisutna pretpostavka o povezanosti društvenih i religijskih promjena u suvremenom svijetu i Hrvatskoj. Istraživala se prezentacija upotrebe religije u javnosti i manifestacije i posljedice religijskog djelovanja u hrvatskom društvu i u svijetu, u kojima zainteresirani javni akteri na osnovi moći i interesa raspravljaju i definiraju što je vjerodostojno ili autentično religijsko područje i koje su granice između sakralnog i svetog ili profanog i svjetovnog (Barker, 1995, 2007; Beckford, 2003a, 2003b; Casanova, 1994; McGuire, 2002). Drugim riječima, istraživao se odnos medija i religije, odnosno nastojala se ocrtati vidljivost manjinske religije i religioznosti u hrvatskoj javnoj sferi. Nastojanje ovog rada bilo je dati općeniti prikaz i tumačenje učestalosti i načina prezentacije djelatnosti malih vjerskih zajednica u hrvatskim dnevnim novinama u kontekstu tranzicijskog razdoblja (1990.-2005.). Postavljena je opća hipoteza da su dnevne novine značajni javni akteri i forumi šireg društva koji sudjeluju u stvaranju javnog mišljenja o djelovanju malih vjerskih zajednica i pluralizaciji religijskog područja, te dvije radne hipoteze, po kojima dnevne novine različito prezentiraju male vjerske zajednice i teme koje su s njima povezane, na način da frekventnije, tematski šire i pozitivnije prezentiraju tradicionalno prisutne i brojnije male vjerske zajednice od manje brojnih i novijih, s obzirom na konkretni društveni kontekst razdoblja od 17 godina (prvo je od 1990. do 1998. godine, a drugo od 1999. do 2006. godine).

Stoga, osvrnimo se na ukupne rezultate i na rezultate ukrštanih varijabli s tipovima vjerskih zajednica u dnevnim novinama i razdobljima na razini općenitih karakteristika priloga, malih vjerskih zajednica u priložima, tema i aktera u priložima, karaktera priloga, riječi u naslovima priloga te, napokon, na rezultate studija slučaja.

1. Općenite karakteristike priloga: U cjelokupnom razdoblju istraživanja pojavilo se ukupno 1822 priloga. U okviru ukupnih rezultata, prilozi su najprisutniji u Vjesniku (38%), a manje u Večernjem listu (26%), Slobodnoj Dalmaciji (19%) i Novom listu (17%), što je indikator većeg interesa novina u državnom vlasništvu od privatiziranih, kao i nacionalno usmjerenih od regionalno usmjerenih.⁸⁰ U *prvom* razdoblju pojavilo se manje priloga (45%) nego u drugom 55%, što je dokaz porasta javnog interesa o ovim vjerskim zajednicama.

---

⁸⁰ Ova tvrdnja rezultat je dostupnih rezultata ovog istraživanja, čija namjera nije bila dublje ulaziti u analizu tiskanih medija i njihove organizacije, već primarno njihovih poruka o djelatnostima malih vjerskih zajednica.

Očekivano, najprisutniji izvori (autori) priloga u dnevnim novinama pripadnici su medijskog sektora (72% novinari, 17% domaće ili strane novinske agencije i 2% ostali mediji), a puno rjeđe drugih društvenih institucija (2% članovi male vjerske zajednice, 1% stručnjaci, te 0,5% i manje nevladine udruge, članovi Katoličke crkve i ostali). Urednički, u dnevnim novinama omogućen im je prostor za izvještavanje o događajima i djelatnostima vjerskih zajednica u većoj mjeri jednostavnijim, izvještavačkim, monološkim i objektivnijim novinskim vrstama (34% vijest, 33% izvještaj i 1% prikaz) od složenijih, istraživačkih, dijaloških i analitičkih (11% komentar, 9% intervju, 3% pisma, 3% osvrt, 2% reportaža i 2% kolumna), a najčešća prostorna dimenzija je domaća (58%), a manje internacionalna (37%) i pogotovo slučajevi njihovog miješanja (5%).

Najzastupljenija je (manja) veličina priloga do $\frac{1}{4}$ stranice (71%), a manje (veće) veličine priloga do $\frac{1}{2}$ stranice (15%) i veće od $\frac{1}{2}$ stranice (14%). U kontekstu rezultata ukrštenih varijabli priloga, u prezentaciji svih vjerskih zajednica u prvom razdoblju najprisutnija veličina priloga je do $\frac{1}{4}$ stranice (83% kod pravoslavnih crkvi, 76% kod židovskih zajednica, 75% kod skupine „ostalo“, 74% kod islamskih zajednica, 59% kod kršćanskih i 55% kod nekršćanskih novih religijskih pokreta i 50% kod protestantskih crkvi). U prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi, islamskih i židovskih zajednica i protestantskih crkvi manje prisutne su veličine do $\frac{1}{2}$ stranice (8%, 17%, 21% i 33%) i veća od $\frac{1}{2}$ stranice (8%, 9%, 3% i 17%), a u novijim i netradicionalnijim kršćanskim i nekršćanskim novim religijskim pokretima i skupini „ostalo“ manje prisutne veličine su veća od $\frac{1}{2}$ stranice (26%, 32% i 25%) i do $\frac{1}{2}$ stranice (15% kod prve i 13% kod druge skupine).

Kod izraženijih razlika u zastupljenosti veličina priloga u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** je veličina do $\frac{1}{4}$ stranice značajno više prisutna u Večernjem listu (93%), veličina do $\frac{1}{2}$ stranice u Slobodnoj Dalmaciji (17%) i veličina veća od $\frac{1}{2}$ stranice u Slobodnoj Dalmaciji (26%). Kod **islamskih zajednica** je veličina do $\frac{1}{4}$ stranice značajno više prisutna u Večernjem listu (93%), veličina do $\frac{1}{2}$ stranice u Novom listu (28%) i veličina veća od $\frac{1}{2}$ stranice u Slobodnoj Dalmaciji (50%), a kod **židovskih zajednica** je veličina do $\frac{1}{4}$ stranice značajno više prisutna u Vjesniku (100%) i veličina do $\frac{1}{2}$ stranice u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji (50%). Kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** je veličina do $\frac{1}{4}$ stranice značajno više prisutna u Večernjem listu (82%), veličina veća od $\frac{1}{2}$ stranice u Slobodnoj Dalmaciji (67%) i veličina do $\frac{1}{2}$ stranice u Vjesniku (25%), a kod **nekršćanskih novih**

Da se rasvijetli ovo pitanje, potrebno je napraviti istraživanje utjecaja vlasničke strukture, organizacije posla i interesa oglašivača na prezentaciju religijskih fenomena u dnevnim novinama.

religijskih pokreta je veličina do $\frac{1}{4}$ stranice značajno više prisutna u Večernjem listu (81%) i veličina veća od $\frac{1}{2}$ stranice u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji (65%).

U *drugom* razdoblju, u prezentaciji svih tipova vjerskih zajednica je i dalje najprisutnija veličina do $\frac{1}{4}$ stranice (82% kod protestantskih crkvi, 79% kod židovskih zajednica, 78% kod pravoslavnih crkvi, 70% kod kršćanskih novih religijskih pokreta, 64% kod islamskih zajednica, 63% kod skupine „ostalo“ i 60% kod nekršćanskih novih religijskih pokreta). U prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica manje zastupljene su veličine do $\frac{1}{2}$ stranice (19% kod islamskih zajednica, 14% kod pravoslavnih crkvi i 9% kod protestantskih crkvi) i veća od $\frac{1}{2}$ stranice (17% kod islamskih zajednica, 9% kod protestantskih crkvi i 8% kod pravoslavnih crkvi), osim kod židovskih zajednica kod kojih su manje zastupljene veličine veća od $\frac{1}{2}$ stranice (14%) i do $\frac{1}{2}$ stranice (7%). U prezentaciji novijih i netradicionalnijih kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta te skupine „ostalo“ manje zastupljene veličine su do $\frac{1}{2}$ stranice (17%, 21% i 20%) i veća od $\frac{1}{2}$ stranice (13%, 19% i 17%).

Kod izraženijih razlika u zastupljenosti veličina priloga u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** je veličina veća od $\frac{1}{2}$ stranice značajno više prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (15%), kod **islamskih zajednica** je veličina do $\frac{1}{4}$ stranice značajno više prisutna u Vjesniku (77%) i veličina veća od $\frac{1}{2}$ stranice u Večernjem listu (27%), a kod **židovskih zajednica** je veličina do $\frac{1}{4}$ stranice značajno više prisutna u Večernjem listu (93%). Kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** je veličina do $\frac{1}{4}$ stranice značajno više prisutna u Novom listu (82%), veličina do $\frac{1}{2}$ stranice u Slobodnoj Dalmaciji (36%) i veličina veća od $\frac{1}{2}$ stranice u Novom listu (18%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** je veličina do $\frac{1}{4}$ stranice značajno više prisutna u Vjesniku (67%) i veličina veća od $\frac{1}{2}$ stranice u Slobodnoj Dalmaciji (34%).

Vjerske zajednice najčešće su prezentirane kraćim priložima i zauzimaju manji prostor na stranicama, što je očekivano (najzastupljenije vrste priloga). Čini se da su novije i netradicionalnije vjerske zajednice značajnije prezentirane dužim priložima od tradicionalno i povijesno prisutnih, pogotovo s obzirom na broj njihovih pripadnika u Republici Hrvatskoj. To je vjerojatno povezano s manjom zastupljenošću priloga u njihovom slučaju, te interesom novina za ekskluzivnost i atraktivnost, kao dva od pet kriterija za nalaženje teme u dnevnim novinama (Mihovilović, 2007: 38-51). Moguće je da dnevne novine kompenziraju manju

učestalost priloga većim prostorom koji im je u njima ustupljen i u kojem šire opisuju djelatnosti i vjerovanja vjerskih zajednica značajnije različitih od dominantnog katoličanstva.

Kao i u slučaju Bosne i Hercegovine (Marko, 2009: 167), možemo zaključiti da analizirani dnevni tisak u Hrvatskoj nema posebnu religijsku rubriku i specijalista iz područja religije, nego o njoj pišu novinari koji uz ovu temu zapravo prate šire teme iz društva, politike ili kulture. Čini se, stoga, da su religijske teme dio njihovog šireg formata vijesti (Buddenbaum, 1985). Ipak, rezultati općenitih karakteristika priloga i prezentacije malih vjerskih zajednica u razdoblju tranzicije dokazuju da u hrvatskom javnom prostoru i dnevnim novinama postoji interes za izvještavanje o religiji i djelatnostima vjerskih zajednica u društvu.

2. Male vjerske zajednice u priložima: U kontekstu ukupnih rezultata, u prezentaciji dnevnih novina najprisutnije vjerske zajednice su Srpska pravoslavna crkva (33%), Islamska zajednica (15%) i ostale islamske zajednice iz svijeta (13%), a manje ostale budističke zajednice iz svijeta (7%), Koordinacija židovskih općina (5%), religije, konfesije i vjerske zajednice općenito (4%), ostale pravoslavne crkve iz svijeta (3%), Scijentološka crkva (2%), te pogotovo Vaišnavska vjerska zajednica (ISKCON), Jehovini svjedoci, Crkva Ujedinjenja (CARP), Evangelička crkva, Savez baptističkih crkvi, Zajednica čiste Božje ljubavi i ostale.

U pogledu tipologije vjerskih zajednica, najprisutnije su pravoslavne crkve (37%) i islamske zajednice (28%), a manje nekršćanski (16%) i kršćanski (7%) novi religijski pokreti, židovske zajednice (6%), skupina „ostalo“ (5%) i protestantske crkve (1%).

U kontekstu rezultata ukrštenih varijabli priloga, u *prvom* razdoblju su najprisutnije tradicionalno i povijesno prisutne pravoslavne crkve (49%), islamske zajednice (23%), židovske zajednice (5%) i protestantske crkve (2%), a manje novije i netradicionalnije vjerske zajednice (13% nekršćanski i 7% kršćanski novi religijski pokreti) te skupina „ostalo“ (2%). Kod izraženijih razlika u zastupljenosti vjerskih zajednica u dnevnim novinama, **pravoslavne crkve** su značajno više prisutne u Vjesniku (55%) i **nekršćanski novi religijski pokreti** u Novom listu (22%).

U *drugom* razdoblju, uz pad prisutnosti pravoslavnih crkvi, najprisutnije su tradicionalno i povijesno prisutne islamske zajednice (33%), pravoslavne crkve (27%), židovske zajednice (7%) i protestantske crkve (1%), a manje, uz lagani porast, novije i netradicionalnije vjerske zajednice (18% nekršćanski i 7% kršćanski novi religijski pokreti) i skupina „ostalo“ (7%). Kod izraženijih razlika u zastupljenosti vjerskih zajednica u dnevnim novinama, **islamske**

zajednice su značajno više prisutne u Novom listu (44%) i **nekršćanski novi religijski pokreti** u Večernjem listu (26%).

Hi-kvadrat test je pokazao da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti vjerskih zajednica u dva razdoblja. **Pravoslavne crkve** su statistički značajnije zastupljene u prvom razdoblju od drugog, koji je označen značajnijim padom, a **islamske zajednice, skupina „ostalo“ i nekršćanski novi religijski pokreti** su statistički značajnije zastupljeni u drugom razdoblju, koji je označen značajnijim porastom od prvog.

U kontekstu rezultata ukrštenih varijabli priloga, kod prikaza vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina u *prvom* razdoblju je u prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica najzastupljeniji neutralan prikaz (63% i 65%), a manje negativan (26%) i pozitivan (11%) u prvoj skupini, te pozitivan (27%) i negativan (8%) u drugoj. U prezentaciji židovskih zajednica i protestantskih crkvi najzastupljeniji je pozitivan prikaz (65% i 66%), a manje neutralan (32% i 17%) i negativan (3% i 17%). Kod izraženijih razlika u zastupljenosti prikaza vjerskih zajednica u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** neutralan je značajno više prisutan u Večernjem listu (68%), negativan u Slobodnoj Dalmaciji (38%) i pozitivan u Novom listu (35%), kod **islamskih zajednica** neutralan je značajno više prisutan u Vjesniku (74%) i pozitivan u Novom listu (44%), a kod **židovskih zajednica** pozitivan je značajno više prisutan u Večernjem listu (82%) i neutralan u Vjesniku (44%).

U prezentaciji novije prisutnih i netradicionalnijih kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta najzastupljeniji je negativan prikaz (57% i 54%), a manje neutralan (28% i 27%) i pozitivan (15% i 19%), dok je u skupini „ostalo“ najzastupljeniji neutralan prikaz (66%), a manje negativan (17%) i pozitivan (17%). Kod izraženijih razlika u zastupljenosti prikaza vjerskih zajednica u prilogima dnevnih novina, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** negativan je značajno više prisutan u Večernjem listu (79%), neutralan u Slobodnoj Dalmaciji (52%) i pozitivan u Novom listu (38%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** negativan je značajno više prisutan u Večernjem listu (77%), neutralan u Vjesniku (33%) i pozitivan u Novom listu (41%).

U *drugom* razdoblju, u prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica najzastupljeniji je neutralan (72% kod židovskih zajednica, 70% kod pravoslavnih crkvi i 69% kod islamskih zajednica) ili pozitivan prikaz (66% kod protestantskih crkvi), manje zastupljen je pozitivan kod pravoslavnih crkvi (20%) i židovskih zajednica (22%), negativan

kod islamskih zajednica (16%) ili neutralan kod protestantskih crkvi (18%), a najmanje negativan kod pravoslavnih crkvi (10%) i židovskih zajednica (6%), te pozitivan kod islamskih zajednica (15%). Kod većih razlika u zastupljenosti prikaza vjerskih zajednica u priložima dnevnih novina, kod **pravoslavnih crkvi** pozitivan je izraženiji u Novom listu (32%), kod **islamskih zajednica** negativan u Večernjem listu (24%) i pozitivan u Novom listu (20%), a kod **židovskih zajednica** neutralan u Slobodnoj Dalmaciji (88%) i pozitivan u Novom listu (33%).

U prezentaciji novijih i netradicionalnijih kršćanskih novih religijskih pokreta, kao i skupine „ostalo“, najzastupljeniji je neutralan prikaz (65% i 84%), a kod nekršćanskih novih religijskih pokreta pozitivan (53%). Slabije zastupljen je negativan (23%) i pozitivan (12%) prikaz kod kršćanskih novih religijskih pokreta, neutralan (28%) i negativan (19%) kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, te pozitivan (13%) i negativan (3%) kod skupine „ostalo“. Kod većih razlika u zastupljenosti prikaza vjerskih zajednica u priložima dnevnih novina, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** neutralan je značajno više prisutan u Večernjem listu (76%), negativan u Slobodnoj Dalmaciji (43%) i pozitivan u Vjesniku (26%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** pozitivan je značajno više prisutan u Slobodnoj Dalmaciji (64%), neutralan u Novom listu (41%) i negativan u Večernjem listu (28%).

Hi-kvadrat test je pokazuje da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti prikaza vjerskih zajednica u dva razdoblja istraživanja. U slučaju **pravoslavnih crkvi i nekršćanskih novih religijskih pokreta**, oni su u prvom razdoblju statistički značajnije negativno prikazani, a u drugom pozitivno, **islamske zajednice** slijede obrnuti trend, dok su **kršćanski novi religijski pokreti** u prvom razdoblju statistički značajnije negativno prikazani, a u drugom neutralno.

Ovi rezultati dokazuju valjanost jednog dijela naših radnih hipoteza, koje naglašavaju razliku u frekventnosti i kvaliteti izvještavanja o događajima i djelatnostima vjerskih zajednica. Veća učestalost izvještavanja prisutnija je kod nacionalno usmjerenih dnevnih novina, u drugom razdoblju, te kod većih, tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica.⁸¹

---

⁸¹ Kao što pokazuju druga istraživanja, veličina i duljina života vjerskih zajednica utječu na učestalost njihove prezentacije u dnevnom tisku, ali i na opise i popularne stereotipe o „tradicionalnim“, „većinskim“ te „novim“ i „manjinskim“ oblicima religijskog područja udruživanja (Breen, 2001; Ferre, 1980; Griffin, 2004; Hill, Hickman, McLendon, 2001).

3. Teme u priložima: U kontekstu ukupnih rezultata, u prezentaciji vjerskih zajednica najprisutnije su teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije (45%), odnosno obredi, obljetnice, običaji i ceremonije (14%), ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (12%), te manje organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice (8%), učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću (7%) i ostale. Manje prisutne su teme šireg društveno-političkog konteksta (38%), odnosno rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin (9%), kriminal i devijantnost (7%), ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi (6%), politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi (6%) i ostale. Najrjeđe se pojavljuju teme odnosa države i vjerskih zajednica (17%), odnosno financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata (6%), sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito (3%), kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke (3%) i ostale.

Tradicionalno i povijesno prisutne vjerske zajednice predstavljene su nešto većim brojem tema od novijih i manje tradicionalnih vjerskih zajednica. Najviše ih je kod pravoslavnih crkvi (20) i islamskih zajednica (20), uz izuzetak židovskih zajednica (14) i protestantskih crkvi (7), a nešto manje kod kršćanskih (18) i nekršćanskih (17) novih religijskih pokreta, te skupine ostalo (15). Kod većine njih povećao se broj tema u drugom razdoblju, a kod pravoslavnih i protestantskih crkvi se smanjio.

U kontekstu rezultata ukrštenih varijabli priloga, u *prvom* razdoblju u prezentaciji pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica najprisutnije su teme šireg društveno-političkog konteksta. Prvenstveno rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin (25% i 28%), normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika (12%) kod pravoslavnih crkvi, te ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi (9%) i kriminal i devijantnost (9%) kod islamskih zajednica. Manje prisutne su teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a najviše obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (14% i 16%), ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (11% i 9%), te kod pravoslavnih crkvi organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje vjerskih zajednica (11%). Teme odnosa države i vjerskih zajednica gotovo su zanemarene.

Kod izraženijih razlika u zastupljenosti tema u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin je značajnije

više prisutno u Vjesniku (31%), obredi, običaji, obljetnice i ceremonije u Slobodnoj Dalmaciji (25%) i kriminal i devijantnost u Novom listu (15%), a kod **islamskih zajednica** je rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin značajnije više prisutno u Večernjem listu (42%), obredi, običaji, obljetnice i ceremonije u Novom listu (61%) i sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito u Slobodnoj Dalmaciji (21%).

U prezentaciji židovskih zajednica i protestantskih crkvi najprisutnije su teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, odnosno obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (32%) i ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (14%) u prvoj skupini, a organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice (33%) i obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (25%) u drugoj. U prvoj skupini su manje prisutne teme odnosa države i vjerskih zajednica (22% financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata) i šireg društveno-političkog konteksta (10% povijest), koje su manje prisutne u drugoj (17% povijest). Kod izraženijih razlika u zastupljenosti tema u dnevnim novinama, kod **židovskih zajednica** su običaji, obljetnice i ceremonije značajnije više prisutni u Vjesniku (39%) i financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata u Vjesniku (33%).

U prezentaciji kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnije su teme šireg društveno-političkog konteksta, a prvenstveno kriminal i devijantnost (41% i 16%), te u drugoj skupini ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi (12%). Manje prisutne su teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a prvenstveno učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću (21% i 22%), dok su najmanje prisutne teme odnosa države i vjerskih zajednica, (13% kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice u drugoj skupini). U skupini „ostalo“, u prezentaciji su najprisutnije teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije (17% obredi, obljetnice, običaji i ceremonije, 17% ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć), nešto manje odnosa države i vjerskih zajednica (25% sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito, 17% zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica), a najmanje šireg društveno-političkog konteksta.

Kod izraženijih razlika u zastupljenosti tema u dnevnim novinama, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** kriminal i devijantnost je značajno više prisutna u Večernjem listu (59%) i učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću u Slobodnoj

Dalmaciji (42%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću je značajno više prisutna u Novom listu (41%), kriminal i devijantnost u Večernjem listu (27%), kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke u Vjesniku (18%) i ljudska i vjerska prava, odnos većine i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi u Novom listu (18%).

U *drugom* razdoblju, prisutna je razlika u tematskoj prezentaciji tradicionalnih i povijesno prisutnih vjerskih zajednica. U prezentaciji pravoslavnih crkvi, najprisutnije su teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije (27% obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, 19% ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć), a manje šireg društveno-političkog konteksta (9% politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito, 6% normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika) i odnosa države i vjerskih zajednica (6% financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata). U prezentaciji islamskih zajednica, teme šireg društveno-političkog konteksta (18% ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi, 10% terorizam i rat protiv terorizma) jednako su prisutne kao i teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije (15% obredi, običaji, obljetnice i ceremonije, 12% ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć), a teme odnosa države i vjerskih zajednica (14% financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata) manje.

Kod izraženijih razlika u zastupljenosti tema u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** obredi, običaji, obljetnice i ceremonije su značajno više prisutni u Novom listu (40%) i financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata u Slobodnoj Dalmaciji (19%), a kod **islamskih zajednica** ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi su značajno više prisutni u Slobodnoj Dalmaciji (26%), obredi, običaji, obljetnice i ceremonije u Vjesniku (26%) i financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata u Novom listu (30%).

U prezentaciji židovskih zajednica i protestantskih crkvi i dalje su najprisutnije teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije, a prvenstveno organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice (31% i 36%). Manje su zastupljene teme odnosa države i vjerskih zajednica (u prvoj skupini 15% kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke, a u drugoj 9% povrat imovine malih vjerskih zajednica), dok su u židovskim zajednicama najmanje prisutne teme šireg društveno-

političkog konteksta (14% kulturna baština i popularna kultura). Kod izraženijih razlika u zastupljenosti tema u dnevnim novinama, kod **židovskih zajednica** je organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice značajno više prisutan u Slobodnoj Dalmaciji (41%), kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke u Slobodnoj Dalmaciji (24%), te kulturna baština i popularna kultura u Vjesniku (24%).

Kod novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica, najprisutnije su postale teme religijskih vrijednosti praksi i organizacije, koje su u značajnijem porastu. U prezentaciji kršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija su učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću (35%), obredi, običaji, obljetnice i ceremonije (10%), te posjeti, programi, predavanja i kongresi (10%), a u prezentaciji nekršćanskih novih religijskih pokreta posjeti, programi, predavanja i kongresi (17%) te ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć (12%). U prezentaciji kršćanskih novih religijskih pokreta manje su zastupljene teme odnosa države i vjerskih zajednica i pogotovo šireg društveno-političkog konteksta, dok su kod nekršćanskih novih religijskih pokreta slabije zastupljene teme šireg društveno-političkog konteksta (16% politika i civilno društvo, društveno-ekonomske promjene i socijalni problemi općenito, 8% kriminal i devijantnost) i odnosa države i vjerskih zajednica. U skupini „ostalo“, i dalje su najprisutnije teme religijskih vrijednosti, praksi i organizacije (17% ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć, 16% obredi, običaji, obljetnice i ceremonije), a manje teme odnosa države i vjerskih zajednica (16% zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica) i šireg društveno-političkog konteksta.

Kod izraženijih razlika u zastupljenosti tema u dnevnim novinama, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću izraženija su značajno više prisutni u Slobodnoj Dalmaciji (50%), obredi, običaji, obljetnice i ceremonije u Večernjem listu (19%), posjeti, programi, predavanja i kongresi u Slobodnoj Dalmaciji (21%), te ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć u Novom listu (27%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** posjeti, programi, predavanja i kongresi su značajno više prisutni u Slobodnoj Dalmaciji (23%), kriminal i devijantnost u Večernjem listu (18%), te kulturna baština i popularna kultura u Novom listu (15%). Ovi rezultati potvrđuju prvu radnu hipotezu, po kojoj dnevne novine manje tematski

prezentiraju novije i netradicionalnije vjerske zajednice od tradicionalnih i povijesno prisutnih vjerskih zajednica.

4. Akteri u priložima: U kontekstu ukupnih rezultata, kao akteri su najzastupljenije male vjerske zajednice (52%) i političari (15%), a manje Katolička crkva (6%), stručnjaci (5%), nevladine udruge (4%), represivni aparat države (4%), mediji (4%) i ostali.

U kontekstu ukrštanja varijabli, u *prvom* razdoblju u prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica najprisutniji akteri su male vjerske zajednice (92% kod protestantskih crkvi, 67% kod islamskih zajednica, 65% kod židovskih zajednica i 54% kod pravoslavnih crkvi), manje političari (21% kod islamskih zajednica, 16% kod židovskih zajednica i 15% kod pravoslavnih crkvi) ili mediji (8% kod protestantskih crkvi), te ostali. Kod izraženijih razlika u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** mala vjerska zajednica je značajnije više prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (63%), kod **islamskih zajednica** mala vjerska zajednica je značajnije više prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (75%) i političari u Novom listu (28%), a kod **židovskih zajednica** mala vjerska zajednica je značajnije više prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (100%).

U prezentaciji novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica najprisutniji akteri su male vjerske zajednice (46% kod kršćanskih i 43% kod nekršćanskih novih religijskih pokreta), a manje represivni aparat države (23%) i stručnjaci (10%) u prezentaciji kršćanskih novih religijskih pokreta, političari (20%) i represivni aparat države (10%) kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, te pogotovo ostali. U prezentaciji skupine „ostalo“, najprisutniji akteri su male vjerske zajednice (33%), ostali (25%) i nevladine udruge (17%). Kod izraženijih razlika u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** mala vjerska zajednica je značajnije više prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (67%), represivni aparat države u Vjesniku (33%) i stručnjaci u Slobodnoj Dalmaciji (17%), a kod **nekršćanskih novih religijskih** pokreta mala vjerska je značajnije više prisutna zajednica u Novom listu (65%).

U *drugom* razdoblju, u prezentaciji tradicionalno prisutnih vjerskih zajednica najprisutniji akteri su male vjerske zajednice (64% kod protestantskih crkvi, 63% kod židovskih zajednica, 58% kod pravoslavnih crkvi i 47% kod islamskih zajednica), a manje političari (17% kod židovskih zajednica, 16% kod pravoslavnih crkvi i 14% kod islamskih zajednica) ili Katolička crkva (18% kod protestantskih crkvi), te Katolička crkva (11% kod islamskih zajednica i 6% kod pravoslavnih crkvi) ili stručnjaci (10% kod židovskih zajednica). Kod izraženijih razlika

u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih** crkvi mala vjerska zajednica je značajnije više prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (67%) i političari u Večernjem listu (22%), a kod **židovskih zajednica** političari su značajnije više prisutni u Novom listu (25%).

U prezentaciji novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica najprisutniji su akteri male vjerske zajednice (46% kod kršćanskih i 43% kod nekršćanskih novih religijskih pokreta), manje Katolička crkva (17%) i stručnjaci (6%) kod kršćanskih novih religijskih pokreta, te nevladine udruge (18%) i političari (12%) kod nekršćanskih novih religijskih pokreta. U prezentaciji skupine „ostalo“, najprisutniji akteri su male vjerske zajednice (26%), političari (21%) i stručnjaci (21%). Kod većih razlika u zastupljenosti aktera u dnevnim novinama, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** mala vjerska zajednica je značajnije više prisutna u Večernjem listu (67%), kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** mala vjerska zajednica je značajnije više prisutna u Vjesniku (51%), nevladine udruge u Slobodnoj Dalmaciji (30%), političari u Večernjem listu (21%) i Katolička crkva u Novom listu (15%).

5. Karakter priloga: U kontekstu ukupnih rezultata, akteri u prilogima najčešće su izražavali pozitivnu (35%) i negativnu (35%), a manje neutralnu (24%) orijentaciju, odnosno stav o događaju i djelatnostima vjerskih zajednica.

U kontekstu ukrštenih varijabli priloga, u *prvom* razdoblju u prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica najprisutnija je negativna orijentacija aktera (47% kod prve i 42% kod druge skupine), a manje pozitivna (26% kod prve i 39% kod druge skupine) i neutralna (20% kod prve i 21% kod druge skupine). U prezentaciji židovskih zajednica najprisutnija je pozitivna orijentacija aktera (70%), a puno manje neutralna (22%) i negativna (3%), dok je u prezentaciji protestantskih crkvi najprisutnija neutralna (50%), a manje negativna (33%) i pozitivna (17%) orijentacija aktera. Kod izraženijih razlika u zastupljenosti orijentacija aktera u prilogima, kod **pravoslavnih crkvi** negativna je značajno više prisutna u Vjesniku (52%) i pozitivna u Novom listu (39%), kod **islamskih zajednica** negativna je značajno više prisutna u Večernjem listu (47%), pozitivna u Novom listu (61%) i neutralna u Vjesniku (29%), a kod **židovskih zajednica** pozitivna je značajno više prisutna u Novom listu (75%) i neutralna u Slobodnoj Dalmaciji (50%).

U prezentaciji kršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija je neutralna orijentacija aktera (41%), a manje negativna (30%) i pozitivna (26%), dok je u prezentaciji nekršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija negativna (45%), a manje neutralna (28%) i pozitivna (23%) orijentacija aktera. U prezentaciji skupine „ostalo“ najprisutnija je pozitivna

orijentacija aktera (37%), a nešto manje negativna (27%) i neutralna (27%). Kod izraženijih razlika u zastupljenosti orijentacija aktera u prilogu, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** neutralna je značajnije više prisutna u Novom listu (50%), negativna u Novom listu (38%) i pozitivna u Slobodnoj Dalmaciji (50%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** negativna je značajnije više prisutna u Vjesniku (55%), neutralna u Slobodnoj Dalmaciji (47%) i pozitivna u Novom listu (35%).

U *drugom* razdoblju, u prezentaciji tradicionalnih i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica najprisutnija je pozitivna orijentacija aktera (50 i 39%), a manje prisutne su negativna (24% i 37%) i neutralna (19% i 21%). U prezentaciji židovskih zajednica najprisutnija je pozitivna orijentacija aktera (40%), a nešto rjeđa je negativna (35%) i pogotovo neutralna (19%), dok je kod protestantskih crkvi najprisutnija pozitivna (64%), a manje neutralna (18%). Kod izraženijih razlika u zastupljenosti orijentacija aktera u prilogima dnevnih novina, kod **pravoslavnih crkvi** pozitivna je značajnije više prisutna u Novom listu (67%), negativna u Večernjem listu (32%) i neutralna u Slobodnoj Dalmaciji (26%), kod **islamskih zajednica** pozitivna je značajnije više prisutna u Novom listu (45%), negativna u Večernjem listu (49%) i neutralna u Vjesniku (28%), a kod **židovskih zajednica** pozitivna je značajnije više prisutna u Novom listu (67%) i negativna u Slobodnoj Dalmaciji (41%).

U prezentaciji kršćanskih novih religijskih pokreta i dalje je najprisutnija neutralna orijentacija aktera (33%), a manje pozitivna (32%) i negativna (29%), dok je kod nekršćanskih novih religijskih pokreta najprisutnija pozitivna (37%), nešto manje neutralna (31%), a još manje negativna (22%). U prezentaciji skupine „ostalo“, najprisutnija je pozitivno orijentacija aktera (36%), a manje negativna (27%) i neutralna (27%). Kod većih razlika u zastupljenosti orijentacija aktera u prilogima u dnevnim novinama, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** neutralna je značajnije više prisutna u Večernjem listu (38%), pozitivna u Slobodnoj Dalmaciji (50%) i negativna u Novom listu (46%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** pozitivna je značajnije više prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (46%) i negativna u Večernjem listu (33%).

Hi-kvadrat test pokazuje da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti orijentacija aktera u prilogu u dva razdoblja istraživanja. U slučaju **pravoslavnih crkvi i nekršćanskih novih religijskih pokreta**, oni su u prvom razdoblju statistički značajnije povezani s negativnim orijentacijama aktera u prilogu, a u drugom s pozitivnim orijentacijama, a kod **islamskih zajednica** nema statistički značajne razlike.

U kontekstu ukupnih rezultata, najčešći cilj, odnosno retorička strategija priloga je informiranje (75%), a manje objašnjavanje (21%) i mobiliziranje (4%). Najprisutnija orijentacija priloga je neutralna (74%), a manje negativna (17%) i pozitivna (9%), dok su najprisutniji diskursi, odnosno upotrijebljeni rječnik i termini društveno-politički (46%) i religijsko-filozofski (41%), a manje pravni (10%) i moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni (3%).

U kontekstu ukrštenih varijabli, u *prvom* razdoblju u prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica najzastupljenija je neutralna orijentacija priloga (78% kod židovskih zajednica, 72% kod islamskih zajednica, 62% kod pravoslavnih crkvi), ili je izjednačena s pozitivnom (42% kod protestantskih crkvi). Manje zastupljena je negativna (28% kod pravoslavnih crkvi i 21% kod islamskih zajednica) ili pozitivna (19% kod židovskih zajednica), te pozitivna (10% kod pravoslavnih crkvi i 8% kod islamskih zajednica) ili negativna (17% kod protestantskih crkvi, 3% kod židovskih zajednica). Kod većih razlika u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** neutralna je značajnije više prisutna u Vjesniku (70%) i pozitivna u Novom listu (19%), kod **islamskih zajednica** neutralna je značajnije više prisutna u Vjesniku (76%), negativna u Slobodnoj Dalmaciji (39%) i pozitivna u Novom listu (28%), a kod **židovskih zajednica** neutralna je značajnije više prisutna u Vjesniku (74%) i pozitivna u Večernjem listu (36%).

Kod novijih i netradicionalnijih kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, kao i kod skupine ostalo, najprisutnija je neutralna orijentacija priloga (67%, 66% i 75%), a manje negativna (28%, 27% i 10%) i pogotovo pozitivna (9%, 14% i 12%). Kod većih razlika u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama, kod kršćanskih novih religijskih pokreta neutralna je izraženija u Večernjem listu (79%) i negativna u Novom listu (50%), a kod nekršćanskih novih religijskih pokreta neutralna u Večernjem listu (73%), negativna u Slobodnoj Dalmaciji (35%) i pozitivna u Novom listu (24%).

U *drugom* razdoblju, u prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica najzastupljenija je neutralna orijentacija priloga (89% kod pravoslavnih crkvi, 86% kod židovskih zajednica, 80% kod islamskih zajednica, 73% kod protestantskih crkvi), manje pozitivna (7% kod pravoslavnih crkvi, 11% kod židovskih zajednica i 13% kod protestantskih crkvi) i negativna (4% kod pravoslavnih crkvi, 3% kod židovskih zajednica), te kod islamskih zajednica negativna (15%) i pozitivna (5%). Kod većih razlika u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** neutralna je značajnije više prisutna u

Novom listu (92%), kod **islamskih zajednica** neutralna je značajnije više prisutna u Večernjem listu i Slobodnoj Dalmaciji (87%) i negativna u Vjesniku (19%), a kod **židovskih zajednica** neutralna je značajnije više prisutna u Slobodnoj Dalmaciji (94%) i pozitivna u Vjesniku (17%).

U prezentaciji kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta, kao i skupine „ostalo“, najprisutnija je neutralna orijentacija priloga (75%, 73% i 77%), kod druge i treće skupine manje pozitivna (14% kod druge i 13% kod treće skupine) i negativna (13% kod prve i 10% kod druge skupine), a kod prve negativna (16%) i pozitivna (9%). Kod većih razlika u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim novinama, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** neutralna je značajnije više prisutna u Večernjem listu (95%), negativna u Novom listu (27%) i pozitivna u Vjesniku (17%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** neutralna je značajnije više prisutna u Večernjem listu (79%) i negativna u Novom listu (22%).

Rezultat hi-kvadrat test pokazuje da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti prikaza vjerskih zajednica između dva razdoblja istraživanja. U slučaju **pravoslavnih crkvi i nekršćanskih novih religijskih pokreta**, u prvom razdoblju statistički značajnije je zastupljena negativna orijentacija priloga, a u drugom neutralna, te pozitivna u drugom razdoblju kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta**.

Kod diskursa priloga u dnevnim novinama, u *prvom* razdoblju u prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica dominira društveno-politički diskurs (71% i 62%), a manje zastupljen je religijsko-filozofski diskurs (26% i 32%). Izuzetak su tradicionalne i povijesno prisutne židovske zajednice i protestantske crkve kod kojih dominira religijsko-filozofski diskurs (65% i 92%), a manje društveno-politički kod židovskih zajednica (32%) i pravni kod protestantskih crkvi (8%). Kod većih razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** društveno-politički je značajno više prisutan u Vjesniku (77%) i religijsko-filozofski u Slobodnoj Dalmaciji (36%), kod **islamskih zajednica** društveno-politički je značajno više prisutan u Slobodnoj Dalmaciji (71%) i religijsko-filozofski u Novom listu (78%), a kod **židovskih zajednica** religijsko-filozofski je značajno više prisutan u Novom listu (75%) i društveno-politički u Večernjem listu (46%).

U prezentaciji kršćanskih novih religijskih pokreta najzastupljeniji je religijsko-filozofski diskurs (43%), a manje moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni (25%), društveno-

politički (18%) i pravni (15%), dok su kod nekršćanskih novih religijskih pokreta najzastupljeniji društveno-politički (37%) i religijsko-filozofski (36%), a manje moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni (14%) i pravni (14%). U skupini „ostalo“ najprisutniji je religijsko-filozofski diskurs (58%), a manje pravni (33%) i moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni (8%). Kod većih razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** religijsko-filozofski je značajno više prisutan u Slobodnoj Dalmaciji (58%), moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni u Vjesniku (52%), društveno-politički u Novom listu (25%) i pravni u Novom listu (38%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** društveno-politički je značajno više prisutan u Vjesniku (55%), religijsko-filozofski u Novom listu (71%), moralno-devijantni i psihološko zdravstveni u Večernjem listu (23%) i pravni u Večernjem listu (19%).

U *drugom* razdoblju, kod svih vjerskih zajednica najzastupljeniji je religijsko-filozofski diskurs (91% kod protestantskih crkvi, 62% kod kršćanskih i 57% kod nekršćanskih novih religijskih pokreta, 54% kod židovskih zajednica 51% kod skupine ostalo i 49% kod pravoslavnih crkvi), osim kod islamskih zajednica, kod kojih je najprisutniji društveno-politički diskurs (50%). U prezentaciji tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i židovskih zajednica manje zastupljen je društveno-politički diskurs (42% kod prve i 31% kod druge skupine), u islamskim zajednicama religijsko-filozofski diskurs (35%), a u protestantskim crkvama pravni diskurs (9%), koji je treći po zastupljenosti u ostalim tradicionalno i povijesno prisutnim vjerskim zajednicama (15% kod židovskih zajednica, 13% kod islamskih zajednica i 10% kod pravoslavnih crkvi). Kod većih razlika u zastupljenosti diskursa priloga u dnevnim novinama, kod **pravoslavnih crkvi** religijsko-filozofski je značajno više prisutan izraženiji u Novom listu (65%) i društveno-politički u Večernjem listu (54%), kod **islamskih zajednica** društveno-politički je značajno više prisutan u Slobodnoj Dalmaciji (63%), a kod **židovskih zajednica** religijsko-filozofski je značajno više prisutan u Večernjem listu (71%), društveno-politički u Novom listu (42%) i pravni u Slobodnoj Dalmaciji (24%).

U prezentaciji kršćanskih novih religijskih pokreta, kao i skupine „ostalo“, manje zastupljen je pravni (20% kod prve i 34% kod druge skupine) i društveno-politički diskurs (10% kod prve i 16% kod druge skupine), a u prezentaciji nekršćanskih novih religijskih pokreta društveno-politički diskurs (27%), te moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni (8%) i pravni (8%) diskurs. Kod većih razlika u zastupljenosti orijentacija priloga u dnevnim

novinama, kod **kršćanskih novih religijskih pokreta** religijsko-filozofski je značajno više prisutan u Večernjem listu (81%), društveno-politički u Novom listu (36%) i pravni u Vjesniku (48%), a kod **nekršćanskih novih religijskih pokreta** religijsko-filozofski je značajno više prisutan u Vjesniku (65%), društveno-politički u Slobodnoj Dalmaciji (36%) i moralno-devijantni i psihološko zdravstveni u Večernjem listu (15%).

6. Riječi u naslovima priloga: U naslovima priloga nijedna riječ nije značajnije prisutna i dominantna u odnosu na ostale riječi, ali su prisutnije riječi značajnije povezane s religijskim kontekstom od riječi značajnije povezanih s nacijom i društveno-političkim kontekstom. Najprisutniji su nazivi religija, konfesija i religijskog identiteta njihovih pripadnika (najviše islam i muslimani (7,3%) i pravoslavlje i pravoslavci (4,9%), a kršćanstvo i kršćani (1,3 %), židovstvo i židovi (1,3%) te katolicizam i katolici (1,3%) manje), oblici i nazivi religijske organizacije i bogomolja (više crkva (6,3%), džamija (2,8%) i zajednica (2,7%), a sinagoga (1,8%) i sekta (1,3%) manje), religijski djelatnici (najviše Dalaj Lama (3,8%), patrijarh (3,8%) i papa (3,0%), a mitropolit (1,8%) i episkop (1,6%) manje), oblici religioznosti i opisi religioznih (više vjera, vjernici i vjerovanje (6,4%), a duhovnost i duša (1,4%) manje), te religijski događaji i djelatnosti (najviše mir(otvorstvo), mirotvorci i pomirenje (2,8%), a čestitka (1,6%), dijalog (1,5%), Božić (1,5%) i susret (1,2%) manje).

Od riječi značajnije povezanih s nacijom i društveno-političkim kontekstom najprisutniji su nazivi teritorija i nacionalne pripadnosti (najviše Hrvatska i Hrvati (6,8%) i Srbi i Srbija (4,1%), a Europa (1,4%), svijet (1,2%) i BiH i Bošnjaci (1,2%) manje) te djelovanje i akteri unutar tog konteksta (politika i političari (1,6%), povratak, povratnici i povrat (1,5%) te rat (1,5%) više, a država (1,4%) i napad i napadači (1,2%) manje). Ipak, sve ove riječi su u mnogim naslovima vezane jedne uz druge i impliciraju njihovu povezanost u događajima o kojima je riječ.

Isto tako, u naslovima priloga dnevnih novina učestalije se pojavljuju imena i titule vjerskih djelatnika (najviše vođa Dalaj Lame (4,1%), patrijarha Pavla (3,6%), pape Benedikta XVI. (2,9%), a mitropolita Jovana (1,9%), muftije Ševka Omerbašića (1,9%), reis-ul-uleme Mustafe Cerić (1,4%), te pogotovo ostalih vođa i drugih djelatnika manje) od naziva vjerskih zajednica (Srpska pravoslavna crkva (2,5%) i Islamska zajednica (1,2%), a manje Scijentološka crkva (1,1%), Jehovini svjedoci (0,8%) i Židovska općina Zagreb (0,5%). Stoga se može zaključiti da su u dnevnim novinama vođe vjerskih zajednica značajnije od samih vjerskih zajednica prikazani kao religijski akteri koji utječu na događaje iz priloga, i to najviše

iz tabora tradicionalno prisutnih vjerskih zajednica, iako su značajno prisutni i nekršćanski akteri poput Dalaj Lame i Scijentološke crkve i Jehovinih svjedoka.

7. Studije slučaja: Kvalitativniji uvid u rezultate istraživanja pokazuje različitu kvalitetu ili afinitet u medijskoj prezentaciji događaja i djelatnosti novijih i netradicionalnijih vjerskih skupina, odnosno kršćanskih i nekršćanskih novih religijskih pokreta. **Jehovini svjedoci** prezentirani su nešto pozitivnije kroz Oblasne kongrese te posjete Podružnici i obitelji Jehovinih svjedoka, te implicitno kao primjer koji mogu slijediti druge vjerske zajednice, zbog organizacijskih sposobnosti, mladosti i religijske revnosti Jehovinih svjedoka, dok je kasnije problematizirana upravo ta revnost, sudske tužbe i nezadovoljstvo položajem u inozemnom i domaćem društvu, kada se uz njih pojavio pojam „sekte“, uz blago opadanje u zastupljenosti.

Scijentološka crkva prezentirana je kroz negativne aspekte njenih djelatnosti u EU i SAD-u, te je problematiziran njihov dolazak i djelatnost u bivšim postkomunističkim državama i Hrvatskoj, zbog optužbi o ispiranju mozga, financijskoj moći i totalitarnoj strukturi organizacije, ali i želje za dominacijom i infiltriranjem u političke i ekonomske strukture u državi, pa se raspravlja i o nadzoru, kontroli i sudskim tužbama. Često se koristi pojam „sekta“, ali i „novi religijski pokret“. Time je bila prezentirana kao destruktivna i opasna sekta, čije djelovanje druge države dovode u znak pitanja, što se ublažilo kasnije, nakon njene registracije u Hrvatskoj, kada je i drastično opao broj priloga o njima.

Vaišnavska vjerska zajednica (ISKCON) prezentirana je najčešće kroz novinarsku percepciju njihove razlike u organizaciji, aktivnostima, učenjima, ali i izgledom (narančasta boja se često javlja u priložima) za vrijeme festivala, posjeta njihovim centrima i intervju s učiteljima iz svijeta koji su dolazili tim prigodama u Hrvatsku. Opisivali su njihovu različitost koja se manifestira njihovim izgledom, kada su naglašavali narančastu boju, te učenjima, u kojima postoje stroga pravila ponašanja, zabrane, ali i zahtjev za čistoćom. Međutim, religioznost i religijske vrijednosti Hare Krišni predstavljene su i kao problematične u slučaju Gornje Drenove u Rijeci i Kulturnog centra Bhaktivedanta, te u slučaju seksualnog iskorištavanja u Ljubljani. U tim okolnostima uz vjersku zajednicu se vezao pojam sljedba, a bile su prisutne negativne reakcije šireg društva prema njima u pismima u dnevnim novinama. Kasnije se problematizirala kriza u suvremenom svijetu kroz prizmu vedske filozofije, koja naglašava duhovnost i holizam naspram materijalnog i pojedinačnog, kao prikaz kritike

suvremenog globalnog društva na osnovi vrijednosti koje su značajno drugačije od onih koje vrijede u novostvorenom demokratskom i kapitalističkom hrvatskom društvu.

Zajednica čiste Božje ljubavi prezentirana je kroz negativne aspekte djelatnosti njegovog vođe – Damira Rožmana, kroz materijalno bogaćenje, mentalnu manipulaciju sljedbenika i djelovanje na rubu zakona, koje je medijski zasićeno. Dijagnoze psihijatara doprinije su medikalizaciji diskursa (bolesno stanje vođe i članova), povezivalo ih se s problematičnim novim religijskim pokretima usmjerenim na materijalno ili na masovna ubojstva i samoubojstva članova, a prikazane su reakcije roditelja koji su tražili pomoć u rješavanje svog problema, te drugih manjinskih vjerskih zajednica (ISKCON-u, Transcendentalnoj meditaciji i Društvu Joga u svakodnevnom životu) koje su se htjele javno ograditi od Rožmanovog djelovanja i društvene stigmatizacije koju je prouzrokovao. Raspravljalo se o nadzoru i kontroli, te o potrebi da se u novi zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica uvedu restriktivnije odredbe. U prilogima se uz ovu zajednicu najčešće koristio pojam sekta, a Rožmana su nazivali samozvani guru. Time je bila prezentirana kao opasna i destruktivna sekta, čije djelovanje treba zabraniti zakonom, koji još nije donesen.

Rezultati empirijske analize potvrđuju naše obje radne hipoteze. Veće tradicionalno i povijesno prisutne vjerske zajednice ne samo da su prisutnije u dnevnim novinama od manjih netradicionalnijih i novijih, već su i tematski šire prezentirane. Isto tako, u njihovoj prezentaciji vidljiv je utjecaj hrvatskog i globalnog društvenog konteksta prvog i drugog razdoblja, a prisutna je indikacija o razlici u prezentaciji samih dnevnih novina.

U izvještavanju dnevnih novina o društvenim događajima i djelatnostima vjerskih zajednica, tematska zastupljenost njihovo je svjedočenje o društveno-političkim promjenama, popularizaciji i normalizaciji religijskih djelatnosti u hrvatskoj javnosti, ali i o revitalizaciji i deprivatizaciji religije (Casanova, 1994), prvenstveno u njenim primarnim područjima djelatnosti. Isto tako, dnevni tisak pratio je utjecaj tog procesa u političkom području, u kojem religija ima značajnu javnu funkciju i u kojem se isprepliće povezanost religije i nacije te religije i politike, odnosno politizacija religije i religizacija politike (Črpić, Zrinščak, 2005; Robertson, 1989; Vrcan, 2001). Zbog rata na prostoru bivše SFRJ i terorizma u svijetu, ali i kriminala i devijantnosti te ljudskih i vjerskih prava, dnevne novine su izvještavale o implicitnom utjecaju religijskog područja na potencijalne sukobe i nasilje u najširem smislu (društvenom, nacionalnom, vjerskom), što je prisutno i drugdje u svijetu (Dart, 1997; Griffin, 2004; Hart, Turner, Knupp, 1981; Hill, Hickman, McLendon, 2001, Silk, 1997). Najmanji

interes dnevnih novina usmjeren je na zakonsku regulativu religijskog područja, odnosno na probleme u odnosima države i vjerskih zajednica, koji se prvenstveno ogledaju u svojevrsnom povlaštenom položaju dominantne Katoličke crkve naspram ostalih vjerskih zajednica u Hrvatskoj (Goldberger, 2006; Milić, 2008; Pađen, 2004; Zrinščak, 1999, 2004). Prezentacija djelatnosti malih vjerskih zajednica, čini se, tematski se usložila i proširila u dnevnim novinama u drugom razdoblju. Privatizacijom tržišta tiska, tabloidizacijom tjednika i inovacijom Jutarnjeg lista, kod Novog lista, Slobodne Dalmacije i Večernjeg lista dolazi do uređivačke promjene od izvještavačkog koncepta rubrika prema tematskom konceptu obrade događaja dana, osim kod Vjesnika koji je ostao dosljedan tradiciji izvještavanja (Mihovilović, 2007: 32-37).

U *prvom* razdoblju, kod tradicionalno i povijesno prisutnih pravoslavnih crkvi i islamskih zajednica čini se valjanja tvrdnja da je u tematskoj prezentaciji dnevnih novina najprisutnija politizacija religije i religizacija politike (Robertson, 1989; Vrcan, 2001), te simboličko povezivanje religijskog i nacionalnog identiteta u javnosti (Črpić, Zrinščak, 2005), ali i konstatacija da je deprivatizacija religije (Casanova, 1994) prisutnija u političkom području od civilnog društva, jer su tijekom promjena političke i religijske elite koristile mobilizacijski potencijal vjerskih zajednica (Vrcan, 2001) u svrhu dostizanja političkih ciljeva nacija i država. Za razliku od njih, židovske zajednice i protestantske crkve značajnije su prezentirane, kroz prizmu revitalizacije i deprivatizacije religije, te kulturno-religijskog povijesnog naslijeđa, a puno manje kroz prizmu politizacije religije.

Novije i netradicionalnije vjerske zajednice tematski su slično prezentirane. U dnevnim novinama je naglašavan utjecaj globalizacije na širenje takve religioznosti, te kopiranje medijske prezentacije „slijeda ili toka kontroverzi“ iz svijeta, u kojoj su novi religijski pokreti povezani s „problematičnim“, „kontroverznim“ i „devijantnim“ djelatnostima (van Driel, Richardson, 1988b), a njihova učenja i religijski entuzijazam su također prezentirani kao kontroverzni, odnosno suprotstavljeni dominantnoj religioznosti (Beckford, 2003b).

U dnevnim novinama, prezentacija vjerskih zajednica je rjeđa i negativnija, te je prisutnija veća diferencijacija između negativnih i pozitivnih ekstrema u orijentacijama aktera. Društveno značajni događaji i djelatnosti tradicionalno i povijesno prisutnih vjerskih zajednica prezentirane su učestalije, na manjem prostoru stranice, i to dvojako. Pravoslavne crkve i islamske zajednice, zbog utjecaja rata i sukoba između Bošnjaka, Crnogoraca, Hrvata i

Srba, prezentirane su većinom društveno-političkim diskursom, neutralnim prikazom i opisom vjerske zajednice i članova, te negativnijom orijentacijom aktera i autora priloga od židovskih zajednica i protestantskih crkvi. One su prezentirane većinom religijsko-filozofskim diskursom, pozitivnim prikazom i opisom vjerske zajednice i članova, te pozitivnijom orijentacijom aktera i autora priloga. Događaji i djelatnosti novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica (i djelomice skupine ostalo), pod utjecajem globalnih prikaza po društvo te njegov religijski i nacionalni identitet pogubnih djelatnosti „destruktivnih sekti“, prezentirani su manje učestalo, na većem prostoru stranice, uz znatniju prisutnost moralno-devijantnog i psihološko-zdravstvenog te pravnog diskursa, negativnijim prikazom i opisom vjerskih zajednica i članova, te negativnijom orijentacijom aktera i autora priloga.

U *drugom* razdoblju, tradicionalno i povijesno prisutne vjerske zajednice različito su tematski prezentirane, za razliku od prvog razdoblja. Kod pravoslavnih crkvi, čini se da je prestankom rata i naglaskom na normalizaciju političkih i vjerskih odnosa došlo do normalizacije i određene depolitizacije njihovog djelovanja u prezentaciji dnevnih novina. Islamske zajednice ostale su donekle taoci procesa politizacije religije i religizacije politike, ali u globalnom kontekstu, što se očitovalo kroz medijsku prezentaciju islamskog fanatizma i terorizma, šikaniranja, uvreda i prijetnja upućenih muslimanima na Zapadu, te prosvjeda islamskog svijeta zbog vrijeđanja vjere (stav Pape Benedikta XVI. o islamu kao vjeri koja se širi mačem, te objave karikature proroka Muhameda u tisku na Zapadu). Međutim, pravoslavne crkve i islamske zajednice dijele jednu sličnost - prisutan je porast tema odnosa države i vjerskih zajednica. U prezentaciji novijih i netradicionalnijih vjerskih zajednica došlo je do promjene najprisutnijih tematskih sklopova. Prezentacija kršćanskih novih religijskih pokreta više se odvojila od kriminalizacije i kontroverznosti njihovih aktivnosti, dok je kod nekršćanskih novih religijskih pokreta manje riječ o tome, a više o posjetima Dalaj Lame državama u Europi i svijetu.

Sažetije, u prvom razdoblju prisutna je **popularizacija, politizacija i kriminalizacija** u prezentaciji fenomena religioznosti malih vjerskih zajednica u javnosti, u trenutku rješavanja problema pune suverenosti države i položaja dominantne Katoličke crkve. U drugom razdoblju, nakon rješavanja problema dominantne nacionalne i konfesionalne orijentacije u Hrvatskoj, dolazi do svojevrsne **normalizacije, depolitizacije i dekriminalizacije** u prezentaciji djelatnosti malih vjerskih zajednica (religijske vrijednosti, prakse i organizacija), osim kod islamskih zajednica i nekršćanskih novih religijskih pokreta.

U hrvatskim dnevnim novinama prisutne su konfrontacije orijentacija i sukobi stavova religijskih, političkih i drugih državnih i društvenih aktera u društvenoj konstrukciji stvarnosti (Barker, 2003; 2007), kako religijskog tako i šireg društvenog područja. Prisutna je svojevrsna polarizacija u procesu definiranja ili osporavanja autentičnog i prihvaćenog oblika religioznosti i granica između svetog i svjetovnog (Beckford, 2003a, 2003b; McGuire 2002).

Posljednji primjer studija slučajeva potvrda je općenite hipoteze o medijima kao značajnim akterima i javnim forumima u kojima se raspravlja o različitim društvenim fenomenima i problemima. Tako i o problemima pluralizacije i regulacije religijskog područja u trenutku dolaska novih i netradicionalnih vjerskih zajednica, odnosno novih religijskih pokreta, ili „destruktivnih sekti“ kako ih u svom žargonu zovu moralni poduzetnici anti-kult pokreta, optužujući ih da su opasnost za mlade, obitelj, pa i šire društvo i državu (Barker, 1997; Goldberger, Hall, Grešková, Smoczyński, 2010; Richardson, Introvigne, 2007).

On najjasnije prikazuje specifičan fokus tiskanih medija prilikom izvještavanja o novim religijskim pokretima – na kontrolu i regulaciju devijantnosti, koja je u kontekstu Hrvatske pripomogla ulasku restriktivnijih promjena u članke Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Dnevne novine su svojevrsni javni sud koji objavljivanjem optužnice utječe na djelatnosti subjekta u fokusu javnog interesa. Kod Rožmana je došlo do zasićenosti negativne medijske prezentacije i javne percepcije, kako u onome što Jakov Jukić naziva javnom optužnicom prema novim religijskim pokretima ili sektama (1991), tako i u izbjegavanju ili kršenju sekularnih kriterija kojima se potvrđuje ili negira društvena prihvatljivost i religijska autentičnost nove religioznosti (Beckford, 2003b). Nakon slučaja „Crne Ruže“ i s njom povezanom subkulturom mladih (dark ili gothic glazbeni pravac) koja je izazvala moralnu paniku u Hrvatskoj krajem 1980-ih (Perasović, 2001), ovo je drugi značajniji primjer moralne panike u Hrvatskoj u kojoj su prisutni svi njeni akteri, a „sektu samozvanog gurua Rožmana“ povezana sa sotonističkim kultovima podijelila je s njima istu stigmatizaciju (Goldberger, Hall, Grešková, Smoczyński, 2010; Richardson, Introvigne, 2007).

U prezentaciji dnevnih novina u Hrvatskoj, možemo zaključiti, u prvom razdoblju se više odražavaju trendovi revitalizacije, retradicionalizacije i retotalizacije religije, te procesi deprivatizacije religije, desekularizacije društva, konfesionalne homogenizacije i nevidljive sekularnosti (Vrcan, 2001), koji su skloniji dominantnom katoličkom identitetu od manjinskih religijskih identiteta. U kasnijem dijelu drugog razdoblja, ipak, a pod utjecajem promjena vlasti i zadovoljavanja

kriterija ulaska Hrvatske u NATO i u Europsku uniju snaga ove kompozicije je oslabljena.

U dnevnim novinama, o malim vjerskim zajednicama se najviše pisalo u Vjesniku i Večernjem listu, a manje u Slobodnoj Dalmaciji i Novom listu. Vjesnik, Večernji list i Slobodna Dalmacija najviše su izvještavali o pravoslavnim crkvama, islamskim zajednicama i nekršćanskim novim religijskim pokretima, a Novi list o islamskim zajednicama, pravoslavnim crkvama i nekršćanskim novim religijskim pokretima.

Novi list i Slobodna Dalmacija najpozitivnije su izvještavali o protestantskim crkvama, a najnegativnije o kršćanskim novim religijskim pokretima, Večernji list najpozitivnije o protestantskim crkvama, a najnegativnije o skupini „ostalo“, dok je Vjesnik najpozitivnije izvještavao o židovskim zajednicama, a najnegativnije o pravoslavnim crkvama.

U odnosu na druge novine, Novi list je pozitivnije izvještavao o islamskim zajednicama i nekršćanskim novim religijskim pokretima, a negativnije o židovskim zajednicama, kršćanskim i nekršćanskim novim religijskim pokretima. Slobodna Dalmacija je pozitivnije od ostalih izvještavala o pravoslavnim crkvama, protestantskim crkvama, kršćanskim novim religijskim pokretima i skupini „ostalo“. Večernji list je pozitivnije od ostalih izvještavao o židovskim zajednicama, a negativnije o skupini „ostalo“, dok je Vjesnik negativnije od ostalih izvještavao o pravoslavnim crkvama i islamskim zajednicama. U prvom razdoblju je razlika u broju objavljenih priloga ovih novina bila veća, dok se u drugom razdoblju smanjila. U Vjesniku i Večernjem listu je opao broj priloga, a u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji se povećao.

Istraživanje odnosa dnevnih novina i malih vjerskih zajednica teorijski je i istraživački doprinos ovog rada sociologiji religije u Hrvatskoj, koja je zanemarivala ovo pitanje. Stoga, on može poslužiti i kao poziv na teorijsko i empirijsko propitivanje prezentacije religijskog fenomena u javnoj sferi u hrvatskom društvu.

LITERATURA

- Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B. S. (2000) *The Penguin Dictionary of Sociology (Fourth Edition)*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Acquaviva, S., Pace, E. (1996) *Sociologija religija: problemi i perspektive*. Zagreb: Zavod za Sociologiju.
- Agadjanian, A. (2001) Public Religion and the Quest for National Ideology: Russia's Media Discourse. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(3): 351-365.
- Almond, G. A., Appleby, R. S. i Sivan, E. (ur.) (2003) *Strong Religion: The Rise of Fundamentalism around the World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Aračić, P., Črpić, G., Nikodem, K. (2003) *Postkomunistički horizonti: obrisi sustava vrijednosti i religijskih orijentacija u deset postkomunističkih zemalja*. Đakovo: Biblioteka Diacovensia.
- Bainbridge, W. S. (1997) *The Sociology of Religious Movements*. New York: Routledge.
- Baloban S., Rimac, I. (1998) Povjerenje u institucije u Hrvatskoj. *Bogoslovna smotra*, (68)4: 663-672.
- Barker, E. (2007) Charting the Information Field: Cult-Watching Groups and the Construction of Images of New Religious Movements. – In: D. G. Bromley (ed.): *Teaching New Religious Movements*. New York: Oxford University Press: 309-329.
- Barker, E. (2003) The Scientific Study of Religion? You Must be Joking! In: L. L. Dawson (ed.): *Cults and New Religious Movements: A Reader*. Oxford: Blackwell: 7-25.
- Barker, E. (2000) The Opium Wars of the New Millennium: Religion in Eastern Europe and the Former Soviet Union. – In: M. Silk (ed.): *Religion on the International News Agenda*. Hartford, Conn: Pew Program on Religion and the News Media: 39-59.
- Barker, E. (1999) Quo Vadis? The Pursuit of Understanding Church-State Relationships. – In: I. Borowik (ed.): *Church-State Relations in Central and Eastern Europe*. Kraków: Nomos: 99-118.
- Barker, E. (1997) "But Who's Going to Win?" National and Minority Religions in Post Communist Society. – In: I. Borowik i G. Babiński (ed.): *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*. Kraków: Nomos: 25-62.

- Beckford, J. (2003a) *Social Theory and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beckford, J. (2003b) The Continuum Between “Cults” and “Normal” Religion. – In: L. L. Dawson (ed.): *Cults and New Religious Movements: A Reader*. Oxford: Blackwell: 26-31.
- Beckford, J. (1994) The Mass Media and New Religious Movements. ***ISKCON Communications Journal***, 2(2). Skinuto s Interneta 18. 10. 2007.: http://www.iskcon.com/icj/2_2/beckford.html.
- Belgrade Open School (2005) Media and Religion in Western Balkans: Coverage of Religion Related News and Articles in Electronic Editions of Media in Serbia Montenegro, Croatia, Bosnia Hercegovina and Macedonia. Skinuto s Interneta 10. 09. 2007.: <http://www.bos.org.yu/>.
- Bellah, R.N. (1981) *Beyond Belief: Essays on Religion in a Post-Traditional World*. New York: Harper & Row.
- Berger, P. L. (2002) The Cultural Dynamics of Globalization. – In: P. L. Berger i S. P. Huntington (ed.): *Many Globalizations: Cultural Diversity in the Contemporary World*. New York: Oxford University Press: 1-16.
- Berger, P. L. (2001) Reflections on the Sociology of Religion Today. ***Sociology of Religion***, 62(4): 443-454.
- Berger, P. L. (1999) The Desecularization of the World: A Global Overview. – In: P. L. Berger, (ed.): *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Grand Rapids: Eerdmans: 1-18.
- Bertrand, I., Hughes, P. (2005) *Media Research Methods: Audiences, Institutions, Texts*. New York: Palgrave Macmillan.
- Beyer, P. (1999a) Secularization from the Perspective of Globalization: A Response to Dobbelaere. ***Sociology of Religion***, 60(3): 289-301.
- Beyer, P. (1999b) Privatisation and Politicisation of Religion in Global Society. Implications for Church-State Relations in Central and Eastern Europe. – In: I. Borowik (ed.): *Church-State Relations in Central and Eastern Europe*. Kraków: Nomos: 21-41.
- Beyer, P. (1998) Globalizing Systems, Global Cultural Models and Religion(s). ***International Sociology***, 13(1): 79-94.

- Beyer, P. (1994) *Religion and Globalization*. Sage, London.
- Beyer, P. (1990) Privatization and the Public Influence of Religion in Global Society. *Theory, Culture & Society*, Vol. 7: 373-395.
- Blažević, J., Nikić, M., Koprek, I. (2001) Duhovni i religiozni pokreti. – U: P. Aračić (ur.): *Jeremija što vidiš? Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu*. Đakovo: Biblioteka Diacovensia: 151-184.
- Boeckh, K. (1995) O crkvenom tisku u Hrvatskoj: Prikazivanje religije i nacije u Glasu Koncila. *Crkva u svijetu*, 30(2): 204-216.
- Bogomilova Todorova, N. (2004) Reflections on the Contemporary Religious "Revival" Religion, Secularization, Globalization. *Religion in Eastern Europe*, 24(4): 1-10. Skinuto s Interneta 12/11/2004: <http://www.georgefox.edu/academics/undergrad/departments/soc-swk/ree/04index.html>
- Borowik, I.; Marinović Jerolimov, D.; Zrinščak, S. (2004) Religion and Patterns of Social Transformation – or: How to Interpret Religious Changes in Post-Communism? – In: D. Marinović Jerolimov, I. Borowik i S. Zrinščak (ed.): *Religion and Patterns of Social Transformation*. Zagreb: Institute for Social Research – Zagreb: 9-19.
- Borowik, I. (2004). Religion and Civil Society in Poland in the Process of Democratic Transformation. In: D. Marinović Jerolimov, I. Borowik i S. Zrinščak, (ed.): *Religion and Patterns of Social Transformation*. Zagreb: Institute for Social Research in Zagreb: 125–139.
- Borowik, I. (1999) Religion and Politics in Central and Eastern Europe. Paradoxes of Transformation. – In: I. Borowik (ed.): *Church-State Relations in Central and Eastern Europe*. Kraków: Nomos: 7-20.
- Borowik, I. (1997) Introduction. Religion in Post-Communist Societies - Confronting the Frozen Past and the Peculiarities of the Transformation. – In: I. Borowik i G. Babiński (ed.): *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*. Krakow: Nomos: 7-23.
- Bošnjak, M. (2011) Tko su vlasnici hrvatskih medija. *Nexus*, 55: 24-26.
- Breen, M. (2001) When Size Does Matter: How Church Size Determines Media Coverage of Religion. – In: J. Thoerstein i Y. Kamalipour (ed.): *Religion, Law and Freedom: A Global Perspective*. New York: Greenwood Press: 161-176.

- Bruce, S. (2003) The Social Process of Secularization. – In: R. K. Fenn (ed.): *The Blackwell Companion to Sociology of Religion*. Malden: Blackwell Publishings: 249-263.
- Budd, R. W., Thorp, R. K. (1963) *An Introduction to Content Analysis*. Iowa City: School of Journalism, State University of Iowa.
- Buddenbaum, J. (2002) Social science and the study of media and religion: going forward by looking back. *Journal of Media and Religion*, 1(1): 13-24.
- Buddenbaum, J. (1985) What is Religion News? An Analysis of Stories by Religion Writers at Three Newspapers. Paper presented at the Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication, Memphis, TN, USA, 3-6 August 1985.
- Casanova, J. (2001) Religion, the New Millennium, and Globalization. *Sociology of Religion*, 62(4): 415-441.
- Casanova, J. (1994) *Public Religions in the Modern World*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Centeno, M. A. (1994) Between Rocky Democracies and Hard Markets: Dilemmas of the Double Transition. *Annual Review of Sociology*, 20: 125-147.
- Chryssides, G. D. (1994) New Religious Movements: Some Problems of Definition. *DISKUS*, 2(2). Skinuto s Interneta 22. 09.2010.: <http://web.uni-marburg.de/religionswissenschaft/journal/diskus/chryssides.html>
- Cifrić, I. (2000) Percepcija nekih odnosa crkve i države i uloge crkve i religije u društvu. *Sociologija sela*, suppl. 38(1/2): 227-269.
- Cifrić, I. (1998) Tranzicija i transformacija. – U: I. Cifrić i suradnici (ur.): *Društveni razvoj i ekološka modernizacija*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta: 47-78.
- Cifrić, I. (1996) Tranzicija i transformacija – između norme i prakse. *Socijalna ekologija*, 5(2): 135-153.
- Cifrić, I. (1995). Socijalno-ekološke orijentacije i odnos prema vjeri u kontekstu tranzicije. *Socijalna ekologija*, 4 (1):15–33.

- Clark Roof, W. (1985) The Study of Social Change in Religion. – In: P. E. Hammond (ed.): *The Sacred in a Secular Age: Toward Revision in the Scientific Study of Religion*. Berkeley: University of California Press: 75-89.
- Crouch, B. M., Damphousse, K. R. (1992) Newspapers and the Antisatanism Movement: A Content Analysis. *Sociological Spectrum*, 12: 1-20.
- Croteau, D., Hoynes, W. (2000) *Media Society: Industries, Images and Audiences*. Second Edition. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Črnič, A. (2007) Hare Kristos: usporedba religioznosti sljedbenika Zajednice za svjesnost Krišne i katolika. *Sociologija i prostor*, 45(1): 85-104.
- Črnič, A. (2004) Defining Religion in the Context of New Religious Movements. – In: D. Marinović Jerolimov, S. Zrinščak i I. Borowik (ed.): *Religion and patterns of social transformation*. Zagreb: Institute for Social Research – Zagreb: 235-251.
- Črpić, G., Zrinščak, S. (2005) Između identiteta i svakodnevnog života: religioznost u hrvatskom društvu iz europske komparativne perspektive. – U: J. Balaban (ur.): *U potrazi za identitetom: komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: 45-83.
- Črpić, G., Jukić, J. (1998) Alternativna religioznost. *Bogoslovska smotra*, 68(4):589-617.
- Dart, J. (1997) Covering Conventional and Unconventional Religion: A Reporter's View. *Review of Religious Research*, 39(2): 144-152.
- Davie, G. (2005) *Religija u suvremenoj Europi. Mutacija sjećanja*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Davie, G. (1999) Europe: The Exception That Provest the Rule?. – In: P. L. Berger, (ed.): *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Grand Rapids: Eerdmans: 65-83.
- Dobbelaere, K. (2002) *Secularization: An Analysis at Three Levels*. Bruxelles: Peter Lang.
- Doktor, T. (2001) Factors influencing social perception of new religious movements. Tekst predstavljen 2001. godine na konferenciji CESNUR-a u Londonu. Skinuto s Interneta 20. 10. 2008.: <http://www.cesnur.org/2001/london2001/doktor.htm>

- Dragun, M. (2008) Konzumeristička obilježja današnje sinkretičko-eklektičke duhovnosti. *Društvena istraživanja*, 17(6): 1047-1068.
- van Driel, B., Richardson, J. T. (1988a) Categorization of New Religious Movements in American Print Media. *Sociological Analysis*, 49(2): 171-183.
- van Driel, B., Richardson, J. T. (1988b) Print Media Coverage of New Religious Movements. *Journal of Communication*, 38(3): 377-61.
- Dubreta, N., Perasović, B. (1990) Rastafarijanska utopija. *Revija za sociologiju*, 21(4): 671-680.
- Dugandžija, N. (1990) *Božja djeca: religioznost u malim vjerskim zajednicama*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Dugandžija, N. (1980) *Svjatovna religija*. Beograd: Mladost.
- Durham Peters, J. (2006) Communication. – In: D. A. Stout (ed.): *Encyclopedia of religion, communication, and media*. New York: Routledge: 83-86.
- Duvnjak, N. (2001) Teorijsko-metodološki prijevori u pristupu problemu religijske konverzije. *Revija za sociologiju*, 32 (1–2): 49–61.
- Edles, L. D. (2002) *Cultural Sociology in Practice*. Oxford: Blackwell.
- Evans, J. H. (2004) Public Vocabularies of Religious Belief: Explicit and Implicit Religious Discourse in the American Public Sphere. – In: M. D. Jacobs i N. Weiss Hanrahn (ed.): *The Blackwell Companion to the Sociology of Culture*. Blackwell Publishing, Blackwell Reference Online. Skinuto s Interneta 21. 03. 2007.: http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9780631231745_chunk_g978063123174527
- Ferre, J. P. (1980) Denominational Biases in the American Press. *Review of Religious Research*, 21(3): 276-283.
- Furseth, I., Repstad, P. (2006) *An Introduction to the Sociology of Religion: Classical and Contemporary Perspectives*. Aldershot: Ashgate.
- Glock, C., Stark, R. (1971) On the Origins and Evolution of Religious Groups. – In: K. Thompson i J. Tunstall (ed.): *Sociological Perspectives*. Harmondsworth: Penguin: 392-407.

- Goldberger, G., Hall, D., Grešková, L., Smoczyński, R. (2010) Societal Reactions to New Religious Movements in Poland, Croatia and Slovakia. – In: D. Hall i R. Smoczyński (ed.): *New Religious Movements and Conflict in Selected Countries of Central Europe*. Warsaw: Wydawnictwo IFiS PAN: 29-94.
- Goldberger, G. (2006) From Antagonism to Establishment and Dominance: Re-construction of Church-State Relations in Croatia. – In: E. Révay i M. Tómká (ed.): *Eastern European Religion*. Budapest: Pázmány Társadalomtudomány 5: 149-169.
- Grakalić, M. M. (1994) *Duhovnost novog doba – historiozofska monografija*. Zagreb: Arkadia.
- Griffin, L. F. (2004) An Analysis of Print Media Reporting of Established Religions and New Religious Movements. MA Thesis at Department of Sociology, College of Arts and Sciences, University of South Florida. Skinuto s Interneta 20. 10. 2009.: <http://etd.fcla.edu/SF/SFE0000276/Thesis.pdf>.
- Hammond, P. E. (1985) Introduction. – In: P. E. Hammond (ed.): *The Sacred in a Secular Age: Towards Revision in the Scientific Study of Religion*. Berkeley, University of California Press: 1-8.
- Hart, R. P., Turner, K. J., Knupp, R. E. (1981) A Rhetorical Profile of Religious News: Time, 1947-1976. *Journal of Communication*, 31(3): 58–68.
- Hart, R. P., Turner, K. J., Knupp, R. E. (1980) Religion and the Rhetoric of the Mass Media. *Review of Religious Research*, 21(3): 256-275.
- Hellas, (1996) *The New Age Movement: The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. Oxford: Blackwell.
- Hill, H., Hickman, J., McLendon, J. (2001) Cults and Sects and Doomsday Groups, Oh My: Media Treatment of Religion on the Eve of the Millennium. *Review of Religious Research*, 43(1): 24-38.
- Hjelm, T. (2006) Between Satan and Harry Potter: Legitimizing Wicca in Finland. *Journal of Contemporary Religion*, 21(1): 33-48.
- Hjelm, T. (2005) Communication. *Revista de Estudos da Religião*, 4: 19-27.
- Hoover, S. M. (2006) Media. – In: D. A. Stout (ed.): *Encyclopedia of religion, communication, and media*. New York: Routledge: 237-242.

- Hoover, S. M. (2002) The culturalist turn in scholarship on media and religion. *Journal of Media and Religion*, 1(1): 25-36.
- Hornsby-Smith, M. P. (1997) The Catholic Church in Central and Eastern Europe: The View from Western Europe. – In: I. Borowik i G. Babiński (ed.): *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*. Kraków: Nomos: 133-150.
- Hunt, S. J. (2003) *Alternative Religions: A Sociological Introduction*. Aldershot: Ashgate.
- Ilišin, V., Radin, F. (2007) Mladi u suvremenom hrvatskom društvu. – U: V. Ilišin, F. Radin (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb, IDIZ.: 13-37.
- Introvigne, M. (2004) The Future of New Religions. *Futures*, 36(9): 979-990.
- Jambrek, S. (2003) *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj: pregled povijesti i teološke misli*. Zagreb: Bogoslovni institut.
- Juchler, J. (2000) Global Trends: The Transformation in Eastern Europe and European Unification. *Dialogue and Universalism*, 10(12): 33-59.
- Jukić, J. (1997) *Lica i maske svetoga*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jukić, J. (1993) Teorija ideologizacije i sekularizacije. – U: I. Grubišić (ur.): *Religija i sloboda*. Split: IPDI.
- Jukić, J. (1991) *Budućnost religije: sveto u vremenu svjetovnosti*. Split: Matica Hrvatska.
- Jukić, J. (1988) *Povratak svetoga. Rasprava o pučkoj religiji*. Split: Crkva u svijetu.
- Kalanj, R. (2007) Dimenzije modernizacije i mjesto identiteta. *Socijalna ekologija*, 16 (2-3): 113-156.
- Kalanj, R. (1998) Tranzicija, konsolidacija demokracije i pitanje kulture. – U: I. Cifrić i suradnici (ur.): *Društveni razvoj i ekološka modernizacija*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta: 7-45.
- Knoblauch, H. (2004) *Sociologija religije*. Zagreb: Demetra: Filozofska biblioteka Dimitrija Savića.
- Kobasić, N. (2011) Večeras na programu...: pogled iza medijskih kulisa. *Nexus*, 55: 21-23.
- Lindlof, T. R. (2002) Interpretive community: An approach to media and religion. *Journal of Media and Religion*, 1(1): 67-74.

- Lundby, K. (1989) Religion and the Media in the Nordic Countries. *Social Compass*, 37(1): 179-186.
- Malović, S. (2007) *Mediji i društvo*. Zagreb: ICEJ i Sveučilišna knjižara.
- Malović, S. (2004) *Medijski prijepori*. Zagreb: Sveučilišna naklada.
- Mandelbaum, M. (ed.) (1996) Postcommunism: Four Perspectives. New York: Council on Foreign Relations Press.
- Marinović Bobinac, A., Marinović Jerolimov, D. (2008) *Vjerske zajednice u Hrvatskoj*. Zagreb: Udruga za vjersku slobodu u RH i Prometej.
- Marinović Bobinac, A., Goldberger, G. (2007) Glas Koncila – poslanje ili tek ime: analiza komentara u razdoblju društvene tranzicije. *Sociologija i prostor*, 45(3-4): 269–299.
- Marinović Bobinac, A. (2005) Dimenzija religioznog iskustva u Hrvatskoj: „šapat anđela“ iz sociologijske perspektive. *Sociologija sela*, 43(2): 339-370.
- Marinović Bobinac, A. (2003) Necrkvena religioznost: teorijska polazišta za istraživanje. *Glasje*, 13/14: 24-41.
- Marinović Bobinac, A. (2000a) Dimenzija religijskog znanja. *Sociologija sela*, suppl. 38(1/2): 81-94.
- Marinović Bobinac, A. (2000b) Dimenzija religioznog iskustva. *Sociologija sela*, suppl. 38(1/2): 95-110.
- Marinović Bobinac, A. (2000c) Posljedična dimenzija religioznosti. *Sociologija sela*, suppl. 38(1/2): 111-125.
- Marinović Bobinac, A. (1999) Urbanost pentekostalnih zajednica: socijalno-demografska obilježja zagrebačkih pentekostalaca. *Sociologija sela*, 37(4):407-425.
- Marinović Bobinac, A. (1996) Manjinske crkve i tolerancija. *Društvena istraživanja*, 5(2): 399-416.
- Marinović Bobinac, A. (1995) Necrkvena religioznost u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 4(6): 853-865.
- Marinović Bobinac, A. (1994) Zanemarena religioznost. – U: K. Prpić i suradnici (ur.): *Sociološki ogledi*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: 173-187.

- Marinović Bobinac, A. (1991) *Analiza sadržaja tiska malih vjerskih zajednica u Zagrebu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Marinović Jerolimov, D. (2008) Religious Distance in Croatia. – In: C. Moe (ed.): *Images of Religious Other: Discourse and Distance in the Western Balkans*. Novi Sad: CEIR: 201-217.
- Marinović Jerolimov, D. (2005) Tradicionalna religioznost u Hrvatskoj 2004: između kolektivnog i individualnog. *Sociologija sela*, 43(2): 303-338.
- Marinović Jerolimov, D. (2001). Religious Changes in Croatia: Some empirical Data from 1972, 1982 and 1999 in the Zagreb Region. – In: I. Borowik i M. Tomka (ed.): *Religion and Social Change in Post-Communist Europe*. Kraków: Nomos: 63–180.
- Marinović Jerolimov, D. (2000) Religijske promjene u tranzicijskim uvjetima u Hrvatskoj: promjene u dimenzijama religijske identifikacije i prakse. *Sociologija sela*, suppl. 38(1/2): 43-80.
- Marinović Jerolimov, D., Marinović Bobinac, A. (1997) Religious Communities. – In: V. Katunarić (ed.): *Multicultural Reality and Perspectives in Croatia 1997*. Zagreb: Interkultura: 128-141.
- Marinović Jerolimov, D. (1991) *Prikaz malih vjerskih zajednica u Zagrebu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Marko, D. (2009) *Zar na zapadu postoji neki drugi Bog?: stereotipi i predrasude u medijima prema islamu*. Sarajevo: Media plan institut.
- Martin, D. (2005) *On Secularization: Towards a Revised General Theory*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Martin, D. (2003) Religion, Secularity, Secularism and European Integration. *Transit*, 26(4): 120-144.
- Mataušić, M.; Nikodem, K.; Črpić, G. (2001) Crkva i mediji. – U: P. Aračić (ur.): *Jeremija što vidiš? Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu*. Đakovo: Biblioteka Diacovensia: 53-76.
- McCloud, S. (2007) From Exotics to Brainwashers: Portraying New Religions in Mass Media. *Religion Compass*, 1(1): 214–228.

- McGuire, M. (2002) *Religion: The Social Context (5th Edition)*. Belmont, Calif.: Wadsworth.
- McLuhan, M. (1965) *Understanding Media: The Extensions of Men*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- McQuail, D. (1988) *Mass Communication Theory: An Introduction*. Second Edition. London: Sage Publications.
- Melich, J. S. (2005) Breaking the Postcommunist Liminality: The Transformation Process in Eastern Europe. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 13(1): 117-139.
- Melich, J. S. (2000) The Relationship Between the Political and the Economic in the Transformations in Eastern Europe: Continuity and Discontinuity and the Problem of Models. *East European Quarterly*, 34(2):131-157.
- Mihaljević, V. (2008) Novi religijski pokreti u djelu Željka Mardešića. *Nova prisutnost*, 6(2): 203-224.
- Mihovilović, M. (2007) *Profesionalni novinar – kako u vijesti otkriti temu*. Zagreb: Profil.
- Milić, J. (2008) Pravni i činjenični status vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj. *Hrvatska pravna revija*, 3: 9-15.
- Neuendorf, K. A. (2002) *The Content Analysis Guidebook*. Sage Publications: London.
- Offe, C. (2004) Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe. *Social Research*, 71(3): 501-528.
- Olson, P. J. (2006) Public Perception of "Cults" and "New Religious Movements". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45(1): 97-106.
- Padjen, I. (2004) The Status of Minor Religious Communities in Croatia: A Revival of Legal Pluralism. – In: Silvo Devetak, Liana Kalčina i Miroslav F. Polzer (ed.): *Legal Position of Churches and Religious Communities in South - Eastern Europe: collection of articles, selected relevant legal texts and other sources*. Maribor: ISCOMET - Institute for Ethnic and Religious Studies: 93-106.
- Partridge, C. (ur.) (2005a) *Enciklopedija novih religija: nove religijske sekte i alternativni duhovni pokreti*. Naklada Ljevak: Zagreb.

- Partridge, C. (2005b) *The Re-Enchantment of the West: Volume 2. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture*. London: T&T Clark.
- Partridge, C. (2004) *The Re-Enchantment of the West: Volume 1. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture*. London: T&T Clark.
- Perasović, B. (2007) Rastafarijanstvo u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor*, 45(3-4): 301–320.
- Perasović, B. (2001) *Urbana plemena: sociologija subkultura u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Peruško, Z. (2003) Medijska koncentracija: izazov pluralizmu medija u Srednjoj i Istočnoj Europi. *Medijska istraživanja*, 9(1): 39-58.
- Plačko, Lj. (1991) *Religioznost u malim vjerskim zajednicama Zagreba*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Plačko, Lj. (1990) *Analiza sadržaja*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Plačko, Lj. (1985) *Djelovanje crkve i prihvaćanje religiozno-crkvene doktrine*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Rebić, A. (ur.) (2002) *Opći religijski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Relja, R. (1998) *Analiza sadržaja vjerskog tiska u vremenskom razdoblju od 1991. do 1995. godine: Glasa Koncila, Kane i Veritasa*. Zagreb: Magistarski rad.
- Richardson, J. E. (2007) *Analysing Newspapers: An approach from Critical Discourse Analysis*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Richardson, J. T., Introvigne, M. (2007) New Religious Movements, Countermovements, Moral Panics, and the Media. – In: D. G. Bromley (ed.): *Teaching New Religious Movements*. New York: Oxford University Press: 91-111.
- Richardson, J. T. (2004) Regulating Religion: A Sociological and Historical Introduction. – In: J. T. Richardson (ed.): *Regulating religion: Case studies from around the globe*. New York: Kluwer: 1-22.
- Richardson, J. T., van Driel, B. (1997) Journalists' Attitudes Toward New Religious Movements. *Review of Religious Research*, 39(2): 116-136.

- Rimac, I. (2000) Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj. *Bogoslovna smotra*, (70)2: 471-484.
- Robertson, R. (1994) Religion and the Global Field. *Social Compass*, 41(1): 121-135.
- Robertson, R. (1992) *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
- Robertson, R. (1990) Mapping the Global Condition: Globalization as a Central Concept. *Theory, Culture & Society*, Vol. 7: 15-30.
- Robertson, R. (1989) Globalization, politics, and religion. – In: J. A. Beckford i T. Luckmann (ed.): *The changing face of religion*. London: Sage: 10-23.
- Robertson, R. (1985) The Sacred and the World System. – In: P. E. Hammond (ed.): *The Sacred in a Secular Age: Toward Revision in the Scientific Study of Religion*. Berkeley: University of California Press: 347-358.
- Robertson, R. (1971) Basic Problems of Definition. – In: K. Thompson i J. Tunstall (ed.): *Sociological Perspectives*. Harmondsworth: Penguin: 365-378.
- Roof, W. C. (1985) The Study of Social Change in Religion. – In: P. E. Hammond (ed.): *The Sacred in a Secular Age*. Berkeley: University of California Press: 75-89.
- Sapunar, M. (1994) *Osnove znanosti o novinarstvu*. Zagreb: Epoha.
- Shiner, L. (1971) The Concept of Secularization in Empirical Research. – In: K. Thompson i J. Tunstall (ed.): *Sociological Perspectives*. Harmondsworth: Penguin: 460-474.
- Silk, M. (1997) Journalists With Attitude: A Response to Richardson and van Driel. *Review of Religious Research*, 39(2): 137-143.
- Sitarski, M. (2005) Verska pitanja u štampanim medijima zapadnog Balkana. – U: M. Sitarski i M. Vučinić (ur.): *Vera – znanje – mir*. Beograd: Beogradska otvorena škola: 383-397.
- Skledar, N. (2003) *O igri, ljubavi i smrti: antropologijski ogledi i razgovori*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja – Zagreb.
- Smith, J. (2008) Public. – In: D. Morgan (ed.): *Key Words in Religion, Media and Culutre*. New York: Routledge: 148-159.
- So, A. Y. (1990) *Social Change and Development: Modernization, Dependency, and World-System Theories*. Newbury Park/London/New Delhi: Sage Publications.

- Stollow, J. (2005) Religion and/as Media. *Theory, Culture & Society*, 22(4): 119–145.
- Stout, D. (2003) The End of Plovering: A New Home for the Study of Media and Religion. *Journal of Media and Religion*, 2(2): 69-73.
- von Stuckard, K. (2003) Discursive Study of Religion: From States of the Mind to Communication and Action. *Method & Theory in the Study of Religion*, 15: 255-271.
- Sztompka, P. (2000) Cultural Trauma: The Other Face of Social Change. *European Journal of Social Theory*, 3(4): 449-466.
- Sztompka, P. (1993) *The Sociology of Social Change*. Oxford/Cambridge: Blackwell Publishings.
- Šepetavec, I. (2002) „Rožman-fenomen“. *Etnološka Tribina*, 25(Vol. 32): 39-55.
- Šterc, J.; Bošnjak, B.; Bahtijarević, Š. (1971) *Analiza vjerske štampe*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Tomka, M. (1999) Religion, Church, State and Civil Society in East-Central Europe. – In: I. Borowik (ed.): *Church-State Relations in Central and Eastern Europe*. Kraków: Nomos: 42-62.
- Tonkiss, F. (1998) Continuity/Change. – In: C. Jenks (ed.): *Core Sociological Dichotomies*. London: Sage: 34-48.
- Troeltsch, E. (1971) Sect-Type and Church-Type. – In: K. Thompson i J. Tunstall (ed.): *Sociological Perspectives*. Harmondsworth: Penguin: 379-383.
- Vrcan, S. (2001) *Vjera u vrtlozima tranzicije*. Split: Glas Dalmacije - revija Dalmatinske akcije.
- Vrcan, S. (1998). O tranziciji s različitih uglova. *Revija za sociologiju*, 3–4: 243–248.
- Wallerstein, I. (1999) *The End of the World as We Know it: Social Sciences for the Twenty-First Century*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Wallis, R. (2003) Three Types of New Religious Movement. – In: L. L. Dawson (ed.): *Cults and New Religious Movements: A Reader*. Malden: Blackwell Publishing: 36-58.
- Weber, M. (2000) *Sociologija religije*. Zagreb: KruZak.
- Weber, M. (1958) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York: Charles Scribner's Sons.

- 364

PRILOG 1

KODNA LISTA

Općenite karakteristike priloga:

V1. broj (broj od 1 do N):

V2. novine: 1=Novi list; 2=Slobodna Dalmacija; 3=Večernji list; 4=Vjesnik

V3. datum (u potpunosti, primjerice 29.05.1996.):

V4. naslov:

V5. izvor (tko je potpisan kao autor): 1=nije potpisan, redakcijski; 2=novinar; 3=domaća ili strana agencija; 4=prenesen iz drugih domaćih ili stranih tiskovina; 5=političar; 6=djelatnik ili član Katoličke crkve; 7=djelatnik ili član male vjerske zajednice; 8=stručnjak (sociolog, psiholog, povjesničar, politolog, teolog, pravnik); 9=ostali djelatnici državnog aparata (policajac, državni pravobranitelj, sudac, predsjednik komisije za odnose s vjerskim zajednicama); 10=nevladina udruga; 11=ostalo

V6. vrsta (novinarska forma): 1=vijest; 2=izvještaj; 3=prikaz; 4=osvrt; 5=in memoriam/nekrolog; 6=reportaža; 7=putopis; 8=komentar; 9=kolumna; 10=intervju; 11=feljton; 12=portret osobe; 13=pisma; 14=ostalo

V7. veličina (prostor koji zauzima na stranici): 1=do ¼ stranice; 2=do ½ stranice; 3=više od ½ stranice

V8. fotografija: 1=ne; 2=da

V9. crtež: kao kod V8.

V10. karikatura: kao kod V8.

V11. tablica/graf: kao kod V8.

V12. karta: kao kod V8.

V13. okvir: kao kod V8.

V14. prostorna dimenzija (lokacija): 1=domaći; 2=internacionalni; 3=ostalo (ako se miješaju)

V15. kod domaćih lokacija:

- *općina* (1): 1=općina

- *naselja* (2-5; 43=naselja općenito): 2=Zagreb; 3=makroregionalni centri (Osijek, Rijeka, Split); 4=ostali gradovi; 5=manja mjesta i ruralni predjeli
- *županije* (6-25; 44=županije općenito): 6=Zagrebačka županija; 7=Krapinsko-zagorska županija; 8=Sisačko-moslavačka županija; 9=Karlovačka županija; 10=Varaždinska županija; 11=Koprivničko-križevačka županija; 12=Bjelovarsko-bilogorska županija; 13=Primorsko-goranska županija; 14=Ličko-senjska županija; 15=Virovitičko-podravska županija; 16=Požeško-slavonska županija; 17=Brodsko-posavska županija; 18=Zadarska županija; 19=Osječko-baranjska županija; 20=Šibensko-kninska županija; 21=Vukovarsko-srijemska županija; 22=Splitško-dalmatinska županija; 23=Istarska županija; 24=Dubrovačko-neretvanska županija; 25=Međimurska županija
- *regije* (26-41; 45=regije općenito): 26=Banija; 27=Baranja; 28=Dalmacija; 29=Gorski kotar; 30=Istra; 31=Hrvatsko primorje; 32=Kordun; 33=Lika; 34=Međimurje; 35=Podravina; 36=Podunavlje; 37=Posavina; 38=Prigorje; 39=Slavonija; 40=Srijem; 41=Zagorje
- *država* (42): 42=Hrvatska

V16. kod internacionalnih lokacija:

- *Afrika* (1-54; 198=Afrika općenito): 1=Alžir; 2=Angola; 3=Benin; 4=Bocvana; 5=Burkina Faso; 6=Burundi; 7=Čad; 8=Demokratska Republika Kongo; 9=Džibuti; 10=Egipat; 11=Ekvatorska Gvineja; 12=Eritreja; 13=Etiopija; 14=Gabon; 15=Gambija; 16=Gana; 17=Gvineja; 18=Gvineja Bisau; 19=Južnoafrička Republika; 20=Kamerun; 21=Kenija; 22=Komori; 23=Kongo; 24=Lesoto; 25=Liberija; 26=Libija; 27=Madagaskar; 28=Malavi; 29=Mali; 30=Maroko; 31=Mauricijus; 32=Mauritanija; 33=Mozambik; 34=Namibija; 35=Niger; 36=Nigerija; 37=Obala Bjelokosti; 38=Republika Kongo; 39=Ruanda; 40=Sejšeli; 41=Senegal; 42=Sijera Leone; 43=Somalija; 44=Srednjoafrička Republika; 45=Sudan; 46=Swazi; 47=Sveti Toma i Princip; 48=Tanzanija; 49=Togo; 50=Tunis; 51=Uganda; 52=Zambija; 53=Zapadna Sahara; 54=Zimbabve
- *Australija i Oceanija* (55-68; 199=Australija i Oceanija općenito): 55=Australija; 56=Fidži; 57=Kiribati; 58=Maršalovi Otoci; 59=Nauru; 60=Novi Zeland; 61=Palau; 62=Papua Nova Gvineja; 63=Samoa; 64=Savezne Države Mikronezije; 65=Solomonski Otoci; 66=Tonga; 67=Tuvalu; 68=Vanuatu
- *Azija* (69-116; 200=Azija općenito): 69=Afganistan; 70=Armenija; 71=Azerbajdžan; 72=Bahrein; 73=Bangladeš; 74=Brunej; 75=Burma; 76=Butan; 77=Filipini; 78=Gruzija;

79=Indija; 80=Indonezija; 81=Irak; 82=Iran; 83=Istočni Timor; 84=Izrael; 85=Japan; 86=Jemen; 87=Jordan; 88=Južna Koreja; 89=Kambodža; 90=Katar; 91=Kazahstan; 92=Kina; 93=Kirgistan; 94=Koreja; 95=Kuvajt; 96=Laos; 97=Libanon; 98=Maldivi; 99=Malezija; 100=Mianmar; 101=Mongolija; 102=Nepal; 103=Oman; 104=Pakistan; 105=Saudijska Arabija; 106=Singapur; 107=Sirija; 108=Sjeverna Koreja; 109=Šri Lanka; 110=Tadžikistan; 111=Tajland; 112=Tajvan; 113=Turkmenistan; 114=Ujedinjeni Arapski Emirati; 115=Uzbekistan; 116=Vijetnam

- *Europa* (117-162; 201=Europa općenito): 117=Albanija; 118=Andora; 119=Austrija; 120=Belgija; 121=Bjelorusija; 122=Bosna i Hercegovina; 123=Bugarska; 124=Cipar; 125=Crna Gora; 126=Češka; 127=Danska; 128=Estonija; 129=Finska; 130=Francuska; 131=Grčka; 132=Irska; 133=Island; 134=Italija; 135=Latvija; 136=Lihtenštajn; 137=Litva; 138=Luksemburg; 139=Mađarska; 140=Makedonija; 141=Malta; 142=Moldavija; 143=Monako; 144=Nizozemska; 145=Norveška; 146=Njemačka; 147=Poljska; 148=Portugal; 149=Rumunjska; 150=Rusija; 151=San Marino; 152=Slovačka; 153=Slovenija; 154=Srbija; 155=SFRJ/SRJ; 156=Španjolska; 157=Švedska; 158=Švicarska; 159=Turska; 160=Ujedinjeno Kraljevstvo; 161=Ukrajina; 162=Vatikan

- *Južna Amerika* (163-174; 202=Južna Amerika općenito): 163=Argentina; 164=Bolivija; 165=Brazil; 166=Čile; 167=Ekvador; 168=Gvajana; 169=Kolumbija; 170=Paragvaj; 171=Peru; 172=Surinam; 173=Urugvaj; 174=Venezuela

- *Sjeverna i Srednja Amerika* (175-197; 203=Sjeverna Amerika općenito, 204=Srednja Amerika općenito, 205=Srednja i Sjeverna Amerika općenito): 175=Antigva i Barbuda; 176=Bahami; 177=Barbados; 178=Belize; 179=Dominika; 180=Dominikanska Republika; 181=Grenada; 182=Gvatemala; 183=Haiti; 184=Honduras; 185=Jamajka; 186=Kanada; 187=Kostarika; 188=Kuba; 189=Meksiko; 190=Nikaragva; 191=Panama; 192=Salvador; 193=Sjedinjene Američke Države; 194=Sveta Lucija; 195=Sveti Kristofor i Nevis; 196=Sveti Vincent i Grenadini; 197=Trinidad i Tobago

- *Svijet* (206): 206=svijet

Tematski sklop i tema u prilogima:

V17. tematski sklop: 1=religijske vrijednosti, prakse i organizacija; 2=odnosi države i vjerskih zajednica; 3=širi društveno-politički kontekst

V18. tema:

RELIGIJSKE VRIJEDNOSTI, PRAKSE I ORGANIZACIJA (1-6): 1=učenja i njihov odnos s društvenim vrijednostima, normama i znanošću; 2=ekumenizam i dijalog, mirotvorstvo i tolerancija, humanitarna pomoć; 3=obredi, običaji, obljetnice i ceremonije; 4=posjeti, programi, predavanja i kongresi; 5=izdavačka djelatnost i obrazovanje djelatnika; 6=organizacijski i hijerarhijski (re)ustroj, članovi, sukobi i osnivanje zajednice

ODNOSI DRŽAVE I VJERSKIH ZAJEDNICA (7-13): 7=sloboda vjere i položaj malih vjerskih zajednica u medijima i društvu općenito; 8=ugovori između države i malih vjerskih zajednica; 9=zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica; 10=povrat imovine malih vjerskih zajednica; 11=financiranje malih vjerskih zajednica, izgradnja i obnova vjerskih objekata; 12=vjeronauk u školi i dušobrižništvo u vojsci i zatvorima; 13=kontrola, zabrana i registracija male vjerske zajednice, sudske tužbe i odluke

ŠIRI DRUŠTVENO-POLITIČKI KONTEKST (14-21): 14=povijest; 15=kulturna baština i popularna kultura; 16=politika i civilno društvo, društveno-političke promjene i socijalni problemi općenito; 17=rat i izbjeglice, uništavanje vjerskih objekata, ratni zločini i suđenje za zločin; 18=normalizacija odnosa, Dayton i povratak izbjeglica i vjerskih djelatnika; 19=terorizam i rat protiv terorizma; 20=ljudska i vjerska prava, odnos većina i manjina, (ne)snošljivost i prosvjedi; 21=kriminal i devijantnost

Akter u prilogima:

V19. akter: 0=nema; 1=predsjednik; 2=Vlada ili ministri; 3=predsjednik Sabora; 4=politička stranka; 5=političar; 6=Katolička crkva; 7=djelatnik/član Katoličke crkve; 8=mala vjerska zajednica; 9=djelatnik/član male vjerske zajednice; 10=stručnjak; 11=pojedinci; 12=policija; 13=vojska; 14=sud; 15=zatvor; 16=Komisija za odnose s vjerskim zajednicama; 17=nevladine udruge; 18=mediji; 19=umjetnici; 20=devijanti; 21=poduzetnici; 22=ambasador; 23=vođa Katoličke crkve 24=vođa male vjerske zajednice; 25=neslužbeni izvori; 26=državni službenici; 27=gradonačelnik; 28=internacionalna organizacija; 29=ostali lokalni dužnosnici; 30=ostalo

Karakter priloga:

V20. orijentacija aktera (dominantna vrijednosni stav): 1=pozitivna; 2=negativna; 3=neutralna

V21. orijentacija priloga (dominantna vrijednosni stav): 1=pozitivna; 2=negativna, 3=neutralna

V22. cilj priloga (strategija, način na koji autor priloga gradi priču): 1=informira; 2=objašnjava; 3=mobilizira

V23. diskurs (kakav rječnik i terminologija dominira u prilogu): 1=religijsko-filozofski; 2=društveno-politički; 3=pravni; 4=moralno-devijantni i psihološko-zdravstveni

Prikaz malih vjerskih zajednica u prilogima:

V24. ime male vjerske zajednice:

- registrirane: 1=Bahá'í zajednica Hrvatske; 2=Budistička vjerska zajednica Dharmaloka; 3=Bugarska pravoslavna crkva u Hrvatskoj; 4=Crkva božja u Republici Hrvatskoj; 5=Crkva cjelovitog evanđelja; 6=Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana; 7=Crkva Kristovih učenika; 8=Crkva Radosna vijest; 9=Crnogorska pravoslavna crkva u Hrvatskoj; 10=Evandeoska (pentakostalna) crkva u Republici Hrvatskoj; 11=Evandeoski kršćani; 12=Evangelistička crkva u Republici Hrvatskoj; 13=Evangelistička crkva Valdese; 14=Evangelistička metodistička crkva u Hrvatskoj; 15=Hinduistička vjerska zajednica Hrvatske (Društvo „Joga u svakodnevnom životu“); 16=Hrvatska starokatolička crkva; 17=Islamska zajednica u Hrvatskoj; 18=Jehovini svjedoci–kršćanska vjerska zajednica; 19=Koordinacija židovskih općina u Republici Hrvatskoj i Židovske općine (Čakovec, Daruvar, Dubrovnik, Koprivnica, Osijek, Rijeka, Slavonski brod, Split, Virovitica, Zagreb); 20=Kristova duhovna crkva "malokrštenih"; 21=Kristove crkve u Hrvatskoj (Kristova crkva–Kušlanova, Kristova crkva Betanija, Kristova crkva braće-Zagreb, Kristova međunarodna crkva); 22=Kršćanska adventistička crkva u Republici Hrvatskoj; 23=Kršćanska neopentakostalna crkva u Republici Hrvatskoj; 24=Kršćanska proročka crkva; 25=Makedonska pravoslavna crkva u Hrvatskoj; 26=Međunarodna ujedinjena pentakostalna crkva u Hrvatskoj; 27=Neovisna baptistička crkva; 28=Novoapostolska crkva u Republici Hrvatskoj; 29=Protestantska reformirana kršćanska crkva u Republici Hrvatskoj; 30=Reformatorska kršćanska crkva Mađara u Hrvatskoj; 31=Reformirana kršćanska kalvinska crkva u Hrvatskoj; 32=Reformni pokret adventista sedmog dana; 33=Savez baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj; 34=Savez crkava "Riječ života"; 35=Savez Kristovih pentakostalnih crkava u Republici Hrvatskoj; 36=Sciјentološka crkva u Hrvatskoj; 37=Slobodna katolička crkva; 38=Univerzalni život; 39=Srpska pravoslavna crkva; 40=Vaišnavska vjerska zajednica u Republici Hrvatskoj (ISKCON, Hare Krišna); 40=Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj; 41=Srpska pravoslavna crkva

- neregistrirane i iz svijeta: 42=Rožmanova Zajednica čiste Božje ljubavi; 43=Kristova duhovna crkva nogoopranih; 44=Transcendentalna meditacija; 45=Sri Sathyja Sai Baba; 46=Sry Chinmoy centar; 47=Ananda Marga (Put Blaženstva); 48=Lotus ljubavi; 49=Raya-Yoga-Misija božanske svjetlosti; 50=Crkva Ujedinjenja velečasnog Moona i CARP; 51=Komaja-društvo za razvoj ljubavi i svijesti; 52=Ananda-Sanga: Kriya Yoga; 53=Life Design-Art of Living (Umjetnost življenja po vlastitoj volji); 54=Reiki; 55=I Ching; 56=Shen Qi; 57=sotonizam, okultizam i magija; 58=Bela gnostička crkva; 59=Ezoterijanski univerzitet; 60=Isus Krist Božja crkva svetih; 61=Internacionalna misionarska zajednica Navigator's; 62=Eckankar; 63=Teozofsko društvo; 64=Antropozofsko društvo; 65=Parem Pankaj (Lotos ljubavi); 66=Lectorium Rosicrucianum; 67=Dark-pokret; 68=šamanizam; 69=New age; 70=ostala joga; 71=Heaven's gate (Nebeska vrata); 72=Anglikanska crkva; 73=Bijelo bratstvo; 74=Ogranak Davidijana (David Koresh); 75=Hram sunca; 76=Hram naroda (Guajana); 77=Aum Shinrikyo(Japan); 78=Kršćanski centar iz Zagreba; 79=Falun Gong; 80=ateisti; 81=Udruga Komara; 82=Crkva Majke Božje Deržavne iz Rusije; 83=ostali novi religijski pokreti; 84=budizam-ostale zajednice iz svijeta; 85=pravoslavne crkve-ostale iz svijeta; 86=protestantske crkve-ostale iz svijeta; 87=islamske zajednice-ostale iz svijeta; 88=hinduizam-ostale zajednice u svijetu; 89=judaizam-ostale zajednice u svijetu; 90=ostalo

V25. opisi male vjerske zajednice: 1=nema; 2=sekta; 3=kult; 4=sljedba; 5=novi religijski pokret; 6=skupina; 7=crkva; 8=kongregacija; 9=denominacija; 10=vjerska zajednica; 11=vjera; 12=konfesija; 13=religija; 14=vjeroispovijest; 15=učenje; 16=pseudoreligioznost; 16=duhovnost

V26. opisi članova male vjerske zajednice: 1=nema; 2=pripadnik ili predstavnik; 3=član; 4=pristalica; 5=sljedbenik; 6=hodočasnik; 7=vjernik; 8=lider/vođa; 9=guru; 10=oficijelna religijska titula; 11=ekstremist; 12=fundamentalist; 13=učitelj

V27. prikaz male vjerske zajednice: 1=pozitivan; 2=negativan; 3=neutralan

V28. mala vjerska zajednica-registrirana/neregistrirana: 1=neregistrirana, 2=registrirana; 3=ostalo (iz druge države)

V29. mala vjerska zajednica-s ugovorom/bez ugovora: 1=bez ugovora; 2=s ugovorom; 3=ostalo (iz druge države)

V30. konfesionalna pripadnost male vjerske zajednice: 1=pravoslavci; 2=protestanti; 3=ostali kršćani; 4= Židovi; 5=muslimani; 6=ostali nekršćani; 6=ostalo (religije, konfesije i duhovnost općenito i ostali koji su nedefinirani)

V31. tip male vjerske zajednice: 1=pravoslavne crkve; 2= islamske zajednice; 3=židovske zajednice; 4=protestantske crkve; 5=kršćanski novi religijski pokreti; 6=nekršćanski novi religijski pokreti; 7=ostalo

V32. riječi u naslovima: 1=Hrvatska/Hrvati; 2=Srbija/Srbi; 3=BiH/Bošnjaci; 4=Makedonija/Makedonci; 5=Crna Gora/Crnogorci; 6=Slovenija/Slovenci; 7=Europa; 8=SAD; 9=Rusija; 10=Kina; 11=Vatikan; 12=Njemačka; 13=svijet; 14=kršćanstvo/kršćani; 15=katolicizam/katolici; 16=pravoslavlje/pravoslavci; 17=protestantizam/protestanti; 18=islam/muslimani; 19=židovstvo/židovi; 20=budizam/budisti; 21=hinduizam/hinduisti; 22=vjera/vjernik/vjerovanje; 23=duh(ovnost)/duša; 24=religija/religioznost; 25=crkva; 26=sekta; 27=kult; 28=konfesija; 29=zajednica; 30=hram; 31=džamija; 31=sinagoga; 32=poglavar; 33=voda; 34=guru; 35=papa; 37=nadbiskup; 38=biskup; 39=patrijarh; 40=mitropolit; 41=episkop; 42=paroh; 43=vladika; 44=svećenik; 45=reis-ul-ulema; 46=muftija; 47=imam; 48=rabin; 49=Dalaj Lama; 51=ekumenizam; 52=dijalog; 53=mir(otvorstvo)/mirotvorci/(po)mirenje; 54=susret; 55=(su)život; 56=blagdan; 57=Božić; 58=Bajram; 59=Hanuka; 60=čestitka; 61=politika/političari; 62=država; 63=rat; 64=povratak/povratnici/povrat; 65=napad/napadači/napadanje; 66=prava; 67=zločin; 68=smrt; 69=terorizam

ŽIVOTOPIS I POPIS JAVNO OBJAVLJENIH RADOVA AUTORA

Goran Goldberger rođen je 15. kolovoza 1975. u Zagrebu, gdje je završio osnovnu školu i VII. gimnaziju. Upisao je jednopredmetni dodiplomski studij sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1995. godine, a diplomirao je 2001. u zvanju profesora sociologije. Upisao je semestar na Odsjeku za sociologiju, *University of North Carolina at Chapel Hill*, u SAD-u 2002., a nakon toga i poslijediplomski znanstveni studij sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2003. godine. Od 2005. godine zaposlen je kao asistent u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, a trenutno radi na projektu grupe za religiju „*Manje vjerske zajednice kao akteri religijskih promjena u hrvatskom društvu*“ (100-1001172-1072). Član je HSD-a (Hrvatsko sociološko društvo), ISSR-a (International Society for the Sociology of Religion) i ISORECEA-e (International Study of Religion in Central and Eastern Europe Association). Od 2004. do 2006. bio je tajnik HSD-a. Sudjelovao je s izlaganjima na desetak znanstvenih skupova i do sada je objavio četiri znanstvena rada, dva poglavlja u knjigama i desetak stručnih radova (prikaza). Njegovi istraživački interesi pokrivaju područje sociologije religije, medija i kulture, a prvenstveno novih religijskih pokreta, odnosa crkve i države te religioznosti u javnom prostoru.

Popis objavljenih znanstvenih radova:

Goldberger, G., Hall, D., Grešková, L., Smoczyński, R. (2010) Societal Reactions to New Religious Movements in Poland, Croatia and Slovakia. – In: D. Hall i R. Smoczyński (ed.): *New Religious Movements and Conflict in Selected Countries of Central Europe*. Warsaw: Wydawnictwo IFiS PAN: 29-94.

Marinović Bobinac, A., Goldberger, G. (2007) Glas Koncila - poslanje ili tek ime: analiza komentara u razdoblju društvene tranzicije. *Sociologija i prostor: Časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*. 45 (2007) 3-4: 269-299.

Goldberger, G. (2006) From Antagonism to Establishment and Dominance: Re-construction of Church-State Relations in Croatia. In: Edit Révay i Miklós Tomka (ed.) *Eastern European Religion*. Budapest-Piliscsaba: Pázmány Társadalomtudomány 5.: 149-170.

Goldberger, G. (2005) Revitalizacija religije u sjeni naslijeđa liberalne zakonske regulative: stavovi o pobačaju. *Sociologija sela*, 43(2005) 168(2):409-437.

Goldberger, G. (2004) Portrayal of Immigrants in Newsmagazines. *Etničke i migracijske teme*, (20)1: 7-27.

Obad, O., Goldberger, G. (2004) Who is to Blame? Discourse Analysis of Responsibility/Guilt in Croatian Daily Newspapers. *Trans - Internet Journal for Cultural Sciences*, Nr. 15.